

Latvijas Republikas tiesībsarga 2016.gada ziņojums

Rīga, 2017

Saturs

Tekstā lietotie saīsinājumi.....	8
Tiesībsarga ievadvārdi.....	9
I. Bērnu tiesību joma.....	11
1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes	11
1.1. Statistika	11
1.2. Tiesībsarga rekomendācijas	14
1.3. Būtiskākie atzinumi	16
1.4. Starptautiskā sadarbība bērnu tiesību jomā	21
1.5. Pētījumi.....	23
1.6. Informatīvie un izglītojošie pasākumi bērniem un bērnu tiesību subjektiem.....	24
1.7. Trūkumi normatīvajā regulējumā	26
2. Bērna tiesības bez maksas iegūt izglītību	28
2.1. Piekļuve pirmsskolas izglītībai	28
2.2. Izglītības iestādes tiesības ieviest skolas formu	36
2.3. Vecāku ziedojumi un dāvinājumi	37
3. Labas pārvaldības principa ievērošana bāriņtiesu darbā	39
3.1. Bāriņtiesu pārkāpumi bērnu mantisko interešu uzraudzībā.....	39
3.2. Aizbildnības lietu uzraudzība	41
3.3. Neziņošana vardarbības gadījumā	42
3.4. Aizgādības tiesību pārtraukšana vecāku slimības dēļ.....	43
3.5. Vecāku neinformēšana	44
3.6. Bērna viedokļa noskaidrošana	46
3.7. Bērnu ievietošana institūcijās	47
4. Nepilngadīgo ārzemnieku tiesību nodrošināšana	49
4.1. Nepilngadīgo ārzemnieku izmitināšana	50
4.2. Izglītības nodrošināšana	50
4.3. Veselības aprūpes nodrošināšana	52
4.4. Nepilngadīgo ārzemnieku ģimenes locekļu meklēšana.....	53
5. Monitoringa vizīte sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”	57
5.1. Nepilngadīgo personu izolēšana.....	57
5.2. Izolatora vide	59
5.3. Saskarsmes tiesības	60

5.4. Atbalsta pasākumi iestādes darbiniekiem	60
II. Pilsoniskās un politiskās tiesības	61
1. Tiesības uz taisnīgu tiesu	61
1.1. Advokātu process civillietās – juridiskās palīdzības pieejamība un kvalitāte	61
1.2. Pieeja tiesai	63
1.3. Personas tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā	65
1.4. Personas tiesības uz aizstāvību	68
1.5. Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu atlīdzināšana	69
1.6. Personas tiesības atjaunot tiesvedību lietā, ko skatījusi šķīrējtiesa	71
1.7. Tiesību ierobežojums iesniegt pierādījumus tiesas procesā nodokļu lietās	72
1.8. Nolēmumu izpilde	73
1.9. Personas tiesības uz datu aizsardzību, lietu izskatot videokonferences režīmā	76
1.10. Cietušās personas tiesības kriminālprocesā	77
1.11. Satversmes tiesai sniegtie viedokļi	77
2. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības	83
2.1. Normatīvā regulējuma pilnveide	83
2.2. Informatīvo materiālu sagatavošana	85
2.3. Rīcībspējas tiesiskā regulējuma piemērošanas problēmas	85
2.4. Personu ar invaliditāti tiesības uz privāto dzīvi kriminālprocesā	87
2.5. Tiesības uz brīvību un aizstāvības efektivitāte	88
3. Personu tiesību aizsardzība ieslodzījuma vietās	90
3.1. Vispārīga informācija	90
3.2. Iesniegumu raksturojums	91
3.1. Par ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem papildprotokolu	96
3.2. Veselības aprūpes pieejamība Brasas cietumā	97
3.3. Ieslodzījuma apstākļi personām ar invaliditāti un gados veciem cilvēkiem	98
3.4. Ieslodzīto personu tiesības uz privāto dzīvi	100
3.5. Cilvēka imūndeficīta vīrusa ārstēšanas iespējas apcietinājumā esošajiem ārzemniekiem	101
3.6. Soda izciešanas režīms sievietēm pēc bērna piedzimšanas	102
3.7. Par atšķirībām apcietināto un notiesāto apģērba nodrošināšanā un pienesumos atļautajiem priekšmetiem	104
3.8. Apcietināto personu korespondences nosūtīšana procesa virzītājam	106
3.9. Par pirmstermiņa atbrīvošanos uz mūžu notiesātajiem	107

3.10. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2016-12-01	108
4. Personu tiesību aizsardzība Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās	110
5. Sūdzību izskatīšana par valsts amatpersonu rīcību.....	111
6. Privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramība.....	112
6.1. Likumdošanas iniciatīva	112
6.2. Viedoklis Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei	120
6.3. Saņemto iesniegumu raksturojums	122
6.4. Pētījums “Pacientu fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs”	125
7. Vārda un izteiksmes brīvība	128
7.1. Likumdošanas iniciatīva	128
7.2. Viedokļi institūcijām.....	133
7.3. Privātpersonu iesniegumu izskatīšana	134
7.4. Pētījumi.....	137
7.5. Paneldiskusija “Sabiedrības iecietības veicināšana. Naida runas un naida noziegumu atpazīšana Latvijā”	140
7.6. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2016-09-01	142
8. Biedrošanās brīvība.....	143
9. Tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību.....	144
10. Tiesības uz brīvību un drošību	146
11. Dzimumu līdztiesība	149
12. Aktivitātes saistībā ar cilvēku tirdzniecības novēršanu	150
13. Ārvalstnieku, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības	152
13.1. Iesniegumu raksturojums.....	152
13.2. Nepilngadīgo ārzemnieku tiesību aizsardzība Latvijā un ES	154
13.3. Atteikums piešķirt bēgļa vai alternatīvo statusu	156
13.4. Starptautisko aizsardzību saņēmušo personu tiesību aizsardzība Latvijā	156
13.5. Piespiedu izraidīšanas novēršana	157
14. Tiesībsarga tiesas procesa izspēle cilvēktiesībās	158
III. Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas aktualitātes un problēmjautājumi.....	160
1. Tiesības uz sociālo drošību	160
1.1. Nabadzības risks Latvijā.....	160

1.2. Par apdrošināšanas iemaksu algas negatīvo indeksu.....	163
1.3. Vienlīdzības principa īstenošana izdienas pensiju izmaksā.....	165
1.4. Par vecuma pensijas apmēru, kas piešķirta izdienas pensijas vietā.....	166
1.5. Pensijas pārrēķināšana gadījumos, kad to piešķirusi arī cita valsts.....	166
1.6. Par tiesībām uz priekšlaicīgu vecuma pensiju personai, kura audzinājusi bērnu ar invaliditāti.....	167
1.7. Pabalsts darbiniekam par katru apgādībā esošu bērnu ar invaliditāti.....	168
1.8. Cilvēktiesību nodrošināšana sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijās.....	168
1.9. Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un avārijas rezultātā cietušo personu sociālā aizsardzība.....	169
2. Personu ar invaliditāti tiesības.....	170
2.1. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings.....	170
2.2. Konference “Izglītības pieejamība”.....	172
2.3. Konkurss “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam 2016”.....	174
2.4. Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas darba organizācijas problēmjautājumi.....	176
2.5. Vienlīdzības princips, nosakot pabalstu par asistenta izmantošanu.....	177
2.6. Vienlīdzības principa ievērošana attiecībā pret valsts amatpersonu.....	178
3. Tiesības uz mājokli.....	179
3.1. Pašvaldības palīdzība mājokļa jautājumu risināšanā.....	179
3.2. Tiesību normu piemērošana dzīvojamo māju pārvaldīšanas jomā.....	180
3.3. Dzīvojamās mājas pārvaldīšana, ja pārvaldnieks ir DzīB vai DzīKS.....	180
3.4. Par Dzīvojamo telpu īres likumprojektu.....	183
3.5. Par ūdens patēriņa starpību daudzdzīvokļu mājās.....	184
3.6. Par pašvaldībai piederošu dzīvokļu īrnieku parādiem.....	185
3.7. Mājokļa jautājuma risināšana personām pēc ieslodzījuma.....	187
4. Tiesības uz veselību.....	188
4.1. Valsts garantētā minimuma atbilstība cilvēktiesību standartam.....	189
4.2. Obligātā veselības apdrošināšana.....	194
4.3. Farmaceitiskās aprūpes pieejamība lauku reģionos.....	195
5. Tiesības uz darbu.....	196
5.1. Vienlīdzības principa īstenošana ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā.....	196
5.2. Maksātspējas procesa administratoru tiesības uz darbu.....	198
6. Tiesības uz īpašumu.....	198
6.1. Rekomendācijas izpilde par namu īpašniekiem uzlikto pienākumu.....	198

6.2. Ierobežojums lietot īpašumu normatīvo aktu nepilnību dēļ	201
6.3. Par smēķēšanas aizliegumu privātajās automašīnās	207
6.4. Labticīgā ieguvēja tiesību un zemesgrāmatu ierakstu publiskās ticamības principa aizsardzība	208
6.5. Kadastrālās vērtības paaugstināšana un NĪN pieaugums	208
6.6. Par nekustamā īpašuma “Kaktiņi” atsavināšanu sabiedrības vajadzībām	209
6.7. Lauksaimnieku priekšlaicīgās pensijas.....	210
7. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē.....	211
7.1. Apsardzes darbinieku apmācības un sertifikācijas efektivitāte	211
7.2. Trokšņu novēršanas un pārvaldības kārtība mototrasēs	212
7.3. Par kapsētas veidošanu Ķemeru nacionālajā parkā	214
7.4. Par ilglaicīgu nekustamo īpašumu applūšanu.....	216
7.5. Atkritumu apsaimniekošanas pienākums	218
8. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpumi	219
8.1. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums invaliditātes dēļ	219
8.2. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums dzimuma dēļ	220
8.3. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums rases vai etniskās piederības dēļ.....	222
9. Atšķirīgas attieksmes pazīmes nodokļa aprēķinā	224
IV. Labas pārvaldības principa ievērošana	225
1. Labas pārvaldības principa veicināšana valsts pārvaldē	225
1.1. Viedokļi par likumprojektu “Trauksmes cēlēju aizsardzības likums”	225
1.2. Par grozījumiem likumā “Par Valsts ieņēmumu dienestu”	229
2. Tiesību normu interpretācija un labas pārvaldības principa īstenošana nodokļu administrēšanas jomā.....	231
2.1. Par iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par nestrādājošu laulāto.....	231
2.2. Tiesību normu neskaidrība likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”	235
2.3. Par ienākuma no kapitāla noteikšanu	236
2.4. Grozījumu virzība likumā „Par nodokļiem un nodevām”	238
2.5. Par apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņa neievērošanu.....	239
2.6. Privātpersonas informēšana nodokļu kontroles ietvaros	239
3. Iestādes rīcības un lēmuma pamatotība un pienācīga noformēšana	242
3.1. Informācijas atklātības ierobežošana.....	242
3.2. Iekšējā normatīvā akta tiesiskums	243
3.3. Adresāta norādīšana starptautiskajos pasta sūtījumos	245

3.4. Atbildes sniegšana pēc būtības	247
3.5. Par labas pārvaldības principu Smiltenes novada pašvaldības rīcībā.....	247
3.6. Labas pārvaldības princips, nosakot tiesības izmantot autostāvvietas Rīgā.....	248
3.7. Vienlīdzības un labas pārvaldības principa pārkāpumi Rīgas domē	250
3.8. Tiesiskās aizsardzības mehānisma neefektivitāte, liedzot tiesības uz pabalstu	255
3.9. Jauniešu reemigrācijas programma “Darbs valsts pārvaldē”	256
4. Iestādes rūpība un pienākums nepārtraukti uzlabot savu darbību	258
4.1. Rekomendācijas par valsts budžetā veicamiem maksājumiem	258
4.2. Valsts pārvaldes pieejamība.....	259
4.3. Par elektronisko pakalpojumu pieejamību	259
V. Tiesībsarga biroja informācija	261
1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti.....	261
1.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2016.gadā (eiro).....	261
1.2. Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvie rādītāji 2016.gadā	262
2. Personāla sastāvs.....	263
2. Komunikācija ar sabiedrību	264
2.1. Sabiedrības iesaiste un līdzdalība	264
2.2. Konsultācijas un semināri reģionos.....	267
4. Starptautiskā sadarbība	268
5. Tiesībsarga biroja atzinumi Satversmes tiesai	269
6. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2016.gadā	272
Kopsavilkums	275

Tekstā lietotie saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

CPT – Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja

ECPAK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

ES – Eiropas Savienība

ĪAV – Īslaicīgās aizturēšanas vieta

LAPK – Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss

KPL – Kriminālprocesa likums

NĪN – Nekustamā īpašuma nodoklis

PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde

Satversme – Latvijas Republikas Satversme

VBTAI – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija

VDEĀVK – Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VSAC – Valsts sociālās aprūpes centrs

Tiesībsarga ievadvārdi

Godātais Valsts prezident, deputāti, Latvijas iedzīvotāji!

Cilvēktiesības var raksturot divējādi – normatīvi jeb tā, kā tas tieši rakstīts starptautiskajos dokumentos un Latvijas Republikas Satversmē, un – filozofiski. Tāpēc lakoniski var sacīt, ka faktiski cilvēktiesības ir tiesības uz laimi. Šajā kontekstā rodas jautājums, vai Latvijas iedzīvotāji ir laimīgi? Atbildi uz to iezīmē arī šis tiesībsarga ziņojums.

Nenoliedzami, mūsu pašu Satversmē ir tik precīzs un pietiekams cilvēktiesību principu uzskaitījums, lai ikviens Latvijas iedzīvotājs varētu būt laimīgs. Kā jau katrā tiesībsarga gada ziņojumā, arī šajā ir uzskaitīts pozitīvais un labais, ko aizvadītajā laikā ir paveicis likumdevējs, izpildvara un iedzīvotājiem vistuvāk esošās, tas ir, pašvaldību institūcijas, taču galvenokārt tas joprojām sastāv no tiesībsarga konstatētajiem trūkumiem cilvēktiesību un labas pārvaldības jomās un rekomendācijām to novēršanai. Esmu to jau paudis publiski un varu atkārtot – mēs, es un kolēģi Tiesībsarga birojā, redzam sava darba mērķi, jēgu un rezultātus, tādēļ nevaru un negribu noliegt, ka pozitīvi ir vērtējama gan likumdevēja līdzšinējā ieklausīšanās tiesībsarga viedoklī, gan arī uzlabojumi atsevišķu ministru darbībā un lēmumos, arī pašvaldību institūciju praksē. Tomēr šis pārskats liecina, ka mums visiem cilvēktiesību un labas pārvaldības jomās Latvijā vēl ir ļoti daudz darba, un galvenais ir iemācīties nošķirt reālu nevarēšanu no nevēlēšanās darīt, kas nereti ir būtiska problēma mūsu valstī.

Latvija ir apņēmusies būt sociāli atbildīga valsts. Tas izriet no Satversmes un starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, taču realitāte Latvijā liecina, ka tie ir tikai vārdi bez reāla seguma. Bieži dzirdēts, ka Latvijas ekonomika ir teju visstraujāk augošā Eiropā un Latvija gandrīz visās jomās sasniedz ilgtspējas rādītājus. Diemžēl šajā ikgadējā ziņojumā ir atspoguļota virkne cilvēktiesību jomu, kurās ilgtspējas nav! Drīzāk meklēti ātri un jēkādri risinājumi. Piemēram, joprojām nav ilgtspējīga rīcības plāna, kā daļai sabiedrības neiekrist vēl dziļāk sociālās nedrošības bezdibenī un kā pārtraukt nabadzību visneaizsargātākajām grupām – pensionāriem, personām ar invaliditāti, jauniešiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, u.c. Tāpat savā ikdienas darbā esmu spiests meklēt aizvien jaunus argumentus, kā pārliecināt valdību un parlamentu, ka valsts ilgtspēja nav iespējama bez pienācīgi nodrošinātās un kvalitatīvas izglītības, bez kvalitatīvas, pieejamas un efektīvas veselības aprūpes sistēmas, sociālās drošības un nodarbinātības, taisnīga atalgojuma un attīstības prognozējamības nākotnē.

Protams, lai nodrošinātu ilgtspēju, valsts attīstību un ikviena cilvēka iespējas būt laimīgam, tā ir arī katra paša personiska atbildība. Latvijā suverēnā vara pieder tautai, tādēļ mēs katrs atsevišķi un visi kopā esam atbildīgi par to, kādā valstī dzīvojam. Katrs pats vislabāk zinām, ko esam darījuši ar entuziasmu un izcili, kur varbūt esam slinkojuši, un, protams, katrs vislabāk arī zina, kurās situācijās ir bijis neētisks, nolaidīgs, neievērojis likumu vai pat pieļāvis noziedzīgu rīcību. Tādēļ, atgādinot Dž.F.Kenedija reiz pausto tēzi – “nevis prasi no valsts, ko tā var dot, bet apsver, ko tu vari dot valstij” un pieminot dižgaru Raini: “Pastāvēs, kas pārvērtīsies!”, aicinu ikvienu sekot Satversmei un veidot mūsu dzīvi laimīgu un ilgtspējīgu!

**Ar patiesu cieņu
tiesībsargs Juris Jansons**

I. Bērnu tiesību joma

1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes

1.1. Statistika

Latvijas Republikā nav izveidots atsevišķs bērnu tiesībsarga jeb ombuda amats un institūcija tā darbības nodrošināšanai. Tādējādi Latvijas Republikas tiesībsargs vienlaikus veic arī bērnu tiesību jautājumu tiesībsarga funkcijas un ir pilntiesīgs Eiropas Bērnu ombudu tīkla (ENOC)¹ biedrs. Tiesībsarga birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa, un tās juristi strādā tikai ar bērna tiesību jautājumiem.

2016.gada janvārī Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Bērnu tiesību komiteja noslēguma apsvērumos par 1989.gada 20.novembra Bērnu tiesību konvencijas izpildi atzinīgi novērtēja Tiesībsarga birojā izveidoto Bērnu tiesību nodaļu un tās darbu, tostarp no bērniem saņemto sūdzību izskatīšanā un sadarbības uzlabošanā starp valsts iestādēm un nevalstiskajām organizācijām.²

2016.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 1022 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, tai skaitā par iespējamiem pārkāpumiem. No kopskaita 235 bija rakstveida iesniegumi, tostarp pieci no bērniem, un 787 – mutvārdu un elektroniski, kas nav parakstīti ar drošu elektronisko parakstu. Savukārt 2015.gadā kopējais saņemto iesniegumu skaits bija 890, no tiem – 204 rakstveida, tostarp 10 iesniegumi no bērniem, un 686 – mutvārdu un elektroniski iesniegumi. Tādējādi, salīdzinot ar 2015.gadu, iesniegumu skaits ir pieaudzis par 132 jeb 15%.

2016.gadā apstākļu noskaidrošanai ierosinātas 13 pārbaudes lietas, viena no tām – pēc tiesībsarga iniciatīvas un 12 pēc privātpersonu iesniegumiem.

Lielākais iesniegumu skaits – 113 – saņemts saistībā ar bērna tiesībām uzaugt ģimenē (piemēram, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aizgādības tiesību atjaunošanu u.tml.), par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību jautājumiem (piemēram, ievietošanu ārpusģimenes aprūpē citā novadā tālu no dzīvesvietas; ievietošanu bērnunamā, nemeklējot radniekus; palīdzību pēc pilngadības sasniegšanas u.c.) saņemti 106 iesniegumi, 81 gadījumā personas vērsušās Tiesībsarga birojā par uzturlīdzekļu jautājumiem.

Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējiem gadiem, joprojām aktuāla tēma ir bērna tiesības uzaugt ģimenē: 95 iesniegumi 2014.gadā, 108 – 2015., 113 – 2016. Iesniegumu skaits par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesībām palicis iepriekšējā gada līmenī: 44 iesniegumi 2014.gadā, 110 – 2015., 106 – 2016. Iesniegumu skaita palielināšanās

¹ Plašāk skat.: http://enoc.eu/?page_id=210

² Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/crc_c_lva_co_3-5_22983_e_lv_final-2.pdf, 4.lpp.

2015.gadā bija skaidrojama ar tiesībsarga aktīvu rīcību, aktualizējot bērnu tiesību pārkāpumus institucionālajā aprūpē, bet, tā kā pārmaiņas sistēmā nav notikušas, aktualitāte saglabājusies.

Pārskata periodā vairāki iesniegumi tika saņemti saistībā ar Valsts sociālās aprūpes centra (turpmāk – VSAC) “Latgale” filiāles “Kalkūni” slēgšanu deinstitucionalizācijas plāna īstenošanas ietvaros. Saskaņā ar publiski pieejamo informāciju Labklājības ministrija, turpinot ieviest sabiedrībā balstītus pakalpojumus, plānoja pārtraukt vairāku tādu VSAC filiāļu darbību, kurās uzturas bāreņi, bez vecāku gādības palikuši bērni līdz divu gadu vecumam un bērni invalīdi ar garīgas attīstības traucējumiem līdz 18 gadu vecumam. Līdz 2019.gada 1.septembrim bija plānots pārtraukt VSAC “Latgale” filiāles “Kalkūni” darbību. Ņemot vērā, ka bija izskanējusi informācija par “Kalkūnos” ievietoto bērnu pārvietošanu uz VSAC “Rīga” filiāli ”Baldone”, tiesībsargs pievērsa pastiprinātu uzmanību šai situācijai, jo bērnu pārvietošana no vienas institūcijas uz citu nav uzskatāma par deinstitucionalizācijas plāna īstenošanas pasākumu.

Labklājības ministra Jāņa Reira un Daugavpils novada domes un Daugavpils pilsētas domes deputātu sadarbības rezultātā 2016.gada septembrī tika panākta konceptuāla vienošanās un parakstīts nodomu protokols par sociālo pakalpojumu attīstību Daugavpils novadā un Daugavpils pilsētā, kā arī par VSAC "Latgale" filiāles "Kalkūni" tālāko attīstību. Nodomu protokolā paredzēts līdz 2017.gada 30.jūnijam deinstitucionalizācijas plāna ietvaros izstrādāt filiāles "Kalkūni" attīstības iespējas. Līdz tam brīdim tiek atcelts Labklājības ministrijas rīkojums par „Kalkūnu” darbības izbeigšanu.

Analizējot statistiku, redzams, ka arī uzturlīdzekļu jautājumos iesniegumu skaits ir nemainīgs: 37 iesniegumi – 2014.gadā, 82 – 2015., 81 – 2016. Vecāki vēlas palielināt vai samazināt uzturlīdzekļu apmēru vai noskaidrot ar piedziņu saistītus jautājumus.

Toties pieaudzis iesniegumu skaits par tiesībām uz pirmsskolas izglītību: 63 iesniegumi 2015.gadā, 79 – 2016. Iesniegumu skaita pieaugums saistīts ar valsts līdzfinansējuma pārtraukšanu privātajām pirmsskolas izglītības iestādēm, kā rezultātā bērniem pirmsskolas izglītība nav pieejama. Ja attiecībā uz pirmsskolas izglītību iesniegumi saistīti ar piekļuvi izglītībai, tas ir, vietu trūkums pašvaldības bērnudārzos un maksa par izglītības ieguvu privātajās iestādēs, tad attiecībā uz pamatizglītību tie vairāk ir saistīti ar izglītības īstenošanas procesu, tostarp ēdināšanas organizēšana, mājasdarbu apjoms, izglītības ieguves forma, mācību līdzekļi, skolas formas, skolas izvēle, tiesības mācīties dzīvesvietai tuvākajā skolā u.tml. Daži iesniegumi saņemti par transporta nenodrošināšanu nokļūšanai izglītības iestādē un atpakaļ dzīvesvietā ārpus pilsētas dzīvojošiem bērniem, vienā gadījumā tika konstatēts pārkāpums – bērnus nogādāja tikai uz skolu, taču pēc tiesībsarga rekomendācijas to novērsa.

Vairākus iesniegumus tiesībsargs saņēma par skolu uzdoto mājasdarbu pārmērīgo apmēru, kas ierobežo bērnu tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, tiesības piedalīties kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu.

Vispārējās izglītības likumā ir noteikts katrai klasei pieļaujamais mācību stundu skaits dienā un slodze nedēļā. Izglītības iestādes tiesības uzdot skolēniem mājās veicamus uzdevumus normatīvajos aktos tieši nav noteiktas. Nav noteikts arī mācību priekšmetos uzdodamo mājasdarbu apjoms vai pieļaujamais laiks to pildīšanai. Vienīgais regulējums ir mājasdarba kā viena no metodiskajiem paņēmieniem iekļaušana Ministru kabineta noteikumos, līdztekus tādiem paņēmieniem kā uzdevumu risināšana, darbs ar tekstu, laboratorijas darbs, eksperiments u.c.³ Mājasdarbu uzdošanas prakse netieši izriet arī no pamatizglītības standartā noteiktā uzdevuma “pilnveidot patstāvīgas mācīšanās prasmes” un mācīšanās un praktiskās darbības aspekta “prasmē patstāvīgi mācīties, arī plānot un organizēt mācīšanās procesu”.⁴

Daudzi skolēni pēc stundām apmeklē pulciņus, mūzikas un mākslas skolu, sporta treniņus, piedalās sacensībās, konkursos un citās ārpusstundu aktivitātēs. Turklāt bērniem ir arī likumā noteikts pienākums atbilstoši savam vecumam apkopt sevi un piedalīties vecāku mājas darbos.

Tiesībsarga ieskatā, mājasdarbs kā metodiskais paņemiens jāizmanto samērīgi, lai to pildīšana neliegtu bērnam tiesības uz interešu izglītību un brīvo laiku, un atpūtu. Tiesībsargs ir lūdzis Izglītības un zinātnes ministriju kā vadošo valsts pārvaldes iestādi izglītības nozarē sniegt viedokli par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu attiecībā uz izglītības iestāžu tiesībām uzdot skolēniem mājās veicamus uzdevumus, nosakot maksimāli pieļaujamo skolēna patstāvīgi veicamo mājasdarbu kopējo apjomu vienā dienā/nedēļā/mēnesī.

³ Ministru kabineta 2013.gada 21.maija noteikumi Nr.281 “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem”, 25.2.punkts.

⁴ Ministru kabineta 2014.gada 12.augusta noteikumi Nr.468 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem”, 1.pielikums.

1.2. Tiesībsarga rekomendācijas

Konstatējot bērna tiesību vai labas pārvaldības principa pārkāpumu, iestādēm tika sniegtas tiesībsarga rekomendācijas, piemēram, izglītības iestādēm ieteikts, izskatot privātpersonu iesniegumus, ievērot normatīvo aktu prasības, tostarp noteikt kārtību, kādā sniedzama atbilde uz iesniegumu, kurš nav normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā parakstīts ar elektronisko parakstu (vecāka e-pastu); uzlabot komunikāciju ar izglītojamo vecākiem; par pilnvarojuma noformēšanu un nepieciešamību bērna pārstāvībai izglītības iestādē.

Saistībā ar bērnu savstarpēju vardarbību un cita veida sociāli nepieņemamu uzvedību vairākām izglītības iestādēm tika ieteikts pievērst pastiprinātu uzmanību bērnu drošības jautājumiem izglītības iestādē – bērnus izglītot vardarbības profilakses jautājumos un aktualizēt iekšējās kārtības noteikumos noteikto rīcību vardarbības gadījumā, savukārt pedagogiem atgādināt, ka uz bērnu antisociālas uzvedības izpausmēm jāreaģē, tiklīdz tās konstatētas.

Izskatot iesniegumus par izglītības iestāžu pieņemtajiem lēmumiem vai faktisko rīcību, tiesībsargs konstatēja gadījumus, kad izglītības iestāžu interneta mājaslapās nav publicēti iekšējie normatīvie akti, kuros ir noteikta kārtība, kādā persona ir tiesīga izglītības iestādes lēmumus vai faktisko rīcību apstrīdēt. Līdz ar to personām šī kārtība nav zināma, un tas ierobežo tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību.

Saskaņā ar Vispārējās izglītības likuma 9.panta pirmās daļas 11.punktu vispārējās izglītības iestādes nolikumā norāda iestādi vai pārvaldes amatpersonu, kurai privātpersona, iesniedzot attiecīgu iesniegumu, var apstrīdēt izglītības iestādes izdotu administratīvo aktu vai faktisko rīcību.

Tātad izglītības iestādei ir pienākums nolikumā norādīt kārtību, kādā privātpersona var apstrīdēt skolas direktora izdoto administratīvo aktu un faktisko rīcību, kā arī kādā kārtībā var apstrīdēt skolas darbinieka (pedagoga, tehniskā darbinieka u.c.) pieņemto lēmumu vai faktisko rīcību. Nolikumam jābūt publicētam skolas tīmekļa mājaslapā, lai privātpersonai būtu iespējams iegūt informāciju par savu tiesību aizsardzības mehānismu. Tiesībsarga ieteikumus konkrētās izglītības iestādes ņēma vērā un publicēja skolas nolikumu tīmekļa mājaslapā.

Lai apstrīdēšanas kārtību padarītu skolēniem un viņu vecākiem zināmu, tiesībsargs iesaka iekšējās kārtības noteikumos iekļaut atsauci uz nolikumu.

Pašvaldībām (Rīgas domei un Krustpils novada domei) tika sniegtas tiesībsarga rekomendācijas attiecībā uz brīvpusdienu nodrošināšanu. Proti, saskaņā ar Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 11.punktu republikas pilsētas pašvaldība un novada pašvaldība nosaka tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas tā sedz. Sākot ar 2016.gada 1.septembri, Rīgas dome sedza no Rīgas pilsētas pašvaldības budžeta līdzekļiem ēdināšanas izmaksas visiem (ģimenes mantiskajam stāvoklim un bērna deklarētajai dzīvesvietai nav nozīmes) izglītojamajiem, kuri pašvaldības vispārējās izglītības iestādēs apgūst pamatizglītības programmu 5.–9. klasē. Savukārt 10.–12.klašu grupā brīvpusdienas nodrošina trūcīgu un maznodrošinātu ģimeņu bērniem.

Tiesībsarga ieskatā, pašvaldības sniegtais atbalsts trūcīgu un maznodrošinātu ģimeņu bērniem, kuru deklarētā dzīvesvieta ir Rīgā, nedrīkst būt atkarīgs no vecāku izvēlētās Rīgas administratīvajā teritorijā reģistrētās izglītības iestādes dibinātāja. Jāņem vērā, ka Rīgas pašvaldības teritorijā atrodas vairākas izglītības iestādes, kuru dibinātājs nav Rīgas pašvaldība, bet, piemēram, Kultūras ministrija (Emīla Dārziņa mūzikas vidusskola, Rīgas Doma kora skola, Jāzeps Mediņa Rīgas mūzikas vidusskola, Rīgas Dizaina un mākslas vidusskola, Jāņa Rozentāla Rīgas Mākslas vidusskola, Rīgas horeogrāfijas vidusskola), un kuru izvēle ģimenei ir apzināta un mērķtiecīga rīcība bērnu īpašo talantu attīstībai. Turklāt Rīgas pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs analogu vai līdzvērtīgu izglītību nav iespējams iegūt, līdz ar to šādos gadījumos sevišķi svarīgi būtu, lai maznodrošinātu un trūcīgu ģimeņu bērniem netiktu liegta iespēja attīstīt savus talantus finansiālu apsvērumu dēļ.

Tiesībsargs aicināja Rīgas domi rast iespēju nodrošināt trūcīgu un maznodrošinātu ģimeņu bērniem, kuru dzīvesvieta ir deklarēta Rīgas administratīvajā teritorijā, vienlīdzīgas iespējas uz pašvaldības atbalstu brīvpusdienu nodrošināšanā, neatkarīgi no izvēlētās Rīgā reģistrētās izglītības iestādes dibinātāja. Lai arī sākotnēji Rīgas domes Labklājības departaments 2016.gada 21. jūlija vēstulē Nr.DL-16-477-nd norādīja, ka pašvaldība negrasās mainīt savu lēmumu un brīvpusdienas nodrošinās tikai tiem izglītojamajiem, kuri iegūst izglītību Rīgas pašvaldības dibinātajās izglītības iestādēs, tomēr vēlāk tiesībsarga

rekomendācija tika ņemta vērā – Rīgas dome nolēma, sākot ar 2017.gada 1.janvāri, segt no pašvaldības budžeta līdzekļiem ēdināšanas (pusdienu) izmaksas visiem izglītojamiem, kuri Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā apgūst pamatizglītības programmu 5.–9.klasē pašvaldības vispārējās izglītības iestādēs un Kultūras ministrijas padotībā esošajās izglītības iestādēs.

Savukārt Krustpils novadā ir izveidojusies netipiska situācija – viena no Krustpils novada izglītības iestādēm (Krustpils pamatskola) atrodas citas pašvaldības administratīvajā teritorijā – Jēkabpilī. Ņemot vērā skolas atrašanās vietu, lielākajai daļai Krustpils pamatskolas izglītojamo dzīvesvieta ir deklarēta Jēkabpilī. Jēkabpils pašvaldība ir ieinteresēta piesaistīt izglītojamos savas pašvaldības izglītības iestādēm, tāpēc pusdienu apmaksas apmērs ir atkarīgs no izglītības iestādes dibinātāja – brīvpusdienas 100% apmērā tiek nodrošinātas, ja izglītojamais mācās Jēkabpils pilsētas pašvaldības dibinātā izglītības iestādē. Ja Jēkabpilī deklarēts daudzbērnu ģimenes bērns mācās Krustpils novada pamatskolā, kas atrodas Jēkabpilī, viņš pašvaldības apmaksātas pusdienas saņem 50, nevis 100% apmērā, kā tas būtu, ja mācītos Jēkabpils dibinātā skolā.

Tiesībsarga ieskatā, nav pieļaujams, ka Krustpils pamatskolas netipiskās atrašanās vietas dēļ šīs skolas skolēni un viņu ģimenes ir sliktākā situācijā nekā Jēkabpils pilsētas skolu skolēni. Tiesībsargs lūdza Krustpils novada domi rast iespēju piešķirt ēdināšanas pabalstu trūcīgu un maznodrošinātu ģimeņu, un daudzbērnu ģimeņu bērniem, kas deklarēti citā administratīvajā teritorijā un mācās Krustpils novada dibinātās izglītības iestādēs.

2016.gada 21.decembrī Krustpils novada dome pieņēma lēmumu apmaksāt pusdienas visiem 5.–6.klašu skolēniem Krustpils novada izglītības iestādēs.

1.3. Būtiskākie atzinumi

1.3.1. Par nepilngadīga cietušā valsts nodrošinātās pārstāvības nepārtrauktību

2016.gadā tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu pēc nepilngadīgā cietušā likumiskās pārstāves iesnieguma par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu viņas nepilngadīgajam dēlam.

Iesniegumā tika norādīts, ka zvērināta advokāte sniedza juridisko palīdzību iesniedzējas nepilngadīgajam dēlam, kas tika atzīts par cietušo krimināllietā par noziedzīgo nodarījumu pret tikumību. Īsi pirms krimināllietas izskatīšanas uzsākšanas tiesā iesniedzēja uzzināja, ka zvērināta advokāte tika nomainīta. Iesniegumā bija izteikta neapmierinātība ar izveidojušos situāciju, jo krimināllietā ir ļoti smaga, bērns bija morāli cietis un uzticējās tikai zvērinātai advokātei, kas sniedza juridisko palīdzību pirmstiesas procesa laikā.

Izskatot pārbaudes lietu, tika secināts, ka kriminālprocesa izmeklēšanas laikā tika ievērota kārtība, kādā ir pieaicināms zvērināts advokāts juridiskās palīdzības sniegšanai procesuālajās darbībās, kuras veicamas nekavējoties. Tad krimināllieta tika nodota izskatīšanai Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesā, tādējādi tika mainīta tiesas darbības teritorija. Tiesa, ievērojot Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 108.panta piektās daļas un 104.panta sestās daļas nosacījumus, Zemgales priekšpilsētas zvērinātu advokātu vecākajai nosūtīja pieprasījumu par cita zvērināta advokāta norīkošanu juridiskās palīdzības sniegšanai nepilngadīgajam cietušajam.

Iesniedzēja lūdza tiesu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanai pieaicināt zvērinātu advokāti, kas sniedza juridisko palīdzību nepilngadīgajam cietušajam pirmstiesas procesa laikā, taču, ievērojot KPL noteikto kārtību attiecībā uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību, tiesa iesniedzējas lūgumu neapmierināja.

Pārbaudes lietā tika konstatēts:

1) Zvērināta advokāte tika nozīmēta īsi pirms tiesas sēdes, un viņai bija tikai viena pilna darba diena, lai sagatavotos lietas iztiesāšanai.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) lietā *Daud v. Portugal*⁵ atzina, ka trīs dienu termiņš pirms lietas iztiesāšanas, kurā advokāts tika nozīmēts aizstāt kolēģi, nav pietiekams, lai iepazītos ar lietas materiāliem, satiktos ar apsūdzēto un sagatavotu viņa aizstāvību. Šajā lietā tiesa konstatēja tiesības uz taisnīgu tiesu pārkāpumu.

2) Situācija, ka zvērinātam advokātam nav iespējams turpināt sniegt valsts nodrošināto juridisko palīdzību personai tikai tādēļ, ka tiek mainīta tiesas darbības teritorija, var nesamērīgi ierobežot personas tiesības uz efektīvu, proti, savlaicīgu, pieejamu un kvalitatīvu valsts nodrošināto juridisko palīdzību.

Tādējādi tika secināts, ka spēkā esošais regulējums ir jāmaina, nosakot zvērināta advokāta tiesības turpināt sniegt valsts nodrošināto juridisko palīdzību, kad tiek mainīta tiesas darbības teritorija. Tieslietu ministrija tika aicināta sniegt viedokli par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu.

2017.gada 9.janvāra vēstulē Tieslietu ministrija sniedza viedokli, ka, mainoties tiesas darbības teritorijai, nav pieļaujams, ka iepriekš pieaicinātais un juridisko palīdzību sniegušais advokāts tiktu nomainīts. Tiesiskā regulējuma pilnveide nav nepieciešama, bet Tieslietu ministrija sadarbībā ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomi un izmeklēšanas iestādēm pārrunās nepieciešamos risinājumus, lai nodrošinātu prakses atbilstību normatīvo aktu mērķim.

⁵ *Daud v. Portugal* [1998] ECHR 795/997, para 39.

Tiesībsargs respektē Tieslietu ministrijas viedokli par nepieciešamību nodrošināt prakses atbilstību normatīvo aktu mērķim, taču joprojām uzskata, ka ir svarīgi nodrošināt skaidru un nepārprotamu normatīvo regulējumu, nosakot zvērināta advokāta tiesības turpināt sniegt valsts nodrošināto juridisko palīdzību ne tikai attiecībā uz aizstāvības, bet arī uz pārstāvības nodrošināšanu, kad tiek mainīta tiesas darbības teritorija.

Ņemot vērā iepriekš minēto un to, ka šī problemātika skar īpaši neaizsargāto personu kategoriju, tiesībsargs lūdza Tieslietu ministriju un Latvijas Zvērinātu advokātu padomi informēt par veiktajiem pasākumiem, kā arī sniegt skaidrojumu, kā tiek nodrošināts, ka zvērināti advokāti īsteno tiesības turpināt sniegt valsts nodrošināto juridisko palīdzību cietušajiem, kad tiek mainīta tiesas darbības teritorija.

1.3.2. Par nepilngadīgo cietušo un liecinieku nopratināšanu

Pārbaudes lieta tika ierosināta pēc nodibinājuma “Centrs Dardedze” iesnieguma par nepilngadīgo cietušo un liecinieku nopratināšanas telpām un “bērnu mājas” modeli kā iespējamo risinājumu prakses uzlabošanai.

Iesniegumā tika norādīts, ka šobrīd Latvijā nepilngadīgie cietušie un liecinieki netiek pratināti atbilstoši KPL 153.pantam. Galvenais iemesls ir speciāli aprīkotu telpu un atbilstoša tehniskā nodrošinājuma, kā arī izpratnes trūkums starp profesionāļiem par KPL 153.panta lomu bērna vislabāko interešu nodrošināšanā.

Izskatot pārbaudes lietu, visām Valsts policijas reģionālajām pārvaldēm tika pieprasīta informācija par nepilngadīgo liecinieku un cietušo pratināšanu kriminālprocesā un par nopratināšanas telpām, kā arī tika apsekotas četru Kurzemes reģiona pārvaldes iecirkņu un Tukuma iecirkņa bērnu nopratināšanas telpas.

Valsts policijas reģionālās pārvaldes norādīja uz daudzām problēmām nepilngadīgo cietušo un liecinieku nopratināšanā, kā arī to, ka trūkst speciāli aprīkotu telpu nepilngadīgo personu pratināšanai – ar bērniem draudzīgu vidi, nepieciešamo inventāru un atbilstošu tehnisko nodrošinājumu, un psihologu, kas būtu ātri un pastāvīgi sasniedzams.

Pārbaudes lietā secināts:

1. Trūkst speciāli aprīkotu telpu un tehniskā nodrošinājuma, kā arī pastāv sarežģījumi ar nekavējošu psihologa pieaicināšanu, bet atsevišķos iecirkņos šāds speciālists vispār nav pieejams. Tā kā nacionālie un starptautiskie tiesību akti uzliek par pienākumu attiecīgos gadījumos nepilngadīgos cietušos un lieciniekus pratināt speciāli pielāgotās telpās un, ja nepieciešams, psihologa klātbūtnē vai ar tā starpniecību. Tādēļ ir nepieciešams nodrošināt, lai

šādu bērnu pratināšana notiktu atbilstošās telpās un psihologs būtu pieejams jebkurā nepieciešamā brīdī.

2. KPL 152.panta pirmā daļa noteic pienākumu pirms nepilngadīgā cietušā un liecinieka pratināšanas fiksēšanas skaņu un attēlu ierakstā pārliecināties, vai tas atbilst nepilngadīgā vislabākajām interesēm un ir nepieciešams kriminālprocesa mērķa sasniegšanai. Tas nozīmē, ka procesa virzītājam ir jāveic izvērtējums, kādēļ nepilngadīgā cietušā un liecinieka pratināšanas fiksēšana skaņu un attēlu ierakstā atbilst bērna vislabākajām interesēm. Pieņemot šādu lēmumu, rūpīgi ir jāizvērtē un lēmumā jāapraksta, kādā veidā tas kalpo nepilngadīgā cietušā un liecinieka vislabākajām interesēm. Jāatzīmē, ka izvērtētas un noteiktas bērna intereses varētu būt pretrunā citām interesēm vai tiesībām, taču lielāka nozīme jāpiešķir tam, kas vislabāk der bērnam.

3. Ņemot vērā bērna īpašo stāvokli un valsts pienākumu īpaši aizsargāt vardarbībā cietuša bērna tiesības⁶, tika secināts, ka KPL 153.panta pirmā daļa nenodrošina Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECPAK) 3.panta pirmajā daļā noteikto. Tādēļ KPL regulējums ir jāmaina, nosakot pienākumu procesa virzītājam noskaidrot psihologa viedokli par mazgadīgā vai tāda nepilngadīgā, kas atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, cilvēku tirdzniecības vai noziedzīga nodarījuma pret tikumību vai dzimumneaizskaramību, tiešās pratināšanas pieļaujamību.

4. Veicot Valsts policijas reģionālo pārvalžu aptauju, tika secināts, ka nav informācijas uzskaites attiecībā uz nepilngadīgo cietušo un liecinieku pratināšanu. Statistikas dati palīdzētu vispusīgāk apzināt problemātiskos aspektus, tos uzraudzīt un meklēt risinājumus. Tādēļ ir veicami pasākumi ANO Bērnu tiesību komitejas 36.punkta a) apakšpunkta rekomendāciju izpildei.

2016.gada 22.augustā tiesībsargs sadarbībā ar nodibinājumu “Centrs Dardedze” Tiesībsarga birojā medijus iepazīstināja ar situāciju, kādā notiek nepilngadīgo cietušo un liecinieku nopratināšana, un par ieceri izveidot tā saucamo “bērna māju” – vienotu vietu, kurā bērniem draudzīgās telpās un veidā profesionāļu vadībā tiek veikta to pratināšana.

2016.gada 18.oktobra vēstulē Tieslietu ministrija norādīja, ka nav nepieciešams iniciēt grozījumu KPL, jo 152.panta pirmā daļa kopsakarā ar 153.panta pirmo daļu jau šobrīd pieļauj nepilngadīgā, kas atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, no cilvēku tirdzniecības vai no noziedzīga nodarījuma, kas vērst pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, pratināšanu ar psihologa starpniecību, ko fiksē skaņu un attēlu ierakstā. Līdz ar to jau šobrīd procesa virzītājam ir jādara viss, lai

⁶ Satversmes 110.pants.

gadījumos, kad bērna labākajās interesēs pratināšanā nepieciešama psihologa līdzdalība, procesa virzītājs izmeklēšanas darbību varētu veikt ar tā iesaisti. Ir nepieciešama efektīva pastāvošo tiesību normu piemērošana praksē. Procesā virzītājam jā rūpējas, lai bērna nopratināšana noritētu, neradot viņa psihei papildu traumu un kaitējumu.

Tieslietu ministrija norādīja, ka darba grupas KPL grozījumu izstrādei sēdē, kurā piedalījās pārstāvji no Ģenerālprokuratūras un Valsts policijas, tika panākta vienošanās, ka gadījumos, kad bērns ir cietis no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, no cilvēku tirdzniecības vai no noziedzīga nodarījuma, kas vērstas pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, procesā virzītāji maksimāli centīsies izmantot reģionos esošos krīzes centrus, kuros ir speciāli aprīkotas telpas, kā arī pratināšanu veiks ar psihologa starpniecību.

2016.gada 31.oktobra vēstulē Iekšlietu ministrija norādīja, ka, lai nodrošinātu psihologu pakalpojumus 2017.gadā, Valsts policija izsludināja iepirkumu “Par psihologu pakalpojumu nodrošināšanu Valsts policijas struktūrvienību vajadzībām”⁷. Tāpat Iekšlietu ministrija atzīst, ka katrā Valsts policijas struktūrvienības ēkā, kur notiek procesuālās darbības, jābūt atbilstoši telpai īpaši aizsargājama cietušā pratināšanai. Taču vienlaikus ir kavēšanās ar nepieciešamā finansējuma piešķiršanu Valsts policijai pratināšanas telpu izveidei un tehniskā aprīkojuma iegādei.

Attiecībā uz ANO Bērnu tiesību komitejas rekomendāciju 36.punkta a) apakšpunkta izpildi Iekšlietu ministrija informēja, ka jaunas informācijas sistēmas izveide pašlaik netiek plānota, jo ziņu par cietušajiem bērniem, tai skaitā vardarbības gadījumu pret bērniem uzskaitē, tiek nodrošināta. Proti, iesniegumus un informāciju par notikumiem un tajos iesaistītajām personām policija nekavējoties reģistrē Vienotajā notikumu reģistrā. Ziņas par reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, uzsāktajiem kriminālprocesiem un tajos pieņemtajiem procesuālajiem lēmumiem tiek ievadītas Kriminālprocesu informācijas sistēmā. Ziņas par nepilngadīgām personām, kuras cietušas vai izdarījušas likumpārkāpumu, tiek uzkrātas Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmā.

Nemot vērā to, ka Iekšlietu ministrijas rīcība attiecībā uz atbilstošu pratināšanas telpu izveidi tiek ierobežota, 2016.gada 17.novembrī tiesībsargs lūdza Ministru kabinetu un Saeimu veikt nepieciešamās darbības nepilngadīgo cietušo un liecinieku nopratināšanas veicināšanai speciāli aprīkotās telpās un par rezultātiem paziņot tiesībsargam.

2017.gada 18.janvāra vēstulē Ministru prezidents norādīja, ka ir nepieciešams veikt atbilstošus pasākumus, lai novērstu pārbaudes lietā konstatētās problēmas attiecībā uz piemērotu nepilngadīgo cietušo un liecinieku pratināšanas telpu un tehnisko līdzekļu esamību.

⁷ Iepirkuma identifikācijas Nr.IeM VP 2016/84.

Saeima, izskatot ar valsts budžetu saistīto likumprojektu paketi, 2016.gada 23.novembrī pieņēma likumu "Grozījumi Kriminālprocesa likumā", grozot KPL pārejas noteikumu 59.punktu un nosakot, ka cietušo bērnu un liecinieku pratināšanas gaitas fiksēšana skaņu un attēlu ierakstā, ja tas ir bērna interesēs un ir vajadzīgs kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, obligāti būs jānodrošina no 2019.gada 1.janvāra. Tādēļ Iekšlietu ministrija turpinās veikt pasākumus, lai piešķirtu papildu finanšu līdzekļus īpaši aizsargājamu cietušo, tai skaitā cietušo bērnu un bērnu, kuri kļuvuši par lieciniekiem, procesuālo tiesību nodrošināšanai.

1.4. Starptautiskā sadarbība bērnu tiesību jomā

2016.gada 20.maijā Bērnu tiesību nodaļas speciāliste piedalījās COPE (nevalstiskā organizācija *Ieslodzīto personu bērni Eiropā*) ikgadējā konferencē "Bērni, kuru vecāki nonāk konfliktā ar likumu: kādas ir viņu vislabākās intereses? Kā tās nodrošināt?" ("*Children with a parent in conflict with the law: What are their best interests? How can they be met?*").

Konference tika veltīta tēmai par bērnu, kuru vecāki ir ieslodzījumā, tiesību un vislabāko interešu nodrošināšanu. Tajā dažādu starptautisko organizāciju – UNICEF, Eiropas Parlamenta, Eiropas Komisijas u.c. – pārstāvji referēja par tādām tēmām kā ieslodzīto bērnu vislabāko interešu nodrošināšana ANO Bērnu tiesību konvencijas kontekstā, nacionālā preventīvā mehānisma funkcijas ieslodzīto personu bērnu tiesību nodrošināšanā, sociālo pakalpojumu esamība, kas palīdzētu bērniem uzturēt saikni ar ieslodzījumā esošajiem vecākiem. Eiropas Parlamenta pārstāvis norādīja, ka iniciēs padziļinātu izpēti par bērniem, kuru vecāki ir ieslodzījumā.

Konferencē tika prezentēti arī labās prakses piemēri – nevalstisko organizāciju darbība ieslodzīto personu bērnu atbalstam (piemēram, *MA#ME* projekts, *Status M* projekts, *Pact* projekts).

Starptautiskās sadarbības ietvaros 2016.gada 15.–17.jūnijā tiesībsargs un Bērnu tiesību nodaļas speciālisti piedalījās Baltijas valstu un Polijas bērnu ombudu ikgadējā sanāksmē Tallinā, kurā ombudi iepazīstināja ar ikgadējām aktivitātēm un darba aktualitātēm un diskutēja par bērna tiesībām uz veselības aprūpi.

Tiesībsarga biroja pārstāve citu valstu kolēģus iepazīstināja ar vispārējo veselības aprūpes sistēmu Latvijā, Lietuvas bērnu ombuda pārstāve – ar bērnu vakcinācijas sistēmu un statistikas datiem Lietuvā, Polijas bērnu ombuda pārstāve – ar vispārējo veselības aprūpes sistēmu Polijā, Igaunijas ombuda pārstāvis – ar grūtniecības pārtraukšanas ierobežojumiem.

Otrajā dienā Igaunijas bērnu ombuda birojs organizēja vizīti uz bērnu psihiatrisko slimnīcu Tallinā. Vizītes laikā slimnīcas galvenā ārste iepazīstināja ar tās telpām un darbību, pakalpojumiem, kā arī bērnu tiesību ievērošanas sistēmu.

2016.gada 20.–22.septembrī tiesībsargs piedalījās ENOC ikgadējā 20.konferencē un Ģenerālajā asamblejā, kas notika Viļņā, Lietuvā. Konferences tēma bija “Vienlīdzīgas iespējas visiem bērniem izglītībā”, un tās ietvaros tika akcentēts, ka izglītībai jābūt atbilstoši bērna spējām; uz mazaizsargātu bērnu grupu, piemēram, romu, bērnu ar invaliditāti, migrantu bērnu, iekļaušanu izglītības sistēmā, kā arī mājniecība tika atzīta par vienu no segregācijas formām. Konferencē bija izveidots ideju un pieredzes apmaiņas forums starp ENOC biedriem par 2016.gada bērnu tiesību aktualitātēm Eiropā.

Pirms konferences ENOC biedri savām valdībām, Eiropas Komisijai un Eiropas Padomei bija izstrādājuši kopīgu paziņojumu “Vienlīdzīgas iespējas visiem bērniem izglītībā”, kurā ombudi ieteica veikt pasākumus vienlīdzīgu iespēju visiem bērniem izglītībā nodrošināšanā, tostarp paplašināt iespējas jau agrīni piekļūt izglītībai visneaizsargātākajām bērnu grupām, apkarot iekšējo un ārējo segregāciju izglītības iestādē, aizsargāt migrantu bērnu un bērnu, kuri pieder pie mazākumtautībām, tiesības uz izglītību, veicināt bērna līdzdalību izglītības procesā, kā arī skolotāju apmācības par vienlīdzīgām iespējām visiem bērniem izglītībā. Pēdējā diskusija par kopīgo paziņojumu notika konferencē. Savukārt gala versija tika izplatīta 2016.gada oktobrī.

2016.gada 20.–23.novembrī tiesībsargs un Bērnu tiesību nodaļas pārstāve piedalījās starptautiskajā konferencē “Bērniem draudzīga Kazahstāna”, kuru organizēja UNICEF un Kazahstānas parlaments.⁸ Konference tika veltīta bērnu tiesībām, panākumiem bērnu tiesību ievērošanā un perspektīvām Kazahstānā. Tiesībsargs tur tika aicināts prezentēt Latvijas pieredzi iekļaujošās izglītības jomā un uzstājās ar referātu “Iekļaujošā izglītība un bērna tiesības uz attīstību”. Tiesībsargs savā prezentācijā vērsa uzmanību uz bērnu vienlīdzīgām tiesībām iegūt izglītību un valsts atbildību minēto tiesību īstenošanā un ievērošanā.

Konferences otrajā dienā bija organizētas 13 tematiskās platformas – darba grupas: bērns un likumdošana, monitorings, bērna tiesības izteikt savu viedokli, bērna tiesības uz ģimenes dzīvi, diskriminācijas aizliegums, vardarbība pret bērnu, bērns un patriotiskā izglītība, bērna tiesības uz izglītību un brīvo laiku, bērns un veselība, bērni ar speciālajām vajadzībām, bērns un biznesa sektors, bērna tiesības uz labvēlīgu vidi un juvenālā justīcija. Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas vecākā juriste Anna Krasanova tematiskajā platformā par bērna tiesībām uz izglītību un brīvo laiku dalījās pieredzē par bilingvālo izglītību Latvijā

⁸ Pieejams: <http://www.bala-kkk.kz/ru/news/25531>

un tiesībsarga veikto pētījumu šajā jomā. Tiesībsargs un Bērnu tiesību nodaļas pārstāve saņēma pateicības rakstu no konferences organizatoriem par aktīvu līdzdalību.

2016.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 11 starptautiskie informācijas pieprasījumi par bērna tiesību jautājumiem, kā arī pieprasīta informācija ENOC tīkla dalībvalstīm par ziņu pieprasīšanu Sodu reģistram par bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citu tādu iestāžu, kurās uzturas bērni, darbinieku iespējamo sodāmību. No 11 starptautiskajiem pieprasījumiem seši bija no ENOC ar lūgumu sniegt informāciju par nepilngadīgajiem patvēruma meklētājiem, ANO Bērnu tiesību konvencijas ievērošanas monitoringu, adopcijas aspektiem, tiesībsarga kompetences apjomu, specializēto bērnunamu, kuros bērniem tiek ierobežota brīvība, esamību un tiesībām uz izlīgumu nepilngadīgajiem cietušajiem.

No dažādām Eiropas valstu institūcijām un starptautiskajām organizācijām tika saņemti pieci pieprasījumi un aptaujas par migrantu bērnu tiesībām saņemt veselības aprūpi, tiesībsarga kompetenci bēgļu jautājumos, Lanzarotes konvenciju, diskriminācijas novēršanas aspektiem jauniešu vidū un vecvecāku pienākumu maksāt uzturlīdzekļus.

1.5. Pētījumi

Saskaņā ar likuma “Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām” 2.pantu šīs konvencijas ieviešanas pārraudzību nodrošina Latvijas Republikas tiesībsargs. Lai noskaidrotu, kā Latvijā sekmējusies konvencijas 26.panta (adaptācija un rehabilitācija) īstenošana attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, 2016.gadā tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeiron” un Rīgas Stradiņa universitāti veica pilotpētījumu “Bērnu ar invaliditāti rehabilitācijas efektivitāte Latvijā”.

Iniciēt pētījumu mudināja arī signāli no ģimenēm, kurās aug bērni ar invaliditāti, par to, ka tām nav viegli orientēties normatīvajos aktos un izprast, kā rīkoties, lai savam bērnam nodrošinātu konvencijā noteikto tiesību īstenošanu. Pētījuma mērķis bija noskaidrot, cik pieejama, kvalitatīva un efektīva ir bērnu ar invaliditāti medicīniskā un sociālā rehabilitācija.

Rehabilitācijas efektivitāte tika pētīta no diviem – sociālā darba un sociālantropoloģiskā – aspektiem, un pētījuma rezultāti tika prezentēti tiesībsarga ikgadējā konferencē.

Sociālā darba aspektā situācija tika pētīta divos Rīgas Sociālā dienesta teritoriālajos centros. Galvenie secinājumi: biedrība “Mēs esam līdzās” 2016.gadā sadarbības līguma ietvaros nodrošināja 20 individuālo rehabilitācijas plānu faktisko realizāciju, kas nav pietiekoši un atbilstoši nepieciešamībai; nav skaidrs rehabilitācijas speciālistu un aktivitāšu

regularitātes pamatojums; nav skaidrs, vai sociālajam darbiniekam ir jāseko līdzi rehabilitācijas plāna izpildei, ja netiek veikts sociālais darbs konkrētajā gadījumā.

Savukārt sociālantropoliģiskajā pētījumā secināts: valsts un pašvaldības iestāžu, kā arī ārstniecības personu darbība ir reaktīva, ne proaktīva – šie dienesti reaģē uz vecāku izrādīto iniciatīvu un arī ne vienmēr. Vecākiem trūkst pastāvīgas, ciešas sadarbības ar vienu speciālistu, kas plānotu un pārraudzītu bērna rehabilitācijas procesu kopumā – gan medicīniskos, gan sociālos, gan ar izglītību saistītos aspektus, kā arī varētu konsultēt par normatīvajiem aktiem, kas to regulē. Rehabilitācijas sistēmas sadrumstalotība un nepārskatāmība vecākiem liek meklēt alternatīvus veidus informācijas iegūšanai – no citiem vecākiem, interneta vietnēs, un tas negarantē iespējami efektīvāko rezultātu.

2016.gads bija nozīmīgs attiecībā uz ieslodzīto personu bērnu interešu un tiesību aizsardzību. Jaunajā Eiropas Padomes “Bērnu tiesību stratēģijā 2016–2021” ieslodzīto personu bērni tika atzīti par mazaizsargāto personu kategoriju. Savukārt tiesībsargs 2016.gadā ir pabeidzis 2014.gadā sāktu izpēti par ieslodzīto personu un viņu bērnu saskarsmes tiesībām Latvijā. Situācijas izpētes noslēgumā tiesībsargs vērsa uzmanību uz vairākiem ierosinājumiem un nepieciešamajiem uzlabojumiem ieslodzīto personu bērnu tiesību aizsardzībā.⁹

1.6. Informatīvie un izglītojošie pasākumi bērniem un bērnu tiesību subjektiem

Praksē notiekošais ataino, ka aizvien pieaug to gadījumu skaits, kad Latvijas valstspiederīgajām ģimenēm par bērnu tiesību pārkāpumiem Lielbritānijā, Īrijā, Norvēģijā vai Vācijā tiek pārtrauktas aizgādības tiesības, un bērnam tiek atrasta jauna ģimene un mājas.

Lai informētu vecākus par attiecīgās valsts bērnu tiesību standartiem un atbildīgajām iestādēm, tiesībsargs 2016.gada sākumā sagatavoja viegli uztveramu un praktisku informatīvu materiālu “Kas jāzina Latvijas valstspiederīgajām ģimenēm ar bērniem, dzīvojot Lielbritānijā, Īrijā, Vācijā vai Norvēģijā”.

Informatīvajā materiālā iekļauta informācija par šādām tēmām:

- vecāku pienākumi un bērnu uzraudzība;
- izglītība;
- veselība;
- mājoklis un sociālais nodrošinājums.

Ar šo informatīvo materiālu tiesībsargs vērsa ikviena Latvijas valstspiederīgā uzmanību, ka katrā valstī likumi atšķiras un, dodoties uz pastāvīgu dzīvesvietu kādā citā valstī, ir jāiepazīstas ar tās valsts likumiem un tie jāievēro. Bet, ja tomēr no Latvijas

⁹ Situācijas izpētes pilns teksts ir pieejams tiesībsarga tīmekļa mājaslapā:

<http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/Situacijas%20izpete%20par%20ieslodzito%20personu%20bernu%20tiesibam%20uz%20saskarsmi%20ar%20vecakiem.pdf>

valstspiederīgā ģimenes ārvalstī tiek izņemts bērns, tiesībsargs aicina sadarboties ar mītnes valsts bērnu tiesību aizsardzības institūcijām; noskaidrot Latvijas vēstniecības mītnes valstī kontaktinformāciju un nekavējoties meklēt juridisko palīdzību.

Visi informatīvie materiāli – infografikas par katru valsti gan kopumā, gan pa tematiskajiem blokiem, kā arī fails mājaslapas banerim, ir pieejami tiesībsarga mājaslapā¹⁰.

2016.gadā aktīvi tika veicināta bērnu informētība par tiesībsargu, viņa darbu un iespēju bērnam vērsties pie tiesībsarga par dažādiem jautājumiem. 2016.gada pirmajā pusgadā tika organizētas klases stundas bērniem par tiesībsarga darbību un drošību skolā. Savukārt 2016.gada otrajā pusgadā tika izveidots plakāts “Kas ir tiesībsargs?”. Tas tiek izvietots dažādās iestādēs, kur atrodas bērni – brīvības atņemšanas iestādēs, internātskolās, bērnu namos, krīzes centros, Valsts sociālās aprūpes centros un psihoneiroloģiskajās slimnīcās.

2016.gada 28.oktobrī tiesībsargs sadarbībā ar Eiropas Savienības (turpmāk – ES) Pamattiesību aģentūru rīkoja diskusiju par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Diskusijas pamatā bija ES Pamattiesību aģentūras izdotā un latviski tulkotā “Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā”, kuras mērķis ir veicināt izpratni un uzlabot zināšanas par Eiropas un starptautiskajām tiesību normām, kas aizsargā un veicina bērnu tiesību ievērošanu.

Šajā diskusijā tika aktualizēta nepieciešamība izmantot Eiropas un starptautiskās tiesību normas, ECT un Eiropas Savienības tiesas praksi, kā arī dalībnieki tika iepazīstināti ar ES Pamattiesību aģentūras “Rokasgrāmatu par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā”. Grāmata elektroniskā veidā bez maksas pieejama ES Pamattiesību aģentūras mājaslapā¹¹, kā arī to ir iespējams pasūtīt un bez maksas saņemt drukātā veidā *EU Bookshop* mājaslapā¹².

Uz diskusiju tika aicināti tiesneši, zvērināti advokāti, prokurori, policijas un bāriņtiesu darbinieki. Diskusija tika veidota divās daļās. Pirmajā daļā Tiesībsarga biroja pārstāve uzstājās ar prezentāciju, kādēļ ir svarīgi izmantot Eiropas tiesību aktus un starptautisko tiesu praksi. Savukārt ES Pamattiesību aģentūras pārstāve iepazīstināja ar “Rokasgrāmatu par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā”. Otrajā daļā bija praktiskā nodarbība, kurā tika risināti uzdevumi par gadījumiem no tiesībsarga prakses.

2016.gadā tiesībsargs vairākkārt informēja Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju (turpmāk – VBTAI) par bāriņtiesu darbā konstatētajiem pārkāpumiem. Pēc VBTAI iniciatīvas

¹⁰ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/petijumi-un-publicācijas/kampanas/4-lietas-kas-jazina-vecakiem-lielbritanija-irija-vacija-vai-norvegija/>

¹¹ Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_lv.pdf

¹² Pieejams: http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=TK0415510

Bērnu tiesību nodaļas pārstāvis tika uzaicināts par lektoru bāriņtiesu priekšsēdētāju zināšanu pilnveides semināros “Cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošana bāriņtiesu darbā”. Kopumā notika pieci reģionālie semināri: Smiltēnē, Liepājā, Rēzeknē un divi Rīgā.

1.7. Trūkumi normatīvajā regulējumā

2015.gadā tiesībsargs piedalījās Eiropas Komisijas 2014.gada projekta „Bērnu tiesības aiz slēgtām durvīm. Bērnu, kuriem atņemta brīvība, cilvēktiesības: monitoringa mehānisma uzlabošana” (JUST/2013/JPEN/AG/4581) īstenošanā. Projekta mērķis bija iepazīties ar dažādu kategoriju slēgta tipa iestādēm, kurās uzturas bērni, kā arī iegūt informāciju par to, kā iestādēs uzrauga bērnu tiesību ievērošanu un kādi sūdzību iesniegšanas mehānismi pastāv gadījumā, ja bērna tiesības tiek aizskartas.¹³

Projekta ietvaros tika secināts, ka pastāv trūkumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā attiecībā uz bērnu tiesībām iesniegt sūdzības. Tādējādi 2016.gada sākumā Labklājības ministrija tika aicināta sniegt viedokli par nepieciešamību grozīt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otro daļu, paredzot bērna tiesības vērsties pēc palīdzības bērnu tiesību aizsardzības un citās valsts un pašvaldību institūcijās ikvienā gadījumā, kad bērna tiesības ir pārkāptas. Likumā ir jānosaka arī bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citu iestāžu, kurās uzturas bērni, pienākums noteikt sūdzības iesniegšanas un izskatīšanas kārtību, un padarīt to bērniem zināmu un pieejamu.

Labklājības ministrija norādīja, ka tiesībsarga priekšlikumi ir atbalstāmi, un tiek plānots sagatavot Bērnu tiesību aizsardzības likuma grozījumu projektu, kas pilnveidotu regulējumu par bērnu tiesībām vērsties pēc palīdzības bērnu tiesību pārkāpumu gadījumā.

Ministru kabinets 2017.gada 17.janvāra sēdē¹⁴ ir atbalstījis likumprojektu “Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā”, kas paredz pilnveidojumus minētā likuma 70.pantā, ņemot vērā tiesībsarga 2016.gada 20.janvāra vēstulē Nr.1-8/1 izteiktos priekšlikumus.

Izskatot privātpersonu iesniegumu par bērna izņemšanu no iespējamo adoptētāju ģimenes pirmsadopcijas aprūpes laikā, tika konstatēts, ka minētā situācija norāda uz iespējamiem trūkumiem tiesiskajā regulējumā – adoptētāja ģimenē, līdzīgi kā aizbildņa ģimenē, audžuģimenē vai bioloģiskajā ģimenē, var atklāties, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, vai bērna turpmākā atrašanās ģimenē nav pieļaujama. Saskaņā ar Bāriņtiesu likumā noteikto bērnus no ģimenes var šķirt, pamatojoties uz bāriņtiesas sēdē pieņemtu koleģiālu lēmumu vai bāriņtiesas priekšsēdētāja, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieka

¹³ Skatīt Latvijas Republikas tiesībsarga 2015.gada pārskata ziņojumu.

¹⁴ 3.protokols, 18.§, VSS-721, TA-38.

vai bāriņtiesas locekļa vienpersoniski pieņemtu lēmumu. Bāriņtiesu likuma 23.pantā noteiktā vienpersoniska lēmuma pieņemšana nav paredzēta gadījumos, kad bērns nodots adoptētāju aprūpē un uzraudzībā. Ņemot vērā iepriekš minēto un normatīvajos aktos noteikto, lai izbeigtu bērna pirmsadopcijas aprūpi un uzraudzību ģimenē, bāriņtiesai bija jāpieņem koleģiāls lēmums. Savukārt, lai administratīvā procesa dalībniekiem paziņotu par sēdi, tas jāizdara vismaz 10 darbdienu pirms sēdes, nosūtot uzaicinājumu. Tiesībsargs lūdza VBTAI un Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācijai viedokli par nepieciešamību veikt grozījumus tiesiskajā regulējumā.

VBTAI atbalsta tiesībsarga ierosinājumu pilnveidot Bāriņtiesu likuma 23.panta regulējumu, paredzot, ka gadījumos, ja bērna dzīves apstākļu pārbaudē vai citādi atklājas, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tad, ja bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa veselību vai dzīvību, bāriņtiesas priekšsēdētājs, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieks vai bāriņtiesas loceklis vienpersoniski pieņem lēmumu par adoptējamā bērna aprūpes un uzraudzības pārtraukšanu adoptētāju ģimenē. Ievērojot Bāriņtiesu likuma 24.pantā noteikto, kas paredz vienpersoniskā lēmuma darbības ilgumu, pēc analogijas ne vēlāk kā 15 dienu laikā lēmums būtu pārskatāms – lemjot par bērna atgriešanos adoptētāju ģimenē vai, ja tas nav iespējams, par adoptējamā bērna aprūpes un uzraudzības izbeigšanu adoptētāju ģimenē. VBTAI savas kompetences ietvaros, sniedzot ieteikumus par nepieciešamajiem grozījumiem Bāriņtiesu likumā, informēja Labklājības ministriju par inspekcijas viedokli saistībā ar tiesiskā regulējuma pilnveidi attiecībā uz vienpersoniska lēmuma pieņemšanu adopcijas procesā.

Labklājības ministrija paudusi viedokli, ka Bāriņtiesu likuma 23.panta papildinājums attiecībā uz vienpersonisko lēmumu pirmsadopcijas aprūpes laikā būtu adoptējamā bērna interesēs. Arī Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija pievienojās tiesībsarga argumentācijai un pauda atbalstu iniciatīvai.

Tāpat tiesībsargs, izskatot fiziskas personas iesniegumu par bāriņtiesas rīcību, pārtraucot aizgādības tiesības, konstatēja, ka Bāriņtiesu likumā nav noteikta lietas piekritība gadījumos, ja viens no vecākiem – Latvijas Republikas pilsonis – dzīvo ārvalstī, nenorādot dzīvesvietas adresi, un viņam nav deklarētas dzīvesvietas Latvijā. Par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu, paredzot piekritību par aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atjaunošanu, VBTAI un Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācijai tika lūgts sniegt viedokli minētajā jautājumā.

VBTAI informēja, ka rīkos diskusiju bāriņtiesām, lai vispusīgi apzinātu situāciju un identificētu konkrētos problēmjautājumus, kad Latvijā bāriņtiesai risināmi jautājumi, kas skar

bērnu tiesību nodrošinājumu, bet viens vai abi vecāki dzīvo ārvalstīs, un Latvijā viņiem nav deklarētās dzīvesvietas.

Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija atbalsta nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu par piekritību par aizgādības tiesību pārtraukšanu un atjaunošanu, lai novērstu iespējamās neskaidrības.

Tiesībsargs praksē ir konstatējis gadījumus, kad viens no vecākiem ļaunprātīgi izmanto Dzīvesvietas deklarēšanas likumā noteiktās tiesības deklarēt sava nepilngadīgā bērna dzīvesvietu. Piemēram, tiesa ir noteikusi bērna dzīvesvietu pie mātes, bet tēvs pēc tiesas sprieduma stāšanās spēkā regulāri pārdeklarē bērnu savā dzīvesvietā, tādējādi radot sarežģījumus bērna interešu nodrošināšanā. Šobrīd normatīvais regulējums pieļauj jebkurai no bērna vecākiem brīvi veikt bērna dzīvesvietas deklarēšanu pēc saviem ieskatiem.

Tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā ar rekomendāciju pilnveidot spēkā esošo tiesisko regulējumu, nosakot, ka bērna dzīvesvietu deklarēt ir tiesīgs tas no vecākiem, pie kura uz vecāku vienošanās vai tiesas nolēmuma pamata ir noteikta bērna dzīvesvieta vai kuram ir nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība.

Tieslietu ministrija savā atbildes vēstulē norādīja, ka, tās ieskatā, nav nepieciešams pilnveidot tiesisko regulējumu, jo tas jau paredz atbildīgo iestāžu tiesības reaģēt, ja persona ļaunprātīgi izmanto savas tiesības.

2. Bērna tiesības bez maksas iegūt izglītību

2.1. Piekļuve pirmsskolas izglītībai

2016.gadā tiesībsargs aktīvi iesaistījās bērnu tiesību uz bezmaksas pirmsskolas izglītību veicināšanā.

No 2016.gada 1.jūnija beidzās valsts atbalsta programma, kas tika uzsākta 2013.gadā un daļēji risināja finansējumu bērnudārza pieejamībai. Valsts atbalstu piešķīra bērniem, kuriem netika nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē un kuri pakalpojumu saņēma privātā pirmsskolas izglītības iestādē vai pie bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēja (aukles). Valsts atbalsta mērķis bija palīdzēt pašvaldībām, kurās ir rindu problēma pirmsskolas izglītības iestādēs, atrisināt šo jautājumu, sniedzot īslaicīgu palīdzību. Vienlaikus valsts atbalsts ievērojami atviegloja to ģimeņu finansiālo situāciju, kuras bija spiestas savus bērnus vest uz privātām pirmsskolas izglītības iestādēm vai algot aukli, jo pašvaldības bērnudārzos nebija vietas.

Jau 2013.gadā Izglītības likumā tika iekļauts regulējums situācijai, kad bērnam, sasniedzot pusotra gada vecumu, nav vietas pašvaldības dibinātā bērnudārzā: „Ja pašvaldība

bērnam, kurš sasniedzis pusotra gada vecumu un kura dzīvesvieta deklarēta pašvaldības administratīvajā teritorijā, nenodrošina vietu pašvaldības izglītības iestādes īstenotā pirmsskolas izglītības programmā (no pusotra gada vecuma līdz pamatizglītības ieguves uzsākšanai) un bērns apgūst pirmsskolas izglītības programmu privātā izglītības iestādē, tad pašvaldība šim privātam pakalpojuma sniedzējam sedz izmaksas Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Izmaksas sedz apmērā, kas atbilst vienam izglītojamajam pirmsskolas izglītības programmā nepieciešamajām vidējām izmaksām attiecīgās pašvaldības izglītības iestādēs.”¹⁵

Tātad Izglītības likuma grozījumi paredz, ka gadījumos, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē, pašvaldības sedz privātam pakalpojumu sniedzējam ar bērna izglītošanu saistītos izdevumus Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Savukārt vienotai metodikai vidējo izmaksu aprēķināšanai vienam izglītojamajam vajadzēja novērst situāciju, ka dažādas pašvaldības piemēro dažādas metodes un kritērijus šo vidējo izmaksu noteikšanā.

2016.gada 1.janvārī stājās spēkā Ministru kabineta 2015.gada 8.decembra noteikumi Nr.709 “Noteikumi par izmaksu noteikšanas metodiku un kārtību, kādā pašvaldība atbilstoši tās noteiktajām vidējām izmaksām sedz pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātai izglītības iestādei”.

2016.gada 6.jūlijā, reaģējot uz publiski izskanējušo Latvijas Pašvaldību savienības pausto nostāju, ka tā neplāno nekādu rīcību, lai nodrošinātu vienlīdzīgu pieeju pirmsskolas izglītībai, tiesībsargs nosūtīja vēstuli Nr.1-5/134 Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēdim Andrim Jaunsleinim un Ministru kabinetam, kurā norādīja, ka gadījumā, ja bērniem, kuriem netiek nodrošināta vieta savas dzīvesvietas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē, ir noteikta maksa par pirmsskolas izglītības ieguvī, tas ir, vecākiem jāpiemaksā starpība starp privātā bērnudārza noteikto maksu un pašvaldības vidējām izmaksām, šāds regulējums ir pretrunā vienlīdzīgai pieejai pirmsskolas izglītībai. Tiesībsargs vēstulē lūdza nodrošināt likumā noteiktās ikviena bērna tiesības uz pašvaldības apmaksātu pirmsskolas izglītības ieguvī, pamatojoties uz spēkā esošo normatīvo regulējumu.

Saskaņā ar Izglītības likumu¹⁶ ikvienam bērnam ir tiesības uz valsts vai pašvaldības apmaksātu pirmsskolas izglītības ieguvī.

Pirmsskolas un skolas vecuma bērnu nodrošināšana ar vietām mācību un audzināšanas iestādēs ir viena no pašvaldību autonomajām funkcijām.¹⁷ Katras pašvaldības pienākums ir nodrošināt bērniem, kuru dzīvesvieta deklarēta tās administratīvajā teritorijā, iespēju iegūt

¹⁵ Izglītības likuma 17.panta 2.¹ daļa.

¹⁶ Izglītības likuma 55.panta 1.punkts: “Izglītojamam ir tiesības uz valsts vai pašvaldības apmaksātu pirmsskolas izglītības, pamatizglītības un vidējās izglītības ieguvī.”

¹⁷ Likums „Par pašvaldībām”, 15.panta 4.punkts.

pirmsskolas izglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē.¹⁸ Arī atbilstoši “Izglītības attīstības pamatnostādņēm 2014.–2020.gadam” pirmsskolas un sākumskolas izglītība ir jānodrošina maksimāli tuvu dzīvesvietai. Turklāt Vispārējās izglītības likumā¹⁹ konkretizēts princips, ka vietējās pašvaldības savā administratīvajā teritorijā nodrošina vienlīdzīgu pieeju pirmsskolas izglītības iestādēm bērniem no pusotra gada vecuma. Secināms, ka tiesiskais regulējums ir pietiekami noteikts, lai tam varētu uzticēties.

Tātad saskaņā ar spēkā esošo tiesisko regulējumu ikvienam bērnam no pusotra gada vecuma ir tiesības uz vienlīdzīgu iespēju pamata bez maksas iegūt pirmsskolas izglītību.

Latvijas nacionālā attīstības plāna 2014.–2020.gadam sadaļā “Demogrāfija” noteikts nākotnes mērķis: *“Pirmsskolas izglītības iestādes ir pieejamas ikvienam no pusotra gada vecuma. Radošo un kognitīvo spēju attīstību veicinoša, vērtībās balstīta izglītība tiek nodrošināta jau no pusotra gada vecuma (...). Pateicoties pilnīgotam “nauda seko bērnam” principam, vecāki var izvēlēties savam bērnam piemērotāko pirmsskolas izglītības iestādi plašā, daudzpusīgā un kvalitatīvā piedāvājumu klāstā.”*²⁰

Saskaņā ar tiesiskās paļāvības principu vecākiem rodas paļāvība, ka valsts konsekventi ievēros tās izdotos attīstības plānošanas dokumentus un normatīvos aktus, kas ietver valsts pienākumu pildīt saistības, ko tā uzņēmusies pret personām. Arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka tiesiskās paļāvības princips saistāms ar nepieciešamību radīt tādus apstākļus, kas indivīdam ļautu plānot savu nākotni.²¹

Paļāvība, ka bērnam no pusotra gada vecuma tiks nodrošināta valsts vai pašvaldības apmaksāta pirmsskolas izglītības ieguve, tas ir, paļāvība, ka bērns tiks uzņemts dzīvesvietai tuvākajā pirmsskolas izglītības iestādē, neapšaubāmi, ļautu personām plānot savu nākotni.

Ja pašvaldības finansējums segtu pirmsskolas izglītības programmu īstenošanas izmaksas privātā pirmsskolas izglītības iestādē, vienlīdzīga pieeja pirmsskolas izglītības iestādēm tiktu nodrošināta. Savukārt, ja izglītības programmu īstenošanas izmaksas privātā bērnudārzā pārsniedz atbalsta apjomu un vecākiem, kuru bērniem netiek nodrošināta vieta pašvaldības bērnudārzā, ir jāsedz šī starpība, maksājot par pirmsskolas izglītības ieguvu, vienlīdzīga pieeja pirmsskolas izglītības iestādēm netiek nodrošināta.

¹⁸ Izglītības likuma 17.panta pirmā daļa: “Katrās pašvaldības pienākums ir nodrošināt bērniem, kuru dzīvesvieta deklarēta pašvaldības administratīvajā teritorijā, iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatzglītību bērna dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē vai tuvākajā izglītības iestādē, kas īsteno izglītības programmu valsts valodā, nodrošināt jauniešiem iespēju iegūt vidējo izglītību, kā arī nodrošināt iespēju īstenot interešu izglītību un atbalstīt ārpusstundu pasākumus, arī bērnu nometnes.”

¹⁹ Vispārējās izglītības likuma 21.pants: “Vietējās pašvaldības savā administratīvajā teritorijā nodrošina vienlīdzīgu pieeju pirmsskolas izglītības iestādēm bērniem no pusotra gada vecuma.”

²⁰ Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/pol/ppd/ilgtsp_att/?doc=13858

²¹ Satversmes tiesas 2004.gada 25.oktobra spriedums lietā Nr.2004-03-01 9, 2.punkts.

Tiesībsargs jau 2013.gadā regulējuma izstrādes gaitā vērsa likumdevēja un izglītības un zinātnes ministra uzmanību, ka gadījumā, ja bērniem, kuriem netiek nodrošināta vieta savas dzīvesvietas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē, tiks noteikta maksa par pirmsskolas izglītības ieguvu, proti, būs jāpiemaksā starpība starp privātā bērnudārza noteikto maksu un pašvaldības vidējām izmaksām, šāds regulējums būs pretrunā vienlīdzīgai pieejai pirmsskolas izglītībai.

Ja pašvaldība nespēj izpildīt savu likumā noteikto pienākumu, tai pilnā apmērā ir jāsedz programmu īstenošanas izmaksas privātam pakalpojuma sniedzējam, lai uz vienlīdzīgu iespēju pamata ikvienam bērnam nodrošinātu tiesības uz valsts vai pašvaldības apmaksātu pirmsskolas izglītību. Tiesībsargs aicināja noteikt pašvaldības pienākumu segt pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātam pakalpojuma sniedzējam pilnā apmērā, nevis atbilstoši pašvaldības vidējām izmaksām uz vienu izglītojamo.²² Tiesībsarga iniciatīva netika atbalstīta.

2016.gadā tiesībsargs ierosināja un izskatīja pārbaudes lietu, pamatojoties uz biedrības “Vecāki par izglītību” iesniegumu par Rīgas pilsētas pašvaldības noteiktajām vienam izglītojamajam nepieciešamajām vidējām izmaksām pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē. Rīgas pilsētas pašvaldības 2016.gada 16.februāra saistošo noteikumu Nr.191 “Kārtība, kādā Rīgas pilsētas pašvaldība īsteno pirmsskolas izglītības nodrošināšanas funkciju” 4.pielikuma 5.6.apakšpunktā norādītā summa uz vienu bērnu – 0,36 eiro mēnesī mācību līdzekļiem un materiāliem – liecina, ka pašvaldība plāno rotaļnodarbībām nepieciešamos mācību materiālus uzskatīt par kancelejas piederumiem un pašvaldībai noteiktos izdevumus novirzīt vecākiem.

Lai noskaidrotu faktisko situāciju par finansējumu mācību līdzekļu un materiālu iegādei, tiesībsargs izlases kārtā lūdza 14 Rīgas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēm sniegt informāciju, kāda naudas summa 2015. un 2016.gadā iestādes budžetā (izņemot valsts budžeta dotācijas mācību līdzekļu iegādei) tika plānota mācību līdzekļu un materiālu iegādei vienam bērnam vienā mēnesī. Tāpat tiesībsargs lūdza atbildēt, vai šī summa, pēc pirmsskolas izglītības iestādes ieskatiem, sedz rotaļnodarbību satura īstenošanai nepieciešamo mācību materiālu (piemēram, zīmēšanas papīrs, aplikāciju papīrs, krāsu zīmuļi, krītiņi, guaša krāsas, plastilīns, līme, šķēres u.c.) iegādi.

Saskaņā ar 13 Rīgas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestāžu sniegtajām atbildēm faktiskais finansējums mācību līdzekļu un materiālu iegādei vienam bērnam vienā mēnesī svārstās no 0,20 eiro (PII “Ābecītis”) līdz 6,44 euro (PII “Dzilniņa”).

²² Tiesībsarga 2013.gada 24.maija vēstule Nr.1-8/11.

Attiecībā uz tiesībsarga jautājumu, vai šī summa sedz rotaļnodarbību satura īstenošanai nepieciešamo mācību materiālu iegādi, pirmsskolas izglītības iestādes atbildēja neviennozīmīgi, piemēram, PII "Ābecītis" norādīja, ka par šādu summu nav iespējams nodrošināt kvalitatīvus mācību materiālus pirmsskolas izglītības satura īstenošanai. Savukārt Rīgas 244.pirmsskolas izglītības iestāde norādīja, ka rotaļnodarbībās bērni ir nodrošināti ar mācību līdzekļiem no iestādes budžeta. Tomēr vairākas pirmsskolas izglītības iestādes (piemēram, Rīgas 197.pirmsskolas izglītības iestāde, Rīgas pirmsskolas izglītības iestāde "Domino") atzina, ka nodrošināt bērniem nepieciešamos mācību līdzekļus, piemēram, zīmēšanas un aplikācijas papīru, guaša krāsas, plastilīnu, līmes zīmuļus u.c., lūdz arī vecākiem.

No saņemtajām atbildēm secināms, ka Rīgas pašvaldībā pastāv tendence daļu no rotaļnodarbību satura īstenošanai nepieciešamajiem mācību materiāliem lūgt nodrošināt bērnu vecākiem kā individuālai lietošanai paredzētās kancelejas preces, līdz ar to neiekļaujot šīs izmaksas kopējā aprēķinā, kas būtiski samazina pašvaldības izmaksu aprēķinu un līdz ar to arī pašvaldības atbalsta apmēru, kas izmaksājams privātajai pirmsskolas izglītības iestādei gadījumos, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības iestādē.

Nemot vērā, ka iegūtā informācija par Rīgas pašvaldību neatspoguļo vispārējo situāciju valstī un lai izzinātu aktuālo situāciju uz 2016.gada 1.septembri bērnu tiesību uz pirmsskolas izglītību nodrošināšanā, tiesībsargs lūdza 21 pašvaldībai²³, kurās varētu būt aktuāla bērnodarzu pieejamības problēma, sniegt informāciju par faktisko situāciju konkrētajā pašvaldībā, jautājot: cik bērnu gaida rindā; kādā apmērā ir pašvaldības piešķirtais atbalsts privātajai pirmsskolas izglītības iestādei; vai pašvaldība piešķir finansējumu bērnu uzraudzības pakalpojumu nodrošināšanai (aukles); kādas ir vidējās izmaksas vienam bērnam pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē u.c. Tāpat arī tika aptaujātas visas privātās pirmsskolas izglītības iestādes, lai objektīvi izvērtētu faktisko situāciju.

Saskaņā ar pašvaldību sniegtajām atbildēm tikai trijās²⁴ no aptaujātajām pašvaldībām visi bērni tiek nodrošināti ar vietām pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs, un rindu uz šā pakalpojuma saņemšanu nav. Taču vairumā aptaujāto pašvaldību rindas uz vietām pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs pastāv. Situācijas risinājumam pašvaldības piedāvā finansiālu atbalstu tiem vecākiem, kuru bērni netiek nodrošināti ar vietu pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē un apmeklē privāto iestādi.

²³ Babītes, Carnikavas, Siguldas, Ķekavas, Baldones, Ādažu, Stopiņu, Ikšķiles, Bauskas, Ozolnieku, Ropažu, Iecavas, Tukuma, Rēzeknes, Jēkabpils un Mārupes novadu, kā arī Jelgavas, Daugavpils, Jūrmalas un Rīgas pašvaldībām.

²⁴ Bauskas, Iecavas un Rēzeknes novadu pašvaldības.

Pašvaldību piešķirtais finansiālais atbalsts ir atšķirīgs, arī bērnu uzraudzības pakalpojumu (auklīšu) izmaksas sedz ne visas pašvaldības un atšķirīgos apmēros. Vairumā gadījumu auklīšu pakalpojumu izmantošanai pašvaldības piešķir mazāku līdzfinansējumu nekā gadījumos, ja bērns apmeklē privātu pirmsskolas izglītības iestādi (Tabula Nr.1).

Savukārt sešas no aptaujātajām – Babītes, Ozolnieku²⁵, Rēzeknes, Daugavpils, Jēkabpils un Jūrmalas – pašvaldībām nesniedz finansiālu atbalstu bērnu uzraudzības pakalpojumu (auklīšu) saņemšanai.

Tabula Nr.1

Pašvaldība	Bērnu skaits rindā²⁶	Cik bērnu saņem pašvaldības atbalstu	Atbalsta apmērs (eiro)	Aukles pakalpojumi (eiro)
Rīgas pilsēta	2008	3029	173,10	116,07
Jelgavas pilsēta	795	545	170	60
Mārupes novads	504	287	206,85	188
Ķekavas novads	489	137	169,33	156
Ikšķiles novads	225	137	226,56	171,67
Tukuma novads	180	39	175,25	175,25
Siguldas novads	90	51	128,24 ²⁷ un 139,96 ²⁸	106,41

Analizējot pašvaldību finansiālā atbalsta apmēru, secināms, ka vairums pašvaldību nodrošina līdzmaksājumu par privāto pirmsskolas izglītības iestāžu pakalpojumiem, pamatojoties uz aprēķinu par vidējām izmaksām vienam izglītojamajam pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē. Vienlaikus jāatzīmē, ka atsevišķas pašvaldības sniedz lielāku atbalstu par vidējām izmaksām vienam bērnam pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē. Piemēram, Jelgavas izglītības pārvalde norāda, ka viena bērna vidējās izmaksas Jelgavas pilsētas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē uz 2016.gada 1.septembri ir 125,72 eiro mēnesī, savukārt atbalstu privātas pirmsskolas izglītības iestādes pakalpojumu saņemšanai piešķir 170 eiro apmērā. Savukārt Baldones novada pašvaldība atbalstu ir paredzējusi 193,21 eiro apmērā, lai gan vidējās izmaksas vienam bērnam ir 159,83 eiro.

²⁵ Izmaksā 80 eiro pabalstu vecākiem par vietas nenodrošināšanu PII, ko tie var izmantot pēc saviem ieskatiem.

²⁶ Vecumā no pusotra līdz četriem gadiem.

²⁷ Ja vecāki izvēlas privāto PII un atsakās no vietas pašvaldības PII.

²⁸ Ja bērns gaida rindā uz vietu pašvaldības PII.

Tomēr neviena no aptaujātajām pašvaldībām nesedz pilnā apmērā maksu par privātas pirmsskolas izglītības iestādes pakalpojumu saņemšanu gadījumos, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē. Tas nozīmē, ka to bērnu vecākiem, kuri ir spiesti izmantot privātas pirmsskolas izglītības iestādes pakalpojumus, jo pašvaldības iestādē nav vietas, ir ievērojami augstākas izmaksas nekā to bērnu vecākiem, kuriem tiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē.

Aptaujājot privātās pirmsskolas izglītības iestādes, secināms, ka līguma maksa par pirmsskolas izglītības pakalpojumu sniegšanu (bez maksas par ēdināšanu) svārstās līdz pat 381 eiro mēnesī, vidēji tā ir 280 eiro mēnesī, papildus vecākiem ir jāsedz ēdināšanas izmaksas, kas arī nereti ir ievērojami augstākas par ēdināšanas pakalpojumu izmaksām pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē. Atkarībā no konkrētās pašvaldības finansiālā atbalsta apmēra vecākiem par pirmsskolas izglītību (bez maksas par ēdināšanu) vienam bērnam vienā mēnesī jāmaksā līdz pat 208 eiro.

Vairums privāto pirmsskolas izglītības iestāžu norādīja, ka izjuta bērnu skaita samazinājumu pēc valsts finansiālā atbalsta sniegšanas vecākiem izbeigšanas, jo daļa vecāku vairs nespēj atļauties privātas pirmsskolas izglītības iestādes pakalpojumus.

Vienlaikus tiesībsargs lūdza privātajām pirmsskolas izglītības iestādēm sniegt savu vērtējumu, vai attiecīgo Ministru kabineta noteikumu 6.punktā iekļautās pozīcijas, kas veido izglītības programmas vidējās izmaksas pašvaldības izglītības iestādē, ir vērtējamas kā objektīvas un izsmeļošas.

No aptaujātajām privātajām pirmsskolas izglītības iestādēm 15 norādīja, ka, viņuprāt, izmaksas ir optimālas un objektīvas. Savukārt 34 privātās pirmsskolas izglītības iestādes norādīja, ka izmaksas nav objektīvas, un kā viens no galvenajiem argumentiem tika minēts, ka tajās nav iekļauta telpu noma, kas būtiski sadārdzina privātas pirmsskolas izglītības iestādes kopējās izmaksas. Tāpat tika uzsvērts, ka privāta pirmsskolas izglītības iestāde nodrošina bērnus ar visiem nepieciešamajiem mācību materiāliem, tai skaitā kancelejas piederumiem, savukārt pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs daļa kancelejas preču netiek iekļauta kopējā izmaksu aprēķinā, un tās ir jāiegādājas vecākiem par saviem līdzekļiem, līdz ar to pašvaldību aprēķini par vidējām izmaksām vienam izglītojamajam pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē nav objektīvi.

Ja normatīvajos aktos ir noteiktas bērna tiesības bez maksas iegūt pirmsskolas izglītību, jābūt noteiktam arī valsts vai pašvaldības pienākumam šīs tiesības nodrošināt. Izvērtējot pārbaudes lietā iegūto informāciju, secināms, ka vairākās Latvijas pašvaldībās ilgstoši bērna tiesības bez maksas iegūt pirmsskolas izglītību netiek nodrošinātas, jo pašvaldības pienācīgi nepilda savu autonomo funkciju gādāt par iedzīvotāju izglītību.

Ar 2013.gadā izdarītajiem grozījumiem Izglītības likumā²⁹ faktiski tika ieviesta maksas pirmsskolas izglītība tajās pašvaldībās, kuras nenodrošina pirmsskolas vecuma bērnus ar vietām pašvaldības dibinātās pirmsskolas izglītības iestādēs, jo grozījumi nosaka pašvaldības pienākumu segt pirmsskolas izglītības programmu īstenošanas izmaksas privātam pakalpojumu sniedzējam tādā apmērā, kas atbilst vienam bērnam nepieciešamajām vidējām izmaksām attiecīgās pašvaldības izglītības iestādēs. Ņemot vērā, ka programmu īstenošanas izmaksas privātā pirmsskolas izglītības iestādē vairumā gadījumu ievērojami pārsniedz programmu īstenošanas vidējās izmaksas pašvaldības izglītības iestādē, vecākiem ir jāsedz izmaksu starpība, maksājot privātai izglītības iestādei par pirmsskolas izglītības ieguvu (Tabula Nr.2). Pretējā gadījumā pieeja pirmsskolas izglītībai bērnam ir liegta. Līdz ar to tiek pārkāpts vienlīdzības princips pieejai uz pirmsskolas izglītību bērniem vecumā no pusotra līdz četriem gadiem.

Ja bērniem, kuriem netiek nodrošināta vieta savas dzīvesvietas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē, tiek noteikta maksa par pirmsskolas izglītības ieguvu, šāds regulējums ir pretrunā arī Vispārējās izglītības likuma 21.pantā noteiktajai vienlīdzīgai pieejai pirmsskolas izglītībai³⁰.

Tiesībsarga ieskatā, gadījumā, ja pašvaldība nespēj izpildīt savu likumā noteikto pienākumu – nodrošināt savā administratīvajā teritorijā dzīvojošos bērnus ar vietām pašvaldības dibinātās pirmsskolas izglītības iestādēs, tai ir pilnā apmērā jāsedz programmu īstenošanas izmaksas privātam pakalpojuma sniedzējam, lai uz vienlīdzīgu iespēju pamata ikvienam bērnam nodrošinātu likumā noteiktās tiesības uz valsts vai pašvaldības apmaksātu pirmsskolas izglītības ieguvu.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, tiesībsargs atkārtoti aicināja Izglītības un zinātnes ministriju sadarbībā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju izstrādāt grozījumus Izglītības likuma 17.panta 2.¹daļā, nosakot pašvaldības pienākumu segt pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātam pakalpojuma sniedzējam, kas īsteno pirmsskolas izglītības programmu, pilnā apmērā, ja pašvaldība nespēj nodrošināt savā

²⁹ 2013.gada 9.jūlija likums "Grozījumi Izglītības likumā", stājās spēkā 2013.gada 7.augustā, papildina 17.pantu ar 2.¹daļu šādā redakcijā: "Ja pašvaldība bērnam, kurš sasniedzis pusotra gada vecumu un kura dzīvesvieta deklarēta pašvaldības administratīvajā teritorijā, nenodrošina vietu pašvaldības izglītības iestādes īstenošanai pirmsskolas izglītības programmā (no pusotra gada vecuma līdz pamatizglītības ieguves uzsākšanai) un bērns apgūst pirmsskolas izglītības programmu privātā izglītības iestādē, tad pašvaldība šim privātam pakalpojuma sniedzējam sedz izmaksas Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Izmaksas sedz apmērā, kas atbilst vienam izglītojamajam pirmsskolas izglītības programmā nepieciešamajām vidējām izmaksām attiecīgās pašvaldības izglītības iestādēs."

³⁰ Vispārējās izglītības likuma 21.pants: "Vietējās pašvaldības savā administratīvajā teritorijā nodrošina vienlīdzīgu pieeju pirmsskolas izglītības iestādēm bērniem no pusotra gada vecuma."

administratīvajā teritorijā dzīvojošos bērnus ar vietām pašvaldības dibinātās pirmsskolas izglītības iestādēs. Pilns atzinuma teksts pieejams tiesībsarga mājaslapā.³¹

2.2. Izglītības iestādes tiesības ieviest skolas formu

2016.gadā tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus, kuros vecāki lūdz skaidrot skolas formu noteikšanas un vecāku pienākuma tās iegādāties tiesisko pamatojumu.

Bērna nodrošināšana ar apģērbu un apaviem ir vecāku pienākums, kas izriet no aizgādības tiesībām.³² Izglītības iestādes tiesības ierobežot bērna un vecāku brīvību attiecībā uz izglītības iestādē valkājamo apģērbu ir noteiktas Izglītības likuma 54.panta 8.punktā, kas nosaka izglītojamā pienākumu *“atrsties izglītības iestādē iekšējiem normatīvajiem aktiem, tajā skaitā iekšējās kārtības noteikumiem, atbilstošā apģērbā”*. Lai skolēns izpildītu savu likumā noteikto pienākumu, skolai ir pienākums iekšējā normatīvajā aktā noteikt, kādā apģērbā skolēniem ir jāatrodas skolā.

Skolai ir rīcības brīvība iekšējo normatīvo aktu izstrādē, līdz ar to skolai ir rīcības brīvība skolā valkājamā apģērba noteikšanā – tā var noteikt, ka skolā jāvalkā forma, vai norādīt aprakstoši, kādā apģērbā skolēniem jāatrodas skolā un kāda apģērba valkāšana nav atļauta.

Izglītības iestāde īsteno gan bērnu izglītošanu, gan audzināšanu. Skolā valkājamā apģērba noteikšana ir saistīta ar audzināšanas procesu.

Viens no pedagoga vispārīgajiem pienākumiem ir audzināt krietnus, godprātīgus, atbildīgus cilvēkus – Latvijas patriotus, stiprināt piederību Latvijas Republikai.³³ Tātad skolā kā viens no audzināšanas virzieniem īstenojama patriotiskā audzināšana. Tā ietver gan piederības Latvijas Republikai, gan savam novadam un skolai veicināšanu. Līdz ar to skolas formas ieviešanas mērķis var būt piederības skolai veicināšana.

Saskaņā ar labas pārvaldības principu skolai iekšējā normatīvā akta, kas nosaka skolēnu apģērbu, izstrādē ir jāiesaista tās personas, uz kurām šis regulējums attieksies – skolēni un viņu vecāki (likumiskie pārstāvji), noskaidrojot viņu viedokli. Labas pārvaldības princips tieši nostiprināts Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta piektajā daļā. ANO ir definējusi astoņas labas pārvaldības principa pazīmes, un viena no tām ir līdzdalība.³⁴ Skolas formu noteikšanas process nedrīkst būt autoritārs.

³¹ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-atzinars-par-videjam-izmaksam-pasvaldibas-pirmsskolas-izglitibas-iestade>

³² Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības, 177.pants.

³³ Izglītības likuma 51.panta pirmās daļas 2.¹punkts.

³⁴ Pieejams: <http://m.lvportals.lv/visi/likumi-prakse/257675-labas-parvaldibas-principi/>

Skolā valkājamā apģērba jautājumu var izskatīt skolas padome. Izglītības iestādes padomes kompetenci nosaka Izglītības likuma 31.pants. Saskaņā ar minētā panta trešās daļas 5.punktu izglītības iestādes padome ir tiesīga lemt par to, kādus šā likuma 1.panta 12.⁴ punkta "k" apakšpunktā minētos individuālos mācību piederumus nodrošina izglītojamo vecāki (personas, kas realizē aizgādību).

Izglītības likuma 1.panta 12.⁴punkta "k" apakšpunkts nosaka: *“Individuālie mācību piederumi [izglītojamo personiskās lietošanas priekšmeti un materiāli, kuri tiek izmantoti kā mācību līdzekļi vai saistībā ar mācību iespēju nodrošināšanu: kancelejas piederumi, apģērbs un apavi, atsevišķu mācību priekšmetu (sports, mājturība un tehnoloģijas u.c.) obligātā satura apguvei nepieciešamais specifiskais apģērbs, apavi un higiēnas piederumi (..)”*

Skolas padome ir tiesīga lemt par ikvienu “k” apakšpunktā minēto individuālo mācību piederumu, tostarp par apģērbiem un apaviem.

Ņemot vērā, ka izglītības iestādes padome ir koleģiāla institūcija, kurā vecāku (personu, kas realizē aizgādību) pārstāvji ir vairācumā, un padomē darbojas arī izglītojamo delegēti pārstāvji, skolēnu apģērba jautājuma izlemšanas deleģēšana padomei nodrošina iesaistīto personu līdzdalību un ir objektīvi pamatota.

Ja skola iekšējā normatīvajā aktā ir noteikusi skolas formu kā obligātu, skolēniem ir pienākums ievērot izglītības iestādes iekšējos normatīvos aktus, tajā skaitā iekšējās kārtības noteikumus, un atrasties izglītības iestādē iekšējiem normatīvajiem aktiem, tajā skaitā iekšējās kārtības noteikumiem, atbilstošā apģērbā.³⁵

Vienlaikus jāņem vērā, ka vecāku (personu, kas realizē aizgādību) pienākums nodrošināt sava bērna izglītošanai nepieciešamos individuālos mācību piederumus, tostarp skolas formu, ir īstenojams savu materiālo iespēju robežās³⁶, un skolas formas neesamība nedrīkst liegt vai ierobežot bērna tiesības uz izglītību – arī tādā gadījumā, ja bērnam nav skolas formas, tam ir tiesības vienlīdzīgi ar citiem piedalīties mācību stundās.

Bērnu, it īpaši 1.–4.klašu skolēnu, apģērba jautājums skolai ir jārisina ar bērna likumiskajiem pārstāvjiem, jo bērnu nedrīkst sodīt viņa vecāku, aizbildņu vai ģimenes locekļu darbības, pausto uzskatu vai pārliecības dēļ.³⁷

2.3. Vecāku ziedojumi un dāvinājumi

2016.gadā saistībā ar bērna tiesībām bez maksas iegūt izglītību tiesībsarga redzeslokā ir nonācis jautājums par vecāku organizētu naudas vākšanu izglītības iestādēs. Ja iepriekš tika

³⁵ Izglītības likuma 54.panta 2.un 8.punkts.

³⁶ Izglītības likuma 58.panta trešā daļa.

³⁷ ANO Bērnu tiesību konvencijas 2.panta otrā daļa.

jautāts par ziedojumu mācību līdzekļiem, ekskursijām vai citiem bērniem domātiem pasākumiem tiesiskumu, tad 2016.gadā jautāts arī par dāvanām pedagogiem. Vecāki lūguši skaidrojumu, kā rīkoties, ja nevēlas atbalstīt šo iniciatīvu.

Vecāki ziedojumu piesaistīšanai mēdz nodibināt biedrību vai nodibinājumu. Biedrību un nodibinājumu dibināšana ir demokrātiskas sabiedrības iezīme. Izglītības iestāžu atbalstam visbiežāk tiek veidoti nodibinājumi – konkrētās skolas atbalsta fonds, kas vāc līdzekļus konkrētam mērķim. Mērķis ir noteikts nodibinājuma statūtos, piemēram: veicināt izglītības programmu pilnveidošanu, atbalstīt mācību līdzekļu autorus; veicināt pedagoga kvalifikācijas un izglītības līmeņa celšanu; sekmēt mācību procesa modernizāciju; finansiāli atbalstīt ārpuskolas izglītojošo mācību darbu, veicināt audzēkņu jaunrades projektus; piedalīties skolas ēkas kā kultūras pieminekļa, tās interjera un teritorijas profesionāli kvalitatīvā labiekārtošanā un uzturēšanā u.tml.

Neatkarīgi no tā, vai naudu vāc vecāki pēc savas iniciatīvas, vai to dibināta biedrība, jāņem vērā vairāki aspekti. Pirmkārt, vecāku dalībai ziedojumu veikšanā jābūt brīvprātīgai – daļa vecāku nav tiesīga uzlikt citiem pienākumu piedalīties naudas vākšanā jeb ziedot konkrētu vai brīvi izvēlētu summu. Atbalsta fonda lēmumi nav saistoši, tie nav obligāti, līdz ar to nav jāsniedz skaidrojums, kāpēc neziedo. Ziedojums vai dāvinājums tiek dots aiz devības. Līdz ar to personas, kas atbalsta iniciatīvu, ziedo, kas neatbalsta – neziedo. Turklāt katrs var ziedot brīvi izvēlētu summu. Piemēram, Latvijas Bērnu fonds arī ir nodibinājums, kas aicina ziedot: “Nepaej garām, ziedo!” Šajā gadījumā neviens to neuztver kā obligātu prasību. Turpretim, ja skolas atbalsta fonds informē par ziedojumu, tas nereti tiek uzverts kā obligāta prasība. Taču starpības nav – abos gadījumos nodibinājums (fonds) aicina sniegt finansiālu atbalstu konkrētam mērķim.

Otrkārt, bērnu nedrīkst sodīt par viņa vecāku darbību, bezdarbību vai paustajiem uzskatiem – labumi, kas iegūti privātās iniciatīvas rezultātā, jāsaņem visiem bērniem vienlīdzīgi, piemēram, mācību līdzekļi, kas iegādāti par ziedoto naudu, jāizmanto visiem skolēniem vienlīdzīgi, arī tiem bērniem, kuru vecāki neatbalsta šo iniciatīvu.

Treškārt, skola – klases audzinātājs, direktors, skolotāji – nedrīkst zināt, kurš no vecākiem (skolēna vārds, uzvārds, klase) ir ziedojis, jo, izpaužot ziņas par ziedotājiem, vienlaikus tiek izpaustas ziņas par bērniem, kuru vecāki nav ziedojuši, un tas var radīt atšķirīgu nelabvēlīgu attieksmi pret bērnu. Arī likums³⁸ nosaka, ka aizliegts izplatīt tādu informāciju, kura bērnam varētu kaitēt tūlīt vai tālākā nākotnē.

³⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.panta otrā daļa.

Tāpat tiesībsargs vairākkārt ir uzsvēris – arī brīvprātīgas vecāku iniciatīvas par dāvanām skolotājiem nav atbalstāmas, jo tas ir jautājums par sabiedrības morāli un skolotāju objektivitāti.

3. Labas pārvaldības principa ievērošana bāriņtiesu darbā

3.1. Bāriņtiesu pārkāpumi bērnu mantisko interešu uzraudzībā

Pārskata periodā pēc tiesībsarga iniciatīvas tika uzsākta pārbaudes lieta par bez vecāku gādības palikuša bērna ar invaliditāti tiesību pārkāpumiem. Izskatot pārbaudes lietu, tika konstatēts, ka bāriņtiesa ar lēmumiem aizbildnim ir atļāvusi par kadastrālo vērtību pārdot bērnam piederošus nekustamos īpašumus – divus dzīvokļus pilsētas centrā labiekārtotās daudzdzīvokļu mājās. Bāriņtiesa nav argumentējusi īpašumu pārdošanas nepieciešamību, nav izvērtējusi visas iespējas pārdot nekustamos īpašumus par iespējami augstāku cenu, nav veikta nekustamo īpašumu novērtēšana. Ir šaubas, vai līgumos norādītā dzīvokļu maksa ir patiesa, vai arī līgumos norādīta mazāka pirkuma maksa, nekā faktiski dzīvokļi ir pārdoti. Bāriņtiesa nav noskaidrojusi un interesējusies par bērnam piederošo īpašumu apsaimniekošanu un uzturēšanu, un tā rezultātā bērns, iespējams, nav saņēmis bankas kontā naudu par sev piederošo īpašumu izīrēšanu.

Bāriņtiesa, pieņemot lēmumu par atļauju iznomāt bērnam piederošā nekustamā īpašuma ½ domājamo daļu, nav ievērojusi normatīvajos aktos noteikto, pārkāpusi savas pilnvaras un rīkojusies prettiesiski. Lietā nav veikts izvērtējums un noskaidrots, kāda ir tirgus vērtība zemes nomas maksai konkrētajā apvidū. Pēc lietas materiāliem nav noskaidrojams, kas un kādā veidā apsaimnieko pārējo bērnam piederošo nekustamo īpašumu, tai skaitā mežu.

Civillikuma 283.pantā noteikts, ka nepilngadīgā kustamo un nekustamo mantu var pārdot vai nu izsolē, vai paši aizbildņi par brīvām cenām, raugoties pēc tā, kā bāriņtiesa atzīst par izdevīgāku.

Izskatot privātpersonas iesniegumu, citā gadījumā tika konstatēti bāriņtiesas pārkāpumi bērna mantojuma, tai skaitā kustamās mantas un uzņēmuma kapitāldaļu, uzraudzībā.

Civillikuma 191.pants nosaka, ka vecāki pārvalda bērnu mantu ar aizbildņu tiesībām un pienākumiem. 193.pantā noteikts, kad bērnam piekrīt kāda manta, tad tas no vecākiem, kam piekrīt šīs mantas pārvaldība, sastāda mantas sarakstu un iesniedz to bāriņtiesai. Tika konstatēts, ka lietas materiālos nav bērna mātes sastādītie mantas saraksti par bērnam piederošo mantoto mantu.

Bāriņtiesa nebija veikusi normatīvajos aktos noteiktos pienākumus bērna mantisko interešu un tiesību aizstāvībā. Pēc lietas materiāliem nebija konstatējams, kādas darbības notikušas ar bērnam piederošajām domājamām daļām no nekustamajiem īpašumiem. Lietā nebija ziņu par darījumiem ar bērnam piederošo nekustamā īpašuma domājamo daļu. Nebija pierādījumu par pārējo nekustamo īpašumu domājamo daļu nomas naudas ieskaitīšanu bērnam piederošā kontā vai izlietošanu atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam. Bāriņtiesa nav izvērtējusi, vai līgumos noteiktā nomas nauda par telpu nomu ir samērīga un atbilstoša tirgus cenām. No lietas materiāliem nav iespējams konstatēt, kādas darbības veiktas ar prasījuma tiesībām pret privātpersonu un trijām juridiskām personām. Bāriņtiesa nav noskaidrojusi, cik lielas ir prasījuma tiesības. Nav informācijas par veiktajām darbībām ar mantotajām kustamajām mantām – mopēdu un paštaisīto piekabi. Lai gan bērna māte lūdza bāriņtiesu iesaistīties un novērtēt SIA likvidācijas procesa atbilstību bērna interesēm, bāriņtiesa nav veikusi nekādas darbības. Secināms, ka bāriņtiesa ar savu bezdarbību, iespējams, ir veicinājusi bērna mantas samazinājumu un pretlikumīgas darbības.

Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 21.panta 9.punktu bāriņtiesa, aizstāvot bērna mantiskās intereses, veic bērna mantisko tiesību aizsardzības pasākumus. Jebkādas vecāku un aizbildņu darbības ar bērna mantu, tai skaitā arī rīcība ar bērnam piederošajām komercsabiedrību pamatkapitāla daļām, ir pieļaujamas tikai ar bāriņtiesas piekrišanu, kura izvērtē šādu darbību lietderību un atbilstību vislabākajām bērna interesēm, tādējādi nepieļaujot bērna mantas nepamatotu zudumu. Civillikuma 292.pantā noteikts: *“Nepilngadīgā mantots tirdzniecības, rūpniecības vai kāds cits uzņēmums aizbildnim jāturpina uz nepilngadīgā rēķina, ja vien tāda turpināšana nav saistīta ar risku vai tai nestāv ceļā kādi šķēršļi. Jautājums par uzņēmuma turpināšanu vai izbeigšanu jāizšķir bāriņtiesai.”*

Izskatot privātpersonas iesniegumu par konkrēto gadījumu, secināts, ka sabiedrība ar ierobežotu atbildību likvidēta, nesaņemot bāriņtiesas lēmumu (neinformējot bāriņtiesu).

Tiesībsargs aktualizēja jautājumu par darbībām ar nepilngadīgajam piederošām kapitāldaļām, lūdza Tieslietu ministrijai, VBTAI un Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācijai sniegt viedokli par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu par bērnu mantisko tiesību aizsardzību, ja kapitāla daļu īpašnieki ir nepilngadīgas personas.

Tiesībsargs vērsās prokuratūrā un lūdza izvērtēt bāriņtiesu bezdarbību nepilngadīgo bērnu mantisko interešu un tiesību aizstāvībā un noskaidrot, vai ir konstatējams bērnu mantas samazinājums un pretlikumīgas darbības, kas būtiski skar nepilngadīgo bērnu tiesības un intereses, vai bāriņtiesu rīcībā ir saskatāmas Krimināllikuma 319.panta pirmajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes.

Saskaņā ar tiesībsarga iesniegumiem par triju bāriņtiesu darbībām (bezdarbību) ir uzsākti divi kriminālprocesi par noziedzīgiem nodarījumiem, kas paredzēti Krimināllikuma XXIV nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi valsts institūciju dienestā”.

3.2. Aizbildnības lietu uzraudzība

Veicot pārbaudes vizīti VSAC, tika konstatēts, ka minētajā iestādē uzturas zēns, kurš iestādē ievietots, pamatojoties uz aizbildņa noslēgto līgumu. Pēc tiesībsarga iniciatīvas tika uzsākta pārbaudes lieta par bez vecāku gādības palikuša bērna ar invaliditāti tiesību pārkāpumiem.

Civillikuma 300.pants nosaka, ka aizbildnim ik gadus jādod attiecīgajai bāriņtiesai norēķins par savu aizbildņa pārvaldību. Bāriņtiesa formāli pieņēmusi un apstiprinājusi aizbildņa norēķinus par aizbildnības pārvaldību, nav pieprasījusi aizbildnim norēķinos norādīt bērnam paredzēto līdzekļu izlietojumu un izvērtējusi to izlietošanas atbilstību bērna vajadzībām. Ņemot vērā, ka bērnam ir piešķirta apgādnieka zaudējuma pensija, viņš saņem uzturlīdzekļus un piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu, ik mēnesi aizbildnis bērna vajadzībām saņem 558,36 eiro (neieskaitot atlīdzību par aizbildņa pienākumu veikšanu), un gadā tie ir 6700,32 eiro.

Bāriņtiesa formāli ir izpildījusi nosacījumu, ka bērns atrodas aizbildnībā, tātad ģimeniskā vidē, bet faktiski bērns atrodas institucionālā aprūpē, turklāt maksa par institūcijas aprūpi tiek segta no naudas, kas pienākas bērnam. Savukārt, ja bērns būtu ievietots valsts institūcijā sava veselības stāvokļa dēļ un uzturētos tajā par valsts finansējumu, būtu iespējams veidot uzkrājumus no apgādnieka zaudējuma pensijas un izlietot viņa vajadzībām, kad bērns kļūs pilngadīgs.

Mācību laikā bērns uzturas speciālajā internātpamatskolā, tajā skaitā arī nedēļas nogalēs. Visus brīvlaikus, tai skaitā arī vasaru, bērns pavada VSAC. Bērna veselības stāvoklis ir smags, nepieciešama diennakts aprūpe un uzraudzība, kuru aizbildnis nevar nodrošināt.

Bāriņtiesas locekle sastādījusi pārskatu par bērna tiesību tikt uzklausītam nodrošināšanu un bērna viedokļa noskaidrošanu. Pārskatā iekļauta informācija par bērna valodu un runu, briedumu un attīstību, emocionālo stāvokli. Bāriņtiesas locekle sastādījusi bāreņa vai bez vecāku gādības palikuša bērna audzināšanas un dzīves apstākļu pārbaudes aktu, apsekojot bērnu viņa faktiskajā dzīvesvietā. Aizbildņa gada norēķins par aizbildnības pārvaldību, kuru aizbildnim ir pienākums iesniegt bāriņtiesā par iepriekšējo gadu, aizpildīts tādā pašā rokrakstā kā iepriekšminētie dokumenti. Secināms, ka norēķinu, iespējams,

aizpildījusi bāriņtiesas locekle. Līdz ar to nav pārliecības, vai norēķinu ir parakstījis aizbildnis. Uz norēķina ir bāriņtiesas priekšsēdētājas apstiprinājums.

Dokumentu juridiskā spēka likuma 1.panta pirmā daļa nosaka, ka dokuments ir jebkura rakstveida informācija, ko rada jebkurš privāto vai publisko tiesību subjekts vai fiziska persona. Minētā panta otrā daļa nosaka, ka dokumenta juridiskais spēks nodrošina iespēju izmantot attiecīgo dokumentu tiesību īstenošanai vai likumīgo interešu aizstāvībai. Secināms, ka dokumentu raksturo divi elementi: 1) saturs, kurā atspoguļojas noteiktu notikumu gaita, fakti, dati vai cita nozīmīga informācija; 2) juridisko spēku nodrošinošie rekvizīti, kas apstiprina dokumentu saturu.

Pēc VSAC sniegtās informācijas laikā, kad bērns apsekots viņa dzīvesvietā, viņš saņēma maksas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus un atradās minētajā iestādē. Secināms, ka bāriņtiesas locekle nevarēja konstatēt aktā un pārskatā par bērnu iekļauto informāciju, un, iespējams, sastādot minētos dokumentus, veikusi dienesta viltojumu.

Bāriņtiesas locekles veiktās darbības, pamatojoties uz tiesībsarga iesniegumu, tiek vērtētas uzsāktā kriminālprocesa (atbilstoši Krimināllikuma XXIV nodaļai “Noziedzīgi nodarījumi valsts institūciju dienestā”) ietvaros.

Tāpat, izskatot privātpersonu iesniegumus, tika konstatēts, ka netiek izvērtēta aizbildņa dzīves apstākļu piemērotība atbilstoši bērna vajadzībām; formāli tiek pieņemti un apstiprināti aizbildņa gada norēķini par aizbildnības pārvaldību; netiek pieprasīta un izvērtēta informācija no citām institūcijām un speciālistiem par aizbildņa pienākumu pildīšanu.

3.3. Neziņošana vardarbības gadījumā

Pārskata periodā kāda bērna māte ir sniegusi informāciju bāriņtiesai par iespējamu tēva vardarbību pret bērniem. Saskaņā ar bāriņtiesas sniegto informāciju saņemti abu vecāku iesniegumi par otra vecāka vardarbību pret bērniem. Lai risinātu situāciju, bāriņtiesa ir piedāvājusi ģimenei izmantot iespēju saņemt rehabilitāciju un konsultācijas pie sociālā dienesta psihologa, kā arī tēvam iespēju organizēt tikšanos ar bērniem psihologa klātbūtnē. Bāriņtiesas ieteikums saņemt bērniem rehabilitācijas pakalpojumus, kurus sociālais dienests nodrošināja, netieši norāda, ka bāriņtiesa atzīst, ka bērni ir cietuši no kāda veida vardarbības vai atrodas krīzes situācijā.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 9.¹punktā noteikts, ka vardarbība ir visu veidu fiziska vai emocionāla cietsirdība, seksuāla vardarbība, nolaidība vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu. Saņemot ziņas par iespējamu vardarbību pret bērnu, bāriņtiesas pienākums ir nekavējoties

pārbaudīt šo informāciju. Izmantojot Bāriņtiesu likuma 16.pantā noteiktās tiesības, bāriņtiesai primāri jāpārbauda bērna dzīves apstākļi un jāveic pārrunas ar bērnu bez citu personu klātbūtnes par situāciju un apstākļiem ģimenē. Ja pēc informācijas pārbaudīšanas bāriņtiesai rodas pamatotas aizdomas par iespējamu vardarbību, tai nekavējoties jāziņo par to policijai. Pēc bāriņtiesas sniegtās informācijas, saņemot vecāku iesniegumu, bāriņtiesa nav veikusi darbības, lai pārbaudītu saņemto informāciju. Bāriņtiesa nav vērsusies policijā ar lūgumu vērtēt, vai pret nepilngadīgajiem bērniem tiek vērsta jebkāda veida vardarbība.

Bāriņtiesa, neveicot darbības, lai pārbaudītu saņemto informāciju, un nevēršoties policijā ar attiecīgu lūgumu, nav ievērojusi labas pārvaldības principu. Tas būtiski skar nepilngadīgu bērnu tiesības un intereses.

Savukārt vēl citā gadījumā bāriņtiesa nekavējoties nepārbaudīja saņemto informāciju par iespējamo vardarbību pret nepilngadīgo, par to neinformēja policiju un savlaicīgi nelūdza veikt bērna psiholoģisko izpēti, lai noskaidrotu, vai bērns ir cietis no vardarbības, vai ir konstatējama datorspēju atkarība. Tas neatbilst bērna vislabākajām interesēm. Turklāt bāriņtiesas locekle veica sarunas ar bērnu un tēvu bāriņtiesas telpās, lai gan saņemtā informācija liecināja tieši par tēva iespējamo emocionālo un fizisko vardarbību pret bērnu. Informācijas iegūšana šādā veidā nav uzskatāma par patiesās situācijas un apstākļu noskaidrošanu ģimenē.

3.4. Aizgādības tiesību pārtraukšana vecāku slimības dēļ

Tiesībsargs, izskatot vecāku iesniegumus, ir konstatējis vairākus gadījumus, kad ar bāriņtiesu lēmumiem vienam no vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības viņa slimības dēļ.

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 23.panta ceturtajā daļā noteikts: *“Dalībvalstis nodrošina, ka bērns netiek nošķirts no vecākiem pret viņu gribu, izņemot tad, ja kompetentas iestādes, kas pakļautas tiesas kontrolei, saskaņā ar piemērojamajiem tiesību aktiem un procedūrām nosaka, ka šāda nošķiršana ir nepieciešamam bērna vislabākajām interesēm. Nekādā gadījumā bērnu nedrīkst nošķirt no vecākiem vai nu paša bērna, vai viena vai abu vecāku invaliditātes dēļ.”* Šīs konvencijas 1.panta otrajā daļā noteikts: *“Pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.”* Tātad personai nav jābūt piešķirtai invaliditātes grupai, lai uz viņu attiecinātu ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām.

Civillikuma 203.panta pirmās daļas 1.punkts paredz: *“Aizgādības tiesības vecākam tiek pārtrauktas, ja bāriņtiesa atzīst, ka ir faktiski šķēršļi, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu”*. Savukārt Administratīvā procesa likuma 15.panta trešā daļa noteic: *“Starptautisko tiesību normas neatkarīgi no to avota piemēro atbilstoši to vietai ārējo normatīvo aktu juridiskā spēka hierarhijā. Ja konstatē pretrunu starptautisko tiesību normu un tāda paša juridiskā spēka Latvijas tiesību normu, piemēro starptautisko tiesību normu”*.

Tātad persona, apzinoties savu slimību, vērsās sociālajā dienestā ar lūgumu rast iespēju nodrošināt viņai nepieciešamo atbalsta personu. Sociālais dienests nav atteicis atbalsta personas pakalpojumu, bet nav spējis nodrošināt bērna mātei nepieciešamo pakalpojumu – atbalsta personas pakalpojumu bērna aprūpē.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta pirmā daļa noteic: *“Ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide, un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē. Valsts un pašvaldība atbalsta ģimeni, it īpaši daudz bērnu ģimeni, un sniedz tai palīdzību,”* bet Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.panta pirmā daļa paredz: *“Pašvaldībai, kuras teritorijā persona reģistrējusi savu pamatdzīvesvietu, ir pienākums nodrošināt personai iespēju saņemt tās vajadzībām atbilstošus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību.”*

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 29.panta pirmo daļu pašvaldības sociālais dienests sadarbībā ar bāriņtiesu nodrošina bērnam aprūpi pie ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēja pēc vecāku lūguma, ja viņi veselības stāvokļa dēļ nespēj bērnu aprūpēt. Tātad vecākiem ir tiesības lūgt nodrošināt bērniem ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu, ja slimības dēļ viņi nespēj bērnus aprūpēt. Ne bāriņtiesa, ne sociālais dienests nav izskaidrojis bērna mātei viņas tiesības lūgt viņas slimības laikā nodrošināt bērnam atbilstošu ārpusģimenes aprūpi uz laiku, kamēr viņa atgūst veselību, nepārtraucot aizgādības tiesības.

3.5. Vecāku neinformēšana

Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmajā prim daļā noteikto bāriņtiesa, ierosinot lietu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vienam no vecākiem, veic riska novērtēšanu (vecāka līdzatkarība, problēmas neatzīšana u.tml.), informē vecāku par sekām un uzdod viņam sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Ja vecāki šajā termiņā kavējas novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus un bērna palikšana ģimenē var radīt draudus viņa dzīvībai un veselībai, bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam un bērna šķiršanu no ģimenes.

Diemžēl prakse liecina, ka dažkārt bāriņtiesu sniegtā informācija tiek sagatavota formāli, nevis privātpersonai saprotamā veidā. Bāriņtiesas pienākums ir pilnvērtīgi informēt vecāku par sekām un uzdot viņam sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Konstatēts, ka bāriņtiesas nenorāda, kādi ir bērnu attīstībai nelabvēlīgie apstākļi, kuri jānovērš, lai aizgādības tiesības netiktu pārtrauktas. Vēstulēs nav norādīts termiņš bērna attīstībai nelabvēlīgo apstākļu novēršanai un sekas, ja tie netiks novērsti. Norādīts administratīvās lietas izskatīšanas laiks un pievienots uzaicinājums uz bāriņtiesas sēdi. Secināts, ka bāriņtiesas neievēro minētās informācijas sniegšanas laiku – ierosinot lietu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam.

Atsevišķos gadījumos konstatēts, ka Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmajā prim daļā noteikto informāciju bāriņtiesas vispār nenosūta vecākiem.

Bāriņtiesu likuma 22.panta otrajā daļā noteikts: *“Bāriņtiesa, pieņemot lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, rakstveidā informē viņu par:*

- 1) pienākumu sadarboties ar savas dzīvesvietas pašvaldības sociālo dienestu un citām institūcijām un personām, lai sekmētu bērna atgriešanos ģimenē;*
- 2) pienākumu maksāt par bērnam sniegto ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu;*
- 3) tiesībām saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību, ja vecāks atbilst normatīvajos aktos noteiktajiem šīs palīdzības saņemšanas nosacījumiem.”*

Secināts, ka arī šī bāriņtiesu vēstulēs iekļautā informācija tiek sagatavota formāli, nevis privātpersonai saprotamā veidā. Informācija visbiežāk tiek ierakstīta un nosūtīta pavadvēstulē, ar kuru tiek nosūtīts lēmuma noraksts par aizgādības tiesību pārtraukšanu. Lēmuma noraksts tiek nosūtīts 10 darbadienu laikā kopš pieņemšanas. Bāriņtiesas pienākums ir pilnvērtīgi nodrošināt ar informāciju bērna vecākus aizgādības tiesību pārtraukšanas brīdī par iespējamo tālāko darbību un sadarbību nepieciešamību, kas varētu ietekmēt lēmumu par pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu. Secināts, ka Bāriņtiesu likuma 22.panta otrajā daļā noteiktās informācijas iekļaušana pavadvēstulē nesasniedz likumdevēja noteikto mērķi – iespējami ātrākā laikā informēt vecākus par iespējamo tālāko darbību un sadarbības nepieciešamību. Secināts, ka bāriņtiesas nav ievērojušas Bāriņtiesu likuma 22.panta otrajā daļā noteikto vecāku informēšanas laiku – pieņemot lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu, kā arī informācija nav sagatavota privātpersonai saprotamā veidā, ņemot vērā konkrēto ģimenes situāciju.

3.6. Bērna viedokļa noskaidrošana

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13.panta pirmajā daļā noteikts, ka bērnam ir tiesības brīvi izteikt savas domas, šajā nolūkā saņemt un sniegt jebkāda veida informāciju, tiesības tikt uzklautam.

Saskaņā ar Civillikuma 177.pantu un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.pantu vecāki ir bērna dabiskie aizbildņi (likumiskie pārstāvji), un viņu pienākums ir aizstāvēt bērna tiesības un ar likumu aizsargātās intereses. Lai aizstāvētu bērna tiesības, vecākiem ir tiesības saņemt informāciju, kas attiecas uz viņu bērnu. Tomēr šīs tiesības nav absolūtas – tās var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.panta piektajai daļai vecāku gribas izpaušmēm attiecībā uz bērnu var noteikt ierobežojumus neatkarīgi no viņu uzskatiem un reliģiskās pārliecības, ja ir konstatēts, ka tas fiziski vai garīgi varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai. Tāpat jāņem vērā šā likuma 9.pants, atbilstoši kuram arī bērnam ir tiesības uz privāto dzīvi (šādas tiesības izriet arī no Bērnu tiesību konvencijas 16.panta un Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversmes) 96.panta). Informācija, ko bērns ir uzticējies citām personām un kas attiecas uz viņa privāto dzīvi, var tikt nodota vienam vai abiem vecākiem, ja tas nepieciešams viņu kā likumisko pārstāvju pienākumu pildīšanai un bērna interešu aizstāvībai, taču, lemjot par šādas informācijas izpaušanu, ir jāizvērtē bērna viedoklis, ņemot vērā viņa brieduma pakāpi, kā arī viņa tiesības uz privāto dzīvi.³⁹

ANO Bērna tiesību konvencijas 12.pants paredz, ka dalībvalstis nodrošina bērnam, kas spējīgs formulēt savus uzskatus, tiesības brīvi paust šos uzskatus visos jautājumos, kas skar bērnu, turklāt viņa uzskatiem tiek veltīta pienācīga uzmanība atbilstoši vecumam un brieduma pakāpei, tādēļ, arī izskatot lietas par bērna mantu, jānoskaidro viņa viedoklis. Galvenais kritērijs viedokļa noskaidrošanā ir bērna brieduma pakāpe. Ja viņš spēj formulēt savu viedokli, neatkarīgi no vecuma tas ir jānoskaidro. Visos gadījumos bāriņtiesai nepieciešams tikties ar bērnu un izrunāties, paskaidrojot, ko viņš iegūs vai arī ko var zaudēt, ja konkrētais darījums tiek veikts. Nedrīkst pieļaut, ka bāriņtiesa lietu izvērtē un lēmumu pieņem tikai uz bērna aizbildņa iesniegtu rakstisku bērna piekrišanu rīkoties ar viņa mantu, netiekoties ar bērnu pašu.⁴⁰

Gan pārbaudes lietās, gan izskatot personu iesniegumus, konstatēts, ka bāriņtiesas, lietās pieņemot lēmumus:

³⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 10.oktobra spriedums lietā Nr.A42941109.

⁴⁰ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas metodiskie ieteikumi bāriņtiesām par bērna vai aizgādībā esošas personas mantisko interešu aizstāvību.
Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=1810&page=2

- nenoskaidro un neanalizē bērna viedokli;
- lēmumā nepamato, kāpēc lemts pretēji bērna viedoklim;
- lēmumā neiekļauj bērna viedokli;
- lēmumā neietver pamatojumu, kāpēc bērna viedokli nav iespējams noskaidrot.

3.7. Bērnu ievietošana institūcijās

2016.gada otrajā pusē tiesībsargs saņēma informāciju no nevalstiskajām organizācijām par bērnu vecumā līdz diviem gadiem iespējamiem tiesību pārkāpumiem, ievietojot viņus institūcijās un nenodrošinot ģimenisku vidi. Nevalstiskās organizācijas informēja tiesībsargu par šķēršļiem, ar kuriem sastopas potenciālie aizbildņi, vēršoties bāriņtiesās statusa iegūšanai, un audžuģimenes, kurās bāriņtiesas neievieto bērnus.

Tiesībsargs veica pārbaudes VSAC "Rīga" filiālēs "Rīga" un "Pļavnieki" un pieprasīja informāciju un bāriņtiesas lēmumus no VSAC "Latgale" filiāles "Kalkūni" un VSAC "Kurzeme" filiāles "Liepāja".

Konstatēts, ka 2016.gada 1.novembrī VSAC bija ievietoti 80 bērni vecumā līdz diviem gadiem, kas izņemti no savām bioloģiskajām ģimenēm.

Sadarbībā ar profesionālo audžuģimeņu biedrību "Terēze" tika aptaujātas audžuģimenes un noskaidrots, ka tajās ir aptuveni 83 brīvas vietas, lai pieņemtu bez vecāku gādības palikušos mazuļus.

ANO Starptautiskajā ziņojumā par vardarbību pret bērniem (2006) ir atzīmēts, ka institucionālā aprūpe atstāj nopietnu ietekmi uz bērniem, kas nereti ir saistīta ar potenciāli neatgriezeniskām sekām. Pētījumi pierāda, ka no katriem trim institucionālā aprūpē pavadītajiem mēnešiem mazs bērns savā attīstībā zaudē vienu mēnesi.

Pārbaudes lietā konstatēts, ka netiek izvērtēta un nodrošināta iespēja bērniem augt ģimeniskā vidē, īpaši bērniem līdz divu gadu vecumam.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta 3.¹ daļa noteic, ka *"ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē."* Tātad, pirms bērna ievietošanas aprūpes iestādē, ir jāvērtē iespēja tam iecelt aizbildni vai viņu ievietot audžuģimenē.

Pieņemot lēmumus par bērnu ievietošanu institūcijā, bāriņtiesas:

- secina, ka nav tuvu radnieku, kas varētu pildīt aizbildņa pienākumus, lai gan par aizbildni var kļūt ikviens, kas atbilst aizbildņa statusam;

- secina, ka “bāriņtiesā nav ziņu par personām, kuras gribētu kļūt par nepilngadīgā X aizbildni” vai “neviens no radniekiem nav izteicis vēlēšanos paņemt bērnus pie sevis”;
- secina, ka konkrētajā pašvaldībā nav audžuģimenes, kas varētu uzņemt bērnus aprūpi (nemeklē citā pašvaldībā);
- iespēja atrast audžuģimeni netiek vērtēta vispār;
- secināts, ka “audžuģimeni pagaidām atrast neizdevās”, bet nav informācijas, kas bija darīts, lai atrastu;
- pieļauj brāļu un māsu šķiršanu un ievietošanu atsevišķos bērnunamos, un bez jebkādas argumentācijas to pamato ar bērnu interesēm, neņemot vērā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta ceturto daļu, ka, nodrošinot ārpusģimenes aprūpi, vienas ģimenes bērni nav šķirami, izņemot īpašus gadījumus, kad tas tiek darīts bērnu interesēs. Bāriņtiesas to ne vienmēr ņem vērā un izpilda.

Praksē ar bāriņtiesu lēmumiem:

- tiek šķirti brāļi, māšas, pusbrāļi un pusbērnas, neizvērtējot bērnu vislabākās intereses un piemeklējot tiem atbilstošāko ārpusģimenes aprūpes formu;
- nešķirot vairākus vienas ģimenes bērnus, tie ievietoti aprūpes iestādē;
- šķirti vairāki vienas ģimenes bērni adopcijas gadījumā.

Visos gadījumos, gan pārbaudes lietās, gan izskatot privātpersonu iesniegumus, par konstatētajiem pārkāpumiem bāriņtiesu darbībā tiek informētas attiecīgo pašvaldību domes, aicinot saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 5.panta sestajā daļā noteikto nodrošināt mērķtiecīgi organizētu konsultatīvu, izglītojošu un psiholoģisku atbalstu bāriņtiesas priekšsēdētājam, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietniekam un bāriņtiesas locekļiem, lai pilnveidotu viņu profesionālo kompetenci un profesionālās darbības kvalitāti, un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, aicinot sniegt metodisko palīdzību noteiktā bāriņtiesu darbības jomā.

Tiesībsargs arī secinājis, ka bāriņtiesu lēmumu par bērnu ievietošanu institūcijā tiesiskumu neviens nepārbauda. Saskaņā ar normatīvo regulējumu lēmums ir pakļauts tiesas kontrolei (tas ir pārsūdzams), taču neviens, izņemot aprūpes iestādes vadītāju, kurš pēc lēmuma pieņemšanas ir bērna likumiskais pārstāvis, nav tiesīgs šo lēmumu pārsūdzēt. Savukārt iestādes vadītājs nav ieinteresēts lēmumu pārsūdzēt, jo bērni tiek ievietoti viņa vadītajā aprūpes iestādē, un tas garantē iestāžu pastāvēšanu.

4. Nepilngadīgo ārzemnieku tiesību nodrošināšana

2016.gada 12.augustā Tiesībsarga birojā tika saņemts nepilngadīga ārzemnieka iesniegums ar lūgumu nodrošināt pieeju izglītībai laikā, kamēr viņam ir atļauts uzturēties Latvijas Republikā.

Nepilngadīgais ārzemnieks ieceļoja Latvijas Republikā 2015.gada 3.oktobrī bez likumisko pārstāvju pavadības ar 2015.gada 17.septembrī izdotu Šengenas valstu vienreizējo C kategorijas vīzu, kas bija derīga līdz 2015.gada 28.novembrim. 2015.gada 10.novembrī nepilngadīgais ārzemnieks vērsās Valsts robežsardzē ar pieteikumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu Latvijas Republikā. Ar 2016.gada 15.februāra Ropažu bāriņtiesas lēmumu nepilngadīgais ārzemnieks tika ievietots audžuģimenē. 2016.gada 4.martā Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (turpmāk – PMLP) Patvēruma lietu nodaļa pieņēma lēmumu par atteikumu piešķirt nepilngadīgajam ārzemniekam bēgļa un alternatīvo statusu. Minēto lēmumu viņš pārsūdzēja tiesā, kura 2016.gada 11.maijā nolēma noraidīt pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanai. Spriedums ir stājies likumīgā spēkā.

2016.gada 30.jūnijā PMLP izdeva nepilngadīgajam ārzemniekam izbraukšanas rīkojumu, nosakot, ka viņam ES teritorija jāatstāj līdz 2016.gada 30.jūlijam. 2016.gada 8.augustā PMLP nolēma apturēt izbraukšanas rīkojuma Nr.3652 darbību līdz 2017.gada 20.martam, kad nepilngadīgais ārzemnieks kļūs pilngadīgs.

2016.gada 30.augustā Tiesībsarga birojā tika rīkota starpinstitutionālā sanāksme par iesniegumā minēto, kā arī citiem jautājumiem attiecībā uz nepilngadīgo ārzemnieku, kuri ir ieceļojuši Latvijas Republikā bez likumisko pārstāvju pavadības (turpmāk – nepilngadīgie ārzemnieki), tiesību nodrošināšanu.

Sanāksmē piedalījās⁴¹ pārstāvji no Izglītības un zinātnes, Labklājības, Iekšlietu, Vides aizsardzības un reģionālas attīstības ministrijas, PMLP, Valsts robežsardzes, VBTAI, Ropažu bāriņtiesas, Vecpiebalgas vidusskolas, kā arī nepilngadīgā ārzemnieka audžumāte.

Starpinstitutionālās sanāksmes dalībnieki konstatēja, ka attiecībā uz nepilngadīgo ārzemnieku tiesību nodrošināšanu valstī ir sistēmiskas problēmas, kuras ir steidzami novēršamas. Tādēļ tiesībsargs lūdza Ministru prezidentu atbildīgajām iestādēm uzlikt par pienākumu novērst turpmāk izklāstītās problēmas un nepilnības normatīvajā regulējumā.

⁴¹ Uzaicinājums uz sanāksmi tika nosūtīts arī Veselības ministrijai, tomēr tās pārstāvis sanāksmē nepiedalījās.

4.1. Nepilngadīgo ārzemnieku izmitināšana

Tiesiskajā regulējumā ir jāparedz kārtība, kādā valsts sedz izdevumus par nepilngadīgo ārzemnieku, kas Latvijā uzturas nelikumīgi, izmitināšanu, jo prakse nostāda šos bērnus, kā arī ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējus nelabvēlīgā situācijā.

Proti, nepilngadīgais ārzemnieks, būdams patvēruma meklētājs, tika izmitināts audžuģimenē. Izdevumi par nepilngadīgā ievietošanu audžuģimenē sākotnēji tika segti, pamatojoties uz Patvēruma likumu un Ministru kabineta 2016.gada 14.jūnija noteikumiem Nr.370 “Kārtība, kādā no valsts budžeta līdzekļiem sedz pašvaldības izdevumus par nepilngadīgu patvēruma meklētāju izmitināšanu”.

2016.gada 8.augustā PMLP nolēma apturēt 2016.gada 30.jūnijā izdotā izbraukšanas rīkojuma darbību līdz 2017.gada 20.martam, nosakot pienākumu nepilngadīgajam ārzemniekam pamest ES teritoriju līdz 2017.gada 20.aprīlim.

Nepilngadīgais ārzemnieks turpina dzīvot audžuģimenē. Taču pašlaik nav tiesiska regulējuma par kārtību, kādā tiek segti izdevumi par nepilngadīgā ārzemnieka izmitināšanu līdz viņa izceļošanas brīdim. Sanāksmes dalībnieki vienojās, ka šādu kārtību ir nepieciešams noteikt, tādēļ Labklājības ministrija un Iekšlietu ministrija tika aicinātas izstrādāt priekšlikumus tiesiskā regulējuma pilnveidei.

4.2. Izglītības nodrošināšana

Saskaņā ar Izglītības likuma 3.panta trešo daļu nepilngadīgam trešās valsts valstspiederīgajam vai bezvalstniekam, kuram nav likumīga pamata uzturēties Latvijas Republikā, ir tiesības iegūt pamatizglītību laika posmā, kas noteikts brīvprātīgai izceļošanai vai uz kādu izraidīšana atlikta, kā arī viņa aizturēšanas laikā.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11.panta pirmajā un otrajā daļā noteikts, ka valsts nodrošina visiem bērniem vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību atbilstoši katra spējām. Bērnām ir tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu, pamata un vidējo izglītību, kā arī arodizglītību.

Sanāksmē tika konstatēta pretruna starp Izglītības likuma 3.panta trešo daļu un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11.panta otro daļu. Proti, Izglītības likuma 3.panta trešā daļa ierobežo nepilngadīgo trešās valsts valstspiederīgo vai bezvalstnieku, kuriem nav likumīga pamata uzturēties Latvijas Republikā, tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu, vidējo izglītību un arodizglītību.

Saskaņā ar Izglītības likuma 3.panta otro daļu patvēruma meklētāja nepilngadīgām bērnam un nepilngadīgām patvēruma meklētājam ir tiesības uz pamatizglītību un vidējo

izglītību, kā arī tiesības pēc pilngadības sasniegšanas turpināt iesākto izglītību. Šī norma ierobežo patvēruma meklētāja nepilngadīga bērna un nepilngadīga patvēruma meklētāja, tostarp bez pavadības valstī ieceļojuša, tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu un arodizglītību.

Sanāksmē Vecpiebalgas vidusskolas direktore norādīja, ka nepilngadīgais ārzemnieks tika uzņemts 10.klasē, jo viņš izcelsmes valstī ir beidzis pamatskolu, proti, sešas klases un viņam būtu bijis veiksmīgāk iekļauties mācību vidē ar saviem vienaudžiem, kas beiguši deviņas klases. Skolas direktore norādīja, ka tika veikta nepilngadīgā zināšanu pārbaude, bet mācību sasniegumu vērtēšanas metodoloģija izglītības iestādei nav zināma.

Ministru kabineta 2015.gada 13.oktobra noteikumu Nr.591 "Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupās un atskaitīti no tām, kā arī pārceļti uz nākamo klasi" 31.2. un 31.4.punkts noteic: *ja citas valsts izglītojamais, kurš iepriekš nav ieguvis izglītību Latvijā, ir pieteikts uzņemšanai izglītības iestādē, izglītības iestāde ar direktora rīkojumu izveido izglītojamā mācību sasniegumu vērtēšanas komisiju triju pedagogu sastāvā, lai novērtētu izglītojamā valodu prasmes, apgūto mācību saturu un mācību sasniegumus; uzņem izglītojamo viņa vecumam un vajadzībām atbilstošā klasē, ievērojot iepriekš apgūtā mācību satura pēctecību.*

Izglītības nodrošināšana nepilngadīgajiem ārzemniekiem atbilstošu zināšanu līmeņa klasē un paātrinātas iekļaušanas programmas izstrāde valstij ir nepieciešama, lai ievērotu nepilngadīgo izglītojamo, kuri iepriekš nav ieguvuši izglītību Latvijā, tiesības uz izglītību, nodrošinātu iekļaušanos izglītības sistēmā un veicinātu valsts reimigrācijas politikas īstenošanu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Izglītības un zinātnes ministrija tika aicināta:

1) grozīt spēkā esošo Izglītības likuma regulējumu, nosakot nepilngadīgajiem trešās valsts valstspiederīgajiem vai bezvalstniekiem, kuriem nav likumīga pamata uzturēties Latvijas Republikā, tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu, vidējo izglītību un arodizglītību; patvēruma meklētāja nepilngadīga bērna un nepilngadīga patvēruma meklētāja tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu un arodizglītību;

2) izstrādāt atbilstošu metodoloģiju citas valsts izglītojamo, kuri iepriekš nav ieguvuši izglītību Latvijā, mācību sasniegumu novērtēšanai un pilnveidot Ministru kabineta noteikumu Nr.591 31.punktu, nosakot, ka izglītojamā valodas prasmes, apgūtais mācību saturs un mācību sasniegumi tiek novērtēti atbilstoši mācību sasniegumu vērtēšanas metodoloģijai.

4.3. Veselības aprūpes nodrošināšana

Sanāksmē nepilngadīgā ārzemnieka audžuģimene vērsa atbildīgo ministriju uzmanību uz to, ka nepilngadīgajam ārzemniekam nav iespējams nodrošināt veselības aprūpi, jo viņam nav piešķirts personas kods, kas ļautu pieteikt vizīti pie ģimenes ārsta, saņemt nosūtījumu pie speciālistiem un veikt medicīniska rakstura izmeklējumus. Audžuģimene norādīja, ka viņi nevar un viņiem nevajadzētu apmaksāt medicīnas pakalpojumus no personīgajiem līdzekļiem, bet valsts atbalsts šo izdevumu segšanai audžuģimenei nav paredzēts.

Bāriņtiesas pārstāve vērsa uzmanību uz to, ka līdzīgs sistēmisks izvērtējums par veselības aprūpes nodrošinājumu un izdevumu segšanu būtu nepieciešams arī attiecībā uz gadījumiem, ja nepilngadīgais ārzemnieks būtu ievietots nevis audžuģimenē, bet bērnu aprūpes iestādē vai pie aizbildņa.

ANO Bērnu tiesību konvencijas 24.pants uzliek par pienākumu valstij atzīt ikviena bērna tiesības uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu un tiesības izmantot ārstniecības un rehabilitācijas pakalpojumus. Valstij jācenšas nodrošināt, lai nevienam bērnam netiktu atņemtas tiesības uz veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību. Saskaņā ar konvencijas 24.panta otro daļu Latvijai jācenšas panākt tiesību pilnīga īstenošana un jāveic attiecīgi pasākumi, lai nodrošinātu nepieciešamās medicīniskās palīdzības sniegšanu un visu bērnu veselības aprūpi, īpaši pievēršot uzmanību primārās veselības aprūpes attīstībai.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2008.gada 16.decembra Direktīvas 2008/115/EK par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz to trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi, 14.panta pirmā daļa noteic, ka dalībvalstis, izņemot 16. un 17.pantā minēto situāciju, nodrošina, ka attiecībā uz trešo valstu valstspiederīgajiem laika posmā, kas saskaņā ar 7.pantu noteikts brīvprātīgai izceļošanai, un laika posmā, uz kādu izraidīšana atlikta saskaņā ar 9.pantu, pēc iespējas ņem vērā šādus principus:

- a) uztur ģimenes vienotību ar tiem ģimenes locekļiem, kas uzturas to teritorijā;
- b) nodrošina neatliekamo veselības aprūpi un slimību primāro ārstēšanu;
- c) nepilngadīgajiem nodrošina piekļuvi pamatizglītības sistēmai atkarībā no viņu uzturēšanās ilguma;
- d) ņem vērā mazāk aizsargātu personu īpašās vajadzības.

Saskaņā ar Patvēruma likuma 11.panta otrās daļas 8.punktu nepilngadīgajam ārzemniekam kā patvēruma meklētājam līdz patvēruma procedūras beigām bija garantētas tiesības saņemt neatliekamo medicīnisko palīdzību, primāro veselības aprūpi, ambulatoro un stacionāro psihiatrisko palīdzību nopietnu garīgās veselības traucējumu gadījumā, kā arī visu

medicīnisko palīdzību, kuras nesniegšana varētu radīt apdraudējumu bērna attīstībai un veselībai.

Imigrācijas likuma 4. un 12.pants nosaka, ka ārzemnieks ir tiesīgs ieceļot un uzturēties Latvijas Republikā, ja viņam ir derīga veselības apdrošināšanas polise.

Ārstniecības likuma 17.pantā noteikts, ka Ministru kabineta noteiktajā kārtībā ārstniecības pakalpojumus no valsts pamatbudžeta un pakalpojumu saņēmēju līdzekļiem sniedz tikai Latvijas pilsoņiem, Latvijas nepilsoņiem, ES dalībvalstu, Eiropas Ekonomikas zonas valstu un Šveices Konfederācijas pilsoņiem, kuri uzturas Latvijā sakarā ar nodarbinātību vai kā pašnodarbinātas personas, kā arī viņu ģimenes locekļiem, ārzemniekiem, kuriem ir pastāvīgās uzturēšanās atļauja Latvijā, bēgļiem un personām, kurām piešķirts alternatīvais statuss un aizturētajām, apcietinātajām un ar brīvības atņemšanu notiesātajām personām.

Tas nozīmē, ka ārzemniekiem, kas valstī uzturas nelikumīgi, ir obligāti nodrošināma tikai neatliekamā palīdzība. Tādējādi ārstniecības pakalpojumus nepilngadīgie ārzemnieki var saņemt tikai par maksu, izņemot gadījumus, ja viņi ir aizturēti.

Aizturēšanas gadījumā saskaņā ar Imigrācijas likuma 59.panta pirmo un trešo daļu garantēto veselības aprūpes pakalpojumu apjomu un saņemšanas kārtību nosaka Ministru kabineta 2016.gada 23.augusta noteikumi Nr.566 "Noteikumi par izmitināšanas centrā ievietotajam aizturētajam ārzemniekam garantēto veselības aprūpes pakalpojumu apjomu un to saņemšanas kārtību". Taču nepilngadīgo ārzemnieku brīvības ierobežošana ir pieļaujama tikai ārkārtas gadījumos, proti, var tikt piemērota tikai kā galējais līdzeklis un uz īsāko atbilstošo laikposmu.

Tātad, ievērojot uzņemtās starptautiskās saistības un bērna vislabākās intereses, valstij ir nepieciešams steidzami pilnveidot normatīvo regulējumu, lai nodrošinātu atbilstošu medicīnisko aprūpi nepilngadīgajiem ārzemniekiem.

Veselības ministrija tika aicināta izstrādāt priekšlikumus tiesiskā regulējuma pilnveidei, lai nepilngadīgajiem ārzemniekiem līdz viņu izceļošanai uz izcelsmes valsti tiktu nodrošināta medicīniskā palīdzība, kas nav mazāka par Direktīvas 2008/115/EK 14.pantā un Patvēruma likuma 11.panta otrās daļas 8.punktā noteikto.

4.4. Nepilngadīgo ārzemnieku ģimenes locekļu meklēšana

Imigrācijas likuma 7.pants noteic, ka to nepilngadīgo ārzemnieku ieceļošanas un uzturēšanās kārtību, kuri ieceļo un uzturas Latvijas Republikā bez vecāku vai aizbildņu pavadības, nosaka Ministru kabinets.

Ministru kabineta 2003.gada 16.decembra noteikumu Nr.707 "Kārtība, kādā Latvijas Republikā ieeļo un uzturas nepilngadīgi ārzemnieki bez vecāku vai aizbildņu pavadības" 8. un 9.punktā noteikts: *ja Latvijas Republikas valsts robežu vēlas šķērsot nepilngadīgs ārzemnieks, kura identitāte nav zināma, Valsts robežsardzes amatpersona nekavējoties sāk noskaidrot nepilngadīgā ārzemnieka identitāti. Ja nepilngadīgā identitāte ir zināma, Valsts robežsardzes amatpersona, lai šo nepilngadīgo ārzemnieku nosūtītu uz attiecīgo valsti, nekavējoties sazinās ar to kompetento iestādi, kura atrodas nepilngadīgā ārzemnieka pilsonības valstī, mītnes valstī vai valstī, kurā dzīvo viņa radnieki, vai valstī, kura ir gatava uzņemt šo nepilngadīgo ārzemnieku un kura viņam var nodrošināt atbilstošu uzņemšanu un aprūpi.* Tātad noteikumi Nr.707 noteic nepilngadīgo ārzemnieku identificēšanas pienākumu un kārtību, bet neregulē, kam un kādā termiņā būtu jāuzsāk meklēt nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļi.

Izvērtējot Imigrācijas likuma 50.⁸ un 57.pantu, jāsecina, ka pirmreizējo aizturētā identitātes noskaidrošanu veic Valsts robežsardze, kas arī noskaidro visu iespējamo informāciju par nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļiem. PMLP un Valsts robežsardzei, konstatējot nepilngadīgu ārzemnieku, ir nekavējoties jāinformē Valsts policija un bāriņtiesa un jārīkojas tā, lai nodrošinātu bērna tiesības un intereses visā izraidīšanas procesā saskaņā ar bērnu tiesību aizsardzību reglamentējošiem normatīvajiem aktiem. Turklāt, nodrošinot izbraukšanas rīkojuma vai lēmuma par piespiedu izraidīšanu izpildi, Valsts robežsardzei ir pienākums nodot nepilngadīgo ārzemnieku ģimenes loceklim, vecāku likumiskajam pārstāvim, pārstāvim, kas uzrauga bērnu tiesību ievērošanu konkrētajā valstī, vai iestādes pārstāvim, kas nodrošina bērna ievietošanu piemērotā uzņemšanas iestādē. Tomēr Imigrācijas likumā nav skaidri noteikts pienākums Valsts robežsardzei vai bāriņtiesai uzsākt meklēt nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļus.

Saskaņā ar Patvēruma likuma 7.panta pirmās daļas 3.punktu nepilngadīgā patvēruma meklētāja identifikāciju un valstspiederību noskaidro Valsts robežsardze. Patvēruma likuma V nodaļas regulējums neparedz PMLP pēc pirmreizējās intervijas uzsākt nepilngadīgā ārzemnieka vecāku meklēšanu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 74.panta otrajā daļā ir noteikts, ka bāriņtiesa kopā ar pašvaldības sociālo dienestu un imigrācijas iestādēm veic pasākumus, lai sameklētu bērna vecākus un noskaidrotu, kādas viņam ir iespējas atgriezties ģimenē. Tas nozīmē, ka nepilngadīgā ārzemnieka vecākus valsts uzsāk meklēt tikai pēc tam, kad ir izlemts jautājums par starptautiskās aizsardzības piešķiršanu nepilngadīgajam ārzemniekam.

Konvencijas 22.panta otrā daļa nosaka, ka dalībvalstis pēc saviem ieskatiem sekmē pūliņus, ko ANO un citas kompetentas starptautiskas vai nevalstiskas organizācijas, kas

sadarbojas ar ANO, velta šāda bērna aizsardzībai un palīdzības sniegšanai viņam, kā arī jebkura bērna bēgļa vecāku vai citu ģimenes locekļu meklēšanai, lai saņemtu nepieciešamo informāciju, kas ļautu bērnam atkal apvienoties ar savu ģimeni. Ja vecākus vai citus ģimenes locekļus nav iespējams atrast, bērnam saskaņā ar šo konvenciju tiek sniegta tāda pati aizsardzība kā jebkuram citam bērnam, kas kāda iemesla dēļ pastāvīgi vai uz laiku ir šķirts no ģimenes.

Konvencijas preambulā ir noteikts, ka bērniem, lai viņi varētu pilnīgi un harmoniski attīstīties kā personības, jāaug ģimenē, laimes, mīlestības un sapratnes gaisotnē.

Nepilngadīgais ārzemnieks var ieceļot un uzturēties valstī gan patvēruma procedūras ietvaros, gan saskaņā ar Imigrācijas likumu, un neatkarīgi no ieceļošanas mērķa – patvēruma procedūra vai nelikumīga ieceļošana Imigrācijas likuma izpratnē – valstij ir jāveic visi pasākumi, lai iespēju robežās ātrāk identificētu bērna vecākus vai tuvākos radniekus ģimenes apvienošanās nolūkā.

Par nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļu meklēšanu ir atbildīga bāriņtiesa un Valsts robežsardze. Taču atbilstoši spēkā esošajam tiesiskajam regulējumam jāsecina, ka nav skaidri noteikts, kura institūcija un kad uzsāk nekavējošu nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļu meklēšanu.

Papildus piebilstams, ka starp atbildīgajām institūcijām (PMLP, Valsts robežsardzi, Ārlietu ministrijas Konsulāro dienestu, Valsts policiju, bāriņtiesu) jābūt koordinētai informācijas apmaiņai, kas veicinātu ātrāku nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļu meklēšanu.

Turklāt sanāsmē tika konstatēts, ka bāriņtiesām trūkst iemaņu nepilngadīgo ārzemnieku ģimenes locekļu meklēšanā starptautiskajā līmenī. Lai nodrošinātu bērna vislabāko interešu ievērošanu un veicinātu ātrāku nepilngadīgo ārzemnieku atgriešanu ģimenē, atbildīgajās iestādēs jābūt apmācītiem speciālistiem, kas pārzina, kā šāda meklēšana ir veicama. Ir jāizveido laba sadarbība starp Ārlietu ministriju, PMLP, nevalstiskajām un starptautiskajām organizācijām (piemēram, Interpolu, Starptautisko Migrācijas organizāciju, Starptautiskā Sarkanā Krusta un Sarkanā Pusmēness organizāciju), lai veicinātu ātrāku nepilngadīgo ārzemnieku atgriešanu ģimenē.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Iekšlietu ministrija tika aicināta sniegt priekšlikumus normatīvā regulējuma – Imigrācijas likuma un Patvēruma likuma – pilnveidei, un izvērtēt nepieciešamību noteikt, kura institūcija un kad sāk nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļu meklēšanu, kā arī kādā veidā atbildīgās iestādes par nepilngadīgā ārzemnieka vecāku, piederīgo meklēšanu sadarbojas ar pārējām institūcijām, kas kontrolē, uzrauga un pārstāv nepilngadīgos ārzemniekus šajā jautājumā. Savukārt VBTAI tika aicināta izstrādāt un sniegt

bāriņtiesām metodisko palīdzību attiecībā uz nepilngadīgo ārzemnieku ģimenes locekļu meklēšanu.

2016.gada 25.novembrī Ministru kabinets norādīja, ka Labklājības ministrija un Iekšlietu ministrija plāno izstrādāt priekšlikumus tiesiskā regulējuma pilnveidei par kārtību, kādā tiek segti izdevumi par nepilngadīgā ārzemnieka izmitināšanu līdz viņa izceļošanai. Savukārt Veselības ministrija ir ieplānojusi sadarbībā ar Tieslietu ministriju izvērtēt iespēju veikt izmaiņas normatīvajā regulējumā, lai nepilngadīgiem ārzemniekiem līdz viņu izceļošanai no Latvijas nodrošinātu Patvēruma likuma 11.panta otrās daļas 8.punktā noteikto medicīnisko palīdzību.

Izglītības un zinātnes ministrija nesaskatīja nepieciešamību precizēt spēkā esošo Izglītības likumu attiecībā uz izglītības nodrošināšanu nepilngadīgajiem ārzemniekiem. Savukārt attiecībā uz metodoloģijas citas valsts izglītojamo, kuri iepriekš nav ieguvuši izglītību Latvijā, mācību sasniegumu novērtēšanas izstrādi un attiecīgo Ministru kabineta noteikumu Nr.591 pilnveidi Izglītības un zinātnes ministrija norādīja, ka šis jautājums ir skatāms kontekstā ar “Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.–2020.gadam” īstenošanas plāna 2015.–2017.gadam 1.1.1.uzdevumā “Kompetenču pieejā pilnveidota vispārējās izglītības satura izstrāde un aprobācija” plānoto jaunu pirmsskolas izglītības vadlīniju un valsts standartu pamatizglītībā (pēctecīgi arī vidējā izglītībā) izstrādi, kuru pakāpeniska ieviešana paredzēta, sākot ar 2018.gada 1.septembri. Kompetenču pieejā īstenota izglītības satura izstrādes laikā ir paredzēta pedagoģu profesionālā pilnveide, kurā viens no komponentiem saistāms ar mācību sasniegumu vērtēšanas formu un metodisko paņēmieni pilnveidi attiecībā uz pedagoģiskā procesa individualizāciju.

Iekšlietu ministrija informēja, ka kārtība nepilngadīga ārzemnieka bez vecāku pavadības ģimenes locekļu meklēšanai vispusīgi tiek nodrošināta spēkā esošā normatīvā regulējuma ietvaros, līdz ar to tiesiskā regulējuma pilnveide nav nepieciešama. Tomēr tiesībsargs turpmāk strādās pie šī jautājuma sakārtošanas, jo spēkā esošais normatīvais regulējums nenodrošina efektīvu nepilngadīga ārzemnieka ģimenes locekļu meklēšanu.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā ir ieplānots izstrādāt un sniegt bāriņtiesām metodisko palīdzību attiecībā uz nepilngadīgo ārzemnieku ģimenes locekļu meklēšanu, bet Ārlietu ministrija norādīja, ka, apzinoties tādu jautājumu, kas saistīti ar nepilngadīgu ārzemnieku iespējami ātrāku atgriešanos ģimenē, nozīmīgumu personu pamattiesību garantēšanas kontekstā, ir gatava savas kompetences un pilnvaru ietvaros sadarboties ar šajā jomā atbildīgajām Latvijas iestādēm.

5. Monitoringa vizīte sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”

2016.gadā tiesībsargs veica monitoringu sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”. Monitoringa vizīte tika veikta, izmantojot auditēšanas metodoloģiju “Audtrain” (*System based audit of child welfare*). Tā noteic monitoringa veikšanu vairākos posmos: pirmajā ietilpst iestādē ievietoto bērnu aptauja, otrajā – iespējamu pārkāpumu pārbaude, trešajā – noslēguma vizīte ar iestādes administrāciju par pārbaudē konstatēto.

Monitoringa mērķis bija veikt izvērtējumu par vardarbības gadījumiem iestādē, to novēršanu; soda veidiem, jo īpaši brīvības ierobežošanu, un to piemērošanu. Tā ietvaros tika veiktas trīs vizītes iestādē.

Pirmajā vizītē tika pārbaudītas bērnu personu lietas, lai iegūtu informāciju par viņu ievietošanas iemesliem un atrašanās ilgumu iestādē. Pēc iepazīšanās ar personu lietām tika veiktas intervijas ar desmit audzēkņiem (vizītes laikā iestādē bija 23 audzēkņi).

Otrajā vizītē tika apsekotas telpas (meiteņu un puīšu dzīvojamās istabas un vannas istabas, izolācijas māja un izolators), apskatīti izolācijas mājas un izolatora reģistrācijas žurnāli, veiktas intervijas ar sociālo darbinieci, audzinātāju un pārrunas ar direktora vietnieci izglītības jomā.

5.1. Nepilngadīgo personu izolēšana

Monitoringa vizītes laikā tika konstatēts, ka iestādē ir divas telpas, kas paredzētas nepilngadīgo izolēšanai, ja viņi pārkāpj iestādes iekšējās kārtības noteikumus. Viena no tām ir atsevišķi izveidota ēka - “namiņš”, kurā tiek ievietoti tie bērni, kuriem ir piemērota īpaša uzraudzība. “Namiņā” ir vairākas dzīvojamās istabas. Katrā istabā ir gulta, kas pa dienu tiek pacelta, galds, krēsls un izsaukuma poga. Istabās ir liels logs, kas nodrošina labu apgaismojumu ar dienas gaismu. Kad bērns atrodas “namiņā”, durvis tiek turētas ciet. Šajā ēkā ir atsevišķa vannas istaba un virtuve, kur tiek izdalīts ēdiens.

Šajā ēkā nepilngadīgos var ievietot ar direktora vietnieka rīkojumu par tādiem iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem kā citu personu fiziska ietekmēšana, patvaļīga iestādes atstāšana, sistemātiski iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumi, aizliegto priekšmetu glabāšana, smēķēšana teritorijā, necenzētu vārdu lietošana, bēgšanas organizēšana, noteikumu pārkāpšana atvaļinājuma laikā, emocionālā vardarbība, mācību procesa dezorganizācija, atgriešanās no atvaļinājuma ar nokavējumu un ja trīs nedēļas pēc kārtas bērnam ir 1.uzvedības pakāpe. Vismazāk “namiņā” bērns ir pavadījis vienu dienu, visilgāk – 18.⁴²

⁴² Informācija no reģistrācijas žurnāla par 2016.gadu.

Kad bērns tiek ievietots “namiņā”, mācību darbs un nodarbības notiek pēc individuāla mācību plāna. Stundu saraksts audzēkņu individuālajai apmācībai tiek izstrādāts visam mācību gadam. Taču sarunās ar nepilngadīgajiem netika gūta pārliecība par individuāla mācību plāna regulāru īstenošanu.

Atbilstoši noteiktajai kārtībai apsargam ir jāatrodas “namiņā” nepārtraukti, ja tajā ir ievietots iestādes audzēknis. Ja bērnam ir nepieciešams iziet uz tualeti, tas var izsaukt apsargu, nospiežot izsaukuma pogu. No sarunām ar nepilngadīgajiem netika gūta pārliecība, ka, izsaucot apsargu, bērnam vienmēr tiek nekavējoties nodrošināta iespēja apmeklēt tualeti.

Ņemot vērā iepriekš minēto, iestāde tika aicināta nodrošināt nepilngadīgajiem, kas tiek ievietoti “namiņā”, tūlītēju iespēju piekļūt sanitārajam mezglam brīdī, kad tas bērnam ir nepieciešams. Pretējā gadījumā ir konstatējams rupjš civiltiesību pārkāpums. Šajā sakarā un, ņemot vērā bērna vislabākās intereses, iestāde tiek aicināta “namiņa” dzīvojamās telpās uzstādīt sanitāro mezglu ar atbilstošu norobežojumu.

Iestāde tika aicināta nodrošināt bērnus ar regulārām mācību nodarbībām, kad viņi tiek ievietoti “namiņā”. Savukārt veselības aprūpes darbiniekam katru dienu ir jāveic nepilngadīgā apsekošana.

Ir nepieciešams rūpīgi izvērtēt nepilngadīgo izolēšanas ilgumu un tās samērīgumu, ņemot vērā Eiropas Padomes Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (saīsināti turpmāk - CPT) rekomendāciju, ka izolēšana var notikt ļoti īsu laika posmu, lai neapdraudētu nepilngadīgo fizisko un/vai garīgo labklājību.

Otra vieta, kur tiek ievietoti nepilngadīgie par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem, ir izolators, kas atrodas Naukšēnu muižas pagrabstāvā. Izolatorā nav mēbeļu. Matraci un gultas veļu nepilngadīgajam izsniedz tikai uz nakti. Izolatorā ir apsildāmās grīdas, viens neliels logs un sanitārais mezgls (metāliska konstrukcija, kurā apvienots tualetes pods un izlietne), kas norobežots ar aptuveni metru augstu ķieģeļu sienu. Izolatorā ir pieslēgta videonovērošanas kamera.

Izolatorā ievieto ar direktora rīkojumu uz laiku ne ilgāku par 48 stundām par tādiem iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem kā bēgšana no iestādes, draudu izteikšanu audzēkņu un darbinieku dzīvībai, neadekvātu un agresīvu rīcību pret sevi un citiem, fizisku vardarbību, noteikumu pārkāpšanu atvaļinājuma laikā un pēc aizturēšanas bēgšanas laikā.⁴³

Sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumu 38.punktā ir uzskaitīti pamati, kad iestādes audzēknim piemēro īpašu uzraudzību. Tas nozīmē, ka par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem, kas ir norādīti izolatora reģistrācijas žurnālā par 2016.gadu, var tikt piemērota arī īpaša uzraudzība.

⁴³ Informācija no reģistrācijas žurnāla par 2016.gadu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, iestādei tika norādīts, ka nepilngadīgo ievietošana izolatorā iepriekš minētajos apstākļos neatbilst likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 35.panta pirmajai daļai, ANO Bērnu tiesību konvencijas 40.panta pirmajai daļai un CPT 2014.gada rekomendāciju 128. un 129.punktam. Tādēļ šāda prakse ir jāpārtrauc.

Nepilngadīgo ievietošana izolatorā ir pieļaujama tikai ārkārtas gadījumos, ja bērns nopietni apdraud savu vai citu personu dzīvību vai veselību. Šādam apdraudējumam ir jābūt reālam. Pirms ievietot nepilngadīgo izolatorā, iestādei ir jāpārlicinās, ka nav absolūti nekādu citu risinājumu apdraudējuma novēršanai un nepilngadīgo vai citu personu aizsardzībai. Turklāt nepilngadīgajam ir jādod iespēja sniegt paskaidrojumus par savas rīcības iemesliem, ja vien bērns ir spējīgs un vēlas tos sniegt.

Iestādes darbinieki norādīja, ka izolatorā nepilngadīgo ievieto ar direktora rīkojumu. Taču nepilngadīgā ievietošanas izolatorā pamatam ir jābūt nevis rīkojumam, bet lēmumam, kā to paredz iestādes nolikuma 19.punkts. Šajā lēmumā detalizēti jāapraksta ievietošanas iemesls, pamatojums tam, kādā veidā bērns nopietni apdraudēja savu vai citu personu dzīvību vai veselību, pienācīgi jāizvērtē bērna paskaidrojumi, kā arī jāiekļauj izvērtējums par to, ka nebija citu risinājumu apdraudējuma novēršanai un nepilngadīgo vai citu personu aizsardzībai.

Ja nepilngadīgais nepiekrīt viņa ievietošanai izolatorā, bērnam ir jādod iespēja šo lēmumu apstrīdēt augstākā iestādē.

5.2. Izolatora vide

Videonovērošanas kamerā sanitārais mezgls izolatorā ir labi redzams. Tas nozīmē, ka pieeja sanitārajam mezglam nenodrošina pietiekamu privātumu. Tādēļ iestādei nekavējoties ir jāveic attiecīgas darbības, lai norobežojums pie sanitārā mezgla nebūtu formāls un nodrošinātu atbilstošu privātumu. Pretējā gadījumā ir konstatējams rupjš cilvēktiesību pārkāpums.

Izolatorā nav mēbeļu. Tādējādi pa dienu nepilngadīgajam nav, kur sēdēt, nav vietas ēšanai (galda), kas nozīmē, ka viņi ēd, sēžot uz grīdas un turot traukus rokās, bet naktsmieram izsniedz matraci. Šāda prakse nav saderīga ar nepilngadīgā pašcieņas saglabāšanu un rada draudus bērna fiziskajai vai garīgajai veselībai un labklājībai, tādēļ tā ir jāpārtrauc. Ņemot vērā minēto, iestāde tika aicināta izolatorā ievietot atbilstošu gultu, krēslu un galdu.

5.3. Saskarsmes tiesības

Sarunās ar bērniem un sociālo darbinieci tika noskaidrots, ka bērniem ir tiesības zvanīt ģimenes locekļiem divas reizes nedēļā. Par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem nepilngadīgajiem var piemērot sodu – zvanu aizliegšanu. Bērnu ģimenes locekļiem ir iespējams zvanīt bērniem katru dienu bez skaita ierobežojuma.

Normatīvajos aktos nav noteikts ierobežojums attiecībā uz sazināšanās iespējām ar ģimenes locekļiem pa tālruni. Tādēļ iestādei nav atļauts šādu ierobežojumu noteikt, kā arī par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpšanu aizliegt zvanīt ģimenes locekļiem.

5.4. Atbalsta pasākumi iestādes darbiniekiem

Monitoringa vizītes laikā ar iestādes darbiniekiem tika pārrunāti dažādi jautājumi, tai skaitā ar darba vidi, darbinieku emocionālo labsajūtu un motivāciju saistītie. Šie aspekti ir būtiski, jo ietekmē bērnu tiesību ievērošanu iestādē.

Lai nodrošinātu darbinieku emocionālo labsajūtu, uzlabotu motivāciju un darba vidi, veicinātu pozitīvu un konstruktīvu pašnovērtēšanu (tai skaitā atgriezenisko saiti no sava tiešā vadītāja un iestādes vadītāja), iestāde tika aicināta pārskatīt un iespējami pilnveidot atbalsta pasākumus vadītājiem un darbiniekiem un nodrošināt tos ar regulāru un efektīvu supervīziju, kvalifikācijas celšanas apmācībām (tai skaitā, kas attiecas uz vadīšanas prasmēm un tiešo pienākumu veikšanu) un citiem noderīgiem atbalsta pasākumiem. Turklāt iestāde tika aicināta organizēt regulāras kopsapulces/tikšanās visiem darbiniekiem, lai tie savā starpā varētu pārrunāt dažādus darba jautājumus, problēmas, ar kurām saskaras, un to risinājumus, kā arī jaunas iniciatīvas, nepieciešamās aktivitātes un citus ierosinājumus.

Nemot vērā to, ka tiesiskajā regulējumā nav noteiktas izolēšanas īpašas uzraudzības laikā saprātīgas robežas, līdz ar to praksē bērns var tikt turēts “namiņā” nesamērīgi ilgi, 2016.gada 3.oktobrī tiesībsargs vērsās Izglītības un zinātnes ministrijā ar lūgumu sniegt priekšlikumus tiesiskā regulējuma – sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumu – pilnveidei. Turklāt tika lūgts grozīt iestādes nolikumu, nosakot iestādes audzēkņa tiesības sniegt paskaidrojumus par savas rīcības iemesliem, pirms tiek pieņemts lēmums par izolēšanu, kā arī noteikt kārtību, kādā nepilngadīgais augstākstāvošā iestādē var apstrīdēt lēmumu par izolēšanu.

2016.gada 1.decembrī Izglītības un zinātnes ministrija norādīja, ka saskata nepieciešamību precizēt jautājumus, kas saistīti ar “Naukšēnu” darba organizāciju. Normatīvo aktu grozījumi ir ieplānoti Izglītības un zinātnes ministrijas darba plānā 2017.gadam ar izpildi pirmajā ceturksnī.

II. Pilsoniskās un politiskās tiesības

1. Tiesības uz taisnīgu tiesu

Personas tiesības uz taisnīgu tiesu viennozīmīgi ir vienas no būtiskākajām pamattiesībām, jo no šo tiesību pienācīgas nodrošināšanas lielā mērā ir atkarīga pārējo cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzība. Ik gadu tiesībsargs saņem personu iesniegumus, kuros tiek norādīts uz dažādiem tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumiem. 2016.gadā saņemti 293 (2015.gadā - 343) iesniegumi, kuros iedzīvotāji aktīvi izmantojuši iespēju informēt tiesībsargu par visdažādākajiem iespējamajiem tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumiem. Nemainīgi gadu no gada saņemtā informācija liecina par iedzīvotāju neapmierinātību ar ierobežoto iespēju vērsties tiesā – dārgi juridiskie pakalpojumi, nepieejama valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība, kā arī augstas valsts nodevas, par tiesas procesā pieļautajiem procesuāliem pārkāpumiem, par nesamērīgi ilgiem lietu izskatīšanas termiņiem, kā arī tiek vērtēta kritika nolēmumiem pēc būtības un to izpildes procesam.

Atzīstams, ka pēdējos gados gan valdība, gan likumdevējs ir veicis virkni pasākumu, lai uzlabotu un efektīvizētu tiesu sistēmu kopumā, tomēr, vērtējot iedzīvotāju sniegto informāciju, jāsecina, ka veiktās reformas nav būtiski veicinājušas sabiedrības uzticamību tiesu darbam kopumā.

1.1. Advokātu process civillietās – juridiskās palīdzības pieejamība un kvalitāte

Tiesībsargs uzsver, ka ierosināto reformu rezultātam būtu jāatspoguļojas ne tikai ātrākā lietu izskatīšanā, kas, neapšaubāmi, ir bijusi viena no Latvijas tiesu sistēmas aktuālākajām pēdējo gadu problēmām, bet arī reformām jābūt vērstām uz Satversmes 92.pantā garantēto tiesību nodrošināšanu pēc būtības. Tiesības uz taisnīgu tiesu primāri ietver personas tiesības saņemt juridisko palīdzību, un tieši valstij ir jārūpējas, lai ikvienam Latvijas iedzīvotājam neatkarīgi no viņa mantiskā stāvokļa primāri būtu pieejama kvalitatīva un efektīva juridiskā palīdzība.

Jau vairākus gadus tiesībsargs ir norādījis uz to, ka valstī nodrošinātā juridiskā palīdzība nav pietiekama, kā rezultātā tieši mazaizsargātāko personu tiesības uz pieeju tiesai ilgstoši tiek ierobežotas. Tomēr, neskatoties uz minēto, kā uz negatīvu tendenci jānorāda Tieslietu ministrijas 2016.gadā atkārtoti aktualizētais jautājums par advokāta procesa ieviešanu civilprocesā, kas pēc būtības vērstas uz personas tiesības brīvi izvēlēties sev pārstāvi atsevišķās civillietu kategorijās ierobežošanu.

Ievērojot Ministru prezidenta rezolūciju, tiesībsargs izvērtēja Tieslietu ministrijas konceptuālā ziņojuma projektā “Par advokāta procesa ieviešanu atsevišķās civillietu kategorijās” tālāk izskatīšanai Ministru kabinetā virzītā advokāta procesa variantu. Tieslietu ministrija norādījusi, ka tālākai virzībai izvēlēts variants, kas, salīdzinot ar citiem piedāvātajiem, paredz pusēm lielāku izvēles brīvību, proti, dokumentu sastādīšanu un/vai pārstāvību tiesas sēdē persona pēc izvēles nodrošina pati vai ar advokāta starpniecību.

Paužot viedokli par Tieslietu ministrijas ieceri atsevišķās civillietu kategorijās ieviest advokāta procesu, tiesībsargs norādīja, ka ir atbalstāma valsts iecere Latvijas iedzīvotājiem nodrošināt kvalitatīvu juridisko palīdzību tieši sarežģītos civiltiesiskos strīdos, kas kopumā varētu veicināt tiesas procesa efektivitāti, tomēr primāri būtiskāk valstij ir rūpēties par to, lai juridiskā palīdzība tiktu nodrošināta tām personām, kuras jau šobrīd pašas to nevar atļauties tajās lietu kategorijās, kurās, iespējams, šāda palīdzība ir pamatota un nepieciešama, lai persona realizētu savas tiesības uz pieeju tiesai.

Vērtējot ziņojumā iekļautos argumentus advokāta procesa ieviešanai, tiesībsargs secināja, ka izvēlēto pamattiesību ierobežojuma nepieciešamībai nav pietiekamu pierādījumu un pamatojuma. Virzot šādu ieceri, nav ņemts vērā, ka sabiedrības interese izmantot tieši advokātus kā juridiskās palīdzības sniedzējus ir samērā maza, turklāt nav gūts objektīvs pamatojums, ka tieši izvēlētajās lietu kategorijās pastāvētu problēmas ar juridiskās palīdzības kvalitāti un efektīvu procesa norisi. Tāpat nav veikta padziļināta izpēte par likumdevēja jau veikto grozījumu efektivitāti attiecībā uz advokāta procesa ieviešanu kasācijas instancē, kā arī šādā procesā ir ievērojami apšaubāma iespēja nodrošināt pilnvērtīgu sacīkstes principa īstenošanu. Tika vērsta uzmanība uz to, ka advokātiem kā juridiskās palīdzības sniedzējiem nav noteiktas konkrētas atlīdzības taksas, un viņu sniegtie pakalpojumi ir ievērojami dārgāki, kā rezultātā prognozējumi pieaugs personu izdevumi, kas jau šobrīd nav lēti. Tāpat tika norādīts uz problemātiku par advokātu pieejamību reģionos, akcentējot personas ierobežotās iespējas izvēlēties juridiskās palīdzības sniedzēju.

Tādējādi tiesībsargs vērsa Ministru prezidenta uzmanību uz to, ka nav guvis pārliecību par izvēlēto līdzekļu piemērotību un samērīgumu izvīzītā mērķa sasniegšanai, un aicināja valdību primāri domāt par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjoma palielināšanu valstī kopumā, rūpējoties tieši par neaizsargātāko personu tiesību uz pieeju kvalitatīvai juridiskai palīdzībai nodrošināšanu, nevis ierobežot personas pamattiesības.

Tomēr, neskatoties uz tiesībsarga iebildumiem, Ministru kabinets atbalstīja Tieslietu ministrijas ieceri ieviest advokātu procesu strīdos, kas izriet no saistību tiesībām, kur prasības summa pārsniedz 150 000 euro, un lietās par akcionāru un dalībnieku sapulces lēmumu

atzīšanu par spēkā neesošu. Savukārt pozitīvi vērtējams fakts, ka advokātu procesa ieviešana netika atbalstīta lietās, kurās strīdi saistīti ar nekustamo īpašumu.

1.2. Pieeja tiesai

Tiesības uz tiesas pieejamību (tiesības uz objektīvām, saprātīgām iespējām nepieciešamības gadījumā vērsties tiesā) arī ir viens no būtiskākajiem taisnīgas tiesas elementiem. Tajā pašā laikā jānorāda, ka tiesības uz tiesas pieejamību nav absolūtas, un leģitīma mērķa sasniegšanai tās var samērīgi ierobežot tiktāl, ciktāl šīs tiesības netiek atņemtas pēc būtības. Tiesībsargs arī 2016.gadā ir saņēmis vairākus iesniegumus, kuros personas norādīja uz ierobežojumiem, kas, viņu ieskatā, tām liedz pieeju tiesai. Lielākoties personas vērsa uzmanību uz problēmu aspektiem, kas saistīti ar grūtībām samaksāt valsts nodevu, vai viņiem tiek liegta iespēja panākt lietas izskatīšanu apelācijas instancē.

Tiesībsargs turpina personas informēt par tiesībām lūgt tiesu samazināt vai atbrīvot no valsts nodevas un tiesas izdevumu samaksas, norādot uz objektīviem apstākļiem, kādēļ nav iespējams veikt maksājumus, un aicina iesniegt attiecīgus pierādījumus. Proti, Civilprocesa likuma 43.panta ceturrtā daļa paredz, ka tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pilnīgi vai daļēji atbrīvo to no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos.

Tāpat tiesībsargs ir saņēmis iesniegumus, kuros personas norāda uz ierobežotu pieeju apelācijas instancei lietās par maza apmēra prasībām, ja iestājušies Civilprocesa likuma 440.⁶pantā paredzētie apstākļi. Minētais pants paredz, ka apelācijas sūdzību, kura nav parakstīta vai kuru iesniegusi persona, kas nav pilnvarota pārsūdzēt tiesas spriedumu, vai par kuru nav samaksāta valsts nodeva, nepieņem un atdod atpakaļ iesniedzējam. Turklāt lēmums par atteikšanos pieņemt apelācijas sūdzību nav pārsūdzams, kā rezultātā personai apstākļos, kurus būtu iespējams ātri novērst, tiek liegta pieeja apelācijas instancei. Saņemtajos iesniegumos norādīts uz gadījumiem, kad persona nav samaksājusi valsts nodevu. Lai gan likumdevējs šādu regulējumu ir attiecinājis uz lietām par maza apmēra prasībām, un tā mērķis ir bijis atslogot tiesu darbu, tomēr jāņem vērā, ka vispārējā kārtībā šādos apstākļos tiesa lemtu par sūdzības atstāšanu bez virzības un noteiktu laiku konstatēto trūkumu novēršanai.

Ievērojot minēto, tiesībsargs jau 2015.gadā vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz to, ka Civilprocesa likuma 54.¹nodaļas regulējums jau tā ierobežo gadījumus, kad pieļaujama apelācijas sūdzības iesniegšana par spriedumiem maza apmēra prasībās. Valsts nodevas samaksa neatbilstošā apmērā vai liegums turpināt tiesvedību, ja tiesa atteikusi atbrīvot no valsts nodevas samaksas, kā arī apelācijas sūdzības neparakstīšana būtiski ierobežo pieeju tiesai un ir noteikta nesamērīgi. Tiesībsargs puda viedokli, ka šāds ierobežojums ir

nesamērīgs un likumdevējs būtu varējis sasniegt legītīmo mērķi – lietas ātrāku un efektīvāku izskatīšanu – arī gadījumā, ja būtu noteicis iespēju atstāt apelācijas sūdzību bez virzības, nosakot laiku trūkumu novēršanai un papildus paredzot, ka šāds lēmums nav pārsūdzams.

1.2.1. Pieeja tiesai – biedrības tiesības pārstāvēt tiesā savus biedrus

Tiesībsarga birojā vērsās biedrības biedrs, kurš lūdza ierosināt pārbaudes lietu par biedrības iespējamo cilvēktiesību pārkāpumu, ko rada grozījumi Civilprocesa likuma 43.panta pirmās daļas 5.punktā, paredzot biedrību atbrīvošanu no valsts nodevas tikai gadījumos, ja atbrīvojama ir biedrības pārstāvējamā persona.

Iesniedzējam tika norādīts, ka valstij ir pienākums nodrošināt atvieglotus nosacījumus pieteikuma iesniegšanai personām, kuras finansiālu iemeslu dēļ nespēj segt tiesas izdevumus, nevis paredzēt izņēmumus no valsts nodevas samaksas pienākuma noteiktām prasītāju grupām. Tiesībsarga ieskatā, lielā mērā tā ir valsts likumdevēja rīcības brīvība noteikt personu grupas, kas ir atbrīvojamas no valsts nodevas bez individuāla izvērtējuma, kamēr vien tiek nodrošinātas Civilprocesa likuma 43.panta ceturtajā daļā noteiktās personas tiesības tikt atbrīvotai no valsts nodevas samaksas finansiālā stāvokļa dēļ. Kā norāda Tieslietu ministrija, šādas tiesības personai pastāv neatkarīgi no tā, vai tā prasību tiesā iesniedz pati, vai ar biedrības pārstāvniecību. Ievērojot minēto, tika sniegts viedoklis, ka Civilprocesa likuma 43.panta pirmās daļas 5.punkta redakcija, kāda tā ir pēc 2015.gada 29.oktobra grozījumu pieņemšanas, nepārkāpj personu ECPAK 6.pantā un Satversmes 92.pantā noteiktās tiesības uz taisnīgu tiesu.

1.2.2. Pieeja tiesai – administratīvā pārkāpuma lietās

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā tika saņemts personas iesniegums ar lūgumu izskaidrot, kam būtu jātulko pie administratīvās atbildības saucamās personas sūdzība, ja tā neprot valsts valodu. Iesnieguma izskatīšanas ietvaros, sazinoties ar vairākām tiesām, tika noskaidrots: lai gan vienota tiesu prakse šajā jautājumā šobrīd vēl nepastāv, tomēr, pamatojoties uz Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2016.gada 28.aprīļa lēmumā (lietvedības Nr.104AA-485-16/3) secināto, ja persona objektīvi nespēj izpildīt Latvijas Administratīvā pārkāpuma kodeksā minētās prasības un tādējādi tai tiek liegta savu tiesību īstenošana, veicinot personas tiesību uz pieeju tiesai nodrošināšanu, būtu nodrošināma personas, kuru sauc pie administratīvās atbildības, svešvalodā iesniegtu sūdzību tulkošana.

1.2.3. Pieeja tiesai kasācijas instancē

Tiesībsarga birojā arī 2016.gadā ir saņemti iesniegumi par grozījumiem Civilprocesa likuma 82.panta sestajā daļā, kura paredz, ka kasācijas instancē persona var vērsties pati vai ar advokāta palīdzību. Atbilstoši minētajai tiesību normai kopš 2014.gada kasācijas sūdzību liegts iesniegt pārstāvjiem, kas nav advokāti.

Tiesībsargs jau 2015.gadā, izskatot personu sūdzības, norādīja, ka minētā tiesību norma ietilpst valsts rīcības brīvībā un nav pretrunā Satversmes 92.pantam. Civilprocesa likuma regulējums skaidri noteic personas tiesību un pienākumu apjomu civilprocesā attiecībā uz kasācijas sūdzību iesniegšanu. Tomēr, ievērojot, ka joprojām tiek saņemtas šādas sūdzības, jāuzsver: pozitīvi vērtējami 2016.gada 9.jūnijā veiktie grozījumi Civilprocesa likuma 453.panta otrajā daļā, pārstāvības prasības atspoguļojot vienuviet ar citiem noteikumiem kasācijas sūdzības saturam.

Tādēļ tiesībsargs aicina gan juristus, gan arī tiesu darbiniekus pievērst sevišķu rūpību, izskaidrojot personām to tiesības un iespējamās sekas, ko rada kļūdaini iesniegta sūdzība.

1.3. Personas tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā

Vairāku gadu garumā tiesībsargs ir konstatējis problemātiku attiecībā uz lietu izskatīšanas termiņiem tiesā. Ievērojot minēto, jānorāda, ka kopējā tendence ir vērsta uz to, ka lietu izskatīšanas termiņi samazinās, tomēr vēl arvien tiesībsargs saņem arī informāciju par nesamērīgi ilgiem termiņiem. Šādās situācijās tiesībsargs sākotnēji aicina lietas dalībniekus izmantot iespēju vērsties pie konkrēto tiesu priekšsēdētājiem, kuriem saskaņā ar likuma "Par tiesu varu" 33.panta ceturtajā daļā un 40.panta trešajā daļā noteikto kompetenci ir pienākums veikt uzraudzību pār lietu izskatīšanas termiņiem. Vienlaikus arī pats tiesībsargs atsevišķos gadījumos ir saskatījis nepieciešamību lūgt tiesu priekšsēdētājiem izvērtēt konkrētu tiesnešu darbu, ja pieļauta iespējama vilcināšanās.

Piemēram, vienā no iesniegumiem persona norādīja, ka pirmās instances tiesas tiesnesis nav sagatavojis pilno tiesas nolēmumu civillietā ilgāk nekā pusotru mēnesi, kā pats bija noteicis pilna sprieduma pieejamībai. Turklāt persona norādīja, ka šādā situācijā, vērsties tiesā ar iesniegumu, arī saņemtajā atbildē nebija norādīts prognozējamais pilna sprieduma pieejamības datums, skaidrojot, ka nolēmums tiks nosūtīts, tiklīdz būs sagatavots. Tiesas priekšsēdētājs pēc tiesībsarga aicinājuma, izvērtējot konkrēto situāciju, nesaskatīja personas tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu, norādot, ka likumdevējs šādas situācijas izveidošanos atsevišķos gadījumos ir pieļāvis, proti, Civilprocesa likuma 454.panta otrajā daļā

paredzot: ja spriedums sastādīts pēc tiesas noteiktā pilna sprieduma sastādīšanas datuma, tad sprieduma pārsūdzēšanas termiņu skaita no sprieduma faktiskās sastādīšanas dienas. Lai gan šādam viedoklim pēc būtības nevar piekrist, jo minētā norma ir vērsta uz personas tiesību aizsardzību, nevis tiesas nepamatotas rīcības attaisnošanai, pozitīvi vērtējama tiesas priekšsēdētāja rīcība, konstatējot faktu, ka pilna sprieduma sastādīšana veikta virs Civilprocesa likuma 194.pantā noteiktā termiņa, kā arī norādīšana tiesnesim par šādas situācijas nepieļaujamību.

Kādā citā gadījumā tiesībsargs konstatēja, ka pirmās instances tiesā pilnā tiesas sprieduma krimināllietā sastādīšanas termiņš noteikts vairāk nekā pēc četriem mēnešiem, kā arī šajā termiņā netiek ieskaitīts sprieduma tulkošanai paredzētais laiks, turklāt pilna sprieduma pieejamības datums pretēji KPL 530.panta trešajā daļā noteiktajam atlikts nevis vienu, bet divas reizes. Ņemot vērā to, ka rajona tiesas priekšsēdētājs norādīja – šādas rīcības pamatā ir tiesneša darba apjoms un noslodze, tiesībsargs vērsa tieslietu ministra uzmanību uz iespējami nepietiekamo tiesnešu skaitu konkrētajā rajona tiesā. Tieslietu ministrija norādīja, ka neatbalsta tiesu praksi, kad tiesu nolēmumi tiek sastādīti pēc likumā noteiktā termiņa, tomēr katrā gadījumā jāvērtē pastāvošie apstākļi, kas var objektīvi kavēt tiesas nolēmuma sastādīšanu likumā noteiktajā termiņā. Konkrētajā gadījumā konstatēts, ka pilna sprieduma nesastādīšana normatīvajos aktos noteiktajā termiņā tiesneses pienākumu izpildē nav sistemātiska, bet tas vērtējams kā atsevišķs gadījums, kā arī viņa norādījusi uz tiesību normu, kas paredz tiesas kompetenci izvērtēt personas tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā ievērošanu un lemt par soda mīkstināšanu vai samazināšanu u.c.

Vienā no situācijām tika konstatēts, ka kriminālprocesa izskatīšana norit septiņus gadus. Lai gan, lietai atrodoties apelācijas instancē, iesnieguma izskatīšanas laikā netika konstatēti nesamērīgi ilgi nogaides periodi, ievērojot kopējo lietas izskatīšanas ilgumu, tiesībsargs personai norādīja, ka apsūdzētajam ir tiesības apelācijas instances tiesai lūgt lietas izskatīšanas gaitā izvērtēt iespējamo KPL 14.panta – tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā – pārkāpumu.

Savukārt kādā citā gadījumā persona savā iesniegumā norādīja, ka kriminālprocesa izskatīšana notikusi četrpadsmit gadus. Tomēr, izvērtējot saņemto informāciju, tiesībsargs secināja, ka lietas faktiskie apstākļi norāda uz to, ka kriminālprocesa virzība ieilgusi apsūdzētās personas rīcības rezultātā, proti, apsūdzētais bija izsludināts meklēšanā vairākus gadus, un tikai pēc ārvalstīs piemērotā soda izciešanas personu pārņēma Latvija. Tādējādi, lai arī kriminālprocesa virzība 14 gadus ir atzīstama par ilgu periodu, atbilstoši konkrētās lietas faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem valsts atbildīgo institūciju darbībā tiesībsargs nesaskatīja lietas izskatīšanas novilcināšanu. Tajā pašā laikā, ievērojot to, ka lietā tiesvedība

vēl nebija beigusies, personai tika izskaidrotas tiesības apelācijas instances tiesai izteikt lūgumu par Krimināllikuma 49.¹panta piemērošanu, papildus norādot, ka ECT savā praksē to ir atzinusi par efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu pārkāpuma konstatēšanas gadījumā.⁴⁴

Savukārt attiecībā uz civillietu izskatīšanu kādā no iesniegumiem persona norādīja uz pirmās instances tiesas rīcību, vairākkārt nepamatoti atliekot tiesas sēdes civillietā par parāda piedziņu, jo uz tiesas sēdi neieradās atbildētājs un viņa pārstāvis. Lai arī iesniedzējai atbildes vēstulē tika norādīts, ka tiesībsargam ir jāievēro tiesu neatkarības princips, kas nostiprināts Satversmē un likuma „Par tiesu varu” 1.panta pirmajā daļā, un viņš nevar iejaukties tiesas darbā un tiesas spriešanā, tomēr, izvērtējot visu procesu – intervālus starp tiesas sēdēm, sēžu atlikšanas iemeslus, lietas sarežģītību, tika secināts, ka kopš 2012.gada decembra tiesa nav uzsākusi lietas izskatīšanu pēc būtības, kas rada nopietnas bažas par prasītājam garantēto tiesību uz savlaicīgu lietas izskatīšanu ievērošanu. Tiesībsargs lūdza tiesas priekšsēdētāju izvērtēt vēstulē norādītos faktus, tostarp prasītājas cienījamo vecumu, veselības stāvokli un advokāta izdevumus, un veicināt, lai minētajā civillietā tiktu ievērotas iesniedzējai garantētās tiesības uz savlaicīgu lietas izskatīšanu. Lai gan tiesībsargs nav saņēmis atbildes vēstuli no tiesas priekšsēdētāja par konkrētu rīcību, no Tiesu informācijas sistēmas izriet, ka jau 2016.gada nogalē tiesvedība lietā ir izbeigta, pusēm noslēdzot mierizlīgumu.

Tāpat jānorāda: lai gan likumdevējs atbilstoši Civilprocesa likuma 32.¹pantam ir paredzējis tiesvedībā pieņemtās lietas nodošanu citai tiesai lietas ātrākas izskatīšanas nodrošināšanai, lietu dalībnieki atsevišķos gadījumos tiesībsarga uzmanību ir vērsuši uz objektīvām grūtībām pilnvērtīgi realizēt savas tiesības uz taisnīgu tiesu. Šādas situācijas saistītas, kad lietas tiek nodotas reģionālajām tiesām (piemēram, lieta no Rīgas pārsūtīta uz Daugavpils vai Liepājas tiesu u.c.), un personai ir apgrūtinātas iespējas tur nokļūt, lai piedalītos mutvārdu procesā.

Tāpat iedzīvotāji, kā arī pilnvarotie pārstāvji ir norādījuši uz situācijām, ka tiesa bez pamatojuma atsakās izmantot iespēju procesa dalībnieku uzklaut videokonferences režīmā vai par šādu iespēju paziņo novēloti. Tiesībsarga ieskatā, būtu nepieciešams uz šo jautājumu paraudzīties sistemātiski, jo šobrīd no saņemtās informācijas var secināt, ka videokonferences iespējas izmantošana ir atkarīga no tiesas subjektīvas attieksmes pret jauno tehnoloģiju izmantošanu.

Tiesībsarga ieskatā, norādītās problēmas, kas saistītas ar lietu izskatīšanas termiņiem, paildzina kopējo lietas izskatīšanas termiņu, kas var novest pie cilvēktiesību uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā pārkāpuma.

⁴⁴ ECT 2012.gada 4.decembra lēmums lietā *Trūps pret Latviju*.

1.4. Personas tiesības uz aizstāvību

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza atzinumu pārbaudes lietā Nr.2016-23-4AD, kas tika ierosināta, pamatojoties uz ieslodzītās personas iesniegumu par garantēto tiesību uz aizstāvību iespējamo pārkāpumu. Atzinumā tika konstatēts, ka laikā, kad tika lemts par iesniedzēja apcietināšanu, valsts nodrošinātā advokāte nebija tiesīga realizēt personas aizstāvību, jo saskaņā ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomes pieņemto lēmumu bija izslēgta no zvērinātu advokātu skaita. Tāpat pārbaudes lietas ietvaros tika noskaidrots, ka procesa virzītāja rīkojās pretēji KPL noteiktajai kārtībai par valsts nodrošinātā aizstāvja uzaicināšanas kārtību, kā rezultātā juridisko palīdzību iesniedzējam sniedza advokāta statusu zaudējusi persona. Līdz ar to tika atzīts, ka ir pārkāptas iesniedzēja tiesības uz aizstāvību, tātad arī tiesības uz taisnīgu tiesu.

Sakarā ar minēto pārkāpumu tiesībsargs vērsās Ģenerālprokuratūrā ar lūgumu pārbaudīt, vai Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālizmeklēšanas pārvaldes 2.nodaļas konkrēto inspektoru darbībās ir saskatāmas iespējama noziedzīga nodarījuma pazīmes. Tāpat tiesībsargs informēja iesniedzēju par tiesībām saskaņā ar KPL 63.nodaļas nosacījumiem (“par spēkā esoša nolēmuma jaunu izskatīšanu sakarā ar procesuālo likuma normu būtisku pārkāpumu”) ar advokāta starpniecību vērsties Augstākajā tiesā un iesniegt pieteikumu par minētā tiesas nolēmuma izskatīšanu no jauna vai vērsties pie ģenerālprokurora ar lūgumu iesniegt protestu par Jelgavas tiesas 2016.gada 14.jūnija spriedumu.

Turklāt tiesībsargs vērsās arī pie Valsts policijas priekšnieka I.Ķuža, lūdzot lemt par disciplinārlietas ierosināšanu pret Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālizmeklēšanas pārvaldes 2.nodaļas inspektoru, kā arī veikt visas nepieciešamās darbības, lai kārtība, kādā procesa virzītāji veic advokāta uzaicināšanu valsts nodrošinātās aizstāvības realizēšanai, atbilstu KPL noteiktajam regulējumam. Tika arī izteikts aicinājums Zvērinātu advokātu padomei lemt par iespēju izstrādāt vienotu kārtību, kādā valsts institūcijām, kurās tiek sniegta valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība, tiktu paziņots par zvērināta advokāta statusa izmaiņām.

Tāpat jānorāda, ka tiesībsargs regulāri saņem informāciju par iespējami nekvalitatīvu vai neefektīvu valsts nodrošināto aizstāvību kriminālprocesa ietvaros un arī par civillietās pašas personas izvēlēta pārstāvja (tostarp advokātu) sniegto juridisko palīdzību. Atsevišķos gadījumos tiesībsargs saņemtos iesniegumus ir pārsūtījis Latvijas Zvērinātu advokātu padomei ar lūgumu izskatīt tos pēc būtības. Tomēr jānorāda, ka iedzīvotāji reti izmanto iespēju iesniegt sūdzību par juridiskās palīdzības sniedzējiem, tostarp advokātiem, vērstoties

Latvijas Zvērinātu advokātu padomē, un norāda, ka būtiskāk ir turpināt iesākto procesu, un tādējādi primāri izvēlas meklēt citu pārstāvi vai aizstāvi, lai panāktu savu tiesību aizsardzību.

1.5. Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu atlīdzināšana

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus, kuros personas vērsušas uzmanību uz to, ka tiesvedības procesā no tām nepamatoti piedzīti ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi, norādot, ka lietā savu materiālo apstākļu dēļ ir bijušas atbrīvotas no valsts nodevas, kā arī atsevišķos gadījumos personai juridisko palīdzību ir snieguši valsts nozīmētie juridiskās palīdzības sniedzēji. Savukārt pēc šādu nolēmumu spēkā stāšanās tie nekavējoties tiek nodoti piespiedu izpildei, kā rezultātā personai jāsedz ne tikai ar lietas vešanu saistītie izdevumi valsts labā, bet arī jāapmaksā tiesu izpildītāja darbs, kas šo izdevumu apmēru ievērojami palielina (konkrētā gadījumā tiesa noteica personai ar maznodrošinātas personas statusu pienākumu segt ar lietas izskatīšanu saistītos izdevumus 3,98 eiro apmērā, bet sprieduma piespiedu izpildes gadījumā šie izdevumi nepilna mēneša laikā pieauga līdz 60,57 eiro).

Iepazīstoties ar tiesu nolēmumiem, tika iegūta informācija, ka tiesas, izvērtējot ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu piedziņas pamatotību, norādījušas, ka persona ir bijusi atbrīvota tikai no valsts nodevas samaksas, bet nav atbrīvojama no pārējo lietas izdevumu samaksas. Tiesībsarga ieskatā, tiesai būtu jāvērtē personas materiālās iespējas segt arī šos izdevumus, kā arī jāņem vērā fakts, ka personai lietā ir bijusi nodrošināta valsts juridiskā palīdzība.

Tiesu informācijas sistēmā izlases veidā aplūkojot dažādu tiesu spriedumus lietās, kur pieteicēji ir bijuši atbrīvoti no valsts nodevas samaksas, tika konstatēts, ka prasības noraidīšanas gadījumā lielākoties pieteicēji ir bijuši atbrīvoti arī no citiem tiesāšanās izdevumiem (tajā skaitā ar lietas vešanu saistītajiem izdevumiem). Šāda situācija vērojama lietās, kurās pieteicēji atbrīvoti no valsts nodevas samaksas, piemērojot Civilprocesa likuma 43.panta pirmajā daļā minētos izņēmumus. Tomēr gadījumos, kad prasītājs ir bijis atbrīvots no valsts nodevas samaksas, piemērojot Civilprocesa likuma 43.panta ceturto daļu, tiesu prakse attiecībā uz vēlāk piedzītajiem tiesāšanās izdevumiem ir atšķirīga, proti, tiesa atsevišķos gadījumos ir norādījusi, ka prasītājs ir atbrīvojams no tiesāšanās izdevumiem (tajā skaitā arī ar lietas izskatīšanu saistītajiem izdevumiem), jo pirms tam tiesa ir lēmusi par viņa atbrīvošanu no valsts nodevas, tomēr atsevišķos gadījumos ir piedzinusi no prasītāja ar lietas izskatīšanu saistītos izdevumus, norādot, ka prasītājs ir bijis atbrīvots tikai no valsts nodevas.

Ievērojot to, ka tika konstatēta atšķirīga tiesas pieeja ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumi piedziņā, tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā ar aicinājumu diskutēt par šiem jautājumiem ar tiesību normu piemērotājiem, kā arī veikt attiecīgus pasākumus, lai pēc iespējas veicinātu vienveidīgu normu piemērošanu, lemjot par tiesas izdevumu piedziņu no lietas dalībniekiem, kuru prasības ir bijušas noraidītas, bet kuri ir bijuši atbrīvoti no tiesāšanās izdevumiem saskaņā ar Civilprocesa likuma 43.panta pirmās daļas 16.punktu un 43.panta ceturto daļu. Papildus jānorāda, ka viennozīmīgi pozitīvi vērtējami likumdevēja izdarītie grozījumi, papildinot Civilprocesa likuma 43.panta pirmo daļu ar 16.punktu (spēkā no 2016.gada 1.janvāra), kas paredz, ka no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos atbrīvota puse, kas lietā saņem valsts nodrošināto juridisko palīdzību.

Savukārt kādā citā gadījumā Tiesībsarga birojā vērsās pieteicējs, norādot, ka pēc kasācijas instances tiesas nolēmuma pasludināšanas 2016.gada 20.aprīlī viņa uzmanība netika vērsta uz nepieciešamību savlaicīgi nomaksāt tiesāšanās izdevumus 1,72 eiro apmērā. Rezultātā, nododot tiesas nolēmumu piespiedu izpildei zvērinātai tiesu izpildītājai, viņa saistības ir pieaugušas līdz 49,67 eiro. Iesniedzējs pauda neapmierinātību par to, ka tiesa nevērsa uzmanību uz pienākumu samaksāt parādu labprātīgi līdz nodošanai piespiedu izpildei. Šādu praksi iesniedzējs nosauca par sliktas pārvaldības piemēru, jo valsts iedibinātā sistēma attiecībā pret pilsoņiem izmanto savas varas pozīciju negodprātīgi un nesamērīgā apmērā.

Izvērtējot Civilprocesa likuma regulējumu – 193., 195., 197. un 230.pantu, tika secināts: normatīvajā regulējumā ir noteikts, ka sprieduma rezolūtvajā daļā norāda tiesas nolēmumu par prasības pilnīgu vai daļēju apmierināšanu vai par tās pilnīgu vai daļēju noraidīšanu, atsevišķi uzrādot prasījumus, kuri tiek apmierināti un kuri tiek noraidīti, un sprieduma būtību. Turklāt norāda, kam un kādā apmērā maksājami tiesāšanās izdevumi, sprieduma labprātīgas izpildes termiņu, ja tiesa tādu noteikusi, sprieduma pārsūdzēšanas termiņu un kārtību, kā arī pilna sprieduma sastādīšanas datumu.

Iepazīstoties ar spriedumu konkrētajā civillietā, tika secināts, ka sprieduma rezolūtvajā daļā tiesa nospriedusi: *“Noteikt [X] un [Y] sprieduma labprātīgai izpildei termiņu desmit dienas no sprieduma spēkā stāšanās dienas daļā par ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu piedziņu.”* Tiesībsarga birojs secināja, ka tiesa ir informējusi iesniedzējus par pienākumu 10 dienu laikā no sprieduma spēkā stāšanās dienas labprātīgi segt ar lietas izskatīšanu saistītos izdevumus, kā arī papildus vērsa iesniedzēju uzmanību uz to, ka no labas pārvaldības viedokļa tiesa ir devusi iesniedzējiem saprātīgu laiku ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu samaksai, un šādos apstākļos pārkāpumu nekonstatēja.

1.6. Personas tiesības atjaunot tiesvedību lietā, ko skatījusi šķīrējtiesa

Tiesībsarga birojā tika saņemts personas iesniegums, kurā norādīts, ka pirmās instances tiesa izdevusi izpildrakstu par šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildi, lai gan ar šķīrējtiesas spriedumu piedzītais parāds ir nelikumīgs, jo ticis viltots personas paraksts, noformējot aizdevumu. Papildus persona norādīja, ka par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, kas saistīts ar personas paraksta viltošanu, ir uzsākts kriminālprocess, tomēr, neskatoties uz to, iesniedzēja lūgums izbeigt izpildu lietvedību tika noraidīts.

Tiesībsargs, veicot padziļinātu lietas faktisko un tiesisko apstākļu izpēti, secināja, ka veids, kādā panākt parāda piedziņas atcelšanu un piespiedu izpildes izbeigšanu, ir sarežģīts un praktiski nerealizējams. Tāpat tika secināts, ka šajā jautājumā pastāv problemātika normatīvo aktu regulējumā, jo gadījumā, ja parāda piedziņas lietā nolēmumu būtu izskatījusi vispārējās jurisdikcijas tiesa, nevis šķīrējtiesa, personai būtu tiesības vērsties tiesā ar pieteikumu par jaunatklātiem apstākļiem, kas savukārt šķīrējtiesas procesa gadījumā nav iespējams.

Ievērojot minēto, tiesībsargs uzskatīja par nepieciešamu vērsties ar priekšlikumu Saeimā, lūdzot papildināt Šķīrējtiesu likuma 8.panta pirmās daļas 4.punktu ar nosacījumu, ka šķīrējtiesas reglamentā jābūt norādītai kārtībai, kādā tā veic strīda jaunu izskatīšanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem. Par priekšlikumu tika diskutēts Saeimas Juridiskajā komisijā, kuras locekļi atzina, ka šajā jautājumā pastāv zināma problemātika, tāpēc, lai gan nolēma atturēties no balsošanas par minēto priekšlikumu, aicināja Tieslietu ministriju organizēt diskusiju tiesību normu piemērotāju vidū.

2016.gada oktobrī Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās Tieslietu ministrijas rīkotā sanāsmē, kur vairums no dalībniekiem, kuru vidū bija tiesu priekšsēdētāji un šķīrējtiesu pārstāvji, neatbalstīja priekšlikumu grozījumu veikšanai. Sanāksmes dalībnieki norādīja, ka atsevišķu retu gadījumu dēļ nav nepieciešams veikt grozījumus Šķīrējtiesu likumā un lietas dalībniekiem pastāv diezgan plašas iespējas jau pašā procesa stadijā aizstāvēt savas tiesības un likumīgās intereses, turklāt arī pēc Satversmes tiesas sprieduma, kur tā atzina par neatbilstošu aizliegumu vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā, lai apstrīdētu šķīrējtiesas līgumu, personām pastāv plašāks tiesību aizsardzības mehānisms savu aizskarto tiesību novēršanai.

Savukārt pēc šķīrējtiesas procesa noslēgšanās persona var vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasību, piemēram, par zaudējumu piedziņu vai celt atprasījuma prasību. Iebildumi, ka atkārtota vērsšanās vispārējās jurisdikcijas tiesā varētu nebūt tikpat efektīvs līdzeklis kā iespēja tomēr vērsties ar pieteikumu par jaunatklātiem apstākļiem, tika atspēkoti ar norādi, ka lietu izskatīšanas termiņi tiesās tagad ir būtiski samazinājušies (proti, civillietu visās tiesu instancēs var izskatīt pāris gadu laikā), kā arī pretēji šķīrējtiesu regulējumam

ikvienam, kura intereses ir aizskartas, pastāv iespēja saņemt valsts nodrošinātu juridisko palīdzību.

1.7. Tiesību ierobežojums iesniegt pierādījumus tiesas procesā nodokļu lietās

Tiesības uz taisnīgu tiesu veido virkne prasību, kas izvirzāmas tiesas procesam, lai to uzskatītu par taisnīgu. Tādēļ, lai lietu izskatīšanas procedūra būtu taisnīga, jāievēro prasība personai nodrošināt tiesības tikt uzklautātai izskatāmajā jautājumā, tiesības uz procesuālo vienlīdzību jeb līdzvērtīgu iespēju garantijas, iespēju izteikt argumentus attiecībā uz pretējās puses iesniegtajiem pierādījumiem, kā arī tiesības pilnvērtīgi izmantot iespēju iesniegt pierādījumus.⁴⁵

ECT ir atzinusi, ka sodam, kas tiek uzlikts par nodokļu tiesiskā regulējuma neievērošanu, ņemot vērā tā sodošo un preventīvo mērķi, ECPAK 6.panta izpratnē piemīt krimināltiesiskas sankcijas sodošais raksturs. Līdz ar to attiecīgās sankcijas atbilst kriminālsodam. Tādējādi ECPAK mērķis prasa, lai tiesiskajās attiecībās, kurās tiek piemērotas kriminālsodam atbilstošas sankcijas, tiktu aizsargātas ar ECPAK 6.pantu un tās Septītā protokola 2.pantu noteiktās tiesības.⁴⁶

Administratīvā procesa tiesas būtība ir tiesas kontrole pār izpildvaras darbībām, kas attiecas uz konkrētām publiski tiesiskajām attiecībām starp valsti un indivīdu. Pierādīšanas pienākums ir sadalīts starp procesa dalībniekiem un tiesu. Proti, ja procesa dalībnieku iesniegtie pierādījumi nav pietiekami, atbilstoši objektīvās izmeklēšanas principam tiesa savāc tos pēc savas iniciatīvas.

ECT ir uzsvērusi, ka pierādījumu pieņemamības kritēriju noteikšana galvenokārt ir nacionālās likumdošanas kompetencē. Tas nozīmē, ka atbildētāja iesniegto pierādījumu pieņemamības noteikšana ir tiesu kompetencē, tai skaitā pierādījumu attiecināmības uz lietu un konkrēto pierādījumu nepieciešamības izvērtēšana.⁴⁷

Tiesībsargs, sniedzot Tieslietu ministrijai viedokli par iespējamiem grozījumiem Administratīvā procesa likumā, kas paredzētu ierobežot personas tiesības iesniegt pierādījumus tiesas procesa laikā, viennozīmīgi uzsvēris: lai gan tiesības uz taisnīgu tiesu nav absolūtas un var tikt ierobežotas, tomēr nav saskatāmi konkrēti argumenti un pamatojums, kādēļ šāds ierobežojums būtu nepieciešams un vai, nosakot šādu ierobežojumu, tiks ievērots saprātīgs līdzsvars starp personas un valsts, sabiedrības interesēm, un vai šāds ierobežojums ļaus sasniegt demokrātiskas un tiesiskas valsts galveno mērķi – nodrošināt taisnīgumu. Ar

⁴⁵ Satversmes tiesas 2007.gada 11.aprīļa spriedums lietā Nr.2006-28-01, 12.punkts.

⁴⁶ Turpat, 13.punkts.

⁴⁷ ECT 2007.gada 13.jūlija spriedums lietā *Popov pret Krieviju*, Nr.2853/04, 176.punkts.

gandarījumu jāatzīmē, ka Tieslietu ministrija, uzklusot Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk – VID), tiesu varas, kā arī citu institūciju, tostarp Tiesībsarga biroja, pārstāvjus, nesaskatīja nepieciešamību noteikt procesa dalībnieku tiesību iesniegt pierādījumus tiesas procesa laikā ierobežojumu.

1.8. Nolēmumu izpilde

2016.gadā joprojām salīdzinoši daudz sūdzību tika saņemts par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību vai bezdarbību nolēmumu izpildes procesā. Tāpat kā citus gadus, arī 2016.gadā iesniegumos norādīts uz tādu tiesu izpildītāju iespējami nepamatoto rīcību kā kontu bloķēšana, neatstājot likumā paredzētos līdzekļus vai vēršot piedziņu uz tādām naudas summām, uz kurām likums šo piedziņu liedz veikt.

Ievērojot to, ka tiesībsargs nav tiesīgs atcelt zvērinātu tiesu izpildītāju lēmumus vai rīcību, iesniedzēji tiek informēti par savām tiesībām iesniegt sūdzību tiesā par tiesu izpildītāja darbībām sprieduma izpildīšanā vai viņa atteikumu izpildīt šādas darbības, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 632.pantu vai vēršoties Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomē.

Tāpat iedzīvotāji pauž neapmierinātību ar pārlietu lielajiem izdevumiem, kas jāmaksā tiesu izpildītājam par sprieduma piespiedu izpildes nodrošināšanu. Sniedzot konsultācijas iedzīvotājiem šajos jautājumos, jāsecina, ka personas nav informētas par savām tiesībām, tostarp par to, ka normatīvais regulējums paredz iespēju konkrētām personu grupām lūgt samazināt tiesu izpildītāja izdevumus.

Piemēram, Tiesībsarga birojā ar iesniegumu vērsās pieteicējs, norādot, ka 2014.gada janvārī viņš tika notiesāts uz deviņiem gadiem, un nolēmums daļā par parāda piedziņu tika nodots piespiedu izpildei. Attiecīgi šobrīd parāda slogs iesniedzējam pieaudzis arī uz zvērināta tiesu izpildītāja izdevumu rēķina. Iesniedzējs pauž neapmierinātību par to, ka situācijā, kad cietumā nav darba un viņš nespēj segt parādu, tā piedziņa tiek nodota piespiedu izpildei, turklāt summa ir pieaugusi tādā mērā, ka tās apmaksa nebūs iespējama arī pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma.

Atbildot uz iesniedzēja jautājumu, tika paskaidrots, ka brīvības atņemšanas vietām nav obligāti jānodrošina notiesātās personas ar darbu, tomēr iesniedzējam pastāv iespēja vērsties pie ieslodzījuma vietas priekšnieka ar šādu lūgumu. Ja cietumā nodarbinātības iespējas iesniedzējam nevar rast, viņš var vērsties Ieslodzījuma vietu pārvaldē ar lūgumu pārvest viņu uz citu brīvības atņemšanas vietu, lai nodrošinātu ar darbu parādsaistību segšanai, kas radušās tiesvedības procesā.

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā tika saņemts vēl kāds iesniegums no notiesātā, kurš norādīja, ka ir bārenis, atrodas ieslodzījumā un mācās Jēkabpils vakara vidusskolā. Zvērināts tiesu izpildītājs vērsa piedziņu uz iesniedzējam izmaksāto sociālo garantiju – finansiālo palīdzību bārenim izglītības iegūšanai, kas ir ieskaitīta nevis ieslodzījuma vietas, bet gan bankas kontā. Izpildot zvērināta tiesu izpildītāja rīkojumu par ieturējumu veikšanu no iesniedzējam piederošajiem līdzekļiem kredītiestādē, pašvaldības sociālā garantija ir ieskaitīta zvērinātam tiesu izpildītājam iesniedzēja parādu segšanai. Notiesātais lūdza padomu, kā rīkoties, lai panāktu nelikumīgi ieturēto summu atgriešanu.

Civilprocesa likuma 596.pants konkrēti nosaka summas, uz kurām zvērināts tiesu izpildītājs nevar vērst piedziņu, tai skaitā uz sociālās palīdzības pabalstiem. Tāpat Civilprocesa likuma 594.pants noteic, ka uzturlīdzekļu un parādu piedziņas gadījumā, ja piedziņa tiek vērstā uz darba samaksu un tai pielīdzinātiem maksājumiem, parādniekam saglabā darba samaksu un tai pielīdzinātos maksājumus minimālās mēneša darba algas apmērā, kā arī saglabā uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu līdzekļus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā.

Analizējot detalizētāk Ministru kabineta 2005.gada 18.novembra noteikumos Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” ietvertās sociālās garantijas bārenim, tika konstatēts, ka pašvaldībai, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, ir jāsedz ar bērna izglītošanu un uzturēšanos izglītības iestādē saistītie izdevumi. Pilngadību sasniegušajam bērnam apliecību sociālo garantiju nodrošināšanai izsniedz, ja viņš nepārtraukti klātienē turpina mācības kādā no Izglītības likumā noteiktajām izglītības pakāpēm (pamatizglītība, vidējā izglītība, augstākā izglītība) un saskaņā ar izglītības jomu regulējošajos normatīvajos aktos noteikto kārtību sekmīgi apgūst izglītības programmu. Ja pilngadību sasniegušais bērns turpina mācības vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē, kas ir tiesīga izsniegt valsts atzītus vispārējās izglītības, profesionālo izglītību un profesionālo kvalifikāciju apliecinošus dokumentus, un saskaņā ar noteikto kārtību sekmīgi apgūst izglītības programmu, pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, viņam izmaksā pabalstu ikmēneša izdevumiem, kas nav mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru (64,03 eiro).

Tiesībsarga ieskatā, iesniedzējam no pašvaldības izmaksājamais pabalsts izglītības iegūšanai pēc sava rakstura ir pielīdzināms sociālās palīdzības pabalstam. Sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu krīzes situācijā nonākušām trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām), lai apmierinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā. Atbilstoši Sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu

likumā noteiktajam pamatvajadzības ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība. Ņemot vērā, ka uz sociālās palīdzības pabalstu nevar vērst piedziņu, tiesībsargs aicināja iesniedzēju izmantot Civilprocesa likuma 632.pantā nostiprināto mehānismu aizskarto tiesību aizsardzībai, proti, pārsūdzēt tiesu izpildītāja darbības sprieduma izpildīšanā vai viņa atteikumu izpildīt šādas darbības, iesniedzot motivētu sūdzību rajona (pilsētas) tiesā pēc tiesu izpildītāja amata vietas.

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā vēl tika saņemts iesniegums, kurā iesniedzēja norādīja, ka, pamatojoties uz 2007.gada jūlijā tiesas izdoto izpildu rakstu, no parādnieka par labu iesniedzējai bija jāpiedzen parāds. Iesniedzēja precizēja, ka ir nestrādājoša pensionāre ar otrās grupas invaliditāti, kurai nepieciešamas zāles veselības problēmu risināšanai, bet parādnieks principiāli izvairās no parāda atmaksas. Iesniedzēja uzskatīja, ka normatīvais regulējums, kas pieļauj izvairīšanos no parādu segšanas, nav efektīvs, un ir nepieciešami grozījumi Civilprocesa likumā. Atbildes vēstulē tiesībsargs aicināja pieteicēju sazināties ar zvērinātu tiesu izpildītāju un noskaidrot, vai tas pēdējā gada laikā ir pieprasījis papildu informāciju no publiskajiem reģistriem, lai konstatētu izmaiņas parādnieka materiālajā stāvoklī, un vai konkrētajā izpildu lietā ir iespēja piemērot citu piespiedu izpildes līdzekli, piemēram, piedziņas vēršana uz kustamo mantu, kas atrodas parādnieka faktiskajā vai deklarētajā dzīvesvietā.

Savukārt vēl kādā citā iesniegumā persona vērsusi tiesībsarga uzmanību uz problēmaspektiem, kas saistīti ar sprieduma izpildi krimināllietā par materiālā kaitējuma kompensācijas un procesuālo izdevumu samaksu. Konkrētajā lietā tiesa noteica personai termiņu procesuālo izdevumu un materiālā kaitējuma kompensācijas labprātīgai izpildei – 30 dienas no sprieduma spēkā stāšanās. Materiālā kaitējuma kompensācijas un procesuālo izdevumu nenomaksāšanas gadījumā spriedums daļā par procesuālo izdevumu labprātīgu izpildi tiks nodots zvērinātam tiesu izpildītājam piespiedu izpildei. Persona tiesas noteiktajā termiņā nebija labprātīgi izpildījusi spriedumu, bet vērsusies tiesā un lūgusi pieņemt lēmumu par sprieduma izpildes atlikšanu vai sadalīšanu termiņos, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 206.pantu.

Tiesībsargs norādīja, ka jautājumi, kas saistīti ar krimināllietā noteikto kompensācijas piedziņu, tajā skaitā kompensācijas samaksu pa daļām, ir sprieduma izpildes jautājumi, ko regulē Civilprocesa likums, nevis Kriminālprocesa likums. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 539.panta pirmās daļas 2.punktu Civilprocesa likuma noteiktajā tiesas spriedumu izpildes kārtībā ir izpildāmi tiesas spriedumi krimināllietas daļā par mantiskajām piedziņām pēc nodošanas piespiedu izpildei. Tā kā personas situācijā spriedums jau bija nodots piespiedu izpildei, personai nav subjektīvu tiesību lūgt sprieduma izpildes atlikšanu, sadalīšanu

termiņos, tā izpildes veida vai kārtības grozīšanu Civilprocesa likuma 206.panta izpratnē. Likumdevējs ir ekskluzīvi deleģējis, ka tiesības sprieduma izpildes stadijā lūgt tiesai sprieduma izpildes atlikšanu, sadalīšanu termiņos, tā izpildes veida un kārtības grozīšanu ir tikai tiesu izpildītājam.

1.9. Personas tiesības uz datu aizsardzību, lietu izskatot videokonferences režīmā

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu no ieslodzījuma vietā esošas personas, kura sūdzējās, ka administratīvās lietas izskatīšanā videokonferences režīmā piedalās Ieslodzījuma vietu pārvaldes darbinieks, kuram tiek izpausti personas sensitīvie dati par veselības stāvokli.

Personai tika skaidrots, ka informācija par tās veselības stāvokli ir atzīstama par sensitīvajiem datiem Fizisko personu datu aizsardzības likuma izpratnē. Vienlaikus jāņem vērā, ka tiesai nodoto materiālu aizsardzību lietas izskatīšanas gaitā noteic likuma "Par tiesu varu" 28.³pants. Minētā panta otrā un trešā daļa noteic, ka lietas materiāli līdz brīdim, kad spēkā stājies tiesas galīgais nolēmums šajā lietā, ir pieejami tikai tām personām, kurām šādas tiesības paredzētas procesuālajos likumos. Citām valsts pārvaldes un tiesu varas institūcijām atklātā un slēgtā tiesas sēdē izskatītās lietas materiāli ir pieejami, ja tas nepieciešams šīm institūcijām savu funkciju veikšanai. Informācijas saņēmējs nodrošina tai likumā paredzēto aizsardzību.

Tiesas procesa norisē bez tiesneša un atbildētāja pārstāvja piedalās arī citas personas, kas veic tehniskas funkcijas – tiesas sēžu sekretāri un tulki. Gadījumā, ja persona no ieslodzījuma vietas tiek konvojēta uz lietas izskatīšanu, tiek nodrošināta apsardze tiesas sēdē. Paredzot lietas izskatīšanu videokonferences režīmā, tāpat ir nepieciešama tehniska palīdzība cietuma telpās, lai nodrošinātu videokonferences iekārtu darbību, apliecinātu pieteicēja personu un apsargātu ieslodzīto un telpu, kura ir aprīkota ar videokonferences iekārtu. Piemēram, saskaņā ar KPL 140.panta 2.¹daļu procesa virzītājs uzdod otrā procesuālās darbības norises vietā esošās iestādes (piemēram, ieslodzījuma vietas) vadītājam pilnvarot personu, kura nodrošinās procesuālās darbības norisi savā atrašanās vietā. Tieši šādas tehniskas funkcijas arī veic ieslodzījuma vietas pilnvarotā persona administratīvajā procesā, un, tiesībsarga ieskatā, iespējams, būtu papildināms normatīvais regulējums, paredzot šo personu statusu administratīvajā procesā, līdzīgi kā tas noteikts KPL. Arī uz šīm personām ir attiecināms likuma "Par tiesu varu" 28.³panta trešajā daļā noteiktais pienākums nodrošināt informācijas aizsardzību.

1.10. Cietušās personas tiesības kriminālprocesā

2016.gadā tika pieņemti plaši grozījumi KPL, ieviešot Eiropas Parlamenta un Padomes 2012.gada 25.oktobra Direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI, prasības. Lai gan direktīvas ieviešanas termiņš ES dalībvalstīm bija 2015.gada 16.novembris, grozījumi KPL stājās spēkā vien 2016.gada 23.martā. Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā persona norādīja, ka novēlotās direktīvas ieviešanas dēļ bija nokavēts procesuālais termiņš personas tiesību realizācijai kriminālprocesā, liedzot mirušās personas tuviniekam stāties mirušās personas vietā cietušā statusā.

Atbildot uz iesniegumu, tiesībsargs vērsa uzmanību, ka uz laikā neieviesto direktīvas normu personai ir tiesības atsaukties tieši. Vienlaikus tika norādīts, ka dalībvalstis ir atbildīgas par nesavlaicīgu vai nepareizu direktīvu ieviešanu, un šādos gadījumos indivīds var celt prasību pret dalībvalsti par zaudējumu atlīdzināšanu.⁴⁸ Tādējādi tika norādīts, ka personai ir arī tiesības prasīt morālā kaitējuma kompensāciju civilprocesuālā kārtībā.

1.11. Satversmes tiesai sniegtie viedokļi

Pārskata periodā tiesībsargs sniedzis viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2016-06-01 „Par likuma “Par valsts noslēpumu” 11.panta piektās daļas, 13.panta trešās un ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam, 96.pantam un 106.panta pirmajam teikumam”. Viedoklī tiesībsargs ir piekritis, ka sūdzības par atteikšanos izsniegt speciālo atļauju pielaidei valsts noslēpumam vai sūdzības par šo atļauju anulēšanu izskata ģenerālprokurors un tas pats par sevi nav atzīstams par Satversmes 92.panta un ECPAK 13.panta pārkāpumu. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, ECPAK 13.pantam atbilstošam tiesību aizsardzības mehānismam ir jābūt pieejamam visiem.

Attiecībā uz tiesībām iepazīties ar lietas materiāliem pārsūdzības procesā un tiesībām tikt uzklautam tiesībsargs piekrita, ka valsts drošības intereses var attaisnot aizliegumu izpaust personai lēmuma pamatā esošo informāciju, ja pastāv šaubas par apdraudējumu, ko šāda informācijas izpaušana var radīt valsts drošības interesēm. Tomēr, no otras puses, valstij ir pienākums nodrošināt efektīvu uzklautāšanas principa ievērošanu, un gadījumā, ja praksē tiesību normas netiek piemērotas atbilstoši Satversmes tiesas iepriekšējos spriedumos norādītajiem principiem, esošais normatīvais regulējums var tikt atzīts par nepietiekamu personas cilvēktiesību aizsardzības prasībām.

⁴⁸ Eiropas Savienības tiesas 1991.gada 19.novembra spriedums lietā *Frankovich v. Italy*, C-6 un C-9/90.

Visbeidzot tiesībsargs ņēma vērā, ka personai nav subjektīvo tiesību iepazīties ar valsts noslēpumu saturošu informāciju, tomēr piešķirtas speciālās atļaujas anulēšana var negatīvi ietekmēt personas tiesības saglabāt esošo darbavietu un karjeru. Tiesībsarga ieskatā, Satversmes 106.panta ierobežojumi, paredzot, ka līdz ar speciālās atļaujas anulēšanu persona var zaudēt ieņemamo amatu, ir samērīgi iespējamam apdraudējumam, ko šādas personas rīcība var radīt valsts drošības interesēm. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, nav samērīgi noteikt absolūtu ierobežojumu personai jebkad atkārtoti pretendēt uz speciālās atļaujas saņemšanu, neparedzot nekādas ierobežojuma pārskatīšanas iespējas.

Jānorāda, ka 2017.gada 10.februārī Satversmes tiesa pasludināja spriedumu lietā Nr.2016-06-01, atzīstot, ka atsevišķas normas, kas noteic speciālās atļaujas pieejai valsts noslēpumam anulēšanas kārtību, neatbilst Satversmei. Proti, Satversmes tiesa nolēma atzīt likuma "Par valsts noslēpumu" 13.panta ceturtās daļas otrā teikuma vārdus "un turpmāk tai ir liegts saņemt speciālo atļauju" par neatbilstošiem Satversmes 106. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošiem no 2018.gada 1.jūlija, kā arī atzina likuma "Par valsts noslēpumu" 11.panta piekto daļu un 13.panta trešo daļu, ciktāl šīs normas attiecībā uz lēmumu par speciālās atļaujas anulēšanu noteic, ka ģenerālprokurora lēmums ir galīgs un nav pārsūdzams, par neatbilstošām Satversmes 92.panta pirmajam teikumam un spēkā neesošām no 2018.gada 1.jūlija.

2016.gada 25.jūlijā Satversmes tiesa ierosināja lietu Nr.2016-07-01 „Par Kriminālprocesa likuma 356.panta otrās daļas un 360.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 91.panta pirmajam teikumam, 92. un 105.pantam”, un aicināja tiesībsargu sniegt viedokli par apstrīdētajām normām.

Pieteikumā iesniedzējs norādīja, ka, pieņemot KPL 356.panta otrajā daļā minēto lēmumu, tiek pārkāpts pušu vienlīdzības princips, kā arī procesa dalībniekam tiek liegta iespēja iesniegt pierādījumus. Spēkā esošais KPL regulējums liedz trešajai personai (labticīgajam ieguvējam) iepazīties ar kriminālprocesa materiāliem un efektīvi ietekmēt lēmumu par noziedzīgi iegūto mantu pēc būtības. Pieteicēja ieskatā, KPL 375.panta pirmā daļa un 111¹.pants būtu papildināms ar trešās personas tiesībām iepazīties ar attiecīgā kriminālprocesa materiāliem.

Tiesībsarga ieskatā, par procesa virzītāja nepamatotu atteikumu iepazīties ar izdalītā kriminālprocesa par noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem materiāliem persona (tostarp mantas labticīgais ieguvējs) ir tiesīga iesniegt sūdzību KPL 337.panta kārtībā. Savukārt apstākļi, ka procesa virzītāja rīcībā ir informācija par citiem kriminālprocesiem, nav uzskatāma par vienlīdzības principa pārkāpumu procesā par noziedzīgi iegūtu mantu.

Pamatojoties uz KPL 320.pantu, tiesībsargs secināja, ka kriminālprocesā iesaistītajām personām (arī personām, kuru tiesības tiek ierobežotas) ir vienādas iespējas apstrīdēt procesa virzītāja pirmstiesas izmeklēšanas laikā pieņemtos lēmumus. Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, nav pamata uzskatīt, ka KPL 356.panta otrās daļas nosacījumi pārkāptu mantas labticīgā ieguvēja Satversmes 92.pantā garantētās tiesības.

Tiesībsargs vienlīdzības principu attiecina uz gadījumiem, kad personas atrodas vienādos – faktiskos un tiesiskos – apstākļos. Ņemot vērā minēto, tiesībsarga ieskatā, mantas labticīgie ieguvēji atrodas vienādos faktiskajos apstākļos, tomēr tiesiskie apstākļi ir atšķirīgi. Proti, atšķirīga attieksme pret labticīgo ieguvēju kriminālprocesā un civilprocesā nav uzskatāma par Satversmes 91.panta pārkāpumu.

KPL nosacījumi paredz, ka ārvalstu tiesas sprieduma izpildes gadījumā var tikt atsavinātas arī mantas, kuras atrodas labticīgā ieguvēja īpašumā. Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, nav konstatējama atšķirīga attieksme pret labticīgajiem ieguvējiem, izpildot ārvalstu tiesas nolēmumu par īpašuma atsavināšanu par labu noziedzīgā nodarījumā cietušajiem. Proti, KPL 358.panta otrā daļa atbilst Satversmes 91.pantam.

Valstij ir pozitīvs pienākums aizsargāt personas tiesības, arī tiesības uz īpašumu. Ja tiesības personai atņemtas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā, valsts pienākums ir veikt nepieciešamās darbības tiesiskā stāvokļa (t.sk. cietušā īpašuma tiesību) atjaunošanai. Tomēr valstij ir pienākums arī garantēt zemesgrāmatu publisko ticamību un aizsargāt personu tiesisko paļāvību.

Ņemot vērā, ka valsts ir konstatējusi tiesību regulējuma trūkumus, kas attiecas uz labticīga ieguvēja aizsardzību, taču risinājumi joprojām nav atrasti, pirmšķietami secināms, ka pastāv saudzējošāki līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai. Tiesībsarga ieskatā, ar KPL 360.panta pirmo daļu ir pārkāptas personas Satversmes 1. un 105.panta pirmajā un trešajā teikumā garantētās tiesības, ciktāl valsts nav radījusi efektīvu regulējumu labticīgā ieguvēja tiesību un zemesgrāmatu ierakstu publiskās ticamības principa aizsardzībai.

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza arī viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2016-13-01 "Par Kriminālprocesa likuma 629.panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam". Ņemot vērā no Satversmes 92.panta pirmā teikuma izrietošās tiesības kopsakarā ar ECPAK 6.panta 1.punktu, tika secināts, ka ar apstrīdēto normu ir tikušas ierobežotas pieteicējas Satversmes 92.panta pirmajā teikumā paredzētās tiesības uz taisnīgu tiesu.

Lai noteiktu, vai šāds pamattiesību ierobežojums ir attaisnojams, tiesībsargs veica tā dēvēto konstitucionalitātes testu un secināja, ka pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, kā arī tam pastāv Satversmes 116.pantā noteiktie leģitīmie mērķi – citu cilvēku

tiesību un sabiedrības drošības aizsardzība. Attiecībā par ierobežojuma atbilstību samērīguma principam tiesībsargs konstatēja, ka likumdevēja izraudzītais līdzeklis ir piemērots leģitīmo mērķu sasniegšanai. Tomēr, vērtējot mazāk ierobežojošu līdzekļu pastāvēšanu, tiesībsargs nonāca pie atziņas, ka procesa virzītājs kriminālprocesā ir uzskatāms par aizstāvības puses procesuālo oponentu, un tāpēc gadījumos, kad tiek lemts par KPL 628.pantā paredzēto subjektu tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem, tas var radīt šaubas par tā neitralitāti un objektivitāti.

Vieni no svarīgākajiem kriminālprocesa principiem ir pušu līdztiesības princips, kas liedz kādu no procesuālajiem oponentiem nostādīt “augstākā” vai “izdevīgākā” situācijā par otru, un sacīkstes princips, uz kura pamata pusei ir tiesības atspēkot otras puses izdarītos apsvērumus. ECT, pievēršoties jautājumam par prokurora lomu un atbilstību tām prasībām, kas ir noteiktas ECPAK 6.panta 1.punktā kā neatkarīga un objektīva “tiesu iestāde”, ir atzinusi, ka procedūra prokuratūrā neatbilst tiesas procesa garantijām, jo pieteikuma iesniedzējs nepiedalās pieteikuma pārbaudes procesā; nenotiek publiska noklausīšanās; prokuroram parasti ir ievērojama rīcības brīvība procesa virzīšanā, turklāt prokurora neitralitāte var tikt apšaubīta.

Tādējādi tika secināts, ka prokuratūra nav pielīdzināma ECPAK 6.panta 1.punktā ietvertajam jēdzienam “tiesa”, un tāpēc gadījumos, kad tiek ierobežota personu piekļuve procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem, tās izvērtējums būtu jāveic tiesai (izmeklēšanas tiesnesim), nevis prokuratūras amatpersonām.

Nemot vērā, ka apstrīdētajā normā noteiktais pamattiesību ierobežojums neatbilst samērīguma principam, jo pastāv cits līdzeklis, kurš būtu tikpat iedarbīgs un kuru izvēloties personas pamattiesības tiktu ierobežotas mazāk, apstrīdētā norma tika atzīta par neatbilstošu Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

Vēl 2016.gada aprīlī Tiesībsarga birojs puda viedokli Satversmes tiesā izskatāmajā lietā Nr.2016-01-01 „Par Civilprocesa likuma 363.²⁰ panta piektās daļas (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2010.gada 31.oktobrim), ciktāl tā liedz parādniekam pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru izbeigts maksātnespējas process, neatbrīvojot parādnieku no atlikušajām parādsaistībām, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”.

Paustajā viedoklī tiesībsargs norādīja, ka maksātnespējas procesa galvenā būtība ir veicināt finansiālās grūtībās nonākušā parādnieka saistību izpildi un, ja iespējams, maksātnespējas atjaunošanu, piemērojot noteiktos principus un tiesisko regulējumu. Maksātnespējas likumā, kurš bija spēkā pieteicēja maksātnespējas procesa uzsākšanas brīdī, mērķis bija definēts citādi, proti, visa procesa realizēšana bija vērsta ne tikai uz maksātnespējas

atjaunošanu, bet arī uz kreditoru kopuma interešu parādnieka ierobežotas maksāspējas vai maksātnespējas gadījumā aizsardzību.

Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92.pantam, tika uzsvērts: ir svarīgi ievērot, ka viss maksātnespējas process ir tiesiska rakstura pasākumu kopums, kura mērķis, aizsargājot kreditoru intereses, ir pēc iespējas pilnīgāk apmierināt kreditoru prasījumus no parādnieka mantas un dot iespēju parādniekam, kura manta un ienākumi nav pietiekami visu saistību segšanai, tikt atbrīvotam no neizpildītajām saistībām un atjaunot maksāspēju.

Jēdziens „taisnīga tiesa” ietver sevī tiesiskai valstij atbilstošu procesu, proti, procesu, kas ir ne tikai taisnīgs, bet arī efektīvs. ES Pamattiesību hartas 47.pantā ir noteikts, ka ikvienam, kura ES likumos nodrošinātās tiesības un brīvības tikušas pārkāptas, ir tiesības uz efektīvu pārsūdzību tiesā, ievērojot nosacījumus. Minētais pants tāpat nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā iepriekš ar likumu noteiktā tiesā.

No tiesībām uz taisnīgu tiesu neizriet valsts pienākums jebkuras kategorijas lietā nodrošināt lietas izskatīšanas iespējas tiesā vairākās instancēs.⁴⁹ No Satversmes 92.panta pirmā teikuma izriet valsts pienākums paredzēt taisnīgu lietas izskatīšanas procedūru, bet ne pienākumu visās lietās paredzēt iespēju pārsūdzēt nolēmumu apelācijas un kasācijas kārtībā. Likumdevējs ir tiesīgs ar likumu noteikt, kādas lietas ir katras tiesu iestādes kompetencē un cik instancēs dažādu kategoriju lietas ir skatāmas. No tiesībām uz taisnīgu tiesu izrietošās garantētās tiesības uz tiesas nolēmuma pārsūdzību paredz tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumus vienā pakāpē.⁵⁰ Valsts pienākums tiesību uz tiesas pieejamību nodrošināšanā izpaužas tādejādi, ka tai ir jāizveido tiesa, kurā personas vismaz vienā pakāpē var vērsties strīda atrisināšanai.⁵¹

Tiesības uz tiesas pieejamību nav absolūtas, līdz ar to tās leģitīmā mērķa sasniegšanai var samērīgi ierobežot tiktāl, ciktāl šīs tiesības netiek atņemtas pēc būtības.⁵² Valstij, nosakot ierobežojumu, ir svarīgi ievērot, ka tam jābūt noteiktam leģitīmā mērķa sasniegšanai, jābūt samērīgam un nepieciešamam demokrātiskā sabiedrībā.

Vērtējot, vai konkrētajā Satversmes tiesas lietā Nr.2016-01-01 apstrīdētajā tiesību normā noteiktajam liegumam pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru izbeigts maksātnespējas process, neatbrīvojot parādnieku no atlikušajām parādsaistībām, ir saskatāms leģitīms mērķis,

⁴⁹ ECT 1970.gada 17.janvāra spriedums lietā *Delcourt v. Belgium*, 2689/65, para.25. ECT 2007.gada 22.marta spriedums lietā *Staroszczyk v. Poland*, 59519/00, para.125. Satversmes tiesas 2008.gada 2.jūnija spriedums lietā Nr.2007-22-01, 11.punkts.

⁵⁰ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 133.-134.lpp.

⁵¹ ANO Cilvēktiesību komiteja. Vispārējais komentārs (General Comment), 2007.gada 23.augusts, Nr.32. 18.punkts.

⁵² Satversmes tiesas 2010.gada 17.maija spriedums lietā Nr.2009-93-01, 12.punkts.

un vai šis ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, tika konstatēts, ka valsts ir noteikusi ierobežojumu tiesas nolēmumu pārsūdzēšanai, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības un nodrošinātu ātru un efektīvu tiesvedību.

Maksātnespējas process tiek izpriests sevišķās tiesāšanas kārtībā, kas atšķiras no prasības tiesvedības. Sevišķās tiesāšanas kārtībā tiesā vēršas personas, kuras lūdz konstatēt noteiktas personas vai mantas tiesisko stāvokli, tāpat spriešanas objekts šajā tiesvedībā var būt arī ar likumu aizsargātās intereses vai juridiskas nozīmes faktu konstatēšana. Sevišķās tiesāšanas kārtību neraksturo pretēji vērstas intereses, bet objektīva nepieciešamība pēc tā, lai tiesa pieņemtu nolēmumu lietā, kurā nav strīda par tiesībām.

Izvērtējot apstrīdētajā normā noteiktā ierobežojuma samērīgumu un nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā, tika secināts, ka tas nav samērīgs un nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā sekojošu iemeslu dēļ. Maksātnespējas procesam jābūt iespēju robežās īsam, turklāt tādām, lai, ievērojot kreditoru intereses, iespēju robežās tiktu segtas radušās saistības un atjaunotos parādnieka maksātnespēja. Viedoklī tika norādīts, ka ar ierobežojumu parādniekam apstrīdēt lēmumu, ar kuru izbeigts maksātnespējas process, neatbrīvojot parādnieku no atlikušajām parādsaistībām, nevarētu tikt aizskartas kreditoru tiesības. Liedzot parādniekam pārsūdzēt lēmumu, kas tiesvedībā ir galīgs, šajā sevišķajā tiesvedībā parādniekam tiek radīti ievērojami apgrūtinājumi un ierobežojumi. Piemēram, parādnieks var atkārtoti uzsākt maksātnespējas procesu tikai trīs gadu laikā pēc lēmuma par maksātnespējas procesa izbeigšanu pieņemšanas. Turklāt viedoklī tika uzsvērts: nevar atzīt, ka taisnīga noregulējuma panākšanā ir ievērots samērīgums, ja lēmuma pieņemšanas procesā ir strīds par faktiem, kas minēti Maksātnespējas likuma 179.panta trešajā daļā (likuma redakcijā, kas bija spēkā no 2008.gada 1.janvāra līdz 2010.gada 1.novembrim). Tiesībsarga birojs apšaubīja, ka aplūkotajā procesā piepildās Maksātnespējas likumā uzstādītais mērķis – veicināt finansiālās grūtībās nonākuša parādnieka saistību izpildi un maksātnespējas atjaunošanu.

Viedoklī tika secināts, ka Civilprocesa likuma 363.²⁰ panta piektā daļa (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2010.gada 31.oktobrim), ciktāl tā liedza parādniekam pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru tika izbeigts maksātnespējas process, neatbrīvojot parādnieku no atlikušajām parādsaistībām, neatbilst Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

Tiesībsargs vērsa Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka tiesas lēmums par fiziskās personas maksātnespējas procesa izbeigšanu, neatbrīvojot parādnieku no atlikušajām parādsaistībām, uzskatāms par tādu, ar kuru lietas izspriešana pēc būtības tiek pabeigta. Minētais lēmums no procesuālā viedokļa ir noslēdzošs, un ar to galīgi tiek izšķirts jautājums par parādnieka tiesībām. Pēc šī lēmuma tajā pašā lietā nevar sekot cits tiesas lēmums pēc būtības. Ja pastāv strīds starp kreditoriem un parādniekiem par to, vai parādnieks

maksātnespējas procesa gaitā ir sniedzis nepatiesas ziņas tiesai, administratoram vai kreditoram, likumdevējam būtu jānodrošina tiesas lēmuma pārsūdzība.

Jānorāda, ka 2016.gada 28.septembrī Satversmes tiesa nosprieda atzīt Civilprocesa likuma 363.²⁰ panta piekto daļu (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2010.gada 31.oktobrim), ciktāl tā liedz parādniekam pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru izbeigts maksātnespējas process, neatbrīvojot parādnieku no atlikušajām parādsaistībām, par atbilstošu Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

2. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības

2.1. Normatīvā regulējuma pilnveide

Viena no tiesībsarga prioritātēm attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumu tiesību nodrošināšanu pēdējos gados ir saistīta tieši ar tiesiskā regulējuma pilnveidi. 2014.gadā tika veikti grozījumi Ārstniecības likumā, kas nosaka piespiedu līdzekļu un citu ierobežojumu piemērošanu un apstrīdēšanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Lai gan Ārstniecības likumā tika iekļauts deleģējums Ministru kabinetam izstrādāt noteikumus, kas paredz kārtību, kādā šie ierobežojumi tiek piemēroti, šis uzdevums līdz 2016.gada vidum nebija paveikts. Tikai ar tiesībsarga aktīvu rīcību, vēršoties gan Veselības ministrijā, gan pie Ministru prezidenta, tika panākta Ministru kabineta noteikumu “Kārtība, kādā veicama pacientu ierobežošana, izmantojot ierobežojošos līdzekļus, un priekšmetu saraksts, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē un saņemt ar sūtījumiem (ienesumiem)” pieņemšana, un tie stājās spēkā 2016.gada 12.jūlijā.

Tomēr jāatzīst, ka vēl arvien pastāv nepilnības tiesiskajā regulējumā attiecībā uz medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu kriminālprocesa ietvaros.

Atbilstoši cilvēktiesību standartam normatīvajam regulējumam jābūt skaidram un paredzamam. Personas brīvība var tikt ierobežota tikai saskaņā ar likumu. Turklāt jāņem vērā, ka situācijās, kurās personām ir atņemta brīvība, ievietojot tās psihiatriskajās iestādēs, pastāv augsts pārkāpumu risks, kas var būt līdzvērtīgs spīdzināšanai un citiem nežēlīgas apiešanās veidiem. CPT savos ziņojumos ir uzsvērusi, ka pacientiem ir jānodrošina adekvāta ārstēšana un aprūpe, psihiatriskajai ārstēšanai ir jābalstās uz individuālu pieeju, kam jāaptver plašs rehabilitējošo un terapeitisko pasākumu klāsts. Krimināllikuma 68.panta pirmā daļa paredz konkrētus medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus:

- 1) ambulatora ārstēšana medicīnas iestādē;
- 2) ārstēšana vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā);

3) ārstēšana specializētā psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā) ar apsardzi.

Tomēr kārtība, jo īpaši attiecībā uz ambulatoro ārstēšanu, vēl arvien nav skaidri noteikta. Tiesībsargs uzskata, ka ir ļoti būtiski turpināt sistēmiski pilnveidot normatīvo regulējumu, ņemot vērā gan praksē konstatētās nepilnības, gan ECT 2016.gada 30.jūnijā pasludinātajā spriedumā lietā “O.G. pret Latviju” konstatētos apstākļus un ECPAK 5.panta 1.punktā garantēto tiesību pārkāpumu.

Proti, ECT minētajā spriedumā konstatēja, ka nacionālās tiesas lēmumi bija deklaratīvi un nenoteica to izpildīšanas kārtību, īpaši uzsverot, ka nacionālajos tiesību aktos nav paredzēta izpildīšanas kārtība, kas jāievēro nacionālajām tiesām un ārstniecības iestādēm gadījumos, kad personas neievēro noteikto piespiedu līdzekli – ambulatoru ārstēšanu. Tiesas nolēmumā tika analizēti arī personas pienākumi ambulatoras ārstēšanas piemērošanas gadījumā un norādīts uz personas pakļaušanu nenoteiktībai, proti, persona ar policijas iesaisti tika nogādāta pie ārsta bez piekrišanas pēc tam, kad nebija ieradies uz diviem ārsta apmeklējumiem pēc kārtas, lai gan ārstniecības iestādes izsniegtajā informatīvajā izziņā šāds līdzeklis bija paredzēts tikai gadījumam, ja persona neierodas uz “vairāk kā trim ārsta apmeklējumiem”. ECT uzsvēra iespējamo patvaļības risku, norādot, ka gadījumā, kad izveidojusies prakse likuma roba aizpildīšanai, tai jāsniedz pietiekamas garantijas pret patvaļīgu piemērošanu un jāatbilst tiesiskās noteiktības principam, kas paredzēts ECPAK un veido vienu no likuma varas principa pamatelementiem.

Tiesībsargs ir akcentējis, ka šāds regulējums ir nepieciešams, lai pēc iespējas novērstu personu ar garīga rakstura traucējumiem, kurām ierobežota brīvība, iespējamās cilvēktiesību pārkāpumus, kā arī veicinātu vienotu izpratni par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas kārtību valstī. Turklāt būtiski ņemt vērā, ka medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanas un piemērošanas mērķis nav personas sodīšana, bet gan nolūks sekmēt personas, kas sirgst ar psihiskiem traucējumiem vai slimībām, psihiskās veselības uzlabošanu un atjaunošanu un aizsargāt sabiedriskās intereses – novērst jaunu kaitīgu nodarījumu izdarīšanas iespējamību.

Ņemot vērā to, ka normatīvais regulējums attiecas uz personām ar garīga rakstura traucējumiem, kuras ir uzskatāmas par mazaizsargātām personām, tiesībsargs 2016.gada vidū aicināja Ministru prezidentu nekavējoties veikt atbilstošus pasākumus, lai pilnveidotu tiesisko ietvaru. Tomēr šajā jautājumā tiesībsargs netika sadzirdēts. Saņemtajā atbildē Ministru kabinets norādīja uz Ārstniecības likuma grozījumiem, ar kuriem 2014.gadā likums tika papildināts ar 69.¹pantu, kurā ir precizētas pacienta, kuram ārstniecība psihiatriskajā ārstniecības iestādē noteikta kā medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis, tiesības. Tāpat vērsta tiesībsarga uzmanība uz Ārstniecības likuma 69.¹panta pirmajā daļā iekļauto atsauci uz

Pacienta tiesību likumu, norādot, ka tādējādi tiek nodrošināta pacienta iespēja aizstāvēt savas tiesības un intereses.

Tiesībsarga ieskatā, pat gada nogalē veiktie grozījumi Ārstniecības likuma 70.¹pantā, kurā paredzēts ārstniecības personas pienākums nekavējoties informēt tiesu par to, ka persona, kurai piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis, izvairās no tā vai nepilda tā nosacījumus, šobrīd nav pietiekams, lai atzītu normatīvo regulējumu par cilvēktiesību standartiem atbilstošu. Vēl arvien nepastāv skaidrs regulējums par tiesas nolēmuma par personai piemērotā medicīniskā rakstura piespiedu līdzekļa – ambulatorās ārstēšanas izpildes kārtību, tādējādi vēl arvien saglabājas patvaļības risks personas tiesību ierobežojumu noteikšanai.

Tiesībsargs uzskata, ka ir nepieciešama plašāka ekspertu diskusija par konkrēto jautājumu un praksē konstatētajām problēmām, lai turpinātu strādāt pie normatīvā regulējuma pilnveides.

2.2. Informatīvo materiālu sagatavošana

Tiesībsarga ieskatā, nav pārsteidzoši, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem, jo īpaši personas, kuru brīvība ir ierobežota, atrodies psihiatriskajās ārstniecības iestādēs, savu tiesību aizstāvībai nevēršas pēc palīdzības ar rakstveida iesniegumiem vai pieteikumiem tiesā. Tikai pēdējos gados var novērot šo personu vai viņu tuvinieku aktīvāku rīcību, meklējot veidus un iespējas, kā aizsargāt šo personu tiesības un intereses un atsevišķos gadījumos panākt kompensāciju par iespējamu pārkāpumu.

Tādējādi, lai veicinātu tieši šo visneaizsargātāko personu tiesību aizsardzību, papildus normatīvā regulējuma pilnveides procesam 2016.gadā tika strādāts arī pie informatīvo materiālu sagatavošanas. Informācija paredzēta personām, kuras ievietotas psihoneiroloģiskajās slimnīcās pret savu gribu (gan personām, kurām, pamatojoties uz KPL paredzēto kārtību, piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis, gan personām, kuru brīvība ierobežota, pamatojoties uz Ārstniecības likuma 68.pantu, tiesai konstatējot šīs personas apdraudējumu sev vai citiem), par tām pieejamo tiesību aizsardzības mehānismu iespējamā pārkāpuma gadījumā.

2.3. Rīcībspējas tiesiskā regulējuma piemērošanas problēmas

Tāpat 2016.gadā tiesībsargs atkārtoti vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz vēl arvien pastāvošajām nepilnībām “jaunā” (kurš tika pieņemts 2013.gadā) rīcībspējas institūta

piemērošanā, norādot uz konkrētiem gadījumiem, kad tiesas ir noteikušas personām rīcībspējas ierobežojumus arī tajās jomās, kas saskaņā ar likumu nav ierobežojamas, kā arī nosakot rīcībspējas ierobežojumus lielākā apmērā, nekā tas nepieciešams (no lietas materiāliem neizriet tāda vajadzība), kā arī vērsis atbildīgās ministrijas uzmanību uz pasīvo lietas dalībnieku (bāriņtiesas, prokuratūras pārstāvju) iesaistīšanos, kuru pienākums šādās lietu kategorijās primāri ir veicināt pēc iespējas objektīvāka un taisnīgāka tiesas nolēmuma pieņemšanu. Diemžēl Tieslietu ministrija tiesībsargu nav informējusi par saņemtās informācijas izvērtēšanas rezultātiem un veiktajiem pasākumiem, lai novērstu identificētos pārkāpumus.

2016.gadā bija vērojams, ka arvien vairāk pašas personas ar garīga rakstura traucējumiem Tiesībsarga birojā interesējas par rīcībspējas ierobežojuma pārskatīšanas iespējām, gan nākot uz konsultācijām klātienē, gan izvēloties iespēju saņemt informāciju pa tālruni. Tāpat šis jautājums bija aktuāls aizgādņiem, kuri pārstāv personu ar rīcībspējas ierobežojumu tiesības un intereses, jo atbilstoši Civilprocesa likuma normām aizgādņiem līdz 2016.gada 31.decembrim bija jāiesniedz pieteikums tiesā par personas rīcībspējas ierobežojuma pārskatīšanu. Savukārt, ja aizgādņis savu pienākumu nebūs veicis, bāriņtiesai ir pienākums līdz 2017.gada 31.decembrim par to informēt prokuratūru.

Cita starpā būtiski norādīt, ka tiesībsargs 2016.gadā jau atkārtoti atbildīgo ministriju uzmanību vērta uz nepieciešamību domāt par valsts finansējuma piesaisti aizgādņiem, jo bāriņtiesas jau ilgstoši norādījušas uz problēmām atrast personas, kuras bez papildu atlīdzības vēlētos uzņemt aizgādņa pienākumus personai, kurai ir noteikts rīcībspējas ierobežojums. Tāpat vēl arvien šī iemesla dēļ praksē nereti jākonstatē, ka personai ar ierobežotu rīcībspēju par aizgādni tiek iecelts aprūpes institūcijas darbinieks, lai gan CPT savos ziņojumos ir norādījusi uz šādas situācijas nepieļaujamību.

Labklājības ministrija savā atbildes vēstulē tiesībsargam ir norādījusi, ka minētais jautājums vairākkārt ir apspriests, un, ministrijas ieskatā, to varētu risināt tādējādi, ka valsts, tāpat kā aizbildņiem, arī aizgādņiem par pienākumu pildīšanu maksātu atlīdzību. Valstiskā līmenī kā viens no iespējamiem risinājuma variantiem ir neatkarīgas “trešās puses” institūcijas izveide, kura nodrošinātu aizgādņu pienākumu pildīšanu personām ar ierobežotu rīcībspēju, kuras atrodas sociālos aprūpes centros. Šī institūcija nebūtu saistīta ne ar sociālo centru, ne pašvaldības sociālo dienesta darbu, līdz ar to neveidotos interešu konflikts un tiktu nodrošinātas personas vislabākās intereses.

Lai tālāk attīstītu šo iecerī, ir nepieciešama sarunu uzsākšana ar iesaistītajām pusēm – Tieslietu ministriju, bāriņtiesu, pašvaldībām, sociālās aprūpes centriem un nevalstiskajām organizācijām, kas pārstāv personas ar ierobežotu rīcībspēju. Tāpat Labklājības ministrija

tiesībsarga uzmanību vērsusi uz Ministru kabineta 2013.gada 19.novembra sēdē pieņemto informatīvo ziņojumu “Par priekšlikumiem tiesiskajam regulējumam par atbalsta mehānismu personām ar invaliditāti”, kas noteic valdības uzdevumu – veikt pasākumus, lai atbalsta mehānisma izstrādi personām ar invaliditāti un atbalsta pakalpojumu finansēšanu nodrošinātu no labklājības nozarei plānotā ES fondu finansējuma 2014.–2020.gadam. Ministrija norādījusi, ka, izpildot minēto uzdevumu, tā periodā no 2016.gada vidus līdz 2020.gada beigām īsteno darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.2.2.pasākumu “Sociālo pakalpojumu atbalsta sistēmas pilnveide”, kura ietvaros tiek izstrādāts atbalsta personas pakalpojuma mehānisms un īstenots atbalsta personas pakalpojuma pilotprojekts visā Latvijā.

Atbalsta personas sniedz atbalstu personām ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem ikdienas dzīves jautājumu risināšanā un lēmumu pieņemšanā (personisku, finanšu un juridisku), kas saistoši arī trešajām personām. Taču atbalsta personai nav tiesību rīkoties atbalstāmās personas vietā. Atbalsta sniedzējs palīdz personai izprast informāciju, pieņemt lēmumus, pamatojoties uz personas vēlmēm, un izskaidrot tās trešajām personām. Atbalsta persona ir speciālists, kas palīdz personai ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem plānot un pašai pieņemt lēmumus par savu dzīvi, veselības vai sociālo aprūpi, finansēm un īpašumiem.

Pasākuma ietvaros tiks izstrādāts jaunais atbalsta personas pakalpojuma standarts un izvērtēti personām ar garīga rakstura traucējumiem pieejamie atbalsta pakalpojumi – aizgādņa institūts, asistenta pakalpojums pašvaldībā un sociālā mentora pakalpojums, ar mērķi izvērtēt un noteikt efektīvāko un mērķtiecīgāko formu, kādā ieviest atbalsta pakalpojumu, tajā skaitā sadarbībā ar Tieslietu ministriju izvērtēt iespēju atbalsta personas pakalpojumu paredzēt kā alternatīvu mehānismu tiesas noteiktajai aizgādībai. Tādējādi Labklājības ministrija uzsvērusi, ka pēc pilotprojekta īstenošanas rezultātu izvērtēšanas tiks meklēti labākie risinājumi atbalsta personas pakalpojuma nostiprināšanai nacionālajos tiesību aktos.

2.4. Personu ar invaliditāti tiesības uz privāto dzīvi kriminālprocesā

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā ar iesniegumu vērsās persona ar invaliditāti, kura dzīvo valsts sociālās aprūpes institūcijā un kura bija atzīta par cietušo kriminālprocesā. Persona norādīja uz iespējamo savu tiesību aizskārums, ko pieļāvis procesa virzītājs, pieņemot lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu un iekļaujot informāciju par personas veselības stāvokli (detalizēti norādot uz personas saslimšanu, uzstādīto diagnozi), kura līdz ar lēmuma nosūtīšanu citām kriminālprocesā iesaistītajām personām ir tapusi zināma trešajām personām. Persona savos iesniegumos puda viedokli, ka šāda rīcība pret viņu pieļauta tikai

tādēļ, ka tai ir garīga saslimšana un kā valsts sociālās aprūpes institūcijas klientam ir ierobežotas iespējas sevi aizsargāt.

Lai gan Tiesībsarga birojā nebija izsmeļošas informācijas par prokuratūras praksi attiecībā uz sensitīvas informācijas iekļaušanu kriminālprocesa lēmumos, uzskatot, ka konkrētais gadījums ir pietiekams pamats, lai atbilstoši savai kompetencei veicinātu personas ar invaliditāti tiesības uz privāto dzīvi, tiesībsargs aicināja prokuratūras iestādes kriminālprocesā pievērst lielāku uzmanību personas sensitīvo datu aizsardzībai. Tiesībsargs uzsvēra, ka personas datu aizsardzības principi pamatojas uz nepieciešamību gādāt par to, lai pirmstiesas kriminālprocesā iegūtā medicīniskā informācija tiktu izmantota tikai kriminālprocesa taisnīgam noregulējumam. Taisnīguma princips prasa, lai informācijas iegūšana un apstrāde notiktu tikai tādā veidā, kas izslēgtu nesamērīgu iejaukšanos personas privātumā, autonomijā un integritātē. Tādējādi tika norādīts, ka no cilvēktiesību viedokļa ir būtiski vērtēt gan lēmumā iekļautās sensitīvās informācijas nepieciešamību, gan arī veikt aktīvas darbības, lai nepieļautu šīs informācijas nonākšanu atklātībā. Turklāt jāņem vērā, ka informācijas par veselības stāvokli konfidencialitātei, jo īpaši attiecībā uz psihiatrijas pacientiem, ir ārkārtīgi liela nozīme ne vien personas privātuma aizsardzības aspektā, bet arī saistībā ar uzticību medicīnas darbinieku profesijai un veselības aprūpes sistēmai kopumā.

2.5. Tiesības uz brīvību un aizstāvības efektivitāte

Jānorāda, ka tiesībsargs regulāri informē personas par viņu tiesībām gan situācijās, kad persona pret savu gribu ir nonākusi psihoneiroloģiskajā slimnīcā, pamatojoties uz Ārstniecības likuma normām, gan tad, ja brīvība ir ierobežota kriminālprocesa ietvaros. Analizējot saņemto informāciju, jāatzīst, ka vēl arvien praksē tiek novērota tendence – personas ar garīga rakstura traucējumiem netiek uzklaustītas tiesas zālē, lai gan, pilnveidojot normatīvo regulējumu kriminālprocesā, mērķis bija panākt pretējo, proti, ka personas neaicināšana veselības stāvokļa dēļ būtu pieļaujama kā izņēmuma situācija. Būtiski minēto atzīmēt, jo procesos, kuros ir iesaistītas personas ar garīga rakstura traucējumiem, arī šo personu pārstāvībā un aizstāvības nodrošināšanā vēl arvien ir vērojama formāla pieeja, kā rezultātā var tikt apdraudētas šo personu cilvēktiesības.

Situācijās, kad personas norāda uz iespējamiem savu tiesību uz brīvību ierobežojumiem (piemēram, tuvinieki bijuši iniciatori personas pret tās gribu nogādāšanai ārstniecības iestādē), personām tiek izskaidrots: Satversmes 94.panta otrais teikums nosaka, ka atņemt vai ierobežot brīvību var tikai saskaņā ar likumu, kas, īstenojot Satversmes 111.pantā noteikto, paredz iespēju likumā noteikt ierobežojumus personas brīvībai gadījumos,

ja sabiedrības veselības aizsardzībai ir nepieciešami samērīgi brīvības ierobežošanas pasākumi(...). Piespiedu ārstēšana ir būtiska personas neaizskaramības ierobežošana, tādēļ tāda būtu pieļaujama tikai īpašos gadījumos, nodrošinot tiesību aizsardzībai nepieciešamās procesuālās garantijas.⁵³

Izvērstāku tiesību uz brīvību regulējumu paredz ECPAK 5.pants, kurš attiecībā uz personām ar garīgām saslimšanām pieļauj situāciju, ka likumā noteiktā kārtībā var aizturēt garīgi slimas personas. Tomēr atbilstoši konvencijas 5.panta a.punktam personas aizturēšana var notikt uz kompetentas tiesas sprieduma pamata. Attiecībā uz personām, kurām ir konstatēti garīga rakstura traucējumi, ECT savā judikatūrā ir norādījusi, ka „*izņemot ārkārtas gadījumus, konkrētai personai nevajadzētu atņemt brīvību, ja vien nepārprotami pierādīts, ka persona ir „garīgi slima”.* Tas, kas kompetentai nacionālajai institūcijai ir jānosaka – *īsta garīga saslimšana – pēc sava rakstura prasa objektīvu medicīnisku ekspertīzi. Turklāt tai ir jābūt tāda smaguma saslimšanai, kas ir pamats obligātai hospitalizācijai.*”⁵⁴ Vienlaikus personām tiek izskaidrots arī spēkā esošais normatīvais regulējums attiecībā uz psihiatriskās palīdzības sniegšanu bez personas piekrišanas.

Tiesībsarga birojā jau iepriekš tika saņemts iesniegums, kurā iesniedzējs izteica sūdzības par advokāta darbu tiesas procesa laikā, kurā tika lemts par psihiatriskās palīdzības sniegšanu psihiatriskajā iestādē bez iesniedzēja piekrišanas. Iesniedzēja ieskatā, advokāta formālas un neefektīvas darbības rezultātā tiesas procesā tiesa attiecībā uz viņu ir pieņēmusi lēmumu par psihiatriskās palīdzības sniegšanu psihiatriskajā iestādē bez pacienta piekrišanas.

Ārstniecības likuma 68.panta septītā daļa paredz, ka pacienta interešu aizstāvībai tiek nozīmēts advokāts. Minētais likums paredz advokāta aktīvu līdzdarbību lēmuma pieņemšanas procesos par psihiatriskās palīdzības sniegšanu bez pacienta piekrišanas. Savukārt Latvijas Republikas Advokatūras likuma 49.pants paredz, ka zvērinātam advokātam ir jāizmanto visi likumā paredzētie līdzekļi un metodes, aizstāvot un pārstāvot juridisko palīdzību lūgušās personas tiesības un likumīgās intereses. Tāpat Advokatūras likuma 34.panta 4.punkts paredz, ka Latvijas Zvērinātu advokātu padome uzrauga zvērinātu advokātu un viņu palīgu darbu, izskata par viņiem iesniegtās sūdzības un ziņojumus, kā arī ierosina disciplinārlietas. Ņemot vērā iepriekš minēto, atbilstoši kompetencei tiesībsargs lūdza Latvijas Zvērinātu advokātu padomei veikt pārbaudi par konkrētā advokāta veiktajām darbībām tiesas procesā attiecībā pret iesniedzēju efektīvas aizstāvības nodrošināšanai. Lai gan konkrētajā situācijā pēc pārbaudes Zvērinātu advokātu padome nekonstatēja pārkāpumus advokāta darbā, tomēr vienlaikus tā veica pasākumus, lai visu advokātu uzmanību pievērstu efektīvas aizstāvības

⁵³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības, autoru kolektīvs, 2011. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 625.lpp.

⁵⁴ ECT spriedums lietā *Winterwerp v.the Netherlands*, 37.paragrāfs.

nodrošināšanai, sniedzot juridisku palīdzību Ārstniecības likumā noteiktajā kārtībā, kā arī uzsvēra advokāta pienākumu iespēju robežās pārliecināties par klienta (pacienta) vēlmi pārsūdzēt tiesas pieņemto nolēmumu.

3. Personu tiesību aizsardzība ieslodzījuma vietās

3.1. Vispārīga informācija

Tiesībsarga birojā, līdzīgi kā iepriekšējos gados, arī pārskata gadā liela uzmanība ir tikusi pievērsta ieslodzīto tiesību aizsardzībai, par ko liecina lielais izskatīto iesniegumu skaits, kas saņemts no ieslodzījuma vietām, atzinumi, dalība darba grupās normatīvā regulējuma izstrādē un pilnveidē, kā arī monitoringa vizītes ieslodzījuma vietās.

Arī 2016.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki turpināja piedalīties jauna kriminālsodu izpildes likuma izstrādes pastāvīgajā darba grupā, tādējādi izmantojot iespēju sniegt ieteikumus no cilvēktiesību un labas pārvaldības aspektiem jau sākotnējā jauna normatīvā regulējuma tapšanas stadijā. 2016.gadā apmeklētas deviņas šīs darba grupas sanāksmes, kā arī viena Tieslietu ministrijas Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgā darba grupa, kurā norisinājās diskusijas par spēkā esošā normatīvā regulējuma pilnveidi. Paredzams, ka jauna Latvijas Sodumu izpildes likuma izstrāde turpināsies arī 2017.gadā.

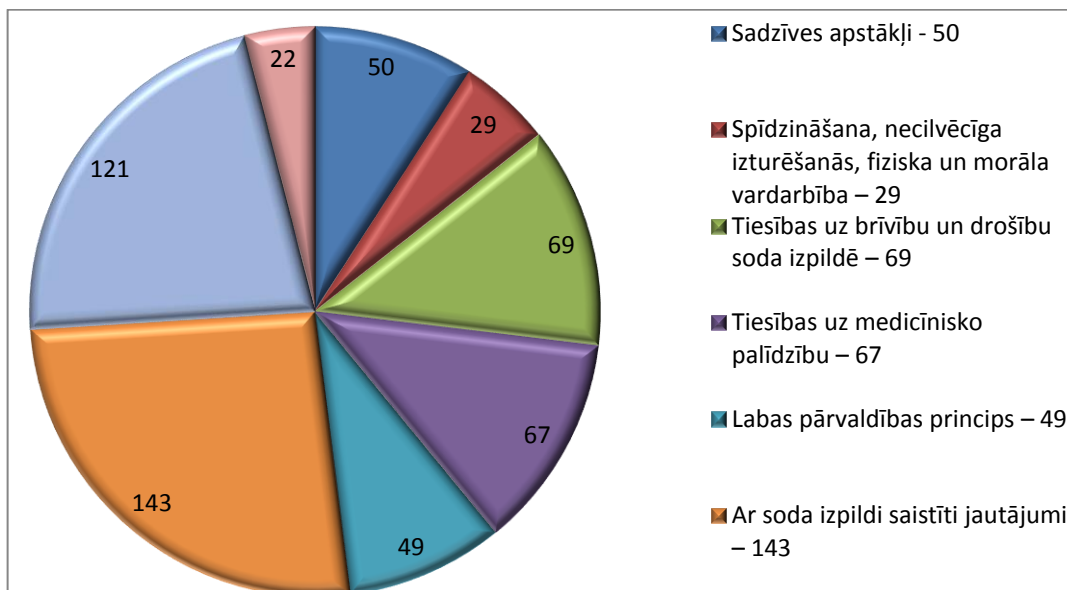
Ieslodzījuma vietās 2016.gadā kopumā ir veiktas divpadsmit vizītes, no kurām četras bija Rīgas Centrālcietumā, piecas – Brasas cietumā, pa vienai – Valmieras, Iļģuciema un Olaines cietumos. Vizītes tika veiktas ar mērķi pārbaudīt iesniegumos un pārbaudes lietās nepieciešamo informāciju. Savukārt četras vizītes Brasas cietumā bija tematiskās par veselības aprūpes pieejamību.

Arī 2016.gadā tiesībsargam ir bijusi aktīva sadarbība ne tikai ar starptautiski atzītām institūcijām, bet arī ar citu valstu ombudu institūcijām, tostarp nacionālajiem preventīvajiem mehānismiem (ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem Papildprotokola izpratnē). Attiecībā uz ieslodzīto personu cilvēktiesību nodrošināšanu ieslodzījuma vietās citu valstu ombudu institūcijas tiesībsargam ir lūgušas sniegt informāciju par: metodoloģiju, kā Latvijas ieslodzījuma vietu amatpersonas izvērtē visus ieslodzīto personu ievietošanas un izvietošanas kritērijus ieslodzījuma vietās; ieslodzīto personu, kuras nerunā valsts valodā, vajadzību nodrošināšanu Latvijas ieslodzījuma vietās; par Latvijas ieslodzījuma vietu amatpersonu identifikāciju. Tāpat arī tiesībsargs ir lūdzis dažādu valstu ombuda institūcijām sniegt informāciju, piemēram, par ilgstošo un īslaicīgo satikšanos norises kārtību ieslodzījuma vietās. Šāda pieredzes apmaiņa ir neatsverama, piedaloties normatīvā regulējuma pilnveidē.

3.2. Iesniegumu raksturojums

Līdzīgi kā citus gadus, arī 2016.gadā no ieslodzījuma vietām ir saņemts liels iesniegumu skaits. Galvenokārt tajos skartas šādas tēmas: sadzīves apstākļi; spīdzināšana, necilvēcīga izturēšanās, fiziska un morāla vardarbība; tiesības uz brīvību un drošību soda izpildē; tiesības uz medicīnisko palīdzību; labas pārvaldības princips; ar soda izpildi saistīti jautājumi, lūgums sniegt informāciju u.c. Kopumā 2016.gadā saņemti 550 iesniegumi (skat.diagrammu), un daudzos no tiem bija ietvertas vairākas no minētajām tēmām.

Saņemto sūdzību raksturs no ieslodzījuma vietām 2016.gadā

Salīdzinot ar 2015.gadu, ir samazinājies to iesniegumu skaits, kuros izteiktas sūdzības par cietuma darbinieku cietsirdīgu vai vardarbīgu rīcību, kā arī par labas pārvaldības principa pārkāpumiem ieslodzījuma vietās. Savukārt nedaudz ir palielinājies iesniegumu skaits par sadzīves apstākļiem kamerās un citās koplietošanas telpās, piemēram, pastaigu laukumos, sporta zālē vai dušas telpā. Ir vērojams arī neliels iesniegumu skaita pieaugums jautājumos, kas skar medicīniskās palīdzības saņemšanu Latvijas cietumos. Taču nemainīgi lielākais iesniegumu skaits satur lūgumus sniegt dažāda rakstura informāciju par ieslodzītā tiesībām un kārtību, kādā tiesību aizskāruma gadījumā vērsties dažādās nacionālajās un starptautiskajās institūcijās. Tāpat arī liels iesniegumu skaits ietver sūdzības par dažāda sadzīviska rakstura un ar soda izpildi saistītiem jautājumiem.

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, regulāri tiek saņemti arī iesniegumi, kuros izteikta neapmierinātība ar tiesībsarga rīcību, pārsūtot iesniedzēja iesniegumu izskatīšanai pēc būtības atbildīgajai iestādei, ja tajā norādītās problemātikas risināšana neietilpst tiesībsarga

kompetencē. Jāuzsver, ka katrā individuālā gadījumā tiek vērtēts lietderīgākais un racionālākais iesnieguma izskatīšanas vai risināšanas veids, lai panāktu efektīvāko rezultātu, vienlaikus iedarbinot tos valstī izveidotos mehānismus, kas vistiešākā mērā ir atbildīgi par attiecīgā pārkāpuma novēršanu.

3.2.1. Par apstākļiem ieslodzījuma vietās

Visvairāk sūdzību par neatbilstošiem apstākļiem ir saņemti no Daugavgrīvas cietuma un Rīgas Centrālcietuma. Iesniegumos ir izteikti lūgumi veikt pārbaudes ieslodzījuma vietās un sniegt vērtējumu par neatbilstošiem apstākļiem dzīvojamās kamerās, dušās, pastaigu laukumos, kā arī citās koplietošanas telpās. Ir saņemti vairāki iesniegumi ar sūdzībām par sadzīves apstākļiem uz mūžu notiesātajām personām, kuras brīvības atņemšanas sodu izcieš Daugavgrīvas cietumā. Uz mūžu notiesātās personas ir izteikušas sūdzības par sadzīves apstākļiem soda izciešanas režīma vidējā pakāpē, norādot uz pārapdzīvotību kamerās, nepietiekamu dabiskās un mākslīgās ventilācijas nodrošināšanu kamerā. Ieslodzītie tāpat ir izteikuši sūdzības par to, ka līdzās tualetei esošā izlietne nav norobežota no pārējās kameras daļas un šādi tiek aizskarts viņu privātums.

Atbildot uz šiem iesniegumiem, tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem kamerā tualetei ir jābūt norobežotai no pārējās telpas. Norobežojums nedrīkst būt formāls – tam jābūt tādām, lai nodrošinātu pietiekamu privātumu ieslodzītajam gan no citu ieslodzīto, gan cietuma darbinieku puses.⁵⁵ No cilvēktiesību viedokļa ikvienā situācijā ir būtiski ievērot vispārnoteiktos principus, un gadījumā, kad ieslodzītais veic intīma rakstura darbības (nokārto dabiskās vajadzības vai mazgājas, novilcis apģērbu), ir nodrošināms personas privātums tik lielā mērā, lai netiktu aizskarts tās gods un cieņa.

Vienlaikus ir būtiski atzīmēt, ka 2013.gadā CPT veiktajās vizītēs un sniegtajā atzinumā arīdzan ir konstatēts un norādīts uz iepriekš minētajiem apstākļiem. Proti, CPT 2013.gadā apmeklēja arī Rīgas Centrālcietumu. Attiecībā uz apcietināto personu situāciju Rīgas Centrālcietumā CPT izteica savas bažas par to, ka šīm personām piemērotais režīms ir ļoti slikts. Gandrīz visas ieslodzītās personas atrodas savās kamerās līdz pat 23 stundām diennaktī bez ārpus kameras aktivitātēm, izņemot stundu ilgu pastaigu mazā „kambārī” un atsevišķos gadījumos sporta pasākumus. Tādēļ CPT rekomendēja ne tikai nekavējoties īstenot pasākumus Rīgas Centrālcietumā, lai attiecībā uz apcietinātajām personām izstrādātu un ieviestu vispusīgu ārpus kamerām veicamu nodarbju režīmu (tostarp ieslodzīto personu

⁵⁵ CPT standarts, CPT/Inf/E(2002) 1 – Rev.2011. Extract from the 2nd General Report, para.49.

darbošanos grupā), bet arī atkārtoti rekomendēja paplašināt pastaigu laukumus, lai ieslodzītajiem būtu iespēja veikt fiziskus vingrinājumus.⁵⁶

Izskatot ieslodzītās personas iesniegumu, kurā bija izteikta sūdzība par Rīgas Centrālcietumā esošajām ārpus kameras aktivitātēm apcietinātajām personām un pastaigu laukumu platību, tiesībsargs konstatēja, ka CPT izteiktā rekomendācija par apcietināto personu pastaigu laukumu paplašināšanu nav ņemta vērā. Šajā sakarā tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā un Ieslodzījuma vietu pārvaldē, norādot, ka, ņemot vērā Rīgas Centrālcietuma ceturtnā režīma apcietināto personu pastaigu laukumu platību un fizisko aktivitāšu iespējas⁵⁷, uzskatāms, ka pastaigu laukumi nav atbilstoši, lai persona varētu aktīvi nodarboties ar fiziskām aktivitātēm. Proti, nav pieņemami, ka pastaigas notiek tik mazos laukumos, kuros ieslodzītajām personām nav atbilstošas iespējas veikt fiziskus vingrinājumus. Turklāt nav pieņemami, ka no 22 ceturtnā režīma apcietināto personu pastaigu laukumiem tikai trijos ir sporta inventārs.

Tieslietu ministrija atbildes vēstulē norādīja, ka, ņemot vērā Rīgas Centrālcietuma infrastruktūras stāvokli, pastaigu laukumu uzlabošana un rekonstrukcija prasa lielu finanšu resursu ieguldījumu. Tādēļ Ieslodzījuma vietu pārvalde minēto objektu rekonstrukciju plāno veikt 2017.–2018.gadā piešķirto budžeta līdzekļu ietvaros. Papildus tika norādīts, ka Rīgas Centrālcietumu ir paredzēts slēgt pēc jauna cietuma uzbūvēšanas Pierīgā, kas plānots kā trešais jaunais cietums. Tādēļ iepriekš minētais fakts ir nozīmīgs, lemjot jautājumu par kapitālu infrastruktūras pārbūves nepieciešamību Rīgas Centrālcietumā. Vienlaikus tika atzīta nepieciešamība līdz tam laikam nodrošināt neliela apjoma uzlabojumus atbilstoši piešķirto valsts budžeta līdzekļu apjomam. Vienlaikus Tieslietu ministrija vērsa tiesībsarga uzmanību uz to, ka CPT rekomendācijas par pastaigu laukumiem ir jāvērtē kontekstā ar citām CPT rekomendācijām, piemēram, ka Latvijas iestādēm nekavējoties ir jāveic pasākumi Rīgas Centrālcietumā, lai izstrādātu un ieviestu ārpus kamerām veicamu nodarbjū režīmu ieslodzītajiem, kas atrodas pirmstiesas apcietinājumā.⁵⁸ Vēstulē sniegta informācija par ārpus kameras aktivitāšu iespējām Rīgas Centrālcietumā.

Pēc saņemtās informācijas izvērtēšanas tiesībsargs Tieslietu ministrijai, Ieslodzījuma vietu pārvaldei, kā arī Rīgas Centrālcietuma priekšniekam atzīmēja: ir uzslavējami, ka Rīgas

⁵⁶ Report to the Polish Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 12 to 17 September 2013, para. 50.

⁵⁷ Piemēram, ceturtnā režīma korpusa pastaigu laukumu platība: 12,69 m² – 12,80m² (trīs laukumi); 13,10m² – 13,80m² (seši laukumi); 14,08 m² – 14,68m² (četri pastaigu laukumi); 15,08m² (viens pastaigu laukums); 21,43 – 21,67m² (četri laukumi, no kuriem viens aprīkots ar sporta inventāru); 22,30 m² – 22,98m² (četri laukumi, no kuriem divi aprīkoti ar sporta inventāru). Rīgas Centrālcietuma 2015.gada 28.oktobra atbilde Nr.3/7-11033.

⁵⁸ Report to the Polish Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 12 to 17 September 2013, para. 50.

Centrālcietumā ieslodzītajām personām ir uzlabotas ārpus kameras aktivitāšu iespējas, tomēr aktivitātes telpās un svaigā gaisā nav viens un tas pats, jo īpaši, ņemot vērā to, cik ilgi ieslodzītās personas no visa laika pavada iekštelpās. Līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, nav pieņemami, ka pastaigas notiek tik mazos laukumos, nerespektējot personas tiesības pilnvērtīgi izmantot pastaigas svaigā gaisā ne mazāk kā vienu stundu dienā.

Ņemot vērā, ka ECT ir atzinusi vēršanos administratīvajā tiesā par efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu, tiesībsargs iesniedzējus aicināja izmantot iespēju aizskartās intereses aizstāvēt tiesā. Kā vērojams no 2016.gadā izskatītajām administratīvajām lietām un pieņemtajiem lēmumiem, tiesa ir vērtējusi individuālos gadījumus jautājumā par personas tiesībām uz goda un cieņas aizsardzību un privātās telpas nodrošināšanu, kā arī sadzīves apstākļu atbilstību noteiktajiem cilvēktiesību standartiem.

3.2.2. Vardarbība ieslodzījuma vietās

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, arī 2016.gadā tiesībsargs ir saņēmis ieslodzīto sūdzības par darbinieku cietsirdīgu un pazemojošu attieksmi, morālu ietekmēšanu un fiziska spēka pielietošanu. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, sūdzību skaits ir nedaudz samazinājies. Kopumā par šo jautājumu reģistrēti 35 iesniegumi. Nemainīgi lielākoties sūdzības satur norādes uz ieslodzītā morālu ietekmēšanu, darbinieku necenzēto leksiku, iespējamu apzinātu sliktāku soda izciešanas apstākļu vai nelabvēlīga mikroklimata radīšanu starp ieslodzītajiem.

Par cietuma darbinieku fiziska spēka pielietošanu pret ieslodzīto saņemtas astoņas sūdzības. Soda izciešanas laikā ieslodzītie sastopas ar dažādām situācijām, kas rada savstarpējās nesaskaņas, ieslodzītā psiholoģisku ietekmēšanu un pazemošanu. Saņemtajos iesniegumos joprojām ir saskatāmas ieslodzīto hierarhiskās attiecības un zemākā kārtā esošu ieslodzīto apspiešana. 2016.gadā par ieslodzīto savstarpējo morālo un fizisko ietekmēšanu kopumā saņemtas 14 sūdzības.

Ņemot vērā to, ka 2015.gada 1.novembrī tika pieņemts likums par Iekšējā drošības biroja izveidi, kura kompetencē ietilpst atklāt, novērst un izmeklēt noziedzīgus nodarījumus, kurus izdarījušas Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm, pildot dienesta pienākumus ieslodzījuma vietās, ja tie saistīti ar vardarbību. tiesībsargs, saņemot informāciju par cietumu darbinieku vardarbības un fiziska spēka pielietošanu, par to ziņo šai iestādei, lūdzot veikt pārbaudi.

3.2.3. Veselības aprūpe

2016.gadā Tiesībsarga birojā ir saņemti 67 iesniegumi, kuros izteikta neapmierinātība ar medicīniskās palīdzības nodrošinājumu ieslodzījuma vietās. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, ir vērojams sūdzību skaita pieaugums. Saņemtie iesniegumi ir gan par ārstniecības kvalitāti, gan arī par medicīniskās palīdzības pieejamību un apjomu.

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, vairumā ieslodzīto iesniegumu norādīts uz cietuma ārstu nevēlēšanos nosūtīt ieslodzītos uz papildus izmeklējumiem, kuri, personas ieskatā, būtu nepieciešami, vai arī iesniedzējiem nav nozīmēta atbilstoša ārstēšanās terapija un/vai netiek izsniegtas vēlamās zāles. Saņemot iesniegumus ar sūdzībām par ieslodzījuma vietas medicīnas darbinieku profesionālo rīcību vai ārstēšanas kvalitāti, tiek lūgts Veselības inspekcijai izvērtēt sniegtās medicīniskās palīdzības kvalitāti un pietiekamību katrā konkrētajā gadījumā.

2016.gadā samazinājies sūdzību skaits par stomatoloģiskās palīdzības saņemšanu ieslodzījuma vietās. Cietumi slēdz līgumus ar ārpus cietuma esošajām slimnīcām vai stomatoloģiskajām klīnikām, uz kurām nepieciešamības gadījumā tiek etapēti ieslodzītie stomatoloģiskās palīdzības saņemšanai. Tāpat pozitīvi vērtējams, ka ieslodzījuma vietām ir izdevies piesaistīt dažāda profila speciālistus, kas tiek nodarbināti uz nepilnu darba laiku, tādējādi uz vietas nodrošinot pieeju dažādiem šaurāka profila speciālistiem, piemēram, hepatologa konsultācijai un izmeklējumi Jelgavas cietumā, kā arī stomatologa pakalpojumi konkrētās nedēļas dienās cietuma Medicīnas daļā.

Starp saņemtajiem iesniegumiem vērojamas sūdzības, ka ieslodzītajiem tiek liegta iespēja apmeklēt stomatologu – higiēnistu un veikt profilaktiskus pasākumus mutes dobuma veselības uzturēšanai kā par valsts, tā personīgajiem līdzekļiem ne tikai cietumā, bet arī ārpus ieslodzījuma vietas esošajās medicīnas iestādēs. Šāda nostāja tiek pamatota ar to, ka normatīvais regulējums paredz vienīgi neatliekamās stomatoloģiskās palīdzības sniegšanu. Savukārt par personīgajiem līdzekļiem ieslodzītais var veikt ārstēšanu vienīgi gadījumos, ja tās nepieciešamību ir izvērtējis un akceptējis cietuma Medicīnas daļas vadītājs.

Satversmes 111.pants paredz, ka „*valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu*”, kas sevī ietver valsts pienākumu aizsargāt ikvienas personas tiesības panākt un saglabāt veselības stāvokli pašai, kā arī, izņemot noteiktus gadījumus, pienākumu atturēties no darbībām, kas traucē personai realizēt šīs tiesības.⁵⁹ Atbilstoši normatīvajam regulējumam ieslodzījuma vietās valsts garantē bez maksas vienīgi neatliekamās stomatoloģiskās palīdzības sniegšanu. Tādējādi bezmaksas higiēnista pakalpojumi cietumā nav paredzēti. Tomēr gadījumos, ja ieslodzītais vēlas saņemt sekundārās

⁵⁹ Satversmes tiesas 2002.gada 22.oktobra spriedums lietā Nr.2002-04-03.

veselības aprūpes vai zobārstniecības pakalpojumu par personīgajiem līdzekļiem ārstniecības iestādē ārpus ieslodzījuma vietas, jāsaņem cietuma Medicīnas daļas vadītāja akcepts. Ja ieslodzītais ir saņēmis atteikumu nodrošināt zobārstniecības pakalpojumu par personīgajiem finanšu līdzekļiem ārstniecības iestādē ārpus ieslodzījuma vietas un šāds atteikums rada būtisku kaitējumu personas veselībai, šāda cietuma administrācijas rīcība, Administratīvās tiesas ieskatā, vērtējama kā iestādes faktiskā rīcība⁶⁰ Administratīvā procesa likuma izpratnē.

2016.gadā saņemti arī vairāki iesniegumi par bezmaksas briļļu saņemšanu cietumā. Atbilstoši normatīvajiem aktiem ieslodzītajiem bez maksas tiek nodrošināta primārā un sekundārā veselības aprūpe, neatliekamā stomatoloģiskā palīdzība, kā arī efektīvākās un izmaksu ziņā lētākās zāles. Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumu Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” 11.punkts noteic vispārīgu kārtību, ka Latvijas valsts iedzīvotājiem no valsts budžeta neapmaksā veselības aprūpes pakalpojumus redzes asuma koriģējošu optikas izstrādājumu izrakstīšanai un iegādei, izņemot atsevišķus gadījumus. Tādējādi arī ieslodzītajiem nav paredzēta briļļu iegāde par ieslodzījuma vietas līdzekļiem. Tomēr kopsakarībā ar iepriekš minēto ir ņemams vērā apstāklis, ka ieslodzītie cietumā atrodas pilnā valsts apgādībā. Turklāt nereti cietumos nav iespējams nodrošināt visus ieslodzītos ar algotu darbu un iespēju iegādāties nepieciešamās lietas pašam.

Jautājuma noskaidrošanai tiesībsargs lūdza Ieslodzījuma vietu pārvaldi sniegt viedokli. Saņemtajā atbildē norādīts, ka ieslodzījuma vietu administrācijas savu iespēju robežās veic pasākumus, lai risinātu situācijas, kad ieslodzītajiem finansiālu apsvērumu dēļ nav iespējams iegādāties optikas preces, kas viņiem ikdienas vajadzībām būtu obligāti nepieciešamas. Ieslodzījumu vietas cita starpā sadarbojas arī ar nevalstiskajām un reliģiskajām organizācijām, kuras atsevišķās situācijās, izvērtējot katru konkrēto gadījumu, cenšas palīdzēt ieslodzītajiem, tajā skaitā iegādāties brilles.

3.1. Par ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem papildprotokolu

Spīdzināšana, necilvēcīga vai pazemojoša izturēšanās ir atzīstama par vienu no cietsirdīgākajiem izturēšanās veidiem pret cilvēku. Gadu no gada tiesībsargs valdībai un parlamentam ir norādījis uz nepieciešamību ratificēt ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem fakultatīvo protokolu. Tomēr līdz šim tiesībsargs netika sadzirdēts.

⁶⁰ Piemēram, Administratīvās rajona tiesas Rēzeknes tiesu nama 2012.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.A420360612.

Jāatzīmē, ka protokols paredz radīt neatkarīgu mehānismu, lai nodrošinātu regulāras vizītes slēgta tipa iestādēs un tajās novērstu spīdzināšanu un cietsirdīgu apiešanos. Neapšaubāmi, slēgta tipa iestādēs esošo personu cilvēktiesību aizsardzība ir viena no jomām, kurās savu resursu un kapacitātes ietvaros darbojas Tiesībsarga birojs. Tomēr lielākoties vizītēm uz slēgta tipa iestādēm nav bijis preventīvs raksturs, tās ir bijušas vērstas uz saņemtās informācijas pārbaudi *post factum* par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem. Tiesībsarga institūciju šobrīd nevar pilnvērtīgi pielīdzināt neatkarīgajam preventīvajam mehānismam fakultatīvā protokola izpratnē.

Ņemot vērā iepriekš minēto, 2016.gadā tiesībsargs atkārtoti vērsās pie Ministru prezidenta, lūdzot veikt pasākumus, lai fakultatīvais protokols tiktu ratificēts pēc iespējas ātrāk. Atbildes rakstā Ministru prezidents norādīja, ka atbalsta fakultatīvā protokola ratificēšanas nepieciešamību. Ar Ministru prezidenta 2016.gada 26.oktobra rīkojumu Nr.626 ir izveidota darba grupa, kurai jāizvērtē papildprotokola ieviešanas varianti un jā sagatavo informatīvais ziņojums, kas iesniedzams Ministru kabinetam līdz 2017.gada 1.maijam. Lai izvērtētu papildprotokola ieviešanas variantus un sagatavotu informatīvo ziņojumu, Tieslietu ministrija tiesībsargam lūdza sniegt informāciju par kompetenci papildprotokolā iekļauto tiesību aizsardzības jomā.

3.2. Veselības aprūpes pieejamība Brasas cietumā

Tiesībsarga biroja darbinieki 2016.gadā padziļināti pētīja veselības aprūpes pieejamību Brasas cietumā. Šajā ieslodzījuma vietā bez iepriekšēja brīdinājuma tika veiktas četras tematiskās vizītes, kuru laikā tika izvērtēta veselības aprūpes pieejamība – pakalpojuma saņemšanas kārtība un savlaicīgums kā cietumā, tā arī gadījumos, kad ārstēšana nepieciešama ārpus cietuma esošajās slimnīcās, psiholoģiskās un psihiatriskās palīdzības, stomatologa pieejamība, ārstniecības personāla atbilstība, kā arī vērtētas Medicīnas daļas telpas.

Pēc vizītēs iegūtās informācijas apkopošanas tika secināts, ka Brasas cietumā notiesātajām personām ir nodrošināta pieeja veselības aprūpei. Plānveida veselības aprūpes saņemšanai cietuma ārstniecības personu konsultācijas ir pieejamas salīdzinoši īsā laikā. Tomēr, iepazīstoties izlases kārtībā ar notiesāto personu ambulatorajām kartēm, un sarunās ar darbiniekiem radās bažas par notiesātajām personām sniegtās veselības aprūpes kvalitāti. Atzinumā vērsta uzmanība uz nepieciešamību sakārtot jautājumus par regulārām ikgadējām profilaktiskām pārbaudēm, hroniski slimu pacientu dinamisko novērošanu un slimību recidīvu profilaksi. Tika konstatēti arī citi būtiski cilvēktiesību aspekti, piemēram, personas datu aizsardzība pacientu ambulatorajās kartiņās. Vienlaikus atzinumā pausta atziņa, ka Brasas

cietuma Medicīnas daļas vadītājam (uz pārbaudes vizīšu brīdi – pienākumu izpildītājam) jāizvērtē dažādas specialitātes speciālistu nepieciešamība cietumā, to racionāla noslogošana, lai augstākas kategorijas speciālistiem ikdienā nav jāveic savai kvalifikācijai neatbilstoši pienākumi un viņu specializācija tiktu izmantota atbilstoši sertifikācijai.

Vizītēs (ne tikai Brasas cietumā) ir izskanējis viedoklis, ka viennozīmīgi pozitīvs ieguldījums un atvieglojums ieslodzīto personu ārstēšanā un izmeklēšanā būtu Latvijas Cietumu slimnīcas Olainē atjaunošana, lai tajā veiktu plašus izmeklējumus, un nevajadzētu tērēt papildu līdzekļus uz laiku, lai ieslodzītās personas izmeklētu ārpus cietuma esošajās ārstniecības iestādēs, kā arī nebūtu vairs jāsazvanās ar slimnīcām par nepieciešamajiem izmeklējumiem.

Tiesībsarga atzinums ir nosūtīts atbildīgajām institūcijām – tieslietu ministram, Ieslodzījuma vietu pārvaldei, Brasas cietumam un Veselības inspekcijai.

3.3. Ieslodzījuma apstākļi personām ar invaliditāti un gados veciem cilvēkiem

Pamatojoties uz apcietinātās personas tuvinieka saņemtu iesniegumu, tiesībsargs 2016.gadā ierosināja pārbaudes lietu par vides pieejamību un ieslodzījuma apstākļu nodrošinājumu Rīgas Centrālcietumā personai, kura pārvietojas ratiņkrēslā. Lai pārbaudītu iesniegumā minēto informāciju un noskaidrotu pašas apcietinātās personas viedokli, Tiesībsarga biroja darbinieki divas reizes apmeklēja šo ieslodzījuma vietu. Vienā no vizītēm tika pieaicināts ārsts.

Pamatojoties uz iegūto informāciju, tiesībsargs secināja: lai gan apcietinātās personas veselības stāvoklis nebija tik smags, lai tā nevarētu atrasties apcietinājumā Rīgas Centrālcietumā, tomēr konkrētajā situācijā tās ievietošana telpās, kuras nav atbilstošas vispārpieņemtajiem cilvēktiesību standartiem, nav savienojama ar cilvēka cieņu. Proti, atzinumā tiesībsargs secināja, ka dušas un tualetes telpas ieslodzītajai personai nav pieejamas bez citu ieslodzīto personu palīdzības un nav tehniski pielāgotas personai ar invaliditāti. Ikdienā apcietinātajai personai bija jāpaļaujas uz citu ieslodzīto palīdzību. Nav pieļaujams, ka ieslodzītās personas ar invaliditāti atstāj citu ieslodzīto personu aprūpē, vēl jo vairāk tādu ieslodzīto personu aprūpē, kuras pašas ir ievietotas medicīnas daļā un kurām pašām ir nepieciešama ārstēšana.

Ņemot vērā iepriekš minēto, konkrētajā gadījumā pārbaudes lietā tika konstatēts Satversmes 95.panta un ECPAK 3.panta pārkāpums. Par atzinumā konstatēto tika informēta Ieslodzījuma vietu pārvalde, kā arī Rīgas Centrālcietuma priekšnieks. Jāatzīmē, ka arī iepriekšējos gados tiesībsargs Ieslodzījuma vietu pārvaldei ir norādījis uz šo problemātiku,

proti, ka personām ar invaliditāti ieslodzījuma vietās netiek nodrošināti atbilstoši ieslodzījuma apstākļi, tostarp attiecīgi pielāgojumi un aprūpe.

Tiesībsarga birojā tika saņemts arī iesniegums, kurā norādīts, ka persona atrodas ieslodzījumā (Rīgas Centrālcietumā) un pastāvīgi cieš sāpes neatbilstošas veselības aprūpes dēļ. Lai pārbaudītu iesniegumu, Tiesībsarga biroja darbinieki kopā ar ārstu apmeklēja Rīgas Centrālcietumu. Lai gan tiesībsargs secināja, ka apcietinātajai personai Rīgas Centrālcietumā ir nodrošināta pieeja veselības aprūpei, tomēr konkrētajā gadījumā ar saprātīga pielāgojuma neesamību, tai skaitā pietiekama privātuma nenodrošināšanu, izmantojot tualeti, apcietinātajai personai ir radītas tādas grūtības, iespējams, ciešanas, kas ieslodzījuma videi nav raksturīgas un kuras ir iespējams novērst, neuzliekot nesamērīgu slogu iestādei. Šāda apiešanās nav savienojama ar cilvēka cieņu, un ir konstatējams Satversmes 95.panta un ECPAK 3.panta pārkāpums attiecībā uz nodrošinātajiem ieslodzījuma apstākļiem.

Tāpat Tiesībsarga birojā tika saņemta informācija par neatbilstošiem apstākļiem Brasas cietumā personai, kurai ir ļoti smagas veselības problēmas (vairākas neārstējamas slimības) un cienījams vecums. CPT vairākkārt ir atzinusi, ka nepietiekams veselības aprūpes līmenis ātri var izraisīt situācijas, kuras varētu kvalificēt kā necilvēcīgu un pazemojošu rīcību. Brīvības atņemšanas veselības aprūpes dienestam jāspēj nodrošināt regulāras konsultācijas ambulatorajiem pacientiem un neatliekamā medicīniskā palīdzība.⁶¹ Ir vairākas īpaši mazaizsargātu ieslodzīto kategorijas, un brīvības atņemšanas iestādes veselības aprūpes dienestiem būtu jāpievērš īpaša uzmanība šo grupu vajadzībām. Šāda veida ieslodzīto tipisks piemērs ir cilvēki, kam saskaņā ar medicīnisko prognozi atlicis neilgs dzīves laiks, kas cieš no smagām slimībām, kuras nav iespējams pienācīgi ārstēt ieslodzījuma apstākļos, un cilvēki ar nopietniem fiziskiem trūkumiem vai gados veci cilvēki. Ilgstoša uzturēšanās brīvības atņemšanas iestādes vidē šādiem cilvēkiem var radīt neizturamu stāvokli.⁶²

Līdz ar to Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Brasas cietumu, tikās ar pašu notiesāto, izvērtēja viņam nodrošinātos apstākļus. Sarunas laikā notiesātais norādīja, ka pastāvīgi cieš sāpes, tomēr pretsāpju medikamenti viņam netiek izsniegti. Lai objektīvi izvērtētu notiesātā sniegto informāciju, Tiesībsarga biroja darbinieku vizītes laikā izteiktās sūdzības par sliktu pašsajūtu, sāpēm un viņa diagnozēm nepiemērotajiem soda izciešanas apstākļiem, tika pieaicināta ārste, kura savā atzinumā vērsa uzmanību uz būtiskiem veselības aprūpes pārkāpumiem attiecībā uz konkrēto notiesāto. Tādējādi, izvērtējot soda izciešanas apstākļus (kustību traucējumu dēļ notiesātajam ir apgrūtināta iespēja izmantot ikdienas pastaigas), ārstes atzinumā norādīto, kopsakarā ar notiesātā vecumu un medicīniskajām

⁶¹ Pieejams: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf> (30, 35.p).

⁶² Turpat, 64., 70.p.

diagnozēm, tiesībsargs secināja: Brasas cietumā konkrētajam notiesātajam netiek nodrošināti viņa veselības stāvoklim un vecumam atbilstoši soda izciešanas apstākļi un atbilstoša veselības aprūpe. Tiesībsargs lūdza Veselības inspekciju veikt pārbaudi par veselības aprūpes kvalitāti notiesātajam Brasas cietumā.

3.4. Ieslodzīto personu tiesības uz privāto dzīvi

3.4.1. Informācijas pieejamība par ieslodzīto personu datiem

2016.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums no ieslodzītā par to, ka tuvinieki, nākot uz īslaicīgām satikšanām Rīgas Centrālcietumā, redz ieslodzītās personas fotogrāfiju ar vārdu un uzvārdu uz “goda dēļa” ar uzrakstu „Personas ar noslieci uz bēgšanu”. Minētā informācija ir redzama jebkuram apmeklētājam. Šajā sakarā tiesībsargs lūdza Ieslodzījuma vietu pārvaldi veikt pārbaudi. Pēc pārbaudes Ieslodzījuma vietu pārvalde informēja tiesībsargu, ka minētais nav apstiprinājies un nav gūti pierādījumi, ka apmeklētājiem būtu bijusi iespēja redzēt dienesta vajadzībām esošo informāciju.

Tiesībsarga biroja darbinieki, atkārtoti apmeklējot Rīgas Centrālcietumu, cita starpā apmeklēja arī caurlaides telpu apsargu posteni un vizītes laikā pēc sarunām ar cietuma amatpersonām secināja, ka dēlis ar iepriekš minēto informāciju ir noņemts pēc Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu apmeklējuma, jo trešajām personām, ejot ārā no cietuma, bija iespējams to redzēt.

3.4.2. Apcietināto tiesības uz telefonsarunām un satikšanos

2016.gadā tika saņemti vairāki iesniegumi no apcietinātajām personām par viņu tiesību uz telefonsarunu un satikšanos nodrošināšanu ieslodzījuma vietās. Normatīvais regulējums apcietinātajām personām paredz tiesības sazināties ar personām ārpus izmeklēšanas cietuma, sarakstoties, kā arī ne retāk kā reizi nedēļā, izmantojot izmeklēšanas cietuma tālruni (taksofonu).⁶³ Vienlaikus atbilstoši normatīvajam regulējumam atļautais sarunas ilgums ir ne mazāk par piecām minūtēm. Likums precīzi nosaka, ka apcietinātajam telefonsaruna ir jānodrošina ne mazāk kā vienu reizi nedēļā un tās ilgums nedrīkst būt mazāks par piecām minūtēm. Tādējādi secināms, ka atbilstoši normatīvajam regulējumam telefonsarunu skaits var būt arī lielāks un sarunu ilgums - vairāk par piecām minūtēm. Taču no tiesībsargam iesūtītajām sūdzībām izriet, ka cietumu administrācijas likumā noteikto interpretē tādējādi, ka apcietinātajām personām pienākas tikai viena telefonsaruna nedēļā, bet

⁶³ Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 13.panta pirmās daļas 5.punkts.

papildu zvanu iespējams iegūt vienīgi kā pamudinājumu, kuru personai nav subjektīvu tiesību pieprasīt.

Neviens likums neparedz kritērijus, kas jāievēro, vērtējot jautājumu par apcietinātajam atļauto telefonsarunu skaitu un ilgumu. Tiesībsarga ieskatā, ikvienā gadījumā, kad apcietinātajam tiek liegta iespēja baudīt Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 13.panta pirmās daļas 5.punktā noteiktās tiesības pilnā apmērā, nosakot šo tiesību minimālos apjomus, būtu nepieciešams individuāls izvērtējums un atbilstoši pieņemts cietuma priekšnieka pamatots lēmums.

Izskatot konkrētus gadījumus, no atbildīgajām institūcijām tika saņemtas pretrunīgas un neviennozīmīgas atbildes, kas prasa šī jautājuma dziļāku izpēti.

3.5. Cilvēka imūndeficīta vīrusa ārstēšanas iespējas apcietinājumā esošajiem ārzemniekiem

Tiesībsarga birojā tika saņemts apcietinātā, kurš ir citas valsts pilsonis, iesniegums par to, ka viņam netiek nodrošināta nepieciešamā ārstēšana kā cilvēka imūndeficīta vīrusa (turpmāk – HIV) inficētai personai. Sazinoties ar ieslodzījuma vietas Medicīnas daļas vadītāju, tika noskaidrots, ka Latvijas infektoloģijas centrs ir atteicis konkrētajai personai veikt analīzes, kā arī noteikt ārstēšanu, jo personai nav Latvijas Republikas personas koda. Bez asinsanalīzēm ieslodzījuma vietas Medicīnas daļas ārstniecības personas nevar izvērtēt riskus personas veselībai, ja tā pārtrauks uzsākto antiretrovirālo terapiju. Līdz ar to arī ieslodzījuma vietas Medicīnas daļas ārstniecības personas nevar noteikt HIV inficētajai personai ārstēšanu, jo to Latvijā ir tiesīgs noteikt vienīgi Infektoloģijas centra ārstniecības personu konsīlijs.

Tiesībsargs vērsās Veselības ministrijā un Veselības inspekcijā, vēršot uzmanību uz to, ka, atņemot personai brīvību, valsts uzņemas pienākumu rūpēties par šīs personas veselību, gan domājot par ieslodzījuma apstākļiem, kādos to turēs, gan nodrošinot ārstēšanu, ja tas nepieciešams. Ieslodzījuma vietām ir jānodrošina ne tikai reāla medicīniskās aprūpes pieejamība, bet arī atbilstoši apstākļi, kas veicina gan ieslodzītās personas, gan ieslodzījuma vietas darbinieku labklājību. Ieslodzītās personas stāvoklis brīdī, kad tā atstāj ieslodzījuma vietu, nedrīkst būt sliktāks kā tad, kad to pieņēma šajā iestādē. Tas attiecas uz visiem cietuma dzīves aspektiem, it īpaši uz veselības aprūpi.⁶⁴

⁶⁴ Skat., piemēram, Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikumus Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem, 39.punkts. Pieejams: http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/Rec_2006_2Latvia.pdf

Tiesībsargs lūdz sniegt viedokli par Latvijas Infektoloģijas centra rīcību konkrētajā gadījumā, tostarp, vai centrs ir rīkojies atbilstoši Latvijā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, un kā šādā gadījumā būtu jārīkojas ieslodzījuma vietas ārstniecības personām.

Gan Veselības ministrija, gan Veselības inspekcija norādīja, ka saskaņā ar Ārstniecības likuma 17.panta pirmās daļas 6.punktu no valsts pamatbudžeta un pakalpojumu saņēmēju līdzekļiem apmaksāto ārstniecības pakalpojumu apjomu Ministru kabineta noteiktajā kārtībā sniedz aizturētajām, apcietinātajām un ar brīvības atņemšanu notiesātajām personām. Tiesībsargam tika paskaidrots, ka atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem ieslodzītajām personām, kuras ir citas valsts pilsoņi, ir tiesības ar ieslodzījuma vietas ārstniecības personas nosūtījumu Latvijas Infektoloģijas centrā saņemt nepieciešamo veselības aprūpi sakarā ar HIV infekciju par valsts budžeta līdzekļiem, savukārt Infektoloģijas centram ir pienākums to sniegt. Attiecībā uz Infektoloģijas centra atteikumu pierakstīt konkrēto personu pie infektologa, jo tai nav personas koda, Veselības inspekcija norādīja, ka personas koda neesamība nevar būt par iemeslu valsts apmaksātā pakalpojuma atteikšanai. Veselības ministrija papildus atzīmēja, ka konkrētajā gadījumā persona saņems nepieciešamos veselības aprūpes pakalpojumus tiesību aktos noteiktajā kārtībā un apjomā.

3.6. Soda izciešanas režīms sievietēm pēc bērna piedzimšanas

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā tika saņemts Tieslietu ministrijas lūgums sniegt viedokli par likumprojekta „Grozījumi Latvijas Sodu izpildes kodeksā” (reģ.Nr.631/Lp12) priekšlikumu, kas paredzēja papildināt Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.⁶pantu ar vienpadsmito daļu, paredzot: *“Grūtnieci, kas sodu izcieš atklātajā cietumā, pēc bērna piedzimšanas, vadoties no labākajām bērna interesēm, ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmumu pārvieto uz daļēji slēgtā cietuma nodaļu, kur sodu izcieš sievietes ar bērniem. Notiesātā šajā nodaļā uzturas līdz soda termiņa beigām vai līdz laikam, kad bērns sasniedz viena gada vecumu.”*

ANO Bērnu tiesību konvencijas 3.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka *“visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm.”* Šīs normas skaidrojumā ir izklāstīts, ka bērna interešu principa mērķis ir nodrošināt konvencijā atzīto tiesību pilnīgu un efektīvu īstenošanu un holistisku bērna attīstību.⁶⁵ Lai pilnībā piemērotu

⁶⁵CCPR, General Comment No.14(2013), CRC/C/GC/14 (29 May 2013), para 4.
Pieejams: http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf .

bērna interešu principu, jāizstrādā pieeja, kuras pamatā ir bērnu tiesības un kuras īstenošanā piedalās visas iesaistītas puses, un kuras mērķis ir nodrošināt bērna holistisku fizisko, psiholoģisko, morālo un garīgo integritāti un veicināt cieņu pret viņu kā pret cilvēku.⁶⁶ Savukārt ANO Bērnu tiesību konvencijas 3.panta otrajā daļā ir noteikts, ka *“dalībvalstis apņemas nodrošināt ikvienam bērnam tādu aizsardzību un gādību, kāda nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, aizbildņu vai citu par bērnu tiesiski atbildīgu personu tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā veic visus attiecīgos likumdošanas un administratīvos pasākumus.”* Tas nozīmē, ka valstij ir pienākums ņemt vērā un vērtēt arī vecāku tiesības un pienākumus, nosakot to, kas ir bērna vislabākās intereses. Tādējādi tiek veicināta arī holistiska pieeja bērna vislabāko interešu principa īstenošanai.

Pamatojoties uz Tiesībsarga biroja rīcībā esošo informāciju attiecībā uz atklātajiem cietumiem, tiesībsarga ieskatā, tiesību ierobežojums tiek pamatots ar to, ka valsts nevar nodrošināt atbilstošus ieslodzījuma apstākļus atklātajā cietumā. Tādēļ Tieslietu ministrijai tika norādīts, ka ar likumprojektā ietverto priekšlikumu, kas paredz papildināt Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.⁶pantu ar vienpadsmito daļu, tiks nesamērīgi ierobežotas notiesātās personas tiesības, jo atklātajā cietumā notiesātajām personām ir ievērojami plašāks tiesību apjoms un brīvāks soda izciešanas režīms nekā notiesātajām personām, kuras atrodas daļēji slēgtajā cietumā. Bērna vislabāko tiesību nodrošināšanu un mātes un bērna izvietojumu infrastruktūrā (telpas, personāls, atbalsts vecāku prasmju atgūšanai), kas ir piemērota jaundzimušo un zīdaiņu izmitināšanai, var panākt ar ieslodzītās personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, piemēram, atbilstošas infrastruktūras izveidošanu atklātajā cietumā vai atsevišķa soda izciešanas režīma izveidošanu jaunajām māmiņām.

Lai minēto jautājumu pārrunātu, Tiesībsarga biroja darbinieki tikās ar Tieslietu ministrijas un Ieslodzījuma vietu pārvaldes pārstāvjiem. Pēc tikšanās Tieslietu ministrija izstrādāja jaunu priekšlikuma redakciju Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.⁶panta vienpadsmitajai daļai, proti: *“Grūtnieci, kas sodu izcieš atklātajā cietumā, pēc bērna piedzimšanas, vadoties no labākajām bērnu interesēm, ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmumu var pārvietot uz daļēji slēgtā cietuma nodaļu, kur sodu izcieš sievietes ar bērniem. Notiesātā šajā nodaļā uzturas līdz soda termiņa beigām vai līdz laikam, kad bērns sasniedz viena gada vecumu. Notiesātajai sievietei šajā nodaļā ir atklātajā cietumā paredzētās tiesības, ciktāl tās iespējams nodrošināt daļēji slēgtā cietumā.”* Tādējādi, pirmkārt, notiesātajai personai būs tiesības izvēlēties, vai uzturēties kopā ar bērnu daļēji slēgtā cietumā, vai arī palikt atklātajā cietumā un bērnu nodot ārpusģimenes aprūpes iestādei; otrkārt, notiesātajai personai tiks saglabātas atklātajā cietumā noteiktās tiesības, ciktāl tās iespējams

⁶⁶ Ibid, para 5.

nodrošināt daļēji slēgtā cietumā. Vienlaikus Tieslietu ministrijas pārstāvjiem atkārtoti tika norādīts, ka, tiesībsarga ieskatā, jāizvērtē iespēja par atsevišķa soda izciešanas režīma izveidošanu jaunajām māmiņām, kas būtu pakārtots bērna interesēm un vajadzībām, ņemot vērā arī vecāku tiesības un pienākumus. No Tieslietu ministrijas paustās ieceres izriet, ka šādu režīmu plānots izstrādāt un iekļaut jaunajā Kriminālsodu izpildes likumā.

3.7. Par atšķirībām apcietināto un notiesāto apģērba nodrošināšanā un pienesumos atļautajiem priekšmetiem

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā norādīts par atšķirīgo situāciju starp apcietinātajiem un notiesātajiem saistībā ar priekšmetiem, ko ir atļauts ieslodzījuma vietā tiem piegādāt pienesumos.

Izvērtējot normatīvo regulējumu attiecībā uz notiesātajiem un apcietinātajiem, tiesībsargs secināja, ka notiesātajiem pienesumos ir atļauts piegādāt šampūnu, apavu krēmu, sejas un roku krēmus, turpretim apcietinātajiem ne. Savukārt apcietinātajiem atšķirībā no notiesātajiem ir pieļaujams piegādāt mazgāšanās sūkli. Atbilstoši Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumu Nr.1022 "Noteikumi par ieslodzīto personu uztura un sadzīves vajadzību materiālā nodrošinājuma normām" 3.pielikumam, kas nosaka mazgāšanas un personīgās higiēnas līdzekļu mēneša normas, ko ieslodzītajām personām nodrošina cietums, ir konstatējams, ka neviena no iepriekšminētajām lietām nav iekļauta šajā sarakstā. Vienlaikus iepriekšminētos priekšmetus, ko apcietinātie nevar saņemt pienesumos, viņi saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr.800 5.pielikuma 12.punktu var iegādāties izmeklēšanas cietuma veikalā. Tā nebūtu pieļaujama situācija, ka iespēja iegūt šos priekšmetus ir tikai, tos iegādājoties cietuma veikalā. Kā atzīts Eiropas cietumu noteikumu 31.punkta komentāros⁶⁷, *"ieslodzītie, ievērojot zināmus ierobežojumus, drīkst iegādāties vai citādi iegūt dažādas lietas, kas tiem varētu būt nepieciešamas ieslodzījuma vietā"*.⁶⁸ Tiesībsarga ieskatā, tādiem priekšmetiem kā šampūns, apavu krēms, sejas un rokas krēmi nav jābūt priekšmetu sarakstā, kam piemērojami ierobežojumi to piegādei ieslodzītajiem. Vēl jo vairāk, ņemot vērā to apstākli, ka notiesātās personas šos priekšmetus var saņemt pienesumos.

Šajā sakarā tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā ar lūgumu sniegt skaidrojumu, kādēļ ir vērojamas atšķirības normatīvajā regulējumā attiecībā uz personiskās higiēnas un sadzīvē nepieciešamajiem priekšmetiem, kurus ir atļauts piegādāt pienesumos ieslodzītajiem. Tieslietu ministrija savā atbildes vēstulē norādīja, ka, ņemot vērā Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegto

⁶⁷ Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem.

⁶⁸ Turpat, 31.noteikums.

informāciju par to, ka aizliegtās vielas un priekšmeti ieslodzījuma vietās nonāk arī ar sūtījumiem un pienesumiem, situācijas uzlabošana ieslodzītajiem nedrīkstētu pasliktināt drošības situāciju ieslodzījuma vietās, tāpēc nav iespējams paplašināt normatīvajos aktos noteikto sūtījumos un pienesumos pieļaujamo priekšmetu sarakstu. Vienlaikus tika norādīts, ka, lai samazinātu aizliegto priekšmetu un vielu nonākšanu ieslodzījuma vietās ar pienesumiem un sūtījumiem, nākotnē būtu izvērtējams jautājums par atļaujamo priekšmetu saraksta sašaurināšanu, nodrošinot iespēju tos iegādāties ieslodzījuma vietas veikalā.

Tāpat Tiesībsarga birojā tika saņemts apcietinātās personas iesniegums, kurā norādīts, ka cietuma administrācija ignorē viņas lūgumus par valsts nodrošināta apģērba izsniegšanu. Sazinoties ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes Nodrošinājuma daļu, tika noskaidrots, ka ieslodzītie var vērsties ar iesniegumu par apģērba izsniegšanu pie cietuma administrācijas, ko cietuma priekšnieks izskata un pieņem attiecīgu lēmumu. Tiesībsargs secināja, ka, lai gan praksē šāda kārtība tiek attiecināta arī uz apcietinātajiem, tomēr normatīvo aktu līmenī tas nekur nav nostiprināts, tādējādi radot vairāku iespējamu risku iestāšanās nākotnē. Piemēram, ja apcietinātajam nav pašam savu personīgo līdzekļu, par ko iegādāties apģērbu cietuma veikalā, kā arī tuvinieku vai citu personu, kas viņam to varētu nogādāt caur sūtījumiem vai pienesumiem, saskaņā ar regulējumu viņam tiek liegtas tiesības uz valsts nodrošināta apģērba saņemšanu. Turklāt jāatzīmē, ka arī laiks, ko personas nereti pavada apcietinājumā, ir vairāki gadi. Eiropas cietumu noteikumu 20.1.apakšpunkts paredz, ka ieslodzītajiem, kuriem nav piemērotu personīgo drēbju, izsniedz klimatiskajiem apstākļiem atbilstošu apģērbu. Savukārt šo noteikumu 97.2.apakšpunktā ir noteikts, ka vēl nenotiesātiem ieslodzītajiem, kuriem nav piemērotu personīgo drēbju, izsniedz apģērbu, kas atšķiras no jebkādam noteikta parauga drēbēm, ko valkā notiesātie ieslodzītie. Jautājums par apģērbu un gultas piederumiem ir cieši saistīts ar higiēnu – nepiemērota apģērba un netīru gultas piederumu dēļ var izveidoties situācija, ko iespējams uzskatīt par ECPAK 3.panta pārkāpumu.⁶⁹

Nemot vērā minēto, tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā ar lūgumu sniegt viedokli par apcietināto tiesībām saņemt valsts nodrošinātu apģērbu, kā arī par nepieciešamību pilnveidot normatīvo regulējumu. Tieslietu ministrija norādīja, ka prakse izsniegt valsts nodrošinātu apģērbu pastāv arī attiecībā pret apcietinātajiem, kur katrā individuālā gadījumā, izvērtējot visus lietas apstākļus, tiek pieņemts attiecīgs lēmums. Tomēr vienlaikus tika atzīts, ka normatīvo aktu līmenī šis jautājums pašlaik nav nostiprināts, tāpēc būtu nepieciešams izstrādāt grozījumus normatīvajos aktos un aprēķināt papildus nepieciešamos finanšu līdzekļus. Šis jautājums tiks vērtēts turpmākajās Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgās darba grupas sanāsmēs, kurās piedalās arī Tiesībsarga biroja pārstāvji.

⁶⁹ Turpat, 20.noteikums.

3.8. Apcietināto personu korespondences nosūtīšana procesa virzītājam

Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta, pamatojoties uz apcietinātās personas iesniegumu, kurā iesniedzējs norādīja uz nepamatotu ieslodzījuma vietas rīcību, atsakot par ieslodzījumu vietas līdzekļiem nosūtīt viņa iesniegumu procesa virzītājam.

Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 15.panta trešā daļa paredz, ka *“apcietinātā sarakste ar valsts un starptautiskajām cilvēktiesību institūcijām, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju, prokuratūru, tiesu, aizstāvi, procesa virzītāju, kā arī apcietinātā ārvalstnieka sarakste ar savas valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību vai tās valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību, kura pilnvarota pārstāvēt viņa intereses, nav pakļauta kontrolei un tiek nosūtīta par izmeklēšanas cietuma līdzekļiem.”* Savukārt minētā likuma 15.panta ceturtda daļa noteic: *“Apcietinātā sarakste ar citām valsts un pašvaldību iestādēm tiek segta no izmeklēšanas cietuma līdzekļiem gadījumā, ja apcietinātā personiskās naudas kartē nav līdzekļu un apcietinātais apstrīd šo iestāžu izdotu administratīvo aktu vai faktisko rīcību vai nosūta iesniegumu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai.”*

Konkrētajā situācijā ieslodzījuma vieta, kā arī Ieslodzījuma vietu pārvalde, izvērtējot iestādes pieņemto lēmumu, bija secinājusi, ka iestādes rīcība, atsakot korespondences nosūtīšanu par iestādes līdzekļiem procesa virzītājam, ir bijusi tiesiska. Lēmumā tika norādīts, ka atbilstoši Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 15.panta trešajai daļai apcietinātajai personai ir tiesības par ieslodzījuma vietas līdzekļiem nosūtīt korespondenci tikai tam procesa virzītājam un attiecīgi tajā kriminālprocesā, kurā personai ir piemērots apcietinājums. Konkrētajā gadījumā persona bija lūgusi nosūtīt korespondenci citā kriminālprocesā. Tāpat lēmumā tika norādīts, ka, pamatojoties uz Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 15.panta ceturto daļu, nav pamata nosūtīt korespondenci procesa virzītājam par iestādes līdzekļiem, jo personai ir pieejami savi līdzekļi.

Ņemot vērā to, ka Tiesībsarga birojā iepriekš šāda satura iesniegumi nebija saņemti, tiesībsargs lūdza Ieslodzījuma vietu pārvaldi atkārtoti izvērtēt konkrēto gadījumu, kā arī sniegt informāciju par visu ieslodzījuma vietu praksi, piemērojot gan Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 15.panta trešo daļu, gan minētā panta ceturto daļu. Tiesībsarga ieskatā, apcietinātās personas tiesības korespondences nosūtīšanā Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 15.panta trešajā daļā minētajām iestādēm, tostarp procesa virzītājam, nevar tikt nepamatoti ierobežotas, jo šāda rīcība var radīt cilvēktiesību pārkāpumu, kā arī konkrētajā gadījumā nav piemērojama minētās normas ceturtda daļa.

Ieslodzījuma vietu pārvalde, veicot atkārtotu pārbaudi pēc tiesībsarga aicinājuma, secināja, ka konkrētajā gadījumā tās lēmums ir pasliktinājis apcietinātās personas stāvokli salīdzinājumā ar pārējiem apcietinātajiem. Ievērojot labas pārvaldības principu, Ieslodzījuma

vietu pārvalde atcēla iepriekš pieņemto lēmumu un atzina par prettiesisku ieslodzījuma vietas administrācijas rīcību, pārkāpjot vienlīdzības principu pret iesniedzēju, proti, nenosūtot par ieslodzījuma vietas līdzekļiem viņa korespondenci procesa virzītājam kriminālprocesā, kura ietvaros viņam nav piemērots apcietinājums.

Tiesībsargs vērtē atzinīgi Ieslodzījuma vietu pārvaldes rīcību, atceļot iepriekš nepamatoti pieņemto lēmumu un nosūtot aicinājumu visām ieslodzījuma vietām turpmāk ievērot vienotu praksi un sūtīt apcietināto personu korespondenci par ieslodzījumu vietas līdzekļiem procesa virzītājiem gan kriminālprocesos, kuros apcietinātajai personai ir piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums, gan kriminālprocesos, kuros personai šāds drošības līdzeklis nav piemērots.

3.9. Par pirmstermiņa atbrīvošanos uz mūžu notiesātajiem

2014.gada 14.jūnijā stājās spēkā grozījumi Krimināllikuma 61.pantā, papildinot to ar sesto daļu, kura paredz, ka nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu no soda nepiemēro, ja tas piespriests pilngadīgai personai par sevišķi smagu noziegumu, kas izdarīts pret personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, un ir saistīts ar seksuālu vardarbību.

Brīvības atņemšanas sods pats par sevi nav mērķis, kurš jāsasniedz, lai atjaunotu taisnīgumu, bet gan līdzeklis, kas pārdomāti jāizmanto, lai novērstu noziedzīgu nodarījumu recidīvu, palīdzētu notiesātajam atgriezties sabiedrībā un tajā dzīvot, nepārkāpjot tiesību normas.⁷⁰ Nav šaubu, ka mūža ieslodzījums tiek piespriests par sevišķi smagiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuri apdraud ikviena indivīda drošību un sabiedrisko kārtību kopumā. Tomēr mūža ieslodzījums bez iespējām sodītai personai atgriezties sabiedrībā nesekmē Krimināllikuma noteikto soda mērķu sasniegšanu. Turklāt, raugoties no cilvēktiesību viedokļa, mūža ieslodzījums bez jebkādas iespējas personai atgriezties sabiedrībā ir uzskatāms par necilvēcīgas izturēšanās aizlieguma pārkāpumu. Piemēram, ECT ir atzinusi,⁷¹ ka ECPAK 3.panta pārkāpums būtu konstatējams attiecībā uz piemēroto mūža ieslodzījumu bez nosacītas pirmstermiņa atbrīvošanas iespējas.

Ņemot vērā minēto, 2016.gadā tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā, norādot uz diskusijas nepieciešamību par Krimināllikuma normu pilnveidi attiecībā uz personām, kurām mūža ieslodzījums piespriests par seksuālu vardarbību pret nepilngadīgiem. Savukārt Tieslietu ministrija ir norādījusi, ka likumdevējs ir paudis nepārprotamu politisko gribu

⁷⁰ A.Judins. Nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no brīvības atņemšanas soda izciešanas. Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2006. 13.lpp.

⁷¹ECT 2013.gada 9.jūlija spriedums lietā *Vinters un citi pret Apvienoto Karalisti*.

ierobežot tiesības uz pirmstermiņa atbrīvošanu no soda pieaugušajiem dzimumnoziedzniekiem par sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu pret personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, tai skaitā ierobežojot tiesības uz pirmstermiņa atbrīvošanos šādiem uz mūžu notiesātajiem dzimumnoziedzniekiem.

3.10. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2016-12-01

Ar 2016.gada 19.oktobra lēmumu Satversmes tiesa atzina tiesībsargu par pieaicināto personu lietā Nr.2016-12-01 par Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.²¹panta piektās daļas atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam un aicināja tiesībsargu izteikt viedokli.

Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.²¹panta piektā daļa paredz, ka notiesātais sūdzību par izvērtēšanas komisijas lēmumu var iesniegt Ieslodzījuma vietu pārvaldei 10 dienu laikā no lēmuma pieņemšanas dienas. Atbilstoši šī panta piektajai daļai Ieslodzījuma vietu pārvaldes lēmums nav pārsūdzams. Pieteicēja – Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta – ieskatā, pilnīgs liegums tiesībām uz pieeju tiesai, kad būtiski aizskartas personas cilvēktiesības, ir acīmredzami nesamērīgs, ņemot vērā nelielo sabiedrības iespējamo ieguvumu – nedaudz ātrāku tiesvedības procesu citās lietās.

Sniedzot viedokli, tiesībsargs īpašu uzmanību vērta uz izvērtēšanas komisiju specifiku un lomu soda progresīvajā izpildē, kā arī tās pieņemto lēmumu sekām attiecībā uz notiesātajām personām. Izvērtēšanas komisija ir uzskatāma par speciāli veidotu iekšēju, soda progresīvo izpildi regulējošu instrumentu, kura mērķis un būtība ir izvērtēt katra notiesātā individuālo soda izpildes norisi, piemērotos sodus par soda izciešanas režīma pārkāpumiem un pamudinājumus. Tādējādi tiesībsargs secināja, ka izvērtēšanas komisijas lēmumi ir uzskatāmi par specifiskiem iekšējiem lēmumiem, kas regulē notiesāto virzību no vieglāka soda izciešanas režīma uz stingrāku, un otrādi, atbilstoši notiesātā uzvedībai ieslodzījuma vietā. Vienlaikus tiesībsargs atzina, ka tiesību apjoms notiesātajiem dažāda tipa cietumos un režīmos ir atšķirīgs – it īpaši katrā režīmā atšķirīgs ir tiesību apjoms, kas saistīts ar notiesāto saskarsmi ar ārpasauli, tuviniekiem. Tādējādi, lai arī atbilstoši iepriekš minētajam izvērtēšanas komisijas lēmums būtu uzskatāms par iestādes iekšēju lēmumu un vērstu uz soda progresīvās izpildes nodrošināšanu, tomēr, mainot soda izciešanas režīmu, notiesātajam mainās arī tiesību apjoms attiecībā uz satikšanos un telefonsarunu skaitu, kas ir būtiska personas tiesību uz privāto dzīvi sastāvdaļa. Līdz ar to no izvērtēšanas komisijas lēmuma izrietošie ierobežojumi, it īpaši gadījumos, kad tiek nolemts pastiprināt soda izciešanas režīmu, būtiski skar notiesāto pamattiesības, konkrēti Satversmes 96.pantā aizsargātās tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi.

Tāpat tiesībsargs Satversmes tiesai vērsa uzmanību, ka soda izciešanas režīma pastiprināšanas iemesls ir negatīvi vērtējama notiesātā uzvedība, proti, piemērotais sods par soda izciešanas režīma pārkāpumu kalpo kā iemesls, lai izvērtēšanas komisija vērtētu šī režīma pastiprināšanu. Lai arī likumā ir paredzēts soda par režīma pārkāpumiem pārsūdzības mehānisms, ietverot arī tiesas kontroli, tomēr piemērotā disciplinārsoda, pamatojoties uz kuru, vērtē notiesātā režīma pastiprināšanu, pārsūdzības procedūra ir ļoti ilga un uz izvērtēšanas komisijas lēmuma pieņemšanas dienu visbiežāk atrodas pārsūdzības procesā iestādē vai tiesā. Līdz ar to pastāv iespēja, ka notiesātajam režīms tiek pastiprināts, pamatojoties uz piemēroto disciplinārsodu (izdarīto režīma pārkāpumu), lai gan vēlāk augstāka iestāde vai tiesa var atzīt šo lēmumu par prettiesisku.

Vērā ņemams ir arī apstāklis, ka Latvijas Soduzpildes kodekss precīzi nosaka, kādā ieslodzījuma vietā notiesātajam ir uzsākama soda izpilde, ņemot par pamatu izdarītā nozieguma klasifikāciju (mazāk smags, smags vai sevišķi smags noziegums), kas ir konstatēts un nodibināts ar tiesas spriedumu, piemērojot Krimināllikuma sankcijā paredzēto brīvības atņemšanas sodu. Tādējādi faktiski tiesa spriedumā ir konstatējusi, par kāda smaguma nozieguma izdarīšanu persona tiek sodīta ar brīvības atņemšanas sodu, un atbilstoši tam atbildīgā iestāde par soda izpildi notiesātajam, pamatojoties uz Latvijas Soduzpildes kodeksā paredzētajiem kritērijiem, arī nosaka cietuma tipu un režīmu, kur ir uzsākama soda izpilde. Izvērtēšanas komisija atbilstoši savai kompetencei, lai arī tā ir uzskatāma par iekšēju soda izpildi regulējošu mehānismu, var mainīt notiesātā soda izciešanas režīmu uz bargāku, nekā tas ir bijis nodibināts ar tiesas spriedumu atbilstoši noziedzīgā nodarījuma smagumam.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs pauda viedokli Satversmes tiesai, ka liegums vērsties tiesā par izvērtēšanas komisijas lēmumiem nav samērīgs. Izvērtēšanas komisijas lēmums būtiski skar notiesātā cilvēktiesības, un notiesātajiem tiek liegtas tiesības uz taisnīgu tiesu gadījumos, kad pastāv būtisks cilvēktiesību aizskārums, turklāt sabiedrības ieguvums (taisnīgas tiesas nodrošināšana attiecībā pret citām personām) ir minimāls. Tomēr, kā tiesībsargs jau agrāk ir konstatējis, būtiski, lai lēmumu pārsūdzības mehānisms sodu progresīvajā izpildē būtu efektīvs,⁷² pretējā gadījumā tam nav jēgas.

Būtisks efektivitātes kritērijs ir lietu izskatīšana saprātīgos termiņos. Ņemot vērā to, ka valstī pastāv zināmas problēmas ar lietu izskatīšanu tiesā saprātīgos termiņos, tiesībsarga ieskatā, likumdevējam ir jādomā par sodu izpildes laikā pieņemto lēmumu pārsūdzības procesa tiesā paātrināšanu un vienkāršošanu. Nespēja nodrošināt ātru un efektīvu pārsūdzību

⁷² Tiesībsarga 2011.gada 29.aprīļa atzinums Nr.6-8/53 par lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāti.

tiesā nevar kalpot par iemeslu, lai notiesātajām personām gadījumos, kad būtiski tiek skartas viņu cilvēktiesības, tiktu nesamērīgi ierobežotas tiesības uz pieeju tiesai.

4. Personu tiesību aizsardzība Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās

Arī 2016.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemti iesniegumi par sadzīves apstākļiem Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās (turpmāk – ĪAV) un tiesas ēku konvoja zonās. Iesniegumos personas norāda uz dažādiem apstākļiem, kuri sagādā neērtības vai ciešanas, piemēram, kameras aprīkojums, dienas gaisma, ventilācija, metāla drošības konstrukcijas. Vairākkārt iesniedzēji izteica neapmierinātību ar Valsts policijas ĪAV kamerās noteikto aizliegumu smēķēt un glabāt pārtikas preces. Atsevišķos iesniegumos personas norādīja, ka Valsts policija nesamērīgi ierobežo personu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, veicot novērošanu ĪAV kamerās.

2016.gada aprīlī pēc Valsts policijas uzaicinājuma Tiesībsarga biroja pārstāvis apmeklēja vairākas ĪAV (Cēsīs, Rēzeknē, Saldū un Jelgavā) un pagaidu turēšanas telpas (Rīgas Kurzemes iecirknī un Siguldas iecirknī), kuras tika renovētas. Vizītes laikā renovācijas darbi vairākās ĪAV turpinājās, atsevišķos iecirkņos telpas vēl nebija nodotas ekspluatācijā. Veiktās darbības apstākļu uzlabošanai ĪAV un pagaidu turēšanas telpās ir ievērojamas un pozitīvi novērtējamas.

Tiesībsargs praksē vairākkārt ir sastapies ar situāciju, ka notiesātās un apcietinātās personas procesuālo darbību veikšanas ietvaros ĪAV atrodas mēnesi vai pat vairāk. Turklāt, ilgstoši atrodoties Valsts policijas ĪAV, apcietinātajām personām netiek nodrošinātas Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā un Imigrācijas likumā paredzētās tiesības pilnā apmērā. Piemēram, atrodoties ĪAV vismaz nedēļu, nav iespējas sazināties ar personām ārpus ĪAV, izmantojot tālruni (taksofonu), savukārt, atrodoties ĪAV vismaz mēnesi, – izmantot tiesības uz vismaz stundu ilgu tikšanos ar radniekiem vai citām personām.

Jau 2015.gadā tiesībsargs vērsās ar vēstuli pie iekšlietu ministra, norādot uz nepieciešamību noteikt pieļaujamo atrašanās ilgumu ĪAV attiecībā uz visām personu kategorijām. Tomēr Iekšlietu ministrijas un tiesībsarga viedoklis minētajā jautājumā bija atšķirīgs. Ņemot vērā to, ka 2016.gadā Saeimā tika virzīti grozījumi Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā, tiesībsargs iesniedza priekšlikumus, kas paredzēja definēt personas atrašanās ilgumu ĪAV apcietinātajām un Imigrācijas likuma kārtībā aizturētajām personām, kā arī paplašināt ieslodzītajām personām izsniedzamo mantu sarakstu. Tomēr Saeimā minētie grozījumi neguva atbalstu.

5. Sūdzību izskatīšana par valsts amatpersonu rīcību

ECPAK 13.pants paredz, ka ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā konvencijā, tiek pārkāptas, ir nodrošināta efektīva aizsardzība valsts institūcijās, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot dienesta pienākumus. Tiesībsarga birojā arī 2016.gadā tika saņemti personu iesniegumi par amatpersonas rīcību, veicot dienesta pienākumus, kā arī par izmeklēšanas laikā pieņemtajiem lēmumiem.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, Administratīvā procesa likums un Kriminālprocesa likums paredz noteiktu kārtību, kādā persona var lūgt izvērtēt amatpersonas veiktās darbības tiesiskumu un pamatotību attiecīgā procesa ietvaros. Tiesībsarga birojā saņemti 29 privātpersonu iesniegumi par amatpersonu rīcību dienesta pienākumu izpildes laikā. Iesniegumos personas norādīja uz, viņuprāt, prettiesiskiem un nepamatotiem amatpersonu lēmumiem, izmeklējot noziedzīgus nodarījumus un administratīvos pārkāpumus. Vairumā gadījumu personas dažādu iemeslu dēļ nebija izmantojušas normatīvajos aktos paredzēto amatpersonas rīcības vai lēmuma apstrīdēšanas iespēju. Ņemot vērā minēto, personas tika informētas par normatīvajos aktos paredzētajām pamattiesību aizsardzības iespējām.

Vairākos gadījumos, konstatējot, ka persona norāda uz iespējamo cilvēktiesību pārkāpumu amatpersonu rīcībā, tiesībsargs lūdza Iekšlietu ministrijas Iekšējās drošības biroju, Ieslodzījuma vietu pārvaldi, Veselības inspekciju, Valsts policiju un pašvaldības policiju veikt pārbaudi par iesniegumos norādītajiem apstākļiem.

2015.gada 1.novembrī darbību sāka Iekšlietu ministrijas Iekšējās drošības birojs, kura darbības mērķis ir nodrošināt tiesiskumu un objektivitāti tiesībaizsardzības iestāžu amatpersonu un darbinieku izdarīto noziedzīgo nodarījumu atklāšanā, izmeklēšanā un novēršanā, lai veicinātu sabiedrības uzticību valsts pārvaldei. 2016.gada 20.oktobrī Tiesībsarga biroja pārstāvis piedalījās Iekšlietu ministrijas Iekšējās drošības biroja rīkotajā sanāksmē, kurā tā pārstāvji informēja par iepriekšējos mēnešos paveikto. Biroja pārstāvji norādīja uz grūtībām, veicot pārbaudes par amatpersonu iespējamo vardarbību, piemēram, apstākļi, ka ārstniecības personāls sākotnējās apskates gaitā nav pilnīgi fiksējis personai nodarītos miesas bojājumus, var apgrūtināt vainīgās amatpersonas saukšanu pie likumā paredzētās atbildības. Visbiežāk miesas bojājumi tiek konstatēti, personas ievietojot ĪAV un cietumos. Turpretim brīvības atņemšanas vietās un iecirkņos uzstādītās videonovērošanas iekārtas ievērojami atvieglo notikumu izmeklēšanu. Tomēr joprojām pastāv gadījumi, kad personas novēloti iesniedz sūdzības par miesa bojājumu izdarīšanu.

2016.gadā Tiesībsarga birojā saņemts viens iesniegums, kurā persona informēja par policijas darbinieku rīcību, nesniedzot nepieciešamo palīdzību ar epilepsiju sirgstošam aizmurtājam. Ņemot vērā to, ka minētā informācija norādīja uz iespējamo cietsirdīgas apiešanās aizlieguma pārkāpumu, šis iesniegums tika nekavējoties pārsūtīts izskatīšanai Iekšējās drošības birojā. Savukārt personu iesniegumi, kuros tiktu apšaubīta šī biroja veiktās pārbaudes efektivitāte, Tiesībsarga birojā 2016.gadā netika saņemti. Iespējams, tam par iemeslu ir apstākļi, ka birojs, pabeidzot pārbaudi, var pieņemt kriminālprocesuālu lēmumu. Attiecīgi veiktās pārbaudes rūpību un pieņemtā lēmuma pamatotību persona var lūgt izvērtēt Ģenerālprokuratūras Pirmstiesas izmeklēšanas uzraudzības nodaļā, KPL noteiktajā kārtībā iesniedzot sūdzību.

Vienlaikus Tiesībsarga birojā vērsās arī personas, kuras jau bija vērsušās iestādēs ar lūgumiem veikt pārbaudi par amatpersonu rīcības tiesiskumu. Tomēr minētās personas nepiekrita vai apšaubīja iestāžu veikto dienesta pārbaūžu rezultātus. Trijos gadījumos tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietas, lai izvērtētu valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti konkrētajās situācijās. Diemžēl visos trijos gadījumos, izvērtējot iestāžu veikto pārbaūžu gaitā iegūtos materiālus un izdarītos secinājumus, tiesībsargs konstatēja, ka iestāžu pārbaudes nav veiktas ar pienācīgu rūpību ECPAK 13.panta izpratnē.

Piemēram, Tiesībsarga birojā vērsās persona, kura norādīja, ka uzsāktā kriminālprocesa ietvaros policijas darbinieki viņai izņēma tālruni un, iespējams, izmantoja privātiem mērķiem. Tiesībsargs uz minētā iesnieguma pamata ierosināja pārbaudes lietu par valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti, veicot pārbaudi par Valsts policijas amatpersonu. Izvērtējot Valsts policijas Iekšējā kontroles biroja veiktās pārbaudes materiālus, tiesībsargs konstatēja, ka tas nav ar pienācīgu rūpību veicis pārbaudi par to, vai policijas darbinieki izmantojuši izņemto tālruni mērķiem, kuri nav saistīti ar noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu. Līdz ar to minētā pārbaude tika atzīta par neefektīvu ECPAK 13.panta izpratnē.

6. Privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramība

6.1. Likumdošanas iniciatīva

6.1.1. Olšūnu ziedošana

2016.gada 11.februārī Saeima trešajā lasījumā izskatīja likumprojektu "Grozījumi Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā", tajā skaitā veselības ministra G. Belēviča

ierosināto grozījumu 17.panta pirmajā daļā, kas paredzēja, ka “*par dzimumšūnu donoru var būt vesela persona: vīrietis vecumā no 18 līdz 45 gadiem un dzemdējusi sievietē vecumā no 18 līdz 35 gadiem.*”

Pēc “Grozījumu Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā” izskatīšanas Saeimas plenārsēdē 2.lasījumā portālā “ManaBalss.lv” tika radīta iniciatīva “Par sievietes tiesībām lemt par savu ķermeni”, kas bija vērsta pret ministra G. Belēviča grozījumiem, paredzot aizliegt nedzemdējušām sievietēm kļūt par olšūnu donorēm Latvijā.

Neatbalstot veselības ministra iniciatīvu, atsevišķas privātpersonas vērsās gan Saeimā, gan Tiesībsarga birojā. Saeima likumprojektu atgriezta atpakaļ izskatīšanai trešajā lasījumā. Vēršoties pie tiesībsarga, persona lūdza izvērtēt veselības ministra ierosināto grozījumu Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma 17.panta pirmajā daļā atbilstību Satversmē noteiktajam diskriminācijas aizlieguma un dzimumu līdztiesības principam, kā arī atbilstību sievietes tiesībām lemt par savu ķermeni un reproduktīvo veselību.

Analizējot starptautiskos dokumentus un ECT judikatūru, tiesībsargs sniedza sekojošu atbildi: ECT ieskatā, privātā dzīve ir plašs koncepts, ko nevar ietvert izsmeļošā definīcijā.⁷³ Privātās dzīves jēdziens ir daudz plašāks nekā privātums, ietverot sfēru, kurā katrs indivīds var brīvi attīstīt un piepildīt savu personību. Tiesas spriedumos privātās dzīves definīcija atšķiras katrā konkrētā privātās dzīves aspektā. Privātā dzīve – tās ir arī tiesības uz personas autonomiju un pašnoteikšanos, kas ietver tiesības pieņemt lēmumu par savu ķermeni un kas notiek ar to, pat ja šāda izvēle ir bīstama. Dzimumšūnu iegūšana, apstrāde un ziedošana ECT judikatūrā tiek skatīta ECPAK 8.panta tvērumā kā reproduktīvās tiesības. Spriedumā lietā *S.H. un citi pret Austriju* iesniedzēji sūdzējās par Austrijas likumdošanā iekļauto aizliegumu veikt *in vitro* mākslīgo apaugļošanu. Šajā spriedumā ECT norādīja, ka jēdziens “privātā dzīve” ECPAK 8.panta kontekstā ir plašs koncepts, kurš ietver arī tiesības veidot un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem, tiesības uz “personīgo izaugsmi” vai tiesības uz pašnoteikšanos kā tādu. Tā ietver tādus elementus kā dzimuma identifikācija, seksuālā orientācija un seksuālā dzīve, kas atrodas 8.panta tvērumā. Privātās dzīves jēdzienā ietilpst arī tiesības tikt respektētām par lēmumu kļūt vai nekļūt par vecākiem.

Attiecībā uz privātās dzīves jomu ECT atbalsta uzskatu, ka valstu rīcības brīvība ir plaša, ja tiek skarti morāles un ētikas jautājumi. Vienlaikus ECT uzsver, ka jāņem vērā vairāki faktori, lai izlemtu, cik plaša ir valstu rīcības brīvība, izlemjot jautājumus lietās par ECPAK 8.pantu. Ja ir skarts īpaši nozīmīgs aspekts indivīda eksistencei vai identitātei, valstu rīcības brīvība būs šaurāka.⁷⁴ Savukārt, ja Eiropas Padomes dalībvalstu vidū nav vienprātības vai arī

⁷³ ECT 1993.gada 25.marta spriedums lietā *Costello-Roberts pret Apvienoto karalisti*, Nr. 13134/87.

⁷⁴ ECT 2007.gada 10.aprīļa spriedums lietā *Evans pret Apvienoto karalisti*, Nr.6339/05, 77.rindkopa.

ja lietā skarti sensitīvi morāles vai ētikas jautājumi, valstu rīcības brīvība būs plašāka.⁷⁵ ECT uzskata, ka jautājumos, kas skar jūtīgus morāles un ētikas aspektus, attiecīgās valsts iestādes ir labākā pozīcijā sniegt viedokli par šo jēdzienu saturu un prasībām valstī (arī par ierobežojumu nepieciešamību) nekā starptautiskais tiesnesis. Attiecīgās valstis ir ciešā un pastāvīgā kontekstā ar valsts attīstības tendencēm.⁷⁶

Satversmes 91.panta pirmais teikums paredz, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Satversmes tiesa atzinusi, ka tiesiskās vienlīdzības princips liek vienādi izturēties pret personām, kas ir vienādos un salīdzināmos apstākļos. Atšķirīga attieksme pret šādām personām pieļaujama vienīgi, ja tai ir saprātīgs un objektīvs pamats. Tiesiskās vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos.⁷⁷

No likuma anotācijas nebija rodams pamatojums atšķirīgai attieksmei, nosakot ierobežojumu ziedot savas olšūnas tieši nedzemdējušām sievietēm. Veselības riski, uz kuriem norādīts vairākos starptautiskos pētījumos, var attiekties gan uz dzemdējušām, gan uz nedzemdējušām sievietēm. Tāpat Satversmes 96.panta aspektā jāņem vērā sievietes tiesības uz autonomiju, kas ietver tiesības pieņemt lēmumu par savu ķermeni. Sieviete var pieņemt lēmumu vispār nevēlēties kļūt par māti, bet viņa var vēlēties ziedot savas olšūnas citu sieviešu vajadzībām. Tādējādi tas jau būs pašas sievietes ziņā izlemt, vai kļūt par olšūnu donori, zinot, ka šī medicīniskā manipulācija var apdraudēt viņas pašas vēlmi nākotnē kļūt par māti. Veselības problēmas, kas iespējamās olšūnu ziedošanas rezultātā, var rasties gan nedzemdējušām, gan dzemdējušām sievietēm. Valstij vienādā mērā jā rūpējas par visu sieviešu veselību un labklājību, un izteikumi par atbalstu sievietēm nedrīkst būt deklaratīvi.

Tādējādi tiesībsargs norādīja, ka nav atrodamī skaidri un viennozīmīgi argumenti, kāpēc tieši nedzemdējušām sievietēm ir ierobežojums ziedot olšūnas. Ja likumā noteikts ierobežojums, svarīgi ir definēt leģitīmo mērķi, respektīvi, kāpēc šāds ierobežojums ir veikts.

Savu viedokli Tiesībsarga biroja pārstāvis pauda gan iesniedzējai, gan Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai. Saeimas Sociālo un darba lietu komisija, kā arī Sabiedrības veselības apakškomisija pieaicināja ekspertus, lai detalizēti izskatītu veselības ministra priekšlikumu. Tomēr nekāda vienošanās netika panākta, un grozījumi trešajā lasījumā 2016.gadā netika pieņemti.

⁷⁵ Turpat.

⁷⁶ ECT spriedums lietā *A.B. un C.pret Īriju*, 232.rindkopa.

⁷⁷ Satversmes tiesas 2007.gada 4.janvāra spriedums lietā Nr.2006-13-0103, 6.p.

6.1.2. Amatpersonu un darbinieku darba samaksas publicēšana

2016.gadā Saeimā tika uzsāktas diskusijas par amatpersonu un darbinieku darba samaksas publicēšanu (līdz šim darbinieku darba samaksa vispār netika publicēta). Sākotnēji tika pārrunāts, kurā likumā vislabāk būtu iekļaut normu par amatpersonu/darbinieku atlīdzības publicēšanu, jo izveidojusies situācija, ka informāciju par amatpersonu/darbinieku atlīdzības publicēšanu nosaka divi likumi: Valsts pārvaldes iekārtas likums un Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums. Turklāt likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” tiek regulēta valsts amatpersonu deklarāciju publiskošanas kārtība. Tiesībsarga biroja ieskatā, no civiltiesību viedokļa nav tik būtiski, kurā likumā minētā norma tiek iekļauta. Tomēr tiesiskā skaidrība prasa, lai tas būtu viens konkrēts likums. Vienlaikus daudz būtiskāk ir diskutēt par datu publicēšanas apjomu un modalitātēm, jo tas būtiski skar personas tiesības uz privāto dzīvi.

Tālāk, kad jau tika diskutēts par vairākiem priekšlikumiem amatpersonu un darbinieku darba samaksas publicēšanai, Tiesībsarga biroja pārstāvis pauda viedokli, ka būtu iespējams diskutēt par priekšlikumu, kas nodrošina gan tiesības saņemt informāciju, gan arī tiek aizsargāts indivīda privātums (jo netiek norādīti uzvārdi, bet motivēta pieprasījuma gadījumā informāciju var saņemt). Tiesībsarga biroja pārstāvis norādīja, ka būtu lietderīgi likumprojektam, kas tapis uz 2.lasījumu, izstrādāt anotāciju. Tāpat tika izteiktas bažas, ka apjomīgos privātās dzīves ierobežojumus noteiks Ministru kabinets.

6.1.3. E-veselība

2015. un 2016.gadā tiesībsargs saņēma vairākus iesniegumus no Latvijas Ģimenes ārstu asociācijas, kuros tika aicināts izvērtēt Ministru kabineta noteikumu Nr.134 „Noteikumi par vienoto veselības nozares elektronisko informācijas sistēmu” atbilstību Satversmes 96.pantam un ECPAK 8.pantam.

Lai pārrunātu ar e-veselības sistēmas ieviešanu saistīto problemātiku, tiesībsargs 2016.gada 8.jūlijā organizēja diskusiju, kurā bija aicināti pārstāvji no institūcijām, kas ir atbildīgas par e-veselības sistēmas īstenošanu, proti, no Veselības ministrijas un Nacionālā veselības dienesta. Sanāksmē piedalījās arī Latvijas Ģimenes ārstu asociācijas, Latvijas Lauku Ģimenes ārstu asociācijas un Datu valsts inspekcijas pārstāvji.

Secinot, ka attiecībā uz darba nespējas lapām un e-receptēm e-veselības sistēmā tiesiskais regulējums vēl ir pilnveidojams, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu. Tās ietvaros tiesībsargs vērsās Veselības ministrijā, aicinot precizēt vairākus Ministru kabineta noteikumu Nr.134 „Noteikumi par vienoto veselības nozares elektronisko informācijas sistēmu” punktus.

Saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likumu dati par personas veselību uzskatāmi par sensitīviem fiziskās personas datiem. Kā izriet no Ministru kabineta noteikumiem Nr.134, e-veselības sistēmā tiks apstrādāts ievērojams daudzums fizisko personu medicīnas datu, no kuriem varēs uzzināt par personu veselību, paradumiem, garīga rakstura saslimšanām, seksuāli transmisīvām slimībām u.c. Kritiski ir vērtējams, ka pamattiesību ierobežojumi ir iekļauti nevis likumā, bet gan Ministru kabineta noteikumos.

Tā kā fizisko personu dati ir neatņemama privātās dzīves sastāvdaļa, īpaši svarīgi ir nodrošināt e-veselības sistēmas tiesiskā regulējuma atbilstību Satversmes 96.pantam, ECPAK 8.pantam, kā arī ES Pamattiesību hartas 7. (privātās un ģimenes dzīves neaizskaramība) un 8.pantam (personas datu aizsardzība).

Elektroniskajiem medicīnas datiem ir vieglāk piekļūt un tos nokopēt (atšķirībā no medicīnas datiem, kas bija papīra versijā), tāpēc jānodrošina, lai sistēma būtu droša un tajā iekļautie dati – adekvāti, relevanti un ne pārmērīgi. Personām, kas apstrādā šos datus, jāievēro konfidencialitātes prasības.

Nacionālajam veselības dienestam, kas būs e-veselības sistēmas datu pārzinis, būs pieejams milzīgs Latvijas iedzīvotāju sensitīvo medicīnas datu apjoms. Tāpat visiem e-veselības sistēmā iekļautajiem datiem varēs piekļūt Veselības inspekcija un liels daudzums datu – arī Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. No Ministru kabineta noteikumu Nr.134 redakcijas nav iespējams izsecināt, kādi kopumā mehānismi ir paredzēti, lai izpildītu, piemēram, 17.3.punkta prasības: *“Lietotāja tiesības veselības informācijas sistēmā nosaka apjomā, kas nepieciešams darba pienākumu veikšanai, lai nodrošinātu finanšu resursu administrēšanu vai statistikas datu apstrādi”*. Nav skaidrs, vai iestāžu atbildīgajiem darbiniekiem būs tikai ievades tiesības bez tiesībām iepazīties ar jau ievadītajiem datiem, vai citādi.

Tiesībsarga ieskatā, tādu darbnespējas cēloņu norādīšana darbnespējas lapās kā ceļu satiksmes negadījums, protezēšana/ortozēšana, rehabilitācija un grūtniecība (agrīnā periodā) izpauž ļoti intīmas detaļas par cilvēka privāto dzīvi. Turklāt šīs informācijas norādīšana var radīt darbiniekam diskriminācijas risku. Tādējādi tiesībsargs rosina neiekļaut šos cēloņus darbnespējas lapās.

Tiesībsarga ieskatā, vēl diskutējams ir jautājums par diagnozes norādīšanu e-receptēs. Vēl jo vairāk – no Ministru kabineta noteikumu Nr.134 29.punkta var secināt, ka farmaceitiem un to asistentiem ir tiesības iepazīties ar visu e-veselības sistēmā iekļauto medicīnisko informāciju. Pēc tiesībsarga domām, šāda veida datu apstrāde pārsniedz leģitīmo mērķi. Piemēram, Igaunijā farmaceitiem nav pieejas e-veselības sistēmas datiem, bet tikai digitālajai receptei (arī ne vēsturiskajām receptēm).

Vēl bažas raisa grozījumi šajos noteikumos, kas paredz līdz 2023.gadam atlikt pacienta tiesības liegt pieeju atsevišķām ārstniecības iestādēm visiem vai atsevišķiem veselības informācijas sistēmā uzkrātajiem datiem. Tāpat paredzēts atlikt pacienta tiesības aizliegt pieeju atsevišķām ārstniecības personām un ārstniecības atbalsta personām visiem vai atsevišķiem veselības informācijas sistēmā uzkrātajiem datiem. Tādēļ tiesībsargs akcentē, ka pacienta informēta piekrišana nodrošina to, ka medicīnas datu privātums tiek respektēts. Atliekot šīs pacienta tiesības līdz 2023.gadam, būtiski tiek pārkāpts personas tiesību uz savu datu aizsardzību princips.

Neskatoties uz to, ka Veselības ministrija noteikumu grozījumos iestrādāja dažus tiesībsarga priekšlikumus, tiesībsargs secina, ka vairākus būtiskus priekšlikumus tā nav ņēmusi vērā. Tādēļ tiesībsargs nosūtīja vēstuli Ministru kabinetam, kurā aicināja veikt nepieciešamos grozījumus tiesiskajā regulējumā, lai nodrošinātu līdzsvaru starp veiksmīgi funkcionējošu e-veselības sistēmu un pacienta medicīnas datu aizsardzību atbilstoši cilvēktiesību standartiem.

Pēc Ministru prezidenta rīkojuma Veselības ministrija izveidoja darba grupu, kurā iesaistīti arī Tiesībsarga biroja pārstāvji. Darba grupa par pacientu datu apstrādes un aizsardzības jautājumiem saistībā ar vienotās veselības nozares elektroniskās informācijas sistēmas darbību izskatīs jautājumus par diagnozes un cēloņa norādi e-darbnespējas lapās; par diagnozes norādīšanu e-receptē, par pacienta tiesībām liegt pieeju e-receptēm un e-darbnespējas lapās, kā arī Veselības inspekcijas tiesībām apstrādāt datus e-veselības sistēmā.

6.1.4. Tiesiskā regulējuma atbilstība Eiropas Padomes Konvencijai cīņā pret cilvēku orgānu tirdzniecību

2016.gada maijā un jūnijā Tiesībsarga biroja pārstāvis piedalījās Tieslietu ministrijas darba grupā Eiropas Padomes Konvencijas cīņā pret cilvēku orgānu tirdzniecību izvērtēšanai. Darba grupa tika izveidota, lai izvērtētu 2015.gada 25.martā Santjago de Kompastela pieņemtās konvencijas ietekmi un nepieciešamību veikt grozījumus Krimināllikumā un likumā "Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā" (turpmāk – "Orgānu likums"). Darba grupā tika pārrunāta grozījumu veikšana Orgānu likuma 2., 4. un 18.pantā un Krimināllikumā, kā arī ECT spriedumi pret Latviju, kuros ticis skarts jautājums par cilvēka orgānu izņemšanu.

Darba grupas dalībnieki piekrita apstiprināt Orgānu likuma 2.panta papildinājumu, trešajā daļā nosakot, ka "Veselības ministrija izstrādā un bez maksas nodrošina pieejamus

informatīvos materiālus par cilvēka ķermeņa, audu vai orgānu izmantošanas iespējām un tiesiskajiem aspektiem, kā arī veic regulāras informatīvās kampaņas”.

Tāpat darba grupas dalībnieki vienojās papildināt Orgānu likuma 17.pantu ar otro daļu, kas noteiktu, ka *“ārstniecības iestāžu un ārstniecības personu darbības atbilstību šī likuma prasībām atbilstoši kompetencei uzrauga Veselības inspekcija”.*

Ņemot vērā, ka minētā konvencija aicina veicināt sabiedrības izpratni par cilvēka ķermeņa, audu un orgānu ziedošanas nepieciešamību un nozīmi, darba grupas locekļi pārrunāja reklāmas vai jebkādas citas publiskas informācijas izplatīšanas aizliegumu, kurā ar nolūku gūt finansiālu labumu vai līdzvērtīgu izdevīgumu tiek piedāvāti dzīva vai miruša cilvēka audi vai orgāni vai izrādīta interese par iespēju tos iegūt. Darba grupā vienojās par piedāvājumu Orgānu likuma 18.panta otrajai daļai aiz vārda “reklāma” pievienot redakciju *“vai jebkādas citas publiskas informācijas izplatīšana”*, kas atbilstu konvencijas izvirzītajai prasībai novērst informācijas izplatīšanu par audu un orgānu izņemšanu un izmantošanu, kam ir komerciāls raksturu. Darba grupas locekļi detalizēti pārrunāja, kurām iestādēm – Patērētāju tiesību aizsardzības centram, policijai, Veselības inspekcijai, Datu valsts inspekcijai – būtu jākontrolē šādas informācijas un reklāmas neizplatīšana masu informācijas līdzekļos, tostarp elektroniskajos portālos. Tika panākta vienošanās, ka portāli atbildēs par reklāmas/informācijas par orgānu tirdzniecību izplatīšanu; lēmumi par informācijas izplatīšanas apturēšanu nebūs pārsūdzami, un tos pieņems, visticamāk, Patērētāju tiesību aizsardzības centrs.

Savukārt vienošanos par Orgānu likuma 4.panta redakciju starp darba grupas dalībniekiem neizdevās panākt. Tiesībsarga biroja pārstāvis pauda viedokli, ka, lai Krimināllikumā ieviestu atbildību par nelikumīgu audu un orgānu izņemšanu un izmantošanu, pilnībā būtu jāizvērtē Orgānu likumā noteiktās kārtības atbilstība Direktīvai 2004/23/EK (13.pants), kā arī Konvencijas par cilvēka tiesībām un biomedicīnu 5., 19., 20., 22.pantam. Tiesībsarga birojs aicināja Veselības ministriju izvērtēt būtiskās nepilnības Orgānu likumā, kas skar tajā iztrūkstošo audu izmantošanas un orgānu transplantācijas kārtību, izvērtēt “prezumētās piekrišanas” atbilstību cilvēktiesībām u.c. trūkumus.

Tāpat darba grupā tika izvirzīti būtiski valsts līmenī risināmi jautājumi, lai veiksmīgi ieviestu konkrēto konvenciju:

- valstī jābūt ieviestam transplantācijas koordinatoram,
- jābūt noregulētam transplantācijas posmu procesam, kā arī noteiktai atbildībai un pienākumiem,

- cilvēka audu izņemšanas problēma ir aktuāla, bet tā neskar konvencijas tvērumu, tādēļ tika vērsta Veselības ministrijas uzmanība uz šo procesu – kā kontrolēt nelikumīgu audu izņemšanu.

Darba grupas dalībnieki noslēdza darbu ar kopīgu slēdzienu, ka konvencija būtu parakstāma, tādēļ tiks ieteikts valstij to izdarīt un laika gaitā ratificēt.

6.1.5. DNS datu bāze

2016.gada 12.maijā Satversmes tiesa lietā Nr.2015-14-0103 atzina DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas un izmantošanas likuma (turpmāk - DNS likums) 18.panta pirmo daļu tiktāl, ciktāl tā attiecas uz aizdomās turētām personām, par neatbilstošu Satversmes 96.pantam un spēkā neesošu no 2017.gada 1.janvāra.

Proti, DNS likuma 18.pants noteica DNS profilu glabāšanas un dzēšanas kārtību un nosacījumus. 2016.gada 19.oktobrī tiesībsargs saņēma Iekšlietu ministrijas vēstuli, kurā tika lūgts sniegt saskaņojumu likumprojektam “Grozījumi DNS likumā” un ietekmes novērtējuma ziņojumam. Izvērtējot Iekšlietu ministrijas sniegto informāciju, tiesībsargs norādīja, ka DNS likuma darbības mērķis ir neatraujami saistīts ar KPL noteikto mērķu sasniegšanu. Tomēr mirušās personas datu glabāšana un apstrāde nevar sekmēt KPL noteikto mērķu sasniegšanu. Līdz ar to būtu lietderīgi paredzēt, ka, saņemot ziņas par personas nāvi, informācija par viņu no DNS nacionālās datu bāzes tiek dzēsta nekavējoties vai glabāta noteiktu termiņu.

6.1.6. Videonovērošana īslaicīgās aizturēšanas vietās

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza atzinumu par Ministru kabineta noteikumu projektu “Kārtība, kādā policija veic novērošanu un šādas novērošanas rezultātā iegūto datu apstrādi” attiecībā uz ĪAV ievietoto personu videonovērošanu.

Konstatēts, ka ĪAV ievietoto personu videonovērošana ir pieļaujama tikai tad, ja katrā konkrētā gadījumā tiek veikts individuāls izvērtējums un pamatojums. Turklāt kārtībai, kādā būtu jāīsteno personas datu apstrāde, jābūt skaidri un precīzi atrunātai ārējos normatīvajos aktos, nevis atstājot to katras policijas iestādes ziņā. Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās starpinstitucionālajā sanāksmē saistībā ar minēto noteikumu projektu. Sanāksmes gaitā izvērsās diskusija par tiesībsarga iesniegto rekomendāciju, kurai Valsts policijas pārstāvji nevēlējās piekrist. Kopīgu viedokli jautājuma risināšanā neizdevās panākt.

Par projektu atbildīgā institūcija – Valsts policija – nolēma turpināt darbu pie noteikumu projekta izstrādes, informējot arī tiesībsargu. Šobrīd izveidojusies situācija, ka videonovērošana ĪAV turpinās, kaut arī neviens normatīvais akts to neregulē, jo saskaņā ar

likuma "Par policiju" pārejas noteikumiem šiem Ministru kabineta noteikumiem bija jābūt izstrādātiem jau 2016.gada oktobrī.

6.2. Viedoklis Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei

Nacionālajā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomē tika uzsākta lietvedība sakarā ar privātpersonas elektroniskā pasta vēstuli par ziņu raidījumā izpaustajām ziņām par viņas dēla nāvi. Proti, ziņu raidījumā tika informēts par jauna sportista pēkšņo nāvi pēc velosacensībām. Tika intervēts jaunieša sporta treneris un mediķi. Attiecīgi Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome lūdza tiesībsargu atbildēt uz sekojošiem jautājumiem: vai, tiesībsarga ieskatā, norādītajā ziņu sižetā ir pārkāptas ģimenes tiesības uz privāto (ģimenes) dzīvi? Vai ir pamats ierobežot tiesības uz izteiksmes brīvību, pamatojot ierobežojumu ar notikušo privātās (ģimenes) dzīves aizskārumu? Vai, tiesībsarga ieskatā, raidījumā ir noticis cilvēktiesību pārkāpums?

Tiesībsarga birojs sniedza sekojošu atbildi. Kā izriet no mirušā jaunieša mātes iesnieguma Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei, pirms konkrētā ziņu sižeta sagatavošanas par jaunā sportista pēkšņo nāvi neviens no medijiem nav sazinājies ar viņa ģimeni un nav prasījis jebkādu viedokli vai piekrišanu šādas informācijas izplatīšanai un sižetu parādīšanai televīzijā. Saskaņā ar Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumu elektroniskie plašsaziņas līdzekļi ir brīvi, neatkarīgi savu programmu un raidījumu veidošanā, kā arī redakcionālajā darbībā, ciktāl tos neierobežo Satversme, likumi un Latvijai saistošie starptautiskie līgumi. Elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem jārespektē uzskatu daudzveidība. Jānodrošina, lai fakti un notikumi raidījumos tiktu atspoguļoti godīgi, objektīvi, veicot viedokļu apmaiņu, un atbilstu vispārpieņemtajiem žurnālistikas un ētikas principiem (Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 24.panta pirmā, otrā un ceturtā daļa).

Vienlaikus jāuzsver, ka, pamatojoties uz Satversmē garantētajām tiesībām uz vārda brīvību, sabiedrībai ir tiesības iegūt vispusīgu, objektīvu informāciju. Kā atzīts ECT judikatūrā, presei ir jāsniedz informācija par sabiedrībai aktuāliem tematiem. Ne tikai presei ir uzdevums sniegt šādu informāciju, bet arī sabiedrībai ir tiesības to saņemt.⁷⁸ Šai informācijai jābūt sniegtai labā ticībā un ar akurātu faktisko bāzi, kā arī saskaņā ar žurnālistikas ētiku. Tātad sižetu veidošanā un informācijas sniegšanā sabiedrībai žurnālistu ētikai ir ļoti liela nozīme. Tāpat kvalitatīva žurnālistika pieprasa, lai iespēju robežās vienmēr tiktu uzklautas visas iesaistītās puses. Konkrētajā ziņu sižetā, atspoguļojot jaunā sportista privātās dzīves detaļas, ir sadūrušās ģimenes tiesības uz privāto dzīvi un sabiedrības tiesības uz vārda brīvību.

⁷⁸ ECT 2004.gada 17.decembra spriedums lietā *Pedersen and Baadsgaard pret Dāniju*, Nr.49017/99, 71.punkts.

ECT savā judikatūrā ir norādījusi uz plašu privātās dzīves definīciju. ECT skaidrojusi, ka privātās dzīves koncepts attiecas uz personīgās identitātes aspektiem, personas attēlu, fizisko un psiholoģisko integritāti.⁷⁹

Ziņu sižetā, atspoguļojot plašu informāciju par ģimenes privātām detaļām un demonstrējot jaunā sportista fotogrāfiju īsi pēc viņa nāves, notikusi mediju iejaukšanās ģimenes privātajā dzīvē. Spriedumā lietā *Filipacchi Associates pret Franciju*⁸⁰ ECT atgādināja, ka atsevišķiem gadījumiem ģimenes dzīvē ir jāpieiet ar sevišķu rūpību. Tuva radnieka nāve rada lielas bēdas, un dažreiz varas iestādēm ir jāpieņem nepieciešamie mēri, lai attiecīgu personu privātā un ģimenes dzīve tiktu respektēta. Šajā spriedumā ECT norāda, ka žurnālistiem vajadzēja respektēt upura ģimenes sēras (jo nāves apstākļi bija traumējoši upura ģimenei) un to, ka ģimene bija atteikusies publicēt fotogrāfiju.

Taču medijiem ir svarīgi informēt sabiedrību par būtiskiem jautājumiem. Šādi jautājumi nav tikai politiski notikumi vai noziegumi. Sabalansējot tiesības uz privāto dzīvi un tiesības uz vārda brīvību, ECT uzsvērusi, ka jāņem vērā sekojoši kritēriji: debates svarīgums, nozīmīgums, proti, kāds pienesums sabiedrībai būs no atspoguļotās informācijas. Tas, cik nozīmīgs sabiedrībai ir jautājums, ir atkarīgs no lietas apstākļiem. Tie, kā jau minēts, nav tikai jautājumi par politiskiem notikumiem vai noziegumiem. Konkrētajā gadījumā sabiedrībai varētu būt interese zināt par jauno sportistu apmācībām, treniņu slodzi un medicīnisko uzraudzību. Tāpat, atspoguļojot informāciju, jāvērtē, cik plaši atpazīstama ir persona, par kuru veidots raksts vai sižets. Jāizšķir, vai persona ir privāts indivīds vai politiska, vai publiska figūra. Privātam indivīdam, protams, būs lielāka privātās dzīves aizsardzība. Būtisku lomu spēlē arī personas iepriekšēja publicitāte, kā arī publikācijas saturs, forma un konsekvences, proti, cik plašs lasītāju vai skatītāju loks ir iepazinies ar sniegto informāciju. Ja tiek publicētas arī fotogrāfijas, jāvērtē apstākļi, kādos tās uzņemtas, vai persona ir piekritusi to publikācijai.

Izvērtējot šos apsvērumus, tiesībsargs secināja, ka, atspoguļojot ziņu sižetā ģimenes intīmas privātās dzīves detaļas, kā arī publicējot jaunā sportista fotogrāfiju, ir notikusi iejaukšanās ģimenes privātajā dzīvē. Ziņu sižets tika pārraidīts ģimenes sēru brīdī, pavisam īsu brīdi pēc jaunā sportista nāves. Jaunieša vecāki netika uzklausīti. Tādējādi pārkāpti arī žurnālistu ētikas principi, jo žurnālistiem objektīvas informācijas iegūšanas nolūkā bija jācenšas sazināties ar jaunieša ģimeni un noskaidrot tās viedokli. Vienlaikus jauna, daudzsološa sportista nāve izraisa daudz jautājumu par sportistu apmācībām, treniņu slodzi un medicīnisko aprūpi. Šī tēma varētu interesēt daudzus vecākus, kuru bērni nodarbojas ar sportu. Tāpēc šādas informācijas atstāšana bez ievērtības arī nebūtu pareizais risinājums. Šāda

⁷⁹ ECT 2012.gada 7.februāra spriedums lietā *Von Hannover pret Vāciju*, Nr.40660/08, Nr.60641/08.

⁸⁰ ECT 2007.gada 12.novembra spriedums lietā *Hachette Filipacchi Associates pret Franciju*, Nr. 71111/01, 46.-48.punkts.

veida fakti ir jāatspoguļo, taču mērķi sasniegtu arī ziņa (gadījumā, ja tuvinieki atteiktos sazināties ar medijiem), kurā netiktu izpausti fizisko personu dati.

6.3. Saņemto iesniegumu raksturojums

6.3.1. Ātrie kredīti

Kāda persona vērsās Tiesībsarga birojā, norādot, ka pirms zināma laika izmantojusi AS “4finance” ātro kredītu. Pēc saņemtā kredīta atmaksas persona vēlējas, lai viņas personas konts, kurš atrodas interneta adresē www.smscredit.lv, kā arī personas dati tiktu dzēsti no AS “4finance” datubāzes. Taču AS “4finance” personai norādīja, ka dati tiek izmantoti klientu uzskaites mērķim. Realizējot saimniecisko darbību Komerclikuma izpratnē, datu apstrādes mērķis esot nodrošināt, lai gadījumā, ja persona nākotnē pieteiksies cita kredīta saņemšanai, AS “4finance” būtu iespējams konstatēt, ka tas ir atkārtots pieteikums kredītam, tādējādi izvērtējot iespēju atlaides piešķiršanai kredīta lietošanas procentiem vai piešķirt kredītu bez maksas. AS “4finance” norādīja, ka tādējādi tā ir tiesīga veikt personas datu glabāšanu arī pēc kredīta atmaksas tādā apjomā, kas nepieciešams, lai realizētu augstāk noteikto mērķi, saglabājot informāciju par personas vēsturiskajām saistībām. AS norāda, ka tā turpinās glabāt personas datus: vārdu, uzvārdu, personas kodu un saistību izpildes disciplīnu, tas ir, datus par saņemtajiem maksājumiem un laikus atmaksātajiem kredītiem, un aizdevumiem, kā arī kavētajiem kredītiem un to kavēšanas ilgumu.

Tiesībsarga birojs sniedza personai sekojošu atbildi. Fizisko personu datu aizsardzības likuma 10.pants paredz godprātīgu un likumīgu personas datu apstrādi atbilstoši paredzētajam mērķim un tam nepieciešamajā apjomā. Likuma 7.pants izsmeļoši definē gadījumus, kad ir atļauta personas datu apstrāde. Iesniedzēja gadījumā personas datu apstrāde bija pamatota ar līgumsaistībām, kuras, spriežot pēc personas iesnieguma, bija noslēgušās. Turklāt atbilstoši Fizisko personu datu aizsardzības likuma 10.panta otrajai daļai personas datu apstrāde sākotnēji neparedzētiem mērķiem ir pieļaujama, ja tā nepārkāpj datu subjekta tiesības un tiek veikta zinātnisku vai statistisku pētījumu vajadzībām tikai atbilstoši šā likuma 9. un 10.panta pirmajā daļā minētajiem nosacījumiem. AS “4finance” vēstulē norādītais datu saglabāšanas mērķis – izvērtēt iespējas atlaides piešķiršanai kredīta lietošanas procentiem vai piešķirt kredītu bez maksas (ja persona pieņemtu lēmumu atkārtoti pieteikties kredītam), nevar tikt uzskatīts ne par mērķi, kas nepieciešams zinātniskām vajadzībām, ne par mērķi, kas nepieciešams statistiskām vajadzībām.

Savā personas datu apstrādes politikā AS “4finance” min, ka tā iespēju robežās pēc attiecīga pieprasījuma saņemšanas nodrošina personas datu dzēšanu datu bāzēs, ja šie dati

vairs nebūs nepieciešami to mērķu realizēšanai, kādiem tie tika vākti, tai skaitā līgumisko un likumisko tiesību realizēšanai. No minētā izriet, ka AS pēc attiecīga pieprasījuma saņemšanas personas datus dzēš, ja tie vairs nav nepieciešami to mērķu realizēšanai, kādiem tie tiek vākti. Minētajā gadījumā personai ir tiesības vērsties Datu valsts inspekcijā.

6.3.2. Informācija par parādniekiem elektronisko izsoļu vietnēs

Pēc tiesībsarga iniciatīvas tika ierosināta pārbaudes lieta par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību, ievietojot elektronisko izsoļu vietnē sludinājumus par parādniekiem piederošo nekustamo īpašumu izsolēm, kuros tiek publicēti nekustamo īpašumu novērtējumi ar cilvēku personas kodiem. Pārbaudes lietas ietvaros konstatēts, ka šāda zvērinātu tiesu izpildītāju rīcība ir prettiesiska, tāpēc vērsta tieslietu ministra, kā arī citu atbildīgo institūciju uzmanību uz nepieciešamību šādu prettiesisku praksi pārtraukt. Atbildīgās institūcijas pēc tiesībsarga norādījumu saņemšanas veica atbilstošus pasākumus, kā rezultātā šobrīd prettiesiskā prakse konstatējama tikai vienā elektronisko izsoļu vietnē.

6.3.3. Par drošu elektronisko parakstu un personas koda izmantošanu

Tiesībsarga birojā vērsās iestāde, kas pauda neapmierinātību saistībā ar iespēju redzēt personas kodu gadījumos, kad iestādes darbinieki ir parakstījuši dokumentu ar elektronisko parakstu. Iestāde vērsa uzmanību, ka situācijā, kādā persona saņem elektroniski parakstītu vēstuli un ir iespējams brīvi piekļūt dokumenta parakstītāja personas kodam, izmantojot interneta vietni eparaksts.lv, notiek nesamērīga iejaukšanās dokumenta parakstītāja privātās dzīves neaizskaramībā.

Satversmes 96.pantā ir nostiprinātas ikviena tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību, kas sevī iekļauj arī tiesības uz jebkādu savu datu aizsardzību, arī tādu datu, kas raksturo personas komunikāciju ar citām personām⁸¹. Tiesības uz datu aizsardzību var ierobežot, ja tam ir likuma pamats, leģitīms mērķis, un tas ir samērīgs. Saskaņā ar Elektronisko dokumentu likuma 16.panta pirmās daļas 4.punktu kvalificētajā sertifikātā iekļauj informāciju par parakstītāja personas kodu. Minētais nozīmē, ka par personu, kas, pildot savus profesionālos pienākumus un parakstot iestādes vārdā dokumentus, ir pieejama viņas privātās dzīves sastāvdaļa – personas kods. Tiesībsarga ieskatā, prasībai par elektroniskā dokumenta parakstītāja personas koda pieejamību, ja persona veic savus profesionālos pienākumus, nav leģitīma mērķa, kā arī tā nav samērīga.

⁸¹ Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā redakcijā. Satversmes komentāri. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011., 248.lpp. (66.punkts).

Par identificēto problemātiku tiesībsargs izprasīja informāciju no Datu valsts inspekcijas, Tieslietu ministrijas, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un VAS "Latvijas Valsts radio un televīzijas centrs" par personas koda uzrādīšanu, parakstoties ar e-parakstu, kā arī ierosināja pārbaudes lietu.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs diskutēs ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas, Datu valsts inspekcijas, VAS "Latvijas Valsts radio un televīzijas centrs" un iestādi, kas iesniedza iesniegumu par personas koda uzrādīšanu, parakstoties ar e-parakstu, nepieciešamību, kā arī par iespēju aizstāt personas koda uzrādīšanu ar kādu citu personas datiem labvēlīgāku pieeju.

6.3.4. Personas datu publicēšana presē un masu medijos par kriminālprocesa gaitu

Aizvien biežāk ir vērojama tendence, ka Tiesībsarga birojā vēršas personas, kas vēlas, lai tiesībsargs risinātu jautājumu saistībā ar personas tiesībām uz datu aizsardzību. Iesniegumos ir vērsta uzmanība uz personas vārda un uzvārda identificēšanu (personas datu apstrādi) presē un masu medijos bez personas piekrišanas. Jānorāda, ka konkrētajā situācijā ir nepieciešams atrast samērīgu balansu starp personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību, no vienas puses, un tiesībām uz mediju izteiksmes brīvību un sabiedrības interesi, no otras puses.

Lielākajā daļā iesniegumu tiesībsargs norādīja, ka šāda veida darbības regulē Fizisko personu datu aizsardzības likums, tādēļ nereti personām tiek skaidrotas tieši šī likuma normas, kā arī personas tiek aicinātas primāri vērsties Datu valsts inspekcijā, ja personas datu apstrāde ir bijusi prettiesiska.

6.3.5. Personas goda un cieņas aizskārums

Tiesībsarga birojā ir vērsušās vairākas personas saistībā ar iespējamu goda un cieņas aizskārumsu masu medijos un presē, lūdzot tiesībsargu izskaidrot tiesību aizsardzības mehānismu minēto jautājumu risināšanā.

Jāvērš uzmanība, ka cilvēktiesības kā tiesību nozare regulē tiesiskās attiecības starp valsti, no vienas puses, un privātpersonu, no otras puses. Tādējādi tiesībsargs var iesaistīties tikai to jautājumu risināšanā, kuros valsts pārvaldes iestādes aizskar personas tiesības, pieņemot lēmumu, vai likumdevēja iestāde (Saeima), pieņemot normatīvo aktu. Tiesībsargs neizskata strīdus starp privātpersonām, atskaitot gadījumus, kad persona ir saskārusies ar diskrimināciju vai atšķirīgu attieksmi.

Identificējot strīdu starp divām personām par privāttiesisku strīdu – iespējamo goda un cieņas aizskārumu, tiesībsargs vērsa personas uzmanību uz iespēju risināt strīdu civiltiesiskā kārtībā, proti, atbildība par personas goda un cieņas aizskārumu ir paredzēta Civillikuma 2352.¹ pantā, kas dod iespēju tiesas ceļā prasīt atsaukt ziņas, kas aizskar personas godu un cieņu, kā arī iespēju no vainīgās personas pieprasīt kaitējuma atlīdzību.

6.4. Pētījums “Pacientu fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs”

Tiesībsargs 2016.gada aprīlī izstrādāja pētījumu par pacientu fiksāciju somatiskajās ārstniecības iestādēs. Pētījumā ir aktualizēta problemātika saistībā ar pacientu fiksācijas ētiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, norādot, ka Latvijā nav tiesiskā regulējuma vai vadlīniju, kurās būtu paredzēta pacientu fiksācijas nepieciešamība, kārtība, ilgums, medicīniskā dokumentācija un citi nozīmīgi jautājumi.

Pētījuma izstrādes laikā tiesībsargs izpētīja Latvijas Republikas tiesisko regulējumu pacientu tiesību un ārstniecības jautājumos, starptautiskos dokumentus – Konvenciju par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā – Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu, kā arī ECT praksi, ES tiesisko regulējumu un Apvienotās Karalistes, un Vācijas vadlīnijas pacientu fiksācijā.

Pētījuma “Pacientu fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs”⁸² nozīmīgākie secinājumi:

1. Latvijas Republikā nav tiesiskā regulējuma un/vai vienotu medicīnisko vadlīniju par kārtību, kādā veicama personas fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs. Līdzīgi kā ar Ministru kabineta noteikumu projekta izstrādi - "Kārtība, kādā veicama pacientu ierobežošana, izmantojot ierobežojošus līdzekļus, un priekšmetu saraksts, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē un saņemt ar sūtijumiem (pienesumiem)", nepieciešams izstrādāt arī Ministru kabineta noteikumus vai vienotas vadlīnijas pacientu ierobežošanai somatiskajās ārstniecības iestādēs.

2. Slimnīcām izstrādājot vadlīnijas vai Ministru kabinetam pieņemot Ministru kabineta noteikumus par kārtību, kādā veicama personu fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs, izstrādes projektā ir jāiekļauj:

- 1) alternatīvas iespējas pacienta fiksācijas gadījumos;
- 2) maksimāli pieļaujamais laiks, cik ilgi persona var atrasties fiksētā stāvoklī;

⁸² Pētījums ir pieejams tiesībsarga mājaslapā:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/Pacientu%20fiksacija_somatiskajas_arstniecibas_iestades_Ilze_Ambrasa_2016.pdf

- 3) laika intervāls, kādā medicīnas personālam ir jāierodas pārlicināties par fiksētā pacienta veselības stāvokli;
- 4) laika posms, pēc kura pacientam ir jāļauj atpūsties no fiksētā stāvokļa, izvērtējot, vai nepieciešams turpināt fiksāciju;
- 5) personas fiksācijas ierīces;
- 6) medicīnas personāla darbinieku skaits, kas uzrauga pacienta veselības stāvokli fiksēšanas laikā, ja nepieciešama medicīnas personāla klātbūtne;
- 7) informētas piekrišanas aspekti;
- 8) atsevišķi nosacījumi bērnu un vecu cilvēku fiksācijas nepieciešamībai un piemērošanai;
- 9) pacienta vai viņa tuvinieku tiesības pieprasīt pacienta fiksāciju u.c.

3. Personas fiksācija (ierobežošana) ir iespējama situācijās, kad tās uzvedība ir neadekvāta un pastāv reāli draudi, ka tā var savainot sevi vai citus. Ja fiksācija pacientam ir nepieciešama medicīnisko manipulāciju veikšanai (fiksācija operācijas laikā vai neatliekamās palīdzības automašīnās u.c.), ir jāsaņem pacienta informēta piekrišana. Nepamatota un nesamērīga personas fiksācija pārkāpj cilvēktiesības. Savukārt ārstniecības iestādes iebildumi saistībā ar finansējuma un darbaspēka trūkumu nav atzīstami par samērīgiem ar pacienta brīvības ierobežošanas, necilvēciskas apiešanās aizlieguma pārkāpumu un privātās dzīves ierobežojumiem. Valstij ir jānodrošina lielāks finansējums veselības nozarei, lai ārstniecības iestādēs nodrošinātu pietiekamu medicīnas personālu. Otra alternatīva - slimnīcām organizēt savu darbu efektīvāk, lai situācijās, kādās tiek veikta pacienta fiksācija, medicīnas personāls spētu uzmanīt pacienta veselības stāvokli fiksācijas laikā.

4. Pirms pieņemt lēmumu par personas fiksāciju somatiskajā ārstniecības iestādē, ārstniecības un medicīnas personālam ir jāizvērtē iespējas izmantot alternatīvas metodes, ar kādām iespējams nomierināt pacientu. Alternatīvās iespējas paredz pacientam draudzīgas un mierīgas vides radīšanu ārstniecības iestādē; ģimenes locekļu pieaicināšanu, lai uzraudzītu pacientu; medicīnas personāla un pacienta komunikācijas dialoga veidošanu. Ja pacients turpina neadekvāti uzvesties, medicīnas personālam jāveic medicīnas līdzekļu ievadīšana, kas uzskatāma par samērīgāku personas ierobežošanas līdzekli nekā mehāniska vai fiziska ierobežošana. Tiklīdz vairs nepastāv apstākļi, kādēļ persona tika fiksēta, tā nekavējoties ir jāatbrīvo.

5. Fiksācijas aspektā liela nozīme ir personas informētībai un informētas piekrišanas sniegšanai. Medicīnas personālam ir jāpaskaidro, kādēļ personas fiksācija tiek veikta, saņemot apstiprinājumu no pacienta. Ja viņš nav spējīgs tādu sniegt, piekrišana jāsaņem no radniekiem. Tādēļ jārisina problemātiska situācijās, ja pacientam nav tuvinieku vai

tie nav sasniedzami. Medicīnas personālam un ārstniecības personām ir jārīkojas pacienta labākajās interesēs un nepieciešamības gadījumā jāizvērtē pacienta fiksācijas nepieciešamība, apspriežot jautājumu ārstu komisijā.

6. Ja nepastāv ārkārtas apstākļi, nav ieteicams personas fiksāciju veikt trešās personas klātbūtnē, aizsargājot personas tiesības uz privāto dzīvi. Ārstniecības iestādēm ir jānodrošina pacienta ģimenes locekļiem iespēja uzraudzīt un rūpēties par personu, tādējādi panākot pacienta uzvedības normalizēšanos.

7. Ārstniecības personālam, pieņemot lēmumu par personas fiksāciju, katrs gadījums ir jāizvērtē individuāli, ņemot vērā pacienta veselības stāvokli, uzvedību un nepieciešamību piemērot ierobežojošos līdzekļus. Nav nozīmes apstāklim, ka persona iepriekšējās situācijās ir bijusi agresīva, jo tas nenozīmē, ka personai arī turpmākajās situācijās ir jāpiemēro fiksācija.

8. Personas fiksācija nedrīkst tikt piemērota kā sods par tās rīcību. Personas fiksācija ir galējā nepieciešamība, kas jāpiemēro gadījumos, kādos persona var kaitēt sev vai citiem, vai nepieciešama medicīnisko manipulāciju veikšanai.

9. Ārstniecības iestādēm un valstij ir jārīko izglītojošie pasākumi par medicīnas nozares attīstību un pacienta drošības interešu ievērošanu ārstniecības procesā. Nepieciešama arī sabiedrības informēšana jautājumos par personas fiksācijas pieļaujamību somatiskajās ārstniecības iestādēs.

10. ECT un Eiropas Savienības tiesu praksē pastāv ļoti neliels skaits lietu saistībā ar personu fiksāciju somatiskajās ārstniecības iestādēs. Starptautiskajā tiesu praksē ir ļoti daudz lietu par personu ar psihiskiem traucējumiem fiksēšanu vai personu, kas atrodas brīvības atņemšanas iestādēs, fiksāciju slimnīcās saistībā ar drošības apsvērumiem. Lai novērstu pašreizējos un potenciālos cilvēktiesību pārkāpumus, kā arī lietu ierosināšanu pret Latvijas Republiku ECT, ir nepieciešams tiesiskais regulējums pētījumā aprakstītajā nozarē.

Veselības ministrijā 2016.gada aprīlī tika rīkota diskusija par pacientu fiksēšanu somatiskajās ārstniecības iestādēs. Uz diskusiju bija aicināti Veselības inspekcijas, Pacientu ombuda, Latvijas slimnīcu biedrības, Latvijas Ārstu biedrības, Latvijas Māsu asociācijas un Tiesībsarga biroja pārstāvji. Diskusijas laikā aktualizēta problemātika saistībā ar tiesiskā regulējuma un medicīnisko vadlīniju trūkumu, tomēr atbildīgā ministrija attiecīgu regulējumu nav izstrādājusi.

7. Vārda un izteiksmes brīvība

7.1. Likumdošanas iniciatīva

7.1.1. Grozījumi Krimināllikumā

Pārskata periodā Tiesībsarga biroja speciālisti iesaistījās diskusijās par grozījumiem Krimināllikumā saistībā ar darbībām, kas vērstas pret Latvijas Republikas valstisko neatkarību, suverenitāti vai uz teritoriālās vienotības graušānu, valsts varas gāšanu vai valsts iekārtas grozīšanu. Gatavots viedoklis Saeimas Juridiskajai komisijai par grozījumiem Krimināllikumā (tā dēvēto žurnālistu pantu), kas paredzēja noteikt kriminālatbildību par nelikumīgu valsts noslēpuma iegūšanu. Proti, bija paredzēts Krimināllikuma X nodaļu papildināt ar jaunu 95.¹pantu⁸³, kas noteiktu kriminālatbildību par nelikumīgu valsts noslēpuma iegūšanu. Žurnālisti medijos pauda pārdomas, ka šādi Krimināllikuma grozījumi aizskars preses brīvību, jo žurnālistam var draudēt kriminālatbildība, ja viņa rīcībā būs nonākusi informācija, par kuras glabāšanu viņš nav atbildīgs, tomēr šīs informācijas izpaušana īpašos gadījumos var būt ārkārtīgi nozīmīga sabiedrības interesēm.

Izvērtējot minēto, tiesībsargs Saeimas Juridiskajai komisijai sniedza šādu informāciju. Vēstījums par kriminālatbildības paredzēšanu gadījumos, kad žurnālists būs paudis sabiedrībai kādu noslepenotu, tomēr īpaši nozīmīgu ziņu, kuru būtu tiesīgs uzzināt ikviens sabiedrības pārstāvis, var radīt ne vienu vien pārpratumu par šo Krimināllikuma grozījumu mērķi un būtību.

“Valsts noslēpums ir informācija, kuras aizsardzība valstij jānodrošina visaugstākajā līmenī (...). Valsts noslēpuma nonākšana tādas personas rīcībā, kura nav tiesīga piekļūt šim noslēpumam (valsts tai šo noslēpumu nav uzticējusi), var nodarīt kaitējumu valsts drošībai, ekonomiskajām vai politiskajām interesēm.”⁸⁴

Saskaņā ar likuma “Par valsts noslēpumu” 2.panta pirmo daļu *“valsts noslēpums ir tāda militāra, politiska, ekonomiska, zinātniska, tehniska vai cita rakstura informācija, kura iekļauta Ministru kabineta apstiprinātā sarakstā un kuras nozaudēšana vai nelikumīga izpaušana var nodarīt kaitējumu valsts drošībai, ekonomiskajām vai politiskajām interesēm.”*

⁸³ **“95.¹pants. Valsts noslēpuma nelikumīga iegūšana**

(1) Par valsts noslēpuma tiešu nelikumīgu iegūšanu, ja šim nodarījumam nav spiegošanas pazīmju, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

(2) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja tas saistīts ar valsts noslēpuma nolaupīšanu vai ja to izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.”

⁸⁴ Grozījumi Krimināllikumā Nr.111.9/3-24-12/16, 2016.gada 2.martā. Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/30EDC058E283C869C2257F6A003B9620?OpenDocument>
21.lpp.

Valsts noslēpuma objekts var būt ne tikai dokuments, bet arī materiāls objekts, priekšmets, viela vai elektromagnētiskais lauks, kas ietver, uzglabā, uzkrāj vai atspoguļo informāciju, kura likumā noteiktajā kārtībā atzīta par valsts noslēpumu.

Valsts noslēpumi atkarībā no slepenības pakāpēm tiek iedalīti sevišķi slepenos, slepenos un konfidenciālos.

Kā zināms, šobrīd kriminālatbildība ir paredzēta tikai par valsts noslēpuma nelikumīgu izpaušanu, bet ne par nelikumīgu iegūšanu. Informācijas, kas ir īpaši svarīga valsts un sabiedrības drošības interesēm, klasificēšana ir ierasta prakse kā ES, NATO, tā arī Eiropas Padomes dalībvalstīs. Nav šaubu, ka šādas informācijas nopludināšana var radīt milzīgu kaitējumu valsts drošībai, valsts iekšpolitiskajām un ārpolitiskajām interesēm. „*Pastāv vienotība starp Eiropas Padomes dalībvalstīm par nepieciešamību pēc kriminālām sankcijām, lai novērstu atsevišķu konfidenciālas informācijas atklāšanu.*”⁸⁵

Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas rezolūcijas Nr.1551 (2007) ziņotājs Kristos Porgorides, veicot aptverošu analīzi par Eiropas Padomes dalībvalstu likumdošanu attiecībā uz valsts noslēpumiem, norādījis, ka dažāda veida klasificētas informācijas atklāšana ir sodāma visās valstīs.⁸⁶

Preses brīvībai un tiesībām uz vārda brīvību demokrātiskā sabiedrībā tiek piešķirtas ļoti plašas robežas, ietverot arī tādas idejas, kas nav sabiedrības vairākumam pieņemamas.⁸⁷ ECT norāda, ka ECPAK 10.pants „*aizsargā ne tikai „informāciju” un „idejas”, kas tiek labvēlīgi uztvertas un netiek uzskatītas par aizvainojošām, jo ir sabiedrībai vienaldzīgas, bet arī tās, kas aizvaino, šokē vai satrauc sabiedrību vai jebkuru tās daļu. Šādas prasības uzliek plurālisms, tolerance un atvērtība pret uzskatiem, bez kuriem nav iedomāja demokrātiska sabiedrība.*”⁸⁸ Turklāt vārda brīvība tiek īpaši aizsargāta gadījumos, kad tā ir izmantota publiskās vai politiskās debates kontekstā.

ECT vairākkārt ir norādījusi uz preses īpašo “sargsuņa” lomu demokrātiskā sabiedrībā, nodrošinot sabiedrību ar informāciju par sabiedrībai nozīmīgiem un aktuāliem jautājumiem.⁸⁹ Žurnālistiem jābūt brīvai pieejai dažādiem informācijas avotiem, un viņiem jābūt tiesībām izmeklēt faktus, kas ir visas sabiedrības interesēs. Slepenībai sabiedrības un privātās lietās vajadzētu pastāvēt tikai izņēmuma gadījumos, un tai jābūt balstītai uz pietiekama pamata.⁹⁰

⁸⁵ ECT 2007.gada 10.decembra spriedums lietā *Stoll pret Šveici*, Nr. 69698/01, 155.punkts.

⁸⁶ EPPA rezolūcijas Nr.1551 (2007) ziņotājs K.Porgorides. Pieejams:

<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17535&lang=en>

⁸⁷ ECT 2012.gada 24.jūlija spriedums lietā *Fáber pret Ungāriju*, Nr.40721/08, 34.punkts.

⁸⁸ ECT 2010.gada 22.aprīļa spriedums lietā *Fatullayev pret Azerbaidžānu*, Nr.40984/07, 86.punkts.

⁸⁹ ECT 1994.gada 23.septembra spriedums lietā *Jersild v. Dāniju*, Nr.15890/89, 31.punkts.

⁹⁰ ECT 2007.gada 10.decembra spriedums lietā *Stoll pret Šveici*, Nr.69698/01, 24.punkts.

Neraugoties uz vārda un preses brīvības īpašo lomu demokrātiskā sabiedrībā, tā nav absolūta un var tikt ierobežota. Šiem ierobežojumiem ir pakļauti arī žurnālisti. Saskaņā ar Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19.panta trešo daļu vārda brīvību var ierobežot, lai pasargātu citu cilvēku tiesības vai reputāciju, valsts drošību un sabiedrisko kārtību, kā arī sabiedrības veselību un tikumību. Arī ECPAK 10.pants kā leģitīmos mērķus vārda brīvības ierobežošanai norāda “*valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai nodrošinātu tiesas varu un objektivitāti.*”

ECT norāda, ka visas personas, ieskaitot žurnālistus, kas īsteno savas tiesības uz vārda un izteiksmes brīvību, uzņemas pienākumus un atbildību, kuras apjoms atkarīgs no situācijas.⁹¹

Satversmes 100.pants garantē ikvienam tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Vienlaikus Satversmes 116.pants paredz, ka vārda brīvību var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Satversmes tiesas judikatūrā ir noteikts, ka valsts var noteikt vārda brīvības un citu brīvību ierobežojumus gadījumos, kad personas tiesības uz vārda brīvību rada nepārprotamus un tiešus draudus sabiedrībai.⁹²

Likumprojekta pants tiek iekļauts nodaļā “Noziegumi pret valsti.” Aizskartās intereses ir visas sabiedrības un valsts intereses. Valsts noslēpumam ir jābūt īpaši aizsargātam, tādējādi ir saprotama nepieciešamība krimināli sodīt darbības par tiešu (no avota) valsts noslēpuma iegūšanu. Ar nelikumīgu iegūšanu jāsaprot jebkāda apzināta darbība valsts noslēpuma iegūšanai, zinot, ka iegūstamā informācija ir valsts noslēpums, kuram persona nedrīkst piekļūt, ja: 1) personai nav atbilstošas kategorijas speciālās atļaujas pieejai valsts noslēpumam vai nav Latvijas Republikas nacionālās drošības iestādes vienreizējas rakstveida atļaujas pieejai klasificētai informācijai; 2) valsts noslēpums personai nav uzticēts sakarā ar dienestu vai darbu; vai 3) persona nav tiesīga iepazīties vai iegūt konkrēto valsts noslēpumu saturošo informāciju sakarā ar dienestu vai darbu⁹³.

Vērts atzīmēt likumprojekta anotācijā iekļauto, ka pie kriminālatbildības nebūs saucamas personas, kurām valsts noslēpums kļuvis zināms vai citādi pieejams nejauši⁹⁴.

⁹¹ Turpat, 102.punkts.

⁹² Satversmes tiesas 2003.gada 5.jūnija spriedums lietā Nr.2003-02-0106.

⁹³ Grozījumi Krimināllikumā Nr.111.9/3-24-12/16, 2016.gada 2.martā. Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/30EDC058E283C869C2257F6A003B9620?OpenDocument>

⁹⁴ Turpat.

Būtiski uzsvērt, ka likuma “Par valsts noslēpumu” 5.pants liedz piešķirt valsts noslēpuma statusu un ierobežot pieejamību informācijai par stihiskām nelaimēm, dabas vai citām katastrofām, par vides, veselības aizsardzības, izglītības un kultūras stāvokli, par demogrāfisko situāciju. Tāpat arī ziņas par cilvēktiesību pārkāpumiem, par noziedzības līmeni, korupcijas gadījumiem, kā arī amatpersonu nelikumīgu rīcību nedrīkst būt valsts noslēpums. Valsts noslēpuma statusu aizliegts piešķirt arī informācijai par ekonomisko stāvokli valstī, budžeta izpildi, iedzīvotāju dzīves līmeni, par valsts un pašvaldību institūciju amatpersonām un darbiniekiem noteiktajām algas likmēm, privilēģijām, atvieglojumiem un garantijām, kā arī par valsts vadītāju veselības stāvokli.

Uzskaitītā informācija norāda uz balansa nepieciešamību starp legītimām valsts noslēpuma aizsardzības interesēm un pienākumu sniegt ziņas sabiedrībai, piemēram, par slēptiem *kliedzošiem* cilvēktiesību pārkāpumiem, ekonomisko stāvokli valstī, kā arī par daudzām citām īpaši nozīmīgām problēmām. Tomēr informācijas atklāšana pati par sevi nedrīkst būt pašmērķis, tās atklāšana jāveic labā ticībā saskaņā ar žurnālista ētikas principiem.

Lietā *Stoll pret Šveici* žurnālists saskaņā ar Šveices Kriminālkodeksa 293.pantu tika notiesāts ar naudas sodu par konfidenciālas informācijas atklāšanu. Šī informācija saturēja fragmentus no Šveices vēstnieka ASV nosūtītās vēstules jeb „stratēģijas dokumenta” darba grupas vadītājam, kurā viņš izteicās par ebreju organizācijām Šveicē. Runa bija par kompensāciju izmaksu ebrejiem par viņu zaudējumiem Otrā Pasaules kara laikā. Vēstnieka izteicieni attiecībā uz ebreju organizācijām nebija glaimojoši. Šīs vēstules publicēšana laikrakstos izraisīja skandālu.

Lai noskaidrotu, vai līdzeklis (uzliktais sods) bija nepieciešams konkrētajā gadījumā, ECT vērtēja dažādus lietas aspektus: aizskartās intereses, lietas izskatīšana un izvērtējums nacionālajās tiesās, iesniedzēja uzvedība un uzliktā soda samērīgums. ECT secināja, ka temats viennozīmīgi varēja radīt interesi sabiedrībā, tomēr triviālais veids, kādā žurnālists to izdarīja, drīzāk radīja iespaidu par vēlmi parādīt “nelabvēlīgā gaismā” šo vēstnieku. Raksts atstāja paralizējošu efektu uz Šveices ārpolitiku un konkrētā diplomāta karjeru. Žurnālists neļāva lasītājiem izdarīt pašiem savus secinājumus, bet gan fokusējās tikai uz vēstnieka personību. Tendenciozā valoda radīja iespaidu par vēstnieka antisemītiskajiem izteikumiem. ECT pievienojās Šveices valdības viedoklim, ka raksta mērķis bija nevis lasītāju informēšana, bet gan skandāla radīšana. Noslēgumā ECT secināja, ka nav pārkāpts ECPAK 10.pants.

Vienlaikus ECT spriedumā *Stoll pret Šveici* minēja, ka žurnālista notiesāšana par konfidenciālas informācijas atklāšanu var atturēt medijus no sabiedrībai svarīgu ziņu

publicēšanas. Tādējādi prese vairs nevarētu spēlēt savu “sargsuņa” lomu.⁹⁵ Tas arī uzsvērts EPPA rezolūcijā 1551 (2007), akcentējot, ka dokumentu publikācijai ir jābūt pamatprincipam, savukārt dokumentu klasifikācijai – izņēmumam.

Tā kā žurnālisti saskaņā ar ECPAK 10.pantu ziņo par sabiedrībai aktuāliem jautājumiem, svarīgi, ka viņi darbojas labā ticībā, sniedz uzticamu un precīzu informāciju atbilstoši žurnālistu ētikas principiem. Tas ir īpaši būtiski, jo žurnālisti ne tikai sniedz informāciju, bet arī norāda uz veidu, kā to uztvert. Jāpatur arī prātā, ka saskaņā ar ECPAK 10.panta otro daļu ierobežojumi attiecībā uz presi un sabiedrību interesējošiem jautājumiem ir jātulko šauri.⁹⁶

No iepriekšminētā secināms, ka gadījumos, kad valsts noslēpuma statusā būs iekļuvusi informācija par nopietniem cilvēktiesību pārkāpumiem, ekonomisko situāciju, iedzīvotāju dzīves līmeni (un citu informāciju, kas uzskaitīta likuma “Par valsts noslēpumu” 5.pantā) un šīs ziņas būs nonākušas mediju rīcībā, medijiem būs pat pienākums tās sniegt sabiedrībai, ievērojot ECT paustās atziņas. Jāmin arī, ka jau šobrīd Krimināllikuma 200.pants paredz atbildību par komercnoslēpuma iegūšanu un izpaušanu. Tādējādi nebūtu pieļaujama situācija, ka par valsts noslēpuma tiešu iegūšanu, kam jābūt visaugstākajā aizsardzības pakāpē, atbildība nav paredzēta.

7.1.2. Grozījumi Biedrību un nodibinājumu likumā

2016.gadā tika turpinātas jau 2015.gadā aizsāktās diskusijas par grozījumiem “Biedrību un nodibinājumu likumā.” Proti, Saeima 2016.gada 15.septembrī pieņēma likumprojektu “Grozījumi Biedrību un nodibinājumu likumā” (Nr.563/Lp12) pirmajā lasījumā. Grozījumi paredz divus jauninājumus, proti papildu administratīvā sloga uzlikšanu biedrībai un nodibinājumam, kā arī biedrības darbības apturēšanu uz laiku līdz diviem mēnešiem. Likuma grozījumi saistīti ar biedrībām, kuru darbība ir vērsta pret Latvijas suverenitāti un drošību, tie ir paredzēti, lai ierobežotu un apturētu šādu biedrību darbību, kā arī nodrošinātu šo biedrību finansēšanas līdzekļu caurskatāmību.

Tiesībsargs Saeimai sniedza savus priekšlikumus, lai nodrošinātu likumprojekta atbilstību cilvēktiesību prasībām.

⁹⁵ ECT 2007.gada 10.decembra spriedums lietā *Stoll pret Šveici*, Nr.69698/01, 24. un 110.punkts.

⁹⁶ Turpat, 24., 103., 104., 106.punkts.

7.2. Viedokļi institūcijām

7.2.1. Stambulas konvencija

2015.gadā novembrī Labklājības ministrija lūdza tiesībsargu iesniegt konceptuālu ziņojumu par Latvijas situācijas atbilstību Eiropas Padomes Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija) prasībām. Tiesībsargs norādīja, ka Satversme, dažādas ANO un Eiropas Padomes konvencijas un direktīvas, kā arī citi valstij saistoši starptautiskie normatīvie akti jau pašlaik reglamentē vairumu no Stambulas konvencijā definētajām tiesībām un pienākumiem. Tomēr bieži vien jākonstatē personas pamattiesību pārkāpums, jo valsts nespēj savlaicīgi izpildīt jau uzņemtas saistības. Vienlaikus tiesībsargs vērsa Labklājības ministrijas uzmanību, ka, ieviešot Stambulas konvenciju, būs nepieciešami grozījumi vairākos normatīvajos aktos.

2016.gada 18.maijā Latvija parakstīja Eiropas Padomes konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu jeb tā dēvēto Stambulas konvenciju. 2016.gada 22.jūnijā Labklājības ministrija lūdza tiesībsargu izvērtēt ieviešanas pasākumu atbilstību Stambulas konvencijas prasībām.

Izvērtējot minētos ieviešanas pasākumus, tiesībsargs vērsa uzmanību uz nepieciešamību pilnveidot tiesībsargājošo iestāžu darbinieku izpratni un spēju identificēt vardarbības upurus, kā arī norādīja uz Preventīvo piespiedu līdzekļu likumprojekta nozīmi Stambulas konvencijas ieviešanas procesā un nepieciešamību veikt tā izvērtēšanu konvencijas kontekstā.

7.2.2. Vadlīnijas naida noziegumu identificēšanai un izmeklēšanai

2016.gada oktobrī Valsts policijas koledža lūdza tiesībsargu izvērtēt Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālizlūkošanas vadības pārvaldes sadarbībā ar Valsts policijas koledžu un Drošības policiju izstrādāto “Vadlīniju naida noziegumu identificēšanai un izmeklēšanai” projektu atbilstoši tiesībsarga kompetencei un sniegt priekšlikumus un/vai papildinājumus satura pilnveidošanai.

Tiesībsargs norādīja, ka atzinīgi vērtējama Valsts policijas koledžas iniciatīva, aktualizējot naida runas un naida noziegumu atpazīšanas, identificēšanas un izmeklēšanas aspektus, kā arī interese un vēlme uzlabot policijas efektivitāti, izstrādājot šādas vadlīnijas. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka vadlīnijās ir jāatspoguļo izvērsta naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un identificēšanas jautājumu analīze, praktiski ieteikumi policijas darba efektivitātes uzlabošanai izmeklēšanas laikā, kā arī izvērsta norādes minēto noziedzīgo

nodarījumu kvalifikācijas problemātikā, pievēršot uzmanību vienveidīgas prakses nostiprināšanai Krimināllikuma piemērošanā.

Krimināllikuma 78. un 150.pants aptver gan naida noziegumus, gan naidu kurinošu runu, tādēļ vadlīnijās abi jēdzieni jānodala, izceļot katra noziedzīgā nodarījuma īpašības un atšķirības, palīdzot arī risināt noziedzīgo nodarījumu kopības veidošanas aspektus.

Tiesībsarga ieskatā, vadlīnijās ir jāiezīmē konkrēti pasākumi, kas veicami policijas darbiniekiem, lai varētu efektīvi izmeklēt noziedzīgos nodarījumus, kādos ir konstatējama naida vai nesaticības izraisīšana, vai diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana.

7.3. Privātpersonu iesniegumu izskatīšana

7.3.1. Atbildība par publisku neslavas celšanu

Tiesībsarga birojā vērsās persona, kuras ieskatā kriminālprocess pret kādu žurnālisti par goda un cieņas aizskārumu tika uzsākts nepamatoti, jo laikrakstā tika publicēti raksti par prokurora kompetenci un advokāta darbību kriminālprocesā par kontrabandu. Iesniedzēja norādīja, ka goda un cieņas aizsardzība būtu pieļaujama vienīgi civiltiesiskiem līdzekļiem.

Izvērtējot minēto situāciju, tiesībsargs secināja, ka Krimināllikuma 157.pantā minēto darbību dekriminalizācija un atbildības noteikšana par pamattiesību aizskārumu ir cieši saistīta ar valsts sodu politiku. No cilvēktiesību viedokļa raugoties, valstij ir plaša rīcības brīvība sodu politikas jomā. Tomēr paredzamais vai piemērojamais sods nevar būt acīmredzami nesamērīgs vai sagādāt personai ciešanas. Ņemot vērā to, ka publikācija laikrakstā vai tīmeklī kļūst pieejama ievērojamam lasītāju lokam, tiesībsarga ieskatā, sods par publisku neslavas celšanu nav acīmredzami nesamērīgs.

Izvērtējot Informācijas centra un Tiesu informatīvās sistēmas datus, tiesībsargs secināja, ka būtu pārsteidzīgi uzskatīt, ka Krimināllikuma 157.panta otrā daļa tiek izmantota, lai nesamērīgi ierobežotu tiesības uz vārda brīvību. Vienlaikus, konstatējot viedokļu dažādību arī tiesībzinātnieku aprindās un vārda brīvības nozīmi sabiedrībā kopumā, par šo tēmu būtu nepieciešama plašāka diskusija.

7.3.2. Sputniknews.lv darbības apturēšana

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums (iesniedzējs nebija portāls *sputniknews.lv*, bet gan trešā persona), kurā norādīts, ka pēc Ārlietu ministrijas lūguma Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta tīkla risinājuma daļa apturējusi Krievijas Federācijā

reģistrēta masu informācijas līdzekļa “*Rossiya Segodnya*” ziņu portāla latviešu valodā “*sputniknews.lv*” darbību.

Iesniegumā minēts, ka Sputnik⁹⁷ reģistrēts caur Dānijas domēna reģistrators, kura atrašanās vieta ir ES, un tas atrodas ES jurisdikcijā. Iesniedzējs rakstīja, ka, bloķējot www.sputniknews.lv, ir pārkāpts Satversmes 89. un 100.pants un likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 28. un 30.pants, kā arī ANO Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 19., 28. un 30.pants un ECPAK 10., 13., 14.pants. Iesniedzējs lūdza izvērtēt domēna slēgšanas likumību un strīdu par to, vai domēna īpašnieks atzīstams par masu informācijas līdzekli, kuram ir tiesības darboties Latvijas teritorijā, ja tas ir reģistrēts citā Eiropas Padomes un ANO dalībvalstī. Iesniedzējs arī norādīja, ka ES sankcijas nevar ierobežot citu žurnālistu un masu informācijas līdzekļu, un domēnu darbu kā tādu, pret kuru sankciju vai tiesas lēmumu nav.

Apkopojot saņemto un pieprasot papildu informāciju (no Ārlietu ministrijas un Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta), tiesībsargs norādīja, ka tiesības uz vārda brīvību garantētas Satversmes 100.pantā un ECPAK 10.pantā. No Satversmes un ECT judikatūras izriet, ka vārda brīvība ietver tiesības gan uz informācijas saņemšanu, gan arī uz informācijas izplatīšanu. No iesnieguma var secināt, ka portāla *sputniknews.lv* apturēšanas gadījumā ir ierobežotas tiesības uz pieeju informācijai. Savā materiālā, ko Tiesībsarga birojam paudusi Ārlietu ministrija, tā norādījusi, ka konkrētā domēna tehniskā informācija pašlaik tiek publicēta, izmantojot citu domēnu ārpus Latvijas teritorijas. Proti, minētais interneta portāls bija pieejams sekojošā adresē: <http://sputniknews.lv>. Tādējādi iesniedzēja tiesības uz konkrētās informācijas saņemšanu netiek pārkāptas.

Attiecībā uz tiesībām publicēt informāciju Tiesībsarga birojs savas kompetences ietvaros darīja zināmu, ka portāls *sputniknews.lv* par savu iespējamo tiesību aizskārumu Tiesībsarga birojā nav vērsies. Tāpēc iesniegums no šī aspekta pēc būtības netika vērtēts. Vienlaikus tika sniegts īss ieskats par portālam pieejamo tiesību aizsardzības mehānismu.

Sniedzot informāciju par *sputniknews.lv* darbības apturēšanu, Ārlietu ministrija uzsvērusi, ka tā portāla darbības jautājumu analizējusi savas kompetences ietvaros tikai saistībā ar spēkā esošo sankciju piemērošanu. Saskaņā ar Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likumu Ārlietu ministrija ir koordinējošā iestāde sankciju noteikšanas un piemērošanas jautājumos. Ārlietu ministrija kā sankciju režīmu koordinējošā iestāde Latvijā ir vērsusi gan Latvijas kompetento tiesībsargājošo iestāžu, gan Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta uzmanību, ka ir pamats uzskatīt – tiek pārkāptas ES noteiktās sankcijas (iekļautas Eiropas Savienības Padomes regulā 269/2014 par

⁹⁷ Skat. <http://comobzor.ru.registers/media/el> un - fs-77-59867-sputnik

ierobežojošiem pasākumiem attiecībā uz darbībām, ar ko tiek grauta vai apdraudēta Ukrainas teritoriālā integritāte, suverenitāte un neatkarība. Turpmāk – Regula).⁹⁸

Izvērtējot Ārlietu ministrijas un tiesībsargājošo iestāžu sniegto informāciju, Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts ir lēmis domēna vārdu *sputniknews.lv* apturēt līdz iepriekšminētās Regulas atcelšanai. No institūta sniegtās informācijas secināms, ka *sputniknews.lv* pārstāvis ir ticis rakstveidā informēts par domēna darbības apturēšanu.

No cilvēktiesību aspekta norādāms, ka Satversmes 116.pants paredz vārda brīvības ierobežošanu likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Savukārt ECPAK 10.panta otrajā daļā paredzēti likumā noteikti un demokrātiskā sabiedrībā nepieciešami vārda brīvības ierobežojumi, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības un sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības un noziegumus, aizsargātu veselību un morāli, citu cilvēku reputāciju un tiesības, nepieļautu konfidencialas informācijas izpaušanu vai arī lai saglabātu tiesas autoritāti un objektivitāti.

Tiesībsarga birojs ir informēts, ka 2016.gada 15.martā notika Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama atklātā tiesas sēde, kurā izskatīja administratīvo lietu “*Rossiya Segodnya*” pieteikumā par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru “*Rossiya Segodnya*” pārstāvniecība tiktu ierakstīta Uzņēmumu reģistrā. Tiesībsarga ieskatā, tiesa būtu varējusi vērtēt arī Regulas interpretāciju, jo tiesvedības procesa laikā iespējams vērsties Eiropas Savienības tiesā ar prejudiciāliem jautājumiem. ES tiesību akti pieļauj dažādu interpretāciju, tādēļ galīgo atbildi par to atbilstību ES Pamattiesību hartai var sniegt Eiropas Savienības tiesa. Tā nodrošina ES primāro un sekundāro tiesību aktu pareizu interpretāciju un piemērošanu. Valstu tiesību sistēmu izpratne par interpretācijas nozīmi ir dažāda, taču Eiropas Savienības tiesa ņem vērā ES tiesību īpatnības. Tā nodrošina, lai ES tiesības dažādās ES dalībvalstīs netiktu atšķirīgi interpretētas un piemērotas.

Vienlaikus no tiesībsarga rīcībā esošās un no publiski pieejamās informācijas⁹⁹ izriet, ka “*Rossiya Segodnya*” pilnībā atteicās no sava prasījuma. 2016.gada 9.maijā pieņemts Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama lēmums par tiesvedības izbeigšanu konkrētajā administratīvajā lietā. Tā kā “*Rossiya Segodnya*” nav pilnībā izmantojusi pastāvošo tiesību aizsardzības mehānismu, nav iespējams spriest par tā efektivitāti. Tomēr šis mehānisms “*Rossiya Segodnya*” ir bijis pieejams.

⁹⁸ Kā iesniedzējs norādījis savā iesniegumā, pastāv saikne starp Krievijā reģistrēto masu informācijas līdzekli “*Rossiya Segodnya*” un ziņu portālu latviešu valodā “*sputniknews.lv*”. Savukārt “*Rossiya Segodnya*” vadītājs Dmitrijs Kiseļovs ir sankcionēts saskaņā ar ES Padomes regulu 269/2014 kā viena no centrālajām personām Krievijas Federācijas valdības propagandā, ar ko tiek atbalstīta Krievijas spēku nosūtīšana uz Ukrainu.

⁹⁹ Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/tiesa-izbeidz-tiesvedibu-lieta-par-rossija-segodna-parstavniecibas-neregistresanu-latvija.a182161/>

Iesniegumā tika uzdots jautājums, vai domēns atzīstams par masu informācijas līdzekli. Saskaņā ar likumu “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” prese un citi masu informācijas līdzekļi ir avīzes, žurnāli, biļeteni un citi periodiskie izdevumi (iznāk ne retāk kā reizi trīs mēnešos, vienreizējā tirāža pārsniedz 100 eksemplārus), kā arī elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, kinohronika, informācijas aģentūru paziņojumi, audiovizuāli ieraksti, kas paredzēti publiskai izplatīšanai. Interneta vietni var reģistrēt kā masu informācijas līdzekli. Vienlaikus tika norādīts, ka demokrātiskā valstī medijam ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem, tādiem kā redakcionālā neatkarība, informācijas daudzveidība, informācijas līdzsvarotība un objektivitāte.

7.4. Pētījumi

7.4.1. “Naida runas un naida noziegumu izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā”

Viens no tiesībsarga priekšlikumiem par cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā nepieciešamiem risinājumiem 2016.gadā bija sabiedrības informēšana un izpratnes veicināšana par iecietību un nediskrimināciju, konkrētāk, iecietība attiecībā uz citādo – rasi, ādas krāsu, reliģiju. Sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumu ietvaros iecietības un diskriminācijas novēršanas jomā tiesībsargs ir pievērsis uzmanību naida noziegumu un naida runas aktualitātei, izstrādājot pētījumu “Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā”.

Pētījuma mērķis bija aktualizēt un noskaidrot naida runas un naida nozieguma izmeklēšanas problēmaspektus Latvijā, kā arī tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti.

Pētījuma mērķa sasniegšanai tika izvirzīti vairāki uzdevumi:

1. Analizēt naida noziegumu, naida runas un diskriminācijas aizlieguma noziegumus, ņemot vērā Latvijas Republikas tiesisko regulējumu un praksi, kā arī starptautisko cilvēktiesību dokumentus un praksi.

2. Norādīt uz atšķirībām Krimināllikuma 78., 149¹. un 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu sastāvos. Izpētīt, vai tiesiskais regulējums praksē spēj efektīvi aizsargāt personu tiesības pārkāpuma gadījumos, kā arī analizēt noziedzīgo nodarījumu statistiku.

3. Iegūt informāciju no Drošības policijas un Valsts policijas reģionālo pārvalžu iecirkņiem par naida runas un naida noziegumu izpratni, kvalifikācijas problemātiku, kā arī par izaicinājumiem, izmeklējot naidu kurinošas runas gadījumus un naida noziegumus pirmstiesas kriminālprocesā.

4. Pievērst uzmanību naida noziegumu un naida runas gadījumu noziedzīgo nodarījumu kvalifikācijas problemātikai, cietušo personu aizsardzības pasākumiem, ekspertīzes un ekspertu kritērijiem, kā arī citiem nozīmīgiem aspektiem. Rosināt ieteikumus minēto darbību efektivitātes uzlabošanai.

5. Analizēt automatisko datu sistēmās (internetā) publicēto anonīmo komentāru saturu ziņu portālos *Tvnet.lv*, *Delfi.lv*, *Skaties.lv*, *Kasjauns.lv*, kā arī portālā *spoki.tvnet.lv* laika posmā no 2016.gada aprīļa līdz augustam.

6. Izglītot sabiedrību un tiesībsargājošās iestādes par noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas efektivitāti, problemātiku, iespējām sūdzēties tiesību aizskārums gadījumos un izteikt ieteikumus tiesību aizsardzības mehānisma uzlabošanā.

Pētījuma izstrādes laikā tiesībsargs secināja un vērta uzmanību uz vairākiem būtiskiem aspektiem:

1. Valsts pienākums ir nostiprināt stratēģiju, lai cīnītos pret naida motivētu noziedzīgo nodarījumu izplatību, kā arī naida motivētas runas ierobežošanu interneta portālos. Stratēģijas ietvaros ir nepieciešams veicināt aktīvāku krimināltiesību normu piemērošanu praksē, nostiprināt efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu un veikt preventīvus pasākumus, lai novērstu naida noziegumu un naida runas izplatību.

2. Policijas iecirkņu starpā nepastāv vienota izpratne un institūtu nošķiršanas sistēma naida runas un naida noziegumu kontekstā. Jānostiprina vienota metodika vai vadlīnijas šādu noziedzīgo nodarījumu atpazīšanā, identificēšanā un izmeklēšanā.

3. Nepieciešams izstrādāt vienotu naida noziegumu un naida runas uzskaites sistēmu, lai analizētu šāda veida noziedzīgo nodarījumu situāciju Latvijā. Vienotās uzskaites sistēmas izveide palīdzētu veikt preventīvas darbības šādu noziegumu ierobežošanā, apzināt problēmas apjomu, identificēt problēmjautājumus un apdraudētās grupas.

4. Tiesībsargājošām iestādēm ir jāpievērš lielāka uzmanība naida runas un naida noziegumu identificēšanas, kvalifikācijas un izmeklēšanas jautājumiem. Procesa virzītāja uzdevums ir nodrošināt, lai šāda veida noziedzīgie nodarījumi tiktu efektīvi izmeklēti saprātīgā termiņā, nodrošinot vainīgo personu saukšanu pie atbildības.

5. Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas stadijā ir nepieciešams pievērst īpašu nozīmību naida motīva izmeklēšanai personas darbībās. Lai gan naida motīva pierādīšana praksē var būt ļoti sarežģīta, nav pieļaujams, ka izmeklēšanas institūcijas, aizbildinoties ar prakses un pieredzes trūkumu, neefektīvi izmeklētu noziedzīgo nodarījumu.

6. Valstij ir jānodrošina vispusīgas apmācības izmeklētājiem, kurās vērta uzmanība praktisko zināšanu ieguvei, balstoties uz aktuālākajiem starptautisko tiesību avotiem un rekomendācijām.

7. Naida runas un naida noziegumu gadījumos īpaša uzmanība ir pievēršama cietušo personu aizsardzībai. Nav pieļaujama situācija, ka cietusī persona nevēlas ziņot par noziedzīgo nodarījumu, baidoties no tiesībsargājošo iestāžu subjektīvās attieksmes. Nepieciešams veicināt cietušo personu ziņošanu par šāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem, kā arī atvieglot ziņošanas iespējas. Informācijai par ziņošanas iespējām jābūt pieejamai personai saprotamā valodā un veidā.

8. Izmeklētājiem ir jāatpazīst naida noziegumu un naida runas pazīmes noziedzīgajos nodarījumos bez ekspertīzes atzinuma. Jāizstrādā ekspertu un ekspertīzes kritēriji situācijām, kurās nepieciešamas eksperta zināšanas noziedzīgo nodarījumu atklāšanā, veidojot vienotu tiesiskā regulējuma piemērošanu.

9. Tiesībsargājošām iestādēm ir pienākums ātri un efektīvi reaģēt situācijās, kad identificējama naida runa vai naida noziegums, lai sabiedrībā nostiprinātu pārliecību par šādu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanu un prettiesisko darbību sodīšanu. Jāveicina izmeklēšanas iestāžu monitoringa veikšanas iespējas interneta vietnēs, kā arī sadarbība ar medijiem.

10. Nepieciešamas informatīvas kampaņas sabiedrības iecietības veicināšanai, kā arī izglītojot par naida runas un naida noziegumu izpausmēm un sekām, ko šādi noziedzīgie nodarījumi var radīt.

7.4.2. Pētījums "Partiju izslēgšana no pirmsvēlēšanu TV debatēm to maznozīmīguma dēļ"

2016.gada maijā tiesībsarga redzeslokā ir aktualizēta tēma par mazo partiju izslēgšanu no politiskajām debatēm televīzijā to maznozīmīguma dēļ. Pētījuma izstrādes laikā secināts, ka sabiedrības interese par mazo partiju piedalīšanos debatēs fokusējas ap vienu jautājumu: vai, atļaujot mazajām partijām piedalīties debatēs, būtu jēgpilns efekts uz vēlēšanu iznākumu? Jāvērš uzmanība, ka vēlēšanu būtība nav limitēta tikai ar gala rezultātu – kurš uzvar, kurš zaudē. Vēlēšanas ir process no brīža, kad partija iesniedz savu sarakstu un uzsāk kampaņu, līdz brīdim, kad vēlētājs izdara atzīmi savā vēlēšanu biļetenā un iemet to vēlēšanu urnā. Limitējot vēlēšanu jēdziena izpratni līdz pašai balsu nodošanai, tiek ignorēts garš un grūts periods, kurā vairums vēlēšanu rezultātu tiek izšķirti pēc politisko partiju pārstāvju debatēm, kur politiķi var arī prezentēt savu programmu vēlētājiem.

Nemot vērā šo plašo vēlēšanu redzējumu, mazo partiju dalība noteikti ir bijusi vērtīga un, nešaubīgi, tāda arī būs nākotnē. Tādējādi ir jātiecas uz visu partiju iekļaušanu TV debatēs, un tikai objektīvos apstākļos būtu pieļaujamas atkāpes no šāda principa. Aptaujas par balsošanas iecerēm, it sevišķi ilgu laiku pirms vēlēšanām, var būt nestabils un neuzticams

avots, lai izdarītu secinājumus. To var ņemt vērā, taču tam jābūt tikai daļai no apjomīgākas analīzes. Samērīgs popularitātes reitinga kritērijs varētu būt robežās 1 – 2%, taču jāparedz iespēja ņemt vērā papildu kritērijus (partijas ideju pienesums demokrātiskai sabiedrībai, potenciāls u.c.). Šādi kritēriji nostiprināmi normatīvā tiesību aktā, piemēram, Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma II nodaļā, jo nav pieļaujams, ka kritēriji mainās no gada uz gadu un dalībnieki līdz pēdējam brīdim ir neziņā, kādiem kritērijiem tiem jāatbilst, lai paustu savu viedokli TV debatēs. Turklāt aptauja par vēlēšanu prioritātēm būtu jāveic pēc tam, kad partijai dota iespēja sevi bez maksas demonstrēt televīzijā, nevis pirms tam, jo tādējādi jaunās un finansiāli maznodrošinātās partijas tiek diskriminētas.

Debates ir jāorganizē, skatoties uz ilgtermiņa sabiedrības interesēm, nevis īstermiņa pārraides mērķiem vai kampaņu stratēģijām. Tiesvedības ceļā panākt partijas iekļaušanu TV debatēs ir teju neiespējami. Turklāt, jo objektīvāks atlases kritērijs, jo mazākas izredzes tiesvedībai. Lielu lomu spēlē mediju redakcionālā neatkarība, jo šobrīd tiem piešķirta liela rīcības brīvība debašu rīkošanā un kampaņu atspoguļošanā. Arī ECT atstāj dalībvalstīm lielu rīcības brīvību šādu jautājumu regulācijā, tādējādi šādu jautājumu izskatīšana ECT, visticamāk, beigsies ar pieteikuma nepieņemšanu.

Lai gan vērojama pozitīva tendence politisko TV debašu rīkošanā un pašreizējā situācija Latvijā raksturojama kā laba, jānorāda, ka ar nelabvēlīgām sekām šobrīd saskaras jaunās partijas ar nelieliem finanšu līdzekļiem, jo tās tiek ierautas nelabvēlīgā likumsakarību aplī, kur tieši sākotnējais nozīmīgums ir izšķirošs turpmākai partijas attīstībai.

7.5. Paneldiskusija “Sabiedrības iecietības veicināšana. Naida runas un naida noziegumu atpazīšana Latvijā”

2016.gada 13.decembrī tiesībsarga ikgadējās konferences ietvaros aizritēja diskusija “Sabiedrības iecietības veicināšana. Naida runas un naida noziegumu atpazīšana Latvijā”. Paneldiskusijas moderators bija Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētais profesors, Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras vadītājs, tiesībsarga padomnieks Artūrs Kučs. Paneldiskusijas dalībnieki bija Tiesībsarga biroja Pilsonisko un politisko tiesību nodaļas juriste Ilze Ambrasa, Saeimas deputāts, krimināltiesību eksperts Dr.iur. Andrejs Judins, Drošības policijas pārstāvis Sandris Buls, Valsts policijas Galvenās Kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālizlūkošanas vadības pārvaldes 2.nodaļas vecākā eksperte Jeļena Groma, Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurors Ando Skalbe, Valsts policijas koledžas Policijas tiesību katedras lektors Dr.iur. Ēriks Treļš, Latvijas Cilvēktiesību centra direktore Anhelita

Kamenska un Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes asociētā profesore, sociālantropoloģe Ph.D. Aivita Putniņa.

Paneldiskusijas ietvaros tiesībsargs prezentēja pētījumu “Naida runas un naida noziegumu izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā”, uzsverot minēto noziedzīgo nodarījumu atpazīšanas, identificēšanas, kvalificēšanas un izmeklēšanas problēmjautājumus. Pētījuma prezentācijas laikā paneldiskusijas dalībnieku un konferences apmeklētāju uzmanība tika pievērsta ECT praksei naida runas un naida noziegumu izmeklēšanas jautājumos, naida runas izplatībai un monitoringam internetā, atsevišķu policijas darbinieku attieksmei pret kādu no aizsargājamām grupām un nepieciešamajiem pasākumiem, lai novērstu šādu noziedzīgo nodarījumu izplatību un uzlabotu izmeklēšanas efektivitāti. Tiesībsargs aktualizēja arī jautājumus par Valsts policijas izmeklētāju apmācībām, kā arī cietušo personu tiesību aizsardzības mehānismu, identificējot naida runu vai naida noziegumus.

Paneldiskusijas dalībnieki atzinīgi vērtēja tiesībsarga izvirzīto konferences tematiku, atzīmējot, ka šāda veida noziedzīgie nodarījumi norāda uz sabiedrības tolerances līmeni un tos ir nepieciešams aplūkot plašākā mērogā. Diskusijas ietvaros tika aktualizēts jautājums par iespējamo administratīvās atbildības piemērošanu vai preventīvu pasākumu veikšanu atsevišķos gadījumos personām, kas veicina naidu kurinošas runas izplatību internetā. Kriminālatbildība par naidu kurinošas runas izplatību internetā ir jāparedz gadījumos, kad persona patiesi apzinās savu darbību veikšanu un vēlamā mērķa sasniegšanu.

Paneldiskusijas dalībnieki pievienojās tiesībsarga secinājumam, ka Krimināllikuma 78. un 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanai ir jābūt institucionāli piekritīgai vienai izmeklēšanas iestādei, vairumā gadījumu norādot uz nepieciešamību noteikt tikai Valsts policijas kompetenci šāda veida noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā (pašlaik Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšana ir piekritīga Drošības policijai, savukārt 150.pantā – Valsts policijai). Savukārt A.Judins norādīja, ka praksē biežāk ir nepieciešams *iedarbināt* Krimināllikuma 48.panta 14.punktu, kas paredz, ka par atbildību pastiprinošu var atzīt apstākli, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ. Krimināltiesību eksperts atzīmēja, ka tiesību normas saturs ir jāpilnveido, paplašinot personu īpašību loku, pret kādām ir iespējams vērsties.

Konferences dalībnieki norādīja, ka noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas problemātika ir saistīta ar tiesu prakses trūkumu lietās, kurās noziedzīgais nodarījums ir kvalificēts saskaņā ar Krimināllikuma 149.¹ vai 150.pantu. Valsts policijas pārstāve minēja, ka ir izstrādātas vadlīnijas naida noziegumu un naida runas izmeklēšanai, kas ir nosūtītas atbildīgajām institūcijām viedokļa un papildinājumu izteikšanai.

Paneldiskusijas ietvaros konferences dalībnieki pievienojās tiesībsarga secinājumam, ka nepieciešams atteikties no ekspertīžu veikšanas lietās, kurās identificētais teksts ir acīmredzami naidu kurinošs. Tas paātrinātu kriminālprocesa izmeklēšanu, kā arī nepieļautu vairākus atšķirīgus ekspertīzes slēdzienus lietā.

7.6. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2016-09-01

2016.gada septembrī Tiesībsarga birojs sniedza viedokli Satversmes tiesā izskatāmajā lietā Nr.2016-09-01 „Par Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma 32.panta pirmās daļas vārda “internetā” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100.pantam”.

Satversmes tiesā bija vērsušies vairāki Saeimas deputāti, lūdzot izvērtēt Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma 32.panta pirmās daļas vārda “internetā” atbilstību Satversmes 100.pantam. Pieteicēji prasībā norādīja, ka Priekšvēlēšanu aģitācijas likums kompleksi regulē priekšvēlēšanu aģitācijas kārtību. Likuma 32.panta pirmajā daļā ietvertais jēdziens “internets” ir definēts pārāk plaši. Pieteicēji norādīja, ka likumdevējs ir pieļāvis nesamērīgi plašu Satversmes 90. un 100.pantā noteikto personu pamattiesību ierobežojumu, aizliedzot Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma 32.panta pirmajā daļā vēlēšanu dienā, kā arī dienu pirms vēlēšanām izvietot internetā priekšvēlēšanu aģitācijas materiālus.

Pieteicēji lūdza atzīt likuma 32.panta pirmo daļu, ciktāl tā ietver jēdzienu “internets”, par neatbilstošu Satversmes 90. un 100.pantam un spēkā neesošu no normas pieņemšanas brīža.

2016.gada 16.jūnijā Saeima grozīja Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma 32.panta pirmās daļas redakciju, nosakot, ka dienu pirms vēlēšanām, kā arī vēlēšanu dienā internetā ir aizliegta tikai aģitācija kā maksas pakalpojums. Likumdevējs novērsa pieteikumā Satversmes tiesai norādīto nesamērīgo ierobežojumu Satversmes 100.pantā garantētajām tiesībām. Tomēr jaunajā Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma 32.panta pirmās daļas redakcijā, pēc tiesībsarga domām, ir radīti riski, kas var nesamērīgi ietekmēt vēlēšanu gribu, jo dienu pirms vēlēšanām, kā arī vēlēšanu dienā aģitācija internetā bez maksas nav pakļauta ierobežojumiem.

Ja aplūkotās Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma normas mērķis ir novērst vēlēšanu gribas ietekmēšanu, tad jāatzīst, ka grozījumi ir radījuši trūkumus, jo bez ierobežojuma aģitācijai internetā palikuši tādi informācijas plūsmas kanāli kā tiešsaistes sociālie tīkli – mikroblogošanas platformas (*Twitter.com*), tīmekļa vietnes (visu iespējamo veidu portāli un vortāli, piemēram, *Facebook.com*, *draugiem.lv*, *ВКонтакте.ru*, *Одноклассники.ru* u.tml.) un tiešsaistes tīkla lietotnes viedtālruniņiem (*WhatsApp*), kas pieļauj neierobežotam interneta

lietotāju lokam saņemt vizuālu, tekstuālu un multimediju informāciju bez maksas un satura ierobežojumiem.

Izpētot Saeimā un pašvaldībās pārstāvētos populārākos politiķus, tika secināts, ka, piemēram, mikroblogošanas platformā *Twitter* sekotāju skaits atsevišķiem politiķiem ir mērāms, sākot ar dažiem simtiem līdz pat vairākiem desmitiem tūkstošu. *Twitter* kontā paustais noteiktā situācijā varētu nebūt apzīmēts kā apmaksāts aģitācijas pakalpojums, jo konta lietotāji par paziņojumiem (aģitāciju) savā kontā neveic maksājumus. Līdzīga situācija būs vērojama arī paziņojumu tiešsaistes sociālajos tīklos gadījumā, kur paziņojums vēlēšanu dienā varētu būt vērtējams kā tiešs vai netiešs aicinājums balsot par vai pret kādu politisko partiju, politisko partiju apvienību, vēlēšanu apvienību vai deputāta kandidātu, bet nevarēs izpildīties otrs nosacījums pārkāpuma konstatēšanai, proti, maksas pakalpojums.

8. Biedrošanās brīvība

2016.gada 13.septembrī Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās Saeimas Aizsardzības un drošības komisijas sēdē par grozījumu veikšanu Robežsardzes likumā. Tiesībsarga biroja pārstāvji norādīja, ka kopš 2014.gada 23.aprīļa, kad Satversmes tiesa lietā Nr.2013-15-01 atzina Robežsardzes likuma 49.panta pirmās daļas vārdus "apvienoties arodbiedrībās" par neatbilstošiem Satversmes 108.panta otrajam teikumam, nav veikti grozījumi Robežsardzes likumā. Tiesībsargs lūdza steidzami tos veikt.

Saeimas komisijas sēdes laikā Valsts robežsardzes vadība komisijas locekļiem prezentēja jauno likumprojektu "Robežsardzes likums", kas tiek izstrādāts no jauna un kurā līdzās tiesībai apvienoties arodbiedrībās ir ietverta virkne citu būtisku jauninājumu, piemēram, Valsts robežsardzes loma valsts aizsardzībā, specifisks regulējums par dienesta organizāciju un dienesta gaitu, korupcijas risku novēršana (deklarācijas), šaujamo ierociņu pielietošanas kārtība, Valsts robežsardzes rīcības plānošana un sadarbība ar FRONTEX, un nacionālā kontaktpunkta izveide.

Nemot vērā, ka spēkā esošā Robežsardzes likuma *atvēršana* un grozījumu veikšana vienā pantā varētu aizņemt līdzīgu laiku tam, kā virzīt caur Ministru kabinetu jauno likumprojektu, Tiesībsarga biroja pārstāvis neiebilda, ka grozījumus par robežsargu tiesībām apvienoties arodbiedrībās ietver jaunajā likumprojektā "Robežsardzes likums", un lūdza iespēju robežās nodrošināt ātrāku jaunā likumprojekta virzību.

Iekšlietu ministrijas pārstāvji vērsa uzmanību uz to, ka pastāv sadarbība ar Latvijas Iekšlietu darbinieku arodbiedrību, kas pārstāv robežsargu intereses, un jau šobrīd minētā arodbiedrība ir iestājusies par vairākiem jautājumiem.

9. Tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību

Viens no tiesībsarga izpētes virzieniem 2016.gadā bija personu tiesības uz reliģijas brīvību, kas sevišķu aktualitāti iemantoja saistībā ar politiku iecerēm ierobežot seju nosedzošu galvassegu nēsāšanu sabiedriskās vietās. Ministru kabinets 2015.gada 10.novembrī izskatīja informatīvo ziņojumu “Par iespēju ieviest aizliegumu sabiedriskās vietās nēsāt seju aizsedzošu apģērbu”, aicinot arī tiesībsargu sniegt viedokli par aizlieguma ieviešanas iespējamību Latvijā, par cilvēktiesību aizskāruma esamību un apmēru, kā arī viedokli, vai konkrētais mērķa sasniegšanai izvēlētais rīks ir samērīgs ar cilvēktiesību ierobežojumu.

2016.gada februārī sniegtajā viedoklī tiesībsargs norādīja, ka aizliegums nēsāt seju aizsedzošas galvassegas publiskās vietās ir atzīstams par būtisku personas tiesību uz reliģijas brīvību un tiesību uz privātās dzīves neaizskārumu ierobežojumu. Demokrātiskā sabiedrībā ir jāsamēro dažādu grupu intereses un jānodrošina, ka ikviena ticība tiek respektēta.¹⁰⁰ ECT vairākkārt uzsvērusi, ka valstij ir jābūt neitrālam un objektīvam vidutājam starp dažādu reliģisko grupu sekotājiem.¹⁰¹ Attiecīgi tiesībsargs vērsa uzmanību, ka gadījumā, ja likumprojekta paredzētais leģitīmais mērķis ir saglabāt Latvijai raksturīgo komunikāciju, tad jāveic izpēte par šāda ierobežojuma nepieciešamību Latvijas kultūras telpā, respektīvi, jānoskaidro, vai seju aizsedzoša apģērba nēsāšana radītu draudus Latvijas konstitucionālajām vērtībām un iejauktos citu cilvēku tiesībās. Šāds ierobežojuma izvērtējums būtu nepieciešams arī no sociologu, kulturologu un antropologu skatpunkta. Arī soda noteikšanai par šāda aizlieguma neievērošanu ir būtiska nozīme ierobežojuma samērīguma vērtēšanā.¹⁰²

Papildus 2016.gada septembra beigās tiesībsargs publiski puda viedokli par Tieslietu ministrijas izstrādāto likumprojektu “Sejas aizsegšanas ierobežojuma likums”. Tiesībsargs norādīja: lai gan likumprojekts ir rakstīts šķietami neitrāli, nenoliedzami, seju aizsedzošu galvassegu nēsāšanas ierobežojums primāri apgrūtinātu personas, kuras valkā šāda veida apģērbu savas reliģiskās pārliecības dēļ, visbiežāk – islāmticīgās sievietes. Viedoklī pozitīvi tika vērtēts tas, ka likumprojekta izstrādē ir apzināts Latvijas musulmaņu draudžu viedoklis. Tomēr likumprojekta anotācijā trūkst izvērtējuma par Latvijas konstitucionālo vērtību apdraudējumu un ierobežojuma nepieciešamību, ņemot vērā nelielo skaitu cilvēku, kuru tiesības šis likumprojekts ierobežotu. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, ierobežojums noteiktām personu grupām nēsāt seju aizsedzošas galvassegas pats par sevi nevar sasniegt izvirzīto mērķi – nodrošināt vienotas un harmoniskas sabiedrības pastāvēšanu, atvērtu savstarpējo

¹⁰⁰ ECT 1993.gada 25.maija spriedums lietā *Kokkinakis v. Greece*.

¹⁰¹ ECT 2005.gada 10.novembra spriedums lietā *Leyla Sahin pret Turciju*, Nr.44774/98, 106.paragrāfs.

¹⁰² Tralmaka. I. Likumdevējs zem ECT lupas. Atsevišķi likumdošanas procesā nozīmīgi aspekti lietā *S.A.S. pret Franciju*. Jurista Vārds, 09.02.2016., Nr.6 (909).

sabiedrības locekļu saziņu un kopā dzīvošanu. Likumprojekta anotācijā vispār nav pievērsta uzmanība tam, vai šāda ierobežojuma noteikšana sabiedrībā nevar tikt uztverta kā valsts varas atbalsts neiecietīgai attieksmei pret islāma reliģijai piederīgajiem. Ievērojot minēto, tiesībsargs pauda viedokli, ka valstij primāri būtu jāvērtē iespēja piemērot personu tiesības mazāk ierobežojošus līdzekļus, kas šobrīd likumprojekta anotācijā nav aplūkots.

Ņemot vērā temata aktualitāti, ikgadējo Juristu dienu ietvaros 18.aprīlī Tiesībsarga birojs organizēja diskusiju “Netradicionālo reliģiju iekļaušana Latvijas kultūrtelpā”, kurā kopā ar Latvijas vadošajiem teoloģijas, tiesībzinātņu un sociālās antropoloģijas pētniekiem un ekspertiem tika apspriestas tādas tēmas kā reliģijas loma mūsdienu Latvijas sabiedrībā, mazākuma reliģiju līdzāspastāvēšanas izaicinājumi Latvijas kultūrtelpā, reliģiju pārstāvju integrācija sabiedrībā un valsts tiesību apmērs regulēt personu reliģijas izpausmes. Diskusijas mērķis bija spriest par reliģijas vietu un lomu Latvijas sabiedrībā un meklēt atbildes uz daudzajiem jautājumiem par reliģijas brīvības garantēšanu sabiedrībā, īpaši mazāk zināmajām un izprotamajām reliģijām.

Saistībā ar veikto izpēti Tiesībsarga birojs piedalījās Latvijas Cilvēktiesību centra organizētajā seminārā “NVO loma diskriminācijas un neiecietības novēršanā uz reliģiskās vai citas pārliecības pamata”, sniedzot pārskatu par normatīvo regulējumu, ECT un atsevišķu nacionālo tiesu praksi saistībā ar reliģijas brīvību, kā būtiskākās jomas, kurās pastāv personas tiesību aizskāruma riski, identificējot darba attiecības, izglītības ieguvu un veselības aprūpi.

Tāpat tiesībsargs 2016.gadā tika aicināts sniegt atzinumu Administratīvās rajona tiesas tiesvedībā esošā lietā par to, vai atteikums reģistrēt “Rīgas pastafariānisma draudzi” reliģisko organizāciju un to iestāžu reģistrā nepamatoti ierobežo pieteicējas ECPAK 9.pantā noteiktās tiesības. Minētajā viedoklī tiesībsargs vērsa uzmanību, ka ECT praksē nav sniegta reliģijas definīcija. Jo vairāk – ir atzīts, ka tas nav ECT pienākums abstrakti izvērtēt, kāds uzskatu vai prakšu kopums var tikt uzskatīts par reliģiju. Vienlaikus arī tādi uzskati kā pacifisms, ateisms un vegānisms ir atzīstamas par vērtību sistēmām, kuras aizsargā ECPAK 9.pants. Kā norādījusi ECT, ievērojot to, ka šie jautājumi skar īpaši jūtīgu jomu, valstij ir plaša rīcības brīvība tās attiecībās ar reliģiskajām kopienām.¹⁰³ Tādēļ tas primāri ir valsts uzdevums reģistrācijas nolūkos izvērtēt konkrētās organizācijas darbības raksturu. Tiesībsarga ieskatā, arī tiesai, lemjot par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ir jāvērtē, vai minētās kustības darbība un mērķi ir atzīstami par saistītiem ar reliģiju, un no tā attiecīgi izdarāmi apsvērumi par ECPAK 9.pantā ietvertās reliģijas brīvības aizsardzību konkrētā situācijā.

Arī organizācija, kuras darbība liecina par mērķi parodēt citu reliģiju uzskatus un dogmas, var atsaukties uz ECPAK 9.pantā noteiktajām tiesībām. Tomēr, tiesībsarga ieskatā,

¹⁰³ ECT 2005.gada 16.marta spriedums lietā *Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria*, §96.

gadījumos, kad nav konstatējama reliģiska darbība, lai nodrošinātu ECPAK 9. un 11.pantā noteikto tiesību ievērošanu, organizācijai nav obligāti piešķirams reliģiskas organizācijas statuss, bet tā var veikt publisku darbību kā biedrība. Savukārt gadījumā, ja tiek atzīts, ka organizācija veic reliģisku darbību, atsakot reģistrēt reliģisku organizāciju, nenoliedzami, tiek ierobežotas tās ECPAK 9. un 11.pantā ietvertās tiesības uz reliģijas brīvību. Lai gan šo tiesību ierobežošana var tikt attaisnota ar leģitīmu mērķi, tomēr pat attiecībā uz leģitīmajiem mērķiem, kas saistīti ar sabiedrības drošību, norādāms: lai gan valstīm ir zināma rīcības brīvība izvērtējumā, tomēr valsts pienākums ir veikt vispusīgu izvērtējumu. Valstij izvirzāmais pierādīšanas standarts ir ļoti augsts, un valsts pozīcija nevar balstīties abstraktos pieņēmumos. Tiesībsarga ieskatā, pierādīšanas standarts no valsts puses ir ļoti augsts, un būtu veicams plašāks izvērtējums par kopienas darbības sabiedrisko bīstamību, ņemot vērā arī citu valstu praksi, piemēram, Polijas un Nīderlandes, kurās pastafariānisma kustība ir atzīta par reliģisku organizāciju.

Administratīvā rajona tiesa 2016.gada 22.decembrī pieņēma spriedumu administratīvajā lietā, kurā pievienojās tiesībsarga paustajam viedoklim par pamattiesību ierobežojuma izvērtējumam piemērojamo metodiku un plaši atsaucās uz tiesībsarga viedokli paustajām atziņām. Lai gan administratīvās rajona tiesas spriedums ir pārsūdzams un uz gada ziņojuma gatavošanas brīdi lietas izskatīšana vēl nebija noslēgusies, tomēr jau tagad ir secināms, ka tā arī turpmāk rosinās sabiedrības interesi par valsts lomu reliģisko organizāciju atzīšanā un personu brīvību ievērošanā.

10. Tiesības uz brīvību un drošību

Tiesībsarga birojā 2016.gadā saņemti 36 personu iesniegumi, kuros norādītie apstākļi ir aplūkojami ECPAK 5.pantā noteikto tiesību uz brīvību un drošību ietvarā – drošības līdzekļu piemērošanu un personas aizturēšanu.

Jāuzsver, ka 2016.gadā proporcionāli daudzos iesniegumos personas ir lūgušas izvērtēt apcietinājuma termiņu ievērošanu. Piemēram, kādā iesniegumā tika norādīts, ka ir pārsniegti KPL 277.pantā noteiktie apcietinājuma termiņi. Iesnieguma izskatīšanas ietvaros tika pieprasīta nepieciešamā informācija no atbildīgajām institūcijām, kā arī tika apmeklēta Augstākā tiesa, lai iepazītos ar krimināllietas materiāliem. Pēc informācijas apkopošanas konstatēts, ka kopējais KPL 277.panta septītajā daļā paredzētais apcietinājuma termiņš nav ticis pārkāpts, taču ir pārsniegts KPL 279.pantā noteiktais apcietinājuma termiņš, ko personai varēja piemērot kā aizdomās turētajai. Ņemot vērā, ka persona tika apsūdzēta sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā, termiņš, kādā persona varēja tikt turēta apcietinājumā aizdomās turētā

statusā, bija 7,5 mēneši. Lai gan ar uzraugošā prokurora izdotu atļauju minētais termiņš tika pagarināts par 30 dienām, tomēr lēmums, ar kuru persona tika saukta pie kriminālatbildības, tika pieņemts jau deviņas dienas pēc termiņa notecējuma. Pēc neilga laika tika saņemts šīs pašas personas iesniegums, izsakot lūgumu izvērtēt ECPAK 5.panta iespējamo pārkāpumu saistībā ar apcietinājuma kontroles nepienācīgu veikšanu. Iepazīstoties ar iesnieguma saturu un Tiesu informācijas sistēmā pieejamo informāciju, tika konstatēts KPL 281.panta 5.²daļā noteiktās kārtības pārkāpums, tiesai neveicot periodisko kontroli divu mēnešu un 11 dienu laikā.

Savukārt, izskatot divu citu personu iesniegumus, atsevišķi papildus ir aplūkots jautājums par to, vai amatpersonām ir pienākums informēt personu par KPL 279.panta otrajā daļā noteiktā saskaņojuma sniegšanu pārsniegt termiņu, kurā personu var turēt apcietinājumā līdz apsūdzības izvirzīšanai. Izskatot iesniegumu, personai tika skaidrots, ka saskaņā ar KPL 281.panta ceturto daļu tā var paļauties, ka reizi divu mēnešu laikā izmeklēšanas tiesnesis veiks izvērtējumu par apcietinājuma turpmākās piemērošanas nepieciešamību, izvērtējot arī to, vai konkrētajā kriminālprocesā netiek pārsniegti pieļaujamie apcietinājuma termiņi un ir ievērotas KPL 279.panta otrajā daļā noteiktās prasības. Vienlaikus KPL 279.pantā noteiktais apcietinājuma termiņš var noslēgties laikā starp periodiskās kontroles veikšanas reizēm, taču apcietinājumā esošai personai brīdī, kad ir iztecējis krimināllietā kā aizdomās turētajam pieļaujama maksimālais apcietinājumā turēšanas termiņš, ir tiesības paļauties uz to, ka šādā situācijā tai ir izvirzāma apsūdzība vai maināms drošības līdzeklis, vai arī apcietinājumā turēšanas turpināšanai ir saņemama prokurora atļauja.

Ievērojot minēto, tiesībsarga ieskatā, gadījumā, ja KPL 279.panta pirmajā daļā noteiktais termiņš beidzas laikā starp izmeklēšanas tiesneša periodiskās kontroles termiņiem, procesa virzītājam būtu jāinformē apcietinājumā esošā persona par šādu uzraugošā prokurora atļauju. Vēl jo vairāk – ja par KPL 279.panta otrajā daļā paredzēto darbību veikšanu informācija tiek nodota ieslodzījuma vietai, procesa virzītājs var noteikt, ka informācija ir nododama arī pašai personai. Konkrētajā gadījumā šādas informācijas sniegšana apcietinātajai personai sniegtu skaidru un nepārprotamu pamatojumu apcietinājuma piemērošanas tiesiskumam, tādējādi nodrošinot personu ar būtisku informāciju par kriminālprocesa norisi.

Sarežģītākos gadījumos, pastāvot strīdam par tiesību normu interpretāciju, tika rosinātas pārbaudes lietas par iespējamiem tiesību uz brīvību pārkāpumiem. Piemēram, pārbaudes lietās Nr.2016-8-3D un Nr.2016-7-3E notiesājošs pirmās instances tiesas spriedums tika atcelts apelācijas instancē, nosūtot lietu atkārtotai izskatīšanai pirmās instances tiesā. Par apelācijas instances lēmumiem apsūdzētie iesniedza sūdzību, bet Augstākās tiesas Krimināllietu departaments apelācijas instances lēmumus atstāja negrozītus. Ievērojot minēto,

lietās pastāvēja strīds, vai saskaņā ar KPL 277.panta trešo daļu apcietinājuma termiņš bija jāatsāk skaitīt no apelācijas instances tiesas lēmuma pasludināšanas brīža vai no kasācijas instances tiesas lēmuma pasludināšanas brīža, kas ietekmētu vērtējumu par pieļaujamā maksimālā apcietinājuma termiņa ievērošanu.

Iepazīstoties ar Tieslietu ministrijas un Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedras sniegtajiem skaidrojumiem par KPL 277.panta trešās daļas interpretāciju un piemērošanu, kopsakarā ar ECT paustajām atziņām tika secināts, ka apcietinājuma termiņš kriminālprocesā bija jāatsāk skaitīt no Augstākās tiesas lēmuma, proti, no tās dienas, kad pieņemts pēdējais nolēmums, uz kura pamata lieta tika nosūtīta jaunai izskatīšanai pirmās instances tiesā. Vienlaikus tika konstatēts, ka Augstākās tiesas un rajona tiesas lēmumos ietvertās norādes par apcietinājuma termiņa skaitīšanu ir pretrunīgas un rada aizdomas par vienotas prakses neesamību dažādu tiesu institūciju darbā. Šāda informācija var maldināt apsūdzēto par iespējamo apcietinājuma termiņu, un tas nav pieļaujams, ņemot vērā personas tiesības uz informāciju kriminālprocesā aizstāvības tiesību realizācijai. Konstatējot šādas pretrunas tiesu praksē, būtu veicināma vienveidīga tiesību normu piemērošana visās tiesvedības instancēs un tiesu sastāvos.

Tiesībsargs arī izskatīja pārbaudes lietu Nr.2016-18-2A par tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti. Atbilstoši minētās lietas faktiskajiem apstākļiem pašvaldības policijas darbinieki, saņemot informāciju par sadzīves konfliktu iesniedzēja dzīvesvietā, tajā iekļuva bez īpašnieka piekrišanas un viņu aizturēja, pielietojot speciālos līdzekļus, ievietoja pagaidu turēšanas vietā un pieņēma lēmumu par iesniedzēja nošķiršanu. Iesniedzējs pēc būtības norādīja uz iespējamo tiesības uz brīvību, tiesību uz mājokļa un privātās dzīves neaizskaramību un spīdzināšanas un necilvēcīgas apiešanās aizlieguma pārkāpumu.

Lai izvērtētu izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti, tiesībsargs aicināja pašvaldības policiju veikt pārbaudi par norādītajiem apstākļiem. Izvērtējot iegūtos materiālus, tiesībsargs secināja, ka personai ir pieejams tiesību aizsardzības līdzeklis, proti, tiesības administratīvā procesa kārtībā pārsūdzēt pašvaldības policijas amatpersonu faktisko rīcību – miesas bojājumu nodarīšanu, iekļūšanu dzīvoklī, roku dzelžu izmantošanu, aizturēšanu un ievietošanu policijas transportlīdzeklī, ko persona arī bija izmantojusi.

Vienlaikus attiecībā uz pašvaldības policijas veikto dienesta pārbaudi par konkrēto gadījumu tika pausts viedoklis, ka neatkarīgi no personas dienesta stāvokļa vai amata tiesības uz mājokļa neaizskaramību var tikt ierobežotas, ja šīs personas mājvietā pastāv reāli draudi citu cilvēku dzīvībai vai veselībai. Lai gan tika pausts viedoklis, ka pašvaldības policija dienesta pārbaudes gaitā nav ieguvusi visu iespējamo informāciju par apstākļiem, kuru rezultātā tika ierobežotas iesniedzēja tiesības uz mājokļa neaizskaramību, tomēr veiktās

pārbaudes rezultāti neradīja šaubas par darbinieku rīcības iemesliem, ierobežojot Satversmes 96.panta garantētās tiesības. Vienlaikus atzinumā tika secināts, ka pašvaldības policija dienesta pārbaudes ietvaros nav izvērtējusi iesniedzēja aizturēšanas (brīvības ierobežojuma) ilguma samērīgumu, un kopumā tiesībsargs secināja, ka pašvaldības policijas pārbaude par policijas darbinieku rīcību nav veikta ar pienācīgu rūpību.

11. Dzimumu līdztiesība

Tiesībsarga birojā 2016.gada nogalē tika saņemts biedrības “Resursu centrs sievietēm “Marta”” iesniegums par kāda autoservisa internetā publicētu reklāmu, kas, biedrības ieskatā, saturēja sievieti aizskarošu, pazemojošu vēstījumu. Minētajā reklāmā bija attēlotas trīs jaunas sievietes šortos un augstpapēžu kurpēs, no kurām viena bija apsēdusies uz autoservisa letes. Reklāma ietvēra uzrakstu, ar kuru minētās sievietes piedāvāja dot naudu reklāmas adresātam ziemas riepu iegādei.

Izvērtējot konkrēto iesniegumu, tiesībsargs kā atskaites punktu, samērojot reklāmas devēja vārda brīvību un sabiedrības grupu intereses, izmantoja Dānijas Patērētāju tiesību ombuda izstrādātās vadlīnijas dzimumā balstītām reklāmām.¹⁰⁴ Minētās vadlīnijas, lai gan nenosauc izsmeļošu pazīmju uzskaitījumu, tomēr norāda, ka par diskriminējošām ir atzīstamas reklāmas, kurās:

- a) personas dzimums tiek atspoguļots pazemojošā vai nievājošā veidā,
- b) personas kailums un erotika tiek izmantoti konkrēto dzimumu pazemojošā vai nievājošā veidā,
- c) reklāma rada iespaidu, ka konkrētā dzimuma loma ir sociāli, finansiāli vai kulturāli pakļauta otram dzimumam,
- d) reklāma rada iespaidu, ka viens dzimums ir mazāk kompetents, inteligents vai mazāk piemērots darbu veikšanai, ko fizioloģiski abi dzimumi var veikt vienlīdz labi,
- e) reklāma pazemojošā vai nievājošā veidā rada iespaidu, ka vienam dzimumam ir raksturīgas negatīvas iezīmes vai īpašības.

Kā vadlīnijās norāda Dānijas Patērētāju tiesību ombuds, kailuma un erotikas izmantošana reklāmās tās paspīlgtināšanai nav aizliegta, taču tā nedrīkst tik iekļauta aizskarošā, pazemojošā vai nievājošā veidā. Proti, atspoguļojot personas tikai kā seksa

¹⁰⁴ Guidelines on gender related advertising of 1 April 2012. Pieejams: <http://www.consumerombudsman.dk/~media/Consumerombudsman/dco/Guidelines/Koensrelateret%20reklame%20eng.pdf>, p.4.

objektus.¹⁰⁵ Konkrētajā situācijā reklāmas vienīgais uzmanību piesaistošais elements bija vasarīgi ģērbtās darbinieces, un bija skaidrs, ka reklāmas devējs nav analizējis to, vai šāds reklāmas vizuālais noformējums varētu tikt uztverts kā aizskarošs un ka jaunu sieviešu ķermeņu izmantošana uzmanības piesaistīšanai varētu tikt uztverta kā dzimumu stereotipu veicināšana.

Tādēļ tiesībsargs aicināja reklāmas devēju izvērtēt radušos situāciju un nepieciešamību turpināt publicēt konkrēto reklāmu, ņemot vērā, cik atšķirīgi tā var tikt uztverta sabiedrībā. Tāpat, ievērojot, ka konkrēto reklāmas elementu izvēle, visticamāk, ir saistīta ar reklāmas devēja zināšanu trūkumu par dzimumu līdztiesības diskursu sabiedrībā, tiesībsargs arī aicināja uzņēmumu iepazīties ar jau pieminētajām vadlīnijām un, īstenojot turpmākās reklāmas kampaņas, izvērtēt publicēto reklāmu iespaidu uz dzimumu stereotipu veicināšanu sabiedrībā.

12. Aktivitātes saistībā ar cilvēku tirdzniecības novēršanu

Cilvēku tirdzniecība ir komplekss fenomens, kuru ietekmē sociālie, ekonomiskie, kultūras un citi faktori. Tās sarežģītā būtība un dažādās formas ietekmē šīs parādības izpratni un apzināšanos, upuru identificēšanu un cilvēku tirdzniecības novēršanu vispār. Latvija ir gan cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes, gan tranzīta un mērķa valsts. Valsts institūciju darbinieku redzeslokā, veicot savus darba pienākumus, var nokļūt personas, kas cilvēku tirdzniecībai ir bijušas pakļautas gan ārzemēs, gan Latvijas teritorijā, nesen vai arī senākā pagātnē. Stiprai un efektīvai valsts iestāžu un amatpersonu sadarbībai visos līmeņos ir būtiska nozīme cilvēku tirdzniecības mazināšanai.

Ievērojot minēto, tiesībsargs 2016.gadā ir uzsācis “Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādņēs 2014.–2020.gadam” noteiktā uzdevuma Nr.19 īstenošanu, kura ietvaros tiek veikts izvērtējams par sociālo darbinieku, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu darbinieku izpratni par cilvēku tirdzniecību, cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas procesu un starpinstitūciju sadarbību. Minētā uzdevuma izpildei 2016.gada otrajā pusē Tiesībsarga birojs ir veicis plašu aptauju reģionos, un šobrīd tiek apkopotas sniegtās atbildes. Pētījuma rezultātus plānots publicēt 2017.gada pirmajā pusē.

Papildus tam 2016.gada sākumā pēc nevalstiskās organizācijas iesnieguma Tiesībsarga birojā tika vērtēts piemērošanas mehānisms Krimināllikuma 58.panta sestajai daļai un KPL 379.panta pirmās daļas 5.punktam, kas paredz iespēju izbeigt kriminālprocesu, ja persona noziedzīgu nodarījumu izdarījusi laikā, kad tā bija pakļauta cilvēku tirdzniecībai un tika

¹⁰⁵ Ibid.

piespiesta to izdarīt. Konkrētajā gadījumā informācija par iespējamām cilvēku tirdzniecības pazīmēm tika saņemta pamatā esošajai krimināllietai, tai atrodoties iztiesāšanas stadijā.

Atbildē nevalstiskajai organizācijai – valsts nodrošināto sociālās rehabilitācijas pakalpojumu cilvēku tirdzniecības upuriem sniedzējam – tika uzsvērts, ka no cilvēktiesību viedokļa ir nozīmīgi, lai arī situācijā, kad tikai lietas izskatīšanas gaitā rodas aizdomas par cilvēku tirdzniecības upura pazīmēm, būtu skaidri noteikts personas tiesību aizsardzības mehānisms, kā arī tiktu nodrošināta efektīva sadarbība starp sociālo rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju un kriminālprocesu veicošajām institūcijām.

Izvērtējot pašreizējo normatīvo regulējumu, tika pausts viedoklis, ka Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums un Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumi Nr.889 “Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri” regulē jautājumus, kas ir saistīti ar sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanu. Līdz ar to pakalpojumu sniedzēja izveidotās komisijas novērtēšanas protokols kopā ar Sabiedrības integrācijas valsts aģentūras lēmumu par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu piešķiršanu personai rada tiesības saņemt šos pakalpojumus, nevis tieši nosaka personas statusu kriminālprocesā.

Tādēļ kriminālprocesā ir veicama atsevišķa pārbaude, lai izvērtētu, vai ir konstatējamas pazīmes, ka persona būtu atzīstama par cietušo noziegumā, kas saistīts ar cilvēku tirdzniecību. Noteiktos gadījumos tiesai var būt pietiekami daudz informācijas, lai lemtu par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības jau ierosinātajā kriminālprocesā, tomēr apstākļi, kas var būt par pamatu personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, var tikt nodibināti arī atsevišķa kriminālprocesa ietvaros, kuru ir tiesīga iniciēt gan tiesa, nosūtot pārbaudei iesniegtos materiālus, gan persona pati, vēršoties ar iesniegumu policijā.

Saistībā ar konkrēto gadījumu tiesībsargs 2016.gadā arī izskatīja pārbaudes lietu Nr.2016-33-30, kurā vērtēja prokuratūras veiktās pārbaudes efektivitāti. Primāri tika vērtēts jautājums, vai prokuratūras pārbaude par izmeklēšanas iestādes lēmumu atteikties uzsākt kriminālprocesu par cilvēku tirdzniecības nodarījumu, var tikt atzīta par neatkarīgu, ja lēmumu pieņēmis prokurors, kurš vienlaikus lietā, kurā nepilngadīgajam piešķirts apsūdzētā statuss, uztur valsts apsūdzību.

Sniedzot atzinumu pārbaudes lietā, tiesībsargs atsaucās uz Satversmes tiesas iepriekš paustajām atziņām, ka tas pats prokurors, kurš uzturējis apsūdzību lietā, nav tiesīgs līdz galam

izlemt jautājumu par to, vai lietā ir jaunatklāti apstākļi.¹⁰⁶ Lai gan izskatāmais gadījums nebija saistīts ar kriminālprocesa atjaunošanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, tomēr minētās atziņas, tiesībsarga ieskatā, vienlīdz bija attiecināmas uz izskatāmo lietu. Tiesībsargs pauda viedokli, ka vērtējums par personas cilvēku tirdzniecības upura statusu kriminālprocesuālā nozīmē var ietekmēt krimināllietas par apsūdzētā iespējamā cilvēku tirdzniecības upura izdarīto noziedzīgo nodarījumu izskatīšanu un apsūdzības uzturēšanu lietā. Ņemot vērā, ka cilvēku tirdzniecības pazīmes varēja tikt identificētas gan krimināllietā, kurā iespējamam cilvēku tirdzniecības upurim bija apsūdzētā statuss un kurā prokuroram šaubas par iespējamu cilvēku tirdzniecības nodarījumu nebija radušās, nevarēja apgalvot, ka lēmuma par atteikšanos uzsākt kriminālprocesi pārsūdzības procesā prokuroru neietekmētu tā iepriekš paustais viedoklis par lietas faktiskajiem apstākļiem. Attiecīgi nebija iespējams izslēgt šaubas par vismaz šķietamu prokurora neobjektivitāti pārbaudes veikšanā, un prokuratūras pārbaude par lēmumu atteikties ierosināt kriminālprocesi netika atzīta par objektīvu un neatkarīgu.

Papildus tam tika vērsta uzmanība, ka no policijas un prokurora pieņemto lēmumu motivācijas nebija secināms, vai pārbaudes laikā tika vērtēta papildus iesniegtā informācija par nepilngadīgās personas psiholoģisko stāvokli, vecuma īpatnībām un iespējamām ievainojamības kritērijiem. Tiesībsargs uzsvēra, ka ECPAK 4.pants prasa valstij izstrādāt efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu cilvēku tirdzniecības nodarījumu identificēšanai, ievērojot cilvēku tirdzniecības upuru tiesības uz cieņu. Tādēļ cilvēku tirdzniecības noziegumu pret nepilngadīgo izmeklēšana prasa sevišķu rūpību informācijas pārbaudē un pamatojuma principa ievērošanā pieņemtajos lēmumos.

13. Ārvalstnieku, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības

13.1. Iesniegumu raksturojums

Salīdzinot ar 2015.gadu, 2016.gadā Tiesībsarga birojā nedaudz pieauga iesniegumu skaits no ārzemniekiem. Kopumā pērn no citu valstu pilsoņiem tika saņemti 11 iesniegumi, no tiem lielāko daļu bija iesnieguši ārzemnieki, kas Latvijā bija pieprasījuši patvērumu un pauda neapmierinātību par tiesas atteikumu piešķirt bēgļa vai alternatīvo statusu vai par tiesību uz izglītību, veselības aprūpes nenodrošināšanu posmā līdz izraidīšanai uz izcelsmes valsti.

¹⁰⁶ Satversmes tiesas 2016.gada 29.aprīļa spriedums lietā Nr.2015-19-01 "Par Kriminālprocesa likuma 657.panta pirmās, trešās un piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam", 6.1. un 16.3.punkts.

Tiesībsarga birojā 2016.gadā tika saņemti daži iesniegumi saistībā ar pilsonības jautājumu – gan par dubultpilsonības saglabāšanu, gan Latvijas Republikas pilsonības piešķiršanu. Ņemot vērā, ka pilsonības jautājumu izskatīšana neietilpst tiesībsarga kompetencē, pamatā iesniedzējiem tika sniegta atbilde kā uz informācijas pieprasījumu.

Latvijas Republikā saskaņā ar Pilsonības likuma 9.pantu dubultpilsonība var izveidoties Latvijas pilsonim, kurš ir: 1) ieguvis citas ES dalībvalsts vai Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas dalībvalsts pilsonību; 2) ieguvis citas Ziemeļatlantijas līguma organizācijas dalībvalsts pilsonību; 3) ieguvis Austrālijas Savienības, Brazīlijas Federatīvās Republikas vai Jaunzēlandes pilsonību; 4) ieguvis tādas valsts pilsonību, ar kuru Latvijas Republika noslēgusi līgumu par dubultās pilsonības atzīšanu; 5) ieguvis citas, likuma 9.pantā neminētas valsts pilsonību, bet saņēmis Ministru kabineta atļauju saglabāt Latvijas pilsonību atbilstoši svarīgām valsts interesēm; 6) automātiski ieguvis citas valsts pilsonību apprecoties (ieguvis *ex lege*) vai adopcijas rezultātā.

Ja citas valsts pilsonību regulējošais likums nepieļauj atteikšanos no pilsonības, ja persona nav izgājusi obligāto dienestu, tad personai, kura ir dzimusi un visu mūžu nodzīvojusi Latvijā un kura nevēlas atgriezties pilsonības valstī militārā dienesta iziešanai, Latvijas pilsonības iegūšana naturalizācijas ceļā būs iespējama tikai pēc apstiprinājuma saņemšanas par sākotnējās pilsonības atņemšanu.

Tiesībsarga birojā pēdējo gadu laikā aizvien vairāk vēršas personas, kurām ir dubultpilsonība un kuras pēc pilngadības saņemšanas nav savlaicīgi izvēlējušās kādu no pilsonībām¹⁰⁷, tādēļ PMLP informē viņas par pilsonības atņemšanas procedūras uzsākšanu. Lai arī lēmums par pilsonības atņemšanu ir pārsūdzams tiesā, Tiesībsarga birojs vēlētos uzsvērt, ka no labas pārvaldības viedokļa valstī būtu jāpastāv 25 gadu vecumu sasniegušo dubultpilsoņu apziņošanas sistēmai, lai personas savlaicīgi varētu uzsākt atteikšanās no pilsonības procedūru, jo līdz šim birojā saņemtās mutiskās sūdzības apliecina to, ka personām nav bijis nosūtīts atgādinājums par nepieciešamību izšķirties par kādu no pilsonībām.

2016.gada decembrī Tiesībsarga birojā tika saņemts ES dalībvalsts pilsoņa, kam izsniegta personas apliecība ar derīguma termiņu līdz 2017.gada 18.decembrim, iesniegums, kurā iesniedzējs norādīja, ka 2012.gadā viņam tika piešķirta uzturēšanās atļauja Latvijas Republikā. Iesniegumā minēts, ka iesniedzējam PMLP mutiski tika izskaidrots, ka uzturēšanās atļaujas derīguma termiņš ir 2099.gads. Vēršoties pēc medicīniskās palīdzības stacionārā, iesniedzējam tika izskaidrots, ka viņš var saņemt medicīnisko palīdzību, izņemot valsts apmaksātos medicīniskos pakalpojumus. Iesniedzējs iebilda pret šādu kārtību, jo strādā Latvijā un maksā nodokļus.

¹⁰⁷ Pilsonības likuma 23.panta trešā daļa.

Sniegtajā atbildē iesniedzējam tika paskaidrots, ka saskaņā ar Imigrācijas likumu ārzemnieki Latvijas Republikā uzturas, pamatojoties uz izsniegto vīzu vai uzturēšanās atļauju. Ārzemniekiem var izsniegt termiņuzturēšanās atļauju vai pastāvīgo uzturēšanās atļauju. Ja ārzemniekam ir pastāvīgā uzturēšanās atļauja vai viņš ir ES dalībvalsts, Eiropas Ekonomiskās zonas valsts un Šveices Konfederācijas pilsonis, kurš uzturas Latvijā sakarā ar nodarbinātību vai kā pašnodarbināta persona, kā arī iepriekš minēto ārzemnieku ģimenes locekļiem, saskaņā ar Ārstniecības likuma 17. un 18.pantu viņam ir tiesības saņemt neatliekamo medicīnisko palīdzību un no valsts pamatbudžeta un pakalpojumu saņēmēja līdzekļiem apmaksātus ārstniecības pakalpojumus Ministru kabineta noteiktajā kārtībā, pārējā medicīniskā palīdzība ārzemniekam var tikt sniegta par apdrošināšanas sabiedrības, darba devēja, paša personiskajiem vai citiem līdzekļiem saskaņā ar normatīvajiem aktiem. Ja kāda no veselības aprūpes iestādēm atsaka ES dalībvalsts pilsonim sniegt pakalpojumu kā Latvijā strādājošam ES pilsonim, šādu atteikumu var apstrīdēt Veselības inspekcijā, savukārt tās atzinumu var pārsūdzēt Veselības ministrijā.

Ikvienu personu var vērsties Nacionālajā veselības dienestā ar informācijas pieprasījumu, noskaidrojot, kādā apjomā viņai ir jāsniedz ārstniecības pakalpojumi, vai viņai kā ES pilsonim, kas strādā Latvijā, var garantēt mazāku veselības aprūpes apjomu nekā Ārstniecības likuma 17.panta pirmās daļas 3.punktā minētajiem subjektiem.

13.2. Nepilngadīgo ārzemnieku tiesību aizsardzība Latvijā un ES

2016.gadā gan Latvijā, gan ES īpaša uzmanība tika veltīta nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības un patvēruma meklētāju ģimeņu tiesību aizsardzībai. Kopš 2016.gada sākuma ES pieteikumu piešķirt starptautisko aizsardzību ir pieprasījuši 1 013053 patvēruma meklētāji, 2% jeb 20 261 bērns no visiem starptautisko aizsardzību pieprasījušajiem bija nepilngadīgie bez pavadības. Pamatā patvērumu ES pieprasījušie bija no Afganistānas, Irākas un Sīrijas.

Arī Tiesībsarga birojā 2016.gadā pastiprināta uzmanība tika pievērsta mazaizsargātajām grupām – bērniem bez pavadības un ģimenēm ar bērniem. 2016.gada oktobrī, reaģējot uz birojā saņemto nepilngadīgā ārzemnieka bez pavadības lūgumu nodrošināt viņam pieeju izglītībai, tika veikta sistēmiska normatīvā regulējuma analīze un sasaukta starpinstitucionālā sanāksme, lai izvērtētu nepilngadīgo ārzemnieku, kuri ir ieceļojuši Latvijas Republikā bez likumisko pārstāvju pavadības, tiesību nodrošināšanu.

Apkopojot iegūtos datus un balstoties uz pārvaldes iestāžu sniegto informāciju par praksi, kādā tiek uzņemti nepilngadīgie bez pavadības Latvijas Republikā, tika identificētas sekojošas problēmas:

- valstī nav tiesiska regulējuma par kārtību, kādā tiek segti izdevumi par nepilngadīgā ārzemnieka izmitināšanu līdz viņa izceļošanas brīdim. Labklājības ministrija un Iekšlietu ministrija tika aicinātas līdz gada beigām izstrādāt priekšlikumus tiesiskā regulējuma pilnveidei;
- lai ievērotu nepilngadīgo izglītojamo, kuri iepriekš nav ieguvuši izglītību Latvijā, tiesības uz izglītību, nodrošinātu iekļaušanos izglītības sistēmā un veicinātu valsts reimigrācijas politikas īstenošanu, Izglītības un zinātnes ministrija tika aicināta: a) grozīt spēkā esošo Izglītības likuma regulējumu, nosakot nepilngadīgajiem trešās valsts valstspiederīgajiem vai bezvalstniekiem, kuriem nav likumīga pamata uzturēties Latvijas Republikā, tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu, vidējo izglītību un arodizglītību; patvēruma meklētāja nepilngadīga bērna un nepilngadīga patvēruma meklētāja tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu un arodizglītību; b) izstrādāt atbilstošu metodoloģiju citas valsts izglītojamo, kuri iepriekš nav ieguvuši izglītību Latvijā, mācību sasniegumu novērtēšanai un pilnveidot Ministru kabineta noteikumu Nr.591 31.punktu, nosakot, ka izglītojamā valodas prasmes, apgūtais mācību saturs un mācību sasniegumi tiek novērtēti atbilstoši mācību sasniegumu vērtēšanas metodoloģijai;
- trūkumi medicīniskās aprūpes apjomā nepilngadīgajiem ārzemniekiem bez pavadības. Veselības ministrijai tika lūgts steidzami pilnveidot normatīvo regulējumu, lai nepilngadīgajiem ārzemniekiem līdz viņu izceļošanai uz izcelsmes valsti tiktu nodrošināta medicīniskā palīdzība, kas nav mazāka par Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2008/115/EK 14.pantā un Patvēruma likuma 11.panta otrās daļas 8.punktā noteikto;
- lai veicinātu nepilngadīgo bez pavadības vecāku un tuvinieku ātrāku identificēšanu un ģimenes apvienošanu, Iekšlietu ministrijai tika lūgts sniegt priekšlikumus normatīvā regulējuma – Imigrācijas likuma un Patvēruma likuma – pilnveidei, un izvērtēt nepieciešamību noteikt, kura institūcija un kad sāk nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļu meklēšanu, kā arī, kādā veidā atbildīgās iestādes par nepilngadīgā ārzemnieka vecāku, piederīgo meklēšanu sadarbojas ar pārējām institūcijām, kas kontrolē, uzrauga un pārstāv nepilngadīgos ārzemniekus šajā jautājumā. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija tiek aicināta izstrādāt un sniegt bāriņtiesām metodisko palīdzību attiecībā uz nepilngadīgo ārzemnieku ģimenes locekļu meklēšanu.

13.3. Atteikums piešķirt bēgļa vai alternatīvo statusu

2016.gada jūlijā Tiesībsarga birojā vērsās divi ārzemnieki, kuriem Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu namā noraidīja pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu Latvijas Republikā. Vienā no iesniegumiem iesniedzējs norādīja, ka tiesa bez objektīva pamata secinājusi, ka, neskatoties uz nestabilo vispārējo drošības stāvokli lielākajā daļā Irākas, Kurdistānas autonomajā reģionā nenotiek plaši izplatīti bruņoti konflikti, un lūdza tiesībsargu pieņemt reaģēšanas pasākumus, lai Latvijas Republikā tiktu ievērotas starptautiskās tiesību normas, kuras attiecas uz bēgļiem.

Iepazīstoties ar Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama spriedumu, tika secināts, ka tiesa ir detalizēti analizējusi, vai iesniedzēja atgriešanās gadījumā Irākā viņš varētu tikt pakļauts dzīvības vai veselības apdraudējumam plaši izplatītas vardarbības dēļ bruņotu konfliktu gadījumā. Tiesa pamatoja atteikumu, norādot, ka, neskatoties uz nestabilo vispārējo drošības stāvokli lielākajā daļā Irākas, Kurdistānas reģionā šobrīd nenotiek plaši izplatīti bruņoti konflikti. Vietā, kur dzīvoja iesniedzējs pirms izceļošanas, situācija ir salīdzinoši droša un stabila, tādēļ tiesa secināja, ka nav pamata iesniedzējam piešķirt alternatīvo statusu.

Abu iesniegumu gadījumā, ņemot vērā spriedumos norādīto argumentāciju, tiesībsargs vērsa pieteicēju uzmanību, ka pēc sprieduma spēkā stāšanās, ar kuru noraidīts patvēruma pieprasījums, iesniedzējiem pastāv iespēja atkārtoti lūgt izvērtēt bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu, ja ir ievērojami mainījušies apstākļi, ar kuriem tika pamatots attiecīgais atteikuma lēmums, vai lūgt PMLP vai Valsts robežsardzi neizraidīt iesniedzējus no valsts sakarā ar apstākļiem, kas nepieļauj personas atgriešanu izcelsmes valstī, piemēram, politiskās situācijas maiņa, humāni apsvērumi.

13.4. Starptautisko aizsardzību saņēmušo personu tiesību aizsardzība Latvijā

Tiesībsarga birojā vērsās starptautisko aizsardzību saņēmusī persona, kura norādīja uz problēmām, kuras tiesībsargs ir aktualizējis kopš 2012.gada, proti, personām, kuras ir saņēmušas starptautisko aizsardzību ir grūtības atrast īres dzīvokli, darbu un nav pietiekami finanšu līdzekļi pamatvajadzību segšanai.

Pamatojoties uz personas iesniegumu, tika ierosināta pārbaudes lieta, kurā atzinums vēl nav sniegts, tomēr jau šobrīd ir identificēta problēma, kas skar pensijas vecumu sasniegušās starptautisko aizsardzību saņēmušās personas un personas ar invaliditāti. Minētajām mazaizsargātajām personu grupām pēc pabalsta izmaksas beigām, respektīvi, pēc 9 – 12 mēnešiem (pēc grozījumiem – pēc 7 vai 10 mēnešiem), gadījumā, ja viņas nespēj veikt

vai atrast darbu, ienākumus, ar kuru palīdzību segt visas pamatvajadzības (dzīvokļa apmaksu, ēdiena, higiēnas preču, apģērba iegādi, telefona apmaksu, transporta biļešu iegādi, medicīnas pakalpojumu izmaksas), veidos tikai sociālās palīdzības pabalsti, konkrēti, pabalsts garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai un dzīvokļa pabalsts. Tiesībsargs pieļauj augstu risku, ka pensijas vecumu sasniegušajiem bēgļiem un alternatīvo statusu saņēmušajām personām, kā arī personām, kurām ir noteikta invaliditāte, nepietiks līdzekļu visu pamatvajadzību apmierināšanai.

Jāatzīmē, ka tiesības uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu (šobrīd 64 eiro) vecuma un invaliditātes gadījumā personām, kuras ir saņēmušas starptautisko aizsardzību un ir pensijas vecumā vai atzītas par personām ar invaliditāti, var rasties tikai tad, ja minētās personas Latvijas Republikā būs nodzīvojušas kopumā ne mazāk kā 60 mēnešus, no tiem pēdējos 12 mēnešus nepārtraukti.

13.5. Piespiedu izraidīšanas novērošana

2016.gadā tiesībsargs turpināja Imigrācijas likuma 50.⁷pantā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošana – izpildi. Aptauja tika veikta 44 piespiedu kārtā izraidāmajiem ārzemniekiem, tostarp 13 nepilngadīgajiem bez pavadības. Īpaši aizvadītais gads jāizceļ tādēļ, ka salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem pieauga izraidāmo skaits, kas bija nepilngadīgi un bez pavadības. Valsts robežsardze kā atbildīgā institūcija, kas izpilda ārzemnieku piespiedu izraidīšanu, tika aicināta rūpīgi sekot tam, lai nepilngadīgie bez pavadības tiktu nodoti bērnu vecākiem vai gadījumā, ja vecākus nav iespējams identificēt, kontrolēt, lai nepilngadīgie bez pavadības tiktu nodoti tiesībsargājošajām institūcijām, kuras būtu atbildīgas par bērnu tiesību aizsardzību, tai skaitā vecāku meklēšanu izcelsmes valstī.

Tāpat jāatzīmē, ka 2016.gadā Tiesībsarga biroja darbinieks piedalījās septiņu nepilngadīgo Vjetnamas Republikas pilsoņu faktiskajā izraidīšanā uz Hanoju. Konvojēšanas laikā netika konstatēti pārkāpumi, tomēr tiesībsargs vērsa uzmanību uz to, ka līdz izraidāmās personas nogādāšanai galamērķī par viņu atbildīgi ir konvoja darbinieki, tai skaitā, ja izraidīšanas procesā izraidāmais tiek nodots vai atrodas citas valsts (amatpersonas) rīcībā. Attiecīgi izraidīšanas gaitā nevajadzētu pieļaut, ka izraidāmā persona atrodas ārpus konvoja darbinieku kontroles zonas. Gadījumos, ja ārvalsts amatpersonām rodas nepieciešamība veikt jebkāda veida darbības ar izraidāmo personu, tās būtu veicamas konvoja darbinieka klātbūtnē vai redzamības zonā, tādējādi mazinot iespējamo trešās valsts amatpersonu vardarbības risku.

2016.gada martā Tiesībsarga biroja darbinieki veica piespiedu kārtā izraidāmo aptauju Valmieras cietumā. Minētās aptaujas mērķis bija apzināt situāciju saistībā ar izraidāmajiem

ārzemniekiem nodrošinājumiem uzturēšanās apstākļiem ieslodzījuma vietās un identificēt iespējamās problēmas, ar ko saskaras vai varētu saskarties ieslodzījuma vietu personāls. Kopumā aptaujātie ārzemnieki neizteica sūdzības par uzturēšanās apstākļiem cietumā un uzrādīja vjetnamiešu valodā pārtulkotas ieslodzīto personu tiesības un pienākumus, noteikumus, kas jāievēro uzturēšanās laikā ieslodzījuma vietā. Tika konstatēts, ka aptaujātajiem ārzemniekiem netika izsniegts sprieduma tulkojums vjetnamiešu valodā. Izraidāmie ārzemnieki norādīja, ka viņiem ir apgrūtināta saziņa ar cietuma darbiniekiem, kā arī medicīnisko izmeklējumu laikā netiek nodrošināts pietiekams privātums – bez īpašas nepieciešamības veselības apskates laikā klāt ir apsargs. Aptaujas laikā tika konstatēts, ka desmit aptaujātie ārzemnieki izcieš sodu slēgta tipa cietumā, kaut gan ir notiesāti par mazāk smaga nozieguma izdarīšanu. Līdz ar to viņiem vajadzēja sodu izciest daļēji slēgta tipa cietumā vai cietuma nodaļā. Valmieras cietums ir slēgta tipa cietums ar izmeklēšanas cietuma nodaļu.

Apsekošanā tika secināts, ka soda izciešanas termiņš aptaujātajiem ārzemniekiem bija par īsu (apmēram 20 dienas), lai uzspētu viņus pārvest uz citu cietumu kārtojamo formalitāšu dēļ. Izmeklēšanas cietuma nodaļas atrodas slēgtajos cietumos, tādēļ iespējama ir risinājums ir izmeklēšanas cietuma/nodaļas atvēršana daļēji slēgtajos cietumos vai cietumos ar daļēji slēgtajām nodaļām, kur ievietot personas, par kurām provizoriski paredzams, ka viņas tiks notiesātas par mazāk smaga nozieguma izdarīšanu.

14. Tiesībsarga tiesas procesa izspēle cilvēktiesībās

2016.gadā tiesībsargs sadarbībā ar Eiropas Tiesību studentu asociāciju Latvijā jeb “ELSA Latvia” aicināja Latvijas tiesību zinātņu studentus pieteikties tiesas procesa izspēlei cilvēktiesībās. Tai kopumā pieteicās un rakstisko daļu iesniedza 8 komandas, kas pārstāvēja gan Latvijas Universitāti, gan Daugavpils Universitāti, gan Latvijas Biznesa koledžu un Valsts policijas koledžu.

Tiesu procesa izspēli cilvēktiesībās Tiesībsarga birojs organizēja pirmo reizi, un plāno šo iedibināt kā labu ikgadēju tradīciju arī turpmāk. Izspēles mērķis ir sekmēt zināšanas par cilvēktiesībām un veicināt topošo profesionāļu interesi par šo tiesību jomu cerībā, ka daļa no jauniešiem par savu profesionālo specializāciju izvēlēsies cilvēktiesības. Attiecīgi arī kāzusam tika izvēlēti Latvijā aktuāli jautājumi – vārda brīvība un naida runa saistībā ar Latvijas lēmumu uzņemt patvēruma meklētājus, pulcēšanās brīvība un jaunākā ECT prakse ECPAK 3.panta piemērošanā.

2016.gada 30.aprīlī notika tiesas procesa izspēles mutiskā daļa, kā arī izspēles fināls. Izspēļu grafiki bija saspringti, un līdz pat pusdienlaikam visas komandas rādīja savas zināšanas un argumentācijas prasmes. Pusdienlaikā pēc tiesnešu vērtējuma tika paziņoti pusfināla dalībnieki, kuriem sevi vēl bija jāpierāda pusfināla izspēlē. Tam sekoja fināla dalībnieku paziņošana un attiecīgi fināla izspēle, kas norisinājās Satversmes tiesā. Izspēļu tiesneši bija vairāki sabiedrībā zināmi un atzinīgi novērtēti juristi un akadēmiķi, no kuriem vairāki arī noslēguma pasākumā piešķīra savas simpātiju balvas.

Izspēles uzvaras laurus plūca komanda “Lorem Ipsum” (dalībniece Inita Čīma), bet otro vietu ieguva komanda “MKM” (dalībnieces Monta Krone, Kristiāna Bernāne un Maija Laure). Savukārt izspēles pusfinālā iekļuva komandas “Par draudzīgu Latviju” (Matīss Dzelve, Liene Liukiša, Edgars Buka) un “Raiņa bulvāra iedzīvotājas” (Sabīne Smilts, Sabīne Vilka, Annija Anna Roga).

Tāpat tika izvirzīta nominācija “Labākā rakstiskā daļa”, ko šajās izspēlēs ieguva komanda “MKM”. Nominācijā “Labākais orators” tika apbalvota komandas “MKM” pārstāve Monta Krone. Izspēles fināla dalībniekiem tika dota iespēja arī izvēlēties nomināciju “Labākais tiesnesis”, kas šoreiz tika Satversmes tiesas tiesnesei Inetai Ziemelei.

Izspēles uzvarētāja balvā ieguva braucienu uz ECT un Eiropas ombuda biroju, saņemot iespēju gan apmeklēt ECT atklāto sēdi lietā *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland*, gan tikties ar ECT tiesnesi no Latvijas – Mārtiņu Mītu un tiesas juristiem, kā arī Eiropas ombudi Emīliju O’Reiliju (*Emily O’Reilly*) un Latvijas Republikas ārkārtējo un pilnvaroto vēstnieku Eiropas Padomē Ivaru Punduru. Savukārt fināla un pusfināla dalībnieki balvās ieguva vērtīgas grāmatas, ko sarūpēja Latvijas Republikas oficiālā izdevuma izdevējs VSIA “Latvijas Vēstnesis” un Tiesu namu aģentūra. Savukārt Tiesībsarga birojs ikvienam dalībniekam bija sarūpējis piemiņas balvas.

III. Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas aktualitātes un problēmjautājumi

1. Tiesības uz sociālo drošību

1.1. Nabadzības risks Latvijā

Pārskata periodā tika vērsta gan valdības, gan parlamenta uzmanība uz joprojām salīdzinoši lielo nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai pakļauto iedzīvotāju skaitu Latvijā. Nav runas par tiem indivīdiem, kas izvēlējušies dzīvot pēc saviem likumiem: nestrādāt, nemācīties, nemaksāt nodokļus, nevērīgi izturēties pret savu veselību un tamlīdzīgi. Satraukumu rada to iedzīvotāju likteņi, kas bijuši gana atbildīgi pret sevi, citiem un savu valsti, tikai apstākļu sakritības dēļ nonākuši neapskaužamā situācijā. Bieži vien tās ir personas, kuras atbilstoši starptautiskajam cilvēktiesību standartam bauda īpašu valsts aizsardzību, tā saucamie mazāk aizsargātie iedzīvotāji: bērni, gados veci cilvēki, personas ar invaliditāti, strādājošas sievietes maternitātes periodā, nepilnās ģimenes, patvēruma meklētāji.

Ieskatam tiesībsargs apkopojā tikai dažus piemērus skaitļos par sociālo realitāti Latvijā:

- Latvijā nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai ir pakļauti 606 tūkstoši jeb 31% iedzīvotāju.¹⁰⁸
- Latvijā ir viena no lielākajām atšķirībām starp valsts turīgāko un trūcīgāko iedzīvotāju ienākumiem. 2012.gadā valsts turīgākie - 10% - iedzīvotāji kopumā saņēma 26% no visiem ienākumiem. Vēl lielāka iedzīvotāju nevienlīdzība vērojama tikai Bulgārijā.¹⁰⁹
- 70% jeb 322 tūkstoši Latvijas pensionāru saņem pensiju, kas nav lielāka par 300 eiro mēnesī,¹¹⁰ līdz ar to Latvijā pretēji citām valstīm vērojams salīdzinoši augsts nabadzības riska īpatsvars tieši vecāku cilvēku vidū.¹¹¹
- Īpaši augsts nabadzības un sociālās atstumtības risks vērojams starp sievietēm pensijas vecumā - līdz pat 47%. Ja sieviete dzīvo viena, šis riska rādītājs pieaug līdz 67%.¹¹²

¹⁰⁸ Dati par 2014.gadu. Avots: Centrālā statistikas pārvalde. Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2015.gadā. Pieejams:

http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_14_ienakumi_un_dzives_apstakli_latvija_2015_16_00_lv_en.pdf [skatīts 30.09.2016.].

¹⁰⁹ European Commission, Research findings - Social Situation Monitor - Income inequality in EU countries. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1050&intPageId=1870&langId=en> [skatīts 30.09.2016.].

¹¹⁰ Dati par 2016.gada jūniju. Avots: Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. Pieejams:

<http://www.vsaa.lv/lv/budzets-un-statistika/statistika?gid=6&dates=2016-06-01> [skatīts 30.09.2016.].

¹¹¹ Europe 2020 indicators – poverty and social exclusion.

Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_poverty_and_social_exclusion#cite_ref-8 [skatīts 30.09.2016.].

- Satraucoši, ka Latvijā nabadzībai un sociālajai atstumtībai tiek pakļautas arī personas, kas strādā un saņem minimālo darba algu, kas pēc nodokļu nomaksas pamatā ir vien 270 eiro. Nabadzības riskam pakļauti 9% nodarbināto.¹¹³

- Augstāks nabadzības risks vērojams Latgalē – līdz pat 40% nabadzīgo iedzīvotāju dzīvo tieši Latgales reģionā, salīdzinoši Rīgā - tikai 13%.¹¹⁴

Tiesībsargs vērsa Saeimas un valdības uzmanību, ka arī Eiropas Komisija savā dienestu darba dokumentā 2016.gada ziņojumā par Latviju ir norādījusi:

- Izdevumi sociālās aizsardzības pabalstiem (14% no IKP 2013.gadā) ir viszemākie ES, un sociālajiem pārvedumiem ir samērā maza ietekme uz nabadzības mazināšanu. Dzīves līmeņa nesēnā uzlabošanās lielā mērā ir saistīta ar ekonomisko izaugsmi, kas izraisījusi algu pieaugumu un bezdarba līmeņa samazināšanos. Tomēr bažas joprojām rada finanšu resursu pieejamība sociālajiem izdevumiem.

- Minimālā pensija, izsakot procentos no vidējiem ienākumiem, ir viszemākā ES un nenodrošina pietiekamu aizsardzību pret vecāka gadagājuma cilvēku nabadzību.

- Neskatoties uz nelieliem uzlabojumiem, bērni, viena vecāka ģimenes un personas ar invaliditāti ir vairāk pakļautas nabadzības riskam. Bērnu nabadzības un sociālās atstumtības risks kopš 2011.gada ir samazinājies, tomēr joprojām ir virs ES vidējā rādītāja.

- Latvijas ieguldījums sociālās atstumtības novēršanas pabalstos (tostarp GMI) ir tikai 0,1% no IKP, turpretī ES vidējais rādītājs ir 0,5%. Ieguldījums mājokļa pabalstos ir tikpat mazs: 0,1% no IKP, salīdzinot ar 0,6% ES. Sociālās palīdzības finansējums ir pilnībā decentralizēts, un tas var vēl vairāk saasināt reģionālo nevienlīdzību. Turklāt sociālās palīdzības sistēma nenodrošina pietiekamu atbalstu pabalstu saņēmējiem, lai palīdzētu viņiem atgriezties atpakaļ darba tirgū.¹¹⁵

Eiropas Komisija kā cerību uz situācijas uzlabojumu norādīja uz Latvijas valdība plānoto ar 2017.gadu noteikt minimālo ienākumu līmeni, ar kuru paredzēts nodrošināt vispārēju sociālās drošības tīklu. Tomēr tiesībsargs vērs uzmanību, ka konkrētās koncepcijas iedzīvināšana jau šobrīd no 2017.gada ir atlikta uz 2019.gadu.

¹¹² Dati par 2014.gadu. Avots: Centrālā statistikas pārvalde. Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2015.gadā.

Pieejams:

http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_14_ienakumi_un_dzives_apstakli_latvija_2015_16_00_lv_en.pdf [skatīts 30.09.2016.].

¹¹³ Turpat.

¹¹⁴ Turpat.

¹¹⁵ Eiropas Komisija. Komisijas dienestu darba dokuments - 2016.gada ziņojums par valsti – Latviju. Brisele, 2016.gada 26.februārī, SWD (2016) 82 final.

Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_latvia_lv.pdf,27,28.lpp. [skatīts 30.09.2016.].

Nemot vērā Satversmes Ievadā ietverto sociāli atbildīgas valsts principu, tiesībsargs aicināja likumdevēju un valdību, nosakot ikgadējās valsts budžeta prioritātes, atbildīgi izvērtēt visu iedzīvotāju vajadzības un intereses.

Tāpat diskusijās tiesībsargs ir vērsis uzmanību¹¹⁶, ka Latvijā noteiktie pabalstu apmēri ir zem minimuma, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinoti balstīti, turklāt tie lielākoties nav pārskatīti vairāku gadu garumā, piemēram, sociālā nodrošinājuma pabalsts ir palicis 2005.gada, bet trūcīguma sliekšnis – 2011.gada līmenī. Vienlaikus tiesībsargs vērsas arī pie Latvijas iedzīvotājiem, aicinot pašiem būt atbildīgiem, prasot darba devējam nomaksāt visus nodokļus un aktīvāk darboties arodbiedrībās, pieprasot darba devējiem maksāt taisnīgu atlīdzību par padarīto.¹¹⁷

Valdība, sniedzot atbildi tiesībsargam, norādīja, ka kopējās nabadzības un sociālās atstumtības rādītāju attīstības tendences norāda uz pakāpenisku situācijas uzlabošanu, skaidrojot, ka galvenie nabadzības mazināšanas mērķa sasniegšanas riski ir:

- liels neformālās ekonomikas sektors, kas atstāj negatīvu ietekmi uz tajā nodarbināto sociālās aizsardzības līmeni sociālā riska iestāšanās gadījumā;
- augstais nodarbināto īpatsvars, kas valsts obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas veic no objekta līdz minimālajai algai (vairāk nekā 30%), kas nākotnē negatīvi ietekmēs personu ienākumu atvietošanas līmeni pēc pensionēšanās;
- augstais mājsaimniecību parāda līmenis, kā rezultātā iedzīvotāji ar relatīvi vidējiem un augstiem ienākumiem var nonākt sociālās palīdzības saņēmēju lokā.

Pamatā nevienlīdzības mazināšanu valdība sola īstenot ar nodokļu politikas instrumentiem, piemērojot diferencēto ar iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN) neapliekamo minimumu, solidaritātes nodokli un līdz 2017.gada aprīlim izstrādājot vidēja termiņa Valsts nodokļu politikas pamatnostādnes, būtiski uzlabojot nodokļu iekasējamību, ieviešot uzņēmējiem un valstij lētāku un vienkāršāku nodokļu samaksas un iekasēšanas kārtību, motivējot pašvaldības veicināt biznesa attīstību savā teritorijā, kā arī nodrošinot investoriem pievilcīgu un konkurētspējīgu nodokļu režīmu.

¹¹⁶ Tiesībsarga prezentācija diskusijai “Sociālo tiesību pienācīgs minimums” 13.Bīriņu konstitucionālās tiesībpolitikas seminārā. Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/prezentacijas/J.Jansons_Soc_ties_minimums_Birini_2016.pdf

¹¹⁷ Svarīgs paziņojums minimālās algas saņēmējiem! Pieejams:

<http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/svar%C4%ABgs-pazi%C5%86ojums-minim%C4%81%C4%81s-algas-sa%C5%86%C4%93m%C4%93jiem!>

1.2. Par apdrošināšanas iemaksu algas negatīvo indeksu

Pārskata periodā turpinājās 2014.gadā tiesībsarga aktualizētā jautājuma risināšana par negatīvā apdrošināšanas iemaksu algas indeksa (turpmāk arī – kapitāla indekss) piemērošanas sekām attiecībā uz vecuma pensiju, kas tiesībsarga redzeslokā nonāca pēc ekonomiskās krīzes.

2015.gada tiesībsarga ziņojumā tika norādīts – Satversmes tiesa 2015.gada 24.septembrī ierosināja lietu “Par likuma “Par valsts pensijām” 12.panta pirmās daļas, ciktāl tā paredz pensijas kapitāla aktualizācijai izmantot indeksu, kas mazāks par “1”, un pārejas noteikumu 65.2.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, 105. un 109.pantam”. Šajā lietā tiesībsargs puda viedokli, ka, īstenojot tiesībsarga rekomendācijas, Saeima 2015.gada 18.jūnijā pieņēma likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””, ar kuru tika pilnveidots kapitāla indeksa noteikšanas un piemērošanas tiesiskais regulējums.

Tiesībsargs atzina, ka ar šiem grozījumiem likumdevējs pēc būtības novērsa Latvijas pensiju sistēmā būtisku trūkumu. Proti, negatīvo kapitāla indeksu piemērošanu, līdz ar to arī tā negatīvo seku iestāšanās iespējamību attiecībā uz personām, kas nākotnē pensionēsies. Likumdevējs ir noteicis arī mehānismu, kas novērš negatīvo kapitāla indeksu piemērošanas sekas nākotnē attiecībā uz personām, kurām vecuma pensijas apmēru ir ietekmējis negatīvais kapitāla indekss.

Taču vienlaikus tiesībsargs konstatēja, ka minētais tiesiskais regulējums nenovērš negatīvo kapitāla indeksu piemērošanas negatīvās sekas, kas jau ir iestājušās pagātnē un kas turpināsies noteiktu periodu nākotnē. Proti:

1) tiesiskajā regulējumā nav paredzēts pārrēķināt laika posmā no 2010.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim aprēķinātās un izmaksātās vecuma pensijas, tādējādi netiek kompensētas pagātnē radītās negatīvā kapitāla indeksa sekas personām, kas ir pensionējušās ekonomiskās krīzes periodā;

2) tā kā kapitāla indeksu piemērošanas negatīvās sekas attiecībā uz personām, kas ir pensionējušās ekonomiskās krīzes periodā, nākotnē ir paredzēts novērst pakāpeniski - trīs gadu laikā, daļai pensionāru šajā periodā ir paredzēts turpināt izmaksāt vecuma pensiju, piemērojot negatīvo kapitāla indeksu. Minētās tiesību normas neparedz kompensāciju par sekām, ko radīs negatīvo kapitāla indeksu piemērošana šajā pārejas periodā.

Attiecībā uz jautājumu par kompensējošu mehānismu ieviešanu par pagātnē un noteiktu periodu nākotnē radītajām negatīvā kapitāla indeksa sekām, tiesībsargs secināja: tā kā valsts savu pienākumu atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem ir izpildījusi un likumdevējs ir novērsis norādīto sistēmisko nepilnību pensiju sistēmā, no Satversmes

109.panta viedokļa raugoties, tas neuzliek valstij pienākumu nodrošināt kompensāciju par iepriekšējā tiesiskā regulējuma nepilnībām, pat ja no tiesiskā viedokļa ir saskatāma nevienlīdzība.

Ņemot vērā minēto, tiesībsarga skatījumā, kompensāciju noteikšana par negatīvo kapitāla indeksu piemērošanas sekām, kas jau ir iestājušās pagātnē un kas turpināsies noteiktu periodu nākotnē, ir politiskās izšķiršanās jautājums, kas nav vērtējams no tiesību viedokļa.

Attiecībā uz likumdevēja izraudzīto metodi – noteikt pakāpenisku (atbilstoši budžeta iespējām) vecuma pensiju pārrēķināšanu personām, kuru pensijas apmērs ir ietekmēts ar negatīvo kapitāla indeksu laika posmā no 2010.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim, tiesībsargs atzina sekojošo.

Metodes, kā tiek realizētas Satversmes 109.pantā garantētās tiesības, ir valsts ziņā. Valdība, lemjot par nepieciešamajām izmaiņām likumā “Par valsts pensijām”, jau sākotnēji pakāpeniskas pārrēķināšanas nepieciešamību paredzēja kā vienīgo risinājumu, kas tika balstīts uz valsts budžeta iespējām. Līdz ar to šādas metodes izvēle ir bijusi valsts politiska izšķiršanās, sabalansējot personu, kurām vecuma pensijas apmērs ir ietekmēts ar negatīvo kapitāla indeksu, intereses ar valsts budžeta iespējām (citu iedzīvotāju interesēm).

Vērtējot, vai minētā metode ir samērīga, pirmkārt, tiesībsargs norādīja, ka likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 65.punkts, likuma “Par valsts budžetu 2016.gadam” 57.pants un likuma “Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2016., 2017. un 2018. gadam” 18.pants paredz prognozējamu trīs gadu termiņu, kurā ir plānots novērst negatīvās sekas personām, kurām vecuma pensijas apmērs ir ietekmēts ar negatīvo kapitāla indeksu. Tiesībsargs piekrita, ka no tiesiskās paļāvības viedokļa šis termiņš ir pietiekami skaidrs tikai attiecībā uz 2016.gadā pārrēķināmām pensijām jeb pensijām, kas piešķirtas 2010.gadā. Savukārt attiecībā 2017. un 2018.gadā pārrēķināmām pensijām, t.i., attiecīgi pensijas, kas ir piešķirtas 2011., 2012., 2013., 2014. un 2015.gadā, nav pietiekami skaidri definēts termiņš, cik ilgā laikā pārrēķins tiks veikts gada griezumā un vai vispār tiks veikts, jo tas ir pakārtots nākamo gadu valsts budžetu iespējām. Taču tiesībsargs uzskatīja, ka minētais formulējums pats par sevi vēl nenozīmē, ka valsts nepildīs definētās saistības, it īpaši ņemot vērā pieteikumā norādītās prognozes valsts sociālā budžeta uzkrājuma pieaugumam. Tādēļ nav pamata apšaubīt minēto tiesību normu izpildi. Attiecīgais formulējums būtībā ir pielāgots iespējamiem mainīgajiem ekonomiskajiem apstākļiem, kas varētu negatīvi ietekmēt valsts sociālā budžeta prognozētā uzkrājuma pieaugumu, kas no ilgtspējas principa viedokļa ir saprātīgs risinājums.

Otrkārt, tiesībsarga skatījumā, likumdevējs ir saprātīgi un taisnīgi noteicis arī pārrēķināšanas kārtību, vispirms pārrēķinu veicot personām, kuras negatīvā kapitāla indeksa

piemērošanas negatīvās sekas ir skārušas visilgāk, attiecīgi ar nākamajiem gadiem veicot pārrēķinu personām, kuras minētās sekas ir skārušas īsāku termiņu.

Nemot vērā minēto, tiesībsargs nesaskatīja acīmredzamu nesamērību likumdevēja izvēlētajā metodē, novēršot negatīvo kapitāla indeksu piemērošanas negatīvās sekas nākotnē attiecībā uz personām, kurām pensijas apmērs ir ietekmēts ar negatīvo kapitāla indeksu.

Ievērojot minētos apsvērumus, tiesībsargs uzskatīja, ka apstrīdētās tiesību normas atbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, 105. un 109.pantam.

Ar Satversmes tiesas 2016.gada 21.aprīļa spriedumu lietā Nr.2015-21-01 likuma „Par valsts pensijām” 12.panta pirmā daļa un pārejas noteikumu 65.2.apakšpunkts tika atzīts par atbilstošu Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, 105. un 109.pantam.

1.3. Vienlīdzības principa īstenošana izdienas pensiju izmaksā

2015.gada nogalē tika saņemti vairāku personu iesniegumi, kuros bija norādīts uz iespējamu Satversmes 109.panta pārkāpumu, kā arī Satversmes 91.pantā iekļautā vienlīdzības principa pārkāpumu. Iesniedzēji norādīja, ka ar 2016.gada 1.janvāri, spēkā stājoties Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta neatliekamās medicīniskās palīdzības nodrošināšanā iesaistīto darbinieku izdienas pensiju likumam, iesniedzējiem tiek ierobežotas tiesības vienlaikus saņemt izdienas pensiju un turpināt darba tiesiskās attiecības Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienestā (turpmāk – NMPD) operatīvā medicīniskā transportlīdzekļa vadītāja amatā. Ierobežojums saņemt izdienas pensiju ir noteikts Militārpersonu izdienas pensiju likuma 10.panta otrajā daļā, kas noteic, ka izdienas pensijas izmaksu pārtrauc, ja izdienas pensijas saņēmējs no jauna iestājas dienestā, kas dod tiesības uz izdienas pensiju. Pamatojoties uz personu iesniegumiem, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par vienlīdzības principa īstenošanu izdienas pensiju izmaksā un sniedza atzinumu.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatēja, ka personai, kurai ir piešķirta militārpersonas izdienas pensija vai valsts drošības iestāžu amatpersonas izdienas pensija, uzsākot darbu NMPD operatīvā medicīniskā transportlīdzekļa vadītāja amatā, izdienas pensijas izmaksa tiek pārtraukta. Savukārt personai, kurai ir piešķirta Iekšlietu ministrijas sistēmas darbinieka izdienas pensija, uzsākot darbu minētajā amatā, izdienas pensijas izmaksa netiek pārtraukta.

Tiesībsargs secināja, ka Militārpersonu izdienas pensiju likuma 10.panta otrā daļa un Valsts drošības iestāžu amatpersonu izdienas pensiju likuma 10.panta otrās daļas 1.punkts paredz atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras pēc izdienas pensijas piešķiršanas ir uzsākušas darbu vai dienestu amatā, kas dod tiesības uz izdienas pensiju.

Tiesībsarga ieskatā, šādai atšķirīgai attieksmei nav saskatāms leģitīms mērķis, tādējādi atšķirīgai attieksmei nav konstatējams objektīvs un saprātīgs pamats, un tā nav attaisnojama. Līdz ar to Militārpersonu izdienas pensiju likuma 10.panta otrajā daļā un Valsts drošības iestāžu amatpersonu izdienas pensiju likuma 10.panta otrās daļas 1.punktā iekļautais ierobežojums saņemt izdienas pensiju, tiesībsarga ieskatā, neatbilst Satversmes 91.pantā garantētajam vienlīdzības principam.

Tiesībsargs, pabeidzot pārbaudes lietu, aicināja Saeimu ne vēlāk kā līdz 2017.gada 31.martam novērst Militārpersonu izdienas pensiju likuma 10.panta otrās daļas un Valsts drošības iestāžu amatpersonu izdienas pensiju likuma 10.panta otrās daļas 1.punkta neatbilstību Satversmes 91.pantā iekļautajam vienlīdzības principam.

2016.gada nogalē tika saņemta Aizsardzības ministrijas vēstule, kurā tā informēja tiesībsargu, ka kopā ar citām institūcijām izvērtēs iespēju sinhronizēt tiesisko regulējumu izdienas pensiju likumos.

1.4. Par vecuma pensijas apmēru, kas piešķirta izdienas pensijas vietā

Pārskata periodā sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2015-23-01 "Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 12.punkta trešās daļas otrā teikuma, ciktāl tas noteic gadījumus, kad izdienas pensijas vietā piešķiramo vecuma pensiju var noteikt mazāku par izdienas pensiju, kas saņemta līdz vecuma pensijas piešķiršanas brīdim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam”.

Tiesībsargs lūdza izbeigt tiesvedību lietā Nr.2015-23-01, jo likumdevējs novērsa neatbilstību, izslēdzot no likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 12.punkta trešo daļu un papildinot to ar 12.¹punktu, kas novērš pieteikuma iesniedzējas norādītos trūkumus.

Satversmes tiesa 2016.gada 12.septembrī izbeidza tiesvedību minētajā lietā.

1.5. Pensijas pārrēķināšana gadījumos, kad to piešķirusi arī cita valsts

Sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2016-03-01 "Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 42.¹punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”.

Lieta bija par vecuma pensijas izmaksas pārtraukšanu, ja personai nav pietiekama apdrošināšanas stāža – personām veikts pensijas pārrēķins, no apdrošināšanas stāža izņemot tos periodus, kuri ņemti vērā, piešķirot Krievijas Federācijas militāro pensiju.

Tiesībsargs uzskatīja, ka likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 42.¹punkts atbilst Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam, un arī Satversmes tiesa 2016.gada 21.oktobrī izbeidza tiesvedību minētajā lietā, secinot, ka apstrīdētā norma nerada Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantā nostiprināto pamattiesību aizskārumu.

1.6. Par tiesībām uz priekšlaicīgu vecuma pensiju personai, kura audzinājusi bērnu ar invaliditāti

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2016-11-01 "Par likuma "Par valsts pensijām" 11.panta ceturtnās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 109.pantam".

Augstākā tiesa (pieteicējs) uzskatīja, ka apstrīdētā norma, ciktāl tā priekšlaicīgas pensijas piešķiršanu saista ar noteikumu, ka aprūpējamais bērns normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā vismaz astoņus gadus ir bijis atzīts par bērnu ar invaliditāti, neatbilst Satversmes 91.pantā ietvertajam vienlīdzības principam un Satversmes 109.pantam.

Tiesībsargs secināja, ka likuma "Par valsts pensijām" 11.panta ceturtnā daļa neatbilst Satversmes 91.panta pirmajā teikumā iekļautajam vienlīdzības principam un 109.pantam tiktāl, ciktāl nav noteikta vienlīdzības principam atbilstoša kārtība, kādā Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisija sniedz atzinumu par bērna veselības stāvokļa atbilstību invaliditātei. Tiesībsarga ieskatā, taisnīgākais un samērīgākais rezultāts tiktu sasniegts, ja bērna veselības stāvokļa atbilstību invaliditātei laikā līdz 1990.gada 16.septembrim komisija vērtētu atbilstoši tiem kritērijiem, kas noteikti ar Latvijas Republikas Veselības aizsardzības ministrijas 1990.gada 17.septembra pavēli Nr.214. Šāda kārtība būtu attiecināma uz tiem bērniem:

- 1) kuriem slimība vai patoloģisks stāvoklis, ņemot vērā ierakstus medicīnas dokumentos, ir konstatēts laikā līdz 1990.gada 17.septembrim, bet atbilstība invaliditātes kritērijiem noteikta tikai atbilstoši 1990.gada 17.septembra pavēlei Nr.214;
- 2) kuriem no slimības vai patoloģiskā stāvokļa konstatēšanas dienas tas turpinās vismaz astoņus gadus;
- 3) kuri 18 gadu vecumu sasnieguši pēc 1990.gada 17.septembra.

Tāpat tiesībsargs nepiekrīta Saeimas paustajam viedoklim, ka taisnīgāko un samērīgāko rezultātu iespējams panākt tiesību normas piemērošanas rezultātā.

1.7. Pabalsts darbiniekam par katru apgādībā esošu bērnu ar invaliditāti

Tiesībsarga birojā 2016.gada sākumā tika saņemts personas iesniegums, kurā norādīts uz iespējamo pārkāpumu jautājumā par vienreizēja pabalsta piešķiršanas kārtību par esošajiem bērniem ar invaliditāti atkarībā no bērnu skaita.

Finanšu ministrija atzina, ka nav vienotas pieejas Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 3.panta ceturtās daļas 7.punktā noteikto tiesību piemērošanā. Proti, ir darba devēji, kas maksā pabalstu par katru bērnu ar invaliditāti, savukārt citi maksā vienu pabalstu neatkarīgi no bērnu ar invaliditāti skaita.

2017.gada 1.janvārī stājušies spēkā grozījumi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 3.panta ceturtās daļas 7.punktā, paredzot, ka valsts vai pašvaldības institūcija tai piešķirto finanšu līdzekļu ietvaros iekšējos normatīvajos aktos, pašvaldības saistošajos noteikumos, darba koplīgumos vai darba līgumos amatpersonām (darbiniekiem) var paredzēt pabalstu līdz 50 procentiem no mēnešalgas reizi kalendāra gadā amatpersonai (darbiniekam) par katru apgādībā esošu bērnu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam.

1.8. Cilvēktiesību nodrošināšana sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijās

Par vienu no prioritātēm 2016. un nākamajos gados tiesībsargs izvirzīja monitoringus pašvaldību ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās,¹¹⁸ lai novērotu tur mītošo klientu tiesību nodrošināšanu.

2016.gadā ietvaros Tiesībsarga biroja darbinieki veica monitoringus divu pašvaldību sociālās aprūpes centros:

- 1) Rīgas domes Labklājības departamenta pakļautībā esošajā Rīgas sociālās aprūpes centrā „Gaiļezers”,
- 2) Engures novada domes ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā – pansionātā „Rauda”.

Monitoringa vizītes laikā „Gaiļezerā” Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja vairākas problēmas. Piemēram, sociālās aprūpes un sociālās darba rehabilitācijas struktūrvienībās ir nodarbināti aptuveni 110 darbinieki, taču kopējais klientu skaits ir 400 personas, turklāt lielākā daļa no tiem ir klienti, kam būtu nepieciešama pastāvīga uzraudzība un personāla atbalsts. Monitoringa vizītes laikā Tiesībsarga biroja darbinieki neguva pārliecību, ka

¹¹⁸ Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.pantā noteiktajiem terminiem ar ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju saprot sociālo institūciju, kas nodrošina personai, kura vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt, kā arī bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju.

„Gaiļezera” strādājošo darbinieku skaits un to iesaistīšana pakalpojuma sniegšanā ir racionāli izvērtēta, lai visiem institūcijas klientiem nodrošinātu viņu vajadzībām atbilstošus sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus.

Tika konstatēti arī vairāki Ministru kabineta 2003.gada 3.jūnija noteikumu Nr.291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” prasību pārkāpumi. Piemēram, netiek ievērota prasība attiecībā uz veļas individuālu lietošanu, mazgāšanu un atgriešanu atpakaļ institūcijas klientiem; klientiem netiek pienācīgi nodrošināti apstākļi, lai viņi varētu saturīgi pavadīt laiku, nav nodrošinātas nodarbības un aktivitātes, ņemot vērā klientu individuālās prasmes un spējas (paredzot atsevišķas aktivitātes arī “slēgto nodaļu” klientiem); nav pietiekami regulāras pastaigas svaigā gaisā; trūkst pienācīgu apstākļu, lai klienti atbilstoši savam funkcionālajam stāvoklim varētu apgūt sadzīves un pašaprūpes iemaņas, tai skaitā ēdiena gatavošanu u.c.

Turpretim monitoringa vizītes un pēcpārbaudes laikā pansionātā „Rauda” Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja virkni pozitīvi vērtējamu apstākļu, piemēram, institūcijas klientu vajadzībām ir speciāli aprīkota datorklase, bibliotēka, reliģiskiem pasākumiem paredzēta kapela, fizioterapijas zāle, veikals, ir pieejama plaša zaļā zona pastaigām, izveidots pastaigu laukums klientiem, kas neorientējas laikā un telpā, kā arī ir nodrošināta iespēja ierīkot savu mazdārziņu u.c.

Tomēr vienlaikus tika konstatēti arī vairāki normatīvajiem aktiem un cilvēktiesību standartam neatbilstoši apstākļi, piemēram, netiek pienācīgi nodrošināta klientu apģērba un veļas individuāla lietošana; tualetes telpās, kurās nebija durvju atdalījuma, nebija ierīkotas papildu durvis, klientiem nodrošinot privātumu; netika konstatēts, ka slēgto nodaļu klientiem tiek nodrošināta iespēja pilnvērtīgi pavadīt brīvo laiku, pastaigas svaigā gaisā u.c.

Tiesībsargs sniedza rekomendācijas konstatēto pārkāpumu novēršanai, un minētie sociālās aprūpes centri daļu rekomendāciju jau ir ieviesuši, bet daļu apņēmušies ieviest pakāpeniski.

Tiesībsargs arī turpmāk veiks monitoringa vizītes pašvaldību sociālās aprūpes centros.

1.9. Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un avārijas rezultātā cietušo personu sociālā aizsardzība

Augstākās tiesas Senāts 2013.gada 4.jūnija spriedumā lietā Nr.SKA-304/2013 secinājis, ka kaitējuma atlīdzība ir papildu sociālā garantija Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un cietušajiem, kuri zaudējuši darbības spējas, un tā ir piešķirama arī tad, ja persona jau saņem valsts pensiju – vecuma vai invaliditātes pensiju, kas aprēķināta kaitējuma atlīdzības apmērā.

Tiesībsargs ir konstatējis, ka pēc minētā sprieduma Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra kaitējuma atlīdzību papildus izlemj piešķirt vien tad, ja tas ir noteikts ar tiesas spriedumu, nevis sistēmiski izvērtējot visus gadījumus, kuros lietas apstākļi ir līdzīgi. Tiesībsarga ieskatā, šādi tiek pārkāpts vienlīdzības princips, turklāt nelietderīgi tiek tērēti administratīvie un tiesas resursi.

Papildus tam, lai sekmētu vienlīdzīgas attieksmes principu, piešķirot sociālo nodrošinājumu Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un cietušajiem, kuriem ir noteikta invaliditāte, 2014.gada sākumā Labklājības ministrija bija izstrādājusi likumprojektu „Grozījumi Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumā”. Diemžēl minētais likumprojekts ne 2014.gada nogalē, ne 2015.gadā tālāku virzību nepiedzīvoja.

2016.gadā tiesībsargs vērsās Saeimā, lūdzot novērst pretrunīgās tiesību normas Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumā. 2016.gada martā Saeimas Sociālo un darba lietu komisija izskatīja tiesībsarga aktualizēto jautājumu un nolēma virzīt Labklājības ministrijas izstrādāto likumprojektu kā savu priekšlikumu. Rezultātā 2016.gada 16.jūnijā tika pieņemti grozījumi Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumā, kas stājās spēkā 2017.gada 1.janvārī. Saskaņā ar jauno regulējumu turpmāk tiks novērsti nevienlīdzīgas attieksmes principa pārkāpums, piešķirot sociālo nodrošinājumu Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem.

2. Personu ar invaliditāti tiesības

2.1. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings

Tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeironi” 2016.gadā veica monitoringu par augstākās izglītības pieejamību personām ar invaliditāti. Tās ietvaros tika noskaidrota būtiska informācija.

Pirmkārt, personu ar invaliditāti viedoklis par augstākās izglītības mācību iestāžu pieejamību. Šajā aptaujā piedalījās 446 respondenti, un tā notika no 2016.gada jūnija līdz oktobrim. Aptaujā varēja secināt, ka sievietes ar invaliditāti vairāk nekā vīrieši ar invaliditāti iegūst augstāko izglītību. Minētais atbilst vispārējai valsts statistikai – sievietēm vairāk nekā vīriešiem ir augstākā izglītība.

Visvairāk respondentu bija ar otrās grupas invaliditāti un vecumā no 18 līdz 34 gadiem. Personas ar invaliditāti norādīja, ka informācija par augstskolu pieejamību nav pietiekama, līdz ar to kā viens no veidiem tās uzlabošanā ir iekļaut minēto informāciju augstskolu interneta vietnēs. Tajā pašā laikā būtu nepieciešama persona augstskolās, kas varētu sniegt informāciju par studijām un studiju procesiem nepieciešamajā formātā. Atsevišķas personas ar invaliditāti norādīja, ka invaliditāte ir bijusi par pamatu atteikumam studijām augstskolā. Visvairāk šīs bija personas ar kustību traucējumiem, tātad var secināt, ka augstskolās nav bijusi nodrošināta vides pieejamība.

Lielākā daļa no personām ar invaliditāti, kas ir studējušas augstskolā, nav saskārušās ar šķēršļiem studiju procesā (67,8%). Tās personas ar invaliditāti, kuras ir saskārušās ar šķēršļiem, norādīja, ka tie bijuši saistīti ar augstskolas fiziskās un informatīvās vides, kā arī bibliotēku nepieejamību. Pozitīvi ir vērtējams, ka lielākajai daļai respondentu, kuri ir saskārušies ar šķēršļiem studiju procesā, tas nav traucējis iegūt augstākās izglītības diplomu. Jāatzīst, ka lielākā daļa respondentu, kuri ir saskārušies ar šķēršļiem studiju procesā, ir norādījuši, ka nav informējuši augstskolu par tiem, kā iemeslus minot iespēju pielāgoties situācijai vai arī atbalstu no studiju biedriem. Tomēr, ja students ir vērsies pie augstskolas vadības ar lūgumu novērst šķēršļus, lielākoties (53,3%) tas nav darīts, kā iemeslu minot finanšu līdzekļu trūkumu (37,5%) vai tehniskās grūtības (25%). Tāpat lielākoties studenti ar invaliditāti nav izmantojuši iespēju studēt ārvalstī (94%), kā iemeslu minot nevēlēšanos (31,6%) vai ierobežotās finansiālās iespējas (27,8%).

Otrkārt, tika aptaujātas augstākās izglītības iestādes. Pašlaik Latvijā ir 58 augstākās izglītības mācību iestādes: no tām 17 ir valsts augstskolas, 13 – juridisko personu dibinātas augstskolas, 17 valsts koledžas un 9 juridisko personu dibinātas koledžas. Augstskolu aptauja notika no 2016.gada maija līdz augustam. Galvenie secinājumi: augstskolas vairāk sūdzību ir saņēmušas par fiziskās nekā informatīvās vides nepieejamību, un arī pēc savas iniciatīvas vairāk ir veikušas fiziskās nekā informatīvās vides pieejamības nodrošināšanu. Minētais varētu būt skaidrojams ar faktu, ka augstskolās, iespējams, nav daudz studentu, kuriem ir nepieciešams nodrošināt informatīvās vides pieejamību, kā arī ar to, ka paši studenti izvēlas nenorādīt uz nepieciešamību nodrošināt informatīvās vides pielāgojumus.

Savukārt kā galveno iemeslu vides pielāgošanas pasākumu neveikšanai augstskolas ir norādījušas uz to, ka tajās nav studentu, kuriem būtu nepieciešams pielāgot fizisko vai informatīvo vidi. Te gan jāpiebilst: ja augstskola nenodrošina pieejamu fizisku vidi, tad, visticamāk, persona ar invaliditāti vienkārši tur nestudē, savukārt, ja nav nevienas personas ar invaliditāti, augstskola nepielāgo fizisko vidi, līdz ar to veidojas loks, kas neveicina iekļaujošu izglītību.

Treškārt, veikts augstskolu monitorings – laikā no 2016.gada jūnija līdz augustam Tiesībsarga birojs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” veica augstskolu monitoringu jeb faktiskās situācijas novērojumu, tai skaitā izstrādājot monitoringa protokolus, vērtēšanas kritērijus un rekomendācijas.

Kopumā tika apsektas augstskolas 10 Latvijas pilsētās: Rīgā, Jūrmalā, Jelgavā, Valmierā, Jēkabpilī, Rēzeknē, Kārsavas novadā, Daugavpilī, Liepājā, Ventspilī, kopā apsekojot 164 objektus, no tiem 81 augstskolu ēku, 42 bibliotēkas un 40 dienesta viesnīcas. Netika apsektas tās augstskolas, kuras jau bija vērtējis (pozitīvi vai sniedzot priekšlikumus vides uzlabošanai) “Apeirons.”

Katrai ēku kategorijai – augstskolu ēkai, bibliotēkai un dienesta viesnīcai – bija savi kritēriji, lai novērtētu vides pieejamību. Tika vērtēta vides pieejamība personām ar kustību, redzes un dzirdes traucējumiem. Monitoringā tika konstatēts, ka augstskolas vairāk uzmanību pievērš personu ar kustību traucējumiem vajadzībām, mazāk – personu ar redzes un dzirdes traucējumu vajadzībām, lai arī minētajām grupām piemērot vidi būtu vienkāršāk. Tāpat salīdzinoši vairāk bija veikti vides pielāgošanas pasākumi augstskolu ēkās, kur notiek lekcijas un semināri, mazāk – bibliotēkās, un tikai atsevišķas studentu dienesta viesnīcas bija pielāgotas personu ar invaliditāti vajadzībām.

2.2. Konference “Izglītības pieejamība”

Jau otro gadu pēc kārtas Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā – 3.decembrī – tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku rīkoja konferenci, kas bija veltīta tēmām, kuras ir svarīgas gan pašām personām ar invaliditāti, gan visai sabiedrībai kopumā. Konferencē tika runāts par to, kas ir mainījies Latvijā kopš ANO konvencijas ratificēšanas 2010.gadā. Tāpat tika noskaidrots, kā jūtas personas ar invaliditāti, apzināta sabiedrības attieksme pret šīm personām, kā arī akcentēti labās prakses piemēri gan nodarbinātībā, gan izglītībā un apzinātas pašvaldības, kuras ar izpratni un rīcību ir spējušas saviem iedzīvotājiem padarīt dzīvi labāku.

Iepriekšējā gadā, veicot situācijas izpēti, noskaidrots, ka svarīgākās jomas, kurās steidzami nepieciešami uzlabojumi, lai personu ar invaliditāti dzīve kļūtu labāka, ir medicīnas pakalpojumi, pabalstu sistēma, nodarbinātība un iekļaujoša izglītība. Par kritiski nepieejamo veselības aprūpes sistēmu un cilvēka cieņu pazemojošiem sociāliem pabalstiem jau iepriekš runāts gan Saeimā, gan valdībā. Tas lielā mērā ir politiskās drosmes jautājums – atzīt, ka Latvijas valdība gadu no gada veselībai un sociālai drošībai atvēl ievērojami mazāk budžeta

līdzekļu nekā citas Eiropas valstis, un politiskās gribas jautājums atzīt šīs nozares par prioritārām.

Runājot par personu ar invaliditāti nodarbinātību, visupirms ir jārunā par iespējām. Nodarbinātība pēc būtības ir vissvarīgākā, tā ir iespēja cilvēkam būt nevis lūdzējam un sociālās palīdzības saņēmējam, bet gan pašam nopelnīt un maksāt nodokļus, kas veido gan personas pašapziņu, gan rada dzīvesprieku.

Dažādu aptauju dati liecina, ka lielākas iespējas piekļūt darba tirgum ir personām ar dažādām prasmēm un augstāku izglītību. Līdz ar to konferencē tika runāts tieši par izglītības pieejamību, izpētot, kāda ir situācija, vaicājot praktiķu pieredzi, daloties ar labās prakses piemēriem un stāstot par iespējām. Jāatzīmē, ka neskatoties uz sestdienu, konference bija ļoti apmeklēta, diskusijas bija spraigas, parādot gan ainu kopumā, gan novedot pie virknes secinājumu.

Konferences ievaddaļā bija iespēja noskatīties video prezentāciju, ko sniedza tiesību un invaliditātes pētījumu profesore no Vācijas Tērēzija Degenere, kas vienlaikus ir arī ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejas priekšsēdētāja vietniece. Prezentācijā profesore uzsvēra, ka cilvēktiesību norma skaidri noteic – personām ar invaliditāti ir tiesības uz iekļaujošu izglītību, un šos bērnus nevajadzētu mācīt speciālajās skolās. Profesore atzīmēja, ka šī ir lielākā konvencijas panāktā uzvara. Iekļaujošai izglītībai cilvēkiem ar īpašām vajadzībām jābūt kā normai, bet speciālajai izglītībai – tikai kā izņēmumam. Latvijas situācija ir pretēja.

Konferences pēcpusdienas sesija tika dalīta trīs tematiskajās grupās. Pirmā no tām diskutēja par iekļaujošu pamatizglītību. Ar labās prakses piemēriem par to, ka iekļaujoša izglītība ir iespējama, pieredzē dalījās Vaivaru pamatskolas direktore. Uzklusot bērnu vecāku stāstus, secināms, ka Latvijā ir ļoti *raiba* aina, nav vienotas attieksmes un nostājas, arī vecāku stāsti ir ļoti dažādi, bet tajos ir jūtams spēks, sāpes, gribēšana un varēšana. Iekļaujošā izglītībā svarīga ir vecāku izvēle – tiem ir jāgrib savu bērnu sūtīt parastajā skolā. Vienlaikus ir svarīgi popularizēt labos piemērus, lai vecāki nenoslēgtos un kā labāko iespēju nepieņemtu māj mācību bērnam, kurš var mācīties sabiedrībā. Iekļaušana ir svarīga ne tikai pašam bērnam ar īpašām vajadzībām, bet arī citiem bērniem un skolotājiem, tā ir laba pieredze, tas veido iecietību un toleranci. Lai ieviestu iekļaujošu izglītību, ir jāgrib mainīt spēles noteikumus vispirms jau pašam izglītības iestādēm un pašvaldībām.

Konference deva iespēju kārtējo reizi pārliecināties, ka normatīvie akti un likumi ir sakārtoti, viss atkarīgs no vecāku gribas, no skolas vadības un pašvaldības attieksmes. Diemžēl no vecākiem izskanēja daudzu pašvaldību sliktie piemēri. Līdz ar to atzīmējams, ka Izglītības un zinātnes ministrijas lielākais izaicinājums ir veidot pašvaldību un izglītības

iestāžu izpratni un panākt, ka pašvaldības maina spēles noteikumus un vēlas īstenot iekļaujošu izglītību.

Savukārt atsevišķā tematiskajā grupā Latvijas augstākās izglītības iestādes iepazīstināja ar labās prakses piemēriem atbalsta sniegšanā personām ar invaliditāti. Diskusijas bija ne tikai par vides, bet arī informatīvo pieejamību, lai augstākā izglītība būtu pieejama ne tikai personām ar kustību ierobežojumiem, bet arī redzes un dzirdes grūtībām un mācīšanās traucējumiem.

Konferencē bija arī iespēja augstskolu bibliotēku pārstāvjiem iepazīties ar dažādiem Latvijas Nacionālās bibliotēkas piedāvātajiem tehnoloģiju risinājumiem, kas atvieglo informācijas pieejamību personām ar redzes un dzirdes grūtībām.

2.3. Konkurss “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam 2016”

2016.gada 3.decembrī, Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā, tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku jau otro gadu pēc kārtas organizēja arī konkursa “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam 2016” apbalvošanas ceremoniju, kurā personu ar invaliditāti nevalstiskajām organizācijām tika pasniegtas balvas un atzinības raksti šādās nominācijās: “Skaļākā balss”, “Nodarbinātības veicinātājs”, “Pakalpojumu nodrošinātājs”, “Izglītības veicinātājs”, “Sociālā kampaņa” un “Bērnu ar invaliditāti aizstāvis”.

Konkursa mērķis ir popularizēt un novērtēt personu ar invaliditāti organizāciju darbību Latvijā, atklāt labās prakses piemērus un sekmēt personu ar invaliditāti intereses pārstāvošo nevalstisko organizāciju darbību, vienlaikus sakot “paldies” par nesavtīgu darbu sabiedrības labā.

Nominācijā “Skaļākā balss” galveno balvu saņēma biedrība “Latvijas Paralimpiskā komiteja”, kas ar savām aktivitātēm veicina un slavē “cilvēka ar lielo burtu” panākumus sporta jomā.

Nominācijas “Pakalpojumu nodrošinātājs” galvenās balvas ieguvējs bija biedrība “Rīgas pilsētas “Rūpju bērns””, bet atzinības rakstus saņēma biedrība “Cerību spārni” (Sigulda) un Latvijas Cistiskās fibrozes biedrība (Viesīte). Aizstāvot tiesības uz pilnvērtīgu izglītību, nodibinājums “Fonds *Nāc līdzās!*” (Rīga) saņēma galveno balvu, bet nevalstiskā organizācija “Ābeļziedi” (Pļaviņas) atzinības rakstu – **nominācijā “Izglītības attīstītājs”**.

Cilvēka cieņpilnai dzīvei ir nepieciešamas ne vien zināšanas, bet arī iespēja savas zināšanas un prasmes īstenot, strādājot tīkamam un atalgotu darbu. Mūsu valstī cilvēkam ar invaliditāti bieži vien ir sarežģīti atrast darbu. **Nominācijā “Nodarbinātības veicinātājs”**

tika vērtēti projekti, kuru mērķis ir palielināt cilvēku ar invaliditāti izredzes nokļūt darba tirgū un atrast sev piemērotāko darba vietu. Šajā nominācijā galvenās balvas ieguvēja ir Liepājas Neredzīgo biedrība, bet atzinības rakstu saņēma – insultu pārcietušo cilvēku un viņu radnieku psiholoģiskā atbalsta biedrība “Vigor” (Rīga).

Nominācijas “Sociālā kampaņa” galvenā balva tika pasniegta nodibinājumam “Fonds *Nāc līdzās!*” par projektu, kurā talantīgi bērni un jaunieši ar īpašām vajadzībām apliecināja sevi kā mūziķus, dzejniekus un fotogrāfus, darbojoties kopā ar nozaru profesionāļiem. Savukārt atzinības raksti tika piešķirti cilvēku ar īpašām vajadzībām biedrībai “Motus Vita” (Rīga) un organizācijai “Jaunatne ar misiju – Rīga” iniciatīva cilvēkiem ar kustību traucējumiem “Wings for Wheels” (Rīga).

Nominācijā “Bērnu ar invaliditāti aizstāvis” žūrijai bija jāizvēlas no astoņiem pieteiktajiem projektiem. Galveno balvu ieguva biedrība “Cerību spārni” (Sigulda), savukārt atzinības rakstus – biedrība “Oranžais Stars” (Jelgava), nodibinājums “Palīdzēsim.lv” (Krimulda) un Latgales audžuģimeņu atbalsta biedrība “Muna Sāta” (Daugavpils).

Ikviena Latvijas iedzīvotājs un organizācija dalībai konkursā varēja pieteikt nevalstiskās organizācijas, kas palīdzējušas cilvēkiem ar invaliditāti. 2016.gadā tika saņemti 30 pieteikumi sešās uzskaitītajās nominācijās.

Pieteikumus vērtēja konkursa žūrija, kuras sastāvā bija tiesībsargs Juris Jansons, Latvijas Nacionālas bibliotēkas direktors Andris Vilks, “Apeirona” valdes priekšsēdētājs Ivars Balodis, Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas vadītāja Aija Barča, akademiķe un bērnu ārste Dace Gardovska, organizācijas *Ziedot.lv* vadītāja Rūta Dimanta un Latvijas Radio žurnālists Aidis Tomsons.

Svinīgā gaisotnē labklājības ministrs Jānis Reirs izteica pateicību personām, kas ar savu pašai dziedību atbalstīja un pārstāvēja cilvēku ar īpašām vajadzībām intereses. Labklājības ministrijas atzinības rakstus saņēma Latvijas Paralimpiskās komitejas vadītāja Daiga Dadzīte un Paralimpiskās sporta iejādes trenere Olga Šellere, kā arī biedrības “Cerību spārni” valdes priekšsēdētāja Eva Viļķina un biedrības „Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” valdes locekle Tamāra Vahļina.

Nevalstisko organizāciju gada balvas pasākumā Valsts izglītības attīstības aģentūra pasniedza pateicības rakstus četrām profesionālās izglītības iestādēm - Jēkabpils agrobiznesa koledžas Barkavas struktūrvienībai, Smiltenes tehnikuma Alsviķu teritoriālajai struktūrvienībai, Zaļenieku komerciālajai un amatniecības vidusskolai un Kandavas lauksaimniecības tehnikuma Cīravas teritoriālajai struktūrvienībai - par *Erasmus+* mobilitātes projektu īstenošanu, sekmīgi iekļaujot personas ar speciālām vajadzībām.

2.4. Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas darba organizācijas problēmjautājumi

Tiesībsarga birojā 2016.gadā tika saņemtas vairākas sūdzības (gan iesniegumu veidā, gan arī telefoniski), kurās bija norādīts uz Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas (turpmāk - VDEĀVK) darba organizācijas problēmjautājumiem, kuru rezultātā tiek ierobežotas personu ar invaliditāti tiesības uz savlaicīgu lēmuma par invaliditāti pieņemšanu, tādējādi pārkāpjot personu tiesības uz sociālo garantiju saņemšanu, kā arī netiek ievērots labas pārvaldības princips. Papildus iedzīvotāji norādīja arī uz neētisku un nepieklājīgu VDEĀVK ārstu-ekspertu attieksmi pret personām, kuras ierodas uz ekspertīzi invaliditātes noteikšanai.

VDEĀVK skaidroja, ka vēl 2014.gada novembrī Labklājības ministrija bija informēta par iestādē radušos problēmsituāciju un nepieciešamību stiprināt administratīvo kapacitāti, tai skaitā ārstu-ekspertu atalgojuma palielināšanu, jaunu ārstu piesaisti un sagatavošanu eksperta amatam.

Labklājības ministrija skaidroja, ka no 2015.gada vidus šie jautājumi ir risināti. Kopīgi ar VDEĀVK vadību tika analizēti jautājumi par iekšējo procesu efektivitātes uzlabošanu iestādē, kā arī VDEĀVK uzticēto funkciju un uzdevumu pārskatīšanu. Līdz ar to 2016.gada 19.maijā tika pieņemti grozījumi Invaliditātes likumā, nosakot, ka VDEĀVK ir tiesīgs strādāt jebkurš pamatspecialitātē sertificēts ārsts, kurš ir apguvis apmācību kursu atbilstoši VDEĀVK specifikai. Savukārt, lai steidzamības kārtā risinātu VDEĀVK radušos problēmsituāciju, kuras rezultātā tika apdraudēta iestādes izdoto lēmumu pieņemšana Administratīvā procesa likumā noteiktajos termiņos, tika izstrādāts grozījums Invaliditātes likuma Pārejas noteikumos, paredzot novērst situācijas, ka novēloti veiktas invaliditātes ekspertīzes dēļ personai rodas pārtraukumi invaliditātes pensijas saņemšanā. Tādējādi gadījumos, kad VDEĀVK iesniegtos dokumentus atkārtotai invaliditātes ekspertīzei objektīvu apsvērumu dēļ nav iespējams izskatīt viena mēneša laikā, VDEĀVK ir tiesīgs ar atsevišķu lēmumu pagarināt iepriekš izdotā administratīvā akta darbības termiņu uz laiku līdz sešiem mēnešiem, bet ne ilgāk, kā līdz jauna administratīvā akta izdošanai konkrētās personas lietā.

Tiesībsarga birojs, atsaucoties uz VDEĀVK vadības lūgumu, 2016.gada oktobrī piedalījās VDEĀVK organizētajā darba seminārā ar prezentāciju, kurā tika analizētas Tiesībsarga birojā saņemtās sūdzības par iestādes darbu un ārstu-ekspertu nekorektu attieksmi pret personām.

Papildus tika sniegti tiesībsarga ieteikumi attiecībā uz VDEĀVK darba pilnveidošanas nepieciešamību, kā arī VDEĀVK vadībai tika rekomendēts pieaicināt ekspertus vides pieejamības izvērtēšanai, lai nodrošinātu ēkas Ventspils ielā 53, Rīgā, pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem.

2.5. Vienlīdzības princips, nosakot pabalstu par asistenta izmantošanu

2016.gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par iespējamu vienlīdzības principa pārkāpumu, nosakot pabalsta apmēru par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti.

Saskaņā ar Invaliditātes likumu viens no pasākumiem invaliditātes seku mazināšanai personām ar invaliditāti ir asistenta pakalpojuma nodrošināšana. No Invaliditātes likuma 12.panta izriet, ka maksimālais asistenta apkalpojuma apmērs personām ar invaliditāti ir 40 stundas nedēļā. Personām ar I grupas redzes invaliditāti šis apjoms ir sadalīts divās daļās, proti, 10 stundas tiek nodrošinātas pabalsta veidā, savukārt atlikušās 30 stundas – pakalpojuma veidā.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2014.gada 10.novembra noteikumiem Nr.698 „Noteikumi par pabalstu par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti” pabalsta par asistenta izmantošanu apmērs ir 17,07 eiro nedēļā (par 10 stundām). Savukārt saskaņā ar Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumu Nr.942 „Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā” asistenta pakalpojuma izmaksu nodrošināšanai asistentu atalgojumam no valsts budžeta paredzēti līdzekļi ne mazāk par kārtējam gadam valstī noteikto minimālo stundas tarifa likmi normāla darba laika ietvaros, proti, 2015.gadā 2,166 eiro, bet 2016.gadā – no 2,0109 eiro.

Izvērtējot pārbaudes lietu, tiesībsargs secināja, ka personas ar I grupas redzes invaliditāti, kas saņem pabalstu par asistenta izmantošanu, un personas ar I vai II grupas invaliditāti, kas saņem asistenta pakalpojumu, ir uzskatāmas par personu grupām, kas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

Personai ar I grupas redzes invaliditāti asistenta pakalpojumam par 10 stundām nedēļā ir piešķirts pabalsts 17,07 euro, bet par atlikušajām 30 stundām nedēļā, kas tiek nodrošinātas asistenta pakalpojuma pašvaldībā ietvaros, pašvaldība maksā valstī noteikto minimālo stundas tarifa likmi normālā darba laika ietvaros.

Ievērojot Darba likuma nosacījumus par minimālās darba algas nodrošināšanu, par 17,07 eiro persona asistenta pakalpojumu var saņemt nepilnas 8, nevis 10 stundas, kā to paredz Invaliditātes likums. Tādējādi ir secināms, ka Ministru kabineta noteikumu Nr.698 2.punkts paredz atšķirīgu attieksmi pret personām ar I grupas redzes invaliditāti, kas saņem pabalstu par asistenta izmantošanu (par 10 stundām nedēļā).

Tā kā personai ar I grupas redzes invaliditāti nav iespējams saņemt asistenta pakalpojumu maksimālajā apmērā – 10 stundas nedēļā, attiecīgā pabalsta mērķis nodrošināt personu ar invaliditāti ar asistentu netiek sasniegts. Tādējādi noteikumos Nr.698 ietvertā atšķirīgā attieksme, nosakot pabalsta par asistenta izmantošanu apmēru – 17,07 eiro,

nesasniedz Invaliditātes likuma 12.panta pirmās daļas 2.punkta leģitīmo mērķi, un atšķirīgā attieksme pret salīdzināmajām personu grupām nav attaisnojama. Līdz ar to uzskatāms, ka Ministru kabineta noteikumu Nr.698 2.punkts neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Ņemot vērā pārbaudes lietā konstatēto un secināto, tiesībsargs aicināja Ministru kabinetu ne vēlāk kā līdz 2016.gada 1.septembrim novērst ar Ministru kabineta 2014.gada 10.novembra noteikumu Nr.698 „Noteikumi par pabalstu par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti” 2.punktu noteikto Satversmes 91.panta pirmā teikuma pārkāpumu.

2016.gada pavasarī tika saņemta Ministru kabineta atbilde uz rekomendācijām. Valdība informēja, ka līdz 2016.gada 1.septembrim nebūs iespējams novērst tiesībsarga atzinumā norādītos trūkumus. Labklājības ministrijai ir uzdots līdz 2018.gada 5.janvārim izvērtēt iespēju personām ar I grupas redzes invaliditāti asistenta pakalpojumu nodrošināt pašvaldībā.

2.6. Vienlīdzības principa ievērošana attiecībā pret valsts amatpersonu

2016.gada aprīlī tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2015-22-01 „Par likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110.panta pirmajam teikumam un 91.panta pirmajam teikumam”.

Saskaņā ar apstrīdēto normu personai, kura ir valsts amatpersona, tai skaitā arī tiesnesis, ir noteikti ierobežojumi amatu savienošanā. Apstrīdētā norma noteic, ka valsts amatpersona, tai skaitā tiesnesis, valsts amatpersonas amatu var savienot ar noteiktiem amatiem. Apstrīdētā norma liedz personai – valsts amatpersonai – veikt sociāla rakstura darbu – sniegt asistenta pakalpojumu, par to saņemot atbilstošu samaksu, un personai ar invaliditāti – saņemt savai gribai un izvēlei visatbilstošāko asistenta pakalpojumu.

Pieteikuma iesniedzēja norādīja, ka apstrīdētā norma viņai kā tiesnesei liedz būt par savas mātes – personas ar invaliditāti – asistentu Invaliditātes likuma izpratnē un saņemt samaksu par asistenta pakalpojuma sniegšanu atbilstoši Ministru kabineta 2012.gada 28.decembra noteikumos Nr.942 „Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā” noteiktajam.

Attiecībā uz Satversmes 110.panta pirmā teikuma iespējamo pārkāpumu tiesībsargs secināja, ka ar apstrīdēto normu nav pārkāptas pieteikuma iesniedzējai Satversmes 110.panta pirmajā teikumā nodrošinātās tiesības. Sniedzot personai ar invaliditāti atbalstu dažādu

pabalstu, pakalpojumu un atvieglojumu formā, kā arī paredzot iespēju saņemt asistenta pakalpojumu, valsts ir izpildījusi savu pozitīvo pienākumu garantēt sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī. Līdzīgi kā tas attiecībā uz bērnu ar invaliditāti ir atzīts Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr.2015-10-01, valsts pozitīvais pienākums nav konkretizējams tiktāl, ka tas nodrošinātu ikvienai personai ar invaliditāti tiesības saņemt valsts atbalstu sev vēlamā formā.

Attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam Satversmes tiesa jau bija atzinusi, ka attiecībā uz tiesnesi, kuram nav ļauts sniegt asistenta pakalpojumu savam bērnam ar invaliditāti, netiek sasniegts ar apstrīdēto normu radītā pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis, arī gadījumā, kad tiesnesim asistenta pakalpojumu nav ļauts sniegt vienam no saviem vecākiem (radniekam) ar invaliditāti, ar apstrīdēto normu radītā pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis netiktu sasniegts. Līdz ar to konkrētajā lietā secināts, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91.panta pirmajā teikumā ietvertajam vienlīdzības principam.

3. Tiesības uz mājokli

3.1. Pašvaldības palīdzība mājokļa jautājumu risināšanā

2016.gada sākumā ar pašvaldības dzīvokļa izīrēšanu rezultējās Tiesībsarga birojā ierosinātā pārbaudes lieta par Jelgavas novada Sociālā dienesta un Jelgavas novada Dzīvokļu jautājumu komisijas rīcību, atsakot personai ar trim nepilngadīgiem bērniem sniegt nepieciešamo palīdzību. Pārbaudes lietā tika konstatēts Satversmes 109.pantā garantēto tiesību uz sociālo nodrošinājumu un atbalstu ierobežojums personas sociālās situācijas risināšanā. Pašvaldībai tika rekomendēts pilnveidot sociālo darbu un sniegt personas ģimenei atbilstošu sociālo palīdzību, tostarp risināt viņas ģimenes mājokļa jautājumu.

Pēc atzinuma saņemšanas Dzīvokļu jautājumu komisija piedāvāja personai īrēt dzīvojamās telpas, no kurām tā atteicās, jo šis mājoklis atradās citā pagastā. Pašvaldība gan akcentēja, ka piedāvātajā dzīvoklī ir veikts pilns kosmētiskais remonts, vienlaikus lūdzot tiesībsargu sniegt viedokli konkrētajā situācijā.

Tiesībsargs, atsaucoties uz bērna vislabākajām interesēm, kā arī tiesībsarga pārbaudes lietā par Latvijas pašvaldību palīdzības ietvaros piedāvāto mājokļu kvalitāti apzinātajiem personu atteikumu iemesliem, kas ir mājokļa atrašanās vieta, kas cieši saistīta ar nodarbinātību konkrētā reģionā, kā arī iespēju risināt personas sociālo situāciju, aicināja pašvaldību pirms lēmuma pieņemšanas izvērtēt un ņemt vērā visus personas mājokļa lietas faktiskos apstākļus, arī faktu, ka personas bērni ir fiziski un emocionāli saistīti ar konkrēto

apvidu, kur apmeklē bērnudārzu un skolu, pagastā strādā viņu māte, kas ir būtisks faktors bērnu nogādāšanai uz/no izglītības iestādēm. Tiesībsarga ieskatā, ņemot vērā šādus apstākļus, personas atteikums bijis pamatots un pašvaldībai jāturpina meklēt risinājumu. Būtiski, ka drīz vien pašvaldība tādu arī atrada, piedāvājot ģimenei pilnībā labiekārtotas dzīvojamās telpas pagasta teritorijā, darba un mācību iestāžu tuvumā.

3.2. Tiesību normu piemērošana dzīvojamo māju pārvaldīšanas jomā

Pārskata periodā tiesībsargs ir konstatējis nepareizu tiesību normu tulkošanu, piemērošanu un izpratnes veidošanu dzīvokļu īpašniekiem par Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā noteiktajiem tiešajiem norēķiniekiem ar pakalpojuma sniedzēju. Proti, pārvaldnieks uzskatīja, ka likumā tiešie maksājumi ir noteikti kā obligāti, ja vien dzīvokļu īpašnieki nav lēmuši citādi. Tomēr atbilstoši Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 9.panta ceturtajai daļai normatīvajam aktam vai tā daļai nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus. Tādēļ, ņemot vērā to, ka ne Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 17.²pantā, kas regulē līgumu slēgšanu par dzīvojamās mājas uzturēšanai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanu, ne 17.³pantā, kas regulē maksājumus par dzīvojamās mājas uzturēšanai nepieciešamajiem pakalpojumiem, ne arī citā šā likuma normā nav norādīts uz 17.² un 17.³panta atpakaļejošo spēku, šīs normas regulē tikai tiesiskās attiecības, kas izveidojās pēc 2014.gada 15.janvāra jeb pēc šo normu spēkā stāšanās. Šī iemesla dēļ Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 17.² un 17.³pantu nevar attiecināt uz tiesiskajām attiecībām, kas ir izveidojušās pirms 2014.gada 15.janvāra, tostarp, pamatojoties uz šo pantu, prasīt jau noslēgtu līgumu pārslēgšanu.

Arī Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma Pārejas noteikumos, kas regulē pāreju no vecā tiesiskā regulējuma uz jauno, nav minēts, ka konkrētajā situācijā, kad dzīvokļu īpašnieki ar pakalpojuma sniedzēju, kurš vienlaikus ir pārvaldnieks, norēķinās tieši, uz individuāli noslēgtu līgumu pamata, būtu nepieciešams noslēgt jaunus līgumus, jo pienākums izlemt jautājumu par veidu, kādā tiks veikti turpmākie maksājumi ar pakalpojuma sniedzēju, gulstas tikai uz dzīvojamās mājas īpašnieku.

3.3. Dzīvojamās mājas pārvaldīšana, ja pārvaldnieks ir DzīB vai DzīKS

2016.gadā tiesībsargs sniedza skaidrojumu par tiesību normu piemērošanu dzīvokļu īpašnieku biedrības (turpmāk – DzīB) vai dzīvokļu īpašnieku kooperatīvās sabiedrības (turpmāk – DzīKS) rīcībā, lemjot par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas jautājumiem. Proti,

persona bija norādījusi, ka daudzdzīvokļu māju dzīvokļu īpašnieku izveidotie DzĪKS vai DzĪB, atsaucoties uz Kooperatīvo sabiedrību likuma 41.panta piekto daļu vai Biedrību un nodibinājumu likuma 37.panta otro daļu, lemj par dzīvojamās mājas apsaimniekošanas jautājumiem, tai skaitā finansiālajiem, ja atbilstoši Dzīvokļu īpašuma likumam dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšana neizdodas, tostarp nevar sasaukt dzīvokļu īpašnieku kopsapulci (nav kvoruma). Turklāt persona vērsa arī uzmanību uz atsevišķu DzĪKS praksi, apsaimniekojot vairākas mājas, proti, dzīvokļu īpašnieku kopsapulces tiekot sasauktas vienlaikus visās konkrētā DzĪKS apsaimniekotajās mājās, lai tiktu nodrošināts kopsapulču kvorums, nevis katrā mājā atsevišķi.

Izvērtējot minēto normatīvo aktu mērķus, dzīvokļu īpašnieku kopības, kooperatīvo sabiedrību un biedrību atšķirīgos statusus, tiesībsargs norādīja uz nepareizu tiesību normu piemērošanu DzĪKS vai DzĪB rīcībā, lemjot par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas jautājumiem.

Biedrību tiesisko statusu, darbības pamatprincipus, organizatorisko struktūru, kā arī likvidāciju un reorganizāciju regulē Biedrību un nodibinājumu likums (turpmāk – Biedrību likums), tāpat šis likums noteic principus, saskaņā ar kuriem darbojas biedrība. Saskaņā ar Biedrību likuma 2.panta pirmo daļu biedrība ir brīvprātīga personu apvienība, kas nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi, kam nav peļņas gūšanas rakstura.

Savukārt kārtību, kādā Latvijā dibināmas, reorganizējamās un likvidējamās kooperatīvās sabiedrības, kā arī šo sabiedrību darbības tiesiskos pamatus noteic Kooperatīvo sabiedrību likums (turpmāk – Sabiedrību likums). Saskaņā ar minēto tiesību aktu kooperatīvā sabiedrība ir brīvprātīga fizisko un juridisko personu apvienība, kuras mērķis ir sniegt pakalpojumus tās biedru saimnieciskās darbības efektivitātes paaugstināšanai. Abi minētie veidojumi darbojas atbilstoši Biedrību un Sabiedrību likumam, to darbības jomas regulējošiem normatīvajiem aktiem, statūtiem un noslēgtajiem līgumiem.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanu regulē Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums, kas nosaka dzīvojamo māju pārvaldīšanas principus, dzīvojamo māju pārvaldīšanas procesā iesaistīto personu savstarpējās attiecības, tiesības, pienākumus un atbildību, kā arī valsts un pašvaldības kompetenci šajā jomā. Tas nozīmē, ka jebkuram pārvaldniekam – fiziskai vai juridiskai personai, piemēram, DzĪB vai DzĪKS – ir saistošs Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums. Proti, veicot pārvaldīšanas uzdevumu, pārvaldnieka pienākums ir ievērot dzīvojamo māju pārvaldīšanu regulējošo un citu normatīvo aktu prasības, kā arī šā likuma 4.pantā noteiktos dzīvojamās mājas pārvaldīšanas principus.

Daudzdzīvokļu mājas gadījumā tās īpašnieks Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma izpratnē ir visi konkrētā dzīvokļu īpašnieki, un viņiem ir jāveic mājas obligātās pārvaldīšanas darbības – pašiem vai pēc savas izvēles, uzdodot šo pienākumu pārvaldniekam.

Saskaņā ar Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 5.panta otro daļu ar dzīvojamās mājas pārvaldīšanu saistīti lēmumi dzīvokļu īpašumu mājā tiek pieņemti Dzīvokļa īpašuma likumā noteiktajā kārtībā, proti, saskaņā ar minētā likuma 16.panta pirmo daļu dzīvokļu īpašnieku kopība ir tiesīga izlemt ikvienu jautājumu, kas attiecas uz kopīpašumā esošo daļu. Minētā panta otrajā daļā noteikto jautājumu izlemšana ir ekskluzīva dzīvokļu īpašnieku kopības kompetence. Līdz ar to DzĪB vai DzĪKS veidošana nav obligāts priekšnoteikums dzīvokļu īpašnieku spējai veikt mājas pārvaldīšanu, tādējādi šāda DzĪB vai DzĪKS izveide nesamazina konkrētās dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku ekskluzīvo kompetenci lēmumu pieņemšanai par Dzīvokļu īpašuma likuma 16.panta otrajā daļā noteiktajiem jautājumiem.

Dzīvokļu īpašnieku kopība, ņemot vērā Dzīvokļa īpašuma likuma 15.panta pirmajā daļā noteikto, ir tiesīga pieņemt lēmumus dzīvojamā mājā, kas sadalīta dzīvokļu īpašumos, un tai saistoši ir tikai konkrētā nama dzīvokļu īpašnieku kopības pieņemtie lēmumi.

Ja dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku kopība pieņem lēmumu par pārvaldīšanas uzdevuma uzdošanu DzĪB vai DzĪKS, pārvaldīšanas tiesiskajās attiecībās saskaņā ar Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumu piemērojami Civillikuma noteikumi par pilnvarojuma līgumu, tādējādi pārvaldnieks ir nevis patstāvīgs subjekts (līguma puse), bet gan dzīvojamās mājas īpašnieka pārstāvis.

Ievērojot minēto, DzĪB vai DzĪKS biedri bez dzīvokļu īpašnieku kopības lēmuma nevar vienpersoniski izlemt jautājumus par dzīvojamās mājas kopīpašumā esošo daļu, jo tas ir uzskatāms par Satversmes 105.pantā noteikto tiesību uz īpašumu ierobežojumu. Izņēmums var būt tad, ja dzīvokļu īpašnieku kopība likumā noteiktajos gadījumos ir pilnvarojusi biedrību vai sabiedrību pieņemt attiecīgos lēmumus.

Papildus tam, ja mājas pārvaldīšanai tiek izveidota DzĪB vai DzĪKS, visiem dzīvokļu īpašniekiem nav pienākuma kļūt par tās biedriem, jo tā ir katra brīvprātīga izvēle. Biedrības biedra statusu ir iespējams iegūt saskaņā ar DzĪB vai DzĪKS statūtiem vai Biedrības un Sabiedrības likuma noteikumiem. Turklāt DzĪB un DzĪKS biedru dalība sanāksmēs, kā arī tajā pieņemtie lēmumi ir saistoši tikai to biedriem. Ja dzīvokļu īpašnieku kopības lielākā daļa ir DzĪB vai DzĪKS biedri, tāpat kopības kompetencē esošie jautājumi ir izlemjami tikai atbilstoši Dzīvokļa īpašuma likuma 18.panta otrajai daļai.

Saskaņā ar Civillikuma 1779.pantu katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis. Līdz ar to, konstatējot, ka pārvaldīšanas uzdevums netiek veikts atbilstoši likuma un līguma nosacījumiem, dzīvokļa īpašnieks, kura tiesības ir aizskartas vai kuram ir nodarīts zaudējums, var iesniegt prasību tiesā civilprocesuālā kārtībā par zaudējumu atlīdzināšanu un pienākumu izpildi.

3.4. Par Dzīvojamo telpu īres likumprojektu

Pārskata periodā joprojām Ekonomikas ministrijā notika darbs pie likumprojekta "Dzīvojamo telpu īres likums". Tā nodošana publiskai apspriešanai tiek atlikta no termiņa uz termiņu. Vēl 2016.gada nogalē tiesībsargs interesējās par likumprojekta virzību un tā nodošanu publiskai apspriešanai, bet Ekonomikas ministrija norādīja, ka notiek darbs pie tā precizēšanas un plānots, ka ministrijas mājaslapas sadaļā "Sabiedrības līdzdalība" Dzīvojamo telpu īres likumprojekts varētu tikt ievietots līdz 2016.gada beigām. Diemžēl norādītais nav ticis pildīts.

Jāatzīmē, ka 2013.gadā Tiesībsarga birojs netika pieaicināts likumprojekta „Dzīvojamo telpu īres likums” izstrādē, kā arī netika aicināts sniegt viedokli īrnieku un izīrētāju tiesību un interešu samērošanā. Turklāt līdz 2013.gada decembrim birojam nebija pieejams arī likumprojekta teksts, jo Ekonomikas ministrija līdz tam bija informējusi, ka tas ir izstrādes procesā, sīkākus skaidrojumus nesniedzot.

Arī šobrīd darba grupas izstrādātā likumprojekta versija tiesībsargam nav pieejama, jo, kā norādīja par mājokļu politiku atbildīgā Ekonomikas ministrija, tā tiks nosūtīta brīdī, kad tiks pabeigts darbs pie tiesiskā regulējuma izstrādes izveidotās darba grupas ietvaros, jo procesa gaitā var mainīties vairākas regulējuma nianšes, tostarp attiecībā uz tiesībsargu interesējošiem jautājumiem, kas skar denacionalizēto namu īrnieku tiesības, piemēram, vai šai īrnieku kategorijai, kuriem šobrīd spēkā ir beztermiņa īres līgumi, būs jāsaskaras ar būtiskiem tiesību ierobežojumiem jaunā likumprojekta ietvaros.

Vienlaikus Ekonomikas ministrija norādīja, ka izveidotās darba grupas mērķis ir mājokļa pieejamības veicināšana, nodrošinot taisnīgu līdzsvaru starp izīrētāja un īrnieka interesēm, kā arī radīt vienotu īres tiesisko attiecību regulējumu, kas būtu atbilstošs mūsdienu sociāli ekonomiskajai situācijai un samērotu abu pušu intereses.

Šī jautājuma ietvarā Tiesībsarga birojā vērsās arī Latvijas denacionalizēto un municipālo māju īrnieku un dzīvokļu īpašnieku asociācija, lūdzot tiesībsarga viedokli par denacionalizācijas procesu valstī, paužot bažas, ka jaunais Dzīvojamo telpu īres likums denacionalizēto namu īrnieku stāvokli vēl vairāk pasliktinās un viņu tiesības uz mājokli tiks būtiski ietekmētas. Tiesībsargs konstatēja, ka kopumā valstī paredzētais palīdzības apjoms dzīvokļa jautājumu risināšanā denacionalizēto namu īrniekiem vismaz formāli atbilst starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos izvirzītajiem nosacījumiem. Tomēr, lai atzītu tiesību aizsardzības mehānisma efektīvu darbību, palīdzībai ir jābūt reālai, nevis formālai. Diemžēl ekonomiskās situācijas dēļ daļa palīdzības netiek realizēta. Kopumā denacionalizēto namu īrnieku problēma valsts līmenī ir tikusi risināta, diskutējams ir jautājums par to, cik tas bija efektīvi. Vienlaikus situācijas risinājums ir politiska izšķiršanās.

3.5. Par ūdens patēriņa starpību daudzdzīvokļu mājās

Pārskata gadā ar Ministru prezidenta rezolūciju tika lūgts sniegt viedokli, vai Ministru kabineta 2008.gada 9.decembra noteikumu Nr.1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu” 19.¹punktā ietvertā ūdens patēriņa starpības sadales kārtība ir taisnīga un adekvāta, ja tā paredz iespēju ilgstoši neveikt pasākumus ūdens patēriņa starpības cēloņu apzināšanai un novēršanai, un ļauj visu ilgstoši uzkrāto ūdens patēriņa starpību attiecināt pat uz vienu dzīvokļa īpašumu, tādējādi uzliekot tam nesamērīgi lielu soda maksājumu.

Jāatzīmē, ka līdz šim attiecībā par ūdens patēriņa starpības aprēķinu, piemērojot attiecīgo Ministru kabineta noteikumu normas, tiesībsargs iedzīvotājiem sniedza skaidrojumu, ka veiktie grozījumi ūdens patēriņa starpības aprēķināšanā sākotnēji, tiesībsarga ieskatā, bija atbalstāmi, jo tiem pēc būtības vajadzēja dzīvokļu īpašniekus mudināt apzinīgāk pildīt savus pienākumus – savlaicīgi nodot ūdens skaitītāju rādījumus, veikt verificētu ūdens skaitītāju uzstādīšanu, kā arī dzīvokļu īpašumā esošo skaitītāju pārbaudi, kas kopumā palīdzētu novērst ļaunprātīgu ūdens skaitītāju ietekmēšanu un bojāšanu, un novērstu ūdens patēriņa starpības uzkrāšanos. Tādējādi grozījumu mērķis pēc būtības bija ūdens starpības maksāšanas pienākumu pārņemšana uz negodprātīgajiem dzīvokļu īpašniekiem, kuri neveic korektu ikmēneša ūdens patēriņa uzskaiti. Turklāt atsevišķi paredzētie kritēriji, kas uzskaitīti noteikumu 19.¹punkta apakšpunktos, sākotnēji tika vērtēti kā samērīgi, un gadījumos, ja dzīvokļa īpašnieks godprātīgi pilda savus pienākumus, tie nebūtu piemērojami.

Ekonomikas ministrija šai sakarā bija norādījusi, ka *“šobrīd saņemto iesniegumu vairākums ir, nevis par ūdens starpību kā tādu, bet gan par (...) grozījumiem Noteikumos, kas paredz pienākumu apmaksāt ūdens starpību tiem dzīvokļu īpašniekiem, kuru prettiesiskas darbības vai bezdarbības dēļ nav iespējams noskaidrot viņu patieso ūdens patēriņu konkrētajā norēķinu periodā. Tātad iedzīvotāji sūdzas par grozījumiem, kuru mērķis bija cīnīties pret negodprātīgajiem dzīvokļu īpašniekiem, un tādējādi samazināt ūdens patēriņa starpību.”* Tiesībsargs ministrijas skaidrojumam nepiekrīt, jo birojā saņemtās sūdzības ir gan par ūdens patēriņa starpības aprēķinu kā tādu, gan par noteikumos paredzēto kārtību maksāt visas mājas ūdens patēriņa starpību tiem, kas, piemēram, rādījumus nenodod vai nav verificējuši skaitītājus.

Tiesībsargs no saņemto sūdzību apjoma un rakstura ir secinājis: diemžēl šī brīža situācija liecina, ka ar Ministru kabineta noteikumiem Nr.1013 nav iespējams reāli risināt ūdens patēriņa starpības rašanos, līdz ar to ilgstoši uzkrātā ūdens patēriņa starpība tiek pārnesta uz iedzīvotājiem. Atbilstoši noteikumu 19.¹punktam tā var tikt attiecināta pat uz vienu dzīvokļu īpašnieku. Tādējādi šajā normā ietvertais regulējums nav sasniedzis savu

mērķi, un šādos apstākļos nav vērtējams kā samērīgs. Papildus tam, tiesībsarga ieskatā, šī brīža normatīvais regulējums pieļauj ilgstoši nerisināt jautājumu par ūdens zudumu patiesajiem rašanās iemesliem, un šī situācija sasniedz kritiskas robežas.

Rezolūcijas izpildes nobeigumā tiesībsargs norādīja, ka radikālākais, bet ūdens patēriņa starpības samazināšanai visefektīvākais, risinājums ir paaugstinātas precizitātes klases ūdens patēriņa skaitītāju ar attālināto nolasīšanu uzstādīšana dzīvokļu īpašumos. Ministru kabineta noteikumos Nr.1013 tas jāparedz saprātīgā pārejas periodā, bet jānosaka kā obligāts.

3.6. Par pašvaldībai piederošu dzīvokļu īrnieku parādiem

Atbildot uz privātpersonas iesniegumu, tiesībsargs skaidroja, vai tiek ievērots vienlīdzīgas attieksmes princips situācijās, kad fiziskas personas – dzīvokļu īpašnieki ir atbildīgi par savu īrnieku uzkrātajiem parādiem par dzīvokļa apsaimniekošanu un saņemtajiem pakalpojumiem, bet pašvaldība kā izīrētājs par savu īrnieku parādiem neatbild.

Vispirms jānorāda, ka šīs divas personu kategorijas – izīrētājs fiziska persona un izīrētājs pašvaldība – nav salīdzināmas, tas ir, tās neatrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, jo viena no būtiskajām atšķirībām ir tā, ka pašvaldība šajā gadījumā veic publiski tiesisku pienākumu, sniedzot iedzīvotājiem palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā, savukārt izīrētājs – fiziska persona darbojas privāto tiesību jomā un gūst ienākumus.

Nav šaubu, ka liela daļa pašvaldības īrnieku ir sociāli mazaizsargāti, un šī iemesla dēļ arī veidojas parādi. Katra pašvaldība ir paredzējusi atbalsta mehānismu grūtībās nonākušajiem iedzīvotājiem, proti, pēc materiāla atbalsta personas var vērsties savas pašvaldības sociālajā dienestā, lūdzot piešķirt dzīvokļa pabalstu, kas tiek novirzīts komunālo maksājumu segšanai.

Jautājumā, vai šāda situācija ir taisnīga – pirmšķietami, no Dzīvokļu īpašuma likuma un Dzīvojamā māju pārvaldīšanas likuma neizriet dzīvojamās telpas īpašnieka (kas šajā gadījumā ir pašvaldība) atbildības izbeigšanās līdz ar dzīvojamās telpas nodošanu īrē.

Ekonomikas ministrija skaidro, ka saskaņā ar Dzīvokļu īpašuma likuma 13.panta pirmo daļu dzīvokļa īpašnieks atbilstoši viņa dzīvokļa īpašumā ietilpstošās kopīpašuma domājamās daļas apmēram sedz uz dzīvokļu īpašnieku kopības lēmuma pamata noteiktos izdevumus obligāti veicamo dzīvojamās mājas pārvaldīšanas darbību veikšanai, kā arī dzīvokļu īpašnieku kopības noteikto atlīdzību pārvaldniekam par dzīvojamās mājas pārvaldīšanu, ja tāda paredzēta dzīvojamās mājas pārvaldīšanas līgumā. Minētā norma uzliek par pienākumu segt pārvaldīšanas izdevumus atbilstoši dzīvokļa īpašumā ietilpstošās kopīpašuma domājamās daļas apmēram katram dzīvokļa īpašniekam, tai skaitā arī pašvaldībai

kā dzīvokļu īpašniekam. Šāds pienākums gulstas uz pašvaldību arī tad, ja tā zemesgrāmatā nav nostiprinājusi īpašuma tiesības uz dzīvokļa īpašumu, jo Dzīvokļa īpašuma likuma 8.panta otrā daļa nosaka, ka līdz dzīvokļa īpašuma reģistrēšanai zemesgrāmatā uz dzīvokļa īpašuma ieguvēju attiecas visas šā likuma normas, kas nosaka dzīvokļa īpašnieka tiesības, pienākumus un atbildību, izņemot tās likumā noteiktās tiesības, kuras dzīvokļa īpašuma ieguvējs iegūst pēc dzīvokļa īpašuma reģistrēšanas zemesgrāmatā.

Tāpat arī gadījumā, ja pārvaldīšanas izdevumus nav noteikusi dzīvokļu īpašnieku kopība, bet tie ir aprēķināti atbilstoši Ministru kabineta 2008.gada 9.decembra noteikumiem Nr.1014 “Kārtība, kādā aprēķināma maksa par dzīvojamās mājas pārvaldīšanu un apsaimniekošanu”, pašvaldības pienākums segt pārvaldīšanas izdevumus nemainās, jo šie noteikumi neparedz citādu kārtību pārvaldīšanas izdevumu aprēķināšanai.

Turpretim jautājumam par dzīvokļa īrnieka iespējām segt dzīvokļa īres maksu, kā arī īres maksas apmēra pietiekamību, lai segtu noteiktos pārvaldīšanas izdevumus, nav būtiskas nozīmes, jo ir nošķirama pārvaldnieka darbība, veicot pārvaldīšanas darbības saskaņā ar Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumu, no pārvaldnieka kā pašvaldības pilnvarotās personas darbības, pildot līgumu par pašvaldības neprivatizētās daļas pārvaldīšanu un apsaimniekošanu un darbojoties kā izīrētāja pārstāvim šī līguma ietvaros. Līgums par pašvaldības neprivatizētās daļas pārvaldīšanu un apsaimniekošanu saista tikai tā puses – pašvaldību un pārvaldnieku, bet neskar citu dzīvokļu īpašnieku tiesības un pienākumus. Tas nozīmē, ka, neraugoties uz līgumā par pašvaldības neprivatizētās daļas pārvaldīšanu un apsaimniekošanu noteikto, pašvaldībai joprojām saglabājas pienākums segt pārvaldīšanas izdevumus atbilstoši dzīvokļa īpašumā ietilpstošās kopīpašuma domājamās daļas apmēram.

Rīgas domes Mājokļu un vides departaments norādīja, ka pašvaldības dzīvojamais fonds sastāv no pašvaldībai piederošām dzīvojamām mājām un atsevišķiem dzīvokļu īpašumiem mājās, kurās atrodas arī citām personām piederoši dzīvokļu īpašumi. Tās galvenokārt ir privatizētas daudzdzīvokļu mājas, kurās ir dzīvokļi, kuriem noteikts neprivatizējamo dzīvojamo telpu statuss, dzīvokļi, kuru īrnieki nav izmantojuši savas tiesības privatizēt īrētās dzīvojamās telpas, kā arī saskaņā ar likumu no valsts pārņemtie dzīvokļi.

Saskaņā ar likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 50.panta septīto daļu pašvaldības pienākums ir pārvaldīt dzīvojamo māju līdz tās pārvaldīšanas tiesību nodošanai dzīvokļu īpašnieku sabiedrībai vai ar dzīvokļu īpašnieku savstarpēju līgumu pilnvarotai personai. Atbilstoši minētā likuma 51.panta astotajai daļai, ja daudzdzīvokļu mājas pārvaldīšanas tiesību nodošanas brīdī nav privatizēti visi šajā mājā esošie privatizācijas objekti, pašvaldība vienojas ar dzīvokļu īpašnieku sabiedrību vai ar dzīvokļu īpašnieku

savstarpēju līgumu pilnvarotu personu par daudzdzīvokļu mājas neprivatizēto objektu turpmākās pārvaldīšanas un apsaimniekošanas kārtību.

Rīgas dome ir izdevusi 2016.gada 30.augusta instrukciju Nr.7 “Kārtība, kādā dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesības tiek nodotas dzīvokļu īpašnieku sabiedrībām vai ar dzīvokļu īpašnieku savstarpēju līgumu pilnvarotām personām”. Instrukcijas 2.pielikums ir dzīvojamās mājas neprivatizētās daļas pārvaldīšanas pilnvarojuma līgums, atbilstoši kuram visi norēķini par pakalpojumiem, kas attiecināmi uz pārvaldīšanā nodoto dzīvojamās mājas neprivatizēto daļu, tiek segti no īrnieku/nomnieku maksājumiem. Tā kā instrukcija kā iekšējais normatīvais akts ir saistošs pašvaldībai, bet ne trešajām personām, tai pievienotais līgums ir pārvaldniekam iesniedzams kā vienošanās piedāvājums, kuram pārvaldniekam nav pienākums piekrist. Praksē tiek slēgtas gan tādas vienošanās, ar kurām pārvaldnieks uzņemas¹¹⁹ saistības attiecībā uz pašvaldības īrnieku, gan tādas, kurās šādas saistības nav ietvertas. Tādā gadījumā pārvaldnieks ar saviem prasījumiem vēršas pret pašvaldību, bet tā savukārt – pret īrnieku.

Šādos apstākļos nav pamata apgalvojumam, ka pašvaldība neuzņemas atbildību par savu īrnieku parādiem par dzīvojamās mājas pārvaldīšanu un ar telpu lietošanu saistītajiem pakalpojumiem. Gadījumos, kad dzīvojamās mājas pārvaldnieks nav uzņēmies saistības patstāvīgi piedzīt parādus no pašvaldības dzīvojamo telpu īrniekiem, tam ir tiesības vērsties ar attiecīgu prasību pret pašvaldību kā dzīvokļa īpašnieci.

3.7. Mājokļa jautājuma risināšana personām pēc ieslodzījuma

Tiesībsarga birojs ir veicis Latvijas pašvaldību aptauju ar mērķi noskaidrot, vai mājokļa jautājuma risināšanas gaita pašvaldībās personām, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma, ir tik ilgstošs process, ka šī iemesla dēļ tās ir spiestas atkārtoti izdarīt noziegumus, jo nešaubīgi, ka personas pastāvīga dzīvesvieta ir viens no galvenajiem resocializācijas līdzekļiem.

Rezultāti liecina, ka kopumā īres piedāvājumu vidējais izteikšanas laiks ir viens līdz divi mēneši, vienlaikus lielākajās pilsētās tas ir ilgāks. Tomēr 38% no atbildes sniegušajām pašvaldībām norādīja, ka īres piedāvājumi tiek izteikti pat vienas dienas līdz vienas nedēļas laikā. Savukārt visai neliels ir to personu skaits (4%), kas nesagaida mājokļa jautājuma risināšanu ar pašvaldības palīdzību un izdara jaunu noziegumu, tomēr jāatzīmē, ka tie ir tikai

¹¹⁹ Tiesībsargs norāda, ka šādos gadījumos mājas pārvaldnieka rīcībai ir jābūt aktīvai un jau sākotnēji jāvērs īrnieka uzmanība uz maksāšanas disciplīnas ievērošanu, ja pašvaldības īrnieks sāk uzkrāt parādu par dzīvokļa īri un saņemtajiem pakalpojumiem.

pašvaldību dati, jo lielākoties to rīcībā nav informācijas par personu atgriešanos atpakaļ ieslodzījumā.

Kā būtisks apstāklis jāuzsver - pretēji pastāvošam uzskatam šai personu kategorijai tiek piedāvātas visu labiekārtoības līmeņu dzīvojamās telpas, tostarp labiekārtotas ar visām ērtībām.

Apkopojot datus, secināms, ka pašvaldības palīdzība mājokļa jautājuma risināšanai personām pēc ieslodzījuma tiek sniegta savlaicīgi, un tās ilgums neierobežo personas tiesības uz mājokli. Fakts, ka vairums personu atsakās lietot pagaidu dzīvojamās telpas vai apmesties patversmē līdz palīdzības saņemšanai, ir katra patstāvīgs lēmums. Līdz ar to nevar apgalvot, ka mājokļa jautājuma risināšana pašvaldībās personām pēc ieslodzījuma ir nesamērīgi ilga un tādā veidā pamudina atkārtoti izdarīt noziegumus.

Sagatavotais ziņojums par mājokļa jautājuma risināšanu personām pēc ieslodzījuma ir pieejams Tiesībsarga biroja interneta vietnē¹²⁰.

4. Tiesības uz veselību

Tiesības uz veselības aizsardzību ir atzīstamas par vienām no cilvēka pamattiesībām. Starptautiskie tiesību akti, ko Latvija ir atzinusi par sev saistošiem, noteic, ka ikvienam neatkarīgi no materiālā stāvokļa jābūt pieejamiem nepieciešamajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, nepakļaujot savu ģimeni sociālajam un finansiālajam riskam.

No iedzīvotāju iesniegumiem, medijos pieejamās informācijas, dažādiem pētījumiem un novērojamiem praksē konstatējams, ka Latvijā veselības aprūpes jomā gadiem nav jūtamu uzlabojumu. Esam tālu no ideālās situācijas, lai nodrošinātu savas valsts iedzīvotājiem to, ko tautas priekšstāvji ierakstījuši Satversmes 111.pantā, lasot to kopsakarā ar Satversmes Ievadu un 89.pantu.

Lai arī neskaitāmās valdību deklarācijās par Ministru kabineta iecerēto darbību veselības aprūpe tiek minēta kā viena no prioritātēm, novērojumi liecina, ka ieceres lielākoties arī paliek deklarāciju līmenī.

Diskusiju par valsts garantēto un pieejamo veselības aprūpi tiesībsargs aktualizējis jau vairākkārt, iekļaujot ikgadējās tiesībsarga konferencēs gan 2012., gan 2013.gadā tādus diskusiju tematus kā “Veselības obligātās apdrošināšanas koncepcijas plusi un mīnusi” un “Satversmes 111.pants – realitāte vai deklarācija?”

¹²⁰ Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/publikacijas/zinojums_par_majokli_pec_ieslodzijuma_1486046052.pdf

Vienlaikus, lai izprastu Latvijā izveidotās veselības aprūpes sistēmas nianses, 2013.gadā tiesībsargs izveidoja konsultatīvo padomi veselības aprūpes jomā, aicinot tajā nozares nevalstisko organizāciju pārstāvjus, juristus, kas praktizē medicīnas tiesībās un jomas lietpratējus. Kopumā tas rezultējās ar atziņu, ka veselības aprūpe ir viena no visvairāk regulētākajām, tai pašā laikā arī viena no visneskaidrākajām jomām. Tiesiskā, demokrātiskā valstī valda princips, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības. Veselības aprūpes nozarē nereti pat jomas speciālistam ir grūti saprast, kas kurā situācijā un kādā termiņā pacientam pienākas un tiek garantēts.

Tādējādi tiesībsargs stratēģijā 2014.-2016.gadam par vienu no sava darba prioritātēm izvirzīja tēmu “Valsts garantētais veselības aprūpes minimums, tā pieejamība”.

4.1. Valsts garantētā minimuma atbilstība cilvēktiesību standartam

Pārskata perioda sākumā noslēdzās jau iepriekš aizsāktā izpēte pētījumā “Latvijas valsts garantētā “medicīniskās palīdzības minimuma” atbilstība cilvēktiesību standartam”¹²¹, kura galvenie secinājumi ir:

1. Satversme tiesības uz veselību regulē īsi un kodolīgi - 111.pantā teikts, ka "*valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu*". Piepildīt jēdzienu “medicīniskās palīdzības minimums” ar konkrētu saturu ir likumdevēja un izpildvaras uzdevums.

2. Neapšaubot sociālo tiesību realizācijas ciešo saistību ar katras valsts finansiālajām iespējām, vērā ņemama ir šāda Satversmes tiesas atziņa: “*Ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs*”. Latvijas likumdevējs un izpildvara nevar atteikties nodrošināt veselības aprūpes pakalpojumus, jo tiesības tos saņemt ir ietvertas konstitūcijā. Tāpēc īpaši nozīmīgi ir normatīvajos aktos skaidrot, kāds ir Satversmes 111.pantā ietvertā jēdziena "medicīniskās palīdzības minimums" kvantitatīvais un kvalitatīvais saturs attiecībā uz katra Latvijas iedzīvotāja tiesībām prasīt un saņemt valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus.

3. Analizējot no starptautiskajiem standartiem izrietošos formulējumus veselības tiesību jomā, jāsecina, ka Satversmē dotais orientieris “medicīniskās palīdzības minimums” ir salīdzinoši pieņemts. Starptautiskajos standartos, kas izriet gan no Starptautiskā pakta par

¹²¹ Pētījums “Latvijas valsts garantētā “medicīniskās palīdzības minimuma” atbilstība cilvēktiesību standartam”. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/Petijums_Valsts_garantetais_mediciniskas_palidzibas_minimums_2016.pdf

ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām¹²², gan pārskatītās Eiropas Sociālās hartas, dotais formulējums arī ir kodolīgs, tomēr nepārprotami nes citu vēstījumu. Proti, atzīstot, ka valstij ir jārikojas tai pieejamo resursu ietvaros, kā virsmērķis attiecībā pret indivīdu ir noteiktas “ikviena tiesības baudīt visaugstāko fiziskās un garīgās veselības standartu”.

4. Diskusijas par “medicīniskās palīdzības minimumu” veselības nozares profesionāļu vidū un sabiedrībā ir bijušas vairākkārt, tostarp arī tiesībsarga konsultatīvās padomes ietvaros, Latvijas Ārstu biedrībā un pacientu interešu aizsardzības organizācijās. Diskusiju rezultātā izkristalizējies viedoklis, ka nav pieļaujams neatliekamās medicīniskās palīdzības apjoma noteikšanu deleģēt Ministru kabinetam. Veselības aprūpes pamatpakalpojumiem, ko ikvienam garantē valsts, principu līmenī ir jābūt skaidri noteiktiem likumā, un likumdevējs nedrīkst konstitucionāla ranga vērtību pilnībā deleģēt valdībai, skaidri neiezīmējot pakalpojumu apjomu un pieejamību.

5. Pašreiz Ārstniecības likums paredz, ka valsts pienākums ir sniegt neatliekamo palīdzību, taču skaidru kritēriju šīs palīdzības satura definēšanai nav. Valsts apmaksātās neatliekamās medicīniskās palīdzības apjomu šobrīd nepamatoti nosaka Ministru kabinets, lai gan tas principā ir Saeimas kompetences jautājums. Arī attiecībā uz citiem veselības aprūpes pakalpojumiem ir spēkā Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1529 "Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība", kuros uzskaitīti valsts apmaksātie pakalpojumi un tie pakalpojumi, kuru izdevumus valsts nesedz. Jāatzīst, ka kopš šo noteikumu pieņemšanas regulējums ir kļuvis konkrētāks. Problēma rodas gadījumos, ja cilvēkam ir veselības problēma, kas nav iekļauta minētajā Ministra kabineta regulējumā, bet kas apdraud dzīvību. Valstiski regulēta mehānisma, kā rīkoties šādos ārkārtas gadījumos, nav. Piemēram, kā pētījumā tuvāk apskatītajā gadījumā, kad Nacionālais veselības dienests atteica jaunai sievietei ar dzīvībai bīstamu, bet retu slimību finansēt plaušu transplantāciju, kas bija vienīgais risinājums dzīvības glābšanai. Ierēdņu atteikums tika pamatots vienkārši – “plaušu transplantācijas apmaksā Latvijas normatīvajos aktos nav iekļauta”, taču netika ņemts vērā, kāpēc nepieciešama šāda orgānu transplantācija un kāpēc valstij tā būtu jāapmaksā.

6. Par valsts līdzekļiem Latvijā ir iespēja transplantēt nieres, aknas (bērniem), arī sirdi, kas izmaksu ziņā arī ir dārgas operācijas. Visas šīs operācijas nepieciešams veikt gadījumos, kad izsmelta citu ārstniecības metožu pielietošana un ir nepieciešams glābt pacienta dzīvību. Kāpēc daudzos gadījumos valsts orgānu transplantāciju apmaksā, bet tieši plaušu transplantācijas operācijas - nē, kaut gan arī tas ir vienīgais dzīvības glābšanas veids?

¹²² ANO 1966.gada 16.decembra Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. Latvijā spēkā no 1992.gada 14.jūlija. Latvijas Vēstnesis, 23.04.2003., Nr.61.

Šeit tiek skarts arī Satversmes 91.pantā nostiprinātais tiesiskās vienlīdzības princips. Likumdevēja mērķis, nosakot Satversmē to, ka valstij ir jāsniedz zināmas garantijas (tai skaitā finansiālas) veselības aprūpes jomā, ir panākt, lai netiek apdraudēta cilvēka veselība un dzīvība. Ja no medicīniskā viedokļa cilvēks bez plaušu transplantācijas nevar dzīvot, ir nepareizi, ka sociāli atbildīga valsts atsakās par šo pakalpojumu maksāt. Vai nu tā nav sociāli atbildīga valsts, vai nu likumdevējs nav radījis atbilstošu mehānismu, kā valsts pārvaldei rīkoties. Minētajā gadījumā pacients varētu vērsties tiesā un apstrīdēt Nacionālā veselības dienesta nelabvēlīgo lēmumu, taču šis process nav viegls, prasa laiku un citus resursus, kas smagas slimības gadījumā var būt neiespējami. Turklāt, ievērojot vairākus Satversmes tiesas secinājumus attiecībā uz valsts pienākumiem sociālo tiesību īstenošanā, iznākumu šādam tiesāšanās procesam ir grūti paredzēt.

Tāpat šajā gadījumā problemātiskas ir normas, kas neparedz plaušu transplantācijas apmaksu, proti, iztrūkstoša normatīvā regulējuma apstrīdēšana Satversmes tiesā, jo tiesa pamatā nodarbojas ar esoša normatīvā regulējuma konstitucionālās atbilstības pārbaudi. Tā ir likumdevēja funkcija, bet konkrētā gadījumā caur likumā noteikto deleģējumu – izpildvaras.

7. Kaut gan kopumā tiesiskais regulējums veselības aprūpes pieejamības jomā Latvijā ir ļoti detalizēts, problēmas sagādā šī regulējuma interpretācija un piemērošana atbilstoši tā jēgai un mērķiem. Cilvēkam nav garantiju, ka sarežģītākos veselības problēmu gadījumos neskaidrie normatīvie akti netiks interpretēti viņam par sliktu. Latvijā sabiedrība to apzinās, par ko liecina lielais iedzīvotāju atbalsts, ziedojot līdzekļus līdzcilvēkiem veselības problēmu risināšanai.

8. Apskatītie individuālie piemēri un vispārējās problēmas reto slimību un orgānu transplantācijas jomā kopumā liecina, ka pat tādos gadījumos, kuros izšķiras cilvēka dzīvības jautājums, valsts politikas noteicēju pieeja problēmu risināšanai ir vienkāršota – noteikumi neparedz, tātad – nepienākas. Uz jautājumu, kāpēc noteikumi neparedz, atbilde arī ir vienkārša – nav finansējuma, bet esošais paredz “primāri nodrošināt plašākas sabiedrības intereses”. Kādas ir šīs intereses? To uzskatāmi parāda lielā ziedotāju atsaucība gadījumos, kad cilvēka dzīvība vai veselība ir apdraudēta. Nepieciešamie līdzekļi tiek saziēti bez liekas kavēšanās. Sabiedrību interesē, lai katrā individuālā gadījumā cilvēkam tiktu sniegta nepieciešamā palīdzība. Tā ir pārlicība, par kuru viņi ir gatavi maksāt divreiz – vispirms, samaksājot nodokļus, un tad arī katrā individuālā gadījumā, kad valdības noteiktajā regulējumā kaut kas līdz galam nav paredzēts. Šī ir diezgan pretrunīga situācija. No vienas puses, valsts pamatlikums paredz, ka valsts garantē vismaz minimālo veselības aprūpi ikvienam, un, no otras puses, valdības piedāvātais risinājums ir problemātisko gadījumu atstāšana pašu indivīdu vai sabiedrības ziņā. Šī pretruna viennozīmīgi liek domāt, ka veselības

aprūpes konstitucionālās garantijas vismaz šobrīd Latvijā ir mīts, nevis realitāte. Tās kontekstā būtiski atgādināt ANO Komitejas Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām Vispārējā komentārā Nr.14 ietverto skaidrojumu, ka ir svarīgi nošķirt valsts nevēlēšanos no nespējas izpildīt 12.panta noteiktos pienākumus.

9. Analizējot Satversmes tiesas praksi, jāsecina, ka arī Satversmes tiesa, kuras uzdevums ir uzraudzīt, lai valstī pastāvošais regulējums atbilstu konstitucionālajiem virsprincipiem, šobrīd ir aizgājusi pa to pašu ceļu, pa kuru virzās valdība. Lietās, kurās veselības aprūpes jautājumi pārklājas ar pilsonisko un politisko tiesību garantēšanu (galvenokārt lietās saistībā ar ieslodzīto tiesību uz veselības aprūpi ierobežošanu), tā konsekventi ir atzinusi, ka regulējums nav atbilstošs cilvēktiesību normām. Šajās lietās ir pieejama ECT prakse, līdz ar to arī Satversmes tiesas atziņas ir bijušas progresīvākas. Pārējos gadījumos lietās, kas skar tiesību uz veselību jautājumu interpretāciju, tiesas lēmums ir bijis, ka regulējums ir atbilstošs un valdībai jārikojas vien tai atvēlēto līdzekļu ietvaros.

Tiesībsarga ieskatā, pastāv risks, ka ar šādu interpretāciju par atbilstošu Satversmei un cilvēktiesību standartam var tikt atzīta situācija, ka atvēlēto finanšu līdzekļu ierobežojuma dēļ valsts vispār atsakās nodrošināt, piemēram, sekundāro veselības aprūpi.

10. Kā redzams no Latvijas un arī Igaunijas piemēra, valstīs, kuras atrodas pārejas posmā, ir īpaši svarīgi, lai konstitucionālie virsprincipi (tādi kā sociālā atbildīguma, tiesiskuma, cilvēktiesību u.c.) stingri iesakņotos valsts pārvaldes un tās politikas veidotāju apziņā, kā arī kļūtu par to darbības galveno orientieri. Latvijā diemžēl tas tā joprojām nav. Ārkārtas situācijās, kad Satversme paredz, ka cilvēkiem jāgarantē veselības aprūpes minimums un to precizē tikai valdības izdoti noteikumi, kurus valdība var arī salīdzinoši vienkārši pati grozīt, bet atsakās to darīt, konstitucionālās garantijas veselības aprūpes jomā ir kļuvušas par mītu.

11. Igaunijas veselības aprūpes sistēma ir atšķirīga no Latvijas, tāpēc nebūtu iespējams tiešā veidā izmantot Igaunijas normatīvo regulējumu kā paraugu. Tomēr Igaunijas piemērs ar kopumā pārdomātu nozares normatīvo regulējumu kā pamatu veiksmīgai nozares sakārtošanai ir labs pamudinājums arī Latvijā beidzot primāri sakārtot tiesiskā regulējuma jautājumus. Tam nepieciešams sistēmisks skatījums un mērķtiecīgi ieguldīts atbildīgās ministrijas ierēdņu, kā arī parlamenta deputātu darbs.

12. Latvijā mēģinājums likumdevēja līmenī regulēt valsts garantēto medicīniskās palīdzības minimumu ir nepamatoti iekavējies. Kā liecina pētījumā apskatītie individuālie piemēri, ārstniecība retu slimību gadījumos nereti šajā "minimumā" neietilpst.

Ņemot vērā pētījuma secinājumus, tiesībsargs vērsās pie valdības un likumdevēja ar aicinājumu palielināt veselības aprūpes nozares finansējuma proporciju no iekšzemes kopprodukta, ievērojot sociāli atbildīgas valsts un progresīvās attīstības principu.

Veselības ministrijai kā vadošajai iestādei veselības aprūpes politikas veidošanā tiesībsargs rekomendēja:

- (1) izstrādāt un sagatavot virzīšanai parlamentā veselības aprūpes jomas bāzes tiesisko regulējumu, ievērojot šādus nosacījumus:
 - Satversmes 111.pantā paredzētais valsts garantētais “medicīniskās palīdzības minimums” skaidri un saprotami nosakāms likuma līmenī;
 - novēršami trūkumi tiesiskajā regulējumā, kas liedz ikvienas personas vienlīdzīgas tiesības uz valsts garantētu veselības aprūpi;
 - iestrādāt normatīvajā regulējumā maksimālo gaidīšanas laiku, kādā veselības aprūpes pakalpojums jānodrošina, kā arī gaidīšanas laika ievērošanas kontroles mehānismu;
 - normatīvo aktu izstrādes gaitā veltīt pietiekamu uzmanību visu ieinteresēto pušu konstruktīvu viedokļu uzklaušanai, rodot kompromisu starp dažādu grupu interesēm.
- (2) Izstrādāt mehānismu jeb “drošības spilvenu” veselības aprūpes pasākumu nodrošināšanai ārkārtas gadījumos, kad normatīvais regulējums kāda iemesla dēļ neparedz pakalpojuma apmaksu konkrētai personai, bet Satversmē ietvertu cilvēktiesību garantēšana tomēr prasa aktīvu valsts līdzdalību palīdzības sniegšanā.
- (3) Izstrādāt atbilstošu tiesisko regulējumu reto slimību pacientu īpašo vajadzību aizsardzībai, kā arī nodrošināt centralizētu reto slimību pacientu uzskaiti, kas palīdzētu noteikt izmaksas, kas nepieciešamas pacientu ar retām slimībām aprūpei.

Valdība, atbildot uz tiesībsarga aicinājumu, paskaidroja, ka konkrēto jautājumu risināšanai ir izveidotas un darbu uzsākušas vairākas darba grupas. Pirmkārt, starpinstūciju darba grupa "Par priekšlikumiem veselības apdrošināšanas obligāto iemaksu ieviešanai", kuras uzdevums ir sagatavot un līdz 2016.gada 1.jūlijam iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā informatīvo ziņojumu ar priekšlikumiem veselības apdrošināšanas obligāto iemaksu ieviešanai. Darba grupas mērķis bija izstrādāt jaunu veselības aprūpes finansēšanas modeli, nosakot veselības obligāto iemaksu bāzes avotu un likmes apmēru, tai skaitā veicinot līdzekļu piesaisti no ārvalstu norēķiniem par sniegtajiem veselības aprūpes pakalpojumiem.

Otrkārt, augsta līmeņa uzraudzības komiteja, kuras uzdevums ir izskatīt un izvērtēt iespējamus veselības aprūpes finansēšanas modeļus un uzraudzīt starpinstūciju darba grupas darbu. Treškārt, darba grupa ārstniecības personu darba samaksas modeļa pārskatīšanai.

Līdz ar to valdība uzskatīja, ka tiesībsarga vēstulē minētie jautājumi ir aktualizēti un tiks paralēli risināti likumdošanas līmenī, jo veselības aprūpes finansēšanas izmaiņu kontekstā

tiks pārskatīts un precizēts arī valsts apmaksātais veselības aprūpes pakalpojumu grozs un samaksas nosacījumi, aptverot arī aktualizētos reto slimību gadījumus.

4.2. Obligātā veselības apdrošināšana

2016.gada martā tiesībsargu darīja uzmanīgu sabiedrībā aktualizētā jautājuma par obligātās veselības apdrošināšanas ieviešanu virzība. Tiesībsargs akcentēja, ka arvien biežāk norisinās publiskas diskusijas, tiek pausti viedokļi un konkrētas vīzijas par obligātās veselības apdrošināšanas sistēmas realizēšanas centieniem un iespējām¹²³. Cita starpā ir izskanējušas jau aplēses par konkrētu iemaksu apmēriem mēnesī obligātajā veselības apdrošināšanas sistēmā.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka ir diskutējams jautājums par obligātās veselības apdrošināšanas sistēmas ieviešanu kā par vienu no risinājumiem veselības aprūpes sistēmas uzlabošanai, tai skaitā par obligāto iemaksu lielumu, tomēr vērsa Ministru kabineta uzmanību un aicināja – pirms sākt jēgpilni runāt par konkrētiem priekšlikumiem, visupirms principu līmenī likumā izstrādāt regulējumu, kas noteiktu, ko ietver valsts finansētā veselības aprūpe, kā arī nodefinēt, kuras ir no pacientu iemaksas atbrīvotās iedzīvotāju grupas.

Tiesībsargs aicināja pievērst uzmanību, ka, ieviešot Latvijas Bankas piedāvāto obligāto veselības apdrošināšanas modeli,¹²⁴ iedzīvotāju nodokļu nasta pieaugs. Latvijā iedzīvotāju ekonomiskā labklājība nav tik augstā līmenī, lai prasītu vēl papildu maksājumus. Latvijas Bankas piedāvātais modelis, kurā iedzīvotājiem ik gadu nāktos maksāt vismaz 300 eiro par obligāto veselības apdrošināšanu bez garantijas, ka veselības aprūpes pakalpojums tiks saņemts un ka kaut kas mainīsies, neko nerisina, bet gan tikai rada jautājumus.

Ja paredzams, ka iedzīvotāji nodokļos maksās vairāk, līdz ar to valstij ir jādod precīzas garantijas, pārlicība, ka pakalpojums būs pieejams noteiktā termiņā. Vienlaikus tiesībsargs norādīja, ka ir jāievieš arī kontroles sistēma, kas skaidri paredzētu, kas notiek, ja pakalpojums noteiktajā termiņā netiek nodrošināts.

¹²³ Sk., piemēram, 2016.gada 10.marta LR1 raidījumu “Krustpunktā”. Pieejams:

http://www.latvijasradio.lsm.lv/lv/lr/arhivs/?__uri=lv/lr/arhivs/&adv=1&channel=1&d=10&d2=&keyword=&m=3&m2=&y=2016&y2=&page=1; Eksperts: Strādājošajiem obligātajai veselības apdrošināšanai būtu jāatvel €18-30 mēnesī. Pieejams:http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/599720-eksperts_stradajosajiem_obligatajai_veselibas_apdrosinasanai_butu_jaatvel_1830_menesi

Sk. arī Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas Sabiedrības veselības apakškomisijas sēdes 2016.gada 15.marta darba kārtību: jautājums par centieniem ieviest veselības obligāto apdrošināšanu.

Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/webComisDK?OpenView&restrictToCategory=15.03.2016&count=1000>

¹²⁴ Obligātās veselības apdrošināšanas ieviešanas koncepcija. Latvijas Banka. Pieejams:

<https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/citaspublikacijas/OVA-koncepcija.pdf>

4.3. Farmaceutiskās aprūpes pieejamība lauku reģionos

2015.gadā tika aizsākta tiesībsarga pārbaudes lieta sakarā ar personas iesniegumu par farmaceita tiesībām nodarboties ar komercdarbību, brīvi nosakot aptiekas vietu pilsētā un neievērojot valstī noteiktos aptieku izvietojuma kritērijus.

Lietas izskatīšanas gaitā tika konstatēta nepieciešamība paplašināt tajā izskatāmo jautājumu, izpētot visu Latvijas pilsētu un novadu iedzīvotāju nodrošinātību ar farmaceitisko aprūpi. Saņemot 110 pašvaldību atbildes, bija redzams, ka farmaceitiskie jeb aptieku pakalpojumi ir pieejami ļoti nevienmērīgi. Pilsētās, novadu centros un pagastos, kuri atrodas valsts nozīmes ceļu tuvumā, farmaceitiskie pakalpojumi ir pieejami. Toties pārējā mazapdzīvotā Latvijas lauku teritorijā šie pakalpojumi ir pieejami daļēji vai to nav vispār. Atsevišķos gadījumos konstatēts, ka no iedzīvotāja mājām līdz tuvākajai aptiekai mērojams pat 50 kilometru liels attālums. Sūdzības bija arī par apstākli, ka aptiekas nedarbojas visu diennakti un nav pieejamas pēc darba laika beigām.

Pārbaudes lietas rezultātā tika ieteikts Veselības ministrijai pārskatīt Ministru kabineta 2011.gada 2.augusta noteikumus Nr.610 „Aptieku un aptieku filiāļu izvietojuma kritēriji”, ieviešot tajos nosacījumus, kas nodrošina noteikumu mērķa – pieejama un kvalitatīva farmaceitiskā aprūpe visiem Latvijas iedzīvotājiem – sasniegšanu.

Atskaites perioda nogalē Veselības ministrija informēja tiesībsargu par to, ka farmācijas jomas konsultatīvā padome ir veikusi plašas diskusijas ar nevalstiskajām organizācijām par farmaceitiskās aprūpes pieejamību lauku reģionos – fonda veidošanu lauku aptieku atbalstam, pilsētas aptieku pienākumu veidot filiāles laukos, izbraukuma tirdzniecības organizēšanu, zāļu piegādi pēc pasūtījuma un citas iespējas. Veselības ministrijas izveidotā Farmācijas jomas konsultatīvā padome atbalstīja lēmumu farmaceitiskās aprūpes pieejamības laukos risināšanai aktīvāk iesaistīt pašvaldības.

Veselības ministrija neuzskata par lietderīgu šī jautājuma risināšanai grozīt Ministru kabineta 2011.gada 2.augusta noteikumus Nr.610 „Aptieku un aptieku filiāļu izvietojuma kritēriji”. Ministrija ir izstrādājusi Ministru kabineta noteikumu projektu „Aptieku darbības noteikumi”, kas paredz uzlabot farmaceitiskās aprūpes kvalitāti un aptieku diennakts darbu nodrošināt vismaz trīs gadus no licences izsniegšanas vai aptiekas pārreģistrācijas brīža. Plānots, ka grozījumi tiesību aktā stāsies spēkā 2017.gada martā.¹²⁵

No minētā secināms, ka darbs ir tikai sākuma stadijā, reāli uzlabojumi farmaceitiskās aprūpes pieejamībā nav veikti, par šo jautājumu notikušas diskusijas, daļēji šis jautājums (diennakts aptiekas) ietverts normatīvā akta projektā. Jāsecina, ka bez pašvaldību aktīvas

¹²⁵ Ministru kabineta noteikumu projekta „Aptieku darbības noteikumi” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2016-01-26&dateTo=2017-01-25&text=Aptieku+darb%C4%ABas+noteikumi&org=0&area=0&type=0>

līdzdalības šajās diskusijās, kā arī reālas visu iesaistīto iestāžu, organizāciju un farmācijas uzņēmumu rīcības problēmas risināšana var apstāties diskusiju līmenī.

5. Tiesības uz darbu

5.1. Vienlīdzības principa īstenošana ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu un sniedza atzinumu par vienlīdzības principa īstenošanu ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā.

Šobrīd Ārstniecības likums noteic, ka ārstniecības personai var noteikt pagarinātu normālo darba laiku (60 stundas nedēļā), kas pārsniedz Darba likumā noteikto normālo darba laiku (40 stundas nedēļā), ja tiek ievēroti darba drošības un veselības aizsardzības vispārīgie principi. Pagarinātu normālo darba laiku var noteikt, lai nodrošinātu cilvēkresursus veselības nozarē ilgtermiņā un garantētu ārstniecības pieejamību. Savukārt par darbu, kas pārsniedz normālo darba laiku (no 41. līdz 60. stundai), netiek maksāts kā par virsstundām.

Atzinumā tiesībsargs vērtēja, vai ārstniecības personām noteiktais pagarinātais normālais darba laiks sasniedz leģitīmo mērķi, un vai valsts noteikusi pienācīgu kompensāciju par darbu pagarināta normālā darba laika apstākļos.

Tiesībsargs secināja, ka Ārstniecības likuma 53.¹panta septītā daļa paredz atšķirīgu attieksmi pret ārstniecības personām attiecībā uz kompensāciju par virsstundu darbu, tas ir, par stundām, kas tiek strādātas virs normālā darba laika.

Attiecībā uz pagarinātā normālā darba laika ilgumu tiesībsargs konstatēja, ka vairāk nekā puse ārstniecības personu ir nodarbinātas pagarināta normālā darba laika apstākļos. Tas liecina, ka vairāk nekā puse ārstniecības personu ir nodarbinātas nesamērīgi ilgstošu darba laiku, līdz ar to šīm personām nav nodrošināts pietiekams laiks atpūtai. Vienlaikus tiesībsargs uzskata, ka pagarināta normālā darba laika noteikšana būtībā neatrisina cilvēkresursu trūkumu veselības nozarē. Tādējādi Ārstniecības likuma 53.panta otrā un trešā daļa, kas paredz ārstniecības personām noteikt pagarinātu normālo darba laiku, nerasniedz leģitīmo mērķi, proti, nenodrošina cilvēkresursus veselības nozarē ilgtermiņā.

Tiesībsargs piekrīt nozares pārstāvju paustajam viedoklim, ka pagarināta normālā darba laika atcelšana šobrīd pilnībā nav iespējama, tomēr uzskata, ka visupirms ir jāizvērtē pagarināta normālā darba laika nepieciešamība, kā arī iespējas samazināt maksimālo pagarinātā normālā darba laika robežu.

Savukārt attiecībā par kompensāciju pagarināta normālā darba laika apstākļos tiesībsargs uzskata, ka valsts nav noteikusi pienācīgu aizsardzību ārstniecības personām, jo virsstundu darbs tām netiek kompensēts līdzvērtīgi Atlīdzības likumā vai Darba likumā

noteiktajam. Līdz ar to secināms, ka ir nepieciešams noteikt pienācīgu aizsardzību ārstniecības personām, kurām saskaņā ar Ārstniecības likuma 53.¹pantu ir noteikts pagarinātais normālais darba laiks.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs secināja, ka Ārstniecības likuma 53.¹panta septītajā daļā noteiktā atšķirīgā attieksme, paredzot kompensāciju ārstniecības personām par virsstundu darbu, nesasniedz leģitīmo mērķi un nav samērīga ar Ārstniecības likuma 53.¹panta mērķi. Līdz ar to Ārstniecības likuma 53.¹panta septītā daļa neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam.

Ņemot vērā pārbaudes lietā konstatēto un secināto, tiesībsargs aicināja ne vēlāk kā līdz 2016.gada 1.augustam:

- Saeimu veikt grozījumus Ārstniecības likuma 53.¹panta septītajā daļā, lai novērstu atšķirīgu attieksmi pret ārstniecības personām attiecībā uz kompensācijām par darbu pagarināta normālā darba laika apstākļos;
- Veselības ministriju:
 - 1) izvērtēt pagarinātā normālā darba laika ietekmi uz ārstniecības personu veselību un drošību un pacientiem sniegtās veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāti,
 - 2) izvērtēt iespēju samazināt Ārstniecības likuma 53.¹panta trešajā daļā noteiktā nedēļas un mēneša maksimālā darba laika robežu,
 - 3) izstrādāt mehānismu ar mērķi pakāpeniski atteikties no pagarinātā normālā darba laika noteikšanas ārstniecības personām.

Ņemot vērā tiesībsarga izteiktās rekomendācijas, Veselības ministrijā tika izveidota darba grupa ārstniecības personu darba samaksas modeļa pārskatīšanai. Viens no darba grupas uzdevumiem ir izstrādāt risinājuma variantus, pakāpeniski atsakoties no normālā pagarinātā darba laika ārstniecības personām. Veselības ministrija ir pieprasījusi papildu finanšu līdzekļus, lai turpmāko triju gadu laikā varētu samazināt pagarinātā darba laika apjomu līdz 180 stundām mēnesī. 2016.gada nogalē, skatot likumprojektu "Grozījumi Ārstniecības likumā" Saeimas Sociālo un darba lietu komisija sākotnēji atbalstīja ietvert Ārstniecības likumā pārejas nosacījumus attiecībā uz pagarinātā normālā darba laika pakāpenisku samazināšanu, taču pēc tam atkāpās no tā, jo tik būtiskus grozījumus likumā 3.lasījumā nevar skatīt. Komisija nolēma sagatavot vēstuli Ministru kabinetam, aicinot uzdot Veselības ministrijai izstrādāt grozījumus Ārstniecības likumā, kas saistīti ar pagarināto normālo darba laiku.

Tāpat tiesībsargs ir vērsies arī pie nozares pārstāvjiem – Latvijas Ārstu biedrības un Latvijas Veselības un sociālās aprūpes darbinieku arodbiedrības, aicinot sekot līdzi Veselības ministrijas darbībām šajā jomā.

5.2. Maksātnespējas procesa administratoru tiesības uz darbu

2016.gadā tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2016-02-01 “Par Maksātnespējas likuma 17.panta 3.¹daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106.panta pirmajam teikumam”.

Maksātnespējas likuma 17.panta 3.¹daļa paredz, ka lēmumu par administratora sertifikāta darbības izbeigšanu pieņem, ja pēdējo divu administratora sertifikāta darbības gadu laikā Maksātnespējas administrācija divas reizes ir atzinusi normatīvo aktu pārkāpumus administratora darbībā.

Tiesībsargs atzina, ka ar Maksātnespējas likuma 17.panta 3.¹daļu nav pārkāptas ar Satversmes 106.panta pirmo teikumu aizsargātās personas tiesības uz darba saglabāšanu, jo maksātnespējas procesa administrators realizē varu, ko tam piešķirusi valsts, un tas pilda valsts amatpersonas funkcijas. Viens no tiesiskas valsts uzdevumiem ir aizsargāt personas ekonomiskās intereses, nodrošinot tiesisko bāzi brīvai un drošai uzņēmējdarbībai. Lai to īstenotu, ir izveidota tiesiskā sistēma komercdarbības un personas maksātnespējas aizsardzībai, kurā maksātnespējas procesa mērķis ir nodrošināt komersanta (kreditora) finanšu līdzekļu aizsardzību, kā arī veicināt finansiālās grūtībās nonākuša parādnieka saistību izpildi. Maksātnespējas procesa administratoru iecel tiesa, deleģējot tam varu valsts vārdā veikt komersantu aizsardzības funkciju Maksātnespējas likumā noteiktajā kārtībā.

Nemot vērā, ka pieteikuma iesniedzēja maksātnespējas administratora sertifikāta darbība tika izbeigta tā termiņa notecējuma dēļ, Satversmes tiesa ar 2016.gada 23.novembra lēmumu lietā Nr.2016-02-01 izbeidza tiesvedību, jo apstrīdētā norma pieteikuma iesniedzējam nav piemērota un attiecīgi nav radījusi viņam nelabvēlīgas sekas.

6. Tiesības uz īpašumu

6.1. Rekomendācijas izpilde par namu īpašniekiem uzlikto pienākumu

6.1.1. Par Liepājas pilsētas domes saistošajiem noteikumiem

Pārskata periodā ir izpildīta tiesībsarga rekomendācija par māju īpašniekiem uzliktā pienākuma kopt nekustamam īpašumam piegulošo teritoriju samērīguma ievērošanu, ko tiesībsargs sniedza 2013.gada augustā Liepājas pilsētas domei par tās 2012.gada 20.decembra saistošajiem noteikumiem Nr.34 „Par teritorijas kopšanu un būvju uzturēšanu”, norādot, ka šie noteikumi daļā, kas attiecas uz īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju sakopšanu, neatbilst samērīguma principam un tādējādi arī cilvēktiesībām, jo neparedz

personu kategorijas, kuras būtu atbrīvojamas no šā pienākuma vai kurām būtu paredzēti kādi atvieglojumi, pildot pienākumu.

Kontrolējot tiesībsarga rekomendācijas izpildes virzību, Liepājas novada dome informēja, ka veikusi grozījumus Liepājas pilsētas domes 2010.gada 15.aprīļa saistošajos noteikumos Nr.7 "Par dzīvokļa pabalstu", paplašinot pakalpojumu klāstu, par kuru piešķirams dzīvokļa pabalsts ar jaunu atlīdzināmo pakalpojumu – izdevumu segšana par piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju kopšanu. 2015.gada 18.augustā Liepājas novada dome paziņoja, ka grozījumi noteikumos, ar kuriem tiktu izpildīta tiesībsarga rekomendācija, ir pieņemti, taču Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija ir izteikusi iebildumus par jau spēkā esošo noteikumu punktu redakciju.

Secīgi 2016.gada 29.februārī Liepājas novada dome informēja tiesībsargu, ka pēc ministrijas iebildumiem ir vērsusies gan Labklājības ministrijā, gan Saeimas Juridiskajā birojā. Izvērtējot saņemtus institūciju viedokļus, Liepājas novada dome 2016.gada 25.februāra sēdē ir pieņēmusi grozījumus noteikumos, kas ir stājušies spēkā 2016.gada 11.martā un paredz noteikumu 1.pielikumu papildināt ar 10.punktu: "*Piegulošās publiskā lietošanā esošās teritorijas kopšana viendzīvokļa dzīvojamās mājas īpašniekam – 22,50 euro*". Noteikumu grozījumu paskaidrojuma rakstā norādīts, ka "*dzīvokļa pabalstu piešķir ģimenei (personai), kura dzīvo dzīvoklī, kas atrodas daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā, vai viendzīvokļa dzīvojamā mājā dzīvojošai ģimenei (personai), un tas paredzēts ar dzīvojamās telpas īres vai apsaimniekošanas un komunālo pakalpojumu, vai ar kurināmā iegādi saistīto izdevumu daļējai segšanai. Daudzdzīvokļu dzīvojamajās mājās apsaimniekošanas izdevumos ietilpst izdevumi par dzīvojamās mājas kopīpašumā esošās daļas un tai piesaistītā zemes gabala sanitāro kopšanu. Turpretī viendzīvokļa dzīvojamo māju īpašniekiem nav apsaimniekošanas izdevumu, līdz ar to atbilstoši pašreizējam regulējumam viņi nevar saņemt pašvaldības atbalstu piegulošās teritorijas kopšanai. Līdz ar to noteikumus ir nepieciešams papildināt ar normu, kas paredz dzīvokļa pabalsta aprēķinā iekļaut izdevumus par piegulošās teritorijas kopšanu viendzīvokļa dzīvojamās mājas īpašniekiem.*"

Vienlaikus Liepājas novada dome ir darījusi zināmu, ka papildus noteikumiem pašvaldība šobrīd arī izvērtē, kā ar savā rīcībā esošajiem tehniskajiem un finanšu līdzekļiem varētu atbalstīt citus nekustamā īpašuma īpašniekus piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju kopšanā un tīrīšanā.

No minētā secināms, ka Liepājas novada dome ir izpildījusi tiesībsarga rekomendāciju un rīkojas atbilstoši, lai turpmāk uzlabotu vietējo iedzīvotāju dzīves kvalitāti.

6.1.2. Par Kuldīgas novada domes saistošajiem noteikumiem

Pārskata periodā Kuldīgas novada dome ir izpildījusi tiesībsarga rekomendāciju saistībā ar Kuldīgas novada domes 2010.gada 27.maija saistošajiem noteikumiem Nr.2010/14 „Saistošie noteikumi par īpašumam pieguļošās publiskā lietošanā esošās teritorijas (gājēju ietves, izņemot sabiedriskā transporta pieturvietas, grāvju, caurtekas un zālienu līdz brauktuves malai) kopšanu”.

Iepazīstoties ar minētajiem noteikumiem, tiesībsargs konstatēja vairākas nepilnības, par ko sniedza viedokli Kuldīgas novada domei. Proti, pirmkārt, attiecībā uz platību, uz kādu attiecas uzturēšanas un uzkopšanas pienākums, otrkārt, norādīts, ka samērīguma nodrošināšanai starp personai uzlikto pienākumu un sasniedzamo mērķi – nodrošināt sakoptu pilsētvidi – katrai pašvaldībai iespēju robežās jāparedz īpaša kārtība attiecībā uz tādām personu grupām kā personas ar invaliditāti, pensionāri, maznodrošinātas personas, nepilngadīgas personas utt. Treškārt, tiesībsargs aicināja Kuldīgas novada pašvaldību izskatīt iespējas sniegt materiālu atbalstu īpašniekiem uzliktā pienākuma kopt īpašumam pieguļošās publiskā lietošanā esošās teritorijas izpildei, ceturtkārt, tiesībsargs norādīja, ka nepastāv materiālā tiesību norma, kuru pārkāpjot tiktu piemērots Kuldīgas novada domes 2011.gada 27.janvāra saistošo noteikumu Nr.2010/9 „Par sabiedrisko kārtību Kuldīgas novadā” 17.punktā paredzētais sods.

Tiesībsargs aicināja pārskatīt šo noteikumu saturu, ņemot vērā Satversmes tiesas 2014.gada 6.novembra spriedumā lietā Nr.2013-20-03 paustās atziņas.

Kuldīgas novada pašvaldība 2015.gadā norādīja, ka, izpildot tiesībsarga rekomendāciju, apstiprināti jauni saistošie noteikumi Nr.2015/13 un 2015/14, kas nosūtīti Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai. Tā šos noteikumus neapstiprināja, un līdz ar to Kuldīgas novada domei ir jāveic jauni grozījumi. Kuldīgas novada dome 2016.gada pavasarī informēja, ka joprojām nav saņemts ministrijas akcepts arī jaunajai saistošo noteikumu redakcijai un pašvaldība turpina darbu pie grozījumu izstrādes.

Pārbaudot tiesībsarga rekomendācijas izpildes virzību, konstatēts, ka 2016.gada 25.augustā publicēti un nākamajā dienā stājās spēkā Kuldīgas novada domes saistošie noteikumi Nr.2016/10 „Kuldīgas novada teritorijas kopšanas un būvju uzturēšanas saistošie noteikumi”. Paskaidrojuma rakstā norādīts, ka tie ir nepieciešami, jo “2014.gada 6.novembrī stājies spēkā Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2013-20-03, kā arī Kuldīgas novada pašvaldība saņēmusi Latvijas Republikas tiesībsarga ieteikumu saistībā ar šo spriedumu pārskatīt iepriekšminētos saistošos noteikumus”. Attiecīgi saistošajos noteikumos Nr.2016/10, ievērojot Satversmes tiesas spriedumā ietvertās atziņas, tiek paredzēti atvieglojumi īpašumam pieguļošās publiskā lietošanā esošās teritorijas kopšanai.

6.2. Ierobežojums lietot īpašumu normatīvo aktu nepilnību dēļ

6.2.1. Par nepamatotu aizliegumu veikt būvniecību

Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta par personas īpašuma tiesību nepamatotu ierobežošanu un labas pārvaldības principa pārkāpumu un sniegts atzinums par Ķekavas novada pašvaldības rīcību, liedzot personai tās nekustamajā īpašumā, kura platība ir 1,38 ha, būvēt dzīvojamo māju ar apbūves platību 60 m², saimniecības ēku 36m² un pagrabu 40m² platībā.

Ķekavas novada Teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi (turpmāk - Apbūves noteikumi) paredz, ka palīgizmantošana nevar aizņemt vairāk par 30% no galvenās izmantošanas platības un tā nav izmantojama dzīvošanai, ja Apbūves noteikumos nav noteikts citādi. Tiesībsargs šo regulējumu uzskata par personas īpašuma tiesības ierobežojošu. Paredzot, ka minētā tiesību norma pati par sevi ir uzskatāma par Satversmes 105.pantam neatbilstošu, tiesībsargs ir konstatējis, ka Ķekavas novada pašvaldība to ir arī nepareizi interpretējusi, norādot, ka palīgizmantošana nevar aizņemt vairāk par 30% no dzīvojamās mājas apbūves platības.

Vienlaikus tiesībsargs ir konstatējis labas pārvaldības principa pārkāpumus Ķekavas novada pašvaldības rīcībā, nesniedzot personai skaidras un saprotamas atbildes pēc būtības likumā noteiktā termiņā.

Tiesībsargs ir aicinājis Ķekavas novada domi veikt grozījumus Apbūves noteikumos un raudzīties, lai netiktu pieļauta labas pārvaldības principam neatbilstoša rīcība pašvaldības darbā.

6.2.2. Par apgrūtinājuma - valsts nozīmes kultūras pieminekļa - reģistrēšanu nekustamajam īpašumam

Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta un sniegts atzinums par Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas rīcības neatbilstību labas pārvaldības principam un īpašuma tiesību ierobežošanu.

Ar inspekcijas Kurzemes reģionālās nodaļas vēstuli privātpersona pirmo reizi uzzinājusi, ka viņai piederošā nekustamajā īpašumā atrodas valsts nozīmes kultūras piemineklis – arheoloģiska senvieta „Krastiņu senkapi”. Pirms minēto norādījumu izsniegšanas inspekcija ir veikusi apskati īpašumā. Privātpersona norādīja, ka, pirmkārt, nav bijusi informēta par jebkādu viņas īpašuma pārbaudi, un, otrkārt, 14 gadu laikā, kopš viņai pieder šis īpašums, neviens viņu nav informējis par arheoloģisko senkapu esamību, turklāt,

koroborējot īpašumu, tam apgrūtinājumi ne zemesgrāmatā, ne Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā nav tikuši norādīti un nav joprojām.

Izskatot pārbaudes lietu, konstatēts, ka Krastiņu senkapi valsts aizsardzībā kā arheoloģisks piemineklis ir kopš 1959.gada. Saskaņā ar padomju laika administratīvo praksi kultūras pieminekļu sarakstus periodiski apstiprināja no jauna. Šobrīd spēkā esošajā Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kultūras piemineklis atkārtoti apstiprināts ar Latvijas Republikas Kultūras ministrijas 1998.gada 29.oktobra rīkojumu Nr.128 „Par valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstu”, kas publicēts „Latvijas Vēstnesī” 1998.gada 18.decembrī. Dati par Krastiņu senkapiem ietverti Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu reģistrā 1998.gadā. Īpašuma robežu plānā Krastiņu senkapu teritorija un aizsargjosla nav attēlota, arī zemesgrāmatā nav atzīmju par īpašumtiesību aprobežojumiem. Nekustamo īpašumu valsts kadastra informācijas sistēmā īpašumam nav reģistrēti atsavināšanas aizliegumi un apgrūtinājumi būvēm, tam nav reģistrēts nekustamā īpašuma apgrūtinājums – valsts nozīmes arheoloģiskais kultūras piemineklis – Krastiņu senkapi, un reģistrēto dokumentu sadaļā nav norādīts attiecīgais Kultūras ministrijas rīkojums.

Analizējot esošo situāciju, tiesībsargs vērtēja inspekcijas rīcības atbilstību labas pārvaldības principam attiecībā pret iesniedzēju, ievērojot, ka viņa ir īpašuma īpašniece kopš 2000.gada, kad tika izsniegta pirmreizējā zemesgrāmatas apliecība par īpašuma piederību.

Pārbaudes lietā tika analizēta inspekcijas rīcība saistībā ar kultūras pieminekļa statusa paziņošanu un par īpašumtiesību aprobežojuma reģistrāciju zemesgrāmatā, par pēdējo secinot, ka inspekcija ir pieļāvusi gan labas pārvaldības, gan tiesiskuma principa pārkāpumu attiecībā uz īpašumtiesību aprobežojuma reģistrāciju zemesgrāmatā, jo netiek izpildīts likuma „Par kultūras pieminekļu aizsardzību” 7.pants.

Analizējot īpašuma apgrūtinājuma reģistrēšanas Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā pienākuma izpildi, tika secināts, ka līdz Apgrūtināto teritoriju informācijas sistēmas darbības sākumam 2018.gada 1.janvārī, kas paredzēts saskaņā ar likuma pārejas noteikumu 5.punktu, automatizēta datu par apgrūtinātajām teritorijām integrēšana Kadastra informācijas sistēmā nav iespējama. Līdz ar to vienīgais pieejamais veids, kā Kadastra informācijas sistēmā reģistrēt uz zemes vienību attiecināmu kultūras pieminekļa vai tā aizsardzības zonas apgrūtinājumu, ir inspekcijas vēstule katrā konkrētā gadījumā Valsts zemes dienestam par apgrūtinājumu, kas attiecināms uz konkrētajā īpašumā ietilpstošu konkrētu zemes vienību, norādot apgrūtinātās teritorijas platību un apgrūtinājuma kodu.

Ņemot vērā zemes vienību skaitu, uz kurām ir attiecināmi kultūras pieminekļa radīti apgrūtinājumi, ar inspekcijas ierobežoto finansējumu, kā arī darbinieku kapacitāti līdz šim nav bijis un tuvākajā laikā tai arī nebūs iespējams nodrošināt vispārēju visu apgrūtinājumu

reģistrēšanu kadastra informācijas sistēmā. Inspekcija skaidro, ka tā reagē katrā konkrētā gadījumā uz personu iesnieguma pamata, informējot Valsts zemes dienestu. Līdz ar Apgrūtināto teritoriju informācijas sistēmas darbības sākumu varētu būt iespējams, ka tiesību aprobežojumu atzīmes par teritorijām un aizsardzības zonām tiek reģistrētas Kadastra informācijas sistēmā, no kuras šos datus būtu iespējams automātiski eksportēt uz zemesgrāmatu.

Papildus noskaidrots, ka saskaņā ar Ministru kabineta 2015.gada 20.novembra rīkojumu Nr.734 „Par Konceptiju par Nekustamā īpašuma valsts kadastra un Valsts vienotās datorizētās zemesgrāmatas vienotas informācijas sistēmas izveidi” ir paredzēts ar 2018.gada 30.novembri nodrošināt tehniskā risinājuma ieviešanu minētajā koncepcijā paredzētās vienotās informācijas sistēmas izveidei.

Atzinumā tiesībsargs aicināja inspekciju iesniedzējai atvainoties un trīs mēnešu termiņā novērst norādīto labas pārvaldības principa pārkāpumu un iesniegt zemesgrāmatu nodaļai nostiprinājuma lūgumu par attiecīgas atzīmes izdarīšanu īpašumā, sniegt ziņas par Krastiņu senkapiem Valsts zemes dienestam, lai iesniedzēja, iespējams, varētu saņemt nekustamā īpašuma nodokļa maksājuma atvieglojumu.

Vienlaikus atzinumā tiesībsargs atzinīgi novērtēja valsts darbu pie Nekustamā īpašuma valsts kadastra un Valsts vienotās datorizētās zemesgrāmatas vienotās informācijas sistēmas izveides, kas paredzamā nākotnē, iespējams, neņemot vērā Apgrūtināto teritoriju informācijas sistēmas ieviešanas negatīvo pieredzi, atrisinās pārbaudes lietā analizētajai problēmsituācijai līdzīgus gadījumus. Taču jāņem vērā, ka likumdevējs jau kopš 1992.gada, kad spēkā stājās likums „Par kultūras pieminekļu aizsardzību”, ir noteicis pienākumu izdarīt attiecīgu atzīmi par īpašumtiesību aprobežojumu zemesgrāmatā.

Šobrīd Valsts vienotajā datorizētajā zemesgrāmatā un Kadastra informācijas sistēmā esošajiem ierakstiem ir atšķirīgas sekas pret trešajām personām. Zemesgrāmatu ierakstiem ir publiskā ticamība, un tiem ir konstitutīvas sekas. Minētais neapšaubā, piemēram, citās informācijas sistēmās esošo datu pareizību, precizitāti, bet nosaka atsevišķās informācijas sistēmās (datorizētajā zemesgrāmatā, komercreģistrā) esošiem ierakstiem īpašu statusu trešo personu aizsardzībai un civiltiesiskās apgrozības veicināšanai, aizsargājot labticīgu trešo personu. Piemēram, trešā persona var paļauties uz zemesgrāmatu ierakstiem, tas ir, ka tiesiski pastāv tāds īpašums, kāds ierakstīts datorizētajā zemesgrāmatā, tas ir, ka īpašnieks pārdod tādu nekustamo īpašumu, uz ko tam nostiprinātas tiesības zemesgrāmatā, un pārliecināties, ka īpašums ir aprobežots tikai ar tām lietu tiesībām, kas ierakstītas zemesgrāmatā¹²⁶.

¹²⁶ Ministru kabineta 2015.gada 20.novembra rīkojums Nr.734.

Līdz ar to, ievērojot inspekcijas norādīto par budžeta finansējuma nepietiekamību, lai īstenotu likuma „Par kultūras pieminekļu aizsardzību” 7.pantā noteikto par atzīmes izdarīšanu zemesgrāmatā, balstoties uz likumā „Par kultūras pieminekļu aizsardzību” ietverto mērķi nodrošināt kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu nākamajām paaudzēm Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajās interesēs, norādot, ka atbilstoši labas pārvaldības principam valstij ir jāatrod efektīvākais veids, kā nodrošināt kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu sabiedrības interesēs un aizsargāt labticīgus nekustamo īpašumu ieguvējus, tiesībsargs aicināja ne vēlāk kā līdz 2016.gada 1.augustam Tieslietu ministriju, Finanšu ministriju un Kultūras ministriju atrast efektīvāko risinājumu, piešķirot inspekcijai nepieciešamos budžeta līdzekļus konkrētā uzdevuma izpildei vai izdarot grozījumus Zemesgrāmatu likuma 107.panta ceturtajā daļā, atbrīvojot inspekciju no kancelejas nodevas samaksas.

6.2.3. Rekomendācijas izpilde par valstij piekritīgu bezmantinieka mantu

2013.gada septembrī tiesībsargs sniedza atzinumu pārbaudes lietā par bezmantinieka mantas izdevumu segšanu. Atzinumā tika secināts, ka par valstij piekritīgu bezmantinieka mantas komunālo maksājumu un apsaimniekošanas pakalpojumu izdevumu segšanu no brīža, kad minētie īpašumi tiek atzīti par valstij piekritīgiem, ir atbildīga Latvijas Republika, un pienākums norēķināties par minētajiem pakalpojumiem ir tām valsts pārvaldes iestādēm, kuras attiecīgajā laika posmā valsts vārdā rīkojās ar konkrētajiem īpašumiem. Tiesībsargs atzinumā aicināja VID un valsts akciju sabiedrību „Privatizācijas aģentūra” vienoties par komunālo maksājumu un apsaimniekošanas izdevumu 754 latu apmērā par laika periodu no 2010.gada 26.janvāra līdz 2011.gada 4.novembrim samaksu dzīvokļu īpašnieku kooperatīvajai sabiedrībai.

Veicot atzinumā sniegto rekomendāciju izpildes kontroli, tiesībsargs ir pieprasījis un saņēmis informāciju no Finanšu ministrijas, Ekonomikas ministrijas, VID, Privatizācijas aģentūras un kooperatīvās abiedrības.

Tātad VID paskaidroja, ka tam nav piešķirts finansējums bezmantinieku mantas pārvaldīšanai, un pauda viedokli, kas sakrīt ar Finanšu ministrijas viedokli, ko tā izteikusi vairākkārt, ka minētie izdevumi sabiedrībai atlīdzināmi no Privatizācijas aģentūras rezerves fondā paredzētajiem līdzekļiem. Savukārt Privatizācijas aģentūra informēja tiesībsargu, ka tai nav tiesiska pamata lemt par dzīvoklim piekrītošo pārvaldīšanas un sniegto komunālo pakalpojumu izdevumu segšanu par laika periodu no 2010.gada 26.janvāra līdz 2011.gada 4.novembrim, kad konkrētais mājoklis nav atradies tās valdījumā.

Finanšu ministrija ir paskaidrojusi, ka vairākkārt lūgusi Ekonomikas ministriju kā Privatizācijas aģentūras kapitāldaļu turētāju segt komunālos maksājumus, kā arī virzījusi grozījumus Publiskas personas mantas atsavināšanas likuma 17.pantā, kas paredz Privatizācijas aģentūrai atgūt izdevumus par bezmantinieka mantas pārvaldīšanu.

2014.gada vidū tiesībsargs nosūtīja vēstuli Finanšu ministrijai un Ekonomikas ministrijai, norādot, ka strīds starp VID un Privatizācijas aģentūru ir strīds vienas juridiskās personas – Latvijas Republikas – iekšienē un tas skar privātpersonu tiesības. Vienlaikus tiesībsargs atzīmēja, ka atbilstoši labas pārvaldības principam valstij ir pienākums uzņemties atbildību par savām saistībām un negraut publisko autoritāti. Turklāt nav pieļaujams privātpersonas tiesību aizskārums valsts pārvaldes iekšējo attiecību¹²⁷ un nesaskaņu dēļ.

Savukārt kooperatīvā sabiedrība, pēc tiesībsarga atzinuma saņemšanas vērsoties ar iesniegumu Ekonomikas ministrijā, saņēmusi tās atbildi, ka ministrija nav piešķirusi budžeta līdzekļus Privatizācijas aģentūrai, lai atrisinātu minēto problēmsituāciju. Minētā informācija sniegta bez jebkāda tās izskaidrojuma un pamatojuma, neņemot vērā, ka sabiedrība vairāku gadu garumā no Latvijas Republikas kā dzīvokļa īpašnieces attiecīgā laika posmā nav saņēmusi maksājumus par sniegtajiem komunālajiem un apsaimniekošanas pakalpojumiem.

2015.gada vidū tiesībsargs vērsās pie Ministru prezidentes, lai rastu risinājumu šai situācijai. Valsts kanceleja 2015.gada rudenī informēja tiesībsargu, ka Ministru prezidente Laimdota Straujuma ir uzdevusi ekonomikas ministrei un finanšu ministram iepazīties ar tiesībsarga vēstuli, kopīgi un, ja nepieciešams, sadarbībā ar Tieslietu ministriju konstruktīvi un labas pārvaldības principiem atbilstīgi atrisināt jautājumu. Ekonomikas ministrei arī uzdots par to rakstiski informēt tiesībsargu un Ministru prezidenta biroju. Minēto vēstuli Ministru prezidente ir nosūtījusi arī tieslietu ministram Dzintaram Rasnačam.

2016.gada janvārī tiesībsargs vērsās Ministru prezidentes birojā, norādot, ka joprojām nav saņemta nekāda informācija no ekonomikas ministres par konkrētā uzdevuma izpildi. Tāpat 2016.gada janvārī tika saņemta Ekonomikas ministrijas atbilde, ka tā no kooperatīvās sabiedrības ir saņēmusi aktuālo informāciju par komunālo maksājumu un apsaimniekošanas pakalpojumu izdevumu parādu, kā arī rēķinus, kas apliecina minēto izdevumu pamatotību uz 2015.gada novembri, un ir lūgts iesniegt pamatojošos dokumentus rēķinos iekļautajām pozīcijām.

Ekonomikas ministrija 2016.gada maijā informēja, ka Ministru kabineta 2016.gada 15.martā sēdē tika pieņemts Ministru kabineta rīkojums piešķirt Ekonomikas ministrijai 1 073 eiro, lai nodrošinātu līdzekļu pārskaitīšanu sabiedrībai par valstij piekritīgo bezmantinieka

¹²⁷ Ievērojot labas pārvaldības principu, pie minētā pieskaitāmas arī publiskas personas un publiskas personas kapitālsabiedrības attiecības, jo privātpersonu neinteresē, pie kura no valsts atzariem pieder kāda no valsts pārvaldes iestādēm, vai arī tā ir publiskas personas kapitālsabiedrība, un kuru tiesību jomā tā rīkojas.

mantu. Ekonomikas ministrija, izpildot Ministru kabineta rīkojumu, 2016.gada 1.aprīlī ir veikusi rīkojumā norādītās summas pārskaitījumu uz sabiedrības norēķinu kontu.

Vienlaikus tiesībsargs konstatēja, ka Ministru kabineta 2015.gada 1.decembra sēdē, izskatot Ministru kabineta noteikumu projektu „Kārtība, kādā veicami atskaitījumi Privatizācijas aģentūrai par valsts īpašuma privatizāciju, valsts kapitāla daļu atsavināšanu un citām normatīvajos aktos noteiktajām darbībām, izveidojams un izlietojams rezerves fonds un veicami maksājumi valsts budžetā”, ir pieņemts lēmums (Nr.64 1.§) Ekonomikas ministrijai sadarbībā ar Finanšu ministriju izstrādāt un līdz 2016.gada 1.jūlijam iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā priekšlikumus tiesiskam regulējumam par valstij piekritīgās bezmantnieka un bezīpašnieka mantas pārvaldīšanas izdevumu segšanu par laikposmu no notariālā akta saņemšanas dienas VID līdz mantas atsavināšanai, ja VID pēc notariālā akta saņemšanas ir informējis Privatizācijas aģentūru par valstij piekritīgo bezmantnieka vai bezīpašnieka mantu, bet Privatizācijas aģentūra nav veikusi darbības tās pārņemšanai savā valdījumā.¹²⁸

Ministru kabineta 2015.gada 1.decembra noteikumos Nr.680 „Kārtība, kādā Privatizācijas aģentūrai veicami atskaitījumi par valsts īpašuma privatizāciju, valsts kapitāla daļu atsavināšanu un citām normatīvajos aktos noteiktajām darbībām, kā arī izveidojams un izlietojams rezerves fonds un veicami maksājumi valsts budžetā”, kas stājās spēkā 2015.gada 9.decembrī, ir nostiprināts, ka Privatizācijas aģentūras rezerves fonda līdzekļus tā izlieto valstij piekritīgās bezmantnieka, bezīpašnieka mantas pārvaldīšanas, maksas par sniegtajiem pakalpojumiem, funkcionāli nepieciešamā zemesgabala nomas maksas un nekustamā īpašuma nodokļa maksājumu (ja dzīvojamā māja atrodas uz citam īpašniekam piederošas zemes) segšanai, kā arī aģentūras valdījumā esošo neprivatizēto dzīvojamo māju, to daļu un dzīvokļu īpašumu atsavināšanas procesa organizatoriskajam nodrošinājumam.

Rekomendāciju izpildes kontrolē tiesībsargs secināja, ka Ekonomikas ministrija ir izpildījusi tiesībsarga rekomendāciju un Ministru kabinets ir veicis pasākumus, lai nākotnē izslēgtu gadījumus, kad netiek atlīdzināti izdevumi par valstij piekritīgu bezmantnieka mantu.

Ar nožēlu vien jāatzīst, ka valstij bija nepieciešami 3 gadi un 7 mēneši, lai tiktu skaidrībā, kurai no valsts pārvaldes institūcijām būtu jāsedz valstij piekritīgas bezmantnieka mantas – dzīvokļa – apsaimniekošanas izdevumi. Turklāt atzīmējams, ka minētais panākts ar tiesībsarga nemitīgu atgādināšanu, ko, visticamāk, nebūtu iespējams panākt pašai kooperatīvajai sabiedrībai.

¹²⁸ Ministru kabineta 2015.gada 1.decembra sēdes protokollēmums Nr.64 1§.

Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/protokols/?protokols=2015-12-01#1>

6.3. Par smēķēšanas aizliegumu privātajās automašīnās

2015.gada 22.decembrī Saeimā tika iesniegts likumprojekts “Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums”, kura 10.panta otrās daļas 10.punkts paredzēja, ka aizliegts smēķēt transportlīdzekļu salonos un kabīnēs. Tālsatiksmes vilcienos un kuģos var būt atsevišķi vagoni vai kajītes, kas paredzētas smēķētājiem.

Analizējot minētā likumprojekta 10.panta otrās daļas 10.punktu, tiesībsargs secināja, ka noteiktais absolūtais aizliegums smēķēt automašīnās un tā leģitīmais mērķis ir sasniedzams ar citiem indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, piemēram, aizliedzot smēķēt automašīnā gadījumos, ja blakussēdētājs iebilst. Lai likumdevējs šādā veidā varētu iejaukties personas privātajā dzīvē un tiesībās lietot savu īpašumu netraucēti, smēķēšana un tabakas tirdzniecība Latvijā būtu pilnībā aizliedzama.

Vērtējot likumprojekta anotācijā noteiktā pamatojuma smēķēšanas ierobežošanai automašīnās nepieciešamību, tika norādīts uz tā nepilnībām:

- 1) persona var izvēlēties, kā tai izturēties pret savu veselību, tas nozīmē, ka personai ir tiesības smēķēt. Latvijā smēķēšana vispārīgi nav aizliegta;
- 2) smēķēšana apdraud blakussēdētāju veselību tad, ja tas atrodas automašīnā un pret to iebilst. Pastāv situācija, ka ar automašīnu pārvietojas tikai pats autovadītājs. Saskaņā ar likumu “Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu” 11.panta pirmās daļas 8.punktu sabiedriskajos transporta līdzekļos smēķēšana ir aizliegta;
- 3) Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48.panta pirmā daļa paredz, ka bērns nedrīkst atrasties tabakas dūmu ietekmē un tā klātbūtnē nedrīkst smēķēt, lai nodrošinātu no dūmiem brīvu vidi. Tādējādi smēķēšana bērnu klātbūtnē jau ir aizliegta;
- 4) likumprojektā nav norāžu, kas pamatotu apgalvojumu, ka satiksmes drošību var apdraudēt jebkura darbība, kas novērš autovadītāja uzmanību no ceļa.

Nemot vērā minēto, secināts, ka likumprojekta 10.panta otrās daļas 10.punktā noteiktais aizliegums smēķēt automašīnā nav samērīgs un uzskatāms par prettiesisku, par ko tika informēta Saeimas Sociālo un darba lietu komisija.

Tiesībsarga iebildumi tika ņemti vērā, un Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likuma 10.panta otrā daļas 10.punkts tika pieņemts redakcijā: “*Aizliegts smēķēt sabiedrisko transportlīdzekļu, taksometru un tādu kuģu, kuri kā pakalpojumu īsteno pasažieru pārvadājumus, salonos, kabīnēs un kajītēs. Tālsatiksmes vilcienos un kuģos, kuri kā pakalpojumu īsteno pasažieru pārvadājumus, var būt atsevišķi vagoni vai kajītes, kas paredzēti smēķētājiem*”, vairs neattiecinot smēķēšanas ierobežojumu uz personu privātajiem transportlīdzekļiem.

6.4. Labticīgā ieguvēja tiesību un zemesgrāmatu ierakstu publiskās ticamības principa aizsardzība

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2016-07-01 „Par Kriminālprocesa likuma 356.panta otrās daļas un 360.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 91.panta pirmajam teikumam, 92. un 105.pantam”.

KPL 360.panta pirmā daļa paredz: ja noziedzīgi iegūta manta atrasta pie trešās personas, tā atdodama pēc piederības īpašniekam vai likumīgajam valdītājam. Tiesībsargs, sniedzot viedokli, secināja, ka:

- 1) nav pamata uzskatīt, ka KPL 356.panta otrās daļas nosacījumi pārkāptu mantas labticīgā ieguvēja Satversmes 92.pantā garantētās tiesības;
- 2) mantas labticīgie ieguvēji (CPL un KPL) atrodas vienādos faktiskajos apstākļos, tomēr tiesiskie apstākļi ir atšķirīgi. Līdz ar to arī atšķirīga attieksme pret labticīgo ieguvēju kriminālprocesā un civilprocesā nav uzskatāma par Satversmes 91.panta pārkāpumu;
- 3) nav konstatējama atšķirīga attieksme pret labticīgajiem ieguvējiem, izpildot ārvalstu tiesas nolēmumu par īpašuma atsavināšanu par labu noziedzīgā nodarījumā cietušajiem. Līdz ar to secināms, ka KPL 358.panta otrā daļa atbilst Satversmes 91.pantam;
- 4) ar KPL 360.panta pirmo daļu ir pārkāptas personas Satversmes 1.un 105.panta pirmajā un trešajā teikumā garantētās tiesības, ciktāl valsts nav radījusi efektīvu regulējumu labticīgā ieguvēja tiesību un zemesgrāmatu ierakstu publiskās ticamības principa aizsardzībai.

Tiesībsargs norādīja, ka valsts ir radījusi sistēmu, kurā zemesgrāmata kalpo kā publisks apliecinājums īpašnieka tiesībām, un tai ir jānodrošina, lai personas varētu paļauties uz zemesgrāmatu ierakstu publisko ticamību, samazinot jebkādas iespējas ļaunprātīgi izmantot šo institūtu, radot zaudējumus labticīgam ieguvējam. Valstij ir pozitīvs pienākums aizsargāt personas tiesības, tai skaitā tiesības uz īpašumu. Ja tiesības personai atņemtas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā, valsts pienākums ir veikt nepieciešamās darbības tiesiskā stāvokļa (tostarp cietušā īpašuma tiesību) atjaunošanai. Tomēr valstij ir pienākums arī garantēt zemesgrāmatu publisko ticamību un aizsargāt personu tiesisko paļāvību.

6.5. Kadastrālās vērtības paaugstināšana un NĪN pieaugums

2016.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemtas daudzu personu sūdzības par plašsaziņas līdzekļos izskanējušo informāciju, kas izraisīja sabiedrības rezonansi attiecībā uz nekustamo īpašumu kadastrālo vērtību paaugstināšanu, tuvinot to līdz 85% no tirgus vērtības, kas šā brīža

normatīvā regulējuma ietvaros automātiski arī palielinātu nekustamā īpašuma nodokļa (turpmāk – NĪN) slogu iedzīvotājiem, iespējams, padarot šo nodokli par konfiscējošu, ņemot vērā, ka atsevišķās teritorijās kadastra vērtība varētu pieaugt par 60 vai 100%, bet tuvāk Rīgai – vidēji par 200 un pat 300%.

Tiesībsarga birojs vērsās gan Tieslietu ministrijā, gan Finanšu ministrijā ar lūgumu sniegt informāciju par nekustamo īpašumu kadastrālās vērtības paaugstināšanas nepieciešamību un tās samērību ar paredzamu ievērojama nodokļa sloga pieaugumu atbilstoši likumam “Par nekustamā īpašuma nodokli”.

Uz minēto Tieslietu ministrija norādīja, ka pēc tās iniciatīvas ir izstrādāts un 2016.gada 19.maijā Saeimā pieņemts likums “Grozījumi Nekustamā īpašuma valsts kadastra likumā”, kas noteic, ka 2016.gadā spēkā esošā kadastrālo vērtību bāze ir piemērojama arī 2017.gada kadastrālo vērtību aprēķinam. Vienlaikus tika norādīts, ka Ministru kabineta 2016.gada 19.aprīļa sēdes protokolā Nr.19 31.§ ir paredzēts uzdevums Finanšu ministrijai sadarbībā ar Tieslietu ministriju, Latvijas Pašvaldību savienību, pieaicinot kompetentās institūcijas, izstrādāt un līdz 2016.gada 31.decembrim noteiktā kārtībā iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā grozījumus likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli”, kas nodrošinātu samērīgu nekustamā īpašuma nodokļa sloga pieaugumu, ņemot vērā nekustamā īpašuma nodokļa bāzes – kadastrālo vērtību – straujo pieaugumu un nepieciešamību nodrošināt budžeta ieņēmumus. Papildus tam kadastrālo vērtību bāzes piemērošana būšot saistīta ar atbalstītiem nodokļa politikas risinājumiem.

Lūdzot Tieslietu ministriju sniegt aktuālo informāciju par atbilstošiem grozījumiem likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli”, ministrija informēja, ka Finanšu ministrija ir izstrādājusi informatīvo ziņojumu, kurā cita starpā esot arī atspoguļoti alternatīvi nekustamā īpašuma nodokļa sloga samazināšanas modeļi. Tomēr tā kā informatīvais ziņojums vēl nav saskaņots, kā arī to, ka par uzdevuma izpildi atbildīga ir Finanšu ministrija, Tieslietu ministrija informāciju par iespējami atbalstītajiem nodokļa politikas risinājumiem varēs sniegt tikai pēc ziņojuma izskatīšanas Ministru kabineta sēdē. Tiesībsargs no savas puses turpina sekot līdzi situācijas risinājumam.

6.6. Par nekustamā īpašuma “Kaktiņi” atsavināšanu sabiedrības vajadzībām

Tiesībsargs pēc Satversmes tiesas lūguma ir sniedzis viedokli lietā Nr.2016-08-01 “Par likuma “Par nekustamā īpašuma “Kaktiņi”, Lēdmanes pagastā, Lielvārdes novadā, daļu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām - valsts autoceļa E22 posma Rīga (Tīnūži)–Koknese

rekonstrukcijas projekta īstenošanai” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam” (Nekustamā īpašuma “Kaktiņi” atsavināšanas likums)¹²⁹.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka lietā tiek apstrīdēts Saeimas lēmums – konkrētajam gadījumam piemērot izņēmuma raksturu. Centrālais jautājums, kas šajā lietā ir izvērtējams, – vai Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likumā noteiktā labprātīgas atsavināšanas procedūras nerealizēšana un tādējādi vienošanās nepanākšana var būt par apstākli (iemeslu) tam, ka speciālais likums par konkrēta nekustamā īpašuma atsavināšanu var tikt atzīts par neatbilstošu Satversmes 105.panta ceturrtā teikuma prasībām. Proti, vai, nerealizējot Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likumā noteikto procedūru par labprātīgu vienošanos, ir pamats atzīt, ka ir iestājies izņēmuma gadījums speciālā likuma pieņemšanai par īpašuma piespiedu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām.

Tiesībsargs, izvērtējot tiesisko regulējumu un tiesību doktrīnas atziņas, secināja: ja Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likumā noteiktā labprātīgas atsavināšanas procedūra netiek realizēta vai netiek realizēta pienācīgi un ja likumdevējs, lemjot, vai konkrētā gadījumā ir piemērojama īpašuma atsavināšana piespiedu kārtā, nav pienācīgi to izvērtējis, speciālais likums par konkrēta nekustamā īpašuma atsavināšanu var tikt atzīts par neatbilstošu Satversmes 105.panta ceturrtā teikuma prasībām.

Analizējot Nekustamā īpašuma “Kaktiņi” atsavināšanas likumu, tiesībsargs atzina, ka Saeima to ir pieņēmusi, neievērojot Satversmes 105.panta ceturrtajā teikumā paredzētos noteikumus par izņēmuma gadījumu, jo saskaņā ar tiesībsarga rīcībā esošo informāciju likumprojekta izskatīšanas gaitā nav pienācīgi meklētas reālas iespējas atsavināmo īpašumu maiņai. Līdz ar to tiesībsargs uzskatīja, ka Nekustamā īpašuma “Kaktiņi” atsavināšanas likums neatbilst Satversmes 105.panta ceturrtajam teikumam.

Savukārt Satversmes tiesa 2016.gada 9.decembrī nosprieda atzīt likumu „Par nekustamā īpašuma „Kaktiņi”, Lēdmanes pagastā, Lielvārdes novadā, daļu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām, valsts autoceļa E22 posma Rīga (Tīnūži) – Koknese rekonstrukcijas projekta īstenošanai” par atbilstošu Satversmes 105.pantam.

6.7. Lauksaimnieku priekšlaicīgās pensijas

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai arī lietā Nr.2016-04-03 “Par Ministru kabineta 2015.gada 14.aprīļa noteikumu Nr.187 „Grozījums Ministru kabineta 2004.gada 30.novembra noteikumos Nr.1002 „Kārtība, kādā ieviešams programmdokuments

¹²⁹ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/atzinumi-modulis?theme=atzinumutema_01

„Latvijas Lauku attīstības plāns Lauku attīstības programmas īstenošanai 2004.–2006. gadam”” atbilstību Satversmes 105.pantam.

Ar apstrīdēto normu no Ministru kabineta 2004.gada 30.novembra noteikumos Nr.1002 „Kārtība, kādā ieviešams programmdokuments „Latvijas Lauku attīstības plāns Lauku attīstības programmas īstenošanai 2004.–2006. gadam”” apstiprinātā programmdokumenta 12.3.2.apakšnodaļas sadaļas “Priekšlaicīgā pensionēšanās” “a” apakšpunktā ir svītroti vārdi “*Ja atbalsta saņēmējs mirst periodā, kurā ir spēkā noslēgtais līgums par priekšlaicīgās pensijas saņemšanu, viņa ikmēneša pensiju par atlikušo periodu turpina izmaksāt personai, kurai saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem ir apstiprinātas mantojuma tiesības*”. Līdz ar to ar 2015.gada 30.aprīli tika pārtraukti atbalsta maksājumi personām, kas pasākumā noteikto atbalstu saņem mantojumā, kā arī turpmāk tiek liegtas tiesības pieteikties uz šo atbalstu, pamatojoties uz mantojuma tiesībām.

Tiesībsargs atzina, ka Ministru kabineta 2015.gada 14.aprīļa noteikumi Nr.187 „Grozījums Ministru kabineta 2004.gada 30.novembra noteikumos Nr.1002 „Kārtība, kādā ieviešams programmdokuments „Latvijas Lauku attīstības plāns Lauku attīstības programmas īstenošanai 2004. - 2006. gadam””, ar kuriem tiek pārtraukti atbalsta maksājumi personām, kas pasākumā “Priekšlaicīgā pensionēšanās” noteikto atbalstu saņem mantojumā, neatbilst Satversmes 105.pantam, īpaši uzsverot, ka tiek aizskarta to personu grupa, kas vienlaikus nav saimniecības pārņēmēji un atbalsta mantinieki, turklāt saimniecību atsavinājuši dāvinājuma, nevis pirkuma ceļā.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka personu, kuras atbalstu saņem mantojumā, īpašuma tiesību aizskārums, neparedzot saudzējošu pārejas periodu vai kompensējošu mehānismu, ir lielāks nekā sabiedrības ieguvums, līdz ar to šāds ierobežojums ir uzskatāms par nesamērīgu un neatbilstošu Satversmes 105.pantam.

7. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

7.1. Apsardzes darbinieku apmācības un sertifikācijas efektivitāte

Tiesībsarga 2015.gada ziņojumā¹³⁰ tika norādīts, ka 2016.gadā tiesībsargs turpinās sekot tā aktualizēto jautājumu virzībai, kas izrietēja no 2013.gada 21.novembra traģiskā notikuma Zolitūdes lielveikalā „Maxima”.

Tiesībsargs 2015.gada atzinumā bija rekomendējis Valsts policijai sadarbībā ar Iekšlietu ministriju un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestu izvērtēt iespēju pilnveidot

¹³⁰ Tiesībsarga 2015.gada ziņojums, 174.lpp.

programmas „Apsardzes darbs” mācību priekšmeta „Apsardzes taktika” apakštēmas „Apsardzes darbinieka rīcība ekstremālās situācijās” saturu.

Ja 2015.gada ziņojumā tiesībsargs secināja, ka no sarakstes ar Valsts policiju un Iekšlietu ministriju izrietēja, ka šīs iestādes distancējas no problēmas risināšanas, uzskatot, ka apsardzes nozarei jāvienojas par profesijas standartu, tad 2016.gada sākumā bija vērojama Iekšlietu ministrijas aktīva iniciatīvas uzņemšanās šīs problēmas risināšanā.

Iekšlietu ministrija par apsardzes darbinieku apmācības programmu pilnveidi uzņēmās izveidot darba grupu, lai līdz 2016.gada 1.decembrim rastu optimālo risinājumu, tā kā viedokļi nozares pārstāvju vidū atšķīrās.

Tāpat tiesībsargs atzinumā bija rekomendējis Iekšlietu ministrijai izvērtēt iespēju normatīvajos aktos tieši nostiprināt apsardzes darbinieka pienākumu veikt nekavējošu evakuāciju trauksmes (signalizācijas darbības) gadījumā sabiedriskās (publiskās) telpās, kur atrodas cilvēki.

Tiesībsargs konstatēja, ka 2016.gada 1.oktobrī ir stājies spēkā Civilās aizsardzības un katastrofu pārvaldīšanas likums,¹³¹ kas cita starpā paredz, ka infrastruktūras īpašnieks vai tiesiskais valdītājs apdraudējuma gadījumā nodrošina savlaicīgu cilvēku agrīno brīdināšanu un informēšanu par rīcību, kā arī cilvēku evakuēšanu no infrastruktūras. 2016.gada 19.aprīlī ir pieņemti Ministru kabineta noteikumi “Ugunsdrošības noteikumi”¹³², kas paredz personas pienākumu evakuēties, atskanot ugunsgrēka trauksmei vai pamanot ugunsgrēku.

Tiesībsargs uzskata, ka ir uzslavējams Iekšlietu ministrijas ieguldītais darbs minētā jautājuma (rekomendācijas) sakārtošanā.

Atzīmējams, ka normatīvie akti šajā jomā tika sakārtoti divarpus gadu laikā pēc Zolitūdes veikala “Maxima” traģēdijas un gandrīz pusotra gada laikā pēc tiesībsarga rekomendācijām.

7.2. Trokšņu novēršanas un pārvaldības kārtība mototrasēs

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu¹³³ par 2015.gadā pieņemtajiem grozījumiem Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumos Nr.16 “[Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība](#)”, ko sagatavoja Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Grozījumi nosaka izmaiņas trokšņu robežlielumos auto un moto trasēm, kas atrodas

¹³¹ Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/282333-civilas-aizsardzibas-un-katastrofas-parvaldisanas-likums>

¹³² Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/281646-ugunsdroshibas-noteikumi>

¹³³ Atzinums pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/izstradajot-izmainas-troksna-novertesanas-un-parvaldibas-kartiba-netika-nemtas-vera-iedzivotaju-intereses>

apdzīvotās vietās. Rezultātā jaunais noteikumos atļautais trokšņu līmenis ir paaugstināts līdz veselībai kaitīgam.

Tiesībsargs uzsvēra, ka veiktie grozījumi aizskar Satversmē garantētās personu tiesības uz veselību un tiesības dzīvot labvēlīgā vidē. Turklāt tiesību akta izstrādes laikā nav ievērots labas pārvaldības princips.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs secināja, ka:

1) jaunie trokšņa līmeņi (robežvērtības) ir vērtējami kā cilvēka veselībai kaitīgas sekas izraisošā;

2) jaunās normas neatbilst likuma mērķim (novērst vai samazināt vides trokšņa iedarbību uz cilvēkiem), tās attiecīgi neatbilst arī Satversmes 111. un 115.pantā nostiprinātajām cilvēka tiesībām dzīvot labvēlīgā un veselībai nekaitīgā vidē.

Tiesībsargs atzīmēja, ka jaunie trokšņu robežlielumi noteikti ārpus telpām un iekštelpās (mājās, dzīvokļos) netiek mērīti, kā tas notika līdz šim. Pieņemto grozījumu anotācijā nav norādīta motivācija, kāpēc šādi mērījumi iekštelpās netiek veikti. Tas rada neizpratni un apšaubā pieņemtā tiesību akta pamatojumu un kvalitāti, jo cilvēki nedzīvo ārtelpā, un tāpēc tieši iekštelpās ir jāvērtē trokšņa ietekmes kaitīgās sekas.

Papildus tam tiesībsargs nonāca pie atziņas, ka izmaiņu trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtībā pieņemšanas process neatbilst labas pārvaldības principa prasībām.

Pirmkārt, tika ignorēti Veselības ministrijas un Veselības inspekcijas iebildumi, kuriem šo noteikumu izstrādē būtībā bija centrālā nozīme, ņemot vērā, ka trokšņa piesārņojums ir vērtējams kā veselību ietekmējoša parādība.

Otrkārt, ministrija noteikumu grozījumu izstrādes procesā nav pamatojusies uz vispusīgiem un objektīviem pētījumiem par troksni, bet gan uz selektīviem, padziļināti neizpētītiem Vācijas un Austrijas piemēriem, kuru attiecināšana uz Latvijas situāciju ir apšaubāma.

Treškārt, normatīvā regulējuma izstrādes gaitā nav ņemts vērā iedzīvotāju viedoklis, toties mototrašu īpašnieku un pārvaldītāju viedoklis ir ticis uzklausīts visaugstākajā līmenī.

Minētie prakses piemēri no Austrijas „Red Bull Ring” un Vācijas „Nürburgring”, kur ekspluatācijas atļaujā ir noteikti lieli trokšņu robežlielumi, nav attiecināmi uz Latviju, jo šīs ārvalstu trases no ģeogrāfiskā un sociālā viedokļa būtiski atšķiras no Latvijā esošajām trasēm. Proti, abas šīs trases atrodas reljefainā vidē, tās ir mežu ieskaudas, turklāt tur ikdienā nedzīvo cilvēki. Toties Biķernieku trasei 600 metru attālumā un Kandavas trasei 13 soļu attālumā dzīvo cilvēki.

Kandavas mototrases un Biķernieku mototrases tuvākās apkārtnes iedzīvotāju viedokli tiesībsargs noskaidroja, veicot divas aptaujas 2016.gada aprīlī un maijā. Pēc to rezultātiem

tika secināts, ka 79% Biķernieku mototrases tuvumā dzīvojošiem cilvēkiem un 25% Kandavas mototrases tuvumā dzīvojošiem traucē trašu radītie trokšņi.

Jāuzsver, ka tiesībsarga atzinuma mērķis ir panākt noteikumu par trokšņu atbilstību likuma un Satversmes prasībām un to samērošanu ar iesaistīto pušu interesēm, nevis rosināt mototrašu slēgšanu.

Tiesībsargs rekomendēja Ministru kabinetam sešu mēnešu laikā veikt grozījumus un nodrošināt, lai apdzīvotā vietā izvietotās atklātās autosporta un motosporta trases radītā vides trokšņa robežlielumi un to novērtēšana atbilstu likuma "Par piesārņojumu" 2.panta 7.punkta prasībām.

2016.gada nogalē Ministru kabinets būtībā attiecās veikt grozījumus, norādot, ka nav identificētas negatīvas izmaiņas pēc attiecīgo noteikumu pieņemšanas.¹³⁴

Tiesībsargs, vērsot uzmanību uz būtiskām tiesiskās situācijas izmaiņām, vērsās Ministru kabinetā atkārtoti, aicinot rūpīgāk izvērtēt tiesībsarga atzinumu un veikt grozījumus Ministru kabineta noteikumos. Atzīmējams, ka par šo tēmu tika rīkota arī diskusija tiesībsarga 2016.gada konferencē¹³⁵. Tāpat jāpiebilst, ka Satversmes tiesas 1.kolēģija 2017.gada 10.janvārī pēc Administratīvās rajona tiesas pieteikuma ierosināja lietu¹³⁶ „Par Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumu Nr.16 „Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība” 2.pielikuma 2.punkta, ciktāl tas attiecas uz ārpus telpām izvietotajām mototrasēm individuālo dzīvojamo māju un daudzstāvu dzīvojamās apbūves teritorijā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 111. un 115.pantam”.

7.3. Par kapsētas veidošanu Ķemeru nacionālajā parkā

Pārskata periodā tiesībsargs ir turpinājis 2015.gada 30.jūnija atzinuma pārbaudes lietā Nr.2015-22-22 par Engures novada rīcību, Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā plānojot izveidot kapsētu, rekomendāciju izpildes kontroli.

Atzinumā tiesībsargs konstatēja, ka Ķemeru nacionālais parks saskaņā ar normatīvo aktu regulējumu ir Eiropas nozīmes īpaši aizsargājama dabas teritorija, kas ietilpst *Natura 2000* tīklā. Visu Ķemeru nacionālā parka teritoriju pilnā platībā aizņem mežs. Atbilstoši Meža likuma 3.¹pantam zeme, ko aizņem kapsētas, netiek uzskatīta par mežu, līdz ar to kapsētas ierīkošanas gadījumā attiecīgajai zemes vienībai būtu veicama zemes transformācija. Tā kā konkrētajā situācijā meža zemes lietošanas veida maiņa nebija atļauta saskaņā ar Ministru

¹³⁴ Ministru kabineta 2016.gada 29.novembra vēstule Nr.18/TA-2258, 3.lpp.

¹³⁵ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-ikgadeja-konference-papildinats-ar-konferences-materialiem>

¹³⁶ Plašāk skat. informāciju Satversmes tiesas mājaslapā. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/ierosinata-lieta-par-troksnu-regulejumu-mototrasu-tuvuma/>

kabineta 2002.gada 18.jūnija noteikumiem Nr.236 „Ķemeru nacionālā parka individuālie aizsardzības un izmantošanas noteikumi” un Meža likumu, Engures novada domei nebija tiesisks pamats savā teritorijas plānojumā paredzēt kapsētas izveidošanu Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā.

Vienlaikus tika konstatēts, ka Engures novada domes 2014.gada 22.jūlija un 2014.gada 23.septembra lēmumi, ar kuriem paredz no nekustamā īpašuma „Ķemeru nacionālais parks” atdalīt zemes vienību 6,2 ha platībā jaunu kapu izveidošanai, ir prettiesiski, jo neatbilst teritorijas plānojuma prasībām par jaunizveidojamas zemes vienības platību. Izvērtējot pārbaudes lietas faktiskos apstākļus, tiesībsargs ņēma vērā sugu un biotopu aizsardzības jomas ekspertes atzinumā (par ieceri izveidot kapsētu Engures novada Ragaciemā, zemes gabalā ar kadastra apzīmējumu 9066 001 0607 „Jaunie Ragaciema kapi” 6,2 ha platībā, Ķemeru Nacionālā parka dabas lieguma zonā) secināto, ka jaunas kapsētas izveidošana plānotajā teritorijā neatgriezeniski iznīcinās 6,2 ha platībā Latvijā un Eiropas Savienībā īpaši aizsargājamu biotopu – 2180 Mežainas piejūras kāpas, jo plānotās darbības raksturs nav savietojams ar šī biotopa pastāvēšanas priekšnosacījumiem. Atzinumā tiesībsargs norādīja, ka Engures novada dome, Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā plānojot (atļaujot) kapsētas ierīkošanu, ir rīkojusies labas pārvaldības principam neatbilstoši, un aicināja Engures novada domi veikt attiecīgus grozījumus Teritorijas plānojumā un izvērtēt iespēju izvēlēties jaunas kapsētas izveidošanu citā teritorijā.

Kontrolējot rekomendāciju izpildes virzību, tiesībsargs saņēma informāciju par Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas gatavoto Ministru kabineta noteikumu projekta „Ķemeru nacionālā parka individuālie aizsardzības un izmantošanas noteikumi” normu, kurā noteiktu, ka dabas lieguma zonā ar Dabas aizsardzības pārvaldes rakstisku atļauju ir veicama zemes transformācija kapsētu ierīkošanai. Iesniedzējs, uz kura iesnieguma pamata tika ierosināta pārbaudes lieta, norādīja, ka vairākkārt ir iesniedzis Engures novada pašvaldībai alternatīvus risinājumus – citas vietas pašvaldības administratīvajā teritorijā, kur, iespējams, varētu ierīkot kapsētu, taču Engures novada dome šīs alternatīvas ir noraidījusi.

Neskatoties uz vides aizstāvju iebildumiem, 2016.gada 6.septembrī Ministru kabinets pieņēma noteikumus Nr.601 “Ķemeru nacionālā parka individuālie aizsardzības un izmantošanas noteikumi”, kuru 19.2.5. punktā paredzēts, ka dabas lieguma zonā ar Dabas aizsardzības pārvaldes rakstisku atļauju var veikt darbības kapsētas ierīkošanai. Tādējādi ar minētās normas spēkā stāšanos tika novērsts tiesībsarga atzinumā konstatētais tiesiskais šķērslis kapsētas ierīkošanai dabas lieguma zonā.

Vienlaikus pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis jaunus personas iesniegumus saistībā ar minēto, kurus izskatot Tiesībsarga ikgadējās konferences 14.decembra sesijas

“Labas pārvaldības prakse vides tiesību jomā” otrajā diskusijā, tika diskutēts par tēmu “Vietējās sabiedrības intereses *versus* Natura 2000 vērtības: Jauno Ragaciema kapu lieta”¹³⁷. Tāpat ir konstatēts, ka šogad Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija plāno izstrādāt Ķemeru nacionālā parka Dabas aizsardzības plānu un veikt biotopu kartēšanu.

7.4. Par ilglaicīgu nekustamo īpašumu applūšanu

2013.gada augustā tiesībsargs sniedza atzinumu pārbaudes lietā, kas tika ierosināta, pamatojoties uz Rīgas Bolderājas ielas iedzīvotāju kolektīvo iesniegumu par Rīgas domes rīcību, nerisīnot situāciju saistībā ar Bolderājas ielas dzīvojamo māju un piemājas dārzu regulāru applūšanu.

Atzinumā tiesībsargs aicināja:

- Rīgas domi, ievērojot iesniedzēju problēmsituācijas novēršanas nepieciešamību un iegūstamo sabiedrības labumu, lemt par finanšu līdzekļu piešķiršanu tehniskā projekta „Šķērsielas novadgrāvju sistēmas atjaunošana” īstenošanai;
- Rīgas pilsētas būvvaldi ievērot Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā nostiprināto regulējumu par administratīvo pārkāpumu lietas izskatīšanu un izskatīšanas termiņiem. Ievērojot labas pārvaldības principu, pieņemt lēmumu administratīvajā lietā, par ko trīs mēnešu laikā no atzinuma saņemšanas dienas sniegt informāciju tiesībsargam;
- Rīgas domes Mājokļu un vides departamentu savas kompetences ietvaros rīkoties, lai normatīvo aktu prasības meliorācijas sistēmas uzturēšanā tiktu ievērotas un pildītas.

Pārbaudes lietas izskatīšanas gaitā tika konstatēts, ka Šķērsielas novadgrāvju sistēmas atjaunošanas projekta ietvaros ir paredzēts izveidot divus atsevišķus grāvju sistēmas posmus, no kuriem pirmo – Šķērsielas posmu un posmu, kas atrodas uz privātpersonu īpašumā esošiem zemes gabaliem, paredzēts ievadīt esošajā lietus kanalizācijas kolektorā Šķērsielas un Sņiķeres ielas krustojumā, bet otro – Bolderājas ielas posmu - Bolderājas ielas rekonstrukcijas projektā paredzētajā drenāžas sistēmā. Projekts paredz iztīrīt piesārņotos grāvjus un likvidēt nelikumīgās notekūdeņu izplūdes. Taču būvvalde vienlaikus paskaidroja, ka novadgrāvju sistēmas atjaunošanas darbi veicami tikai pēc Mazās Bolderājas ielas rekonstrukcijas projekta (kas atšķiras no minētā projekta) realizācijas.

¹³⁷ Materiāls pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-ikgadeja-konference-papildinats-ar-konferences-materialiem>

Sniedzot informāciju par tiesībsarga atzinumā ietvertu rekomendāciju izpildes virzību, Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta Vides pārvalde paskaidroja, ka tā nevar realizēt projektu pirms projekta „Mazās Bolderājas ielas rekonstrukcija” realizācijas, jo nav iespējams lietus notekūdeņus novadīt vēl neizbūvētās sistēmās. Vienlaikus Vides pārvalde skaidroja, projekts paredz lietus notekūdeņu novadīšanu meliorācijas grāvī, kas nav iespējama, jo tur veikta patvaļīga būvniecība, un atzina to par vienu no projekta realizēšanas kavējošiem faktoriem. Vides pārvalde arī paskaidroja, ka saistībā ar tās konstatēto minēto patvaļīgo būvniecību 2013.gada maijā būvvaldē ir uzsākta administratīvā lietvedība (administratīvā lieta Nr.1). Savukārt būvvalde 2014.gada oktobra vēstulē informēja tiesībsargu, ka ar 2014.gada 25.marta lēmumu tā izbeidza administratīvo lietu Nr.1, taču norādīja uz patvaļīgo būvniecību Eduarda Šmita ielā 20C, par ko būvvaldē ierosināta administratīvā lieta (turpmāk – administratīvā lieta Nr.2), taču uz minētās informācijas sniegšanas brīdi lēmums šajā lietā vēl nebija pieņemts.

2014.gada martā Vides pārvalde informēja tiesībsargu, ka pēc administratīvā akta izdošanas administratīvajā lietā Nr.1, ja zemes īpašnieki neveiks darbības patvaļīgās būvniecības radīto seku novēršanai, proti, patvaļīgi iebūvētā cauruļvada nomaiņu, ievērojot iebūves dziļuma palielināšanu, Vides pārvalde izskatīs iespēju izmantot Meliorācijas likuma 29.panta trešajā daļā noteiktās pašvaldības tiesības nodrošināt koplietošanas meliorācijas sistēmas būvniecības, ekspluatācijas un uzturēšanas finansēšanu, iekasējot maksājumu no zemes īpašnieka vai tiesiskā valdītāja, šajā gadījumā administratīvā akta adresāta.

Savukārt būvvalde 2016.gada martā paskaidroja, ka administratīvā lieta Nr.2 vēl nav izskatīta, attiecīgi galīgais lēmums tajā nav pieņemts, taču lietas izskatīšanas gaitā no Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta 2015.gada 4.oktobra vēstulē ir saņemta informācija, ka projekta ietvaros 2014.gada novembrī gar E.Šmita ielu posmā gar adresēm Nr.16A, Nr.18 un Nr.20 ir veikti meliorācijas novadgrāvja atjaunošanas un gultnes pārtīrīšanas darbi, tajā skaitā izrokot nelikumīgi ievietotos cauruļvadus un atjaunojot meliorācijas novadgrāvja nogāzes.

Vienlaikus Rīgas domes Satiksmes departaments ar 2016.gada 15.marta vēstuli informēja tiesībsargu, ka Mazās Bolderājas ielas rekonstrukcijas darbi, kuru ietvaros bija paredzēta arī lietūsūdens kanalizācijas un drenāžas sistēmas izbūve brauktuves malās, ir pabeigti 2015.gada 20.novembrī un tiek kārtotas formalitātes objekta pieņemšanai ekspluatācijā.

Līdz ar informāciju par Mazās Bolderājas ielas rekonstrukcijas pabeigšanu tika pieprasīta informācija Vides pārvaldei par projekta virzību, un 2016.gada 11.aprīlī tika saņemta atbilde, ka papildus iepriekš norādītajam saskaņā ar būvdarbu līgumu 2014.gada novembrī ir veikti meliorācijas novadgrāvja gar E.Šmita ielu atjaunošanas un gultnes

pārtīrīšanas darbi, izrokot nelikumīgi ievietotās caurules un atjaunojot grāvja gultni un nogāzes. Visi iepriekš norādītie darbi ir būtiski uzlabojuši situāciju Bolderājas un E.Šmita ielu teritorijās, un šobrīd nenotiek teritorijas gruntsūdens līmeņa celšanās un teritorijas applūšana, kā arī nav saņemtas iedzīvotāju sūdzības. Vides pārvalde ir norādījusi – lai meliorācijas sistēma turpmāk sekmīgi funkcionētu, regulāri jānodrošina ekspluatācijas pasākumi, paredzot grāvju gultņu tīrīšanu no aizsērējumiem. Tā kā Mazās Bolderājas ielas rekonstrukcijas gaitā tika pārkārtota esošā meliorācijas sistēma, kas ir būtiski uzlabojusi esošo situāciju, līdz ar to šobrīd primāri ir nepieciešams pārvērtēt 2010. gadā izstrādātā projekta aktualitāti.

No minētā secināms, ka Rīgas dome vairāk nekā trīs gadus pēc tiesībsarga regulāras iesaistīšanās ir izpildījusi tiesībsarga rekomendācijas un rīkojas atbilstoši, lai turpmāk netiktu pieļauts identificētais personu tiesību uz īpašumu un dzīvot labvēlīgā vidē aizskārums.

7.5. Atkritumu apsaimniekošanas pienākums

Pārskata periodā Tiesībsarga birojs ir vērtējis iesniegumu par atkritumu apsaimniekošanas pienākumu, proti, par Ķekavas novada domes 2011.gada 11.augusta saistošo noteikumu Nr.13/2011 “Ķekavas novada sadzīves atkritumu apsaimniekošanas noteikumi” 9.2.apakšpunkta, kas nosaka, ka minimālais sadzīves atkritumu savākšanas biežums nešķirotiem sadzīves atkritumiem no individuālo māju iedzīvotājiem ir ne retāk kā vienu reizi mēnesī, piemērošanu.

Iesniedzējs norādīja, ka konkrēta tilpuma konteineru viņš nespējot piepildīt ar sadzīves atkritumiem, jo tie tiek regulāri šķiroti un nodoti šķiroto atkritumu savākšanas punktā, kā arī bioloģiski noārdāmie atkritumi tiek kompostēti.

Vērtējot saistošo noteikumu 10.punktu, kas nosaka konteineru standarta tilpumu, un 9.2.apakšpunktu, tiesībsargs norādīja, ka minētais regulējums nesasniedz noteikumu 4.2.apakšpunktā definēto – atkritumu apsaimniekošanas mērķis ir veicināt atkritumu šķirošanu (stikls, koks, papīrs, plastmasa, metāls, būvniecības un būvju nojaukšanas atkritumi, kompostējamās vielas), lai samazinātu apglabājamo atkritumu daudzumu. Tiesībsarga ieskatā, nosakot personai obligāti izvedamo atkritumu daudzumu, proti, savākt konkrēta tilpuma konteineru reizi mēnesī, bez iespējas individuāli vienoties ar pakalpojuma sniedzēju, ja tiek konstatēts, ka savstarpēji noslēgtajā līgumā nolīgtais atkritumu konteineru iztukšošanas reižu skaits noteiktajā laika periodā neatbilst faktiski radītajam atkritumu daudzumam, netiek veicināta atkritumu dalīta šķirošana tādiem atkritumiem, kas ir pārstrādājami un/vai bioloģiski noārdāmi, līdz ar to netiek sasniegts virsmērķis – iespējami samazināt sadzīves atkritumu rašanos.

Tiesībsargs aicināja Ķekavas novada domi grozīt noteikumus, tos papildinot ar atrunu par iespēju atkritumu radītājam vai valdītājam un savācējam vienoties par tādu konteineru iztukšošanas reižu skaitu, kas atbilst faktiskajai situācijai, ja tiek konstatēts, ka nolīgtais atkritumu konteineru iztukšošanas reižu skaits noteiktajā laika periodā neatbilst faktiski radītājam atkritumu daudzumam. Vienlaikus tiesībsargs lūdza Ķekavas novada domi pievērst uzmanību sabiedrībai piedāvāto konteineru tilpumu atbilstībai noteikumu 10.punktam.

8. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpumi

8.1. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums invaliditātes dēļ

Tiesībsargs 2016.gadā ir izskatījis vairākas lietas par vides pieejamības prasību nenodrošināšanu personām ar invaliditāti. Piemēram, VAS “Latvijas Valsts ceļi”, veicot gājēju pārejas ierīkošanu uz A6 šosejas Skrīveru novadā, nebija nodrošinājis vides pieejamību, jo pieklūšana gājēju pārejai personām ar riteņkrēslu bija dzīvībai bīstama - nācās braukt lejā no kalnu. Pēc tiesībsarga iesaistes “Latvijas Valsts ceļi” nodrošināja drošu piekļuvi gājēju pārejai.

Tāpat persona ar riteņkrēslu nevarēja iekļūt Datu valsts inspekcijas ēkā. Tiesībsargs norādīja, ka publisku pakalpojumu sniegšanā ir jānodrošina diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana un personām ar invaliditāti nedrīkst būt liegta iespēja piekļūt valsts institūciju sniegtiem pakalpojumiem. Datu valsts inspekcija informēja, ka atrodas vēsturiskā ēkā. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta astotās daļas pirmo teikumu valsts pārvaldi organizē pēc iespējas ērti un pieejami privātpersonai. Tātad valsts iestādes primārais uzdevums ir sniegt pakalpojumus privātpersonai un būt pieejamai. Ja valsts iestāde atrodas ēkā, kas nav ērti pieejama privātpersonai, iestādes pienākums ir pielāgot esošās telpas vai arī rast iespēju sniegt savus pakalpojumus citās telpās, kas atbilst normatīvo aktu prasībām par vides pieejamību.

Datu valsts inspekcija sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” veica nepieciešamos vides pielāgošanas pasākumus.

8.2. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums dzimuma dēļ

8.2.1. Pētījums “Diskriminācijas aizlieguma ievērošana darba tiesiskajās attiecībās pret mazu bērnu vecākiem”

Tiesībsargs 2016.gadā uzsāka paplašinātu pētījumu par vecāku tiesību nodrošināšanu darba tiesiskajās attiecībās Latvijā. Tiesībsargs 2012./2013.gadā jau veica darba devēju un mazu bērnu māmiņu aptauju par diskriminācijas aizlieguma ievērošanu darba tiesiskajās attiecībās. Aptaujā tika secināts, ka lielākoties tieši sievietes dodas bērnu kopšanas atvaļinājumā (95%), atalgojuma apmērs darbiniekam pēc atgriešanās no bērna kopšanas atvaļinājuma nav mainījies (44%), jo arī citiem darbiniekiem tas nav mainījies. Tāpat aptaujā tika konstatēts, ka 43% mazu bērnu māmiņu ir saskārušās ar diskriminējošu darba devēja attieksmi.

Pašlaik norit darbs pie rezultātu apkopošanas. Pētījumu plānots publiskot 2017.gada pirmajā pusē.

8.2.2. Mazu bērnu vecāku informēšana par tiesībām

Tiesībsarga birojā tika saņemta informācija no vairākām mazu bērnu māmiņām, kurām pēc dzemdību atvaļinājuma ir piešķirts bērna kopšanas atvaļinājums pusotra gada garumā (Darba likuma 156.panta pirmā daļa) un kuras ir pieprasījušas vecāku pabalstu līdz bērna pusotra gada vecumam. Līdz ar to rodas situācija, ka vecāku pabalsta izmaksa ir beigusies laikā, kad bērnam ir pusotrs gads, savukārt bērna kopšanas atvaļinājums turpinās vēl aptuveni divus mēnešus.

Šajā gadījumā vecāki aptuveni divus mēnešus saņem ģimenes valsts pabalstu un bērna kopšanas pabalstu, kas kopā veido aptuveni 50 eiro mēnesī. Savukārt darbā vecāki ne vienmēr var atgriezties pirms bērna kopšanas atvaļinājuma termiņa beigām, pamatojoties uz Darba likuma 156.panta piekto daļu, kas regulē gadījumus, kad ir iespējams atgriezties no bērna kopšanas atvaļinājuma pirms piešķirtā atvaļinājuma termiņa beigām – šādai kārtībai ir jābūt noteiktai darba koplīgumā vai darba līgumā, vai darba devējam un darbiniekam ir jāvienojas. Tāpat darbiniekam ir tiesības atgriezties darbā, paziņojot par to darba devējam ne mazāk kā divas nedēļas iepriekš, ja objektīvu apstākļu dēļ zudis pamats turpmākai bērna kopšanai.

Tātad, ja darba koplīgumā vai darba līgumā nav noteikta kārtība, kādā darbinieks var atgriezties no bērna kopšanas atvaļinājuma pirms termiņa beigām, tad ir jāvienojas ar darba devēju. Savukārt darba devējs ne vienmēr var vai vēlas tam piekrist.

Tiesībsargs norādīja Labklājības ministrijai un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai, ka Labklājības ministrijas interneta vietnē sadaļā *Vecākiem/Vecāku pabalsts*¹³⁸ ir iekļauta informācija par vecāku pabalstu, bet nav izveidota sasaite ar bērnu kopšanas atvaļinājuma ilgumu. Līdzīga informācija ir iekļauta arī Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras tīmekļa vietnē sadaļā *Vecāku pabalsts*¹³⁹. Tādēļ tiesībsargs rekomendēja iekļaut abu iepriekš minēto institūciju interneta vietnēs informāciju par vecāku pabalsta sasaisti ar bērnu kopšanas atvaļinājuma ilgumu.

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, izpildot minēto rekomendāciju, sadaļu *Vecāku pabalsts* papildināja ar informatīvu skaidrojumu “Ko der zināt vecāku pabalsta saņēmējam, kurš kopjot bērnu, izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu pusotru gadu un saņem vecāku pabalstu līdz bērna pusotra gada vecumam.”

Tāpat arī Labklājības ministrija ir papildinājusi savā tīmekļa vietnē publicēto informāciju, veidojot saskaiti starp bērna kopšanas atvaļinājuma un vecāku pabalsta izmaksas ilgumu un vēršot uzmanību uz vecāku pabalsta saņemšanas perioda un bērna kopšanas atvaļinājuma perioda piešķiršanas nosacījumiem.

8.2.3. Pozitīvas attieksmes veidošana mazu bērnu vecākiem pieejā precēm un pakalpojumiem

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu par nepieklājīgu attieksmi sabiedriskajā transportā pret sievieti, kad SIA “Ekspress Ādaži” autobusa vadītājs aizvēra autobusa durvis, pirms viņa bija paspējusi iecelt autobusā bērna ratus, kā arī atteica to palīdzēt.

Tiesībsargs norādīja SIA “Ekspress Ādaži” uz nepieciešamību veikt regulāras darbinieku apmācības, lai tie zinātu, kā strādāt ar dažādām klientu grupām, sekot līdzi Ministru kabineta 2012.gada 19.septembra noteikumu Nr.599 “Sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanas un izmantošanas kārtība” norādītajiem termiņiem, lai varētu visus SIA rīcībā esošos transporta līdzekļus pielāgot personu ar kustību ierobežojumiem un mazu bērnu vecāku vajadzībām.

Tāpat tiesībsargs rekomendēja divu nedēļu laikā kopš vēstules saņemšanas ievietot informāciju par iespēju SIA “Ekspress Ādaži” interneta vietnē pasūtīt transportlīdzekli, kas aprīkots ar uzbrauktuvi, 72 stundas pirms brauciena. Minēto rekomendāciju SIA “Ekspress Ādaži” ir izpildījis.

¹³⁸ Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/97>

¹³⁹ Pieejams: <http://www.vsaa.lv/lv/pakalpojumi/vecakiem/vecaku-pabalsts>

8.3. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums rases vai etniskās piederības dēļ

8.3.1. Diskriminācija rases vai etniskās piederības dēļ pieejā precēm un pakalpojumiem

2015.gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietas pret vairākiem naktsklubiem, kuri bija atteikušies ielaist citas valsts pilsoņus (ar tumšāku ādas krāsu) klubā vai pieprasījuši samaksu par ieeju.

Viens no klubiem norādīja, ka situācija ir pārrunāta ar darbiniekiem, lai turpmāk šādi gadījumi neatkārtotos, kā arī tiem ir lūgts apmeklētājiem detalizētāk izskaidrot, ja kādu iemeslu dēļ tos nevar uzreiz ielaist klubā (piemēram, tā kapacitāte ir pārsniegta). Tāpat klubs plānoja sazināties ar Rīgas Stradiņa universitāti, lai atvainotos iesniedzējai.

Savukārt otrs klubs iesniedza tiesībsargam atvainošanās vēstules projektu iesniedzējai. Tiesībsargs norādīja, ka vēstules saturs būtu pietiekams, lai uzskatītu, ka rekomendācija ir izpildīta. Tomēr vienlaikus tika iesniegts arī kluba iekšējo noteikumu projekts, kurā nebija pietiekami detalizēti izklāstīts apģērbs, kurā apmeklētāji netiek ielaisti klubā. Papildus tiesībsargs konstatēja nevienlīdzīgas attieksmes pārkāpumu pret personām ar invaliditāti, uzliekot tām par pienākumu iepriekš paziņot par savu ierašanos klubā, kā arī nosakot, ka personas ar invaliditāti klubā var atrasties tikai ar pavadoni, kurš ir atbildīgs, lai personas ar invaliditāti ievērotu iekšējās kārtības noteikumus. Līdz ar to tiesībsargs papildus rekomendēja izslēgt no iekšējās kārtības noteikumiem punktus, kas attiecas uz personām ar invaliditāti. Klubs nav sniedzis atbildes uz atkārtotām tiesībsarga vēstulēm.

8.3.2. Diskriminācija rases vai etniskās piederības dēļ nodarbinātībā

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā bija norādīts, ka darba sludinājumos nepamatoti tiek pieprasītas krievu valodas zināšanas darbiniekiem, piemēram, trauku mazgātājiem. Tiesībsargs lūdza attiecīgo darba devēju sniegt pamatojumu valodas prasībām. Darba devējs norādīja, ka nav bijis informēts par Darba likumā paredzēto normu – norādīt tikai tās valodas, kuras patiesi ir nepieciešams izmantot darbā, un apsolīja turpmāk pievērst lielāku uzmanību darba sludinājumiem, lai izvairītos no iespējama diskriminācijas pārkāpuma valodas dēļ.

8.3.3. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums seksuālās orientācijas dēļ

2016.gada 11.februārī pilnsabiedrība “Rīgas mikroautobusu satiksme” (turpmāk – RMS) izsludināja akciju 2016.gada 14.februārim – “Maksā ar skūpstu”, kuras ietvaros pāri

varēja par braucienu RMS mikroautobusus norēķināties ar skūpstu. Minētā informācija tika publicēta tīmekļa portālos *www.kasjauns.lv*, *www.diena.lv*, *www.apollo.tvnet.lv*, kā arī Nacionālās informācijas aģentūras LETA portālā. Tāpat informācija tika publicēta RMS vietnē ar norādi, ka akcija ir domāta “mīlošam pārim – viņam un viņai.” Līdz ar to no publiski pieejamās informācijas varēja secināt, ka homoseksuāli pāri akcijā piedalīties nevar.

Tiesībsargs vairākkārt norādīja RMS uz nepieciešamību nodrošināt vienlīdzīgu attieksmi pret homoseksuāliem pāriem akcijas ietvaros. RMS pārstāvju viedokļi par akcijas mērķauditoriju un tiesībsarga ieteikumu ievērošanu atšķīrās. RMS pārstāve telefona sarunā apliecināja, ka homoseksuāli pāri akcijā varēja piedalīties. Vienlaikus ziņu kanāls “Rīga TV24” 2016.gada 16.februāra raidījumā norādīja uz veikto situāciju testu, kurā homoseksuāls pāris vairākos RMS transportlīdzekļos nevarēja piedalīties akcijā¹⁴⁰.

Tiesībsargs lūdza ziņu kanālu “Rīga TV24” iesniegt veiktā situāciju testa nemontēto versiju, kā rezultātā tika iesniegti septiņi video materiāli, kuros varēja redzēt divas sievietes, kas vēlas akcijas ietvaros norēķināties par braucienu ar skūpstu dažādos RMS mikroautobusus, tomēr visos gadījumos sievietēm tas tika liegts, pamatojot, ka akcija ir domāta tikai heteroseksuāliem pāriem.

RMS norādīja, ka akcijas pamatojums ir Satversmes 110.pants. Tas noteic, ka “*valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības.*”

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka konkrētajā gadījumā ir vērtējami divi Satversmes 110.panta termini – laulība un ģimene. Akcija neattiecās tikai uz personām, kas ir laulībā atbilstoši Satversmes 110.pantam, bet gan uz visiem pāriem neatkarīgi no attiecību reģistrācijas statusa. Līdz ar to RMS atsauce uz Satversmes 110.panta daļu par laulību nav piemērojama konkrētajā gadījumā. Savukārt jēdziens “ģimene” ir tulkojams plaši, atbilstoši ECT praksei to attiecinot arī uz viena dzimuma pāriem, tomēr, tiesībsarga ieskatā, konkrētajā gadījumā minētais nav piemērojams, jo akcijas mērķauditorija bija pāri, nevis ģimenes. Tādējādi Satversmes 110.panta daļa par ģimeni uz konkrēto gadījumu nav attiecināma.

Tiesībsargs konstatēja diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu seksuālās orientācijas dēļ, liedzot homoseksuāliem pāriem piedalīties akcijā. Papildus tiesībsargs pirmšķietami konstatēja diskriminācijas aizlieguma dzimuma dēļ pārkāpuma pazīmes RMS rīkotajās Tēva un Mātes dienas akcijās. Tādēļ tiesībsargs rekomendēja RMS: 1) nodrošināt pieeju akcijai neatkarīgi no personu seksuālās orientācijas, ja RMS rīkos Valentīndienas akciju 2017. un turpmākajos gados; 2) izvērtēt citas RMS sniegtās akcijas un to atbilstību normatīvajiem aktiem, atbilstoši ievērojot vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principu.

¹⁴⁰ Materiāls pieejams: <http://play24.lv/video/2549/ikdienas-nejedzibu-apskats-20160216>

Atbildot uz minēto, RMS norādīja: lai nodrošinātu iespēju ikvienam neatkarīgi no personu seksuālās orientācijas piedalīties Valentīndienas akcijā, kas norisināsies 2017.gada 14.februārī, RMS gaidāmo akciju organizēs atšķirīgi no iepriekšējiem gadiem – bez maksas varēs braukt laulāti pāri, kuri uzrādīs minibusa vadītājam laulības apliecības oriģinālu vai tās kopiju, vai arī nofotografētu telefonā. Līdz ar to 2017.gada Valentīndienas akcija attieksies tikai uz personām, kas ir laulībā atbilstoši Satversmes 110.pantam.

Savukārt, lai novērstu iespējamo diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu dzimuma dēļ, RMS Mātes dienas (maija otrā svētdiena) un Tēva dienas (septembra otrā svētdiena) akcijas ietvaros, kas norisināsies 2017.gadā, bez maksas ar minibusi varēs braukt gan tēvi, gan māmiņas ar pirmsskolas vecuma bērniem. Un abās svētku dienās akcijas ilgums būs vienlīdzīgs – viena nedēļas nogale. Papildus jāpiemin, ka RMS attiecībā uz 2016.gada septembrī rīkoto Tēva dienas akciju jau ņēma vērā tiesībsarga rekomendāciju un organizēja to attiecīgi vienu nedēļas nogali. Piemērojot vienlīdzīgus nosacījumus gan Tēva, gan Mātes dienas akcijai, tiek novērsta nevienlīdzīga attieksme pret dzimumiem.

9. Atšķirīgas attieksmes pazīmes nodokļa aprēķinā

Tiesībsarga birojā tika saņemtas sūdzības par Rīgas domes realizētu atšķirīgu attieksmi, proti, domes 2015.gada 9.jūnija saistošajos noteikumos Nr.148 „Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā”, paredzot pārejas periodu deklarācijas iespējamībai, bet to neparedzot 2012.gada 18.decembra saistošajos noteikumos Nr.198 “Nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu piešķiršanas kārtība Rīgā”, kas paredz atvieglojumu saņemšanu personām par bērniem.

Tiesībsargs vērsa domes uzmanību uz noteikumos ietverto nevienlīdzību. 2016.gada 22.februārī Rīgas domē notika ārkārtas sēde, kuras laikā tika pieņemti grozījumi noteikumos Nr.198, arī tajos paredzot pārejas periodu, lai īpašumā deklarētu bērnus, tādējādi saņemot nodokļa atlaidi.

IV. Labas pārvaldības principa ievērošana

1. Labas pārvaldības principa veicināšana valsts pārvaldē

1.1. Viedokļi par likumprojektu “Trauksmes cēlēju aizsardzības likums”

Tiesībsargs 2016.gada jūnijā sniedza konceptuālu vērtējumu Valsts kancelejai par precizēto likumprojektu “Trauksmes cēlēju aizsardzības likums”¹⁴¹.

Tiesībsargs pauda, ka vienots trauksmes cēlēju aizsardzības tiesiskais regulējums Latvijā ir nepieciešams un atbalstāms. Tomēr, iepazīstoties ar precizēto likumprojektu un tā anotāciju, nerodas pārliecība, ka tajā paredzētie trauksmes cēlēju aizsardzības mehānismi efektīvi sasniegs definēto likuma mērķi un nodrošinās tā praktisko realizāciju.

Tiesībsargs secināja, ka likumprojekts un tā anotācija paredz tikai vispārīgu koncepciju trauksmes celšanai un trauksmes cēlēju aizsardzībai. No likumprojekta izriet, ka trauksmes cēlēju aizsardzības mehānisma būtiskākie elementi ir:

- 1) anonimitātes nodrošināšana, iesniedzot un izskatot ziņojumu, ar mērķi nodrošināt, lai iespējamā pārkāpuma izdarītājs nevarētu identificēt trauksmes cēlēju;
- 2) valsts aizsardzības nodrošināšana gadījumos, ja trauksmes cēlējam tiek radītas nelabvēlīgas sekas sakarā ar trauksmes celšanu.

Tiesībsargs konstatēja, ka anonimitāte tiks nodrošināta ar ierobežotas pieejamības statusa noteikšanu informācijai par trauksmes cēlēju. Tas teorētiski un praktiski nodrošinās, ka par trauksmes cēlēju netiks izpausta informācija pārkāpuma izskatīšanā iesaistītajām personām, taču ne likumprojekts, ne anotācija nesniedz skaidru atbildi, kā konkrēti (ar kādiem līdzekļiem) tiks panākta trauksmes cēlēju aizsardzība, ja viņa identitāte darba devējam kļūs zināma un attiecībā uz trauksmes cēlēju būs radītas nelabvēlīgas sekas.

Piemēram, likumprojekta 12.pants paredz, ka trauksmes cēlējam ir tiesības vērsties kompetentajā iestādē, lai panāktu nelabvēlīgo seku novēršanu. Kompetentai iestādei ir pienākums lūgt darba devēju pamatot, ka nelabvēlīgās sekas nav saistītas ar trauksmes celšanu. No šī panta trešās daļas neizriet kompetentās iestādes rīcība pēc informācijas saņemšanas no darba devēja. Ir tikai norādīta rīcība, ja pastāv cēloņsakarība, proti, darba devējam ir pienākums novērst nelabvēlīgās sekas. Neskaidrs ir jautājums, vai kompetentā iestāde, saņemot darba devēja skaidrojumu, sniedz vērtējumu par cēloniskās sakarības pastāvēšanu, vai arī kompetentā iestāde ir tikai kā “uzraugs” attiecīgajam darba devējam, kas saņem pieprasīto informāciju un nodod trauksmes cēlējam, kas tālāk vēršas ar to tiesā.

¹⁴¹ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40377799>

Ja kompetentā iestāde sniedz vērtējumu, no trauksmes cēlēju aizsardzības viedokļa ir vairāki būtiski jautājumi:

- 1) kāda dokumenta veidā tiek sniegts vērtējums - tas ir lēmums vai atzinums u.tml.;
- 2) kāds ir šī dokumenta saistošais spēks – vai tas rada tiesiskās sekas – uzliek darba devējam pienākumu novērst nelabvēlīgās sekas, vai arī tam ir rekomendējošs raksturs;
- 3) ja attiecīgais vērtējums rada tiesiskās sekas, vai tas ir apstrīdams/pārsūdzams un attiecīgi kāda tiesiskā procesa ietvaros;
- 4) ja attiecīgais vērtējums ir rekomendējošs, kāda tam ir juridiskā nozīme trauksmes cēlēju aizsardzības mehānisma ietvaros;
- 5) kāda ir pašas kompetentās iestādes loma turpmākajā tiesvedības procesā. Ja kompetentās iestādes vērtējums, piemēram, ir izmantojams tikai kā pierādījums turpmākajā tiesvedības procesā un kompetentai iestādei nav nekādas lomas trauksmes cēlēja aizsardzībā, tad - vai šāds mehānisms sasniedz likumprojektā izvirzīto mērķi - nodrošināt trauksmes cēlēju aizsardzību, lai sabiedrības interesēs veicinātu trauksmes celšanu par pārkāpumiem un to novēršanu.

Tiesībsargs secināja: ja valsts pārvaldes ietvaros uz šiem jautājumiem daļēji atbildes var rast, tad gadījumos, kad šajā procesā būs iesaistītas privātās juridiskās personas, atbilde no likumprojekta nav rodama. Turklāt konceptuāli neskaidrību rada arī jautājums, kāda tiesiskā procesa ietvaros tiks izskatīti trauksmes cēlēju ziņojumi un iesniegumi par tiem radītajām nelabvēlīgajām sekām. No likumprojekta un anotācijas to skaidri nevar izsecināt. Tāpat konceptuāli neskaidrības rada apstākļi, ka netiek nosauktas konkrētas institūcijas, kas varētu būt kontaktpunkts. Ja mērķis ir patiesi iedzīvināt trauksmes cēlēju tiesisko regulējumu, šādi informācijai anotācijā jāparādās vismaz vīzijas veidā.

Lai veiksmīgi īstenotu iecerēto trauksmes cēlēju aizsardzības tiesisko regulējumu, tiesībsargs pauda, ka minētie jautājumi precizējami pirms likumprojekta iesniegšanas Saeimā. Tāpat tiesībsargs pauda nostāju, ka Tiesībsarga birojs ir gatavs iesaistīties likumprojekta vērtēšanā un pilnveidošanā pēc tā iesniegšanas Saeimā.

Pēc Valsts kancelejas lūguma tiesībsargs arī 2016.gada nogalē sniedza viedokli par pilnveidoto likumprojektu “Trauksmes cēlēju aizsardzības likums”.¹⁴² Tajā tiesībsargs, pirmkārt, atzina, ka neapmierinoša ir likumprojekta izstrādes gaita:

- Darba grupa pie likumprojekta ir strādājusi vairāk nekā divus gadus, bet rezultāts – joprojām nav līdz galam izstrādāta skaidra, loģiska trauksmes cēlēju aizsardzības sistēma.

¹⁴² Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/trauksmes-celeju-kontaktpunkta-izveide-pa-dargo-vai-jegpilno-Sk_ar1http://www.juristavards.lv/doc/269552-tiesibsarga-apsverumi-par-trauksmes-celeju-aizsardzibas-likumu/

- Tiesībsargu un Tiesībsarga biroju iesaistīja tikai tad, kad radās nepieciešamība atrast institūciju, kura var uzņemties trauksmes cēlēju kontaktpunktu.
- Runājot par trauksmes cēlēju kontaktpunkta uzdevumu nodošanu kādai no institūcijām, diemžēl ir radies priekšstats, ka likumprojekta izstrādē iesaistītās iestādes nemēģina meklēt efektīvākos un piemērotākos risinājumus, analizējot šo jautājumu pēc būtības, bet gan cenšas atrast iestādi, kurai varētu šos uzdevumus nodot pildīšanai tikai kaut kādu selektīvi izvēlētu apstākļu dēļ (iespējams, šāda rīcība skaidrojama ar to, ka nav paredzēts papildus finansējums trauksmes cēlēju kontaktpunkta izveidošanai)¹⁴³. Vērtējot, kuras institūcijas attiecīgos uzdevumus varētu un kurām vajadzētu tos veikt, netiek ņemts vērā Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta desmitajā daļa paredzētais noteikums, ka valsts pārvaldi organizē pēc iespējas efektīvi. Tiesībsarga skatījumā, šajā sakarā ir jārunā par Valsts kanceleju un Pārresoru koordinācijas centru kā par piemērotākajiem trauksmes cēlēju kontaktpunkta uzdevumu veicējiem.

Tiesībsargs norādīja, ka Valsts kanceleja ir piemērotākā un efektīvākā institūcija, jo:

- Tās uzdevumu realizācijas virzieni pamatos ir tādi paši, kādi paredzēti trauksmes cēlēju kontaktpunktam, proti, koordinēt valsts iestāžu darbu, dot metodiskus norādījumus, informēt sabiedrību un valsts iestādes, utt.
- Jau šobrīd praktiski Valsts kanceleja nodrošina iespēju ziņot arī anonīmi par pārkāpumiem būvniecības nozarē, izmantojot tīmekļvietni <http://www.mazaksslogs.gov.lv>. Tātad Valsts kancelejai ir pieredze ar tīmekļvietnes izveidošanu, pilnveidošanu un uzturēšanu, ko attiecīgi ir paredzēts uzdot trauksmes cēlēju kontaktpunktam.
- Tai ir pieredze trauksmes ziņojumu izvērtēšanā, analizē un pārsūtīšanā kompetentām iestādēm.
- Valsts kanceleja sevi ir pierādījusi kā iestādi, kas veic nozīmīgas valstiskas reformas, informējot sabiedrību par tām, piemēram, arī par trauksmes cēlēju institūtu Valsts kancelejas tīmekļa vietnē ir izveidota informatīvā sadaļa¹⁴⁴.
- Valsts kanceleja organizē un vada valsts informācijas sistēmas “Tiešās pārvaldes iestāžu datubāze” darbību, kas ir galvenais informācijas rīks kontaktpunkta uzdevumu veikšanā.
- Valsts kanceleja ir centrālā valsts pārvaldes iestāde ar labu reputāciju,¹⁴⁵ kuras eksperti trauksmes cēlēju izpētes procesā ir iesaistīti jau kopš 2014.gada un kurai ir neatsverama

¹⁴³ Piemēram, dažu institūciju, kas uzskata Tiesībsarga biroju par piemērotu trauksmes cēlēju kontaktpunkta uzdevumu veikšanai, viedoklis ir balstīts uz anotācijas projektā minēto faktu, ka Tiesībsarga birojam ir laba reputācija, kaut gan ir apšaubāms, vai ar to tiesībsarga trauksmes cēlēju kontaktpunkta uzdevumu izpilde būs tas, ko sabiedrība gaida no tiesībsarga un Tiesībsarga biroja. Sabiedrība gaida, ka tiesībsargs reāli palīdzēs atrisināt problēmsituāciju, nevis pārsūtīs iesniegumu citai iestādei.

¹⁴⁴ Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/content/trauksmes-celeji> [skatīts 17.10.2016.].

praktiskā pieredze gan sabiedrības informēšanā, gan valsts iestāžu darba koordinēšanā, gan metodiku izstrādē noteiktos jautājumos.

Otrkārt, tiesībsargs atzina, ka šobrīd likumprojektā pēc būtības nav līdz galam formulēta skaidra un efektīva trauksmes cēlēju aizsardzība, kas ir galvenais likuma mērķis – proti, priekšlikums noteikt Valsts darba inspekciju kā iestādi, kas novērsīs trauksmes cēlējam radītās negatīvās sekas, ir atbalstāms, jo jau šobrīd inspekcijas likums paredz šādas pilnvaras.

Tomēr jāņem vērā vairāki apsvērumi:

- Ir jāstiprina inspekcijas kapacitāte, jau šobrīd atsevišķos gadījumos tai ir grūtības efektīvi veikt savus uzdevumus. Likumprojekta anotācijā šādi pasākumi nav ietverti.

- Papildus jānosaka, ka trauksmes cēlēju aizsardzību nodrošina arī prokuratūra. Prokuratūras likums (otrā nodaļa) paredz prokuroram plašas iespējas trauksmes cēlēju aizsardzībai (prokurora brīdinājums, protests, iesniegums un tiesības vērsties tiesā personas vārdā¹⁴⁶), kas diemžēl līdz šim likumprojekta izstrādes dokumentos nav izskanējis kā efektīvs risinājums.

- Precizējami atsevišķi likumprojekta noteikumi, kas ir būtiski turpmākajā likuma piemērošanā, piemēram, kāda ir atteikuma izskatīt trauksmes ziņojumu tiesiskā daba; vai no trauksmes cēlēju aizsardzības viedokļa ir efektīvi noteikt darba devējam trīs mēnešus negatīvo seku novēršanai, ja no prakses zināms, ka negatīvās sekas var izpausties visdažādākajās formās, tostarp kā mobings un bosings.

Treškārt, apzinoties trauksmes cēlēju vienota tiesiskā regulējuma nepieciešamību Latvijā, kā arī vajadzību popularizēt trauksmes cēlēju ideju sabiedrībā, Tiesībsarga birojs arī būtu gatavs uzņemties trauksmes cēlēju kontaktpunkta uzdevumus, ja vien tiek nodrošināti šādi nosacījumi:

- 1) tiek garantēta tiesībsarga un Tiesībsarga biroja neatkarība;
- 2) Trauksmes cēlēju likuma normas ir skaidras un realizējamas efektīvi, maksimāli sasniedzot izvirzīto likuma mērķa īstenošanu;
- 3) Tiesībsarga birojam tiek nodrošināti papildu resursi, tostarp cilvēku un finanšu, attiecīgo uzdevumu veikšanai.

Papildus minētajam tiesībsargs pauda viedokli, ka būtu jāstiprina Valsts kancelejas un Valsts darba inspekcijas kapacitāte, piešķirot tām papildu finansējumu un cilvēkresursus. Tiesībsargs publiski izteica priekšlikumu – apsvērt Pārresoru koordinācijas centra apvienošanu ar Valsts kanceleju, ņemot vērā, ka šo institūciju funkcijas pārklājas, līdz ar to

¹⁴⁵ Likumprojekta „Trauksmes cēlēju aizsardzības likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojuma (anotācijas) projekts, 2016.gada 8.augustā, 14.lpp.

¹⁴⁶ Prokuratūras likums, 16.-21.pants.

būtu pieejami resursi, lai Valsts kanceleja un Valsts darba inspekcija stiprinātu savu veiktspēju.

1.2. Par grozījumiem likumā “Par Valsts ieņēmumu dienestu”

Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija lūdza tiesībsargu sniegt viedokli par likumprojekta “Grozījumi likumā “Par Valsts ieņēmumu dienestu”” (Nr.535/Lp12) 2.lasījuma iesniegto priekšlikumu, kas paredz papildināt likuma “Par Valsts ieņēmumu dienestu” 17.panta pirmo daļu ar 12.punktu. Priekšlikums paredz papildus noteikt nosacījumu personai, kas var būt par VID ierēdņi. Proti, par VID ierēdņi var būt persona, attiecībā uz kuru nav saglabājušās tāda administratīvā pārkāpuma soda darbības sekas par likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” noteikto ierobežojumu un aizliegumu pārkāpšanu, kas liedz ieņemt valsts amatpersonas amatu, vai par darījumiem vai nepatiesu ziņu sniegšanu valsts amatpersonas deklarācijā ziņās par mantisko stāvokli apmērā, kas pārsniedz 20 minimālās mēnešalgas.

Izvērtējot priekšlikumu, tiesībsargs sniedza šādu viedokli.

Priekšlikuma mērķis – soda darbības laikā ierobežot VID strādāt personām, kas ir administratīvi sodītas:

- par valsts amatpersonai noteikto ierobežojumu un aizliegumu pārkāpumiem (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk arī – LAPK) 116.³⁰ pants) ar tiesību liegumu ieņemt valsts amatpersonas amatus un
- kas ir sodītas par nepatiesu ziņu norādīšanu valsts amatpersonas deklarācijā par darījumiem vai par mantisko stāvokli (LAPK 116.²⁷ pants) apmērā, kas pārsniedz 20 minimālās mēnešalgas, jo šie pārkāpumi nav savienojami ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta ceturtajā daļā paredzēto amatpersonas pienākumu realizēt valsts pārvaldes funkcijas tikai sabiedrības interesēs.

Tiesībsargs atzina, ka minētais mērķis būtībā ir attiecināms ne tikai uz VID, bet arī uz jebkuras citas valsts pārvaldes iestādes ierēdņiem. Līdz šim prasības personām, kas vēlas kļūt par VID ierēdņiem, ir tādas pašas kā jebkuram citam vispārējā civildienesta ierēdņim¹⁴⁷. Tāpat līdz šim likumdevējs VID ierēdņus nav uzskatījis par speciālā civildienesta ierēdņiem un nākotnē neplāno tos izdalīt kā speciālā civildienesta ierēdņus¹⁴⁸.

¹⁴⁷ Tas izriet no Valsts civildienesta likuma 7.panta un likuma “Par Valsts ieņēmumu dienestu” 17.panta.

¹⁴⁸ Valsts dienesta likumprojekts, 2.panta trešā daļa. Pieejams:

[http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webAll?SearchView&Query=\(Title\)=*Valsts+dienesta+likums*&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webAll?SearchView&Query=(Title)=*Valsts+dienesta+likums*&SearchMax=0&SearchOrder=4)

Tiesībsargs atzina: tā kā Satversmes 101.pantā paredzētās tiesības pildīt valsts dienestu īstenojamas, ievērojot vienlīdzības principu, tai skaitā normatīvo aktu līmenī, ja likumdevējs uzskata par nepieciešamu ieviest attiecīgus ierobežojumus ierēdņiem, tad tas ir jādara attiecībā uz visu valsts civildienestu, izdarot grozījumus arī Valsts civildienesta likumā. Tiesībsargs norādīja, ka Saeimā 1.lasījumā pieņemtais Valsts dienesta likumprojekts paredz attiecīgu likumdevēja izšķiršanos¹⁴⁹. Šāda rīcība atbilstu arī labas pārvaldības un labas likumdošanas principiem.

Analizējot priekšlikumu pēc būtības, tiesībsargs vērsa uzmanību uz šādiem apstākļiem.

- 1) Priekšlikumā minēts, ka attiecīgais regulējums būtu piemērojams divos gadījumos:
 - ja valsts amatpersona būtu sodīta par LAPK 116.³⁰ pantā paredzēto pārkāpumu ar papildsodu - liegumu ieņemt valsts amatpersonas amatus un
 - ja valsts amatpersona būtu sodīta par LAPK 116.²⁷ pantā paredzēto pārkāpumu daļā par nepatiesu ziņu norādīšanu valsts amatpersonas deklarācijā par darījumiem vai par mantisko stāvokli apmērā, kas pārsniedz 20 minimālās mēnešalgas.
- 2) Ierēdnim izvirzāmā prasība - administratīvā soda, kas liedz ieņemt amatu valsts pārvaldē, darbības seku neesamība, no valsts pārvaldes darbības principu viedokļa ir lietderīga un nepieciešama.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka praksē var būt situācijas, ka valsts amatpersona ir sodīta par LAPK 116.³⁰ pantā paredzēto pārkāpumu ar papildsodu – liegumu ieņemt valsts amatpersonas amatus, taču tas šai personai neliedz saskaņā ar Valsts civildienesta likuma 7.panta prasībām pretendēt uz citu valsts pārvaldes amatu tai pašā vai citā valsts pārvaldes iestādē. Valsts pārvaldes iestāde pat var nezināt, ka pretendents ir sodīts ar attiecīgo sodu, jo Valsts civildienesta likuma 7.pants neparedz šāda fakta pārbaudīšanu, uzsākot civildienesta attiecības. Līdz ar to pēc būtības attiecīgais soda veids nesasniedz savu mērķi bez papildu regulējuma Valsts civildienesta likumā un citos likumos, arī likumā “Par Valsts ieņēmumu dienestu”. Šādu regulējumu paredz šobrīd Saeimā 1.lasījumā pieņemtā Valsts dienesta likumprojekta 6.panta otrās daļas 11.punkts. Tas novērstu situācijas, ka par pārkāpumiem, kas liedz ieņemt valsts amatpersonas amatus, vainīgām personām arī reāli tas nebūtu iespējams, tādējādi gan administratīvais papildsods sasniegtu savu mērķi, gan valsts pārvaldes intereses tiktu pienācīgi aizsargātas.

¹⁴⁹ Valsts dienesta likumprojekts, 6.panta otrās daļas 11.punkts: uz ierēdņa amatu var pretendēt persona, kurai nav saglabājušās tāda disciplinārsoda, administratīvā soda vai kriminālsoda darbības sekas, kas liedz ieņemt amatu valsts pārvaldē. Pieejams: [http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webAll?SearchView&Query=\(Title\)*Valsts+dienesta+likums*&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webAll?SearchView&Query=(Title)*Valsts+dienesta+likums*&SearchMax=0&SearchOrder=4)

Ierēdnim izvirzāmā prasība – administratīvā soda par LAPK 116.²⁷ pantā paredzēto pārkāpumu daļā par nepatiesu ziņu norādīšanu valsts amatpersonas deklarācijā par darījumiem vai par mantisko stāvokli apmērā, kas pārsniedz 20 minimālās mēnešalgas, darbības seku neesamība, tiesībsarga skatījumā, tādā redakcijā, kā tas ir noformulēts priekšlikumā, nav atbalstāma.

Paredzot Valsts civildienesta likumā, likumā “Par Valsts ieņēmumu dienestu” u.c. normatīvajos aktos attiecīgo ierēdnim izvirzāmo prasību, pēc būtības ārpus LAPK amatpersonai tiks noteikts papildu tiesību ierobežojums ieņemt konkrētu amatu, kas, tiesībsarga skatījumā, ir pielīdzināms LAPK paredzētajam papildsodam – liegumam ieņemt valsts amatpersonas amatu. LAPK 116.²⁷ panta sankcijā nav paredzēta papildsoda piemērošana. Tas nozīmē, ka likumdevējs, pieņemot šo tiesību normu, ir izvērtējis tajā paredzētā pārkāpuma kaitīgumu un nav uzskatījis par nepieciešamu paredzēt papildsoda – lieguma ieņemt valsts amatpersonas amatus – piemērošanas nepieciešamību.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs uzskatīja, ka priekšlikums šajā daļā ir pretrunā dubultās sodīšanas aizlieguma principam.

Priekšlikums šajā daļā būtu atbalstāms, ja LAPK 116.²⁷ panta sankcija tiktu papildināta ar iespējamību piemērot papildsodu – liegumu ieņemt valsts amatpersonas amatus. Turklāt priekšlikums šajā daļā nav arī samērīgs, jo paredz ierobežojuma piemērošanu arī gadījumos, kas izdarīti neapzināti, pieļaujot kļūdu.

Ar 2016.gada 2.jūnija grozījumiem likumā “Par Valsts ieņēmumu dienestu” tika noteikts, ka par VID ierēdni var būt persona, ja attiecībā uz to nav saglabājušās tāda administratīvā soda darbības sekas, kas liedz ieņemt valsts amatpersonas amatu, bet šī prasība stājas spēkā vienlaikus ar atbilstošiem grozījumiem Valsts civildienesta likumā, kas joprojām ir izstrādes procesā.

2. Tiesību normu interpretācija un labas pārvaldības principa īstenošana nodokļu administrēšanas jomā

2.1. Par iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par nestrādājošu laulāto

Tiesībsargs, vērtējot privātpersonu iesniegumu par iedzīvotāju ienākuma nodokļa (turpmāk – IIN) atvieglojumu nepiemērošanu par nestrādājošu laulāto, kas audzina bērnus, konstatēja turpmāk minēto.

Ar 2015.gada 30.novembra grozījumiem likumā “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli”¹⁵⁰ likumdevējs no 2016.gada 1.janvāra sašaurināja personu loku, par kurām IIN maksātājs ir tiesīgs saņemt atvieglojumu par apgādībā esošām personām, tai skaitā par nestrādājošu laulāto.

Anotācijā¹⁵¹ kā pamatojums šiem grozījumiem norādīts apstākļi, ka apgādībā esošās personas – pieaugušie – pārsvarā ir nestrādājoši laulātie, kā arī nestrādājoši vecāki un vecvecāki, ja viņi nesaņem valsts pensiju.¹⁵² Likumdevēja ieskatā, piemēram, vīrs var paņemt apgādībā sievu, kas atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, lai gan paralēli tam sieva saņem arī maternitātes pabalstu vai vecāku un bērna kopšanas pabalstu no Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras. Savukārt bezdarba gadījumā bezdarbnieks saņem bezdarbnieka pabalstu valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros. Līdz ar to valsts ar citiem līdzekļiem jau nodrošina minētajām personām ienākumus. Turklāt pašreiz nodarbinātības politika ir vērsta uz cilvēku iesaisti darba tirgū, nevis uz stimuliem, lai cilvēki būtu ekonomiski neaktīvi¹⁵³.

No anotācijā sniegtā pamatojuma noprotams, ka, valsts skatījumā, šobrīd izveidotā ģimeņu (jauno vecāku) atbalsta sistēma ir tāda, kas paredz pietiekamu materiālu atbalstu vecākiem, kas atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. Kā liecina publiski pieejamā informācija¹⁵⁴, valsts tieši fiskālos nolūkos ir mainījusi savu līdzšinējo IIN atvieglojumu politiku, uzskatot, ka līdz šim IIN atvieglojumos piešķirtā daļa par apgādībā esošo laulāto ir iekasējama valsts un pašvaldību budžetos, to novirzot citu jautājumu finansēšanai.

Analizējot minētos grozījumus kopsakarā ar 2012.gada 20.decembra Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020.gadam¹⁵⁵ paredzētajiem ģimenes politikas attīstības virzieniem, ir konstatējams sekojošais. Ģimeņu atbalstam ir izvirzīti vairāki mērķi. Pirmkārt, ieviešot kompleksu atbalsta sistēmu ģimenēm, panākt, ka katru gadu dzimst vairāk bērnu nekā iepriekšējā gadā (255.punkts). Otrkārt, ar kompleksas ģimeņu atbalsta sistēmas palīdzību, kas

¹⁵⁰ Pieejams: [http://likumi.lv/ta/id/278633-grozijumi-likuma-par-iedzivotaju-ienakuma-nodokli-](http://likumi.lv/ta/id/278633-grozijumi-likuma-par-iedzivotaju-ienakuma-nodokli)

¹⁵¹ Anotācija. Pieejama:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/0B3C33EF23E955D3C2257ED000252846?OpenDocument>

¹⁵² Anotācijas 1.sadaļas 2.punktā norādīts, ka pēc Valsts ieņēmumu dienesta datiem uz 2015.gada martu kopā apgādībā bija 341,3 tūkstoši personu, no kurām 262,6 tūkstoši jeb 76,9% bija bērni (personas, kuras uz 2013.gada 1.janvāri nebija sasniegušas 18 gadu vecumu, kā arī personas, kuras turpina vispārējās, profesionālās, augstākās vai speciālās izglītības iegūšanu, bet ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai) un 78,8 tūkstoši jeb 23,1% - pieaugušie.

Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/0B3C33EF23E955D3C2257ED000252846?OpenDocument>

¹⁵³ Sk. Anotācijas 1.sadaļas 2.punktu.

¹⁵⁴ Ministru kabineta 2015.gada 27.augusta ārkārtas sēdes protokols Nr.42, 3.§ “Informatīvais ziņojums "Par priekšlikumiem valsts budžeta ieņēmumiem un izdevumiem 2016.gadam un ietvaram 2016.-2018.gadam", 2.punkts. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=276203>

¹⁵⁵ Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253919>; http://www.varam.gov.lv/lat/pol/ppd/ilgtsp_att/?doc=13858

veicina darba un ģimenes dzīves savienošānu, mazināt bērnu nabadzības risku no 25 procentiem 2010.gadā uz 20 procentiem 2020.gadā (263.punkts).

Šo mērķu sasniegšanai ir noteikti šādi uzdevumi:

1. Ģimeņu ar bērniem labklājības veicināšana, atbalstot pasākumus, kas sekmē darba un ģimenes dzīves saskaņošanu, veicinot kvalitatīvu un daudzveidīgu ģimenes atbalsta pakalpojumu pieejamību pašvaldībās, tai skaitā bērnu vecumposma iespējām atbilstošas garantētas un kvalitatīvas pirmsskolas izglītības nodrošināšana bērniem no 1,5 gada vecuma. Attālināta un nepilna laika darba iespēju radīšana vecākiem ar bērniem (269.punkts).

2. Nodokļu sistēmas pilnveidošana, lai atbalstītu personu ar bērniem iesaisti darba tirgū: (a) iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par apgādībā esošu personu likmes paaugstināšana, paredzot to vismaz 50% apmērā no minimālās mēneša darba algas, (b) neapliekamā minimuma paaugstināšana atkarībā no apgādājamo bērnu skaita un ienākumu līmeņa, (c) attaisnoto izdevumu limita un satura pārskatīšana (270.punkts).

3. Pabalstu sistēmas pilnveidošana, lai atbalstītu bērnu dzimšanu (271.punkts).

Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020.gadam tā apstiprināšanas brīdī (2012.gada 20.decembrī) paredzēja, ka IIN atvieglojumu likme tiks paaugstināta par apgādībā esošu personu, tai skaitā par apgādībā esošu laulāto, kurš audzina bērnu. Diemžēl ar 2015.gada 30.novembra grozījumiem likumā “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli” likumdevējs atkāpās no šīs apņemšanās.

Tiesībsargs konstatēja, ka likumdošanas procesa debātes liecināja: konceptuāli tika atzīts par nepieciešāmu ierobežot IIN atvieglojumu piemērošanu par nestrādājošu laulāto un nestrādājošiem vecākiem vai vecvecākiem, taču atsevišķi politiķi uzskatīja, ka tas nav pareizi attiecībā uz tiem nestrādājošajiem laulātajiem, kuru aizgādībā ir bērni¹⁵⁶.

2015.gada 30.novembra grozījumu likumā “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli” anotācijā nebija sniegts pamatojums, vai un kā šāds lēmums atbilst Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020.gadam izvirzītajiem mērķiem ģimenes atbalsta jomā.

Tiesībsargs uzskatīja: tā kā atteikšanās no IIN atvieglojumu piemērošanas laulātajiem, kas audzina bērnus, finansiāli atstās ietekmi uz ģimenes budžetu (38 eiro)¹⁵⁷, turklāt apstākļos,

¹⁵⁶ Sk. Saeimas deputāta I.Parādnieka priekšlikumu un tā pamatojumu 2.lasījumam likumprojektam Nr.378/Lp12 “Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli””. Pieejami: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/A0CB9358C20850A1C2257EF5005F44CA?OpenDocument>

Debātes Saeimas sēdē. Pieejamas:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/F58F0075397FBBF7C2257F1400293E44?OpenDocument>

¹⁵⁷ Debātes Saeimas sēdē. Pieejamas:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/F58F0075397FBBF7C2257F1400293E44?OpenDocument>

ka vēsturiski šie atvieglojumi bez izmaiņām bija pastāvējuši kopš 1996.gada 1.janvāra¹⁵⁸, 2015.gada 30.novembra grozījumu likumā “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli” normas, kas ierobežo IIN atvieglojumu piemērošanu laulātajiem, kas audzina bērnus, neatbilst Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020.gadam izvirzītajiem valsts mērķiem šajā jomā. Tādējādi minētie grozījumi neatbilst arī sociāli atbildīgas valsts principam, kas valstij uzliek pienākumu izveidot ilgtspējīgu un sabalansētu politiku sabiedrības labklājības nodrošināšanai¹⁵⁹.

Tiesībsargs aicināja Finanšu ministriju izvērtēt nepieciešamību IIN atvieglojumu attiecināšanai attiecībā uz apgādībā esošajiem laulātajiem, kas audzina bērnus (atsevišķi vērtējot par atvieglojumu piemērošanas periodu atbilstoši budžeta iespējām), un virzīt attiecīgus grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli”.

Šajā sakarā tiesībsargs lūdza Finanšu ministrijai sniegt informāciju, cik no 18 tūkstošiem personu¹⁶⁰, uz kurām attiecas 2015.gada 30.novembra likuma “Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli”” ierobežojumi, apgādībā varēja būt laulātie, kas audzina bērnu līdz pusotra gada vecumam, un kādu fiskālo ietekmi atstātu minēto IIN atvieglojumu ierobežojuma atcelšana attiecībā uz šiem apgādībā esošiem laulātajiem. Informācija par šo problēmaspektu tika nosūtīta arī Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijai.

2016.gada sākumā Finanšu ministrija, atbildot uz tiesībsarga lūgumu, informēja par kopējiem pasākumiem, kas ir ieviesti ar 2016.gada 1.janvāri. Proti, tika palielināts neapliekamais minimums 175 euro (iepriekš 165 euro) un ieviests diferencētais neapliekamais minimums. Tāpat papildus ir paredzētas attaisnoto izdevumu pozīcijas – izdevumi par interešu izglītību, noapaļota attaisnoto izdevumu summa līdz 215 euro, attaisnotajos izdevumos ar 2016.gadu varēs iekļaut izdevumus par olšūnu iegūšanu un par endoprotezēšanu u.c. Šie pasākumi, Finanšu ministrijas ieskatā, atstāj ietekmi uz kopējo ģimenes budžetu. Finanšu ministrija atzina, ka varētu izvērtēt tāda IIN atvieglojuma ieviešanu par nestrādājošu laulāto, kurš kopj bērnu ar invaliditāti.

¹⁵⁸ Par apgādībā esošu laulāto atvieglojumi bija paredzēti pat valsts ekonomiskas krīzes laikā, kad budžeta konsolidācija bija ne mazāk aktuāla.

¹⁵⁹ Satversmes tiesas 2010.gada 15.marta spriedums lietā Nr.2009-44-01, 22.punkts.

¹⁶⁰ Anotācija. Pieejama:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/0B3C33EF23E955D3C2257ED000252846?OpenDocument>

2.2. Tiesību normu neskaidrība likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”

Tiesībsargs, saskaroties ar gadījumiem, kad starp privātpersonām un valsti VID personā pastāv strīdi par attaisnoto izdevumu atzīšanu, iespējams, neskaidra tiesību normu formulējuma dēļ vēršās Finanšu ministrijā.

Ilustrācijai Finanšu ministrijai tiesībsargs norādīja vienu no gadījumiem – persona gada ienākumu deklarācijā attaisnotajos izdevumos iekļāva izdevumus (iemaksas), ko veikusi savas mātes privātajā pensiju fondā (trešajā pensiju līmenī). VID neatzina šīs iemaksas kā attaisnotos izdevumus, uzskatot, ka likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 5.punkts neparedz nodokļu maksātājam tiesības attaisnotajos izdevos iekļaut izmaksas, kas veiktas radnieka privātā pensiju fonda kontā.

Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 5.punkts nosaka: *“Pirms ienākuma aplikšanas ar nodokli no gada aplikamo ienākumu apjoma tiek atskaitīti (..) saskaņā ar likumu “Par privātajiem pensiju fondiem” izveidotajos privātajos pensiju fondos vai citās Eiropas Savienības dalībvalstīs vai Eiropas Ekonomikas zonas valstīs, vai Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas dalībvalstīs reģistrētajos privātajos pensiju fondos izdarītās iemaksas, kas nepārsniedz 10 procentus no personas gada aplikamā ienākuma (šā panta otrajā daļā - no mēneša bruto darba samaksas, kas ir kalendārā mēneša darba samaksa pirms to summu atskaitīšanas, par kurām saskaņā ar šo likumu atļauts samazināt darbinieka aplikamo ienākumu, kā arī pirms jebkuru ieturējumu izdarīšanas)”*.

Persona tam nepiekrīt, uzskatot, ka šīs tiesību normas interpretācija ir nepamatoti šaura. Minētā tiesību norma neierobežo subjektu loku, par kuriem nodokļu maksātājam ir tiesības veikt iemaksas trešajā pensiju līmenī. Persona uzskata – šis apstāklis ļauj minēto tiesību normu interpretēt plaši, piešķirot tiesības attaisnotajos izdevumos iekļaut arī iemaksas, kas veiktas par citu personu.

Iepazīstoties ar likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 5.punktu, tiesībsargs konstatēja, ka tas tik tiešam pirmšķietami neierobežo subjektu loku, par kuriem nodokļu maksātājam ir tiesības veikt iemaksas trešajā pensiju līmenī. Tā kā nav anotāciju, kas izskaidrotu likumdevēja motivāciju šādai neskaidrībai, praksē rodas virkne tiesību normas interpretāciju, līdz ar to arī seko tiesiskie strīdi.

Tiesībsargs norādīja: lai arī nav izslēgts, ka likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 5.punkts ir izskaidrojams interpretācijas ceļā un rodama pareiza šīs tiesību normas piemērošanas prakse, tomēr tas neaizstāj normas skaidrību un maksimāli neizslēdz tiesisko strīdu iespējamību.

Tiesībsargs lūdza Finanšu ministrijai sniegt viedokli par nepieciešamību un iespēju likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas noteikumus precizēt tā, lai

paredzētu nepārprotamu tiesisko regulējumu attiecībā uz subjektu loku¹⁶¹, par kuriem nodokļu maksātājam ir tiesības veikt iemaksas, piemēram, trešajā pensiju līmenī utt.

Finanšu ministrija paskaidroja, ka atsevišķas likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normas nevar tikt interpretētas atrauti no visa likuma konteksta. Ir izmantojama tiesību normu sistēmiskā interpretācijas metode, noskaidrojot tiesību normas jēgu saistībā ar citām normām. Tādējādi Finanšu ministrija informēja, ka saskaņā ar likumu “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” ar nodokli apliek konkrēta nodokļa maksātāja ienākumu. Nosakot apliekamo ienākumu, tiek atļauts to samazināt par noteiktiem attaisnoto izdevumu veidiem. Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmā daļa nosaka, ka *“pirms ienākuma aplikšanas ar nodokli no gada aplikamo ienākumu apjoma tiek atskaitīti šādi maksātāja izdevumi..”*, tālāk sniedzot attaisnoto izdevumu uzskaitījumu. Pēc būtības, Finanšu ministrijas skatījumā, šī norma nosaka, ka maksātājs attaisnotajos izdevumos var iekļaut tikai par sevi veiktos attaisnotos izdevumus, ja vien likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” nepārprotami nav noteikts citādi.

Vienīgā atkāpe no šī koncepta ir tiesības pārnest uz maksātāju ģimenes locekļu attaisnotos izdevumus par izglītības un ārstniecības pakalpojumiem. Tomēr šī iespēja īpaši un nepārprotami ir atrunāta jau pašā likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”¹⁶², kas norāda uz likumdevēja skaidri paustu gribu un to, ka citos gadījumos šāda iespēja nav paredzēta.

Tādējādi, Finanšu ministrijas skatījumā, sistēmiski interpretējot likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas nosacījumus, nav nepieciešams veikt grozījumus likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 5.punktā, ja vien nevēlas paplašināt subjektu loku, par kuriem veiktos izdevumus nodokļa maksātājs var iekļaut savos attaisnotajos izdevumos.

2.3. Par ienākuma no kapitāla noteikšanu

Tiesībsargs, izskatot privātpersonas iesniegumu par VID veikto iedzīvotāju ienākuma nodokļa uzrēķinu par kapitāla pieaugumu sakarā ar nekustamā īpašuma pārdošanu, konstatēja šādu problēmsituāciju.

Privātpersonas iesniegumā aprakstītajā gadījumā pārdotais nekustamais īpašums tika iegūts īpašuma tiesību atjaunošanas rezultātā, un tas sastāvēja no zemes un mežaudzes. VID, nosakot atsavinātā nekustamā īpašuma iegādes vērtību, ir piemērojis likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 11.⁹panta septīto daļu un Ministru kabineta 2010.gada 21. septembra

¹⁶¹ Līdzīgi kā likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 2.punktā.

¹⁶² Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 2. punkts.

noteikumu Nr.899 "Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" normu piemērošanas kārtība" 88.punktu. Proti, VID ir piemērojis tiesību normas, kas speciāli regulē nekustamā īpašuma iegādes vērtības noteikšanu tiem īpašumiem, kas iegūti īpašuma tiesību atjaunošanas rezultātā. Minētās tiesību normas paredz, ka šādam īpašumam par iegādes vērtību tiek uzskatīta kadastrālā vērtība atsavināšanas gada sākumā.

Privātpersona, atsaucoties uz Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015.gada 30.marta spriedumā lietā Nr.SKA – 26/2015 (Nr.A420521111) paustajām atziņām, uzskatīja, ka šāda kārtība ir netaisnīga, jo kadastrālā vērtība neatspoguļo mežaudzes vērtību. Privātpersona uzskatīja, ka viņas gadījumā un arī citos gadījumos, kad atsavināmā nekustamā īpašuma sastāvā ir mežaudze, iegādes vērtības noteikšanai par pamatu ir jāņem īpašuma novērtējums kadastrā.

Iepazīstoties ar minēto Augstākās tiesas spriedumu, tiesībsargs secināja, ka tiesa ar šo spriedumu, iespējams, izmantojot apstākli, ka nav attiecīgā tiesiskā regulējuma, interpretācijas ceļā ir atkāpusies no likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” (11.⁹pants) nostiprinātā principa, ka nekustamā īpašuma iegādes vērtības noteikšana visos gadījumos, kad tas ir adekvāti, balstās uz nekustamā īpašuma kadastrālo vērtību. Vienlaikus Augstākā tiesa, atsaucoties uz Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 76.panta noteikumiem, atzinusi, ka īpašuma patiesās vērtības noskaidrošanai ir izmantojams īpašuma novērtējums kadastrā, tā kā tas ņem vērā arī mežaudzes vērtību.

Tiesībsargs atzina, ka, no vienas puses, šis spriedums ir taisnīgs tiesiskais risinājums vienā specifiskā situācijā, taču, no otras puses, tas satur atziņas par taisnīgāka noregulējuma iespējamu nepieciešamību likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 11.panta normās.

Ņemot vērā, ka iespējami netaisnīgie atsavinātā nekustamā īpašuma, it īpaši, kura sastāvā ir mežaudze, iegādes vērtības noteikšanas noteikumi var ietekmēt personas īpašumtiesības, tiesībsargs vērsās Finanšu ministrijā ar aicinājumu izvērtēt jautājumu par minētās normas grozīšanu, ņemot vērā Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015.gada 30.marta spriedumā lietā Nr.SKA – 26/2015 paustās atziņas.

Finanšu ministrija vērsa uzmanību uz to, ka arī nekustamā īpašuma nodokļa bāze ir nekustamā īpašuma kadastrālā vērtība. Finanšu ministrijas skatījumā, nodokļi būtu skatāmi sistēmiski un savstarpējā kopsakarā, tāpēc izmaiņas nav nepieciešamas.

Turpretim tiesībsargs uzskata: kaut arī Finanšu ministrija pamato, kāpēc ir paredzēta nosacītā īpašuma iegādes izdevumu vērtība – nekustamā īpašuma kadastrālā vērtība, tomēr tā nesniedz atbildi, vai nekustamā īpašuma kadastrālā vērtība ir taisnīgākais un atbilstošākais risinājums reālajai situācijai. Augstākā tiesa lietā Nr.SKA – 26/2015 acīmredzami ir vērsusi uzmanību, ka tas tā nav, kam tiesībsargs piekrīt un aicina Finanšu ministriju tomēr palūkoties

plašāk, proti, varbūt arī visa sistēma, kur tiek izmantota nekustamā īpašuma kadastrālā vērtība kā nosacītā īpašuma iegādes vērtība, ir jāpārskata, identificējot reālijas, kur šis kritērijs nav taisnīgs un objektīvs, par to attiecīgi rosinot izmaiņas normatīvajos aktos.

Tā kā Finanšu ministrijas nostāja šajā jautājumā acīmredzami nav vērsta uz vispusīgu sistēmas pārvērtēšanu, tiesībsarga skatījumā, šis jautājums šobrīd ir attīstāms tiesu prakses ietvaros, kas nākotnē varētu būt arguments plašākas diskusijas nepieciešamībai un iespējamām tiesiskā regulējuma izmaiņām.

2.4. Grozījumu virzība likumā „Par nodokļiem un nodevām”

Tiesībsargs turpināja sekot jau 2015.gada ziņojumā VID darbā un nodokļu sistēmā konstatēto nepilnību novēršanas dinamikai.

2015.gadā tiesībsargs secināja, ka datu atbilstības pārbaudes gadījumā ir atšķirīga nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtība, nekā tas ir paredzēts nodokļu audita gadījumā¹⁶³. Tiesībsargs nerada saprātīgu skaidrojumu šādam atšķirīgam tiesiskajam regulējumam un uzskatīja – nav pieļaujams, ka, pārbaudot vienu un to pašu nodokļu aplikšanas jautājumu ar dažādām nodokļu kontroles metodēm, nodokļu maksātājam tiek radītas nevienlīdzīgas un nesamērīgas sekas attiecībā uz aprēķināto nokavējuma naudu.

Finanšu ministrijai tika rekomendēts līdz 2015.gada oktobrim veikt grozījumus likuma „Par nodokļiem un nodevām” 23.panta 5.¹ daļas noteikumos, paredzot analogisku nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtību, kā tas ir noteikts likuma „Par nodokļiem un nodevām” 32.panta astotajā daļā nodokļu audita gadījumos.

Tiesībsargs, analizējot rekomendāciju izpildi, konstatēja, ka 2016.gada 16.jūnijā ir izsludināts likumprojekts “Grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām”” (VSS-579), kas paredz regulējumu, ko rekomendēja ieviest¹⁶⁴.

Pozitīvi vērtējams, ka Finanšu ministrija respektējusi tiesībsarga rekomendācijas un uz tām atsaucās anotācijā, izmantojot to kā argumentu grozījumu nepieciešamības pamatošanai. Taču būtiski norādīt, ka laika posmā no 2016.gada 1.jūnija līdz 2016.gada 31.decembrim bez minētajiem grozījumiem (VSS-579) Ministru kabinetā ir iesniegti vēl pieci grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām”, no kuriem Ministru kabinets ir izskatījis četrus – 2016.gada augustā un septembrī iesniegtos¹⁶⁵. Pieņemtie grozījumi ir vērsti uz nodokļu kontroles pasākumiem un ēnu ekonomikas apkarošanu, savukārt nepieņemtie grozījumi ir vērsti uz

¹⁶³ Tiesībsarga 2015.gada ziņojums, 189.lpp.

¹⁶⁴ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2015-08-06&dateTo=2016-08-05&text=par+nodok%C4%BCiem+un+&org=0&area=0&type=0>

¹⁶⁵ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2016-06-01&dateTo=2016-11-02&text=par+nodok%C4%BCiem+un+nodev&org=0&area=0&type=0>

nodokļu maksātāju interešu veicināšanu. Minētais liecina, ka Finanšu ministrijai nav bijusi prioritāra nodokļu maksātāju tiesiskās situācijas vienlīdzības nodrošināšana.

2.5. Par apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņa neievērošanu

Tiesībsargs 2015.gadā konstatēja, ka apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu kavējumiem VID ir sistēmisks raksturs¹⁶⁶. Nolūkā gūt priekšstatu, vai situācija VID attiecībā uz termiņu kavējumiem ir mainījusies, 2016.gada martā, maijā un septembrī tika lūgts VID sniegt informāciju par kavētajiem apstrīdēšanas (pārsūdzēšanas) termiņiem: audita lietās, datu atbilstības pārbaudes lietās un administratīvo pārkāpumu lietās.

No saņemtās informācijas secināts, ka apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu kavēšana joprojām ir sistēmiska problēma VID. Vidēji katru mēnesi tiek kavēti termiņi 10 - 20 iesniegumiem. Lai arī tiek minēti apsvērumi par lietu sarežģītību un lielo apjomu, tas pats par sevi nevar būt attaisnojums termiņu kavējumam. Pirmkārt, analogiski attaisnojumi netiek pieļauti attiecībā uz nodokļu maksātāju pienākumu iesniegt apstrīdēšanas iesniegumu likumā noteiktajā termiņā. Kavējuma sekas ir sūdzības atstāšana bez izskatīšanas. VID par kavējumu neiestājas nekādas sekas. Turklāt šāda termiņu kavēšana pasliktina nodokļu maksātāju tiesiskās intereses. Šāda rīcība neatbilst labas pārvaldības principam.

2.6. Privātpersonas informēšana nodokļu kontroles ietvaros

Jau 2015.gada otrajā pusē tiesībsargs konstatēja, ka bieži vien datu atbilstības pārbaudes tiek izbeigtas, jo tās turpināt nav lietderīgi sakarā ar iesniegto nodokļu deklarāciju¹⁶⁷. Līdz ar to šie lēmumi no Administratīvā procesa likuma 63.panta prasību viedokļa satur pietiekamu pamatojumu. Tomēr tiesībsargs ir arī novērojis, ka VID minētajos lēmumos norāda arī informāciju, kuru likums nemaz neprasa norādīt. Piemēram, vienā tiesībsarga rīcībā esošā fiziskai personai adresētā lēmumā par datu atbilstības pārbaudes izbeigšanu VID norādījis, ka tas *“Papildus informē par tiesībām saskaņā ar likuma “Par nodokļiem un nodevām” 23.pantu lemt par nodokļu maksātāja nodokļu revīzijas (audita) veikšanas nepieciešamību, ja kļūs zināmi vai pieejami jauni pierādījumi par nodokļu maksātāja veikto darījumu neatbilstību normatīvo aktu prasībām. Nodokļu revīzijas (audita) veikšanas gadījumā nodokļu maksātājs tiks informēts, ievērojot likuma “Par nodokļiem un nodevām” 18.panta pirmās daļas 10.punktu.”*

¹⁶⁶ Tiesībsarga 2015.gada ziņojums, 189.lpp.

¹⁶⁷ Turpat, 191.-193.lpp.

Tiesībsargs atzina, ka no labas pārvaldības viedokļa papildu informācijas sniegšana pati par sevi ir vērtējama pozitīvi, tā kā nodokļu maksātājs tiek informēts ārpus likuma prasībām par iespējamajām citām lēmuma sekām. Taču, tiesībsarga skatījumā, iestādei, izlemjot lēmumā sniegt papildu informāciju, ir rūpīgi jāapsver šīs informācijas nozīmīgums, nepieciešamība, kā arī jānoskaidro, vai nebūtu lietderīgi sniegt arī citu nodokļu maksātājam svarīgu informāciju, kas ir vērsta uz tā tiesību un tiesisko interešu veicināšanu.

Analizējot citētās informācijas saturu, tiesībsargs norādīja, ka tā nodokļu maksātāju informē par iespējamajiem papildu kontroles pasākumiem. Tā pēc būtības ir represīva rakstura informācija. Ja VID, neskatoties uz to, ka normatīvie akti neuzliek par pienākumu, ir izlēmis papildus norādīt šādu informāciju, tad nav saprotams, kāpēc VID attiecīgajā lēmumā nevar papildus norādīt arī informāciju, kas veicinātu nodokļu maksātāju tiesības un intereses, piemēram, informāciju par nodokļa nomaksas kārtību, tai skaitā termiņiem, kontu utt. Tiesībsarga birojā saņemtās nodokļu maksātāju sūdzības visbiežāk ir par to, ka no VID puses netiek sniegta šāda veida informācija atsevišķos nodokļu maksātājam adresētos dokumentos.

Tā kā šādiem lēmumiem (un arī citiem līdzīgiem procesuāliem dokumentiem) ir iespējams izstrādāt paraugformu, tiesībsargs aicināja VID pilnveidot lēmuma par datu atbilstības pārbaudes izbeigšanu saturu, papildinot to ar praktisku informāciju, kas būtu vērsta uz nodokļa (arī nokavējuma naudas) samaksu. Tiesībsargs norādīja – nav šaubu, ka VID, realizējot labas pārvaldības principu, var sniegt papildu informāciju arī citos atsevišķos dokumentos administratīvā procesa ietvaros, kuru normatīvos aktos tieši nav paredzēts norādīt, bet kuras sniegšana nodrošinātu pretimnākošu attieksmi un veicinātu privātpersonas tiesību ievērošanu.

Tiesībsargs aicināja pārskatīt arī citus līdzīga rakstura procesuālos dokumentu paraugus, apsverot nepieciešamību tos papildināt ar informāciju, kas veicinātu nodokļu maksātāju tiesības un intereses.

2016.gada sākumā VID informēja tiesībsargu, ka ir veikta lēmuma par datu atbilstības pārbaudes izbeigšanu satura pilnveidošana, paredzot, ka šajā lēmumā informācija par papildu kontroles pasākumu (audita utt.) veikšanu iekļaujama pēc VID amatpersonas ieskata. Tāpat paziņojumi par datu atbilstības pārbaudes uzsākšanu ir papildināti ar informāciju par nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtību un apmēru, kā arī informāciju par kontu, kur samaksājama nokavējuma nauda. Ir iekļauta arī informācija par to, ka EDS var aprēķināt nodokļa parāda summu nākotnē.

Tiesībsarga birojam sazinoties ar VID, tika noskaidrots, ka datu atbilstības pārbaudes paziņojumu un lēmumu paraugi tiek noteikti ar iekšējiem normatīvajiem aktiem.

Tiesībsargam tika nosūtīti trīs paraugi, lēmums par datu atbilstības pārbaudes izbeigšanu, kā arī lēmums par datu atbilstības pārbaudes rezultātiem.

Izvērtējot datu atbilstības pārbaudes paziņojuma paraugus, Tiesībsarga birojs secināja, ka tajos informācija par nokavējuma naudas aprēķināšanas periodu, procentu likmēm, maksāšanas kontu ir norādīta, tādējādi informējot nodokļu maksātāju par nodokļa un nokavējuma naudas labprātīgas samaksas iespējām. Taču ne visos paraugos, piemēram, ir norādīts, ka nodokļu maksātājs ar EDS palīdzību var patstāvīgi aprēķināt provizorisko nokavējuma naudas apmēru nākotnē. Ņemot vērā, ka ir vairāki paraugi, pastāv iespējamība, ka piemērotājs, izvēloties šablonu, kurā nav attiecīgās informācijas, to var nezināt.

Jautājums par privātpersonas informēšanu nodokļu kontroles ietvaros Tiesībsarga birojā ir aktualizējies gadu no gada, gan konsultējot iedzīvotājus, gan saņemot viņu sūdzības. Arī 2016.gadā Tiesībsarga birojs saskārās ar šiem jautājumiem. Piemēram, pie tiesībsarga vērsās privātpersona ar lūgumu vērtēt VID rīcību (darba metodēm), veicot nodokļu kontroles pasākumus.

Privātpersona norādīja, ka tās īpašumā Rīgā ir dzīvoklis, kurā tā nav deklarēta, un zeme. VID, pamatojoties uz to, ka persona nav deklarējusi savu dzīvesvietu, tai nosūtīja paziņojumu, ka, iespējams, tā izīrē savu dzīvokli, un lūdza reģistrēt saimniecisko darbību vai arī sniegt pamatotu paskaidrojumu par savu situāciju. Vienlaikus VID brīdināja privātpersonu, ka par nesadarbošanos var tikt piemērots administratīvais sods. Privātpersona sniedza paskaidrojumu, ka neizīrē savu īpašumu. VID šo privātpersonas paskaidrojumu uzskatīja par nepietiekami ticamu un atkārtoti lūdza reģistrēt saimniecisko darbību.

Vērtējot VID rīcību, tiesībsargs, pirmkārt, norādīja – apstākļi, ka privātpersona nav deklarējusi savu dzīvesvietu vienīgajā tai piederošajā dzīvokļa īpašumā, pats par sevi nevar būt pietiekams, lai izteiktu jebkādas šaubas par iespējamu izīrēšanas faktu. Kā zināms, dzīvesvietas deklarācija ir personas tiesība un vienlaikus pienākums, ar kuru persona brīvi izvēlās dzīvesvietu un valstij dara zināmu par to, lai nodrošinātu sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību¹⁶⁸. Personai ir tiesības nedeklarēt dzīvesvietu savā īpašumā, un tas pats par sevi nerada nekādu pamatu valstij (VID personā) apgalvot, ka attiecīgais īpašums ir izīrēts. Arī fakts, ka personai pieder vēl viens nekustamais īpašums, turklāt neapdzīvojams, pats par sevi vēl neliecina par dzīvokļa izīrēšanu.

Otrkārt, no pierādīšanas teorijas viedokļa VID vēl pirms paskaidrojuma prasīšanas no iesniedzējas nav vispusīgi un pilnīgi ieguvis pierādījumus, kas šādās situācijas izvērtēšanai būtu pietiekami un adekvāti. Proti, no nodokļu nomaksas kontroles viedokļa VID bija pienākums pārliecināties, vai iesniedzēja finansiāli var uzturēt dzīvokli (alga, deklarētie

¹⁶⁸ Dzīvesvietas deklarēšanas likums, 3.panta pirmā daļa.

ienākumi). Vai arī, piemēram, kurš veic maksājumus par komunālajiem pakalpojumiem. Šādi dati ir VID rīcībā, taču tie nav atspoguļoti VID vēstulē, kas liecina, ka VID tos noklusē vai arī nav pārbaudījis.

Ja VID tos noklusē (kas arī tika konstatēts konkrētajā situācijā), tad, tiesībsarga skatījumā, tas ir būtisks atklātības pret nodokļu maksātāju un procesuālā taisnīguma principa pārkāpums. Ja tie nav pārbaudīti, tad tas ir objektivitātes principa pārkāpums.

Tiesībsargs secināja – tā kā konkrētajā gadījumā VID acīmredzami bija nepietiekami ieguvis pierādījumus par privātpersonas iespējamo saimniecisko darbību un no VID vēstules nav iespējams izdarīt secinājumu, kāda ir bijusi VID rīcības motivācija, kāpēc ir iegūti tieši tādi pierādījumi, bet ne citi, tiesībsargs pauda viedokli, ka VID ir nepamatoti vērsies pie privātpersonas, pieprasot sniegt paskaidrojumus. Par šo situāciju tika informēts arī VID.

Tiesībsargs, neapšaubot VID tiesības un uzdevumus veikt kontroles pasākumus attiecībā uz nodokļu maksāšanas pienākuma izpildi un neapšaubot arī šī darba nepieciešamību, pauž bažas par metodi, ar kādu tiek realizēti minētie VID uzdevumi. Konkrētais gadījums, tiesībsarga skatījumā, robežojās ar patvaļas aizlieguma principa pārkāpumu. Tā kā konkrētajai privātpersonai netika radītas negatīvas sekas, tiesībsargs šo informāciju ir pieņēmis zināšanai. Nav izslēdzams, ka nākotnē šie jautājumi tiks aktualizēti, jo laba pārvaldība un sabiedrības uzticēšanās valsts pārvaldei sākas ar sākotnējo komunikāciju.

3. Iestādes rīcības un lēmuma pamatotība un pienācīga noformēšana

3.1. Informācijas atklātības ierobežošana

2016.gada 22.novembrī Ministru kabineta sēdes slēgtajā daļā¹⁶⁹ tika izskatīts atbildes projekts tiesībsargam (par Ministru kabineta 2015.gada 22.septembra noteikumu Nr.539 “Grozījumi Ministru kabineta 2014.gada 7.janvāra noteikumos Nr.16 “Trokšņa novērtēšanas un pārvaldības kārtība”” atbilstību Satversmes 111. un 115.pantam).

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, iesniedzot minēto atbildes projektu Valsts kancelejā, piešķīra tam ierobežotas pieejamības informācijas statusu, līdz ar to tas netika publiskots Ministru kabineta tīmekļa mājaslapā pirms tā izskatīšanas Ministru kabinetā.

Tiesībsargs Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai norādīja, ka no labas pārvaldības principa nav rodams saprātīgs izskaidrojums tam, kāpēc minētais vēstules projekts tika noteikts kā ierobežotas pieejamības informācija un kāpēc tas tika skatīts sēdes

¹⁶⁹ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/darbakartiba/?sede=2016-11-22#40401631> [skatīts12.01.2017.].

slēgtajā daļā, ja tiesībsarga atzinums ir par normatīvo aktu, kas skar visas sabiedrības intereses un nesatur ierobežotas pieejamības informāciju. Turklāt, iepazīstoties ar Ministru kabineta atbildes vēstuli, nav izprotams, kura no tajā iekļautās informācijas daļām ir tāda, kas būtu slēpjama no sabiedrības atbildes vēstules sagatavošanas stadijā.

3.2. Iekšējā normatīvā akta tiesiskums

Pie tiesībsarga vērsās Latvijas Iekšlietu darbinieku arodbiedrība, lūdzot sniegt atzinumu par Valsts robežsardzes pavēles “Par maksimālo naudas balvas apmēru sakarā ar nozīmīgu dienesta (darba) pienākumu izpildes laika gadadienu” kā iekšējā normatīvā akta atbilstību:

- Satversmes 107.pantā garantētajām tiesībām saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu,
- Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 3.panta ceturtās daļas nosacījumiem par naudas balvu apmēru,
- Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm disciplināratbildības likuma 26.panta piektajā un sestajā daļā un Darba likuma 90.panta piektajā daļā iekļautajam disciplināratbildības darbības termiņam.

Tiesībsargs konstatēja, ka pavēles 2.punkts noteica: *“Ja amatpersona (darbinieks) pēdējo piecu gadu laikā ir saukta pie disciplināratbildības, šīs pavēles 1.punktā noteiktos naudas balvas apmērus samazināt:*

- 2.1. *par 20 procentiem – par katru piemēroto disciplinārsodu “piezīme”;*
- 2.2. *par 40 procentiem – par katru piemēroto disciplinārsodu “rājiens”;*
- 2.3. *par 100 procentiem – ja piemērots cits šīs pavēles 2.1. un 2.2. apakšpunktā neminēts disciplinārsods.”*

Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm disciplināratbildības likuma 26.panta piektā un sestā daļa nosaka: ja gada laikā pēc disciplinārsoda piemērošanas vai no dienas, kad beigusies disciplinārsoda izpilde, amatpersona nav izdarījusi jaunu disciplinārpārkāpumu, tā ir uzskatāma par disciplināri nesodītu. Ja piemērots disciplinārsods – piezīme, amatpersona uzskatāma par disciplināri nesodītu, ja triju mēnešu laikā pēc disciplinārsoda piemērošanas tā nav izdarījusi jaunu disciplinārpārkāpumu. Savukārt Darba likuma 90.panta piektā daļa noteic: ja gada laikā no piezīmes vai rājiena izteikšanas dienas darbiniekam nav izteikta jauna piezīme vai rājiens, viņš uzskatāms par disciplināri nesodītu.

Tiesībsargs norādīja, ka ar minētajām tiesību normām likumdevējs ir noteicis termiņu, kuram izbeidzoties amatpersona ir uzskatāma par disciplināri nesodītu. Tas nozīmē – izbeidzoties šim termiņam, amatpersonas (darbinieka) tiesības nevar tikt ierobežotas, pamatojoties uz kritēriju, kas ir saistīts ar tās disciplinārpārskatīšanu.

Pavēles 2.punkta ierobežojumus ir paredzēts piemērot piecu gadu garumā, līdz ar to būtībā arī paredzot amatpersonai (darbiniekam) nelabvēlīgu seku radīšanu ilgākā laika periodā, nekā to ir noteicis likumdevējs likumos.

Tiesībsargs atzina, ka pavēles 2.punktā noteiktais ierobežojumu piemērošanas termiņš – 5 gadi – ir prettiesisks un nav piemērojams, jo tas ir pretrunā likumos noteiktajam disciplinārsoda darbības termiņam. Tāpat pavēles 2.punktā paredzēto kritēriju piemērošana konkrētajās administratīvi tiesiskajās attiecībās var radīt Satversmes 107.panta aizskārumu.

Pārbaudes lietā tiesībsargs Valsts robežsardzei rekomendēja divu mēnešu laikā:

1) atcelt pavēles 2.punktā noteikto kārtību vai arī saglabāt to, veicot grozījumus, kas saskanētu ar citiem iekšējiem noteikumiem un atbilstu Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm disciplinārbildības likuma 26.panta piektās un sestās daļas un Darba likuma 90.panta piektās daļas noteikumiem;

2) līdz jautājuma izlemšanai par pavēles 2.punkta izmaiņām to nepiemērot atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 78.panta trešajai daļai.

Valsts robežsardze informēja tiesībsargu, ka pavēle ir grozīta atbilstoši rekomendācijai. Taču tiesībsargs konstatēja, ka no pavēles grozījuma redakcijas izriet: Valsts robežsardze būtībā ir izdarījusi tikai redakcionālus grozījumus, saglabājot noteikto kārtību, kas bija spēka līdz izmaiņām. Proti, vērtējot naudas balvas piešķiršanu par nozīmīgu notikumu amatpersonai un iestādei (5, 10, 15, 20 un vairāk gadu dienestā), Valsts robežsardze ņem vērā disciplinārsodus, kas amatpersonai (darbiniekam) piemēroti pēdējo piecu gadu laikā. Ja ir bijis disciplinārsods pēdējos piecos gados, naudas balvas apmērs tiek samazināts. Valsts robežsardze uzskata, ka tās nav sekas, ko rada disciplinārbildība, bet gan viens no apstākļiem, kā tiek novērtēts amatpersonas (darbinieka) ieguldījums Valsts robežsardzes mērķu sasniegšanā, tādēļ uz to neattiecas disciplinārbildības darbības principi.

Atbildot uz Valsts robežsardzes lūgumu sniegt vērtējumu par rekomendācijas ieviešanu, tiesībsargs norādīja, ka tā nav ieviesta. Papildus tiesībsargs atgādināja, ka Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 3.panta ceturrtās daļas 5.punkts paredz arī citus kritērijus, kurus detalizējot Valsts robežsardze var efektīvi un samērīgi paredzēt noteiktus naudas balvas apmēra ierobežojumus, novērtējot amatpersonas (darbinieka) ieguldījumu attiecīgās institūcijas mērķu sasniegšanā.

3.3. Adresāta norādīšana starptautiskajos pasta sūtījumos

Pārskata periodā pie tiesībsarga vērsās privātpersona ar lūgumu izvērtēt Rīgas domes atteikumu (rīcību) starptautiskajā sarakstē ar iesniedzēju Vācijā lietot iesniedzējas uzvārda oriģinālformu. Proti, privātpersona Latvijas Iedzīvotāju reģistrā ir deklarējusi savu dzīvesvietu Vācijā. Rīgas dome uz Vācijas adresi privātpersonai vairākus gadus ir sūtījusi NĪN maksāšanas paziņojumu, uz vēstules norādot privātpersonas vārdu un uzvārdu latviešu valodā. Šī iemesla dēļ, privātpersonas skatījumā, Vācijas pasta iestādes viņai nav piegādājušas attiecīgos paziņojumus, kā rezultātā izveidojās nodokļa parāds un tika uzsākts NĪN piedziņas process.

Lai arī privātpersona Rīgas domi rakstiski bija lūgusi uz paziņojumiem uzrakstīt nevis uzvārdu latviešu valodā, bet tā latīņalfabētisko transkripciju no vācu valodas (kā tas ir ierakstīts pasē un Iedzīvotāju reģistrā), pašvaldība uz sūtījumiem turpināja rakstīt uzvārdu latviešu valodā.

Vērtējot šo situāciju, tiesībsargs konstatēja, ka adresāta norādīšanas kārtību uz ārvalstīm nosūtāmiem pasta sūtījumiem nosaka Ministru kabineta 2010.gada 27.aprīļa noteikumi Nr.392 "Noteikumi par kārtību, kādā adresāta un sūtītāja adrese norādāma uz pasta sūtījuma"¹⁷⁰. Šo noteikumu 18.punkts paredz, ka uz pārrobežu pasta sūtījumiem adresāta adresi norāda precīzi, rakstot to ar latīņu burtiem un arābu cipariem atbilstoši attiecīgajā valstī lietotās valodas burtu atveidei ar latīņu burtiem. Ja pasta sūtījuma saņēmējvalstī lieto citus burtus un ciparus, papildus vēlams adresi uzrakstīt attiecīgās valsts valodā.

Ievērojot minētās tiesību normas saturu, tiesībsargs secināja, ka Rīgas dome, nosūtot privātpersonai paziņojumus par NĪN maksāšanu par 2013. un 2014.gadu, nav ievērojusi Ministru kabineta noteikumu Nr.392 18.punktu, līdz ar to nav arī ievērojusi labas pārvaldības principu. Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka Rīgas dome arī nepareizi tulko noteikumu 18.punktu.

Proti, Rīgas domes skatījumā, 18.punktā lietotais termins "attiecīgā valsts" ir jāsaprot kā valsts, no kuras pasta sūtījums tiek sūtīts. Attiecīgi vārds un uzvārds ir jāraksta ar sūtītājvalstī lietotās valodas burtu atveidi latīņu burtiem (konkrētajā gadījumā latviešu valodā).

Tiesībsargs šādu tiesību normas interpretāciju uzskatīja par nepareizu. Pirmkārt, no 18.punkta tiešā teksta izriet, ka uz ārvalstu pasta sūtījumiem vārds un uzvārds ir jāraksta ar saņēmējvalstī lietotās valodas burtu atveidi latīņu burtiem. Otrkārt, šāda noteikumu Nr.392 18.punkta izpratne izriet arī no tiesību normas sistēmiskās un mērķa analīzes. Noteikumu 18.punkta mērķis ir nodrošināt, lai pasta sūtījums tiktu saņemts ārvalstī, līdz ar to vārda un

¹⁷⁰ Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=209083>

uzvārda atveidei ir jābūt maksimāli pietuvinātai attiecīgajā ārvalstī lietotajai valodai. Noformējot vārdu un uzvārdu sūtītājvalstī lietotajā valodā vai attiecīgās valodas burtu atveidē ar latīņu burtiem, ar lielu varbūtību var pieņemt, ka citā valstī uzvārds tiks pārprasts un sūtījums var tikt nepiegādāts, nesasniedzot attiecīgās normas mērķi – piegādāt sūtījumu ārvalstī.

Tiesībsargs aicināja Rīgas domi noteikumu Nr.392 18.punktu tulkot atbilstoši tā mērķim, kā arī, sūtot pasta sūtījumus uz ārvalstīm, adresāta vārdu, uzvārdu norādīt saņēmējvalstī (attiecīgajā ārvalstī) lietotās valodas burtu atveidi latīņu burtiem.

Turklāt tiesībsargs atzina, ka Rīgas dome, atsakot izpildīt privātpersonas lūgumu – nosūtīt vēstuli ar uz tās norādītu adresi, tai skaitā norādot vārdu un uzvārdu privātpersonai vēlamā burtu atveidē, ir pārkāpusi labas pārvaldības principu.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka Iesniegumu likuma 3.panta otrā daļa paredz: iesniegumā ir norādāmas ziņas par tā iesniedzēju (fiziskajai personai — vārds un uzvārds, kā arī adrese un, ja nepieciešams, citas ziņas, kas palīdz sazināties ar iesniedzēju; juridiskajai personai — nosaukums un juridiskā adrese). Konkrētajā gadījumā privātpersona bija norādījusi, ka Vācijas pasts sūtījumu, uz kuriem ir tās uzvārds latviešu valodā, nepiegādā, jo nevar atšifrēt šī sūtījuma piederību viņai¹⁷¹. Šī iemesla dēļ iesniedzēja norādīja Rīgas domei citas ziņas – nepieciešamo adresāta formulējumu uz sūtījuma, kas palīdzētu sazināties ar viņu.

Taču, neskatoties uz Iesniegumu likuma 3.panta otrās daļas noteikumiem un iesniedzējas izteikto lūgumu, kā arī Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta piektajā daļā nostiprināto labas pārvaldības principu, kas paredz privātpersonu tiesību un tiesisko interešu veicināšanu, kā arī, neskatoties uz to, ka nepastāv nekādi ne tiesiskuma, ne lietderības riski, Rīgas dome tomēr piemēroja zemāka ranga tiesību normu – noteikumu Nr.392 18.punktu, turklāt to nepareizi interpretējot, un atteica izpildīt iesniedzējas lūgumu.

Tiesībsargs atzina, ka šāda rīcība ir ne tikai formāla, bet arī kaitē pašvaldības interesēm, proti, pašvaldības budžetā ne tikai laikus netiek samaksāts NĪN, bet arī tiek patērēti pašvaldības resursi piedziņas darbam, kas varētu izpalikt, ja saprātīgi tiktu izvērtēta faktiskā situācija un korekti piemērotas tiesību normas.

Ievērojot minēto, tiesībsargs aicināja pašvaldību respektēt privātpersonu izteiktos lūgumus par saziņu ar pasta sūtījumiem, tādējādi izpildot Iesniegumu likuma mērķi – veicināt privātpersonu līdzdalību valsts pārvaldē.

¹⁷¹ Tiesībsarga birojs iesnieguma izskatīšanas laikā sazinājās ar Vācijas Federatīvās Republikas vēstniecību Rīgā un noskaidroja, ka iesniedzējas norādītā situācija ir iespējama, ņemot vērā, ka Vācijā praktizē uz pastkastītēm rakstīt personu uzvārdus.

3.4. Atbildes sniegšana pēc būtības

Pie tiesībsarga vērsās privātpersona, paužot neapmierinātību par Zemkopības ministrijas sniegto atbildi uz iesniegumu par likumā “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” paredzētajiem īpašuma tiesību ierobežojumiem. Privātpersona uzskatīja, ka Zemkopības ministrija nav atbildējusi uz uzdotajiem jautājumiem pēc būtības un nav vērtējusi iesniegumā norādīto problemātiku. Turklāt privātpersona vērsa uzmanību, ka Zemkopības ministrija atbildē ir norādījusi uz divu likumu pretrunu, taču, ignorējot labas pārvaldības principu, neveic tiesiskā regulējuma sakārtošanu.

Vērtējot, vai Zemkopības ministrija ir sniegusi atbildi pēc būtības uz iesniegumu, tiesībsargs secināja: lai arī Zemkopības ministrija nav sniegusi tiešu atbildi uz uzdotajiem jautājumiem, tomēr, saprātīgi analizējot sniegto informāciju, uz tiem var rast atbildi. Tomēr tiesībsargs arī norādīja, ka atbildē būtu vēlams informāciju izklāstīt privātpersonai saprotamā veidā, ņemot vērā jautājuma komplicēto raksturu.

Tiesībsargs piekrita privātpersonas viedoklim, ka Zemkopības ministrijas atbilde attiecībā uz likuma grozījumu “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” (kas stājušies spēkā 2014.gada 1.novembrī) mērķi ir pārāk vispārīga. Tajā ir minēts par likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” grozījumu mērķi, bet nav pateikts, kāds tas ir bijis šim likumam un kā tas ir sasaistāms ar iesniedzēja konkrēto situāciju. Tāpat vēstulē ir minēti vispārīgi apgalvojumi par sabiedrības interešu pārkumu attiecībā pret privātpersonu interesēm, taču nav saprotams, kā tas ir sasaistāms ar iesniedzēja konkrēto situāciju un likuma mērķi.

Ievērojot labas pārvaldības principa noteikumus, tiesībsargs aicināja Zemkopības ministriju sniegt iesniedzējam detalizētāku skaidrojumu. Zemkopības ministrija reaģēja uz tiesībsarga rekomendācijām un sniedza atbildi pēc būtības.

3.5. Par labas pārvaldības principu Smiltenes novada pašvaldības rīcībā

Tiesībsargs ir sniedzis atzinumu pārbaudes lietā, kas tika ierosināta uz personas, pārstāvēt savu tēvu, iesnieguma pamata par Smiltenes novada domes rīcību saistībā ar patvaļīgas būvniecības novēršanu. Pirms iesnieguma Tiesībsarga birojā iesniedzējs bija vērsies Administratīvajā rajona tiesā, kas nolēma, ka Smiltenes novada būvvaldes izsniegtā būvatļauja lauksaimniecības tehnikas ražošanas un montāžas angāram ir prettiesiska, jo neatbilst Smiltenes novada teritorijas plānojumam. Jau tiesvedības laikā Smiltenes novada dome, saņemot no minētās būvatļaujas adresāta iesniegumu ar lūgumu mainīt attiecīgās teritorijas atļauto (plānoto) izmantošanu, uzsāka lokālplānojuma izstrādi un to apstiprināja ar saistošajiem noteikumiem. Iesniedzējs izmantoja pirmstiesas apstrīdēšanas kārtību par

lokālplānojumu un vērsās ar konstitucionālo sūdzību Satversmes tiesā, kas pieņēma lēmumu par tiesvedības neierosināšanu.

Pārbaudes lietā tika vērtēts, vai Smiltenes novada dome ir pieļāvusi labas pārvaldības principa pārkāpumu, nesniedzot iesniedzējam atbildi uz iesniegumu. Tika konstatēts, ka iestāde un persona sniedz atšķirīgu informāciju par minēto faktu, taču Smiltenes novada dome nevar apliecināt dokumenta nosūtīšanu. Līdz ar to, norādot, ka tiesības saņemt atbildi uz iesniegumu ir būtiska labas pārvaldības sastāvdaļa un laba pārvaldība ir valsts lielākais pienākums, tika atzīts, ka Smiltenes novada dome nav rīkojusies atbilstoši labas pārvaldības principam.

3.6. Labas pārvaldības princips, nosakot tiesības izmantot autostāvvietas Rīgā

Tiesībsarga birojs izskatīja pārbaudes lietu par labas pārvaldības un vienlīdzības principu Rīgas domes darbībā, atsakoties izsniegt iedzīvotāja karti saskaņā ar Rīgas domes 2013.gada 5.februāra saistošajiem noteikumiem Nr.206 “Rīgas pilsētas pašvaldības maksas autostāvvietu apsaimniekošanas un lietošanas saistošie noteikumi”, un faktu, ka iedzīvotāja dzīvesvietas tuvumā nav ierīkota maksas autostāvvietā. Saskaņā ar saistošo noteikumu Nr.206 2.5.apakšpunktu iedzīvotāju karte par maksu tiek izsniegta iedzīvotājiem, kuru deklarētā dzīvesvieta ir šo saistošo noteikumu 14.1.-14.3.apakšpunktā un 14.6.apakšpunktā norādītās teritorijas ielas posmā, kur ierīkota maksas autostāvvietā, vai šo noteikumu 14.4.apakšpunktā norādītajā teritorijā ar nosacījumu, ka transportlīdzeklis ir iedzīvotāja īpašumā, valdījumā vai turējumā.

Saistošie noteikumi Nr.206 neparedz maksu par autostāvvietu uz Brīvības ielas posmā no Ģertrūdes līdz Stabu ielai. Līdz ar to var secināt, ka minētajā posmā nav pašvaldības maksas autostāvvietas.¹⁷² Tādējādi iedzīvotāji, kas dzīvo tajos ielu posmos, kuros nav ierīkotas autostāvvietas, nevar iegūt iedzīvotāju karti.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka Rīgas pilsētā, plānojot aktuālo satiksmes kustības politiku, ir jāņem vērā vides aizsardzības un satiksmes drošības prasības, kā arī gaisa kvalitātes uzlabošana. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, Rīgas domes Satiksmes departaments ir pamatojies, kādēļ Rīgas domei ir tiesības neierīkot autostāvvietas, nevis kādēļ atsevišķām Rīgas pilsētas iedzīvotāju grupām nav tiesību iegūt iedzīvotāju karti.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka likuma “Par pašvaldībām” 15.pants neuzliek par pienākumu Rīgas domei ierīkot autostāvvietas visiem Rīgā deklarētajiem iedzīvotājiem.

¹⁷² Papildus skatīt: <https://www.rigassatiksmeliv.lv/pakalpojumi/autostavvietu-pakalpojumi/autostavvietu-pakalpojumi/>

Tomēr tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta sesto daļu valsts pārvalde savā darbībā pastāvīgi pārbauda un uzlabo sabiedrībai sniegto pakalpojumu kvalitāti. Tās pienākums ir vienkāršot un uzlabot procedūras privātpersonas labā. Tātad pašvaldības pienākums ir nodrošināt sniegto pakalpojumu kvalitāti. Pašlaik Rīgas pilsētā autostāvvietas tiek veidotas privātipašuma teritorijās – pagalmos pie ēkām, tāpat transportlīdzekļus ir iespējams izvietot privātajos stāvlaukumos, ielas malā vietās, kur atļauta apstāšanās un stāvēšana. Papildus transportlīdzekli ir iespējams novietot tuvākajā maksas autostāvvietā, izmantojot iedzīvotāju karti. Tomēr var pastāvēt apstākļi, kas liedz izmantot iepriekš norādītos pakalpojumus, piemēram, deklarētā dzīvesvieta atrodas vietā, kur nav iespējams ierīkot autostāvvietu pagalmā pie ēkas vai nav izveidota pašvaldības maksas autostāvvietā.

Tādējādi ir nepieciešams izvērtēt saistošo noteikumu Nr.206 2.5.apakšpunktā un 5.1.apakšpunktā noteikto nosacījumu, kurus izpildot Rīgas iedzīvotājam ir tiesības uz iedzīvotāja karti, pamatojumu: jābūt deklarētam Rīgā; deklarētā dzīvesvieta atrodas tajā ielas posmā, kurā ir izveidota pašvaldības maksas autostāvvietā; iedzīvotāja īpašumā, valdījumā vai turējumā ir transportlīdzeklis.

Tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar likumu “Par pašvaldībām” tas ir ne vien pieļaujami, bet pat pašvaldības uzdevums – rīkoties savas administratīvās teritorijas iedzīvotāju interesēs. Līdz ar to Rīgas dome var noteikt īpašus nosacījumus pašvaldībā deklarētajiem iedzīvotājiem, lai iegūtu atvieglojumus pašvaldības maksas autostāvvietām. Tādējādi saistošo noteikumu Nr.206 2.5.apakšpunktā un 5.1.apakšpunktā noteiktajam pirmajam kritērijam – lai iegūtu atvieglojumus, ir jābūt deklarētam Rīgas pilsētas pašvaldībā - ir objektīvs un saprātīgs pamatojums.

Nosacījums par īpašumā, valdījumā vai turējumā esošu transportlīdzekli iedzīvotāja kartes iegūšanai, tiesībsarga ieskatā, ir pamatots, jo konkrētas tiesiskās intereses var rasties vai izbeigties tikai tad, ja personai uz to ir tiesības. Tātad, ja personas īpašumā, valdījumā vai turējumā nav transportlīdzekļa, uz personu arī neattiecas normatīvajos aktos noteiktās tiesības un pienākumi transportlīdzekļu īpašniekiem. Līdz ar to iedzīvotāja karte nav piešķirama, ja personas īpašumā, valdījumā vai turējumā nav transportlīdzekļa.

Pašvaldības maksas autostāvvietas izveido pašvaldība, ievērojot sabiedrības intereses, vides aizsardzību un pilsētplānojumu. Līdz ar to minētais kritērijs nav atkarīgs no Rīgas pilsētas teritorijā deklarēta iedzīvotāja iespējām izpildīt šo nosacījumu, lai iegūtu iedzīvotāja karti. Tādējādi Rīgas domes pienākums ir izveidot tādu mehānismu, kas nodrošinātu iedzīvotāju konstitucionālo tiesību realizāciju, un Rīgas domei nav tiesību ierobežot Rīgā

deklarēta transportlīdzekļa īpašnieka, turētāja vai valdītāja tiesības uz iedzīvotāju karti, pamatojoties uz Rīgā deklarētās dzīvesvietas atrašanās vietu.

Tādējādi tiesībsargs konstatēja Satversmes 91.panta pirmā teikuma pārkāpumu saistošo noteikumu Nr.206 2.5.apakšpunktā un 5.1.apakšpunktā tiktāl, ciktāl tiek ierobežotas Rīgas pilsētā deklarēto iedzīvotāju, kuru īpašumā, turējumā vai valdījumā ir transportlīdzeklis, bet nav deklarētās ielas posmā pašvaldības izveidotas maksas autostāvvietas, tiesības uz iedzīvotāju karti.

Tiesībsargs rekomendēja Rīgas domei veikt nepieciešamos grozījumus saistošajos noteikumos Nr.206, lai nodrošinātu Rīgā deklarēto iedzīvotāju, kuru īpašumā, valdījumā vai turējumā ir transportlīdzeklis, tiesības uz iedzīvotāja karti.

Jāpiebilst, ka attiecībā pret iesniedzēju pārkāpums netika konstatēts, jo tās īpašumā, valdījumā vai turējumā nav transportlīdzekļa, līdz ar to personai neiestājās likumā noteiktās tiesības un pienākumi kā transportlīdzekļa turētājam.

Rīgas dome ar 2016.gada 5.jūlija grozījumiem ir izdarījusi labojumus saistošajos noteikumos atbilstoši tiesībsarga norādītajam.

3.7. Vienlīdzības un labas pārvaldības principa pārkāpumi Rīgas domē

Tiesībsargs izskatīja Rīgas domes deputāta iesniegumu, kurā ir norādīts uz iespējamām vienlīdzības un labas pārvaldības principa pārkāpumiem Rīgas domes darbībā, 2015.gada 24.februāra sēdē pieņemot grozījumus Rīgas domes 2013.gada 5.februāra saistošajos noteikumos Nr.206 „Rīgas pilsētas pašvaldības maksas autostāvvietu apsaimniekošanas un lietošanas saistošie noteikumi”, kas stājās spēkā 2015.gada 1.aprīlī.

Iesniegumā ir vērsta uzmanība uz 2013.gada 5.februāra saistošo noteikumu Nr.206 17.punktu, kurā ir norādīta maksa par iedzīvotāju karti par kalendāro mēnesi atkarībā no Rīgas pilsētas teritoriālajām zonām.

Rīgas pašvaldības SIA “Rīgas satiksme” norāda, ka saskaņā ar likumu “Par pašvaldībām” Rīgas pašvaldībai ir pienākums organizēt sabiedriskā transporta kustību, kā arī saskaņā ar Vides aizsardzības likumu veikt pasākumus atbilstošas vides kvalitātes nodrošināšanai. Viens no šo mērķu sasniegšanas būtiskiem aspektiem ir privātā autotransporta plūsmas samazināšana pilsētā, it sevišķi vēsturiskajā centrā. Neapšaubāmi, tieši pilsētas vēsturiskajā centrā ir vissarežģītākā transporta infrastruktūras uzbūve un vienlaikus visblīvākā (daudzskaitlīgākā) transporta plūsma, līdz ar to jāpanāk efektīvāka sabiedriskā transporta kustība un vides aizsardzība.

Rīgas domes Satiksmes departaments papildus ir norādījis, ka maksa par iedzīvotāju karti, kas noteikta saistošo noteikumu Nr.206 17.punktā, ar 2015.gada 24.februāra grozījumiem tika nedaudz samazināta. Iedzīvotāja karte negarantē vietu pašvaldības maksas autostāvvietā, tā tiek izsniegta tikai attiecībā uz vienu konkrētu, iedzīvotāja īpašumā, valdījumā vai turējumā esošu transportlīdzekli, ievērojot, ka iedzīvotāja deklarētā dzīvesvieta ir saistošo noteikumu Nr.206 14.1.–14.3.apakšpunktā un 14.6.apakšpunktā norādītās teritorijas ielas posmā, kur ierīkota maksas autostāvvietā, vai 14.4.apakšpunktā norādītajā teritorijā (šajā gadījumā – uz vienu adresi tikai viena iedzīvotāju karte); tā ir derīga pašvaldības maksas autostāvvietās, kas atrodas ielu sarkano līniju robežās, lietošanai tikai iedzīvotāja kartē norādītajā adresē ar nosacījumu, ka ir veikta (ir reģistrēta) samaksa atbilstoši saistošajos noteikumos Nr.206 17.punktā noteiktajai maksai. Savukārt lietotāja karte garantē īpašo rezervēto stāvvietu, ko autostāvvietas lietotājs var izmantot brīvi pēc saviem ieskatiem.

Tiesībsargs, izvērtējot sniegto informāciju, norāda, ka pašvaldībai, pieņemot iedzīvotājiem saistošus lēmumus, ir jāņem vērā augstāka juridiskā spēka normatīvie akti, kā arī tiesību principi, un jo īpaši jārikojas atbilstoši labas pārvaldības principam saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.pantu. Tiesībsargs informē, ka labas pārvaldības princips izriet no Satversmes 1. un 89.panta un ir ieguvis konstitucionālu rangū¹⁷³. Labas pārvaldības princips turpina attīstīties, tomēr var izdalīt vairākus elementus, kuri valsts pārvaldei (arī pašvaldībām) ir jāievēro savā darbībā: likumīgums, vienlīdzīga attieksme, samērīgums, objektivitāte, pienākums lēmumu pamatot u.c.¹⁷⁴

Tiesībsargs norāda: ja institūcija izdod nepamatotu normatīvo aktu/ lēmumu vai nespēj to pamatot, ir konstatējams labas pārvaldības principa pārkāpums. Tiesībsargs vērš uzmanību, ka uz pierādījumiem balstīta rīcībpolitika *“nosaka to, ka lēmumu pieņēmēji pirms lēmumu pieņemšanas apzinās lēmumu sekas attiecībā pret rīcībpolitikām, iedzīvotājiem un institūcijām, un tā pamatā ir uz pierādījumiem balstītas rīcībpolitikas pieeja.”*¹⁷⁵

Tādējādi tiesībsargs norāda, ka pašvaldībām, izstrādājot saistošos noteikumus vai pieņemot citus saistošus lēmumus, tie ir jāpamato ar konkrētiem pierādījumiem.

Vēsturiskās teritoriālās zonas Rīgas pilsētā varētu būt pamatojums, tomēr Rīgas domes rīcībā jābūt vērtējumam, vai vēsturiskās teritoriālās zonas ir pietiekamas un kādēļ, un vai nav nepieciešams tās pārskatīt.

¹⁷³ Satversmes tiesas 2003.gada 25.marta spriedums lietā Nr.2002-12-01, kā arī 2005.gada 6.aprīļa spriedums lietā Nr.2004-21-01.

¹⁷⁴ Neimanis J. Labas pārvaldības princips. Latvijas intereses Eiropas Savienībā 2013/4. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Laba_parvaldiba_Latvijas_intereses_ES-2013-4_netam.pdf

¹⁷⁵ Turpat.

Tiesībsargs norāda, ka saistošo noteikumu Nr.206 2.punkts noteic vairākus karšu veidus: iedzīvotāju karte¹⁷⁶, mēneša abonements¹⁷⁷ un lietotāja karte¹⁷⁸. Maksa par kalendāro mēnesi par vienas teritorijas zonu būtiski atšķiras iedzīvotāju (noteikumu 17.punkts) un lietotāju (15.punkts) kartēm. Abām iepriekš minētajām kartēm maksa tiek noteikta saskaņā ar Rīgas pilsētas teritoriālajām zonām. Savukārt mēneša abonementa maksa netiek noteikta saskaņā ar Rīgas pilsētas teritoriālajām zonām (16.punkts).

Tiesībsargs analizēja izmaiņas zonas teritorijās, kā arī maksas apmēru saistošo noteikumu 14., 15. un 17.punktā. Veiktās izmaiņas par soda naudas apmēru iesniedzējs nav lūdzis analizēt, kā arī šādu analīzi nav sniedzis Rīgas domes Satiksmes departaments un SIA "Rīgas satiksme."

Tiesībsargs norāda, ka maksas autostāvvietas lietošanas tarifa likme pēc 2015.gada 1.aprīļa (saistošo noteikumu 14.punkts) par maksas autostāvvietu lietošanu ir pieaugusi:

	Līdz 2015.gada 31.martam (EUR)	No 2015.gada 1.aprīļa (EUR)	Palielinājums (EUR)
A zona par pirmo lietošanas stundu	1,99	2,5	0,51
A zona par katru nākamo maksas autostāvvietas lietošanas stundu	2,85	3	0,15
B zona par pirmo lietošanas stundu	1,42	2	0,58
B zona par katru nākamo maksas autostāvvietas lietošanas stundu	2,28	2,5	0,22
C zona par pirmo lietošanas stundu	1,14	1,5	0,36

¹⁷⁶ Dokuments, ko maksas autostāvvietu pilnvarotais apsaimniekotājs, pamatojoties uz Rīgas domes Pašvaldības maksas autostāvvietu lietošanas atļauju izsniegšanas komisijas lēmumu, par saistošo noteikumu 17.punktā noteikto maksu izsniedz iedzīvotājiem, kuru deklarētā dzīvesvieta ir šo saistošo noteikumu 14.1.–14.3.apakšpunktā un 14.6.apakšpunktā norādītās teritorijas ielas posmā, kur ierīkota maksas autostāvvietas, vai šo saistošo noteikumu 14.4.apakšpunktā norādītajā teritorijā ar nosacījumu, ka transportlīdzeklis ir iedzīvotāja īpašumā, valdījumā vai turējumā. Iedzīvotāja karte apliecina tās īpašnieka tiesības lietot maksas autostāvvietu tajā ielas posmā, kurā ir iedzīvotāja kartē norādītā adrese, vai šo saistošo noteikumu 14.4.apakšpunktā norādītajā teritorijā. Iedzīvotājiem, kuru dzīvesvieta ir deklarēta šo saistošo noteikumu 14.4.apakšpunktā norādītajā teritorijā, izsniedz vienu iedzīvotāja karti attiecīgajā adresē; Rīgas domes 2013.gada 5.februāra saistošie noteikumi Nr.206 „Rīgas pilsētas pašvaldības maksas autostāvvietu apsaimniekošanas un lietošanas saistošie noteikumi”, 2.punkts.

¹⁷⁷ Dokuments, ko maksas autostāvvietu pilnvarotais apsaimniekotājs izsniedz tām personām, kuras ir samaksājušas avansā par maksas autostāvvietu, kas atrodas šo saistošo noteikumu 14.punktā noteiktajā teritorijā, lietošanu nākamajā kalendārā mēnesī. Rīgas domes 2013.gada 5.februāra saistošie noteikumi Nr.206 „Rīgas pilsētas pašvaldības maksas autostāvvietu apsaimniekošanas un lietošanas saistošie noteikumi”, 2.punkts.

¹⁷⁸ Dokuments, ko maksas autostāvvietu pilnvarotais apsaimniekotājs, pamatojoties uz komisijas lēmumu, par saistošo noteikumu 15.punktā noteikto maksu izsniedz nedzīvojamo telpu īpašniekiem, valdītājiem vai lietotājiem, kuru īpašumā, valdījumā vai lietošanā esošās nedzīvojamās telpas atrodas šo saistošo noteikumu 14.1.–14.4.apakšpunktā un 14.6.apakšpunktā noteiktajā teritorijā tajā ielas posmā, kurā ir izveidota maksas autostāvvietas, un kuri ir noslēguši līgumu ar maksas autostāvvietu pilnvaroto apsaimniekotāju par atsevišķu, īpaši rezervētu stāvvietu lietošanu. Rīgas domes 2013.gada 5.februāra saistošie noteikumi Nr.206 „Rīgas pilsētas pašvaldības maksas autostāvvietu apsaimniekošanas un lietošanas saistošie noteikumi”, 2.punkts.

	Līdz 2015.gada 31.martam (EUR)	No 2015.gada 1.aprīļa (EUR)	Palielinājums (EUR)
C zona par katru nākamo maksas autostāvvietas lietošanas stundu	1,71	2	0,29
R zona par pirmo lietošanas stundu	4,27	5	0,73
R zona par katru nākamo maksas autostāvvietas lietošanas stundu	7,11	8	0,89
V zona par lietošanas dienu	1,4	2	0,6
D zona pirmā lietošanas stunda	0,85	1	0,15
D zona par katru nākamo maksas autostāvvietas lietošanas stundu	1,14	1,5	0,36

Salīdzinot maksu par saistošo noteikumu 15.punktā noteikto lietotāja karti pirms un pēc 2015.gada 1.aprīļa, secināms, ka pilnīgi visās tarifa zonās maksa ir pieaugusi:

	Līdz 2015.gada 31.martam (EUR)	No 2015.gada 1.aprīļa (EUR)	Palielinājums (EUR)
A zonas teritorija	608,35	650,5	42,15
B zonas teritorija	482,38	540	57,62
C zonas teritorija	363,66	429,5	65,84
R zonas teritorija	1500,31	1693	192,69
D zonas teritorija	244,69	319	74,31

Savukārt maksa par iedzīvotāju karti (saistošo noteikumu 17.punkts) pirmšķietami ir vienīgā kategorija, kurā maksa ir samazinājusies pēc 2015.gada 1.aprīļa:

	Līdz 2015.gada 31.martam (EUR)	No 2015.gada 1.aprīļa (EUR)	Samazinājums (EUR)
A zonas teritorija	71,14	70	-1,14
B zonas teritorija	56,91	55	-1,91
C zonas teritorija	42,69	40	-2,69
R zonas teritorija	85,37	85	-0,37
D zonas teritorija	28,46	25	-3,46

Tomēr, tiesībsarga ieskatā, minētais ir jāskata kopsakarā ar tarifa zonas teritorijām. Saistošo noteikumu Nr.206 redakcijas, kas bija spēkā līdz 2015.gada 31.martam, 14.punkts noteica, ka A zonas teritorija ietver Kr.Valdemāra ielu, Kalpaka bulvāri, Merķeļa ielu, Marijas

ielu, 13.janvāra ielu (izņemot 11.novembra krastmalu). Kopš 2015.gada 1.aprīļa saistošo noteikumu Nr.206 14.punkts paredz, ka A zonas teritorijas robeža ir noteikta pa Kr.Valdemāra ielu, no 11.novembra krastmalas līdz Lāčplēša ielai, pa Lāčplēša ielu, no Kr.Valdemāra ielas līdz Aleksandra Čaka ielai, pa Aleksandra Čaka ielu, no Lāčplēša ielas līdz Marijas ielai, pa Marijas ielu, no Aleksandra Čaka ielas līdz 13.janvāra ielai, pa 13.janvāra ielas labo malu, no Marijas ielas līdz 11.novembra krastmalai, kā arī teritorijā, kuru ierobežo 11.novembra krastmala, Jauniela, Mazā Jauniela, Kaļķu iela, Kungu iela, Mārstaļu iela.

Tātad A zonas teritorija ir paplašināta, iekļaujot tajā daļu no B zonas teritorijas. Līdz ar to daļai Rīgā deklarētajiem iedzīvotājiem, kuru deklarētās dzīvesvietas iepriekš bija B zonā, pašlaik dzīvesvietas ir A zonā. Tiesībsargs norāda, ka B zonas iedzīvotāju karte iepriekš maksāja 56,91 EUR, savukārt pašlaik iedzīvotājiem, kuri dzīvo posmā no Kalpaka ielas līdz Lāčplēša ielai (pašreizējā A zonas teritorija), iedzīvotāju karte izmaksā 70 EUR mēnesī. Tādējādi maksa par iedzīvotāju karti nav samazinājusies par 1,14 EUR, bet gan pieaugusi par 13,09 EUR.

Tiesībsargs norāda, ka līdzīgi ir paplašinātas arī B un C zonas teritorijas. Tādēļ maksa par iedzīvotāju karti ir pieaugusi arī tiem Rīgas pilsētā deklarētajiem iedzīvotājiem, kuriem teritoriālo zonu maiņas rezultātā piekrīt augstāka zona nekā iepriekš. Līdz ar to veidojas divas iedzīvotāju kategorijas – iedzīvotāji, kuri no 2015.gada 1.aprīļa var saņemt iedzīvotāju karti par nedaudz samazinātu maksu, jo to teritoriālā zona nav mainīta, un iedzīvotāji, kuri no 2015.gada 1.aprīļa var saņemt iedzīvotāju karti par paaugstinātu maksu, jo to teritoriālā zona ir mainīta.

Tiesībsargs norāda, ka SIA "Rīgas satiksme" un Rīgas domes Satiksmes departaments nav sniedzis informāciju, kādēļ teritoriālās zonas tika paplašinātas un kādēļ tieši konkrēto ielu ietvaros. Tāpat minētais skaidrojums nav iekļauts 2015.gada 24.februāra grozījumu saistošajos noteikumos Nr.206 Paskaidrojuma rakstā. Ņemot vērā, ka Rīgas domes Satiksmes departaments norāda, ka maksa par iedzīvotāju karti ir samazināta, tiesībsargs secina, ka tas nav pietiekami izvērtējis saistošo noteikumu Nr.206 praktisko ietekmi uz visām iedzīvotāju grupām. Līdz ar to šāda rīcība nav atbilstoša labas pārvaldības principam.

Tiesībsargs norāda, ka SIA "Rīgas satiksme" un Rīgas domes Satiksmes departaments ir sniedzis skaidrojumu par iedzīvotāju un lietotāju kartes aprēķinu formulām, tomēr nav sniegts pamatojums, piemēram, statistisks izvērtējums, pētījums vai citi konkrēti dati, kas apliecinātu, ka, izvēloties 2015.gada 24.februāra grozījumos saistošajos noteikumos Nr.206 norādīto samaksu par autostāvvietām, tiks sasniegti noteiktie mērķi: ierobežota privāto transportlīdzekļu plūsma, atvieglota pārvietošanās Rīgas centrā un uzlabota vides kvalitāte.

Turklāt 2015.gada 24.februāra grozījumu saistošajos noteikumos Nr.206 Paskaidrojuma rakstā iekļautā informācija ir pieņēmus, nevis pamatojums.

Līdz ar to tiesībsargs konstatēja labas pārvaldības principa pārkāpumu SIA “Rīgas satiksme” un Rīgas domes Satiksmes departamenta darbībās, izstrādājot 2015.gada 24.februāra grozījumus saistošajos noteikumos Nr.206, kā arī Rīgas domes darbībās, pieņemot minētos noteikumus.

Tiesībsargs rekomendēja Rīgas domei, izstrādājot pašvaldības saistošos noteikumus, sniegt uz pierādījumiem balstītu pamatojumu, kas apliecinātu saistošo noteikumu vai to grozījumu nepieciešamību.

Tiesībsarga rekomendācijas pašvaldība ir ņēmusi vērā.

3.8. Tiesiskās aizsardzības mehānisma neefektivitāte, liedzot tiesības uz pabalstu

Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kurā iesniedzēja norādīja uz tiesiskās aizsardzības mehānisma neefektivitāti, ja darba devējs izvairās sniegt informāciju VID par iesniedzējas kā darba ņēmējas statusa maiņu bērna kopšanas atvaļinājuma gadījumā, tādējādi liedzot tiesības uz vecāku pabalstu.

Iesniedzējai bija strīds ar darba devēju par viņas atlaišanu, kā rezultātā 2015.gada 7.aprīlī Rīgas rajona tiesa nolēma, ka iesniedzējas atlaišana ir bijusi nepamatota un darba devējam viņa nekavējoties ir jāatjauno darbā, turklāt jāizmaksā darba samaksa. Spriedums stājās spēkā 2015.gada jūnijā. Darba devējs spriedumu nepilda, tajā skaitā nesniedzot informāciju VID par iesniedzējas kā darba ņēmējas statusa maiņu atbilstoši Ministru kabineta 2010.gada 7.septembra noteikumu Nr.827 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju nodokli” 8.2.apakšpunktam. Iesniedzēja ir vērsusies VID un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā. Abas iestādes norāda, ka nevar viņai veikt vecāku pabalsta pārrēķinu, jo tas iespējams tikai tad, kad darba devējs brīvprātīgi aizpilda nepieciešamos dokumentus, kas apliecina personas došanos bērna kopšanas atvaļinājumā.

Pārbaudes lietā VID norādīja, ka pašreizējais tiesību aizsardzības mehānisms ir pietiekami efektīvs, jo VID var sodīt darba devēju, ja tas nepilda noteikumu Nr.827 8.2.apakšpunktā noteikto pienākumu informēt VID par darba ņēmēja statusa izmaiņām. Tomēr VID darbība koncentrējas tikai uz pārkāpēja sodīšanu, nevis uz cietušās personas tiesību atjaunošanu, jo, ja darba devējs nereaģē uz VID darbībām vai samaksā tikai soda naudu, darba ņēmēja aizskartās tiesības netiek atjaunotas.

Jau pašreiz noteikumu Nr.827 8.⁵punkts paredz vienkāršāku kārtību, lai persona varētu īstenot savas tiesības uz valsts sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem, t.i., VID ir tiesības reģistrēt sociāli apdrošinātās personas (darba ņēmēja) statusa zaudēšanu, pamatojoties uz personas (darba ņēmēja) iesniegumu. Turklāt Satversmes tiesa 2001.gada 13.marta spriedumā lietā Nr.2000-08-0109 ir norādījusi, ka „*apdrošināmās personas, kuras nevar ietekmēt ne darba devēja, ne tās institūcijas darbību, kas īsteno un/vai uzrauga sociālo apdrošināšanu, nedrīkst ciest tādēļ, ka citas personas nepilda vai nepienācīgi pilda savus likumā noteiktos pienākumus. Citādi mehānisms, kas radīts konstitucionālo tiesību realizācijai, neatbilstu savam mērķim.*”

Tiesībsargs rekomendēja Labklājības ministrijai sadarbībā ar Finanšu ministriju veikt nepieciešamos grozījumus normatīvajos aktos atbilstoši labas pārvaldības principam, lai darba ņēmēji darba devēja prettiesiskas rīcības gadījumā varētu iesniegt iesniegumu VID par noteikumu Nr.827 8.2.apakšpunktā noteiktajiem atvaļinājumiem, tādējādi realizējot savas tiesības uz valsts noteiktajām sociālajām garantijām.

Labklājības ministrija sadarbībā ar VID un Finanšu ministriju ir izvērtējusi tiesībsarga rekomendāciju un piekrīt, ka problēma ir jārisina, lai efektīvāk varētu īstenot darba ņēmēja tiesības uz valsts noteiktajām sociālajām garantijām un sasniegtu nepieciešamo rezultātu. Pašreiz Labklājības ministrija turpina darbu pie pārbaudes lietā minētās problēmas iespējamiem risinājumiem, tai skaitā tiek izvērtēta iespēja sagatavot grozījumus likumos, kas regulē sociālās apdrošināšanas pakalpojumu piešķiršanu, un arī turpmāk informēs par rekomendācijas ieviešanas gaitu.

3.9. Jauniešu reemigrācijas programma “Darbs valsts pārvaldē”

Tiesībsargs, pamatojoties uz vairākām elektroniskā formātā iesniegtām sūdzībām (2015./2016.gadā) par netaisnīgo atalgojumu, salīdzinot ar vidējo atalgojumu valstī un valsts pārvaldē kopumā, jauniešu reemigrācijas programmā “Darbs valsts pārvaldē”, ir izskatījis pārbaudes lietu Nr.2015-6-26K. Tās ietvaros tika vērtēta Valsts kancelejas un Lietuvas Republikas valsts aģentūras “Invest Lithuania”, kura īsteno programmai līdzīgu projektu Lietuvā, sniegtā informācija.

Tiesībsargs izvērtēja 2015. un 2016.gada programmas prasības, salīdzinot tās ar Lietuvas projekta prasībām.

Nr.	2015.gada programma	2016.gada programma	Lietuvas projekts
1.	Ārvalstu augstākās izglītības iestādē iegūta izglītība	Ārvalstu augstākās izglītības iestādē iegūta izglītība (vismaz otrā līmeņa augstākā izglītība)	Kandidāta akadēmiskā pieredze tiek vērtēta kā ļoti laba vai laba; akadēmiskā pieredze ir iegūta augstākās izglītības iestādē Lietuvā vai ārpus tās. Kandidātam ir augstākās izglītības diploms
2.	Latvijas pilsonība	Latvijas pilsonība	Kandidāts ir Lietuvas Republikas pilsonis līdz 35 gadu vecumam
3.	Labas latviešu valodas zināšanas	Labas latviešu valodas prasmes (spēja formulēt un argumentēti paust viedokli)	Kandidāts brīvi runā un raksta lietuviešu valodā un vēl vismaz vienā svešvalodā
4.	Motivācija piedalīties programmā un strādāt valsts pārvaldē	Motivācija piedalīties programmā un strādāt valsts pārvaldē	
5.	Sasniegumi sabiedriskajā vai profesionālajā darbībā, kas tiks uzskatīti par priekšrocību	Sasniegumi sabiedriskajā vai profesionālajā darbībā	Kandidātam ir plaša pieredze sabiedriskajās aktivitātēs
6.	Ārvalstīs dzīvojošs Latvijas valstspiederīgais	Jābūt ārvalstīs dzīvojošam Latvijas valstspiederīgajam vai arī periods kopš atgriešanās no ārvalstīm Latvijas valstspiederīgajam nedrīkst būt ilgāks par sešiem mēnešiem	
7.			Kandidātam ir starptautiskā darba vai mācību pieredze

Tiesībsargs rekomendēja Valsts kancelejai, veidojot programmu, turpmāk:

- paplašināt programmas mērķauditoriju, iekļaujot iespēju tajā piedalīties arī tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuri ir piedalījušies apmaiņas studiju programmās ārzemēs;
- noteikt vecuma cenzu, līdz kuram var piedalīties programmā;

- samērot programmas dalībniekiem piemērotās prasības ar prasībām to valsts iestāžu darbiniekiem, kurās programmas dalībnieki kandidē;
- noteikt, ka programmā var piedalīties tikai tie jaunieši, kuru sekmes ir labas vai ļoti labas (izcilas);
- samērot 2016.gada programmas dalībnieku mēnešalgu ar faktisko situāciju valsts pārvaldē.

Pēc 2015.gada programmas beigām:

- sniegt publisku informāciju, cik 2015.gada programmas dalībnieku turpina darbu valsts pārvaldē. Minēto īstenot arī pēc 2016.gada programmas noslēguma;
- publicēt visu 2015.gada programmā iesaistīto dalībnieku detalizētu ieguldījumu gan dalībnieka izvēlētās jomas kompetences ietvaros, gan 2015.gada programmas sākumā izvēlētā projekta ietvaros. Minēto īstenot arī pēc 2016.gada programmas noslēguma.

4. Iestādes rūpība un pienākums nepārtraukti uzlabot savu darbību

4.1. Rekomendācijas par valsts budžetā veicamiem maksājumiem

2014.gadā tiesībsargs, norādot, ka labas pārvaldības princips ir saistošs visām valsts varas institūcijām, arī tiesu iestādēm, aicināja Tieslietu ministriju un Finanšu ministriju pilnveidot Ministru kabineta 2010.gada 12.oktobra noteikumus Nr.972 „Noteikumi par kārtību, kā veicami maksājumi valsts budžetā un tie atzīstami par saņemtiem, un prasībām tiešsaistes maksājumu pakalpojumu izmantošanai norēķinos ar valsts budžetu” atbilstoši labas pārvaldības principam, lai tiesu iestādei pēc tiesas noteiktā labprātīgas izpildes termiņa izbeigšanās pirms izpildu raksta nosūtīšanas tiesu izpildītājam būtu iespējams pārliecināties par maksājuma ieskaitīšanu attiecīgajā valsts budžeta kontā Valsts kasē, kas vienlaikus mazinātu administratīvo slogu.

Finanšu ministrija jau 2014.gadā Tieslietu ministriju un tiesībsargu informēja, ka tā ir gatava veikt grozījumus noteikumos Nr.972, attiecinot noteikumu normas arī uz tiesām, zvērinātiem tiesu izpildītājiem un valsts budžetā veicamiem maksājumiem par darbībām tiesu iestādēs un izpildu darbībās. Savukārt Tieslietu ministrija 2014.gadā norādīja, ka norit darbs pie Tiesu informācijas sistēmas pilnveidošanas, izstrādājot pakalpojumu *E-rēķini*. Tas gan atvieglotu maksājumu veikšanu personām, kas vēršas tiesā, gan maksājumu identificēšanu tiesās, jo rēķinos jau automātiski tiktu norādīta visa nepieciešamā informācija, kā arī piešķirts īpašs identifikācijas kods, kas ļaus maksājumu piesaistīt konkrētai procesuālai darbībai. Vienlaikus Tieslietu ministrija norādīja, ka turpina darbu pie Civilprocesa likuma grozījumu izstrādes.

Sekojoši, kontrolējot tiesībsarga rekomendāciju izpildes virzību, 2015.gada sākumā tika saņemta informācija no Tieslietu ministrijas, kurā tā paskaidroja, ka E-rēķinu modulis ir pilnveidojams. Savukārt, diskutējot par minētajiem grozījumiem, tika konstatēts, ka joprojām ir tehniskas grūtības, kas ir šķērslis grozījumu veikšanai.

Tieslietu ministrija 2016.gada augustā informēja, ka ir izstrādājusi noteikumu Nr.972 grozījumu projektu, paredzot, ka tajos ietvertais regulējums ir attiecināms uz tiesu iestādēm, zvērinātiem tiesu izpildītājiem un valsts budžetā veicamiem maksājumiem par darbībām tiesu iestādēs un izpildu darbībās.

2016.gada 28.oktobrī stājās spēkā Ministru kabineta 2016.gada 25.oktobra noteikumi Nr.684 "Grozījumi Ministru kabineta 2010.gada 12.oktobra noteikumos Nr.972 "Noteikumi par kārtību, kā veicami maksājumi valsts budžetā un tie atzīstami par saņemtiem, un prasībām tiešsaistes maksājumu pakalpojumu izmantošanai norēķinos ar valsts budžetu"", līdz ar to tiesībsarga rekomendācija ir izpildīta.

4.2. Valsts pārvaldes pieejamība

Pārskata periodā ir izpildīta tiesībsarga rekomendācija par vienotām pašvaldību e-pasta adresēm, kas tika rosināts 2015.gada novembrī Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai, norādot, ka pašvaldībās nav vienotas pieejas iestādes oficiālā e-pasta izstrādāšanā.

Tiesībsargs lūdza ministriju atbilstoši savai kompetencei veikt nepieciešamo pasākumu kopumu vienotai pašvaldību oficiālo e-pasta adresu ieviešanai atbilstoši Ministru kabineta 2007.gada 6.marta noteikumiem Nr.171 „Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā”, ka iestāde izmanto vienotu domēna vārdu un e-pasta adresu vārdu veidošanas kārtību, proti, izmanto šādus domēna vārdus un e-pasta adresu vārdus: www.pasvaldiba.lv un vards.uzvards@pasvaldiba.lv.

2016.gada 1.jūlijā Saeima pieņēma un Valsts prezidents izsludināja Oficiālās elektroniskās adreses likumu, kas stāsies spēkā 2018.gada 1.martā, kura mērķis ir nodrošināt drošu, efektīvu un kvalitatīvu elektronisko saziņu un elektronisko dokumentu apriti starp valsts iestādēm un privātpersonām.

4.3. Par elektronisko pakalpojumu pieejamību

Saistībā ar nekustamā īpašuma nodokļa aprēķinu un tā ciešo saisti ar personas deklarēto dzīvesvietu portāla www.latvija.lv uzturētājam – Valsts reģionālās attīstības

aģentūrai tika lūgts nodrošināt deklarēšanās pakalpojuma nepārtrauktu pieejamību un darbības nepārtraukšanu īsi pirms būtisku termiņu iestāšanās. Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde un Valsts reģionālās attīstības aģentūra spēja vienoties, ka, lai pilnībā ievērotu normatīvajos aktos noteikto e-pakalpojumu darbības nepārtrauktību, attiecīgo pakalpojumu (“Dzīvesvietas deklarācijas iesniegšana” un “Iesniegums par dzīvesvietas reģistrēšanu ārvalstīs”) darbība tiks apturēta ne ātrāk kā konkrētā termiņa pusnaktī.

V. Tiesībsarga biroja informācija

1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

Tiesībsarga biroju finansē no valsts budžeta. 2016.gadā Tiesībsarga biroja plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 359 279 eiro, bet faktiskā izpilde – 1 329 113 eiro.

Salīdzinot ar 2015.gadu, izlieto to līdzekļu apjoms pieaudzis par 19,2% vai 213,9 tūkstošiem eiro. Pieaugums saistīts ar 2016.gadam papildus piešķirto finansējumu neatliekamām pasākumiem: ārzemnieku piespiedu izraidīšanas procesa novērošanas nodrošināšanai, tiesībsarga atalgojuma nodrošināšanai saskaņā ar Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 6.panta otrās daļas 5.punkta grozījumiem, kā arī Tiesībsarga biroja darbinieku atlīdzības sistēmas pārskatīšanai. Tomēr vienlaikus, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, bijis arī līdzekļu samazinājums sakarā ar projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” pabeigšanu 2015.gada pirmajā pusē.

Jāpiebilst, ka daļu no finanšu resursiem izdevumu segšanai veido ieņēmumi no telpu nomas, un 2016.gadā tas bija 31 tūkstotis eiro, bet ārvalstu sadarbības partneru finansējums projektu un pasākumu īstenošanai – 1,4 tūkstoši eiro.

1.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2016.gadā (eiro)

Nr. p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
1.	Finanšu resursi izdevumu segšanai (kopā)	1 144 522	1 359 279	1 329 113
1.1.	dotācijas	1 136 878	1 327 691	1 327 691
1.2.	maksas pakalpojumi un citi pašu ieņēmumi	7 644	31 588	1 422
1.3.	ārvalstu finanšu palīdzība	0	0	0
1.4.	ziedojumi un dāvinājumi	0	0	0
2.	Izdevumi (kopā)	1 144 522	1 359 279	1 329 113
2.1.	uzturēšanas izdevumi (kopā)	1 141 898	1 337 244	1 307 078

Nr. p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
2.1.1.	kārtējie izdevumi	1 133 498	1 328 744	1 298 578
2.1.2.	procentu izdevumi	0	0	0
2.1.3.	subsīdijas, dotācijas un sociālie pabalsti	0	0	0
2.1.4.	kārtējie maksājumi Eiropas Kopienas budžetā un starptautiskā sadarbība	8 400	8 500	8 500
2.1.5.	uzturēšanas izdevumu transferti	0	0	0
2.2.	izdevumi kapitālieguldījumiem	2 624	22 035	22 035

1.2. Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvie rādītāji 2016.gadā

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
<i>Darbības rezultāts: informēta sabiedrība un savlaicīgi novērsti pārkāpumi</i>		
Organizētas pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, bāriņtiesās, izglītības iestādēs u.tml.)	40	40
Organizēti izglītojošie semināri, diskusijas un citi pasākumi	30	34
Dalība citu institūciju organizētajos pasākumos – lekcijas par tiesībsarga kompetences jautājumiem	12	41
Sagatavotas publikācijas medijos	2000	6152
<i>Darbības rezultāts: ievērots labas pārvaldības princips</i>		
Sniegti atzinumi Satversmes tiesai	15	15
Sniegti atzinumi valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	45	30
Dalība darba grupās un komisijās	150	108
<i>Darbības rezultāts: tiesībsarga politikas īstenošana</i>		
Saņemti (izskatīti) iesniegumi	2600	1893
Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem	1720	2216
Sagatavoti atteikumi uz iesniegumiem	600	404

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas	280	54
Sagatavotas atbildes e-pastā par Tiesībsarga biroja kompetences jautājumiem	550	721
Sniegtas mutvārdu konsultācijas:	6000	7323
➤ klātienē	1600	2318
➤ telefoniski	4400	5005
Pēc tiesībsarga iniciatīvas ierosinātas pārbaudes lietas	25	7

Skaidrojot faktisko rezultatīvo rādītāju novirzes no plānotā, jāpiemin, ka Tiesībsarga birojā veiktās aktivitātes un skarto tēmu aktualitāte nekavējoties atspoguļojas darbības rezultātu skaitliskajās vērtībās, piemēram, publikācijas medijos vai mutvārdu konsultācijas. Saglabājusies tendence samazināties iesniegumu skaitam papīra formātā, jo liela daļa personu izvēlējušās klātienē konsultācijas vai tūlītējas atbildes e-pastā, ko atspoguļo lielais mutvārdu konsultāciju skaits.

Ierobežotas Tiesībsarga biroja kapacitātes dēļ tikusi izvērtēta lietderība piedalīties visās darba grupās un sanāsmēs, kā rezultātā pieņemts lēmums piedalīties tikai tajās darba grupās un komisiju sēdēs, kur tika skatīts gatavs normatīvā akta projekts vai saņemts uzaicinājums paust viedokli.

2016.gadā Tiesībsarga birojā arī veiktas strukturālas izmaiņas. Lai sekmētu gan studentu, gan pētnieku, kā arī plašākas sabiedrības piekļuvi cilvēktiesību, labas pārvaldības un tiesiskās vienlīdzības pētījumiem, jaunākajām atziņām, kā arī radītu vidi radošai domu apmaiņai, uzsākta Informācijas centra izveide.

2. Personāla sastāvs

Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 46 amata vietas, no tām pārskata gadā bija aizpildītas 45. Tiesībsarga birojā strādā septiņi vīrieši un 38 sievietes.

No personāla 34 darbinieki ir nodarbināti juridiskajā analīzē un konsultēšanā, seši darbinieki administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, divi darbinieki apgādē un apsaimniekošanā un trīs – komunikācijas un starptautiskās sadarbības jautājumos.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums pēc izglītības līmeņa: viens doktors, 32 maģistri, astoņi bakalauri, viens darbinieks ar 1.līmeņa profesionālo izglītību un trīs, kas pārskata gadā vēl studēja bakalaura grāda iegūšanai.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums atbilstoši vecuma grupām pārskata gadā: astoņi darbinieki ir 20-30 gadus veci, 24 darbinieki ir vecumā starp 30 un 40 gadiem, desmit darbinieki ir 40-50 gadus veci, trīs darbinieku vecums ir robežās starp 50 un 60 gadiem, bet diviem ir vairāk nekā 60 gadi. Kolektīva vidējais vecums ir 33 gadi.

2016.gadā darbā pieņemti pieci, bet darba tiesiskās attiecības izbeigtas ar diviem darbiniekiem. Personāla mainības koeficients – 0,15.

2016.gada nogalē visiem Tiesībsarga biroja darbiniekiem tika veikta darba izpildes novērtēšana, kuras rezultāts tiek izmantots darbinieka mēnešalgas noteikšanai vai pārskatīšanai, amata pienākumu precizēšanai, darbinieku izaugsmes un karjeras veidošanai, kvalifikācijas paaugstināšanas un apmācības vajadzību noteikšanai. Darba izpildes novērtējumu veido personas pašnovērtējums, vadītāja vērtējums un pārrunas ar darbinieku, analizējot darba izpildi attiecībā uz individuālo mērķu sasniegšanu, amata pienākumu izpildi, kompetencēm un profesionālo kvalifikāciju.

2. Komunikācija ar sabiedrību

2.1. Sabiedrības iesaiste un līdzdalība

Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, Tiesībsarga birojs 2016.gadā aktīvi veidojis komunikāciju ar sabiedrību. Tiesībsargs iesaistījās ne tikai atzinumu skaidrošanā, bet arī vairākkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos procesos, piemēram, sniedza atzinumu par vienlīdzības principa īstenošanu ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā, kā arī par vides troksni un tiesībām dzīvot labvēlīgā un veselībai nekaitīgā vidē.

Turpinot iepriekš iesākto praksi, arī 2016.gadā Tiesībsarga birojs aktīvi informējis sabiedrību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, īpašu uzmanību pievēršot bērna tiesībām uzaugt ģimenē vai ģimeniskā vidē. Lai aktualizētu jautājumus šajā jomā, tiesībsargs 11.novembrī rīkoja preses konferenci par bāriņtiesu pārkāpumiem, mazuļus no dzimšanas līdz divu gadu vecumam ieviejojot valsts sociālās aprūpes centros, nevis aktīvi meklējot piemērotas audžuģimenes vai aizbildņus.

Tiesībsarga birojs arī organizējis vairākas diskusijas par sabiedrībā aktuālām tēmām, piemēram, 18.aprīlī Juristu dienu ietvaros tika organizēta diskusija “Netradicionālo reliģiju iekļaušana Latvijas kultūrtelpā”, kurā piedalījās Latvijas vadošie teoloģijas, tiesībzinātņu un sociālās antropoloģijas eksperti. Pasākumā tika apspriestas tādas tēmas kā reliģijas loma mūsdienu Latvijas sabiedrībā, mazākuma reliģiju līdzāspastāvēšanas izaicinājumi Latvijas

kultūrtelpā, netradicionālo reliģiju pārstāvju integrācija sabiedrībā un valsts tiesību apmērs regulēt personu reliģijas izpausmes.

Tiesībsarga birojā norisinājās arī saruna profesionāļiem “Skolēnu kritiskās domas prasmes”, kurā piedalījās jaunieši un pedagogi, eksperti no Valsts izglītības satura centra, izglītības programmas “Iespējamā misija” absolvente, kā arī pārstāve no Latvijas Drošāka interneta centra.

2016.gada 22.augustā tiesībsargs sadarbībā ar NVO “Centrs Dardedze” iepazīstināja ar situāciju, kādā notiek nepilngadīgo cietušo un liecinieku noplatināšana, un par ieceri izveidot bērnam draudzīgu cietušo atbalsta centru “Bērna māju” – vienotu vietu, kurā bērniem draudzīgās telpās un veidā profesionāļu vadībā tiek veikta bērna pratināšana. Pasākumā piedalījās ne tikai tiesībsargs, biroja pārstāvji un eksperti no NVO “Centrs Dardedze”, bet arī pārstāvji no Iekšlietu ministrijas, Tieslietu ministrijas un Labklājības ministrijas.

Lai informētu bērnu tiesību nozares speciālistus un visus, kuru ikdienas darbs saistīts ar bērnu tiesību aizsardzību, un diskutētu par aktualitātēm, Tiesībsarga birojā tika prezentēta Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā.

Pārskata gadā vairāku mācību iestāžu studentiem bija iespēja padziļināti apgūt cilvēktiesību jautājumus, izejot praksi Tiesībsarga birojā, jo sabiedrības izglītošanas nolūkā notiek sadarbība ar augstākās izglītības un profesionālās kapacitātes celšanas mācību iestādēm.

Pārskata gadā Tiesībsarga birojs, sadarbojoties ar Eiropas Tiesību studentu asociāciju Latvijā jeb “ELSA Latvia”, pirmo reizi rīkoja tiesu izspēli cilvēktiesībās, aicinot pieteikties Latvijas tiesībzinātņu studentus. Izspēles mērķis ir sekmēt zināšanas par cilvēktiesībām un veicināt topošo profesionāļu interesi par šo tiesību jomu cerībā, ka daļa no jauniešiem par savu profesionālo specializāciju izvēlēties cilvēktiesības. Izspēles kāzusā bija risināmi jautājumi par valsts amatpersonas tiesībām uz vārda brīvību *Twitter* kontā, pulcēšanās brīvības ierobežojumiem, kā arī jaunākajām ECT atziņām Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pantā ietvertā pazemojošas attieksmes aizlieguma piemērošanā.

2016.gadā Tiesībsarga birojs informatīvajā kampaņā “4 lietas, kas jāzina vecākiem ārzemēs” sagatavoja un izplatīja informāciju par lietām, kas jāzina ģimenēm ar bērniem, pārceļoties uz dzīvi ārvalstīs, konkrēti – Vācijā, Norvēģijā, Apvienotajā Karalistē un Īrijā.

Vizuāli pārskatāmā veidā vecāku uzmanība tika vērsta uz četrām galvenajām jomām – mājokli, veselību, uzraudzību un izglītību. Informācija pieejama tiesībsarga mājaslapā, kā arī tika prezentēta preses konferencē Starptautiskajā bērnu tiesību aizsardzības dienā 1.jūnijā.

Tiesībsargs sadarbībā ar Latvijas novadu pašvaldībām septembrī uzsāka kampaņu “Īsa pamācība labā pārvaldībā”, aicinot valsts un pašvaldību iestāžu darbiniekus un to klientus būt pieklājīgiem, atklātiem, godprātīgiem un atbildīgiem savstarpējā saskarsmē un grūtību risināšanā. Kampaņas ietvaros tiesībsargs un novadu pašvaldības savās mājaslapās un bezmaksas izdevumos katru mēnesi izvietoja asprātīgas karikatūras ar aicinājumu ne tikai darbiniekiem, bet arī apmeklētājiem ievērot labas audzināšanas un komunikācijas pamatprincipus, cienīt vienu otru un vienmēr meklēt labākos veidus problēmu risināšanā.

Jau otro gadu pēc kārtas tiesībsargs sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeironi” rīkoja konferenci Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā, 3.decembrī. 2016.gada konferences tēma bija “Izglītības pieejamība”.

Godinot Starptautisko cilvēktiesību dienu, kā ik gadu tika organizēta tiesībsarga konference, kas norisinājās 13. un 14.decembrī. Konferencē tika iekļautas četras diskusiju tēmas: [1] Sabiedrības iecietības veicināšana. Naida noziegumu un naida runas atpazīšana Latvijā; [2] Bērnu sociālā un medicīniskā rehabilitācija; [3] Ekonomiskās intereses *versus* tiesības dzīvot labvēlīgā vidē: Mototrašu trokšņu lieta; [4] Vietējās sabiedrības intereses *versus* Natura 2000 vērtības: Jauno Ragaciema kapu lieta.

Tiesībsarga konferencei tika nodrošināta videotiešraide, kas bija pieejama gan Tiesībsarga biroja mājaslapā www.tiesibsargs.lv, gan portālā www.tvnet.lv. Konferences materiāli un video ir pieejami Tiesībsarga biroja mājaslapā.

Kopumā 2016.gadā organizēti 34 izglītojošie semināri, izbraukuma konsultācijas, diskusijas un citi izglītojošie pasākumi.

2.2. Konsultācijas un semināri reģionos

Lai nodrošinātu personu iespējami lielāku pieejamību Tiesībsarga biroja darbinieku konsultācijām ārpus Rīgas, 2016.gadā tika organizētas sešas konsultācijas Latvijas pilsētās un novados: Kuldīgā, Dobelē, Gulbenē, Jēkabpilī, Rēzeknē un Limbažos. Kopumā konsultācijas saņēma 84 personas.

Vienlaikus ar Tiesībsarga biroja darbinieku braucieniem ārpus Rīgas konsultāciju sniegšanai tika novadīti semināri pilsētu un novadu bibliotekāriem par tiesībsargu un tā biroja darbu, cilvēktiesībām, labas pārvaldības principu. Klausītāji lielākoties izrādīja interesi, raisījās konstruktīvas sarunas par dažādiem jautājumiem, kas saistās ar valsts un pašvaldību iestāžu darbu, tiesu procesu ilgumu un neefektivitāti, sociāliem jautājumiem, veselības aizsardzības problēmām.

Semināru dalībnieki un konsultējamie cilvēki izrādīja atsaucību un vēlmi izteikt savu viedokli par valsts politiku un trūkumiem pašvaldības darbā.

Piemēram, konsultācijas Gulbenē parādīja iespējamus trūkumus iestāžu darbā – pašvaldības interešu pārsvaru pār personas interesēm, policijas iespējamu neieinteresētību jautājumu risināšanā, sociālo dienestu un bāriņtiesas iespējamu bezdarbību un tiesību neizskaidrošanu. Bija vērojamas arī konsultējamo vājās zināšanas par savām tiesībām, kā arī bailes vai neuzdrošināšanās tās izmantot problēmu risināšanā.

Savukārt konsultācijas Limbažos atspoguļoja iespējamus trūkumus dažu iestāžu darbā – netaisnīgu policijas attieksmi, māju apsaimniekošanas problēmas sakarā ar sociālo neaizsargātību, kā arī pašvaldību iespējamo neieinteresētību iedzīvotāju problēmu risināšanā – ceļu sakārtošanā, bērnu nogādāšanā izglītības iestādē, izskaidrojumu un informācijas nesniegšanā iedzīvotājiem dažādos jautājumos u.c.

Savukārt Rēzeknē vairums problēmu bija saistītas ar nepietiekamiem iztikas līdzekļiem strādāt nespējīgiem cilvēkiem – personām ar invaliditāti, pensionāriem. Līdz ar to konsultācijas bija saistītas ar jautājumiem par pensiju apmēriem, invaliditātes pabalstiem, maznodrošinātās personas statusa iegūšanas problēmām, par tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē, par elektrības apmaksas jautājumiem dārziņu kooperatīvā, par nekustamo īpašumu, mājokli, par iespējamu diskrimināciju sociālās palīdzības saņemšanā personai ar invaliditāti, par diskrimināciju, bosingu un mobingu darba vietā, nepamatotu atbrīvošanu no darba, policijas bezdarbību, tiesībām uz taisnīgu tiesu, lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā, bērna ar invaliditāti tiesībām, par bērnu tiesību aizsardzību, interešu konfliktu prokuratūrā u.c. Iedzīvotāji pauda, ka šādi apmeklējumi vajadzīgi biežāk. Arī konsultāciju norise Kuldīgā apliecināja, ka novada iedzīvotājiem ir vajadzīgas šādas konsultācijas.

4. Starptautiskā sadarbība

Tiesībsargs 2016.gadā ir aktīvi sadarbojies ar citām līdztiesības institūcijām Eiropā.

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Albānijas komisāram aizsardzībā pret diskrimināciju par normatīvajiem aktiem Latvijā, kas regulē policijas darbinieku veselības stāvokli, kā arī sniedzis viedokli par risinājumiem atsevišķās lietās, ko izskata Albānijas komisārs.

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli ANO Īpašajam ziņotājam par personu ar invaliditāti jautājumiem saistībā ar Cilvēktiesību padomes rezolūcijas 26/20 ieviešanu, norādot uz šādām problēmām Latvijā: personu ar invaliditāti ierobežota pieeja tehniskajiem palīglīdzekļiem, kā rezultātā tiek ierobežotas personu ar invaliditāti spējas uz patstāvīgu dzīvi; situāciju ar pieeju asistenta pakalpojumiem, tai skaitā informējot par tiesībsarga viedokļiem Satversmes tiesai lietā, kad tiesnesim nebija iespējams būt par sava bērna ar invaliditāti asistentu.

Tiesībsargs piedalījās Eiropas Komisijas izsludinātajā aptaujā par Eiropas Sociālo tiesību pīlāru, sniedzot priekšlikumus par darbībām, kuras būtu nepieciešamas, lai uzlabotu labklājību, kā arī norādot uz problēmām Latvijā. Piemēram, uzsverot jautājumu par minimālajiem ienākumiem, kas nenodrošina cilvēka cienīgu dzīvi, problēmām veselības nozarē, kā rezultātā atbildīgās institūcijas nenodrošina Satversmē garantēto medicīniskās palīdzības minimumu.

Tiesībsargs piedalījās Kauņas Universitātes (Lietuva) organizētajā pētījumā par situāciju Baltijas valstīs attiecībā uz diskrimināciju dzimuma un maternitātes dēļ.

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli par galvenajiem trūkumiem sociālo un ekonomisko tiesību īstenošanai ENNHRI, kas apvieno nacionālās cilvēktiesību aizsardzības iestādes Eiropā. Tāpat tiesībsargs ir sniedzis viedokli Eiropas Komisijai par vienlīdzības/līdztiesības datu (*equality data*) vākšanu dalībvalstīs, kā arī vēršot uzmanību par datiem, kas ir tiesībsarga rīcībā.

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Eiropas Pamattiesību aģentūrai par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanu un tiesībsarga lomu tajā, norādot uz mehānismiem, kā Latvijas Republikā tiek īstenots minētās konvencijas 33.pants par īstenošanu un pārraudzību valstu līmenī.

Tiesībsargs ir sniedzis informāciju valdības ziņojumam par Latvijas ratificēto Starptautiskās darba organizācijas konvenciju normu izpildi, norādot uz jaunākajām diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu lietām darba tiesiskajās attiecībās, piemēram, par ierobežojumiem bērnam tikt uzņemtam bērnudārzā, ja vecāki nav konkrētas profesijas pārstāvji, jauno māmiņu diskrimināciju utt.

2016.gadā tiesībsargs piedalījās vairāku *Equinet* ziņojumu izstrādē:

a) “Veidojot Eiropu vēl vienlīdzīgāku: pozitīvais pienākums?” (*Making Europe More Equal: A Positive Duty?*)¹⁷⁹.

b) Jauniešu diskriminācija (*Perspective on Discrimination against Young People*). Pašlaik ir izstrādes procesā.

c) Ziņojums par diskrimināciju rases un etniskās piederības dēļ (*Paper on Race and Ethnic Origin*). Pašlaik ir izstrādes procesā.

d) Perspektīva “Līdztiesības institūcijas risina multiplās diskriminācijas gadījumus.” *Equinet Perspective “Innovating at the Intersections. Equality Bodies tackling Intersectional Discrimination”*¹⁸⁰.

Papildus tiesībsargs organizēja šādas sanāksmes Rīgā:

a) Ar Igaunijas Līdztiesības institūciju par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti monitoringu, informējot Igaunijas Līdztiesības institūciju par Latvijas Republikas tiesībsarga pieredzi, veicot minētās konvencijas monitoringu. Papildus notika pieredzes apmaiņa par dažādiem ar diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu saistītiem jautājumiem. Sanāksme notika 2016.gada maijā.

b) *Equinet* darba Tiesiskās vienlīdzības tiesību darba grupas sanākumi Rīgā, kas notika 2016.gada septembrī. Tajā tika apspriests *Equinet* ziņojuma projekts par diskrimināciju rases un etniskās piederības dēļ.

5. Tiesībsarga biroja atzinumi Satversmes tiesai

1.	11.01.2016. Nr.1-6/1	Viedoklis lietā Nr.2015-21-01 "Par likuma "Par valsts pensijām" 12.panta pirmās daļas, ciktāl tā paredz pensijas kapitāla aktualizācijai izmantot indeksu, kas mazāks par "1", un pārejas noteikumu 65.2.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, 105. un 109.pantam"	Raimonds Koņuševskis
2.	11.04.2016. Nr.1-6/2	Viedoklis lietā Nr.2015-22-01 "Par likuma "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" 7.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110.panta pirmajam teikumam un 91.panta pirmajam teikumam"	Elīna Janova

¹⁷⁹ Publiski pieejams *Equinet* interneta vietnē: www.equineteurope.org

¹⁸⁰ Turpat.

3.	14.04.2016. Nr.1-6/3	Viedoklis lietā Nr.2015-23-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 12.punkta trešās daļas otrā teikuma, ciktāl tas noteic gadījumus, kad izdienas pensijas vietā piešķiramo vecuma pensiju var noteikt mazāku par izdienas pensiju, kas saņemta līdz vecuma pensijas piešķiršanas brīdim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam”	Gita Gailīte
4.	15.04.2016. Nr.1-6/4	Viedoklis lietā Nr.2016-02-01 “Par Maksātspējas likuma 17.panta 3. ¹ daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106.panta pirmajam teikumam”	Agnese Laizāne
5.	25.04.2016. Nr.1-6/5	Viedoklis lietā Nr.2016-01-01 "Par Civilprocesa likuma 363. ²⁰ panta piektās daļas (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2010.gada 31.oktobrim), ciktāl tā liedz parādniekam pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru izbeigts maksātspējas process, neatbrīvojot parādnieku no atlikušajām parādsaistībām, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Santa Tivaņenkova
6.	23.05.2016. Nr.1-6/6	Viedoklis lietā Nr.2016-03-01 "Par likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 42. ¹ punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam"	Gita Gailīte
7.	06.07.2016. Nr.1-6/7	Viedoklis lietā Nr.2016-04-03 "Par Ministru kabineta 2015.gada 14.aprīļa noteikumu Nr.187 "Grozījums Ministru kabineta 2004.gada 30.novembra noteikumos Nr.1002 "Kārtība, kādā ieviešams programmdokuments "Latvijas lauku attīstības plāns Lauku attīstības programmas īstenošanai 2004-2006.gadam"""" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam"	Gita Gailīte
8.	16.08.2016. Nr.1-6/8	Viedoklis lietā nr.2016-06-01 „Par likuma “Par valsts noslēpumu” 11.panta piektās daļas, 13.panta trešās un ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam, 96.pantam un 106.panta pirmajam teikumam”	Laura Lapiņa
9.	05.09.2016. Nr.1-6/9	Viedoklis lietā Nr.2016-07-01 "Par Kriminālprocesa likuma 356.panta otrās daļas un 360.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 91.panta pirmajam teikumam, 92. un 105.pantam"	Juris Siļčenko, Agnese Laizāne
10.	13.09.2016. Nr.1-6/10	Viedoklis lietā Nr.2016-09-01 "Par Priekšvēlēšanu aģitācijas likuma 32. panta pirmās daļas vārda "internetā", atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100.pantam"	Santa Tivaņenkova

11.	26.09.2016. Nr.1-6/11	Viedoklis lietā Nr.2016-08-01 "Par likuma "Par nekustamā īpašuma "Kaktiņi", Lēdmanes pagastā, Lielvārdes novadā, daļu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām, valsts autoceļa E22 posma Rīga (Tīnūži) - Koknese rekonstrukcijas projekta īstenošanai" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam"	Raimonds Koņuševskis
12.	05.10.2016. Nr.1-6/12	Viedoklis lietā Nr.2016-10-01 "Par Maksātspējas likuma 9.panta pirmās daļas otrā teikuma un likuma "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" 4.panta pirmās daļas 26.punkta, un pārejas noteikumu 22.prim 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Ieva Arklone
13.	31.10.2016. Nr.1-6/13	Viedoklis lietā Nr. 2016-13-01 "Par Kriminālprocesa likuma 629.panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Matīss Malojlo
14.	07.11.2016. Nr.1-6/14	Viedoklis lietā Nr.2016-11-01 "Par likuma "Par valsts pensijām" 11.panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 109.pantam"	Gita Gailīte
15.	25.11.2016. Nr.1-6/15	Viedoklis lietā Nr.2016-12-01 "Par Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50. ²¹ panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Solvita Anskaitē

6. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2016.gadā

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Saņemti personu iesniegumi													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	63	80	90	72	88	99	97	98	72	79	74	80	992
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	41	58	71	67	46	52	51	44	49	47	72	62	660
Bērnu tiesību nodaļa	19	17	26	12	15	20	21	26	18	21	24	16	235
Pārējie darbinieki	1	1	0	1	0	0	0	2	0	0	0	1	6
Kopā	124	156	187	152	149	171	169	170	139	147	170	159	1893
Ierosinātas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	0	0	4	0	2	2	3	2	4	1	3	2	23
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	1	2	0	3	0	1	1	0	2	0	0	4	14
Bērnu tiesību nodaļa	0	0	2	0	1	2	1	2	0	3	5	1	17
Kopā	1	2	6	3	3	5	5	4	6	4	8	7	54
Atteikts ierosināt lietu													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	4	5	2	5	9	5	6	3	2	3	1	6	51
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	25	35	28	24	40	33	18	32	29	20	29	38	351
Bērnu tiesību nodaļa	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Kopā	29	40	30	29	49	38	25	36	31	23	30	44	404
Atbildes uz iesniegumiem (kas nav atteikumi)													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	71	76	84	93	70	110	116	72	71	74	87	70	994
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	39	73	57	71	77	41	65	64	62	62	83	93	787
Bērnu tiesību nodaļa	33	35	28	47	20	21	52	37	44	40	40	35	432
Pārējie darbinieki	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3
Kopā	143	184	170	211	167	172	233	174	178	176	210	198	2216
Pabeigtas vai izbeigtas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	0	2	0	1	0	4	0	0	2	3	2	2	16
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	0	4	0	2	0	5	2	0	1	2	0	0	16
Bērnu tiesību nodaļa	0	1	1	1	0	2	0	1	0	1	2	2	11
Kopā	0	7	1	4	0	11	2	1	3	6	4	4	43
Konsultācijas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	18	15	18	20	16	21	24	18	26	32	35	18	261
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	21	22	53	39	44	36	36	28	41	46	45	37	448
Bērnu tiesību nodaļa	10	7	14	12	19	15	16	13	17	26	39	18	206
Telefonkonsultācijas	359	378	486	465	429	342	308	406	535	432	551	314	5005

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Atbildes e-pastā	55	87	75	52	49	47	52	28	72	80	77	47	721
Apmeklētāji bez pieraksta	65	127	110	133	105	106	110	124	107	153	145	118	1403
Kopā	528	636	756	721	662	567	546	617	798	769	892	552	8044
Atzinumi													
Valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	1	5	6	4	1	1	1	2	1	3	4	1	30
Satversmes tiesai	1	0	0	4	1	0	1	1	3	2	2	0	15
Kopā	2	5	6	8	2	1	2	3	4	5	6	1	45
Monitoringa vizītes													
Kopā	1	1	4	3	5	5	5	8	2	3	3	0	40
Sabiedrības informēšana													
Publikācijas (Letas monitorings)	160	618	540	282	491	573	293	658	708	586	715	528	6152
Preses relīzes	2	11	3	5	4	2	7	3	11	5	7	3	63
Izglītojošie pasākumi (semināri, izbraukuma konsultācijas u.c.)	3	3	9	10	5	5	3	3	5	11	13	5	75
Dalība darba grupās un komisijās	7	8	10	14	21	11	1	2	11	7	10	6	108

Kopsavilkums

Šajā kopsavilkumā lielā apjoma dēļ nav sniegts tiesībsarga gadskārtējā ziņojuma izsmelošs pārskats, bet gan akcentēti galvenie jautājumi un aktualitātes, kuras raksturo sistēmiskas problēmas vai īpaša nozīmība sabiedrībā, vienlaikus sniedzot arī priekšstatu par Tiesībsarga biroja darba apjomu un tvērumu 2016.gadā. Atsevišķās vietās arī norādītas tiesībsarga atziņas vai tēzes par kāda tiesību institūta izpratni, ja saistībā ar to ir konstatēta problēma, kā arī uzsvērti labās prakses vai pretēji piemēri par Latvijas ombuda izteikto rekomendāciju izpildi.

Bērnu tiesību joma

[1] 2016.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 1022 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, tai skaitā par iespējamiem pārkāpumiem. Salīdzinot ar 2015.gadu, iesniegumu skaits ir pieaudzis par 132 jeb 15%. 2016.gadā apstākļu noskaidrošanai ierosinātas 13 pārbaudes lietas.

[2] Lielais iesniegumu skaits – 113 – norāda uz to, ka joprojām aktuāla tēma ir bērna tiesības uzaugt ģimenē. Iesniegumu skaita pieaugums 2015.gadā bija skaidrojams ar tiesībsarga aktīvu rīcību, aktualizējot bērnu tiesību pārkāpumus institucionālajā aprūpē, bet, tā kā pārmaiņas sistēmā nav notikušas, problēmas aktualitāte ir saglabājusies arī 2016.gadā.

[3] Tāpat pārskata periodā aktuālāks ir kļuvis jautājums par tiesībām uz pirmsskolas izglītību: 63 iesniegumi 2015.gadā un 79 – 2016. Iesniegumu skaita pieaugums ir saistīts ar valsts līdzfinansējuma pārtraukšanu privātajām pirmsskolas izglītības iestādēm, kā rezultātā daļai bērnu pirmsskolas izglītība nav pieejama. Proti, no 2016.gada 1.jūnija beidzās valsts atbalsta programma, kas tika uzsākta 2013.gadā un daļēji risināja finansējumu bērnudārza pieejamībai. Valsts atbalstu piešķir bērniem, kuriem netika nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē un kuri pakalpojumu saņēma privātā pirmsskolas izglītības iestādē vai pie bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēja (aukles). Valsts atbalsta mērķis bija palīdzēt pašvaldībām, kurās ir rindu problēma pirmsskolas izglītības iestādēs, atrisināt šo jautājumu, sniedzot īslaicīgu palīdzību.

Ņemot vērā radušos situāciju, 2016.gadā tiesībsargs aktīvi iesaistījās bērnu tiesību uz bezmaksas pirmsskolas izglītību veicināšanā. Šīs aktivitātes ietvaros tiesībsargs secināja: ja

normatīvajos aktos ir noteiktas bērna tiesības bez maksas iegūt pirmsskolas izglītību, jābūt noteiktam arī valsts vai pašvaldības pienākumam šīs tiesības nodrošināt.

Izvērtējot pārbaudes lietā iegūto informāciju, tiesībsargs secināja, ka vairākās Latvijas pašvaldībās ilgstoši netiek nodrošinātas bērna tiesības bez maksas iegūt pirmsskolas izglītību, jo pašvaldības pienācīgi nepilda šo savu funkciju. Tiesībsarga ieskatā, gadījumā, ja pašvaldība nespēj izpildīt likumā noteikto pienākumu – nodrošināt savā administratīvajā teritorijā dzīvojošos bērnus ar vietām pašvaldības dibinātās pirmsskolas izglītības iestādēs, tai ir pilnā apmērā jāsedz programmu īstenošanas izmaksas privātam pakalpojuma sniedzējam, lai uz vienlīdzīgu iespēju pamata ikvienam bērnam nodrošinātu likumā noteiktās tiesības uz valsts vai pašvaldības apmaksātu pirmsskolas izglītības ieguvu. Pamatojoties uz iepriekš minēto, tiesībsargs vairākkārt aicināja atbildīgās institūcijas konkrēti šādu pienākumu, tas ir, segt izmaksas pilnā apmērā, nostiprināt tiesību aktos.

[4] 2016.gadā tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus, kuros vecāki lūdz skaidrot skolas formu noteikšanas un vecāku pienākuma tās iegādāties tiesisko pamatu.

Izskatot šos iesniegumus, tiesībsargs secināja: skolai ir rīcības brīvība iekšējo normatīvo aktu izstrādē, kas ietver arī rīcības brīvību lemt par skolā valkājamo apģērbu. Izglītības iestāde īsteno gan bērnu izglītošanu, gan audzināšanu, un skolā valkājamā apģērba noteikšana ir saistīta ar audzināšanas procesu. Skolas formas ieviešanas mērķis var būt veicināt piederību skolai. Vienlaikus jāņem vērā, ka saskaņā ar labas pārvaldības principu skolai iekšējā normatīvā akta, kas nosaka skolēnu apģērbu, izstrādē ir jāiesaista tās personas, uz kurām šis regulējums attieksies – skolēni un viņu vecāki (likumiskie pārstāvji), noskaidrojot ieinteresēto pušu viedokli. Tas īstenojams caur skolas padomi, kurā ir pārstāvēti gan vecāki, gan arī izglītojamie, līdz ar to skolēnu apģērba jautājuma izlemšanas deleģēšana padomei nodrošina iesaistīto personu līdzdalību un ir objektīvi pamatota.

Attiecīgi, ja skola iekšējā normatīvajā aktā ir noteikusi skolas formu kā obligātu, skolēniem ir pienākums to ievērot. Vienlaikus jāņem vērā, ka vecāku (personu, kas realizē aizgādību) pienākums nodrošināt sava bērna izglītošanai nepieciešamos individuālos mācību piederumus, tostarp skolas formu, ir īstenojams savu materiālo iespēju robežās, tādēļ skolas formas neesamība nedrīkst liegt vai ierobežot bērna tiesības uz izglītību – arī tādā gadījumā, ja bērnam nav skolas formas, tam ir tiesības vienlīdzīgi ar citiem piedalīties mācību stundās.

[5] 2016.gadā saistībā ar bērna tiesībām bez maksas iegūt izglītību tiesībsarga redzeslokā ir nonācis arī jautājums par vecāku organizētu naudas vākšanu izglītības iestādēs. Ja iepriekš tika jautāts par ziedojumu mācību līdzekļiem, ekskursijām vai citiem bērniem

domātiem pasākumiem tiesiskumu, tad 2016.gadā jautāts arī par dāvanām pedagogiem. Vecāki lūdza skaidrojumu, kā rīkoties, ja nevēlas atbalstīt šo iniciatīvu.

Šajā sakarā tiesībsargs norādīja: neatkarīgi no tā, vai naudu vāc vecāki pēc savas iniciatīvas, vai to dibināta biedrība, jāņem vērā vairāki aspekti. Pirmkārt, vecāku dalībai ziedojumu veikšanā jābūt brīvprātīgai – daļa vecāku nav tiesīga uzlikt citiem pienākumu piedalīties naudas vākšanā jeb ziedot konkrētu vai brīvi izvēlētu summu. Atbalsta fonda lēmumi nav saistoši, tie nav obligāti, līdz ar to nevienam nav jāsniedz skaidrojums, kāpēc viņš neziedo. Otrkārt, bērnu nedrīkst sodīt par viņa vecāku darbību, bezdarbību vai paustajiem uzskatiem – labumi, kas iegūti privātās iniciatīvas rezultātā, jāsaņem visiem bērniem vienlīdzīgi. Treškārt, skola – klases audzinātājs, direktors, skolotāji – nedrīkst zināt, kura skolēna (vārds, uzvārds, klase) vecāki ir ziedojuši, jo, izpaužot ziņas par ziedotājiem, vienlaikus tiek izpaustas ziņas par bērniem, kuru vecāki nav ziedojuši, un tas var radīt atšķirīgu nelabvēlīgu attieksmi pret bērnu.

Tāpat tiesībsargs vairākkārt ir uzsvēris – arī brīvprātīgas vecāku iniciatīvas par dāvanām skolotājiem nav atbalstāmas, jo tas ir jautājums par sabiedrības morāli un skolotāju objektivitāti.

[6] Pārskata periodā tiesībsargs saņēma vairākus iesniegumus par skolu uzdoto mājasdarbu pārmērīgo apmēru, kas ierobežo bērnu tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, un tiesības piedalīties kultūras dzīvē, nodarboties ar mākslu.

Izvērtējot šos iesniegumus, tiesībsargs secināja, ka Vispārējās izglītības likumā ir noteikts katrai klasei pieļaujamais mācību stundu skaits dienā un mācību stundu slodze nedēļā, savukārt izglītības iestādes tiesības uzdot skolēniem mājās veicamus uzdevumus normatīvajos aktos tieši nav noteiktas. Nav arī reglamentēts mācību priekšmetos uzdodamo mājasdarbu apjoms vai pieļaujamais laiks mājasdarbu pildīšanai.

Tiesībsarga ieskatā, mājasdarbs kā metodiskais paņēmieni jāizmanto samērīgi, lai to pildīšana neliegtu bērnam tiesības uz interešu izglītību un brīvo laiku, un atpūtu. Tādēļ tiesībsargs ir lūdzis Izglītības un zinātnes ministriju kā vadošo valsts pārvaldes iestādi izglītības nozarē sniegt viedokli par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu attiecībā uz izglītības iestāžu tiesībām uzdot skolēniem mājās veicamos uzdevumus, nosakot maksimāli pieļaujamo skolēna patstāvīgi veicamo mājasdarbu kopējo apjomu vienā dienā/nedēļā/mēnesī.

[7] 2016.gadā kāda iesnieguma sakarā tika konstatēta sistēmiska problēma, proti, iesniedzējs norādīja, ka šobrīd Latvijā nepilngadīgie cietušie un liecinieki netiek pratināti

atbilstoši Kriminālprocesa likuma 153.pantam. Galvenais iemesls ir speciāli aprīkotu telpu un atbilstoša tehniskā nodrošinājuma, kā arī izpratnes trūkums starp profesionāļiem par minētās normas lomu bērna vislabāko interešu nodrošināšanā. Piemēram, kā izriet no tiesībsarga veiktās pārbaudes lietas, lai gan nacionālie un starptautiskie tiesību akti uzliek par pienākumu attiecīgos gadījumos nepilngadīgos cietušos un lieciniekus pratināt speciāli pielāgotās telpās un, ja nepieciešams, psihologa klātbūtnē vai ar tā starpniecību, praksē trūkst šo speciāli aprīkoto telpu un tehniskā nodrošinājuma, kā arī pastāv sarežģījumi ar nekavējošu psihologa pieaicināšanu, bet atsevišķos policijas iecirkņos šāds speciālists vispār nav pieejams. Tāpat Kriminālprocesa likums noteic pienākumu pirms nepilngadīgā cietušā un liecinieka pratināšanas fiksēšanas skaņu un attēlu ierakstā pārliecināties, vai tas atbilst nepilngadīgā vislabākajām interesēm un ir nepieciešams kriminālprocesa mērķu sasniegšanai. Tas nozīmē, ka procesa virzītājam ir jāveic izvērtējums, kādēļ nepilngadīgā cietušā un liecinieka pratināšanas fiksēšana skaņu un attēlu ierakstā atbilst bērna vislabākajām interesēm. Tās varētu būt pretrunā citām interesēm vai tiesībām, taču lielāka nozīme jāpiešķir tam, kas vislabāk der bērnam.

Lai risinātu pārbaudes lietā konstatēto problēmu, tiesībsargs vērsās atbildīgajās institūcijās, un, piemēram, Tieslietu ministrija norādīja, ka Kriminālprocesa likuma grozījumi nav vajadzīgi, jo ir nepieciešama efektīva jau esošo tiesību normu piemērošana praksē. Jau šobrīd procesa virzītājam ir jā rūpējas, lai bērna nopratināšana noritētu, neradot viņa psihei papildu traumu un kaitējumu.

Savukārt Iekšlietu ministrija norādīja: lai nodrošinātu psihologu pakalpojumus 2017.gadā, Valsts policija ir izsludinājusi attiecīgu iepirkumu. Tāpat Iekšlietu ministrija atzīst, ka katrā Valsts policijas struktūrvienībā ēkā, kur notiek procesuālās darbības, jābūt atbilstošai telpai īpaši aizsargājama cietušā pratināšanai. Taču vienlaikus ir kavēšanās ar nepieciešamā finansējuma piešķiršanu Valsts policijai pratināšanas telpu izveidei un tehniskā aprīkojuma iegādei. Ņemot vērā to, ka Iekšlietu ministrijas rīcība attiecībā uz atbilstošu pratināšanas telpu izveidi tiek ierobežota, 2016.gada 17.novembrī tiesībsargs lūdza Ministru kabinetu un Saeimu veikt nepieciešamās darbības nepilngadīgo cietušo un liecinieku nopratināšanas veicināšanai speciāli aprīkotās telpās un par rezultātiem paziņot tiesībsargam.

[8] 2016.gads bija nozīmīgs arī attiecībā uz ieslodzīto personu bērnu interešu un tiesību aizsardzību. Jaunajā Eiropas Padomes “Bērnu tiesību stratēģijā 2016–2021” ieslodzīto personu bērni ir atzīti par mazaizsargāto personu kategoriju. Savukārt tiesībsargs 2016.gadā ir pabeidzis 2014.gadā sāktu izpēti par ieslodzīto personu un viņu bērnu saskarsmes tiesībām Latvijā. Situācijas izpēti noslēgumā tiesībsargs vērsa uzmanību uz vairākiem ierosinājumiem

un nepieciešamajiem uzlabojumiem ieslodzīto personu bērnu tiesību aizsardzībā, tādēļ arī Latvijā, ne tikai Eiropas mērogā, šis jautājums nav atstāts bez ievērības.

[9] 2016.gadā aktīvi tika veicināta bērnu informētība par tiesībsargu, viņa darbu un iespēju bērnam vērsties pie tiesībsarga par dažādiem jautājumiem. Piemēram, šim nolūkam tika organizētas klases stundas bērniem par tiesībsarga darbību un drošību skolā un izveidots plakāts “Kas ir tiesībsargs?”. Tas tiek izvietots dažādās iestādēs, kur atrodas bērni – brīvības atņemšanas iestādēs, internātskolās, bērnunamos, krīzes centros, valsts sociālās aprūpes centros un psihoneiroloģiskajās slimnīcās.

[10] Pēc vairāku iesniegumu izskatīšanas 2016.gadā tiesībsargs atgādina, ka, saņemot ziņas par iespējamu vardarbību pret bērnu, bāriņtiesas pienākums ir nekavējoties pārbaudīt šo informāciju. Izmantojot Bāriņtiesu likuma 16.pantā noteiktās tiesības, bāriņtiesai primāri jāpārbauda bērna dzīves apstākļi un jāveic pārrunas ar bērnu bez citu personu klātbūtnes par situāciju un apstākļiem ģimenē. Ja pēc informācijas pārbaudes bāriņtiesai rodas pamatotas aizdomas par iespējamu vardarbību, tai nekavējoties jāziņo par to policijai.

[11] Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.panta piektajai daļai vecāku gribas izpaušmēm attiecībā uz bērnu var noteikt ierobežojumus neatkarīgi no viņu uzskatiem un reliģiskās pārliecības, ja ir konstatēts, ka tās fiziski vai garīgi varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai. Tāpat jāņem vērā šā likuma 9.pants, atbilstoši kuram arī bērnam ir tiesības uz privāto dzīvi (šādas tiesības izriet arī no ANO Bērnu tiesību konvencijas 16.panta un Satversmes 96.panta). Informācija, ko bērns ir uzticējis citām personām un kas attiecas uz viņa privāto dzīvi, var tikt nodota vienam vai abiem vecākiem, ja tas nepieciešams viņu kā likumisko pārstāvju pienākumu pildīšanai un bērna interešu aizstāvībai, taču, lemjot par šādas informācijas izpaušanu, ir jāizvērtē bērna viedoklis, ņemot vērā viņa brieduma pakāpi, kā arī viņa tiesības uz privāto dzīvi.

Diemžēl, runājot vispārīgi, gan pārbaudes lietās, gan izskatot personu iesniegumus, tiesībsargs ir konstatējis, ka bāriņtiesas, lietās pieņemot lēmumus, nenoskaidro un neanalizē bērna viedokli; lēmumā nepamato, kāpēc lemts pretēji bērna viedoklim; kā arī lēmumā nemaz neiekļauj bērna viedokli vai vismaz pamatojumu, kāpēc to nav bijis iespējams noskaidrot.

[12] 2016.gada otrajā pusē tiesībsargs saņēma informāciju no nevalstiskajām organizācijām par bērnu vecumā līdz diviem gadiem iespējamiem tiesību pārkāpumiem, ievietojot viņus institūcijās un nenodrošinot ģimenisku vidi. Nevalstiskās organizācijas

informēja tiesībsargu par šķēršļiem, ar kuriem sastopas potenciālie aizbildņi, vēršoties bāriņtiesās statusa iegūšanai, un audžuģimenes, kurās bāriņtiesas neievieto bērnus.

Pārbaudes lietā konstatēts, ka praksē netiek izvērtēta un nodrošināta iespēja bērniem augt ģimeniskā vidē, īpaši bērniem līdz divu gadu vecumam, lai gan atbilstoši tiesību aktiem, pirms bērna ievietošanas aprūpes iestādē, ir jāvērtē iespēja tam iecelt aizbildni vai viņu ievietot audžuģimenē. Tāpat secināts, ka bāriņtiesu lēmumu tiesiskumu par bērnu ievietošanu institūcijā neviens nepārbauda. Saskaņā ar normatīvo regulējumu lēmums gan ir pakļauts tiesas kontrolei (tas ir pārsūdzams), taču neviens, izņemot aprūpes iestādes vadītāju, kurš pēc lēmuma pieņemšanas ir bērna likumiskais pārstāvis, nav tiesīgs to pārsūdzēt. Savukārt iestādes vadītājs nav ieinteresēts lēmumu pārsūdzēt, jo bērni tiek ievietoti viņa vadītajā aprūpes iestādē, un tas garantē iestāžu pastāvēšanu.

[13] 2016.gada vasarā Tiesībsarga birojā tika saņemts nepilngadīga ārzemnieka iesniegums ar lūgumu nodrošināt pieeju izglītībai laikā, kamēr viņam ir atļauts uzturēties Latvijas Republikā. Drīz pēc tam Tiesībsarga birojā tika rīkota starpinstitucionālā sanāksme par iesniegumā minēto, kā arī citiem jautājumiem attiecībā uz nepilngadīgo ārzemnieku, kuri ir iecerējuši Latvijas Republikā bez likumisko pārstāvju pavadības, tiesību nodrošināšanu.

Starpinstitucionālās sanāksmes dalībnieki konstatēja, ka attiecībā uz nepilngadīgo ārzemnieku tiesību nodrošināšanu valstī ir sistēmiskas problēmas, kuras ir steidzami jānovērš. Tādēļ tiesībsargs lūdza Ministru prezidentu atbildīgajām iestādēm uzlikt par pienākumu novērst šīs problēmas un nepilnības normatīvajā regulējumā. Piemēram, pienācīgi ir jānosaka kārtība, kādā valsts sedz izdevumus par nepilngadīgo ārzemnieku, kas Latvijā uzturas nelikumīgi, izmitināšanu. Tāpat sanāksmē tika konstatēts, ka Izglītības likuma 3.panta trešā daļa ierobežo nepilngadīgo trešās valsts valstspiederīgo vai bezvalstnieku, kuriem nav likumīga pamata uzturēties Latvijas Republikā, tiesības uz bezmaksas pirmsskolas sagatavošanu, vidējo izglītību un arodizglītību. Nepilngadīgajam ārzemniekam nav iespējams nodrošināt arī veselības aprūpi, jo viņam nav piešķirts personas kods, kas ļautu pieteikt vizīti pie ģimenes ārsta, saņemt nosūtījumu pie speciālistiem un veikt medicīniskus izmeklējumus. Ārzemniekiem, kas valstī uzturas nelikumīgi, obligāti ir nodrošināma tikai neatliekamā medicīniskā palīdzība.

Tāpat nepilngadīgais ārzemnieks var iecerēt un uzturēties valstī gan patvēruma procedūras ietvaros, gan saskaņā ar Imigrācijas likumu, un neatkarīgi no iecelšanas mērķa valstij ir jāveic visi pasākumi, lai iespēju robežās ātrāk identificētu bērna vecākus vai tuvākos radniekus ģimenes apvienošanās nolūkā. Par nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļu meklēšanu ir atbildīga bāriņtiesa un Valsts robežsardze. Taču atbilstoši spēkā esošajam

regulējumam jāsecina, ka nav skaidri noteikts, kura institūcija un kad uzsāk nekavējošu nepilngadīgā ārzemnieka ģimenes locekļu meklēšanu.

Pilsoniskās un politiskās tiesības

[14] Personas tiesības uz taisnīgu tiesu ir vienas no būtiskākajām pamattiesībām, jo no šo tiesību pienācīgas nodrošināšanas lielā mērā ir atkarīga pārējo cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzība. Ik gadu tiesībsargs saņem personu iesniegumus, kuros tiek norādīts uz dažādiem tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumiem. 2016.gadā saņemti 293 (2015.gadā – 343) šādi iesniegumi.

Nemainīgi gadu no gada saņemtā informācija liecina par iedzīvotāju neapmierinātību ar ierobežoto iespēju vērsties tiesā – dārgi juridiskie pakalpojumi, nepieejama valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība, kā arī augstas valsts nodevas. Izskan arī sūdzības par tiesas procesā pieļautajiem procesuālajiem pārkāpumiem, par nesamērīgi ilgiem lietu izskatīšanas termiņiem, kā arī tiek vēltā kritika tiesu nolēmumiem pēc būtības un to izpildes procesam.

Atzīstams, ka pēdējos gados gan valdība, gan likumdevējs ir veicis virkni pasākumu, lai uzlabotu un efektīvizētu tiesu sistēmu kopumā, tomēr, vērtējot iedzīvotāju sniegto informāciju, jāsecina, ka veiktās reformas nav būtiski veicinājušas sabiedrības uzticamību tiesu darbam kopumā. Tiesībsargs uzsver, ka ierosināto reformu rezultātam būtu jāatspoguļojas ne tikai ātrākā lietu izskatīšanā, kas ir bijusi viena no Latvijas tiesu sistēmas aktuālākajām pēdējo gadu problēmām, bet arī reformām jābūt vērstām uz Satversmes 92.pantā garantēto tiesību nodrošināšanu pēc būtības. Jau vairākus gadus tiesībsargs ir norādījis uz to, ka valstī nodrošinātā juridiskā palīdzība nav pietiekama, kā rezultātā tieši mazaizsargātāko personu tiesības uz pieeju tiesai ilgstoši tiek ierobežotas. Tomēr, neskatoties uz minēto, kā uz negatīvu tendenci jānorāda Tieslietu ministrijas 2016.gadā atkārtoti aktualizētais jautājums par advokātu procesa ieviešanu civilprocesā, kas pēc būtības ir vērsti uz personas tiesību brīvi izvēlēties sev pārstāvi atsevišķās civillietu kategorijās ierobežošanu.

Paužot viedokli par Tieslietu ministrijas ieceri atsevišķās civillietu kategorijās ieviest advokātu procesu, tiesībsargs norādīja, ka ir atbalstāma valsts iecere Latvijas iedzīvotājiem nodrošināt kvalitatīvu juridisko palīdzību tieši sarežģītos civiltiesiskos strīdos, kas kopumā varētu veicināt tiesas procesa efektivitāti, tomēr primāri būtiskāk valstij ir rūpēties par to, lai juridiskā palīdzība tiktu nodrošināta tām personām, kuras jau šobrīd pašas to nevar atļauties tajās lietu kategorijās, kurās, iespējams, šāda palīdzība ir pamatota un nepieciešama, lai persona realizētu savas tiesības uz pieeju tiesai. Vērtējot ziņojumā iekļautos argumentus advokātu procesa ieviešanai, tiesībsargs secināja, ka izvēlēto pamattiesību ierobežojuma nepieciešamībai nav pietiekamu pierādījumu un pamatojuma. Virzot šādu ieceri, nav ņemts

vērā, ka sabiedrības interese izmantot tieši advokātus kā juridiskās palīdzības sniedzējus ir samērā maza, turklāt nav gūts objektīvs pamatojums, ka tieši izvēlētajās lietu kategorijās pastāvētu problēmas ar juridiskās palīdzības kvalitāti un efektīvu procesa norisi. Tāpat nav veikta padziļināta izpēte par likumdevēja jau veikto grozījumu efektivitāti attiecībā uz advokātu procesa ieviešanu kasācijas instancē, kā arī šādā procesā ir ievērojami apšaubāma iespēja nodrošināt pilnvērtīgu sacīkstes principa īstenošanu.

[15] Tiesības uz tiesas pieejamību (tiesības uz objektīvām, saprātīgām iespējām nepieciešamības gadījumā vērsties tiesā) arī ir viens no būtiskākajiem taisnīgas tiesas elementiem. Tajā pašā laikā jānorāda, ka tiesības uz tiesas pieejamību nav absolūtas un leģitīma mērķa sasniegšanai tās var samērīgi ierobežot tiktāl, ciktāl šīs tiesības netiek atņemtas pēc būtības. Tiesībsargs arī 2016.gadā ir saņēmis vairākus iesniegumus, kuros personas norādīja uz ierobežojumiem, kas, viņu ieskatā, tām liedz pieeju tiesai. Vairumā gadījumu personas vērsa uzmanību uz problēmu aspektiem, kas saistīti ar grūtībām samaksāt valsts nodevu vai arī liegto iespēju panākt lietas izskatīšanu apelācijas instancē.

Tiesībsargs jau 2015.gadā vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz to, ka Civilprocesa likuma 54.¹ nodaļas regulējums jau tā ierobežo gadījumus, kad pieļaujama apelācijas sūdzības iesniegšana par spriedumiem maza apmēra prasībās. Valsts nodevas samaksa neatbilstošā apmērā vai liegums turpināt tiesvedību, ja tiesa atteikusi atbrīvot no valsts nodevas samaksas, kā arī apelācijas sūdzības neparakstīšana būtiski ierobežo pieeju tiesai un ir noteikta nesamērīgi. Tiesībsargs pauda viedokli, ka šāds ierobežojums ir nesamērīgs un likumdevējs būtu varējis sasniegt leģitīmo mērķi – lietas ātrāku un efektīvāku izskatīšanu – arī gadījumā, ja būtu noteicis iespēju atstāt apelācijas sūdzību bez virzības, nosakot laiku trūkumu novēršanai, papildus paredzot, ka šāds lēmums nav pārsūdzams.

[16] Vairāku gadu garumā tiesībsargs ir konstatējis problemātiku attiecībā uz lietu izskatīšanas termiņiem tiesā. Kopējā tendence gan ir vērsta uz to, ka lietu izskatīšanas termiņi samazinās, tomēr vēl arvien tiesībsargs saņem informāciju par nesamērīgi ilgiem termiņiem. Šādās situācijās tiesībsargs sākotnēji aicina lietas dalībniekus izmantot iespēju vērsties pie konkrēto tiesu priekšsēdētājiem, kuriem saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 33.panta ceturtajā daļā un 40.panta trešajā daļā noteikto kompetenci ir pienākums veikt uzraudzību pār lietu izskatīšanas termiņiem. Vienlaikus arī pats tiesībsargs atsevišķos gadījumos ir saskatījis nepieciešamību lūgt tiesu priekšsēdētājiem izvērtēt konkrētu tiesnešu darbu, ja pieļauta iespējama vilcināšanās.

[17] Tiesībsargs regulāri saņem informāciju par iespējami nekvalitatīvu vai neefektīvu valsts nodrošināto aizstāvību kriminālprocesa ietvaros un arī par civillietās pašas personas izvēlēta pārstāvja (tostarp advokātu) sniegto juridisko palīdzību. Atsevišķos gadījumos tiesībsargs saņemtus iesniegumus ir pārsūtījis Latvijas Zvērinātu advokātu padomei ar lūgumu izskatīt tos pēc būtības. Tomēr jānorāda, ka iedzīvotāji reti izmanto iespēju iesniegt sūdzību par juridiskās palīdzības sniedzējiem, tostarp advokātiem, vēršoties Latvijas Zvērinātu advokātu padomē, norādot, ka būtiskāk ir turpināt iesākto procesu, un tādējādi primāri izvēlas meklēt citu pārstāvi vai aizstāvi, lai panāktu savu tiesību aizsardzību.

[18] Pārskata periodā joprojām salīdzinoši daudz sūdzību tika saņemts par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību vai bezdarbību nolēmumu izpildes procesā. Tāpat kā citus gadus, arī 2016.gadā iesniegumos norādīts uz tādu tiesu izpildītāju iespējami nepamatoto rīcību kā kontu bloķēšana, neatstājot likumā paredzētos līdzekļus vai vēršot piedziņu uz tādām naudas summām, uz kurām likums šo piedziņu liedz veikt. Tāpat iedzīvotāji pauž neapmierinātību ar pārlietu lielajiem izdevumiem, kas jāmaksā tiesu izpildītājam par sprieduma piespiedu izpildes nodrošināšanu.

Sniedzot konsultācijas iedzīvotājiem šajos jautājumos, jāsecina, ka personas nav informētas par savām tiesībām, tostarp par to, ka normatīvais regulējums paredz iespēju konkrētām personu grupām lūgt samazināt tiesu izpildītāja izdevumus.

[19] Viena no tiesībsarga prioritātēm attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšanā pēdējos gados ir saistīta tieši ar tiesiskā regulējuma pilnveidi. 2014.gadā tika veikti grozījumi Ārstniecības likumā, kas nosaka piespiedu līdzekļu un citu ierobežojumu piemērošanu un apstrīdēšanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Lai gan Ārstniecības likumā tika iekļauts deleģējums Ministru kabinetam izstrādāt noteikumus, kas paredz kārtību, kādā šie ierobežojumi tiek piemēroti, šis uzdevums līdz 2016.gada vidum nebija paveikts. Tikai ar tiesībsarga aktīvu rīcību, vēršoties gan Veselības ministrijā, gan pie Ministru prezidenta, tika panākta Ministru kabineta noteikumu "Kārtība, kādā veicama pacientu ierobežošana, izmantojot ierobežojošos līdzekļus, un priekšmetu saraksts, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē un saņemt ar sūtijumiem (ienesumiem)" pieņemšana, un tie stājās spēkā 2016.gada 12.jūlijā. Tomēr jāatzīst, ka vēl arvien pastāv nepilnības tiesiskajā regulējumā attiecībā uz medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu kriminālprocesa ietvaros.

Tiesībsargs uzskata, ka ir ļoti būtiski turpināt sistēmiski pilnveidot normatīvo ietvaru, jo vēl arvien nepastāv skaidrs regulējums par tiesas nolēmuma par personai piemērotā

medicīniskā rakstura piespiedu līdzekļa – ambulatorās ārstēšanas izpildes kārtību, tādējādi saglabājot patvaļības risku personas tiesību ierobežojumu noteikšanai.

[20] 2016.gadā tiesībsargs atkārtoti vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz vēl arvien pastāvošajām nepilnībām “jaunā” (kurš tika pieņemts 2013.gadā) rīcībspējas institūta piemērošanā, norādot uz konkrētiem gadījumiem, kad tiesas ir noteikušas personām rīcībspējas ierobežojumus arī tajās jomās, kas saskaņā ar likumu nav ierobežojamas, kā arī nosakot rīcībspējas ierobežojumus lielākā apmērā, nekā tas nepieciešams. Tiesībsargs arī vērsis atbildīgās ministrijas uzmanību uz pasīvo lietas dalībnieku (bāriņtiesas, prokuratūras pārstāvju) iesaistīšanos, kuru pienākumos šādās lietu kategorijās primāri ir veicināt pēc iespējas objektīvāka un taisnīgāka tiesas nolēmuma pieņemšanu. Diemžēl Tieslietu ministrija tiesībsargu nav informējusi par saņemtās informācijas izvērtēšanas rezultātiem un veiktajiem pasākumiem, lai novērstu identificētos pārkāpumus.

2016.gadā bija vērojams, ka arvien vairāk pašas personas ar garīga rakstura traucējumiem Tiesībsarga birojā interesējas par rīcībspējas ierobežojuma pārskatīšanas iespējām, gan nākot uz konsultācijām klātienē, gan izvēloties iespēju saņemt informāciju pa tālruni. Tāpat šis jautājums bija aktuāls aizgādņiem, kuri pārstāv personu ar rīcībspējas ierobežojumu tiesības un intereses, jo atbilstoši Civilprocesa likuma normām aizgādņiem līdz 2016.gada 31.decembrim bija jāiesniedz pieteikums tiesā par personas rīcībspējas ierobežojuma pārskatīšanu. Savukārt, ja aizgādnis savu pienākumu nebūs veicis, bāriņtiesām līdz 2017.gada 31.decembrim par to būs jāinformē prokuratūra.

Jāpiebilst, ka tiesībsargs 2016.gadā jau atkārtoti atbildīgo ministriju uzmanību vērsa uz nepieciešamību domāt par valsts finansējuma piesaisti aizgādņiem, jo bāriņtiesas jau ilgstoši norādījušas uz problēmām atrast personas, kuras bez papildu atlīdzības vēlētos uzņemt aizgādņa pienākumus personai, kurai ir noteikts rīcībspējas ierobežojums. Tāpat vēl arvien šī iemesla dēļ praksē nereti jākonstatē, ka personai ar ierobežotu rīcībspēju par aizgādni tiek iecelts aprūpes institūcijas darbinieks, lai gan CPT savos ziņojumos ir norādījusi uz šādas situācijas nepieļaujamību.

[21] Analizējot saņemto informāciju, tiesībsargs konstatējis, ka vēl arvien praksē tiek novērota tendence – personas ar garīga rakstura traucējumiem netiek uzklautas tiesas zālē, lai gan, pilnveidojot normatīvo regulējumu kriminālprocesā, mērķis bija panākt pretējo, proti, ka personas neaicināšana veselības stāvokļa dēļ būtu pieļaujama kā izņēmums. Tas ir ļoti būtiski, jo procesos, kuros ir iesaistītas personas ar garīga rakstura traucējumiem, arī šo

personu pārstāvībā un aizstāvības nodrošināšanā vēl arvien ir vērojama formāla pieeja, kā rezultātā var tikt apdraudētas šo personu cilvēktiesības.

[22] Tiesībsargs 2016.gada aprīlī izstrādāja pētījumu par pacientu fiksāciju somatiskajās ārstniecības iestādēs, kurā ir aktualizēta problemātika saistībā ar pacientu fiksācijas ētiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem.

Pētījums “Pacientu fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs” atklāja, ka Latvijā nav tiesiskā regulējuma un/vai vienotu medicīnisko vadlīniju par kārtību, kādā veicama personas fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs. Tiesībsarga ieskatā, šis trūkums obligāti ir jānovērš, jo nepamatota un nesamērīga personas fiksācija pārkāpj personas cilvēktiesības. Tādēļ tiesībsargs uzsver, ka ārstniecības personālam, pieņemot lēmumu par personas fiksāciju, katrs gadījums ir jāizvērtē individuāli, ņemot vērā pacienta veselības stāvokli, uzvedību un nepieciešamību piemērot ierobežojošos līdzekļus. Turklāt personas fiksācija nedrīkst tikt piemērota kā sods par tās rīcību. Personas fiksācija ir galējā nepieciešamība, kas jāpiemēro gadījumos, kad persona var kaitēt sev vai citiem vai tā ir nepieciešama medicīnisko manipulāciju veikšanai.

Ārstniecības iestādēm un valstij ir jārīko izglītojošie pasākumi par medicīnas nozares attīstību un pacienta drošības interešu ievērošanu ārstēšanas procesā. Jāinformē arī sabiedrība par personas fiksācijas pieļaujamību somatiskajās ārstniecības iestādēs.

[23] Tiesībsarga birojā, līdzīgi kā iepriekšējos gados, arī pārskata periodā liela uzmanība tika pievērsta ieslodzīto personu tiesību aizsardzībai. Par to liecina lielais – 550 – izskatīto iesniegumu skaits, kas saņemts no ieslodzījuma vietām, atzinumi, dalība darba grupās normatīvā regulējuma izstrādē un pilnveidē, kā arī monitoringa vizītes ieslodzījuma vietās.

Tiesībsargam adresētajos iesniegumos galvenokārt skartas šādas tēmas: sadzīves apstākļi; spīdzināšana, necilvēcīga izturēšanās, fiziska un morāla vardarbība; tiesības uz brīvību un drošību soda izpildē; tiesības uz medicīnisko palīdzību; labas pārvaldības principa neievērošana; ar soda izpildi saistīti jautājumi, lūgums sniegt informāciju u.c. Daudzos iesniegumos ir ietvertas vairākas no šīm tēmām.

Salīdzinot ar 2015.gadu, ir samazinājies to iesniegumu skaits, kuros ir izteiktas sūdzības par cietuma darbinieku cietsirdīgu vai vardarbīgu rīcību, kā arī par labas pārvaldības principa pārkāpumiem ieslodzījuma vietās. Savukārt nedaudz ir palielinājies iesniegumu skaits par sadzīves apstākļiem kamerās un citās koplietošanas telpās, piemēram, pastaigu laukumos, sporta zālē vai dušas telpā. Tomēr nemainīgi lielākais iesniegumu skaits satur

līgumus sniegt dažāda rakstura informāciju par ieslodzītā tiesībām un kārtību, kādā tiesību aizskārums gadījumā vērsties dažādās nacionālajās un starptautiskajās institūcijās. Tāpat arī liels iesniegumu skaits ietver sūdzības par dažāda sadzīviska rakstura un ar soda izpildi saistītiem jautājumiem. Visvairāk sūdzību par neatbilstošiem apstākļiem ir saņemts no Daugavgrīvas cietuma un Rīgas Centrālcietuma.

2016.gadā Tiesībsarga birojā ir saņemti 67 iesniegumi, kuros izteikta neapmierinātība ar medicīniskās palīdzības nodrošinājumu ieslodzījuma vietās. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu ir vērojams sūdzību skaita pieaugums. Saņemtie iesniegumi ir gan par ārstniecības kvalitāti, gan arī par medicīniskās palīdzības pieejamību un apjomu. 2016.gadā samazinājies sūdzību skaits par stomatoloģiskās palīdzības saņemšanu ieslodzījuma vietās. Cietumi slēdz līgumus ar ārpus cietuma esošajām slimnīcām vai stomatoloģiskajām klīnikām, kur nepieciešamības gadījumā tiek etapēti ieslodzītie stomatoloģiskās palīdzības saņemšanai. Tāpat pozitīvi vērtējams, ka ieslodzījuma vietām ir izdevies piesaistīt dažāda profila speciālistus, kas tiek nodarbināti uz nepilnu darba laiku, tādējādi uz vietas nodrošinot pieeju dažādiem šaurāka profila speciālistiem.

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, regulāri tiek saņemti arī iesniegumi, kuros izteikta neapmierinātība ar tiesībsarga rīcību, pārsūtot iesniedzēja iesniegumu izskatīšanai pēc būtības atbildīgajai iestādei, ja iesniegumā norādītās problemātikas risināšana neietilpst tiesībsarga kompetencē. Katrā individuālā gadījumā tiek vērtēts lietderīgākais un racionālākais iesnieguma izskatīšanas vai risināšanas veids, lai panāktu efektīvāko rezultātu, vienlaikus *iedarbinot* tos valstī izveidotos mehānismus, kas vistiešākā mērā ir atbildīgi par attiecīgā pārkāpuma novēršanu.

[24] Spīdzināšana, necilvēcīga vai pazemojoša izturēšanās ir atzīstama par vienu no cietsirdīgākajiem izturēšanās veidiem pret cilvēku. Gadu no gada tiesībsargs valdībai un parlamentam ir norādījis uz nepieciešamību ratificēt ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem fakultatīvo protokolu. Tomēr līdz šim tiesībsargs netika sadzirdēts. Jāatzīmē, ka protokols paredz radīt neatkarīgu mehānismu, kura uzdevums ir veikt regulāras vizītes slēgta tipa iestādēs, lai tajās novērstu spīdzināšanu un cietsirdīgu apiešanos.

Ņemot vērā iepriekš minēto, 2016.gadā tiesībsargs atkārtoti vērsās pie Ministru prezidenta, lūdzot veikt pasākumus, lai fakultatīvais protokols tiktu ratificēts pēc iespējas ātrāk. Atbildes rakstā Ministru prezidents norādīja, ka atbalsta fakultatīvā protokola ratificēšanas nepieciešamību. Ar Ministru prezidenta 2016.gada 26.oktobra rīkojumu Nr.626 ir izveidota darba grupa, kurai jāizvērtē papildprotokola ieviešanas varianti un jāsagatavo

informatīvais ziņojums, kas iesniedzams Ministru kabinetam līdz 2017.gada 1.maijam. Lai izvērtētu papildprotokola ieviešanas variantus un sagatavotu informatīvo ziņojumu, Tieslietu ministrija tiesībsargam lūdza sniegt informāciju par kompetenci papildprotokolā iekļauto tiesību aizsardzības jomā.

[25] Tiesībsarga ieskatā, mūža ieslodzījums bez iespējas sodītai personai atgriezties sabiedrībā nesekmē Krimināllikuma noteikto soda mērķu sasniegšanu. Turklāt, raugoties no cilvēktiesību viedokļa, mūža ieslodzījums bez jebkādas iespējas personai atgriezties sabiedrībā ir uzskatāms par necilvēcīgas izturēšanās aizlieguma pārkāpumu. Tādēļ 2016.gadā tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā, norādot uz diskusijas nepieciešamību par Krimināllikuma normu pilnveidi attiecībā uz personām, kurām mūža ieslodzījums piespriests par seksuālu vardarbību pret nepilngadīgajiem. Savukārt Tieslietu ministrija norādīja, ka likumdevējs ir paudis nepārprotamu politisko gribu ierobežot tiesības uz pirmstermiņa atbrīvošanu no soda pieaugušiem dzimumnoziedzniekiem par sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, kas izdarīts pret personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, tai skaitā ierobežot tiesības uz pirmstermiņa atbrīvošanos šādiem uz mūžu notiesātajiem dzimumnoziedzniekiem.

[26] Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13.pants paredz, ka ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā konvencijā, tiek pārkāptas, ir nodrošināta efektīva aizsardzība valsts institūcijās, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot dienesta pienākumus.

Tiesībsarga birojā arī 2016.gadā tika saņemti personu iesniegumi par amatpersonas rīcību, veicot dienesta pienākumus, kā arī par izmeklēšanas laikā pieņemtajiem lēmumiem. Tiesībsarga birojā saņemti 29 privātpersonu iesniegumi par amatpersonu rīcību dienesta pienākumu izpildes laikā. Iesniegumos personas norādīja uz, viņuprāt, prettiesiskiem un nepamatotiem amatpersonu lēmumiem, izmeklējot noziedzīgus nodarījumus un administratīvos pārkāpumus. Vairumā gadījumu personas dažādu iemeslu dēļ nebija izmantojušas normatīvajos aktos paredzēto amatpersonas rīcības vai lēmuma apstrīdēšanas iespēju.

Tiesībsarga birojā vērsās arī personas, kuras iepriekš jau bija vērsušās iestādēs ar lūgumu veikt pārbaudi par amatpersonu rīcības tiesiskumu. Tomēr minētās personas nepiekrita vai apšaubīja šo pārbaudu rezultātus. Trijos gadījumos tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietas, lai izvērtētu valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti konkrētajās situācijās. Diemžēl visos trijos gadījumos, izvērtējot iestāžu veikto

pārbaužu gaitā iegūtos materiālus un izdarītos secinājumus, tiesībsargs konstatēja, ka iestāžu pārbaudes patiesi nav veiktas ar pienācīgu rūpību konvencijas 13.panta izpratnē.

[27] 2016.gada 11.februārī Saeima trešajā lasījumā izskatīja likumprojektu “Grozījumi Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā”, tajā skaitā veselības ministra G.Belēviča ierosināto grozījumu 17.panta pirmajā daļā, kas paredzēja, ka “par dzimumšūnu donoru var būt vesela persona: vīrietis vecumā no 18 līdz 45 gadiem un dzemdējusi sieviete vecumā no 18 līdz 35 gadiem”. Neatbalstot veselības ministra iniciatīvu, atsevišķas privātpersonas vērsās gan Saeimā, gan Tiesībsarga birojā, lūdzot izvērtēt veselības ministra ierosināto grozījumu atbilstību Satversmē noteiktajam diskriminācijas aizlieguma principam un dzimumu līdztiesības principam, kā arī atbilstību sievietes tiesībām lemt par savu ķermeni un reproduktīvo veselību.

Tiesībsarga ieskatā, no likuma anotācijas nebija rodams pamatojums atšķirīgai attieksmei, nosakot ierobežojumu ziedot savas olšūnas tieši nedzemdējušām sievietēm. Veselības riski, uz kuriem norādīts vairākos starptautiskos pētījumos, var attiekties gan uz dzemdējušām, gan nedzemdējušām sievietēm. Tāpat Satversmes 96.panta aspektā jāņem vērā sievietes tiesības uz autonomiju, kas ietver tiesības pieņemt lēmumu par savu ķermeni. Sieviete var pieņemt lēmumu vispār nevēlēties kļūt par māti, bet viņa var vēlēties ziedot savas olšūnas citu sieviešu vajadzībām.

Tādējādi tiesībsargs norādīja, ka nav atrodamī skaidri un viennozīmīgi argumenti, kāpēc tieši nedzemdējušām sievietēm ir ierobežojums ziedot olšūnas. Ja likumā noteikts ierobežojums, svarīgi ir definēt leģitīmo mērķi, respektīvi, kāpēc šāds ierobežojums ir veikts.

[28] 2015. un 2016.gadā tiesībsargs saņēma vairākus iesniegumus no Latvijas Ģimenes ārstu asociācijas, kuros tika aicināts izvērtēt Ministru kabineta noteikumu Nr.134 „Noteikumi par vienoto veselības nozares elektronisko informācijas sistēmu” atbilstību Satversmes 96.pantam un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pantam.

Lai pārrunātu ar e-veselības sistēmas ieviešanu saistīto problemātiku, tiesībsargs organizēja diskusiju, kurā bija aicināti pārstāvji no institūcijām, kas ir atbildīgas par e-veselības sistēmas īstenošanu un ar to saistīti. Secinot, ka attiecībā uz darba nespējas lapām un e-receptēm e-veselības sistēmā tiesiskais regulējums vēl ir pilnveidojams, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu. Tās ietvaros tiesībsargs vērsās Veselības ministrijā, aicinot precizēt vairākus Ministru kabineta noteikumu Nr.134 „Noteikumi par vienoto veselības nozares elektronisko informācijas sistēmu” punktus.

Tā kā fizisko personu dati ir neatņemama privātās dzīves sastāvdaļa, īpaši svarīgi ir nodrošināt e-veselības sistēmas tiesiskā regulējuma atbilstību Satversmes 96.pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pantam, kā arī ES Pamattiesību hartas 7. (privātās un ģimenes dzīves neaizskaramība) un 8.pantam (personas datu aizsardzība). Elektroniskajiem medicīnas datiem ir vieglāk piekļūt un tos nokopēt (atšķirībā no medicīnas datiem, kas bija papīra versijā), tāpēc jānodrošina, lai sistēma būtu droša, lai iekļautie dati būtu adekvāti, relevanti, nebūtu pārmērīgi. Personām, kas apstrādā šos datus, jāievēro konfidencialitātes prasības.

Neskatoties uz to, ka Veselības ministrija noteikumu grozījumos iestrādāja dažus tiesībsarga priekšlikumus, tiesībsargs secina, ka vairākus būtiskus priekšlikumus tā nav ņēmusi vērā. Tādēļ tiesībsargs nosūtīja vēstuli Ministru kabinetam, kurā aicināja veikt nepieciešamos grozījumus tiesiskajā regulējumā, lai nodrošinātu līdzsvaru starp veiksmīgi funkcionējošu e-veselības sistēmu un pacienta medicīnas datu aizsardzību atbilstoši cilvēktiesību standartiem.

Pēc Ministru prezidenta rīkojuma Veselības ministrija izveidoja darba grupu, kurā iesaistīti arī Tiesībsarga biroja pārstāvji. Darba grupa par pacientu datu apstrādes un aizsardzības jautājumiem saistībā ar vienotās veselības nozares elektroniskās informācijas sistēmas darbību izskatīs jautājumus par diagnozes un cēloņa norādi e-darbnespējas lapās; par diagnozes norādīšanu e-receptē, par pacienta tiesībām liegt pieeju e-receptēm un e-darbnespējas lapām, un Veselības inspekcijas tiesībām apstrādāt datus e-veselības sistēmā.

[29] 2016.gada maijā un jūnijā Tiesībsarga biroja pārstāvis piedalījās Tieslietu ministrijas darba grupā Eiropas Padomes Konvencijas cīņā pret cilvēku orgānu tirdzniecību izvērtēšanai. Darba grupā tika izvirzīti būtiski valsts līmenī risināmi jautājumi, lai veiksmīgi ieviestu konkrēto konvenciju: 1) valstī jābūt ieviestam transplantācijas koordinātoram, 2) jābūt neregulētam transplantācijas posmu procesam, kā arī noteiktai atbildībai un pienākumiem par to. Tāpat tika secināts, ka cilvēka audu izņemšanas problēma ir aktuāla, bet tā neskar konvencijas tvērumu, tādēļ tika vērsta Veselības ministrijas uzmanība uz šo procesu – kā kontrolēt nelikumīgu audu izņemšanu.

Darba grupas dalībnieki noslēdza darbu ar kopīgu slēdzienu, ka konvencija būtu parakstāma, tādēļ tiks ieteikts valstij to parakstīt un laika gaitā ratificēt.

[30] Aizvien biežāk ir vērojama tendence, ka Tiesībsarga birojā vēršas personas, kas vēlas, lai tiesībsargs risinātu jautājumu saistībā ar personas tiesībām uz datu aizsardzību. Iesniegumos ir vērsta uzmanība uz personas vārda un uzvārda identificēšanu (personas datu

apstrādi) presē un masu medijos bez personas piekrišanas. Jānorāda, ka šādās situācijās ir nepieciešams atrast samērīgu balansu starp personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību, no vienas puses, un tiesībām uz mediju izteiksmes brīvību un sabiedrības interesi, no otras puses.

Lielākajā daļā iesniegumu tiesībsargs norādīja, ka šāda veida darbības regulē Fizisko personu datu aizsardzības likums, tādēļ nereti personām tiek skaidrotas tieši šī likuma normas, kā arī personas tiek aicinātas primāri vērsties Datu valsts inspekcijā, ja personas datu apstrāde ir bijusi prettiesiska. Tāpat Tiesībsarga birojā ir vērsušās vairākas personas saistībā ar iespējamiem goda un cieņas aizskārumiem masu medijos un presē, lūdzot tiesībsargu izskaidrot tiesību aizsardzības mehānismu minēto jautājumu risināšanā.

[31] 2015.gadā novembrī Labklājības ministrija lūdza tiesībsargu iesniegt konceptuālu ziņojumu par Latvijas situācijas atbilstību Eiropas Padomes Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija) prasībām.

Tiesībsargs norādīja, ka Latvijas Republikas Satversme, dažādas Apvienoto Nāciju Organizācijas un Eiropas Padomes konvencijas un direktīvas, kā arī citi valstij saistoši starptautiskie normatīvie akti jau pašlaik reglamentē vairumu no Stambulas konvencijā definētajām tiesībām un pienākumiem. Tomēr bieži vien jākonstatē personas pamattiesību pārkāpums, jo valsts nespēj savlaicīgi izpildīt jau uzņemtas saistības. Vienlaikus tiesībsargs vērsa Labklājības ministrijas uzmanību, ka, ieviešot Stambulas konvenciju, būs nepieciešami grozījumi vairākos normatīvajos aktos.

2016.gada 18.maijā Latvija parakstīja Stambulas konvenciju, un 2016.gada 22.jūnijā Labklājības ministrija lūdza tiesībsargu izvērtēt ieviešanas pasākumu atbilstību konvencijas prasībām. Izvērtējot minētos ieviešanas pasākumus, tiesībsargs vērsa uzmanību uz nepieciešamību pilnveidot tiesībsargājošo iestāžu darbinieku izpratni un spējas identificēt vardarbības upurus, kā arī norādīja uz Preventīvo piespiedu līdzekļu likumprojekta nozīmi Stambulas konvencijas ieviešanas procesā un nepieciešamību veikt minētā likumprojekta izvērtēšanu konvencijas kontekstā.

[32] Viens no tiesībsarga priekšlikumiem par cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā nepieciešamiem risinājumiem 2016.gadā ir sabiedrības informēšana un izpratnes veicināšana par iecietību un nediskrimināciju, konkrētāk – iecietība attiecībā uz citādo (rase, ādas krāsa, reliģija). Sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumu ietvaros iecietības un diskriminācijas novēršanas jomā tiesībsargs ir pievērsis uzmanību naida noziegumu un naida

runas aktualitātei, izstrādājot pētījumu “Naida noziegumu un naida runas izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā”.

Pētījuma izstrādes laikā tiesībsargs secināja un vērsa uzmanību uz vairākiem būtiskiem aspektiem. Pirmkārt, valsts pienākums ir nostiprināt stratēģiju, lai cīnītos pret naida motivētu noziedzīgo nodarījumu izplatību, kā arī naida motivētas runas ierobežošanu interneta portālos. Stratēģijas ietvaros ir nepieciešams veicināt aktīvāku krimināltiesību normu piemērošanu praksē, nostiprināt efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu un veikt preventīvus pasākumus, lai novērstu naida noziegumu un naida runas izplatību.

Otrkārt, policijas iecirkņu starpā nepastāv vienota izpratne un institūtu nošķiršanas sistēma naida runas un naida noziegumu kontekstā. Tādēļ ir jānostiprina vienota metodika vai vadlīnijas šādu noziedzīgo nodarījumu atpazīšanā, identificēšanā un izmeklēšanā.

Treškārt, jāizstrādā vienota naida noziegumu un naida runas uzskaites sistēma, lai analizētu šāda veida noziedzīgo nodarījumu situāciju Latvijā. Vienotās uzskaites sistēmas izveide palīdzētu veikt preventīvas darbības šādu noziegumu ierobežošanā, apzināt problēmas apjomu, identificēt problēmjautājumus un apdraudētās grupas.

Ceturtkārt, tiesībsargājošām iestādēm ir jāpievērš lielāka uzmanība naida runas un naida noziegumu identificēšanas, kvalifikācijas un izmeklēšanas jautājumiem. Procesa virzītāja uzdevums ir nodrošināt, lai šāda veida noziedzīgie nodarījumi tiktu efektīvi izmeklēti saprātīgā termiņā, nodrošinot vainīgo personu saukšanu pie atbildības.

Piektkārt, nepieciešams izvērst informatīvas kampaņas sabiedrības iecietības veicināšanai, kā arī saistībā ar naida runas un naida noziegumu izpausmēm un sekām, ko šādi noziedzīgie nodarījumi var izraisīt, u.c.

[33] 2016.gadā tiesībsarga redzeslokā ir bijusi tēma par mazo partiju izslēgšanu no politiskajām debatēm televīzijā to maznozīmīguma dēļ. Pētījuma izstrādes laikā secināts, ka sabiedrības interese par mazo partiju piedalīšanos debatēs fokusējas ap vienu jautājumu: vai, atļaujot mazajām partijām piedalīties debatēs, būtu jēgpilns efekts uz vēlēšanu iznākumu?

Jāvērš uzmanība, ka vēlēšanu būtība nav limitēta tikai ar gala rezultātu – kurš uzvar, kurš zaudē. Vēlēšanas ir process no brīža, kad partija iesniedz savu sarakstu un uzsāk kampaņu, līdz brīdim, kad vēlētājs izdara atzīmi savā vēlēšanu biļetenā un iemet to vēlēšanu urnā. Limitējot vēlēšanu jēdziena izpratni līdz pašai balsu nodošanai, tiek ignorēts garš un grūts periods, kurā vairums vēlēšanu rezultātu tiek izšķirti pēc politisko partiju pārstāvju debatēm, kurās politiķi var arī prezentēt savu programmu vēlētājiem.

Ņemot vērā šo plašo vēlēšanu redzējumu, mazo partiju dalība šajā procesā noteikti ir bijusi vērtīga un, nešaubīgi, tāda arī būs nākotnē. Tādējādi ir jātiecas uz visu partiju

iekļaušanu TV debatēs, un tikai objektīvos apstākļos būtu pieļaujamas atkāpes no šāda principa. Debates ir jāorganizē, skatoties uz ilgtermiņa sabiedrības interesēm, nevis īstermiņa pārraides mērķiem vai kampaņu stratēģijām. Tiesvedības ceļā panākt partijas iekļaušanu TV debatēs ir teju neiespējami. Turklāt, jo objektīvāks atlases kritērijs, jo mazākas izredzes tiesvedībai. Lielu lomu spēlē mediju redakcionālā neatkarība, jo šobrīd tiem piešķirta liela rīcības brīvība debašu rīkošanā un kampaņu atspoguļošanā.

Arī ECT atstāj dalībvalstīm lielu rīcības brīvību šādu jautājumu regulācijā, tādējādi to izskatīšana ECT, visticamāk, beigsies ar pieteikuma nepieņemšanu.

Lai gan ir vērojama pozitīva tendence politisko TV debašu rīkošanā un pašreizējā situācija Latvijā raksturojama kā laba, jānorāda, ka ar nelabvēlīgām sekām šobrīd saskaras jaunās partijas ar nelieliem finanšu līdzekļiem, jo tās tiek ierautas nelabvēlīgā likumsakarību aplī, kur tieši sākotnējais nozīmīgums ir izšķirošs turpmākai partijas attīstībai.

[34] Viens no tiesībsarga izpētes virzieniem 2016.gadā bija personu tiesības uz reliģijas brīvību, kas sevišķu aktualitāti iemantoja saistībā ar politiķu iecerēm ierobežot seju aizsedzošu galvassegu nēsāšanu sabiedriskās vietās. Ministru kabinets 2015.gada 10.novembrī izskatīja informatīvo ziņojumu "Par iespēju ieviest aizliegumu sabiedriskās vietās nēsāt seju aizsedzošu apģērbu", aicinot arī tiesībsargu sniegt viedokli par aizlieguma ieviešanas iespējamību Latvijā, par cilvēktiesību aizskāruma esamību un apmēru, kā arī viedokli, vai konkrētais mērķa sasniegšanai izvēlētais rīks ir samērīgs ar cilvēktiesību ierobežojumu.

2016.gada februārī sniegtajā viedoklī tiesībsargs norādīja, ka aizliegums nēsāt seju aizsedzošas galvassegas publiskās vietās ir atzīstams par būtisku personas tiesību uz reliģijas brīvību un tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību ierobežojumu. Demokrātiskā sabiedrībā ir jāsamēro dažādu grupu intereses un jānodrošina, ka ikviena ticība tiek respektēta. ECT vairākkārt uzsvērusi, ka valstij ir jābūt neitrālam un objektīvam vidutājam starp dažādu reliģisko grupu sekotājiem. Attiecīgi tiesībsargs vērsa uzmanību, ka gadījumā, ja leģitīmais mērķis ir saglabāt Latvijai raksturīgo komunikāciju, tad būtu vajadzīga izpēte par šāda ierobežojuma nepieciešamību Latvijas kultūras telpā, respektīvi, vai seju aizsedzoša apģērba nēsāšana radītu draudus Latvijas konstitucionālajām vērtībām un iejauktos citu cilvēku tiesībās. Šāds ierobežojuma izvērtējums būtu nepieciešams arī no sociologu, kulturologu un antropologu skatpunkta. Arī soda noteikšanai par šāda aizlieguma neievērošanu ir būtiska nozīme ierobežojuma samērīguma vērtēšanā.

Papildus 2016.gada septembra beigās tiesībsargs publiski puda viedokli par Tieslietu ministrijas izstrādāto likumprojektu "Sejas aizsegšanas ierobežojuma likums". Likumprojekta

anotācijā trūkst izvēsta vērtējuma par Latvijas konstitucionālo vērtību apdraudējumu un ierobežojuma nepieciešamību, ņemot vērā nelielo cilvēku skaitu, kuru tiesības šis likumprojekts ierobežotu. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, ierobežojums noteiktām personu grupām nēsāt seju aizsedzošas galvassegas pats par sevi nevar sasniegt izvirzīto mērķi – nodrošināt vienotas un harmoniskas sabiedrības pastāvēšanu, atvērtu savstarpējo sabiedrības locekļu saziņu un kopā dzīvošanu. Likumprojekta anotācijā vispār nav pievēsta uzmanība tam, vai šāda ierobežojuma noteikšana sabiedrībā nevar tikt uztverta kā valsts varas atbalsts neiecietīgai attieksmei pret islama reliģijai piederīgajiem. Ievērojot minēto, tiesībsargs puda viedokli, ka valstij primāri būtu jāvērtē iespēja piemērot personu tiesības mazāk ierobežojošus līdzekļus, kas šobrīd likumprojekta anotācijā nav aplūkots.

[35] Cilvēku tirdzniecība ir komplekss fenomens, kuru ietekmē sociālie, ekonomiskie, kultūras un citi faktori. Tās sarežģītā būtība un dažādās formas ietekmē šīs parādības izpratni un apzināšanos, upuru identificēšanu un cilvēku tirdzniecības novēršanu vispār. Latvija ir gan cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes, gan tranzīta un mērķa valsts.

Valsts institūciju darbinieku redzeslokā, veicot savus darba pienākumus, var nokļūt personas, kas cilvēku tirdzniecībai ir bijušas pakļautas gan ārzemēs, gan Latvijā, nesen vai arī senākā pagātnē. Stiprai un efektīvai valsts iestāžu un amatpersonu sadarbībai visos līmeņos ir būtiska nozīme cilvēku tirdzniecības mazināšanai.

Ievērojot minēto, tiesībsargs 2016.gadā ir uzsācis “Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādņēs 2014.–2020.gadam” noteiktā uzdevuma Nr.19 īstenošanu, kura ietvaros tiek veikts izvērtējums par sociālo darbinieku, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu darbinieku izpratni par cilvēku tirdzniecību, cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas procesu un starpinstitūciju sadarbību. Minētā uzdevuma izpildei 2016.gada otrajā pusē Tiesībsarga birojs ir veicis plašu aptauju reģionos, un šobrīd tiek apkopotas sniegtās atbildes. Pētījuma rezultātus plānots publicēt 2017.gada pirmajā pusē.

[36] Tiesībsarga birojā 2016.gadā tika saņemti daži iesniegumi saistībā ar pilsonības jautājumu – gan par dubulpilsonības saglabāšanu, gan Latvijas Republikas pilsonības piešķiršanu. Ņemot vērā, ka pilsonības jautājumu izskatīšana neietilpst tiesībsarga kompetencē, pamatā iesniedzējiem tika sniegta atbilde kā uz informācijas pieprasījumu.

Jāuzsver, ka Tiesībsarga birojā pēdējo gadu laikā aizvien vairāk vērsas personas, kurām ir dubulpilsonība un kuras pēc pilngadības saņemšanas nav savlaicīgi izvēlējušās kādu no pilsonībām, tādēļ Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde viņas informē par pilsonības atņemšanas procedūras uzsākšanu. Lai arī lēmums par pilsonības atņemšanu ir pārsūdzams

tiesā, Tiesībsarga birojs vēlētos uzsvērt, ka no labas pārvaldības viedokļa valstī būtu jāpastāv 25 gadu vecumu sasniegušo dubultpilsoņu apziņošanas sistēmai, lai personas savlaicīgi varētu uzsākt atteikšanās procedūru no pilsonības, jo līdz šim birojā saņemtās mutiskās sūdzības apliecina to, ka personām nav bijis nosūtīts atgādinājums par nepieciešamību izšķirties par kādu no pilsonībām.

[37] 2016.gadā tiesībsargs turpināja Imigrācijas likuma 50.⁷pantā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošana – izpildi. Tika veikta 44 piespiedu kārtā izraidāmo ārzemnieku, tostarp 13 nepilngadīgo bez pavadības, aptauja. Īpaši aizvadītais gads jāizceļ tādēļ, ka salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem pieauga izraidāmo skaits, kas bija nepilngadīgi un bez pavadības. Valsts robežsardze kā atbildīgā institūcija, kas izpilda ārzemnieku piespiedu izraidīšanu, tika aicināta rūpīgi sekot tam, lai nepilngadīgie bez pavadības tiktu nodoti bērnu vecākiem vai, gadījumā, ja vecākus nav iespējams identificēt, kontrolēt, lai nepilngadīgie bez pavadības tiktu nodoti tiesībsargājošajām institūcijām, kuras ir atbildīgas par bērnu tiesību aizsardzību, tai skaitā vecāku meklēšanu izcelsmes valstī.

[38] 2016.gadā tiesībsargs sadarbībā ar Eiropas Tiesību studentu asociāciju Latvijā aicināja Latvijas tiesību zinātņu studentus pieteikties tiesas procesa izspēlei cilvēktiesībās. Kopumā pieteicās un rakstisko daļu iesniedza astoņas komandas, kas pārstāvēja Latvijas Universitāti, Daugavpils Universitāti, Latvijas Biznesa koledžu un Valsts policijas koledžu.

Tiesu procesa izspēli cilvēktiesībās Tiesībsarga birojs organizēja pirmo reizi, taču plāno šo iedibināt kā labu ikgadēju tradīciju arī turpmāk, un jau ir izsludinājis 2017.gada izspēli.

Izspēles mērķis ir sekmēt zināšanas par cilvēktiesībām un veicināt topošo profesionāļu interesi par šo tiesību nozari cerībā, ka daļa jauniešu par savu profesionālo specializāciju izvēlēsies tieši cilvēktiesības.

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību joma

[39] Pārskata periodā tika vērsta gan valdības, gan parlamenta uzmanība uz joprojām salīdzinoši lielo nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai pakļauto iedzīvotāju skaitu Latvijā. Nav runas par tiem indivīdiem, kas izvēlējušies dzīvot pēc saviem likumiem: nestrādāt, nemācīties, nemaksāt nodokļus, nevērīgi izturēties pret savu veselību un tamlīdzīgi. Satraukumu rada to iedzīvotāju likteņi, kas bijuši gana atbildīgi pret sevi, citiem un savu valsti, tikai apstākļu sakrītības dēļ nonākuši neapskaužamā situācijā. Bieži vien tās ir personas, kuras atbilstoši starptautiskajam cilvēktiesību standartam bauda īpašu valsts

aizsardzību: bērni, gados veci cilvēki, personas ar invaliditāti, strādājošas sievietes maternitātes periodā, nepilnās ģimenes, patvēruma meklētāji.

Pēc tiesībsarga apkopotajām ziņām, piemēram, 1) Latvijā nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai ir pakļauti 606 tūkstoši jeb 31% iedzīvotāju; 2) Latvijā ir viena no lielākajām atšķirībām starp valsts turīgāko un trūcīgāko iedzīvotāju ienākumiem (vēl lielāka iedzīvotāju nevienlīdzība vērojama tikai Bulgārijā); 3) 70% jeb 322 tūkstoši Latvijas pensionāru saņem pensiju, kas nav lielāka par 300 eiro mēnesī, līdz ar to Latvijā pretēji citām valstīm vērojams salīdzinoši augsts nabadzības riska īpatsvars tieši vecāku cilvēku vidū; 4) satraucoši, ka Latvijā nabadzībai un sociālajai atstumtībai tiek pakļautas arī personas, kas strādā un saņem minimālo darba algu, kas pēc nodokļu nomaksas pamatā ir vien 270 eiro. Nabadzības riskam ir pakļauti 9% nodarbināto u.c.

Tiesībsargs vērsa Saeimas un valdības uzmanību, ka arī Eiropas Komisija savā dienestu darba dokumentā 2016.gada ziņojumā par Latviju ir paudusi bažas par vairākiem jautājumiem, piemēram, to, ka Latvijā minimālā pensija, izsakot procentos no vidējiem ienākumiem, ir viszemākā ES un nenodrošina pietiekamu aizsardzību pret vecāka gadagājuma cilvēku nabadzību, kā arī, neskatoties uz nelieliem uzlabojumiem, bērni, viena vecāka ģimenes un personas ar invaliditāti ir vairāk pakļautas nabadzības riskam. Bērnu nabadzības un sociālās atstumtības risks joprojām ir virs ES vidējā rādītāja u.c. Vienlaikus Eiropas Komisija kā cerību uz situācijas uzlabojumu norādīja uz Latvijas valdības plānoto ar 2017.gadu noteikt minimālo ienākumu līmeni, ar kuru paredzēts nodrošināt vispārēju sociālās drošības tīklu. Tomēr tiesībsargs vērs uzmanību, ka konkrētās koncepcijas iedzīvināšana no 2017.gada ir atlikta uz 2019.gadu.

Ņemot vērā Satversmes Ievadā ietverto sociāli atbildīgas valsts principu, tiesībsargs aicināja likumdevēju un valdību, nosakot ikgadējās valsts budžeta prioritātes, atbildīgi izvērtēt visu iedzīvotāju vajadzības un intereses.

Tāpat diskusijās tiesībsargs ir vērsis uzmanību, ka Latvijā noteiktie pabalstu apmēri ir zem minimuma, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinoti balstīti, turklāt tie lielākoties nav pārskatīti vairāku gadu garumā, piemēram, sociālā nodrošinājuma pabalsts ir palicis 2005.gada, bet trūcīguma sliekšnis – 2011.gada līmenī. Vienlaikus tiesībsargs vērsas arī pie Latvijas iedzīvotājiem, aicinot pašus būt atbildīgiem, prasot darba devējam nomaksāt visus nodokļus un aktīvāk darboties arodbiedrībās, pieprasot darba devējiem maksāt taisnīgu atlīdzību par padarīto.

[40] Par vienu no 2016. un nākamo gadu prioritātēm tiesībsargs izvirzīja monitoringus pašvaldību ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, lai novērotu tur

mītošo klientu tiesību nodrošināšanu. Tā ietvaros 2016.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki jau veica monitoringus divu pašvaldību sociālās aprūpes centros.

Pēc izvērtējuma tiesībsargs sniedza rekomendācijas konstatēto pārkāpumu novēršanai, un minētie sociālās aprūpes centri daļu rekomendāciju jau ir ieviesuši, bet daļu apņēmušies ieviest pakāpeniski.

Tiesībsargs arī turpmāk veiks monitoringa vizītes pašvaldību sociālās aprūpes centros.

[41] Tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” 2016.gadā veica monitoringu arī par augstākās izglītības pieejamību personām ar invaliditāti.

Tās ietvaros tika noskaidrots: lielākā daļa personu ar invaliditāti, kas ir studējusi augstskolā, nav saskārusies ar šķēršļiem studiju procesā (67,8%). Tās personas ar invaliditāti, kuras ir saskārušās ar šķēršļiem, norādīja, ka tie bijuši saistīti ar augstskolas fiziskās un informatīvās vides, kā arī bibliotēku nepieejamību. Pozitīvi ir vērtējams, ka lielākajai daļai respondentu, kuri ir saskārušies ar šķēršļiem studiju procesā, tas nav traucējis iegūt augstākās izglītības diplomu.

Savukārt, veicot augstākās izglītības iestāžu aptauju, secināts: augstskolas vairāk ir saņēmušas sūdzības par fiziskās nekā informatīvās vides nepieejamību; tāpat augstskolas pēc savas iniciatīvas vairāk ir veikušas fiziskās nekā informatīvās vides pieejamības nodrošināšanu. Minētais var būt skaidrojams ar faktu, ka augstskolās varētu nebūt daudz studentu, kuriem ir nepieciešams nodrošināt informatīvās vides pieejamību; kā arī ar to, ka paši studenti izvēlas nenorādīt uz nepieciešamību nodrošināt informatīvās vides pielāgojumus. Savukārt kā galveno iemeslu vides pielāgošanas pasākumu neveikšanai augstskolas ir norādījušas uz to, ka tajās nav studentu, kuriem tas būtu nepieciešams. Te gan jāpiebilst: ja augstskola nenodrošina pieejamu fizisku vidi, persona ar invaliditāti nestudē konkrētajā augstskolā, savukārt, ja nav neviena persona ar invaliditāti, tad augstskola nepielāgo fizisko vidi, līdz ar to veidojas loks, kas neveicina iekļaujošu izglītību.

[42] Jau otro gadu pēc kārtas Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā – 3.decembrī tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku rīkoja konferenci, kas bija veltīta tēmām, kuras ir svarīgas gan pašām personām ar invaliditāti, gan visai sabiedrībai kopumā. Iepriekšējā gadā, veicot situācijas izpēti, noskaidrots, ka svarīgākās jomas, kurās steidzami nepieciešami uzlabojumi, lai personu ar invaliditāti dzīve kļūtu labāka, ir medicīnas pakalpojumi, pabalstu sistēma, nodarbinātība un iekļaujoša izglītība. Par kritiski nepieejamo veselības aprūpes sistēmu un cilvēka cieņu pazemojošiem sociāliem pabalstiem jau iepriekš runāts gan Saeimā, gan valdībā. Tas lielā

mērā ir politiskās drosmes jautājums – atzīt, ka Latvijas valdība gadu no gada veselībai un sociālai drošībai atvēl ievērojami mazāk budžeta līdzekļu nekā citas Eiropas valstis, un politiskās gribas jautājums atzīt šīs nozares par prioritārām.

[43] Pārskata periodā tiesībsargs ir konstatējis nepareizu tiesību normu tulkošanu, piemērošanu un izpratnes veidošanu dzīvokļu īpašniekiem par Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā noteiktajiem tiešajiem norēķiniem ar pakalpojuma sniedzēju. Proti, pārvaldnieks uzskatīja, ka likumā tiešie maksājumi ir noteikti kā obligāti, ja vien dzīvokļu īpašnieki nav lēmuši citādi. Tomēr atbilstoši Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 9.panta ceturtajai daļai normatīvajam aktam vai tā daļai nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus. Tādēļ, ņemot vērā to, ka ne Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 17.²pantā, kas regulē līgumu slēgšanu par dzīvojamās mājas uzturēšanai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanu, ne 17.³pantā, kas regulē maksājumus par dzīvojamās mājas uzturēšanai nepieciešamajiem pakalpojumiem, ne arī citā šā likuma normā nav norādīts uz 17.² un 17.³panta atpakaļejošo spēku, šīs normas regulē tikai tiesiskās attiecības, kas izveidojās pēc 2014.gada 15.janvāra jeb pēc šo normu spēkā stāšanās. Šī iemesla dēļ, pamatojoties uz minētajām normām, nevar prasīt jau noslēgtu līgumu pārslēgšanu.

[44] 2016.gadā tiesībsargs arī sniedza skaidrojumu par tiesību normu piemērošanu dzīvokļu īpašnieku biedrības (DzĪB) vai dzīvokļu īpašnieku kooperatīvās sabiedrības (DzĪKS) rīcībā, lemjot par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas jautājumiem. Proti, persona bija norādījusi, ka daudzdzīvokļu māju dzīvokļu īpašnieku izveidotie DzĪKS vai DzĪB, atsaucoties uz Kooperatīvo sabiedrību likuma 41.panta piekto daļu vai Biedrību un nodibinājumu likuma 37.panta otro daļu, lemj par dzīvojamās mājas apsaimniekošanas jautājumiem, tai skaitā finansiālajiem, ja atbilstoši Dzīvokļu īpašuma likumam dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšana neizdodas, tostarp nevar sasaukt dzīvokļu īpašnieku kopsapulci (nav kvoruma). Turklāt persona vērsa arī uzmanību uz atsevišķu DzĪKS praksi, apsaimniekojot vairākas mājas, proti, dzīvokļu īpašnieku kopsapulces tiek sasauktas vienlaikus visās konkrētā DzĪKS apsaimniekotajās mājās, lai tiktu nodrošināts kopsapulču kvorums, nevis katrā mājā atsevišķi.

Izvērtējot minēto normatīvo aktu mērķus, dzīvokļu īpašnieku kopības, kooperatīvo sabiedrību un biedrību atšķirīgos statusus, tiesībsargs norādīja uz nepareizu tiesību normu piemērošanu DzĪKS vai DzĪB rīcībā, lemjot par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas jautājumiem. DzĪB vai DzĪKS veidošana nav obligāts priekšnoteikums dzīvokļu īpašnieku spējai veikt mājas pārvaldīšanu, tādējādi šāda DzĪB vai DzĪKS izveide nesamazina dzīvokļu īpašnieku ekskluzīvo kompetenci lēmumu pieņemšanai par Dzīvokļu īpašuma likuma 16.panta otrajā

daļā noteiktajiem jautājumiem. Ja dzīvokļu īpašnieku kopība pieņem lēmumu par pārvaldīšanas uzdevuma uzdošanu DzĪB vai DzĪKS, pārvaldīšanas tiesiskajās attiecībās saskaņā ar Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumu piemērojami Civillikuma noteikumi par pilnvarojuma līgumu, tādējādi pārvaldnieks ir nevis patstāvīgs subjekts (līguma puse), bet gan dzīvojamās mājas īpašnieka pārstāvis.

Ievērojot minēto, DzĪB vai DzĪKS biedri bez dzīvokļu īpašnieku kopības lēmuma nevar vienpersoniski izlemt jautājumus par dzīvojamās mājas kopīpašumā esošo daļu, jo tas ir uzskatāms par Satversmes 105.pantā noteikto personu tiesību uz īpašumu ierobežojumu. Izņēmums var būt gadījums, ja dzīvokļu īpašnieku kopība likumā noteiktajos gadījumos ir pilnvarojusi biedrību vai sabiedrību pieņemt attiecīgos lēmumus.

Papildus tam jāuzsver: ja mājas pārvaldīšanai tiek izveidota DzĪB vai DzĪKS, visiem dzīvokļu īpašniekiem nav pienākuma kļūt par tās biedriem, jo tā ir katra brīvprātīga izvēle. Biedrības biedra statusu ir iespējams iegūt saskaņā ar DzĪB vai DzĪKS statūtiem vai likuma noteikumiem. Turklāt DzĪB un DzĪKS biedru dalība sanāksmēs, kā arī tajā pieņemtie lēmumi ir saistoši tikai to biedriem. Ja dzīvokļu īpašnieku kopības lielākā daļa ir DzĪB vai DzĪKS biedri, tāpat kopības kompetencē esošie jautājumi ir izlemjami tikai atbilstoši Dzīvokļa īpašuma likuma 18.panta otrajai daļai.

[45] Pārskata periodā joprojām Ekonomikas ministrijā notika darbs pie likumprojekta "Dzīvojamo telpu īres likums". Tā nodošana publiskai apspriešanai tiek atlikta no termiņa uz termiņu. Vēl 2016.gada nogalē tiesībsargs interesējās par likumprojekta virzību un tā nodošanu publiskai apspriešanai, bet Ekonomikas ministrija norādīja, ka notiek darbs pie tā precizēšanas un plānots, ka ministrijas mājaslapas sadaļā "Sabiedrības līdzdalība" Dzīvojamo telpu īres likumprojekts varētu tikt ievietots līdz 2016.gada beigām. Diemžēl norādītais nav ticis pildīts.

Jāatzīmē, ka 2013.gadā Tiesībsarga birojs netika pieaicināts likumprojekta „Dzīvojamo telpu īres likums” izstrādē, kā arī netika aicināts sniegt viedokli īrnieku un izīrētāju tiesību un interešu samērošanā. Turklāt līdz 2013.gada decembrim birojam nebija pieejams arī likumprojekta teksts, jo Ekonomikas ministrija līdz tam bija informējusi, ka tas ir izstrādes procesā, sīkākus skaidrojumus nesniedzot.

Arī šobrīd darba grupas izstrādātā likumprojekta versija tiesībsargam nav pieejama, jo, kā norādīja par mājokļu politiku atbildīgā Ekonomikas ministrija, tā tiks nosūtīta brīdī, kad tiks pabeigts darbs pie tiesiskā regulējuma izstrādes izveidotās darba grupas ietvaros, jo procesa gaitā var mainīties vairākas regulējuma nianšes, tostarp attiecībā uz tiesībsargu interesējošiem jautājumiem, kas skar denacionalizēto namu īrnieku tiesības, piemēram, vai šai

īrnieku kategorijai, kuriem šobrīd spēkā ir beztermiņa īres līgumi, būs jāsaskaras ar būtiskiem tiesību ierobežojumiem jaunā likumprojekta ietvaros.

[46] No iedzīvotāju iesniegumiem, medijos pieejamās informācijas, dažādiem pētījumiem un novērojamiem praksē konstatējams, ka Latvijā veselības aprūpes jomā gadiem nav jūtamu uzlabojumu. Esam tālu no ideālās situācijas, lai nodrošinātu savas valsts iedzīvotājiem to, ko tautas priekšstāvji ierakstījuši Satversmes 111.pantā, lasot to kopsakarā ar Satversmes Ievadu un 89.pantu. Lai arī neskaitāmās valdību deklarācijās par Ministru kabineta iecerēto darbību veselības aprūpe tiek minēta kā viena no prioritātēm, novērojumi liecina, ka ieceres lielākoties arī paliek deklarāciju līmenī. Veselības aprūpe ir viena no visvairāk regulētākajām, tai pašā laikā arī viena no visneskaidrākajām jomām. Kaut gan kopumā tiesiskais regulējums veselības aprūpes pieejamības jomā Latvijā ir ļoti detalizēts, problēmas sagādā šī regulējuma interpretācija un piemērošana atbilstoši tā jēgai un mērķiem. Cilvēkam nav garantiju, ka sarežģītākos veselības problēmu gadījumos neskaidrie normatīvie akti netiks interpretēti viņam par sliktu. Latvijā sabiedrība to apzinās, par ko liecina lielais iedzīvotāju atbalsts, ziedojot līdzcilvēkiem veselības problēmu risināšanai.

Apskatītie individuālie piemēri un vispārējās problēmas reto slimību un orgānu transplantācijas jomā kopumā liecina, ka pat tādos gadījumos, kuros izšķiras cilvēka dzīvības jautājums, valsts politikas noteicēju pieeja problēmu risināšanai ir vienkāršota – noteikumi neparedz, tāpat – nepienākas. Uz jautājumu, kāpēc noteikumi neparedz, atbilde arī ir vienkārša – nav finansējuma, bet esošais paredz “primāri nodrošināt plašākas sabiedrības intereses”. Kādas ir šīs intereses? To uzskatāmi parāda lielā ziedotāju atsaucība gadījumos, kad cilvēka dzīvība vai veselība ir apdraudēta – nepieciešamie līdzekļi tiek saziēdoti bez liekas kavēšanās. Tāpat sabiedrību interesē, lai katrā individuālā gadījumā cilvēkam tiktu sniegta nepieciešamā palīdzība. Tā ir pārliecība, par kuru viņi ir gatavi maksāt divreiz – vispirms, samaksājot nodokļus, un tad arī katrā individuālā gadījumā, kad valdības noteiktajā regulējumā kaut kas līdz galam nav paredzēts. Šī ir diezgan pretrunīga situācija. No vienas puses, valsts pamatlikums paredz, ka valsts garantē vismaz minimālo veselības aprūpi ikvienam, un, no otras puses, valdības piedāvātais risinājums ir problemātisko gadījumu atstāšana pašu indivīdu vai sabiedrības ziņā. Šī pretruna viennozīmīgi liek domāt, ka veselības aprūpes konstitucionālās garantijas vismaz šobrīd Latvijā ir mīts, nevis realitāte. Tās kontekstā būtiski atgādināt ANO Komitejas Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām Vispārējā komentārā Nr.14 ietverto skaidrojumu, ka ir svarīgi nošķirt valsts nevēlēšanos no nespējas izpildīt 12.pantā noteiktos pienākumus.

[47] Analizējot Satversmes tiesas praksi, jāsecina, ka arī Satversmes tiesa, kuras uzdevums ir uzraudzīt, lai valstī pastāvošais regulējums atbilstu konstitucionālajiem virsprincipiem, šobrīd ir aizgājusi pa to pašu ceļu, pa kuru virzās valdība. Lietās, kurās veselības aprūpes jautājumi pārklājas ar pilsonisko un politisko tiesību garantēšanu (galvenokārt lietās saistībā ar ieslodzīto tiesību uz veselības aprūpi ierobežošanu), tā konsekventi ir atzinusi, ka regulējums nav atbilstošs cilvēktiesību normām. Šajās lietās ir pieejama ECT prakse, līdz ar to arī Satversmes tiesas atziņas ir bijušas progresīvākas. Pārējos gadījumos lietās, kas skar tiesību uz veselību jautājumu interpretāciju, tiesas lēmums ir bijis, ka regulējums ir atbilstošs un valdībai jārīkojas vien tai atvēlēto līdzekļu ietvaros.

Tiesībsarga ieskatā, pastāv risks, ka ar šādu interpretāciju par atbilstošu Satversmei un cilvēktiesību standartam var tikt atzīta situācija, ka atvēlēto finanšu līdzekļu ierobežojuma dēļ valsts vispār atsakās nodrošināt, piemēram, sekundāro veselības aprūpi.

Tādējādi tiesībsargs savā stratēģijā 2014.–2016.gadam par vienu no darba prioritātēm bija izvirzījis tēmu “Valsts garantētais veselības aprūpes minimums, tā pieejamība”, kurai veltīja daudz uzmanības.

[48] Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu un sniedza atzinumu par vienlīdzības principa īstenošanu ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā. Proti, Ārstniecības likums paredz, ka ārstniecības personai var noteikt pagarinātu normālo darba laiku (60 stundas nedēļā), kas pārsniedz Darba likumā noteikto normālo darba laiku (40 stundas nedēļā), ja tiek ievēroti darba drošības un veselības aizsardzības vispārīgie principi. Pagarinātu normālo darba laiku var noteikt, lai nodrošinātu cilvēkresursus veselības nozarē ilgtermiņā un garantētu ārstniecības pieejamību. Savukārt par darbu, kas pārsniedz normālo darba laiku (no 41. līdz 60. stundai), netiek maksāts kā par virsstundām.

Atzinumā tiesībsargs vērtēja, vai ārstniecības personām noteiktais pagarinātais normālais darba laiks sasniedz leģitīmo mērķi un vai valsts noteikusi pienācīgu kompensāciju par darbu pagarināta normālā darba laika apstākļos.

Tiesībsargs secināja, ka Ārstniecības likuma 53.¹panta septītā daļa paredz atšķirīgu attieksmi pret ārstniecības personām attiecībā uz kompensāciju par virsstundu darbu, tas ir, par stundām, kas tiek strādātas virs normālā darba laika. Turklāt tiesībsargs konstatēja, ka vairāk nekā puse ārstniecības personu ir nodarbināta pagarinātā normālā darba laika apstākļos. Tas liecina, ka vairāk nekā puse ārstniecības personu ir nodarbināta nesamērīgi ilgstošu darba laiku, līdz ar to šīm personām nav nodrošināts pietiekams laiks atpūtai. Vienlaikus tiesībsargs uzskata, ka pagarināta normālā darba laika noteikšana būtībā neatrisina cilvēkresursu trūkumu veselības nozarē. Tādējādi Ārstniecības likuma 53.panta otrā un trešā daļa, kas paredz

ārstniecības personām noteikt pagarinātu normālo darba laiku, nerasniedz leģitīmo mērķi, proti, nenodrošina cilvēkresursus veselības nozarē ilgtermiņā.

Tiesībsargs piekrīt nozares pārstāvju paustajam viedoklim, ka pagarināta normālā darba laika atcelšana pilnībā šobrīd nav iespējama, tomēr uzskata, ka visupirms ir jāizvērtē pagarinātā normālā darba laika nepieciešamība, kā arī iespējas samazināt maksimālo šī darba laika robežu. Savukārt attiecībā par kompensāciju pagarinātā normālā darba laika apstākļos tiesībsargs uzskata, ka valsts nav noteikusi pienācīgu aizsardzību ārstniecības personām, jo virsstundu darbs tām netiek kompensēts līdzvērtīgi Atlīdzības likumā vai Darba likumā noteiktajam. Līdz ar to secināms, ka ir nepieciešams noteikt pienācīgu aizsardzību ārstniecības personām, kurām saskaņā ar Ārstniecības likuma 53.¹pantu ir noteikts pagarinātais normālais darba laiks.

Nemot vērā pārbaudes lietā konstatēto un secināto, tiesībsargs aicināja atbildīgās institūcijas veikt konkrētas darbības, un, balstoties uz šīm tiesībsarga rekomendācijām, Veselības ministrijā tika izveidota darba grupa ārstniecības personu darba samaksas modeļa pārskatīšanai.

Vienlaikus tiesībsargs ir vērsies arī pie nozares pārstāvjiem – Latvijas Ārstu biedrības un Latvijas Veselības un sociālās aprūpes darbinieku arodbiedrības, aicinot sekot līdzi Veselības ministrijas darbībām šajā jomā.

[49] 2016.gada martā tiesībsargu darīja uzmanīgu sabiedrībā aktualizētā jautājuma par obligātās veselības apdrošināšanas ieviešanu virzība. Tiesībsargs akcentēja, ka arvien biežāk norisinās publiskas diskusijas, tiek pausti viedokļi un konkrētas vīzijas par obligātās veselības apdrošināšanas sistēmas realizēšanas centieniem un iespējām. Cita starpā ir izskanējušas jau aplēses par konkrētu iemaksu apmēriem mēnesī obligātajā veselības apdrošināšanas sistēmā.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka ir diskutējams jautājums par obligātās veselības apdrošināšanas sistēmas ieviešanu kā par vienu no risinājumiem veselības aprūpes sistēmas uzlabošanai, tai skaitā par obligāto iemaksu lielumu, tomēr vērsa Ministru kabineta uzmanību un aicināja – pirms sākt jēgpilni runāt par konkrētiem priekšlikumiem, visupirms principu līmenī likumā jānoteic, ko ietver valsts finansētā veselības aprūpe, kā arī jādefinē, kuras ir no pacientu iemaksas atbrīvotās iedzīvotāju grupas.

[50] 2015.gadā tika aizsākta tiesībsarga pārbaudes lieta sakarā ar personas iesniegumu par farmaceita tiesībām nodarboties ar komercdarbību, brīvi nosakot aptiekas vietu pilsētā un neievērojot valstī noteiktos aptieku izvietojuma kritērijus. Lietas izskatīšanas gaitā tika

konstatēta nepieciešamība paplašināt tajā izskatāmo jautājumu, izpētot visu Latvijas pilsētu un novadu iedzīvotāju nodrošinātību ar farmaceitisko aprūpi.

Saņemot 110 pašvaldību atbildes, bija redzams, ka farmaceitiskie jeb aptieku pakalpojumi ir pieejami ļoti nevienmērīgi. Pilsētās, novadu centros un pagastos, kuri atrodas valsts nozīmes ceļu tuvumā, farmaceitiskie pakalpojumi ir pieejami. Toties pārējā mazapdzīvotajā Latvijas lauku teritorijā šie pakalpojumi ir pieejami daļēji vai to nav vispār. Atsevišķos gadījumos konstatēts, ka no iedzīvotāja mājām līdz tuvākajai aptiekai mērojams pat 50 kilometru liels attālums. Sūdzības bija arī par apstākli, ka aptiekas nedarbojas visu diennakti un nav pieejamas pēc darba laika beigām.

Pārbaudes lietas rezultātā tika ieteikts Veselības ministrijai pārskatīt Ministru kabineta 2011.gada 2.augusta noteikumus Nr.610 „Aptieku un aptieku filiāļu izvietojuma kritēriji”, ieviešot tajos nosacījumus, kas nodrošina noteikumu mērķa – pieejama un kvalitatīva farmaceitiskā aprūpe visiem Latvijas iedzīvotājiem – sasniegšanu.

Taču, resumējot visu, kas aizvadītajā laikā noticis, tiesībsargs secina: darbs ir tikai sākuma stadijā, reāli uzlabojumi farmaceitiskās aprūpes pieejamībā nav veikti, par šo jautājumu notikušas diskusijas, daļēji šis jautājums (diennakts aptiekas) ietverts normatīvā akta projektā. Jāsecina, ka bez pašvaldību aktīvas līdzdalības šajās diskusijās, kā arī reālas visu iesaistīto iestāžu, organizāciju un farmācijas uzņēmumu rīcības problēmas risināšana var apstāties diskusiju līmenī.

[51] Tiesībsarga 2015.gada ziņojumā tika norādīts, ka 2016.gadā tiesībsargs turpinās sekot tā aktualizēto jautājumu virzībai, kas izrietēja no 2013.gada 21.novembra traģiskā notikuma Zolitūdes lielveikalā „Maxima”.

Tiesībsargs 2015.gada atzinumā bija rekomendējis Valsts policijai sadarbībā ar Iekšlietu ministriju un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestu izvērtēt iespēju pilnveidot programmas „Apsardzes darbs” mācību priekšmeta „Apsardzes taktika” apakštēmas „Apsardzes darbinieka rīcība ekstremālās situācijās” saturu. Ja 2015.gada ziņojumā tiesībsargs secināja, ka Valsts policija un Iekšlietu ministrija distancējas no problēmas risināšanas, uzskatot, ka apsardzes nozarei ir jāvienojas par profesijas standartu, tad 2016.gada sākumā bija vērojama Iekšlietu ministrijas aktīva iniciatīvas uzņemšanās šīs problēmas risināšanā.

Iekšlietu ministrija par apsardzes darbinieku apmācības programmu pilnveidi uzņēmās izveidot darba grupu, lai līdz 2016.gada 1.decembrim rastu optimālo risinājumu, tā kā viedokļi nozares pārstāvju vidū atšķīrās. Tāpat tiesībsargs atzinumā bija rekomendējis Iekšlietu ministrijai izvērtēt iespēju normatīvajos aktos tieši nostiprināt apsardzes darbinieka

pienākumu veikt nekavējošu evakuāciju trauksmes (signalizācijas darbības) gadījumā sabiedriskās (publiskās) telpās, kur atrodas cilvēki.

Tiesībsargs konstatēja, ka 2016.gada 1.oktobrī ir stājies spēkā Civilās aizsardzības un katastrofu pārvaldīšanas likums, kas cita starpā paredz, ka infrastruktūras īpašnieks vai tiesiskais valdītājs apdraudējuma gadījumā nodrošina savlaicīgu cilvēku agrīno brīdināšanu un informēšanu par rīcību, kā arī cilvēku evakuēšanu no infrastruktūras. Savukārt 2016.gada 19.aprīlī ir pieņemti Ministru kabineta noteikumi "Ugunsdrošības noteikumi", kas paredz personas pienākumu evakuēties, atskatot ugunsgrēka trauksmei vai pamanot ugunsgrēku.

Tiesībsargs uzskata, ka ir uzslavējams Iekšlietu ministrijas ieguldītais darbs minētā jautājuma (rekomendācijas) sakārtošanā.

[52] Izskatot kādu sūdzību 2016.gadā par to, ka persona ar riteņkrēslu nevarēja iekļūt Datu valsts inspekcijas ēkā, tiesībsargs atgādināja: publisku pakalpojumu sniegšanā ir jānodrošina diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana un personām ar invaliditāti nedrīkst būt liegta iespēja piekļūt valsts institūciju sniegtiem pakalpojumiem. Datu valsts inspekcija informēja, ka atrodas vēsturiskā ēkā. Savukārt tiesībsargs vērsa uzmanību, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta astotās daļas pirmo teikumu valsts pārvaldi organizē pēc iespējas ērti un pieejami privātpersonai. Tātad valsts iestādes primārais uzdevums ir sniegt pakalpojumus privātpersonai un būt pieejamai. Ja valsts iestāde atrodas ēkā, kas nav ērti pieejama privātpersonai, tad iestādes pienākums ir pielāgot esošās telpas vai arī rast iespēju sniegt savus pakalpojumus citās telpās, kas atbilst normatīvo aktu prasībām par vides pieejamību.

Datu valsts inspekcija sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību "Apeironi" veica nepieciešamos vides pielāgošanas pasākumus.

Labas pārvaldības principa ievērošana

[53] Tiesībsargs 2016.gada jūnijā sniedza konceptuālu vērtējumu Valsts kancelejai par precizēto likumprojektu "Trauksmes cēlēju aizsardzības likums". Tiesībsargs pauž, ka vienots trauksmes cēlēju aizsardzības tiesiskais regulējums Latvijā ir nepieciešams un atbalstāms. Tomēr, iepazīstoties ar precizēto likumprojektu un tā anotāciju, nerodas pārliecība, ka tajā paredzētie trauksmes cēlēju aizsardzības mehānismi efektīvi sasniegs definēto likuma mērķi un nodrošinās tā praktisko realizāciju. Tiesībsargs secināja, ka likumprojekts un tā anotācija paredz tikai vispārīgu koncepciju trauksmes celšanai un trauksmes cēlēju aizsardzībai.

[54] Jau 2015.gadā tiesībsargs secināja, ka datu atbilstības pārbaudes gadījumā ir atšķirīga nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtība, nekā tas ir paredzēts nodokļu audita gadījumā. Tiesībsargs nerada saprātīgu skaidrojumu šādam atšķirīgam tiesiskajam regulējumam un uzskatīja – nav pieļaujams, ka, pārbaudot vienu un to pašu jautājumu ar dažādām nodokļu kontroles metodēm, nodokļu maksātājam tiek radītas nevienlīdzīgas un nesamērīgas sekas attiecībā uz aprēķināto nokavējuma naudu.

Tāpēc Finanšu ministrijai tika rekomendēts līdz 2015.gada oktobrim veikt grozījumus likuma „Par nodokļiem un nodevām” 23.panta 5.¹daļas noteikumos, paredzot analogisku nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtību, kāda tā ir noteikta likuma „Par nodokļiem un nodevām” 32.panta astotajā daļā nodokļu audita gadījumos.

Tiesībsargs, analizējot rekomendāciju izpildi, konstatēja, ka 2016.gada 16.jūnijā ir izsludināts likumprojekts “Grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām””, kas paredz regulējumu, ko tiesībsargs rekomendēja ieviest.

Pozitīvi vērtējams, ka Finanšu ministrija respektējusi tiesībsarga rekomendācijas un uz tām atsaucās anotācijā, izmantojot to kā argumentu grozījumu nepieciešamības pamatošanai. Taču būtiski norādīt, ka laikā no 2016.gada 1.jūnija līdz 2016.gada 31.decembrim bez minētajiem grozījumiem Ministru kabinetā ir iesniegti vēl pieci grozījumi likumā “Par nodokļiem un nodevām”, no kuriem Ministru kabinets ir izskatījis četrus – 2016.gada augustā un septembrī iesniegtos likumprojektus. Pieņemtie grozījumi ir vērsti uz nodokļu kontroles pasākumiem un ēnu ekonomikas apkaršanu, savukārt nepieņemtie grozījumi ir vērsti uz nodokļu maksātāju interešu veicināšanu. Minētais liecina, ka Finanšu ministrijai nav bijusi prioritāra nodokļu maksātāju tiesiskās situācijas vienlīdzības nodrošināšana.

[55] Tiesībsargs 2015.gadā konstatēja, ka apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu kavējumiem VID ir sistēmisks raksturs. Nolūkā gūt priekšstatu, vai situācija VID attiecībā uz termiņu kavējumiem ir mainījusies, 2016.gadā vairākkārt tika lūgts VID sniegt informāciju par kavētajiem apstrīdēšanas (pārsūdzēšanas) termiņiem: audita lietās, datu atbilstības pārbaudes lietās un administratīvo pārkāpumu lietās.

No saņemtās informācijas izriet, ka apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu kavēšana joprojām ir sistēmiska problēma VID. Vidēji katru mēnesi tiek kavēti termiņi 10 - 20 iesniegumiem. Lai arī tiek minēti apsvērumi par lietu sarežģītību un lielo apjomu, tas pats par sevi nevar būt attaisnojums termiņu kavējumam. Analogiski attaisnojumi netiek pieļauti attiecībā uz nodokļu maksātāju pienākumu iesniegt apstrīdēšanas iesniegumu likumā noteiktajā termiņā. Kavējuma sekas ir sūdzības atstāšana bez izskatīšanas. VID par kavējumu

neiestājas nekādas sekas. Turklāt šāda termiņu kavēšana pasliktina nodokļu maksātāju tiesiskās intereses. Šāda rīcība neatbilst labas pārvaldības principam.

[56] Pārskata periodā pie tiesībsarga vērsās privātpersona ar lūgumu izvērtēt Rīgas domes atteikumu (rīcību) starptautiskajā sarakstē ar iesniedzēju Vācijā lietot iesniedzējas uzvārda oriģinālformu. Proti, privātpersona Latvijas Iedzīvotāju reģistrā ir deklarējusi savu dzīvesvietu Vācijā. Rīgas dome uz Vācijas adresi privātpersonai vairākus gadus ir sūtījusi NĪN maksāšanas paziņojumu, uz vēstules norādot privātpersonas vārdu un uzvārdu latviešu valodā. Šī iemesla dēļ, privātpersonas skatījumā, Vācijas pasta iestādes viņai nav piegādājušas attiecīgos paziņojumus, kā rezultātā izveidojās nodokļa parāds un tika uzsākts NĪN piedziņas process.

Lai arī privātpersona Rīgas domi rakstiski bija lūgusi uz paziņojumiem uzrakstīt nevis uzvārdu latviešu valodā, bet uzvārda latīnalfabētisko transkripciju no vācu valodas (kā tas ir ierakstīts pasē un Iedzīvotāju reģistrā), pašvaldība uz sūtījumiem turpināja rakstīt uzvārdu latviešu valodā.

Vērtējot šo situāciju, tiesībsargs konstatēja, ka adresāta norādīšanas kārtību uz ārvalstīm nosūtāmiem pasta sūtījumiem nosaka Ministru kabineta 2010.gada 27.aprīļa noteikumi Nr.392 "Noteikumi par kārtību, kādā adresāta un sūtītāja adrese norādāma uz pasta sūtījuma". Šo noteikumu 18. punkts paredz, ka uz pārrobežu pasta sūtījumiem adresāta adresi norāda precīzi, rakstot to ar latīņu burtiem un arābu cipariem atbilstoši attiecīgajā valstī lietotās valodas burtu atveidei ar latīņu burtiem. Ja pasta sūtījuma saņēmējvalstī lieto citus burtus un ciparus, papildus vēlams adresi uzrakstīt attiecīgās valsts valodā.

Ievērojot minētās tiesību normas saturu, tiesībsargs secināja, ka Rīgas dome, nosūtot privātpersonai paziņojumus par NĪN maksāšanu, nav ievērojusi noteikumu Nr.392 18.punktu, līdz ar to arī nav ievērojusi labas pārvaldības principu. Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka Rīgas dome arī nepareizi tulko 18.punkta noteikumus.

Proti, Rīgas domes skatījumā, 18.punktā lietotais termins "attiecīgā valsts" ir jāsaprot valsts, no kuras pasta sūtījums tiek sūtīts. Attiecīgi vārds un uzvārds ir jāraksta ar sūtītājvalstī lietotās valodas burtu atveidi latīņu burtiem (konkrētajā gadījumā latviešu valodā).

Tiesībsargs šādu tiesību normas interpretāciju uzskatīja par nepareizu. Pirmkārt, no 18.punkta tiešā teksta izriet, ka uz ārvalstu pasta sūtījumiem vārds un uzvārds ir jāraksta ar saņēmējvalstī lietotās valodas burtu atveidi latīņu burtiem. Otrkārt, šāda noteikumu 18.punkta izpratne izriet arī no tiesību normas sistēmiskās un mērķa analīzes. Noteikumu Nr.392 18.punkta mērķis ir – nodrošināt, lai pasta sūtījums tiktu saņemts ārvalstī, līdz ar to vārda un uzvārda atveidei ir jābūt maksimāli pietuvinātai attiecīgajā ārvalstī lietotajai valodai.

Noformējot vārdu un uzvārdu sūtītājvalstī lietotajā valodā vai attiecīgās valodas burtu atveidē ar latīņu burtiem, ar lielu varbūtību var pieņemt, ka citā valstī uzvārds tiks pārprasts un sūtījums var tikt nepiegādāts, nesasniedzot attiecīgās normas mērķi – piegādāt sūtījumu ārvalstī.

[57] Tiesībsargs atgādina, ka pašvaldībai, pieņemot iedzīvotājiem saistošus lēmumus, ir jāņem vērā augstāka juridiskā spēka normatīvie akti, kā arī tiesību principi, un jo īpaši jārīkojas atbilstoši labas pārvaldības principam saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.pantu. Tiesībsargs informē, ka labas pārvaldības princips izriet no Satversmes 1. un 89.panta un ir ieguvis konstitucionālu rangu.

Labas pārvaldības princips turpina attīstīties, tomēr var izdalīt vairākus elementus, kuri valsts pārvaldei (arī pašvaldībām) ir jāievēro savā darbībā: likumīgums, vienlīdzīga attieksme, samērīgums, objektivitāte, pienākums lēmumu pamatot u.c.

Tādēļ tiesībsargs atkārtoti norāda: ja institūcija izdod nepamatotu normatīvo aktu/lēmumu vai nespēj to pamatot, ir konstatējams labas pārvaldības principa pārkāpums. Tiesībsargs vērš uzmanību, ka uz pierādījumiem balstīta rīcībpolitika “nosaka to, ka lēmumu pieņēmēji pirms lēmumu pieņemšanas apzinās lēmumu sekas attiecībā pret rīcībpolitikām, iedzīvotājiem un institūcijām, un tā pamatā ir uz pierādījumiem balstītas rīcībpolitikas pieeja.”

Tādējādi tiesībsargs norāda, ka pašvaldībām, izstrādājot saistošos noteikumus vai pieņemot citus saistošus lēmumus, tie ir jāpamato ar konkrētiem pierādījumiem.

[58] Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kurā iesniedzēja norādīja uz tiesiskā aizsardzības mehānisma neefektivitāti, ja darba devējs izvairās sniegt informāciju VID par iesniedzējas kā darba ņēmējas statusa maiņu bērna kopšanas atvaļinājuma gadījumā, tādējādi liedzot tiesības uz vecāku pabalstu. Iesniedzēja ir vērsusies VID un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā. Abas iestādes norāda, ka nevar viņai veikt vecāku pabalsta pārrēķinu, jo tas iespējams tikai tad, kad darba devējs brīvprātīgi aizpilda nepieciešamos dokumentus, kas apliecina personas došanos bērna kopšanas atvaļinājumā.

Pārbaudes lietā VID norādīja, ka pašreizējais tiesību aizsardzības mehānisms ir pietiekami efektīvs, jo VID var sodīt darba devēju, ja tas nepilda noteikumu Nr.827 8.2.apakšpunktā noteikto pienākumu informēt VID par darba ņēmēja statusa izmaiņām. Tomēr tiesībsargs secina, ka VID darbība koncentrējas tikai uz pārkāpēja sodīšanu, nevis uz cietušās personas tiesību atjaunošanu, jo, ja darba devējs nereaģē uz VID darbībām vai samaksā tikai soda naudu, darba ņēmēja aizskartās tiesības netiek atjaunotas. Tādēļ tiesībsargs rekomendēja Labklājības ministrijai sadarbībā ar Finanšu ministriju veikt nepieciešamos

grozījumus normatīvajos aktos atbilstoši labas pārvaldības principam, lai darba ņēmēji darba devēja prettiesiskas rīcības gadījumā neciestu.

Tiesībsarga biroja informācija

[59] Tiesībsarga biroju finansē no valsts budžeta. 2016.gadā Tiesībsarga biroja plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 359 279 eiro, bet faktiskā izpilde – 1 329 113 eiro. Salīdzinot ar 2015.gadu, izlietoto līdzekļu apjoms pieaudzis par 19,2% vai 213,9 tūkstošiem eiro. Pieaugums saistīts ar 2016.gadam papildus piešķirto finansējumu neatliekamām pasākumiem: ārzemnieku piespiedu izraidīšanas procesa novērošanas nodrošināšanai, tiesībsarga atalgojuma nodrošināšanai saskaņā ar Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 6.panta otrās daļas 5.punkta grozījumiem, kā arī Tiesībsarga biroja darbinieku atlīdzības sistēmas pārskatīšanai. Tomēr vienlaikus, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, bijis arī līdzekļu samazinājums sakarā ar projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” pabeigšanu 2015.gada pirmajā pusē.

[60] 2016.gadā Tiesībsarga birojā tika veiktas strukturālas izmaiņas. Lai sekmētu gan studentu, gan pētnieku, kā arī plašākas sabiedrības piekļuvi cilvēktiesību, labas pārvaldības un tiesiskās vienlīdzības pētījumiem, jaunākajām atziņām, kā arī radītu vidi radošai domu apmaiņai, uzsākta Informācijas centra izveide.

[61] Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 46 amata vietas, no tām pārskata gadā bija aizpildītas 45. Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums pēc izglītības līmeņa: viens doktors, 32 maģistri, astoņi bakalauri, viens darbinieks ar 1.līmeņa profesionālo izglītību un trīs, kas pārskata gadā vēl studēja bakalaura grāda iegūšanai. Kolektīva vidējais vecums ir 33 gadi. 2016.gadā darbā pieņemti pieci darbinieki, darba tiesiskās attiecības izbeigtas ar diviem.

[62] Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, Tiesībsarga birojs 2016.gadā aktīvi veidojis komunikāciju ar sabiedrību. Tiesībsargs iesaistījās ne tikai atzinumu skaidrošanā, bet arī vairākkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos procesos un organizējis vairākas diskusijas par sabiedrībā aktuālām tēmām.

2016.gadā Tiesībsarga birojs informatīvajā kampaņā “4 lietas, kas jāzina vecākiem ārzemēs” sagatavoja un izplatīja informāciju par lietām, kas jāzina ģimenēm ar bērniem, pārceļoties uz dzīvi ārvalstīs, konkrēti – Vācijā, Norvēģijā, Apvienotajā Karalistē un Īrijā.

Savukārt, lai nodrošinātu personu iespējami lielāku pieejamību Tiesībsarga biroja darbinieku konsultācijām ārpus Rīgas, 2016.gadā tika organizētas sešas konsultācijas Latvijas pilsētās un novados: Kuldīgā, Dobelē, Gulbenē, Jēkabpilī, Rēzeknē un Limbažos.

Kopumā 2016.gadā organizēti 34 izglītojošie semināri, izbraukuma konsultācijas, diskusijas un citi izglītojošie pasākumi. Tāpat 2016.gadā tiesībsargs aktīvi ir sadarbojies ne tikai ar nacionālajām iestādēm un institūcijām, bet arī ar citām līdztiesības institūcijām Eiropā.